

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK
MAGYARORSZÁGON

2002

ARCHAEOLOGICAL
INVESTIGATIONS IN HUNGARY
2002

Régészeti kutatások
Magyarországon 2002

Archaeological Investigations
in Hungary 2002

Budapest, 2004

Régészeti kutatások Magyarországon 2002
Archaeological Investigations in Hungary 2002

Budapest 2004

Az első borítón: *Terrakotta szobortöredék a budai karmelita kolostorból, 16. sz. eleje* (Fotó: Tihanyi Bence)
Front cover: *Terracotta statue fragment from the Carmelite monastery in Buda, beginning of the 16th c.*
(Photo: Bence Tihanyi)

A hátsó borítón: *Bronzkincs a Kaposvárt elkerülő 61. sz. út 36. sz. lelőhelyéről* (Fotó: Gyergyádes Tibor)
Back cover: *Bronze hoard from site no. 36 from road no. 61 bypassing Kaposvár* (Photo: Tibor Gyergyádes)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Editorial Board:

Bencze Zoltán

Lőrinczy Gábor

Mráv Zsolt

Rezi Kató Gábor (elnök)

Tomka Gábor

Wollák Katalin

Szerkesztő: Kisfaludi Júlia

Edited by Júlia Kisfaludi

Fordítás: Simán Katalin

Translated by Katalin Simán

© Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum 2004

Felelős kiadó: Dr. Varga Kálmán

ISSN 0133-6746

Készült a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával

Nyomdai előkészítés: Intruder Kft.

Tördelés: Kaposvári Franciska

Megjelent 36,75 (A/5) ív terjedelemben

Készült a CIER-PRINT Bt. nyomdájában

Tartalom • Contents

Domboróczki László:

Régészeti kutatások Ludas, Varjú-dűlőn 1998 és 2002 között (Előzetes jelentés)	5
<i>Archaeological investigations at Ludas, Varjú-dűlő between 1998 and 2002 (Preliminary report)</i>	5

Szabó Miklós – Kriveczy Béla – Czajlik Zoltán:

Késő vaskori település Sajópetri határában (Sajópetri, Hosszú-dűlő)	25
<i>Late Iron Age settlement at the outskirts of Sajópetri (Sajópetri, Hosszú-dűlő)</i>	25

Rózsa Zoltán – Vörös István:

Kora avar kori sír Gyulán	35
<i>Early Avar grave at Gyula</i>	35

Belényesy Károly – Mersdorf Zsuzsa:

Balatonőszöd, Temető-dűlő (M7/S10). Késő avar kori telepjelenségek	43
<i>Balatonőszöd, Temető-dűlő (M7/S10). Late Avar Settlement Phenomena</i>	43

Liska András:

Késő avar kori településmaradványok Gyula határában (Gyula 425. sz. lelőhely)	65
<i>Settlement remains from the Late Avar Period at the outskirts of Gyula (Gyula, site no. 425)</i>	65

Langó Péter:

Kora Árpád-kori temető Kőspallagon	81
<i>Cemetery from the early Árpadian period at Kőspallag</i>	81

Benda Judit:

Középkori karmelita kolostor feltárása Budán	117
<i>The excavation of a medieval Carmelite monastery in Buda</i>	117

Vicze Magdolna:

A Százhalombatta Projekt által alkalmazott ásatási technika	131
<i>Excavation methodology on the Százhalombatta Project</i>	131

Miklós Zsuzsa:

Légi régészeti kutatások 2002-ben	147
<i>Aerial archaeological investigations in 2002</i>	147

Czajlik Zoltán:

Légi régészeti kutatások Magyarországon 2002-ben	161
<i>Aerial archaeological investigations in Hungary in 2002</i>	161

Rövid jelentések /Short Reports	171
---------------------------------------	-----

Korszakmutató /Index of Periods	299
---------------------------------------	-----

Szerzők névmutatója /Index of Authors	303
---	-----

Térképek /Maps	307
----------------------	-----

Domboróczki László

Régészeti kutatások Ludas, Varjú-dűlőn 1998 és 2002 között (Előzetes jelentés)

A terepmunkálatok

A régészeti lelőhelyet 1998-ban fedeztük fel a Ludas É-i határában fekvő domb K-i lejtőjén, a ludasi MG Szövetkezet telephelyétől közvetlenül É-ra (1. kép). A Mátrai Erőmű Rt. visontai bányájának D-i irányú terjeszkedése során egy új, közel 700 hektáros bányatelket fektettek le Ludas és Karácsond között, és emiatt a két község között át kellett helyezni a 3. sz. főutat. A lelőhelyre az új útszakasz építését megelőző régészeti terepbejárások során találtunk rá. Elég későn vonták bele múzeumunkat az útépitési projektbe, ezért a terepbejárásokat nyáron, zöldellő növényzetben kellett elvégeznünk, és a lokalizált 200 m hosszú, 40 m széles szakaszon azonnal meg is kellett kezdenünk a leletmentést, ugyanis a terepmunkákra csak kéthónapos határidőt kaptunk.

A rendelkezésre álló idő alatt teljes feltárásról nem lehetett szó, ezért magnetométeres méréseket is igénybe véve, a legsűrűbbnek ígérkező területek kutatását céloztuk meg, majd pedig az adódó topográfia alapján az előkerült jelenségek lényegi összefüggéseit igyekeztünk tisztázni, így bővítettük szelvényeink méretét az indokolt mértékig. Eközben sok nehézséget okozott, hogy a nyomvonal mentén nagyfeszültségű villanyvezeték és földbe ázott gázvezeték húzódott, továbbá, hogy a lelőhely K-i részén egy földutat vágtak a domboldalba, amely fontos területeket tett kutathatatlanná. A nyomvonal többszöri módosítása következtében az előre tervezett határidők kitolódtak és így – szerencsénkre – négy hónapon át kutathattuk a lelőhelyet, viszont – szerencsétlenségünkre – éppen a végső nyomvonal mentén csak részben tudtuk feltárni a régészeti jelenségeket.

Munkánk során kb. 1 ha területet humusztoltunk le (2. kép). Négy nagyobb szelvényt nyitottunk, amelyekben több, mint 200 régészeti objektum (ház, gödör, tűzhely, árok) és többszáz cölöplyuk nyoma rajzolódott ki. Az ásatás során egy újkőkori AVK-leletanyagú település maradványait (hulladékgödöröket, házhelyeket jelző cölöpnymokat és egy sírt), a hatvani kultúra néhány kora bronzkori gödrét, egy már ekkor jelentősnek tűnő késő bronzkori Kyjatice-leletanyagú település maradványait (gödöröket, és egy monumentális körárokrendszert), továbbá kelta telepobjektumokat (házat, gödröt) sikerült megtalálnunk és mintegy 50%-ban feltárnunk.

Már az új 3. sz. főút nyomvonala mentén végzett feltárás során világossá vált számunkra, hogy a régészeti lelőhely nemcsak a kutatott útszakaszra korlátozódik, hanem a lefektetett bányatelek területére is kiterjed. Mivel tudtuk, hogy a bányászat az új bányarészen rövidesen megkezdődik, ezért már az 1998 ásatás befejezésétől kezdve szorgalmaztuk a beruházónál a 2015-ig le-

László Domboróczki

Archaeological investigations at Ludas, Varjú-dűlő between 1998 and 2002 (Preliminary report)

Field work

The archaeological site was discovered just north of the site of the MG Co-operative of Ludas, on the E slope of a hill situated in the northern part of the village in 1998 (Fig. 1). A new mining site of about 700 hectares was planted between Ludas and Karácsond in the course of the southern extension of the Visonta mine of the Mátra Power Station, so route 3 had to be re-routed between the two villages. The archaeological site was discovered during the field walking preceding the construction of the new road section. It was rather late when the museum was drawn in the project, so the field walking had to be carried out in the summer already in green vegetation. The rescue excavations had to be immediately started in the localised 200 m long and 40 m wide stretch since we had only two months to accomplish the field work.

This period was not enough for a complete excavation, so we used magnetometric surveys to find the densest spots. In the next step we tried to determine the basic connections of the unearthened features from the topographic situations, and enlarged the cuttings to a reasonable extent. Another difficulty we had to face was that a high voltage electricity cable and a sunken gas pipe ran along the track of the road and a dirt road was cut into the hill in the eastern part of the site, which withdrew important territories from the investigations. In consequence of the repeated modification of the track, the original deadlines were postponed, so, luckily, we had four months to excavate the site, while, to our misfortune, we could only partially unearth the archaeological features along the ultimate track.

During the excavations we removed the humus from a surface of about 1 ha (Fig. 2). Four larger cuttings were opened, in which more than 200 archaeological features (houses, pits, hearths, ditches) and hundreds of post-holes were outlined. We found and unearthened to 50% the remains of a Neolithic settlement with ALP finds (refuse pits, postholes of houses and a grave), some pits of the Early Bronze Age Hatvan culture, the remains of a settlement of the Late Bronze Age Kyjatice culture, which seemed significant already at that time (pits and a monumental round ditch system), and Celtic settlement features (a house and a pit).

It was clear already during the excavation along the track of the new route 3 that the archaeological site extended over the investigated stretch to the mining site. Knowing that the mining would soon begin, we urged the investor as soon as the excavation had been terminated in 1998 to survey the mining site, which

termelendő, mintegy 520 ha-os bányatelek átvizsgálását annak érdekében, hogy a régészeti lelőhely tényleges kiterjedéséről időben információt szerezhessünk. Végül is két évbe és sok huzavonába tellett, míg az 520 hektárnyi területet sikerült bejárnunk.

Az első két terepbejárás kampány révén, 1999 nyarának végére tisztázódott, hogy a Ludas É-i határában elterülő dombtető, mely egyébként az utolsó nagyobb kiemelkedés a Mátra-hegység lába és a tőle D-re elterülő Alföld között, teljes egészében régészeti lelőhelynek tekinthető, és mint ilyen, vagy feltárandó, vagy elkerülendő. Az intenzívnek mutatkozó lelőhelyet hozzávetőleg 550×450 m-es területen tudtuk feltérképezni a bejárt 200 ha-os bányatelek ÉK-i sarkában.

2000 őszén sor kerülhetett a harmadik, 320 hektárt érintő terepbejárás kampányra is, melynek révén sikerült véglegesíteni a Varjú-dűlői régészeti lelőhely méretét, legalábbis ami a bányatelekre eső részt illeti. Ez alapján egy 30 ha nagyságú területet jelöltünk ki feltárássra. A teljes régészeti lelőhely méretét azonban 40 hektárra becsüljük.

A Mátrai Erőmű Rt-vel 2001-ben kötött megállapodásban vállaltuk, hogy a szóban forgó területet 2002 októberéig megkutatjuk és a bányászat rendelkezésére bocsátjuk. A kutatandó területet a bányászat igényei szerint négy részre osztottuk (1. kép) és a letermelési határidőkhöz igazodva, 2002 márciusában megkezdjük a megelőző feltárást.

A régészeti lelőhely pontos geodéziai felmérését követően megindultak a földmunkák. A terület humuszolása két műszakban folyt, kisebb-nagyobb megszakításokkal közel hat hónapon keresztül. 1-2 kotrógép és 3-9 teherautó dolgozott naponta, reggel hattól este tízig. A régészetiszakmai felügyeletet 3-8 fő felügyelő személyzet biztosította (az esti munkáknál lámpákkal is felszerelve) és ügyelt arra, hogy a körmös markológép csak a szükséges mértékig, a régészeti objektumok láthatóvá válásáig szedje le a humuszt. Nem humuszoltunk le mindent. A területen 100 m-es raszterpontok mentén 10×10 m-es kontroll-négyzeteket hagytunk, hogy általuk ellenőrizni lehessen az egykori járósínteket. Az ide eső régészeti objektumok majdani feltárást csakis kézi szerzőkkel terveztük.

A módszerekről itt csak annyit érdemes megjegyezni, hogy a körmös markolóval lehumusztolt területen, a feltárást megkezdésekor, egy kisebb teljesítményű, egyenes vágóélű, ún. iszapolókanalas géppel távolítottuk el a humusz alsó rétegét, majd a területet lapáttal nyestük egyenesre. A régészeti objektumok kibontása csak ezután következett.

A humuszolást követően, a tényleges régészeti feltárást az I. sz. területen, azaz a lelőhely Ny-i részén kezdődött (1. kép). A 7 hektárnyi területen a régészeti objektumok eloszlása nem volt egyenletes. Két nagyobb sűrűsödési helyszín volt körvonalazható. Az egyik az I. sz. terület ÉNy-i sarkában, a másik pedig az I. sz. terület K-i oldala mentén húzódott. Közöttük egy nagyobb,

occupied a surface of 520 ha and was planned to be yielded until 2015. Our purpose was to get information on the actual extent of the archaeological site still in time. Finally, it took two years and a protracted debate until we could carry out the field walking on a territory of 520 ha.

By the end of the summer of 1999, we concluded from the first two field walking seasons that the hilltop in the N part of Ludas, which is the last larger elevation between the foothills of the Mátra mountains and the Hungarian Plain south of it, is an archaeological site in its entirety, and as such, it should either be unearthed or left intact. We could map the evidently intensive site on a 550 m × 450 m large surface in the NE corner of the surveyed mining site occupying a surface of 200 ha.

In the autumn of 2000, we could start the third field walking season, which covered 320 ha. It helped to determine the ultimate extent of the archaeological site of Varjú-dűlő, at least in the mining site. In consequence, we designated a territory of 30 ha for archaeological excavation. The entire size of the archaeological site is estimated to 40 ha.

In the contract signed with the Mátra Power Plant we accepted to investigate the territory and return it to the mine until October 2002. According to the demands of mining, the territory was divided into four parts (Fig. 1) and, respecting to the yielding deadlines, we started the excavations in March 2002.

After an exact geodetic survey, the earth movement started at the archaeological site. The humus was removed in two shifts, and it took about six months with shorter and longer interruptions. 1-2 excavators and 3-9 lorries worked every day from 6 a.m. to 10 p.m. A staff of 3-8 persons provided the archaeological control (with lamps in the evening) and checked that the excavator removed the humus with a toothed clamshell grab only until the layer where the archaeological features appeared. The humus was not removed everywhere. Control squares of 10 m × 10 m were left along raster points of 100 m in the area so that the contemporary floor levels could be checked. We intend to unearth the features in these squares with manual work.

Regarding the method, the only thing worth mentioning is that in the area where an excavator had removed the humus with a toothed clamshell grab, the lower layer of the humus was removed at the start of the excavations using a low-duty excavator of a straight-edged grab, then the surface was scraped by shovels. The archaeological features were unearthed only afterwards.

After the humus had been removed, we started the excavations on territory no. I, that is in the W part of the site (Fig. 1). The archaeological features were not evenly distributed in the 7 ha. Two large clusters could be differentiated. One was in the NW corner of territory no. I, the other extended along the E side of territory I. A larger more-or-less find-free zone separated

többé-kevésbé leletanyagmentes zóna terült el. A K-i terület tűnt sűrűbbnek és jelentősebbnek. Az I. sz. területen 8 nagyobb, lesimított, megnyesett felszínt nyitotunk, melyek összességében kb. 2 hektárnyi területet tettek ki. A jelenségek feltárásával augusztus végére végeztünk. Ezen a területen a humusolás közben több, mint 900 elszíneződött foltot számoztunk be, melyek közül a feltárás során csak mintegy 100 bizonyult kétséget kizáróan régészeti objektumnak. A számozott jelenségek többsége ugyanis olyan cölöpnym volt, melyről kiderült, hogy a korábban itt létesített szőlőültetvény oszlopainak vagy tőkéknek maradványa lehet. Néhány oszlop famaradványát még a humusolást követően is a helyén találtuk, ezek valóban meggyőző bizonyítékul szolgáltak. Megfigyeltük azt is, hogy a területet (nyilván a szőlőtelepítést megelőzően) mélyszántották, és hogy a sárga altalajban kirajzolódó szántási csíkok egyirányúak a szőlősorokat jelző kerek vagy amorf elszíneződésekkel. A szőlősorok egyébként még a terepbejárás során is megvoltak. Mindezek alapján arra következtettünk, hogy szinte mindegyik cölöpnym a szőlőtelepítéshez tartozhatott. Sajnos a régi és újabb keletű cölöpnymok elkülönítésére még a bontásorán sem nyertünk bizonyítékokat. Ezért azt tartottuk korrekt megoldásnak, hogy rögzítjük a megfigyeléseket és beszámozunk mindent, még akkor is ha tudjuk, hogy a jelenségek zöme nem régészeti korból származik.

Az I. sz. területen feltárt régészeti objektumok között elsősorban késő bronzkori gödrök kerültek elő (2. kép). Némelyik gödörben emberi maradványokat, csontokat, fogakat is találtunk, sőt volt olyan gödör is, melyben több emberi állkapocstörredék is előfordult. A terület É-i részén egy késő bronzkori urnatemető néhány sírját figyeltük meg. Sajnos, nem tudható pontosan, hogy az egymástól nagy távolságban (több száz méterre) előkerült sírok egy nagy temetőhöz tartoztak-e, vagy csupán magányos sírokként értelmezendők. A sírok mindegyike bolygatott volt, az edények sérülten, félbe vágva kerültek elő. Mindez feltehetően a csekély sírmélységnek és a szőlőművelést megelőző, majd az azt követő talajművelésnek köszönhető, mely rendkívüli roncsolást okozott a sírokban, sok sírt lehet, hogy teljesen meg is semmisített.

A terület D-i részén, egy hosszú árok mentén, egy preszkíta sírcsoport 7 sírját találtuk meg, a feltárt terület ÉK-i sarkában pedig egy gazdag kelta temető sírjai kerültek elő.

A lelőhely É-i részén, a 8 ha nagyságú II. sz. területen, 2001 augusztusától 2002 áprilisáig dolgoztunk, beleértve a téli hónapokat is (1. kép). Munkánkat nagyon lelassította a terület DNy-i sarkában húzódó 85 síros, vegyes rítusú, kelta temető feltárása (2. és 5. kép). A sírok betöltése gyakran azonos volt az altalaj színével, ezért a temető területén többször is mélyíteni, majd nyelni kellett a kutatási felszínt. A sírok többé-kevésbé szabályos sorokban kerültek elő, és rendkívül gazdag mellékleteket rejtettek. Edények, ékszerek és fegyverek viszonylag

the two areas. The E territory seemed to be denser and more significant. Eight larger, levelled and scraped surfaces were opened on territory I, which altogether covered a surface of about 2 ha. We finished the excavation of the features at the end of August. Here, more than 900 discolourations were listed at the removal of the humus, from which only about 100 proved to be archaeological features during the excavation. The majority of the numbered features were holes made by the posts and stakes of a former vineyard. We even could find the wooden remains of a few posts under the humus layer, which were really convincing evidences. We also observed that the territory was deep-ploughed (certainly before the establishment of the vineyard) and the stripes left by the plough in the yellow virgin soil had the same direction as the round or amorphous discolourations indicating the rows of vine-stocks. These rows still existed at the time of the field walking. We deduced from the above that nearly every posthole belonged to the vineyard. Regrettably nothing helped the separation of the old and the recent postholes even during the excavation. We found that the most correct solution was to record the observations and list everything even though we knew that most features did not come from archaeologically relevant periods.

Most of the archaeological features unearthed in territory no. I were Late Bronze Age pits (Fig. 2). Some pits contained human remains, bones and teeth as well, and one contained a few human jaw fragments. In the N part of the territory, a few graves of a Late Bronze Age urn grave cemetery were observed. Regrettably it could not be determined if the graves found at a large distances from each other (a few hundred metres) belonged to a large cemetery or they were single graves. All the graves were disturbed, the vessels were damaged or cut into two. The damage was due to the small depth of the graves and the cultivation prior after the establishment of the vineyard, which extremely damaged, maybe entirely destroyed many graves.

In the S part of the territory, 7 graves of a Pre-Scythian grave group were found along a long ditch, while the graves of a rich Celtic cemetery were uncovered in the NE corner of the unearthed territory.

On the 8 ha large territory no. II in the N part of the site, the excavation lasted from August 2001 to April 2002 including the winter months (Fig. 1). The excavation of the Celtic cemetery in the SW corner of the territory slowed down our work. It consisted of 85 grave rows of mixed burial rites (Fig. 2 and 5). The filling of the graves was often identical with the colour of the virgin soil, so the ground surface of the excavation had to be sunken and scraped several times. The graves were arranged in more-or-less regular rows and contained extremely rich grave furniture. Vessels, jewellery and weapons were uncovered in a relatively large number. East of them, in the E part of territory II, the remains of a Neolithic settlement (pits and postholes) were observed and unearthed.

nagy számban kerültek napvilágra. Ettől K-re, a II. terület K-i részén egy újkőkori településmaradványt (gödröket és cölöplyukakat) figyeltünk meg és tártunk fel. A közelben néhány korai rézkori objektumot és további cölöpnymokat is találtunk, ezekben úgyszintén kevés leletanyagfordult elő. Találtunk még szarmata gödröket és 5 germán sírt is, azonban a II. sz. területen feltárt több, mint 400 régészeti objektum zöme késő bronzkori gödör, árok, vagy cölöplyuk volt (3. kép). Néhány gödörben emberi maradványok, egyes esetekben teljes csontvázak, mellékletekkel ellátott temetkezések kerültek napvilágra. Változtatnunk kellett az addigi feltérési módszereken (pl. csökkenteni a felületkezelésre fordított időt azzal, hogy az üres területeket nem nyestük meg), amivel jelentős időmegtakarítást értünk el. Le kellett mondanunk nagy felületek egyidejű kezeléséről, ehelyett az objektumokat a humuszolást követően készült pontos vázlatok alapján, egyenként, vagy a szükséges mértékig kiterjesztett, kisebb felületeken tártuk fel. A datálható leletanyagot nem rejtő objektumokat innentől kezdve csak egyik metszetrészükben tártuk fel.

A IV. sz. terület határától kezdve, a dombtető felé haladva, a lelőhely legsűrűbben fedett részét értük el ismét (1. kép). A határidők szűkössége miatt igyekeztünk minden lehetőséget megragadni a munkálatok gyorsítása érdekében. Hétvégeken, ünnepnapokon is dolgoztunk, naponta átlagosan 30–40 fővel. Egyes időszakokban több, mint 50 főre duzzadt az ásatási létszám. Ennek köszönhetően sikerült a kb. 10 ha nagyságú szakaszt rekordidő alatt feltárnunk. A területet 2002. szeptember közepén adtuk át a bányának.

Itt közel 600 régészeti objektumot tártunk fel (2. kép). Döntően a késő bronzkori telep gödrei kerültek elő, kisebb-nagyobb csoportokban. Egyes gödrökben továbbra is előfordultak emberi maradványok, sőt mellékletekkel ellátott, csontvázas temetkezések is. A gödrök a felszínen többnyire kör formájúak voltak, majd általában méhkas alakúvá szélesedtek. Mélységük, betöltésük és leletgazdaságuk eltérő volt. Néhány hosszú árok előkerülése mindenképpen említést érdemel. Némelyik árok több száz méter hosszan is követhető volt, többször ezek párhuzamosan is haladtak egymással. Házak maradványai, érdekes módon, a IV. sz. területen is alig kerültek elő. Noha elszórta találtunk cölöpnymokat, csak egy-két esetben köthetők ezek egyértelműen, jól körvonalazható, cölöpszerkezettel jelzett házalaprajzokhoz. A cölöpnymok ritka előfordulása miatt megkérdőjelezhető, hogy ezek a késő bronzkori telephez tartoznának. A telep nagy kiterjedése alapján ugyanis nemcsak egy-két, hanem sokkal több háznyomot kellett volna találnunk. Igen valószínű, hogy a késő bronzkori házak nem hagytak maradandó nyomot, nyilván az egykori (munkánk kezdetén már régén megsemmisült) járósíntre épültek. A járósíntekre vonatkozóan egyébiránt nagyon kevés megfigyelést tehetünk. Kontrollnégyzeteink metszetalai alapján nagy biztonsággal állapíthattuk meg, hogy a lelőhely nagy részén szőlőművelés történt, mélyszántással többször átforgatták

Not far from them, we also found a few Early Copper Age features and a few more postholes with only a few finds. Besides, we found Sarmatian pits and 5 German graves. The majority of the more than 400 archaeological features unearthed on territory no. II, however, were Bronze Age pits, ditches and postholes (Fig. 3). A few pits contained human remains, sometimes entire skeletons, and burials with grave furniture. We had to modify the excavation method (e.g. to shorten the time dedicated to surface treatment with omitting the scraping of empty areas), which saved a lot of time. We had to abandon the simultaneous excavation on a large surface, instead the features were unearthed individually in smaller, if necessary extended areas after the exact sketches made after the removal of the humus layer. The features that did not contain any find of a dating force were halved and only one half was unearthed.

Advancing from the border of territory no. IV toward the hilltop we reached again the part of the site where the archaeological features were the densest (Fig. 1). To respect the tight time limits we made efforts to use every means that could accelerate our operations. We worked 30–40 workers in average on weekends and holidays as well. In some periods, the staff counted more than 50 persons. In result we could unearth a stretch of about 10 ha in a record time. The territory was returned to the mine in the middle of September 2002.

Here we unearthed about 600 archaeological features (Fig. 2). Most of them were the pits of the Late Bronze Age settlement distributed in smaller and larger groups. Some pits contained human remains and even inhumation burials with grave furniture. The pits usually appeared on the surface as round discolourations and then they widened to a beehive shape. They were different in depth, filling and the number of finds. Some long ditches certainly deserve mentioning. Some of the ditches could be followed to a length of hundreds of metres and they often ran in a parallel line. Interestingly, house remains rarely occurred on territory no. IV as well. We found a few scattered postholes, but they could rarely be associated with the clearly ground plan of a house outlined by postholes. The rarity of postholes raised the doubt if they really belonged to the Late Bronze Age settlement. The large extent of the settlement would have justified the presence of much more than a couple of house remains. It is highly probable that the Late Bronze Age houses did not leave durable traces, they were apparently built over the contemporary ground (which had already disappeared by the time we started the excavations). We could make very few observations concerning the floor levels. Based on the section walls of the control squares we could determine with a great certainty that the larger part of the territory had been occupied by vineyards and the soil was repeatedly and deeply turned by ploughing. Regarding the entire territory of the site, it is only the SE part of territory no. IV where there was no deep ploughing, although the

a talajt. A lelőhely összességét tekintve csak a IV. sz. terület DK-i részén zárható ki a mélyszántás, bár egy több szakaszon is átmetszett, régi földút metszetalainak elemzése alapján szinte biztosra vehető, hogy az évszázadok óta történő, normálisnak mondható talajművelés még itt is megsemmisítette az egykori járőrszinteket.

A késő bronzkori jelenségek mellett, a IV. sz. terület közepén, elszórtan, de azért nagyjából jól lehatárolható területen, a hatvani kultúra kora és középső bronzkori telepmaradványának gödrei is előkerültek. A IV. terület Ny-i szélén egyetlen egy honfoglalás kori sírt is feltártunk. A halottat lovának egyes részeivel együtt temették el. A sír mellékletéhez egy nyílhegy és egy zabla tartozott. A IV. terület DK-i csücskében egy korai vaskori telepmaradvány hatalmas agyagkitermelő gödre került elő, további kisebb, kör alakú gödrökkel együtt. Ettől D-re előkerültek egy újabb preszkíta temető 14 sírjának maradványai is. A sírok nagyon magasan, még a humuszba voltak beásva. A sírok mélysége a sárga altalaj szintjét nem, vagy csak alig érte el. A temetőt már 2001-ben, a humusztalán során felfedeztük. A mellékletek között edények, állatcsontok, és kisebb fémtárgyak kerültek elő. Az óvatosság kedvéért az érintett zónát nem is humusztalán, hanem a sírok többségét kutatóárokmal kerestük meg. A IV. sz. területen feltártunk még egy-két rézkorinak tűnő gödröt, valamint néhány további, datálható leletet nem, vagy csak alig tartalmazó objektumot is.

A lelőhely D-i részét képező III sz. terület kutatását augusztus végén kezdtük (1. kép). Ekkor még a munka a IV. területen is folyamatban volt. Már látszott, hogy a szeptember 30-ai, szerződésben szereplő határidőt nem tudjuk tartani. Végül is november közepére fejeztük be a leletmentést. Ez a rész már a lelőhely dombjának D-i lejtőjéhez tartozott. Itt az erózió oly mértékű volt, hogy a domboldalon D-felé haladva, még a régészeti objektumok feltételezett aljából is egyre kisebb részeket tudtunk csak feltárni. Itt a humusztalán során már tavaly is alig szedtünk le földet, mivel a legnyugatibbi részen a humusz mindössze 15 cm vastagságú volt. A régészeti objektumok sűrűsége is nagyon lecsökkent, az 5 hektáros területen kevesebb, mint 200 ígéretesebb folt került csak elő, ráadásul a bontások során ezekből is csupán néhány bizonyult régészeti jelenségnek (2. kép). Ez volt a szerencsénk, így be tudtuk fejezni a munkát, és mindent sikerült feltárnunk.

A terület É-i, ÉK-i szélén, a dombtetőn, 6-8 újabb gödör előkerülésével lezárult a késő bronzkori telep, ettől D-re eltűntek az utolsó bronzkori objektumok is. A késő bronzkori telep D-i szomszédságában megtalált preszkíta temetőtől D-re egy nagy kiterjedésű, de kisebb sűrűsödési pontoktól eltekintve, szórványosan jelentkező vaskori telepmaradvány került elő. Az 50-60 objektummal képviselt vaskori telep leletanyaga, talán részben az erős erózió következtében, igen gyér volt, csak néhány objektum esetében érte el a datálható mennyiséget. Egyelőre a telep pontos datálása problematikusnak tűnik, lévén hogy preszkíta, bronzkori, sőt kelta és szkíta jellegű leletanyag is jelentkezett az objektumokban.

analysis of the section walls of the old dirt road, which was cut through at a number of places, seems to prove that the cultivation through hundreds of years destroyed the one-time floor levels in this area as well.

Beside the Bronze Age features, the pits of the Early and Middle Bronze Age settlement of the Hatvan culture were also uncovered scattered in a clearly delineated area in the centre of territory no. IV. At the W edge of territory no. IV, a grave from the Conquest Period was also unearthed. The dead was buried with certain parts of his horse. The grave contained an arrowhead and a bit. The huge clay pit of an Early Iron Age settlement fragment was found in the SE corner of territory no. IV together with smaller round pits. S of it we found the remains of 14 graves of another Pre-Scythian cemetery. The graves lay very high in the humus, they barely or not at all reached the surface of the yellow substratum. The cemetery had been noted already in 2001 during the removal of the humus. The grave furniture consisted of vessels, animal bones and smaller metal objects. By way of precaution we did not remove the humus from the relevant zone but deepened trenches to find the majority of the graves. In territory no. IV, we also unearthed a few pits, which seemed to belong to the Copper Age, and a few other features, which did not contain finds of dating force, or there were only a few of them.

The investigation of territory no. III in the S part of the site was started at the end of August (Fig. 1). The excavation on territory no. IV had not yet been terminated at that time. It was obvious that we would not be able to finish until 30 September, the deadline determined in the contract. Finally we finished the rescue excavation in the middle of November. This part belonged to the S slope of the hill that the site occupied. Erosion was so strong here that ever smaller fragments of the supposed bottoms of the archaeological features could be unearthed as we proceeded southwards. We had removed very little humus last year in this region since it measured only 15 cm in thickness in the westernmost area. The density of the archaeological features also significantly decreased, less than 200 promising discolourations appeared in the 5 ha, and only a few of them proved to be archaeological features (Fig. 2) during the excavation. This was, however, a lucky circumstance because successfully finished the excavation and unearthed everything.

The Late Bronze Age settlement was closed with 6-8 new pits on the hilltop in the N, NE edge of the territory. No more Bronze Age features appeared south of this point. S of the Pre-Scythian cemetery found S of the Bronze Age settlement, a large Iron Age settlement remain was found, which appeared in scattered spots apart from a few smaller accumulations. The find material of the Iron Age settlement represented by 50-60 features was very poor, maybe in consequence of the strong erosion. It reached the number of dating force only in a few features. The accurate dating of the settle-

Talán nem felesleges még egyszer kihangsúlyozni, hogy a 2002-es munka, a sürgető határidők miatt, sokkal feszítettebb jellegű volt minden korábbinál. A bányászat a már feltárt területeken szinte azonnal meg is indult, az óriási kotrógépek mindvégig a sarkunkban voltak. Mikor novemberben befejeztük a munkát, az egykor 30 hektáros lelőhelyből mindössze 5–6 hektár maradt csak eltermeletlen. Máshol már 15–30 m mélységben dolgoztak a kotrógépek.

A feltárt jelenségek és a leletanyag előzetes értékelése

Összességében véve, a 2001 márciusától 2002 novemberéig tartó ásatási szezonban több, mint 30 hektárról termeltük le a humuszt. Azt követően több, mint 2700 jelenséget (foltot, vagy elszíneződést) vizsgáltunk meg. Ezek között, mint később bebizonyosodott, ezernél is több olyan cölöpnym volt, amelyet a lelőhely ÉNy-i részén folytatott szőlőtelepítéshez ástak be. A beszámolt foltoknak csak közel fele, nagyjából 1400 objektum bizonyult régészeti jelenségnek. Ha ezekhez az adatokhoz az 1998-as ásatás adatait is hozzászámítjuk, akkor eddig összesen mintegy 1600 régészeti objektumot tártunk fel a lelőhelyről.

Több, mint 1000 objektum a késő bronzkori telephez tartozott – zömmel gödrök, köztük kb. 30 olyan is, melyekben emberi maradványok (néhány esetben egyértelműen mellékletes sírok) is voltak (3. kép). A késő bronzkori telep jelenleg feltárt mérete több, mint 16 ha, teljes kiterjedése pedig bizonyára meghaladta a 18 hektárt. Tudjuk, hogy Ludas É-i határában, a falu földjén és a mezőgazdasági szövetkezet alatt a telep még követhető. A település formája egy kb. 500 m átmérőjű körre, vagy oválisra emlékeztet. Fontos, hogy a település a dombtetőn illetve a domb É-i és K-i lejtőjén jött létre, ahonnan remek kilátás nyílt a környezetre, a Mátra-hegységre és az alföldi tájra. Ennek bizonyára stratégiai jelentősége lehetett. A völgyben a Bene-patak vize folyt.

A késő bronzkori település belső szerkezetéről ma még nem sokat mondhatunk. Egyelőre még nem tudjuk, hogy a feltárt késő bronzkori objektumok egy rövid életű, de nagy településhez tartoztak-e, vagy pedig hosszabb idejű, de kisebb méretű települési egységek egymásutániságát jelzik csupán. Viszonylag kevés szuperpozíciót figyeltünk meg. A település házait nem sikerült feltárnunk, a házak helyére vonatkozóan egyelőre kevés támpontunk van. Kevés olyan cölöphelyet találtunk, melyek esetleg házakat jelezhetnek. Feltételezésünk szerint a házak az egykori (munkánk kezdetén már régen megsemmisült) járósíntre épültek, és valószínűleg talpgerendákon álltak, ezért nem hagytak maradandó nyomot. A néhány megfigyelt cölöphely esetleg mélyebbre ázott rögzítő cölöp nyoma lehetett. Az egykori házak helyét talán a gödrök betöltésének elemzése és datálása alapján határozhatjuk majd meg. Nagy gondot fordítottunk a betöltések dokumentálására, ezért van esély arra, hogy az azonos égésszinteket, illetve a szán-

ment seems as yet problematic since Pre-Scythian, Bronze Age materials and even those of Celtic and Scythian characters occurred in the features.

Let us emphasise once more that due to the short terms, the work in 2002 was more pressed than in the previous seasons. Mining started in the unearthen territories nearly as soon as the excavations had been terminated and the huge excavators worked at our heels. When we finished the work in November, only 5–6 ha of the original 30 ha remained to be yielded. At other parts of the site the excavators worked already in a depth of 15–30 m.

Preliminary evaluation of the unearthen features and find material

The humus was removed from altogether 30 ha during the excavation season lasting from March 2001 to November 2002, and more than 2700 features (discolourations) were examined. Later we found out that more than a thousand of these features were holes of the posts used in the vineyard in the NW part of the site. Only about the half, 1400 of the numbered features appeared to be archaeological features. Adding the data of the excavation in 1998, about 1600 features have been unearthed in total at the site.

More than 1000 features belonged to the Late Bronze Age settlement. They were mostly pits, among them about 30 contained human remains (in a few cases certainly graves with grave furniture) (Fig. 3). More than 16 ha have been unearthed from the Late Bronze Age settlement, the entire extent of which certainly surpassed 18 ha. We know that the settlement continues in the N part of Ludas, in the outskirts, the fields and under the agricultural co-operative. The shape of the settlement resembles a circle or an oval measuring about 500 m in diameter. It is important to note that the settlement was established on the hilltop and on the N and E slopes of the hill, from where an excellent view opened on the environment, on the Mátra Mountains and the plains. This must have had a strategic importance. The Bene streamlet ran in the valley.

We can tell very little about the inner structure of the Late Bronze Age settlement. We do not know if the unearthed Late Bronze Age features came from a large, short-term settlement or they indicate the sequence of subsequent smaller settlement units of a longer period of time. Relatively few superpositions could be observed. We could not unearth the houses of the settlement and very few data suggest where they could stand. Only a few postholes might indicate houses. We suppose that the houses were built on the contemporary ground level (which had been destroyed by the time we started the excavations) and they were raised on sole timbers, which perished without trace. The few postholes could come from a few reinforcing posts dug deeper than the rest. Perhaps the analysis and the dating of the filling of the pits can help in the determination of the places of the

dékos, nem finoman rétegzett, végső betöltéseket kisebb areálokban belül össze tudjuk majd hangolni, és ezáltal az egyidejű jelenségek körvonalazhatók lesznek. Ilyen nagy felületen talán az egyidejű gödrök elhelyezkedési mintája is kirajzolhatja a házak helyét és környezetét. Ezt a fajta horizontális stratigráfián alapuló relatív kronológiát verifikálhatja majd a hagyományos és a C¹⁴-alapú datálás. A leletanyag a Kyjatice kultúra időszakára keltezhető és jelentős Gáva-hatásokat mutat.

Noha finomabb periodizáció egyelőre még nem készült, az egyes jelenségcsoportok előkerülési helye alapján valamiképpen mégiscsak következtethetünk a késő bronzkori település belső struktúrájára. A lelőhely ÉNy-i részén, a mélyszántott részen, egy elpusztult késő bronzkori urnatemető szórványos sírjai kerültek elő (talán valóban itt lehetett egy nagy temető), ezzel átellenben pedig, a lelőhely K-i részén egy monumentális, 130 m átmérőjű körépítmény (palisáddal körbevett körárok) került elő, mely egy esetleges ceremonális központra utalhat. Ez utóbbinál viszonylag kevés késő bronzkori szuperpozíció volt megfigyelhető. A körárok-ból előkerült jelentős mennyiségű késő bronzkori leletanyag valószínűleg datáló értékkel bír, de nem zárható ki a későbbi bemosódás veszélye sem.

A lelőhelyet több késő bronzkorra keltezhető árok tagolja. Ezek némelyike lehet, hogy a település egykori szélét jelzi, míg mások inkább védelmi vonalként interpretálhatók. Ilyen lehetett például az is, amely mellett preszkíta sírok kerültek elő. Lehet, hogy ez már a település végére datálható. Ebből a szempontból érdekes, hogy a későbbi preszkíta település nem fedi a késő bronzkorit, hanem éppen mellette jött létre.

A késő bronzkori település gödrei között voltak igen mély gödrök is. Ezek valószínűleg agyagkitermelésre szolgáltak. Megfigyeltük, hogy a mélyebb gödrök éppen a legjobb minőségű agyag helyénél szélesedtek ki, nyilván ennek kinyerése így volt a leggazdaságosabb. A deformált edények is helyi fazekasműhelyre engednek következtetni. A kisebb méhkas alakú gödrök viszont tárológödrök lehettek, volt, amelyikből több kilogramm égett gabona került napvilágra.

Bronzművességre utaló nyom viszonylag kevés került elő, bár egy-két olvasztókemence maradványát megtaláltuk. Több öntőmintát, és fém tárgytöredéket is begyűjtöttünk. Egyetlen komolyabb fémlelet került elő, mely 4 bronzsarlóból állt. Említést érdemel, hogy a leletanyagban viszonylag nagy számban kerültek elő idolk és állatszobrocskák. Ezekből alighanem a legnagyobb magyarországi gyűjteménnyel rendelkezünk. A fentiek alapján, a telep elemzése páratlan lehetőséget kínál az É-magyarországi késő bronzkor jobb megismerésére.

Több, mint 100 *kelta kori* objektumot találtunk, ez a lelőhely második leghangsúlyosabb leletcsoportja (5. kép). Ezek között vannak telepobjektumok (földbe mélyített házmaradványok, gödrök) is, de főleg sírokról van szó. A kelta temető a lelőhely középső részén, de még a domboldalon létesült. Kora az időszámításunk előtti 3.

houses. We took great care at the documentation of the fillings, so there is an opportunity to compare the identical burning levels and the intentional, not finely stratified ultimate fillings within smaller areas, which, in turn will help the determination of contemporary features. In such a large surface, perhaps the distribution of the contemporary pits can delineate the place and environment of the houses. This relative chronology based on a horizontal stratigraphy can be verified by the traditional C-14 dating. The find material can be dated from the Kyjatice culture and shows significant Gáva effects.

Although a fine periodisation has not yet been made, we can draw certain conclusions about the inner structure of the Late Bronze Age settlement from the distribution of the individual feature groups. In the NW part of the site disturbed by deep ploughing, the scattered graves of a Late Bronze Age urn cemetery were found (perhaps the remains of a larger cemetery). Facing it, in the E part of the site, a monumental round building of a diameter of 130 m (a round ditch bordered by a palisade) was unearthed, which can imply a ceremonial centre. Very few superpositions were observed here in the Late Bronze Age. The rich Late Bronze Age find material unearthed in the round ditch probably has a dating force, although we cannot exclude the possibility that finds were later washed into the ditch.

The site is segmented by a number of trenches dated from the Late Bronze Age. Some of them could indicate the edge of the settlement, other ones seem to have been elements of a defence line. This could be the function of the one beside which Pre-Scythian graves were found. It can be dated already from the end of the settlement. From this respect, it is interesting to note that the later Pre-Scythian settlement did not extend to the Late Bronze Age one, it was established beside it.

Some of the pits of the Late Bronze Age settlement were very deep. They were probably clay pits. We observed that the deeper pits were broadened in the depth where the best quality clay appeared, probably this was the most economical way to yield it. The deformed vessels suggest the existence of a local pottery. The smaller beehive-shaped pits, at the same time, could be storage pits, from which kilograms of burnt cereals were recovered.

Relatively few traces of bronze working were found, although we discovered the remains of one or two smelting kilns. We also collected a number of moulds and fragments of metal objects. Only a single more significant metal find was recovered, which consisted of 4 bronze sickles. It should be mentioned that there were relatively many idols and animal figurines in the find material. Perhaps we have the largest collection of this type in Hungary. The above suggest that an unprecedented opportunity is offered by the settlement for the better recognition of the Late Bronze Age in Northern Hungary.

We found more than 100 features from the *Celtic period*, this was the second largest find group at the site

századra tehető. A 85 sír többsége szórthamvas rítusú, kisebb része csontvázas. Férfi és női sírok egyaránt előfordultak, a mellékletek egyes esetekben igen gazdagok voltak.¹ Fegyverek, ékszerek, viseleti tárgyak viszonylag nagy számban fordultak elő, mégis az edények voltak a legjellemzőbb sírtárgyak.

Két *preszkíta* sírcsoport, összesen 21, nagyrészt megsérült sírral, illetve egy kisebb telep 60, az erózió által legyalult objektummal képviseli a korai vaskort a lelőhelyen (4. kép). A gödrök között voltak olyan szabályos kör alakú, sekély, földbe mélyített objektumok is, melyekben cölöpnymokat is megfigyeltünk. Ezek esetleg sátor tetős lakóhelyiségek is lehettek. Ezekben az objektumokban még a leletanyag is jelentősebb mennyiségű volt. A telep leletanyaga egyébiránt nagyon szegényes volt, alig kerültek elő datálható darabok. Persze azért találtunk különleges tárgyakat is, mint például egy testpecsétlőt. A sírok anyaga úgyszintén szegényesnek mondható. A mellékletek között edények, állatcsontok és kisebb fémtárgyak kerültek elő.

Mint fentebb már utaltam rá, a késő bronzkori telep megszűnését kiváltó események nagyon izgalmasak lehettek a lelőhelyen. A *preszkíta* telep és temető közvetlenül a késő bronzkori telep szomszédságában jött létre, ráadásul az elsőnek feltárt *preszkíta* sírcsoport mellett a hosszú, párhuzamosan futó árokrendszer mellett került elő, amely keresztülvágott a késő bronzkori telepen, és amit éppen ezért, lehet, hogy valamiféle védműként értelmezhetünk.

A dombtető zónájában a *kora és középső bronzkori* hatvani kultúra kis településének maradványait is megtaláltuk. A jellegzetes seprűs díszű leletanyag több gödörben is előfordult, ilyenek a 3. sz. út alatt és ettől 200 m-re nyugatra, a bányatelek területén is előkerültek. A kora bronzkori telep méretét és jelentőségét azonban csak a leletanyag elemzése után lehet majd ténylegesen felbecsülni, ugyanis a gödrök betöltésében a kora bronzkori darabok csak kis mennyiségben, sokszor feltehetően csak szórványként fordultak elő.

A Varjú-dűlői dombon már az *újkőkorb*ban is megtelepültek. Két települési sor maradványait tártuk fel, egyiket a 3. sz. út alatt, másikat pedig ettől jó 200 m-re É-ra (6. kép). A DK-i sornál egy zsugorított csontvázas temetkezést is feltártunk. Itteni megfigyeléseink jól illeszkednek a Heves megye területéről eddig begyűjtött adatokhoz.² A települési sorok régiókban egységesen ÉK-DNy-i irányúak voltak, a Varjú-dűlői település gödrei szintén ilyen irányú sorok mentén helyezkedtek el. A gödrök és (ebből következően) a házak tájolása erre merőleges, ÉNy-Dk irányú volt. A házak maradványait cölöpök jelezték. A cölöpnymokat a DK-i települési sornál tudtuk jól megfigyelni, az ÉNy-i sor mentén, a domboldal É-i részén már olyan mérték-

(Fig. 5). They contain settlement features (semi-subterranean houses, pits), but the majority was composed of graves. The Celtic cemetery was established in the central part of the site, still in the hillside. It can be dated from the 3rd century BC. Most of the 85 graves were cremation burials with scattered ashes, the rest were inhumation burials. The graves of both men and women were found, sometimes with very rich grave furniture.¹ A relatively large number of weapon, pieces of jewellery and articles of wear were recovered yet the vessels were the most characteristic finds of the graves.

Two *Pre-Scythian* grave groups with 21, mostly damaged graves and a smaller settlement with 60 features, scraped off by erosion, represent the Early Iron Age at the site (Fig. 4). Some of the pits were regularly round, shallow features, in which postholes could be observed. They could be dwellings with tent-roofs. The find material was also richer in these features. The find material of the settlement was otherwise rather poor, there were barely any items that could be dated. Naturally we found fancy items as well as, for example, a body seal. The graves also yielded a fairly poor material. Vessels, animal bones and smaller metal objects composed the grave furniture.

As I have already suggested, the events that led to the cessation of the Late Bronze Age settlement could be very exciting. The *Pre-Scythian* settlement and cemetery were established just beside the Late Bronze Age settlement and the *Pre-Scythian* grave group we unearthed the first lay next to the long, parallel ditch system that crossed the Late Bronze Age settlement, which, consequently, can perhaps be interpreted as a kind of a defence work.

On the hilltop, we also found the remains of a small settlement of the *Early and Middle Bronze Age* Hatvan culture. The characteristic fins of a broomed ornament occurred in numerous pits and similar ones were found under route 3 and 200 m west of it on the territory of the mining site. The extent and significance of the Early Bronze Age settlement can be estimated only after the analysis of the find material since the Early Bronze Age items occurred only in small numbers in the pits, and they were often recovered as stray finds.

People settled on the Varjú-domb already in the *Neolithic*. The remains of two settlement rows were unearthed, one under route 3, the other one about 200 m N of it (Fig. 6). We also uncovered an inhumation crouched burial at the SW row. The observations we made here match the data collected in the territory of Heves county.² In our region, the settlement rows were consequently oriented in a NE-SW direction, and the pits of the settlement at the Varjú-dűlő site were also arranged in rows of a similar orientation. The orientation of the pits, and consequently the houses, was at a

1 SZABÓ 2001, 1715–1717.

2 DOMBORÓCZKI 1997, 77.

1 SZABÓ 2001, 1715–1717.

2 DOMBORÓCZKI 1997, 77.

kü volt az erózió, hogy csak néhány cölöplyuk helyét tudtuk rögzíteni.

A leletanyag nem volt túlzottan gazdag,³ a kerámia-darabok alapján a település az alföldi vonaldíszes kultúra klasszikus és késői szakaszára keltezhető.

Az AVK telep szomszédságában két *korai rézkori* gödör, a környezetükben pedig (feltehetően házakat jelző) cölöpnymok kerültek elő. Valószínűleg rézkori megtelepedési nyomoknak tarthatjuk azt a két-három nagyobb méretű gödört is, melyeket a dombtető és a 3. sz. út zónájában tártunk fel. A gödrök ugyan datálható leletanyagot nemigen tartalmaztak, viszont jelentősebb mennyiségű patics került elő belőlük, közelükben pedig cölöpnymokat figyeltünk meg.

A lelőhely ÉNy-i zónájában néhány *szarmata* gödör is előkerült, melyekből leginkább a vaseszközök az említésre méltó darabok. Két *germán kori* sírcsoport 7 sírját is feltártuk a kelta temetőtől DK-re eső részen. A temetkezésekből az övcsatok és a csontfésűk a legjellegzetesebb darabok. Előkerült még egy magányos *honfoglaló* sír is a dombtetőn. A halottat lovának egyes részeivel együtt temették el. A sír mellékletéhez egy nyílhegy és egy zabla tartozott.

A fentebb felsoroltakon kívül feltártunk még további, datálható leleteket nem, vagy csak alig tartalmazó régészeti objektumokat is. A leletanyag hiányában egyelőre datálhatatlan régészeti objektumok száma (beleértve sok cölöplyukat is) jóval meghaladta a százat. Említést érdemel még, hogy az óriási kotrógépek által lefaragott bányafalat folyamatosan figyeltük a leletmentés során. Ennek köszönhető, hogy a bánya falából középső *paleolitik* kőeszközöket és ősszállatok csontjait is sikerült kiszedni. Sajnos ezek másodlagos pozícióban, eróziós rétegben kerültek elő.

Összességében véve Ludas, Varjú-dűlőn az ásások során átvizsgált 31 hektárnyi területből a ténylegesen lelőhelynek számító, régészetileg fedett rész mintegy 23 hektárt tett ki. Az 1998–2002. évi terepmunkák során közel 800 zsáknyi leletanyagot gyűjtöttünk, valamint több mint 500 (25–50 kg-os) zsáknyi földmintát iszapoltunk ki. A feltárt leletek a Dobó István Vármúzeumba kerültek. Az anyag mosása, restaurálása, elemzése és feldolgozása folyamatban van. A leletekből 2005-ben Detken, az ásás helyszínétől néhány száz méterre, egy állandó régészeti kiállítás nyílik. A kiállítást és a leletmentő munkálatokat, a Mátrai Erőmű Rt. finanszírozza.⁴

right angle to it, that is NW-SE. Posts indicated the remains of the houses. The postholes could clearly be observed at the SE settlement row, while erosion was so strong in the N hillside that only a few postholes could be observed along the NW row.

The find material was not really rich,³ the ceramic material dates the settlement to the classical and late phase of the Alföld Linear Pottery Culture.

Two pits and not far from them postholes (probably of houses) were found from the *Early Copper Age* next to the ALP settlement. The two or three larger pits found on the hilltop and under route 3 perhaps also came from the Copper Age settlement. The pits did not contain finds of dating force, only a large number of daub fragments, and postholes were observed near them.

A few *Sarmatian* pits were also uncovered in the NW zone of the site. The finds worth mentioning are iron tools. Seven graves of a grave group from the *German period* were also unearthed SE of the Celtic cemetery. The most characteristic finds were belt buckles and bone combs. Besides, a single grave from the *Conquest period* was found on the hilltop. The man was buried together with parts of his horse. The grave contained an arrowhead and a bit.

Beside the above listed finds, some more archaeological features were also uncovered, which did not contain finds that could be dated or only a few of this type occurred in them. The number of the archaeological features that cannot be dated for lack of finds (including the postholes) is over 100. It should also be mentioned that we regularly checked the mining front yielded by huge excavators. In consequence, we collected *palaeolithic* tools and palaeontological remains. Regrettably, they were found in a secondary position in the eroded layers.

The archaeologically relevant area, the real archaeological site covered a surface of 23 ha from the territory of 31 ha we investigated at Ludas, Varjú-dűlő. About 800 sacks of archaeological finds were collected during the fieldwork executed between 1998 and 2002, and soil samples of 500 sacks (25–50 kg) were levigated. The unearthed finds were transported to the Dobó István Castle Museum. The washing, restoration and analysis of the material have not yet been finished. In 2005, a permanent archaeological exhibition will be opened from the finds at Detk, a few hundred metres from the excavation site. The exhibition and the rescue excavations were financed by the Mátrai Erőmű Rt.⁴

3 DOMBORÓCZKI 2001, 38–39.

4 Külön köszönettel tartozom Sulyok Pálné fejlesztési irodavezetőnek, és Breuer János bányászati igazgatónak, akikkel az érdekek gyakori ütközése ellenére is eredményes munkakapcsolatot alakítottunk ki. A kudarcokszor csak egy hajszálon múltott. Tiszteletre méltó, pozitív hozzáállásuk nélkül a sikerek biztosan elmaradtak volna.

3 DOMBORÓCZKI 2001, 38–39.

4 I owe my special thanks to Pálné Sulyok, head of the development department and to János Breuer mining director, with whom we could develop successful working relations despite the frequently emerging conflict of interests. Failure often stood on the doorstep. No success could have been reached without their respectable positive approach.

A régészeti problémák és az alkalmazott módszerek

Ilyen nagy volumenű munka elvégzése után, talán érdemes röviden ismertetni az adottságokat, a felmerült régészeti problémákat és a feltárási módszereket is, tekintve, hogy ezek szakmai tanulságokat hordozhatnak mások számára is. Másfél év alatt óriási, 30 hektárnyi területen kellett megelőző feltárást végeznünk. Az ásatási módszer megválasztását és a munkaszervezést nagyban befolyásolta, hogy a leletmentésre és az utómunkálatokra, a kezelési költségeket leszámítva, összesen csak 120 M Ft-ot fordíthattunk. Ez magában foglalta a terepmunkák, valamint az elsődleges leletmegóvás és dokumentálás költségeit is, de nem tartalmazta az egyszeri teljes humusztól való mentést, melyet a Mátrai Erőmű Rt. vállalt magára. Nagy rizikót vállaltunk, hiszen nem láthattunk a földbe. A terepbejárás ugyan jó támpontokat szolgáltatott, de mégsem tudtuk, hogy pontosan mi vár majd ránk. A siker ilyenkor elsősorban a hatékony rendszer megszervezésén és működtetésén, másodsorban pedig talán a szerencsén is múlhat. Főbb feladataink az alábbiakban foglalhatók össze: gondoskodni az optimális mennyiségű és minőségű munkaerőről, hatékonyan feltárni és dokumentálni a régészeti jelenségeket, biztosítani a szakmai színvonalat, valamint tartani a határidőket és a pénzügyi kereteket.

Az első komoly feladatot számunkra a humusztól való mentés jelentette. Tudtuk, hogy ezen sok múlhat. Ha nem távolítjuk el a humuszt kellő mértékben a humusztól, akkor később az ásatás költségére kell majd humusztól. Ez megpecsételhette volna sorsunkat. Ha viszont túl mélyen humusztólunk, akkor a régészeti emlékeket semmisítjük meg. Már említettem, hogy 2001-ben, több körös markolóval, a teljes területet lehumusztoltuk, méghozzá oly módon, hogy 100×100 m-es raszterponton, 10×10 m-es úgynevezett kontroll-négyzeteket hagytunk az esetleges rétegződések majdani alaposabb vizsgálata érdekében. A kontroll-négyzetek később beavartották a hozzájuk fűzött reményeket. Egyrészt utólagos bizonyítékul szolgált arra, hogy a terület nagy részét korábban, a szőlőtelepítés előtt mélyszántották (a szántási nyomok ugyanis a metszetalakon és az altalaj szintjén is látszóttak), másrészt lehetővé tették, hogy a mélyszántással elkerült részen (elsősorban a dombtetőn) kutathassunk a járósíntek után. A járósíntek keresésére a 18. századtól kezdve bizonyíthatóan használt Karácsond–Ludas földutat is felhasználtuk, mely átszelte a kutatási területet. Sikertől kimutatni, hogy a földút alatti letaposott rész alatt már szántották a területet, és ez a talajművelési nyom a dombtetőn már igen korán megsemmisítette a bronzkori objektumok járósíntjét. Mindezt a dombtetőn lévő kontroll-négyzeteink is megerősítették. A régészeti objektumok járósíntjét tehát semmiképpen nem találhattuk volna meg, hiába alkalmaztunk volna bármilyen aprólékos, mesterkelt megoldást a megfigyelésükre. A domboldalakon már csak az

Archaeological problems and the applied methods

After the accomplishment of such a large work, it is perhaps useful to describe the conditions, the archaeological problems that emerged and the excavation methods so that colleagues can deduce the consequences for themselves. We had to carry out excavations preceding an investment on a huge territory of 30 ha in one and a half years. The choice of the excavation method and the organisation of the work were largely influenced by the fact that we could spend only 120 M Forints on the rescue excavations and the supplementary work. This included the expenses of the field work and the primary find protection and documentation but did not contain the cost of the removal of the humus, which was financed by the Mátrai Erőmű Rt. We took a great risk since we could not foretell what lay in the earth. The field walking served as an excellent basis yet we did not know what exactly would wait for us. The success depends in such cases on the organisation and the operation of an effective system and perhaps also on good luck. The main tasks can be summed up in the followings: to supply manpower of optimal quantity and quality, to effectively unearth and document the archaeological features, to secure the scientific standard and to observe the deadlines and the expenditure.

The first great task was the removal of the humus layer. We knew that a lot of things could depend on it. If the humus had not been removed to the necessary level, it would have increased the costs of the excavations. This could have sealed out fate. If too much humus had been removed, it might have destroyed archaeological features. I have already mentioned that the humus was removed from the entire surface by excavators in 2001, leaving 10 m × 10 m large so-called control squares at the points of a 100 m × 100 m raster in order to be able to check the eventual stratifications. Later, the control squares proved very useful. They served as posterior proofs that the larger part of the territory had been deep-ploughed prior to the establishment of the vineyard (the traces left by the plough could be discerned in the cross-sections and in the level of the substratum as well). They also helped us to find areas left out by the plough (especially on the hilltop) where we could look for floor levels. To find the floor levels, we also used the dirt road between Karácsond and Ludas, which crossed our territory and which was evidently used since the 18th century. We could demonstrate that the territory was ploughed under the trodden area under the dirt road, and this cultivation destroyed the floor level of the Bronze Age features on the hilltop very early. This was corroborated by the control squares on the hilltop. So there was no way we could have found the floor level of the archaeological features however meticulous, contrived solutions we would have chosen for the observation. In the hillside it was erosion that

erózió miatt is kevés esélyünk lett volna a járósíntek keresésére, hiszen az erózió itt néhol olyan erőteljes volt, hogy gyakran szinte még a régészeti objektumok alja is megsemmisült. A domb alján, az akkumulációs zónában persze nagyobb lett volna az esély a járósíntek megtalálására, itt azonban nem ástunk, mivel ide a lelőhely már nem terjedt ki. A Bene-patak közelsége itt egyébként is mocsarassá tette a területet.

Az ásatás során busásan megtérült, hogy a gyorsan zöldellő, burjánzó növényzet miatt a frissen humusztolt területeket azonnal felmértük, és így, egy előzetes objektumtérkép segítségével, az egész felületen sikerült megőriznünk tájékozódó képességünket. Ez később nagyon hasznosnak bizonyult, hiszen a sűrű növényzet hetek alatt mindent beborított, az esők pedig sárfolyamokkal fedték el a foltszerűen kirajzolódó objektumokat. Az előzetes térkép és a mélyen leszúrt helyszínszámok viszont lehetővé tették a foltok és a belőlük előkerült leletanyag utólagos azonosítását. A helyszínszámokat már a humusztolás során kiadtuk a foltszerű jelenségek azonosítására, és az előkerült leletanyagot is ezzel az azonosítóval csomagoltuk el. Később, a tényleges feltárás során, a jelenségek természetesen objektumszámot is kaptak, és így minden, a humusztolás során megfigyelt objektum két azonosítóval is rendelkezett. A helyszínszámokra azért volt szükség, hogy a humusztolás során előkerült anyagot ne veszítsük el. Azért nem adtuk ki már a humusztolás során az objektumszámokat, mert tartottunk tőle, hogy nem vettünk mindent észre a humusztoláskor. Félő volt, hogy egyes objektumok majd csak a tényleges bontáskor kerülnek elő, és ha ilyenek nagy számban lesznek, akkor az azonosítók óriási számkavalkádot képeznének, hiszen hirtelen nagy ugrások lennének a számozásban, és mindez a későbbi publikációt követhetetlené (az objektumok vizuális keresését pedig lehetetlenné) tenné. Gondoljunk csak bele, hogy több ezer objektum esetén, a nagy ugrások miatt, az egyes objektumokat milyen sokáig kellene keresgetni. Végül is, az általunk alkalmazott módszer révén, az újonnan előkerülő objektumokat is sorszám-folytonosan be lehetett illeszteni a rendszerbe. Megőriztük tehát a dokumentáció áttekinthetőségét.

Ahol sűrűbben jelentkeztek régészeti objektumok, ott a konkrét feltárás előtt, a durván már humusztolt felületet egy egyenes vágóélű iszapolókanalas markológéppel készítettük elő a finomabb feltárásra. A kisebb teljesítményű munkagép pár hetes megszakításokkal szinte folyamatosan dolgozott, és mint kiderült, az általa produkált felületek áttekinthetősége miatt, még a tetemes költségek ellenére is nagyon hasznosnak bizonyult. A gépi felületkezelést rendszerint a felület kézi nyesése követte azokon a részeken, ahol ez indokolt volt. Mikor elkezdtünk csúszni a határidőkkel, akkortól a munkák gyorsítása érdekében, a kézi nyesésre már csak ott került sor, ahol az objektumok foltjai a gépi munka után elmosódottan jelentkeztek, vagy valamilyen cölöpszerkezetre utaló nyom rajzolódott ki az altalaj szintjén.

lessened our chances to find floor levels, since it was so strong at some parts that even the bottoms of the archaeological features were destroyed. There would have been a greater chance to find the floor levels in the accumulation zone at the foot of the hill, but we did not excavate this territory since the site did not extend that far and, anyhow, it was waterlogged due to the proximity of the Bene streamlet.

It proved very useful that the territory, from which the humus had been freshly removed, was immediately surveyed, so the preliminary map of features could help the orientation on the entire surface in the course of the excavations since vegetation covered everything and the rains smeared the outlines of the discolourations in a few weeks. The preliminary map and the numbers of the locations, which were stuck deep into the soil, afforded the posterior identification of the finds recovered from them. The numbers of the localities were distributed already during the removal of the humus to be able to identify the discolourations, and the finds found in them were packed and marked by the same number. Later, during the actual excavation, the features were given a feature number as well, so each feature observed during the removal of the humus had two identifications. The locality numbers were necessary so that the material collected during the removal of the humus could be preserved. We did not distribute feature numbers during the removal of the humus for fear that not all the features could be observed. It was a possibility that some features would appear only during the cleaning of the surface and if there were many features of this type, the identification would become chaotic since there would be large gaps in the numerical order and all these would make a later publication inconclusive (and the visual following of the features would become impossible). Let us consider how long it would take to find a certain feature among thousands of features. Finally, the method we used afforded the continuous distribution of feature numbers and we could preserve the perspicuity of the documentation.

Where the archaeological features were denser, the surface was prepared for a fine excavation using an excavator with a straight-edged grab after the majority of the humus had been removed. The low-duty machine worked nearly permanently with a break of a few weeks, and it turned out to be very useful even with the high cost since it created easily observable surfaces. After the machine had prepared the surface, it was manually scraped where it seemed necessary. When we began to run out of term, we restricted the manual scraping to territories where the outlines of the discolourations remained vague after the mechanical scraping, or where the traces of a post structure appeared in the level of the subsoil.

In order to be able to observe the deadlines, we constantly checked the effectiveness of our operations, prepared statistics about the rate of the excavation and

A határidők betartása érdekében folyamatosan figyeltük munkánk hatékonyságát, statisztikákat készítettünk a feltárási arányokról, a meglepetésként előforduló, a humuszosítás során észre nem vett objektumok várható arányáról. Így, előzetes térképeink segítségével, tudtunk előre kalkulálni. Ennek révén sikerült rugalmasan, a mindenkori igényekhez igazodva szervezni és irányítani a munkát. Amire több idő kellett, biztosítani tudtuk, így a szakmai szempontok nem szenvedtek csorbát.

Az objektumok leírására egy részletes leíró lapot használtunk. Az objektumokról metszetrajzot, részletrajzokat, több bontási fotót, majd objektumonként 80–100 mérőpontnyi digitális felmérést készítettünk. A digitális felmérés révén az objektumok térábráját sikerült pontosan megőriznünk, és a későbbiekben akár virtuális sétát is tehetünk majd a lelőhelyen. A sűrű digitális felvételek révén pedig szinte fázisról-fázisra követhető a bontás. Körülbelül 10 000 digitális és több, mint 5000 dia kép készült a feltárásról és emellett, az érdekesebb, vagy problematikusabb helyszínekről videofelvételekkel is rendelkezünk.

A több datálható leletanyagot tartalmazó régészeti objektumokból földmintákat vettünk és ezek többségét helyben kiiszapoltuk. 514 különböző régészeti objektumból Gyulai Ferenc eddig 99 növényfaj több, mint 175 000 szénült maradványát mutatta ki. Köztük az ételmaradványok (örlemények, kása, sütemény) száma is jelentős.

Végül essék néhány szó a mindennapi munkáról is. A napi munkafolyamatok hatékonyságának megőrzése érdekében hierarchikus rendszert szerveztem, több ellenőrzési szintet is biztosítva. A napi terepmunkát az ásatásvezető utasításai alapján, egy háromfős régészcsapat koordinálta.⁵ Alapvető feladatuk az objektumok leírása és a szakszerű bontás biztosítása volt, de fontos ellenőrző szerepet kaptak a többi munkafolyamatban is, főleg a munkagép ellenőrzésében. A munkagépet egyébként mindig egy-egy munkás irányította. Fontos szerep hárult az 5–10 fős technikus szintű munkát ellátó gárdára is.⁶ A digitális felmérést hivatásos geodéta vezette, a részletrajzolási feladatokat két rajzoló végezte, egy fő pedig kizárólag fotózott. Külön személyzet végezte az iszapolást, ismét mások a csomagolási feladatokat és a számítógépes nyilvántartást. Két raktárba szállítottuk az anyagot, egyik egy kisebb bázis volt Detken,⁷ a másik pedig maga a múzeumi raktár. Itt folyt a mosás is. A restaurálás több műhelyben zajlott. A személy- és leletszállítást, valamint a beszerzést ugyancsak külön

the expected proportion of features that were missed at the time of the removal of the humus. Thus, with the help of the preliminary maps, we could make calculations. We were able to organise and direct the work flexibly, as the circumstances demanded. When we needed more time, we could secure it, and the scientific aspects could always be fully respected.

The features were described on a detailed data sheet. A drawing was made of the cross-sections, the details of the features, photos were taken during the cleaning, and then a digital survey was made by 80–100 measurement points. With the help of the digital survey, we could keep a three dimensional view of the features and it will be suitable to make a virtual walk all over the site. The frequently made digital surveys afford us to follow the cleaning from phase to phase. About 10 000 digital pictures and more than 5000 slides were made of the excavation and we also have video recordings about the more interesting or problematic cases.

Soil samples were collected in a number of archaeological features that contained datable finds, and most of them were levigated. Ferenc Gyulai has so far identified 175 000 charred remains of 99 plant species from 514 various archaeological features. The quantity of food remains (grist, mush and cakes) was also significant.

Finally, let us say a few words about the everyday work. To preserve the effectiveness of the daily operations, I organised a hierarchical system with more than one control level. The daily field work was co-ordinated by a team of three archaeologist⁵ after the directives of the field director. Their primary task was to secure the exact description and proper cleaning of the features and they also fulfilled significant control roles in other working processes, especially in controlling the work of the machine. It was usually a worker who directed the machines. The work of a team of 5–10 technicians was also important.⁶ A professional geodetic engineer directed the digital survey, two drawers drew the details and the only job of another person was to take photos. There was a separate group to levigate the samples, and yet another group packed the finds and recorded the data on the computer. The material was transported to two depositories, to a smaller base at Detk,⁷ and to the storage of the museum. The finds were washed here. The restoration was made in several workshops. Also various persons solved the transportation of the finds and the catering. A group of 15–20 persons, who had

5 Ács Csilla és Tankó Károly régészek, valamint Simon Thomas Gall kulturális antropológus és Danyi József egyetemi hallgató végezték a régészeti munkát.

6 A fotókat Farkas Gábor készítette, a rajzokat pedig Tanyi Sándor és Kovács László. A digitális felmérést Tóth Sándor végezte. A nyilvántartási munkát Malik Gábor és Bíró Péter látta el.

7 Tisztelettel kell szólnom Pelle Sándorról, Detk polgármesteréről, aki rendelkezésünkre bocsátotta a helyi rendőrség épületét és mindenben támogatt bennünket.

5 Csilla Ács and Károly Tankó archaeologists carried out the archaeological job together with Simon Thomas Gall cultural anthropologist and József Danyi university student.

6 Gábor Farkas took the photos, Sándor Tanyi and László Kovács made the drawings. Sándor Tóth made the digital survey. Gábor Malik and Péter Bíró recorded the data on the computer.

7 I would like to express my respect to Sándor Pelle mayor of Detk who ceded us the building of the local police and supported us in every respect.

személyek oldották meg. A tényleges bontásokat egy 15–20 fős, régről összeszokott csapat végezte.⁸ A feltárási munkát jelentősen felgyorsította, hogy a munkások létszámát a nyári hónapokban időlegesen 50 fő fölé emeltük. Ilyenkor több diák és egyetemi hallgató is részt vett az ásatáson.

E rövid számvetés és visszatekintés után, ezúton szeretném minden résztvevőnek még egyszer megköszönni a segítségét. Kemény, de eredményes munkán vagyunk túl. A szakmai kötelességtudaton, valamint az anyagi elismerésen túlmenően, mindez nem sikerülhetett volna emberi tartás, motiváció, pozitív gondolkodás, töretlen remény és kitartás nélkül.

already had practice in team work, made the actual cleaning of the features.⁸ The excavation was significantly accelerated by the fact that the number of the workers was temporarily raised over 50 persons in the summer months, when secondary school pupils and university students also took part in the excavation.

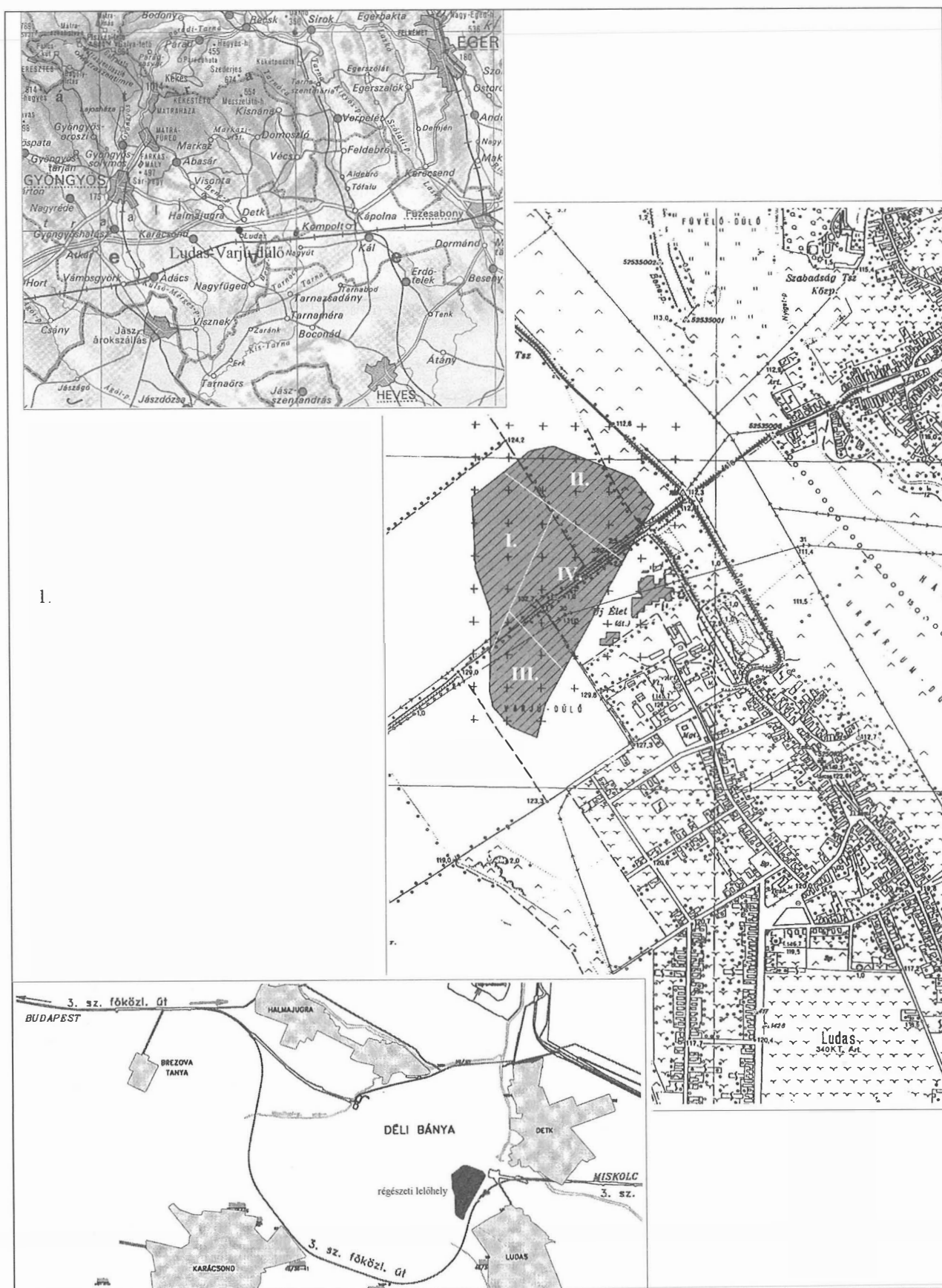
After this short account and retrospection, I would like to thank once more all those who contributed to the excavation. We have accomplished a hard and successful work, which would not have been possible, disregarding the sense of duty and the financial reward, without human attitude, motivation, positive approach and undiminished hope and persistence.

8 Engedtessek meg, hogy kiemeljem azokat, akiknek munkája különösen hasznos volt: Bernát László, Sike Barnabás, Nagy József, Czank József, Ország István, Karanyicz Kálmán, Bíró László, Gál Roland, †Árva József. Apámra, Domboróczki Mihályra, a legkeményebb munkában és a leghetetlenebb helyzetekben is számíthattam. A gépkezelőnk Kis József volt. Vámosi László régóta mos nálunk, ő is a csapathoz tartozott. Múzeumunk gazdasági osztálya szintén elismerésre méltó munkát végzett.

8 Let me mention the names of those people whose work was especially useful: László Bernát, Barnabás Sike, József Nagy, József Czank, István Ország, Kálmán Karanyicz, László Bíró, Roland Gál, † József Árva. I could count on Mihály Domboróczki my father in the hardest work and the most impossible situations. József Kis drove the machine. László Vámosi has been washing for us for a long time, this time he was a member of the staff.

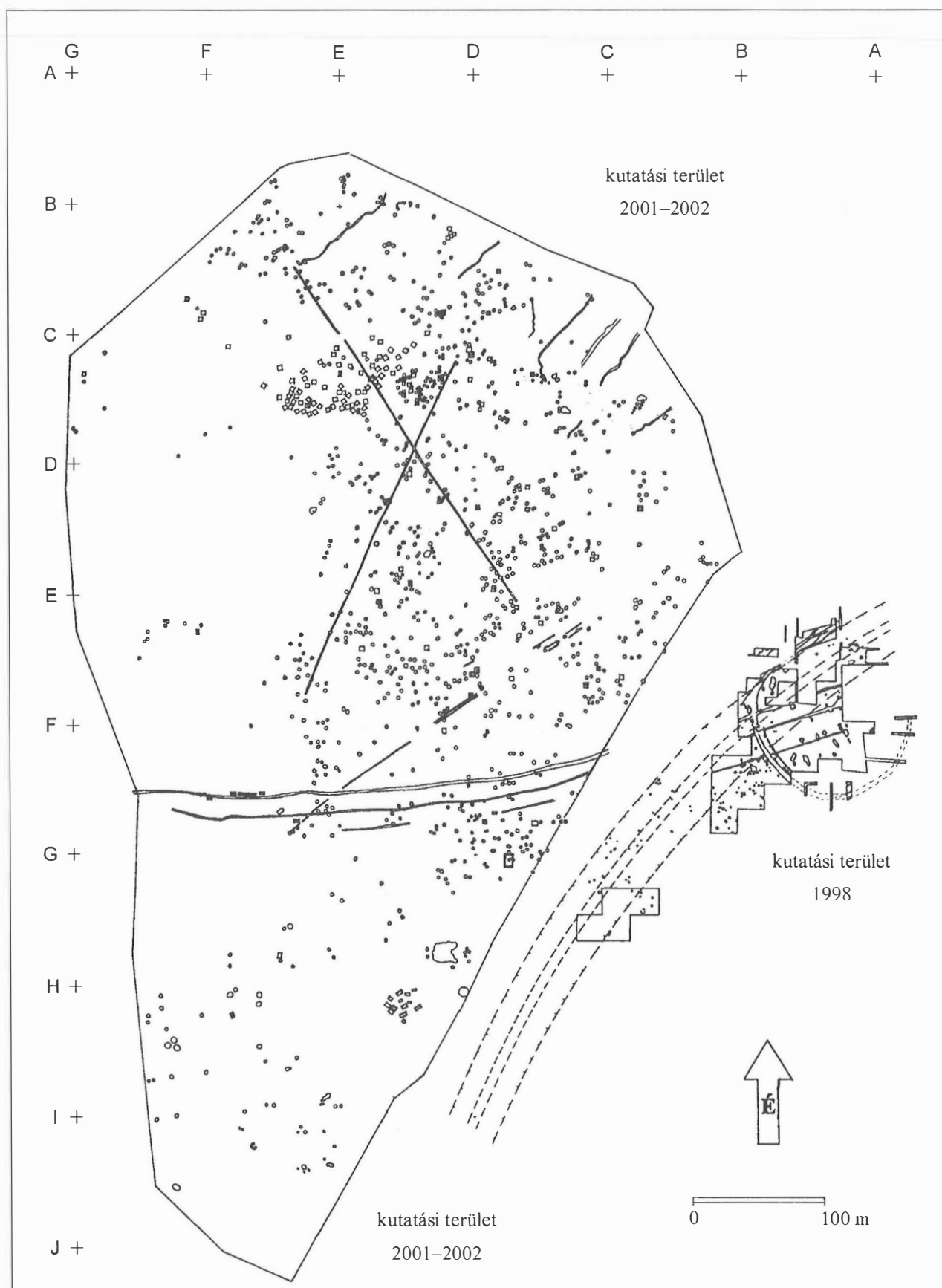
Irodalom • References

DOMBORÓCZKI 1997	DOMBORÓCZKI L.: Településszerkezeti sajátosságok a középső neolitikum időszakából Heves megye területéről. In: Dani J.–Hajdú Zs.–Nagy E.–Selmeczi L. (eds.): MOMOSZ I. „Fiatal Őskoros Kutatók” I. Összejuvételének konferenciakötete. Debrecen, 1997. November 10–13. Debrecen, 2001. 67–94.
DOMBORÓCZKI 2001	DOMBORÓCZKI, L.: The older phase of the Neolithic in North-eastern Hungary in the light of archaeological finds from Heves County. – Az újkőkor idősebb szakasza ÉK-Magyarországon, a Heves megyei régészeti leletek fényében. In: Vento Mir, E.–Guérin, P. (eds.): Early Farmers in Europe. – A korai földművelők Európában. Catalogue. Valencia, 2001. 15–47.
SZABÓ 2001	SZABÓ, M.: La formation de la communauté culturelle des celtes orientaux au III ^e siècle av. J.-C. Académie Des Inscriptions & Belles-Lettres. Compte Rendu des Séances de L'année 2001. novembre-décembre. 1705–1724.

1. kép: Ludas, Varjú-dűlő. Az ásatási helyszín

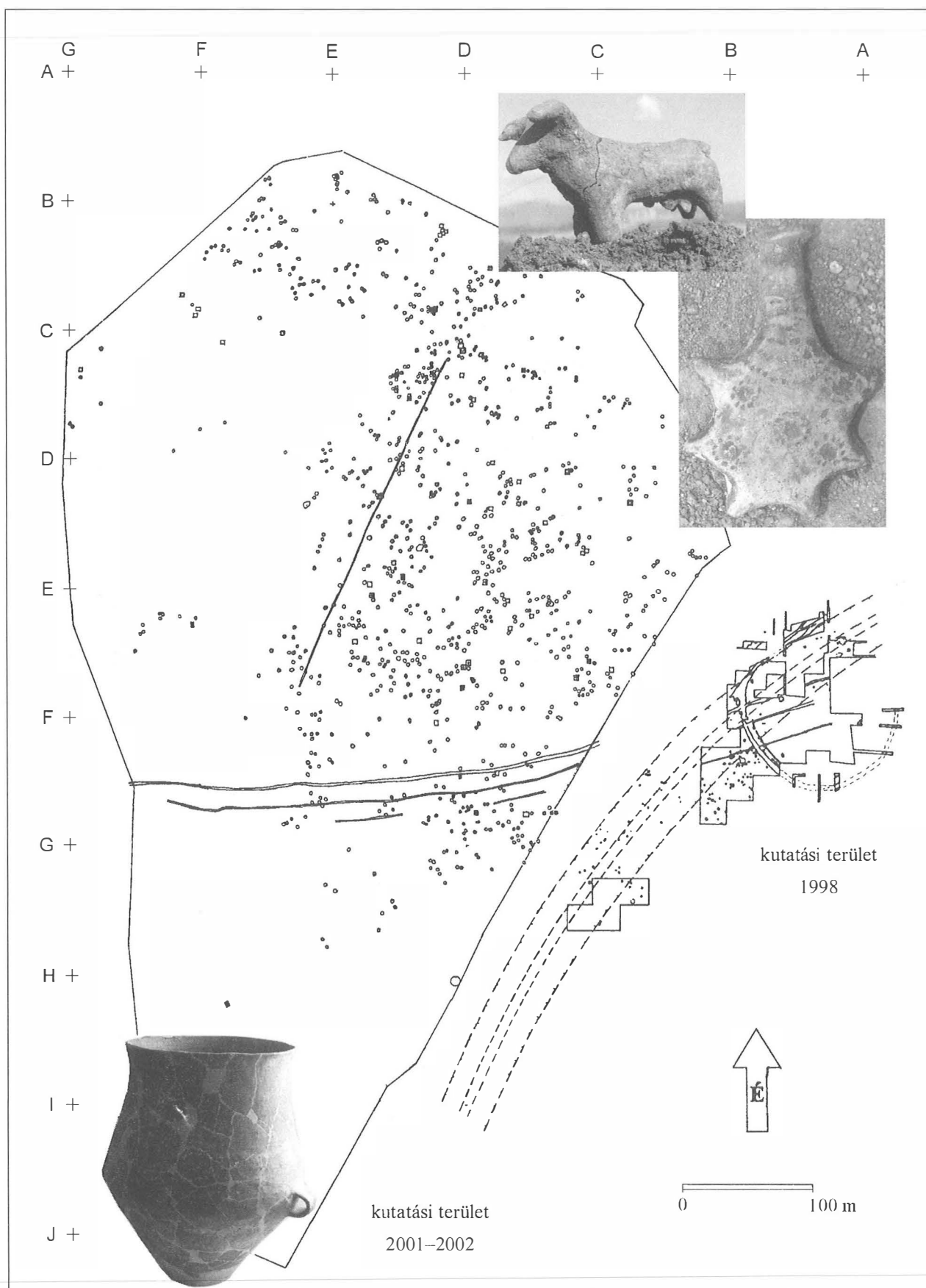
Fig. 1: Ludas, Varjú-dűlő. Excavation plan

2. kép: Ludas, Varjú-dűlő 1998–2002. A kutatósi területek és a feltárt jelenségek

Fig. 2: Ludas, Varjú-dűlő 1998–2002. Investigated territories and the unearthed features

3. kép: Luda, Varjú-dűlő 1998–2002. A késő bronzkori település

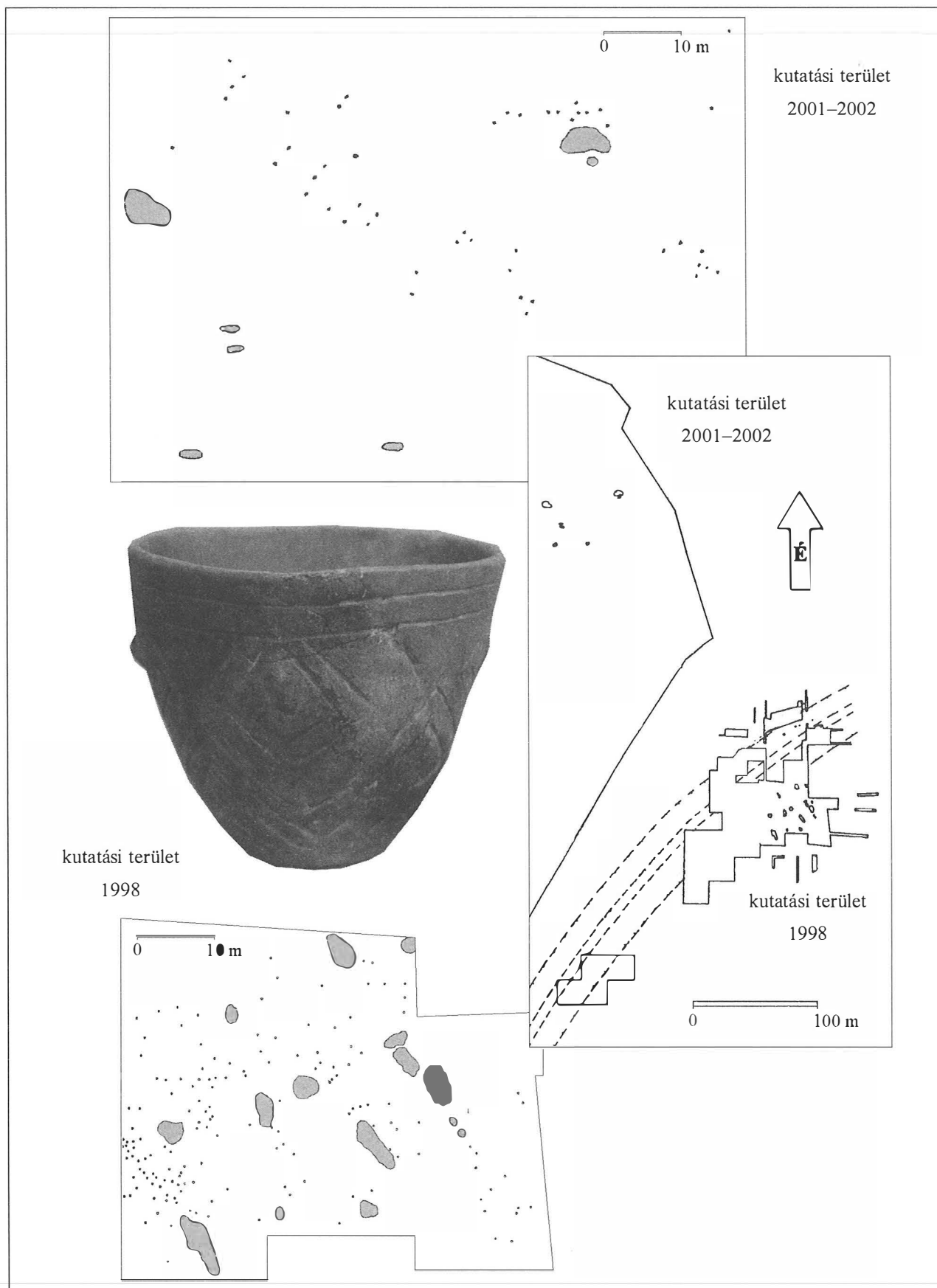
Fig. 3: Luda, Varjú-dűlő 1998–2002. Late Bronze Age settlement

4. kép: Ludas, Varjú-dűlő 2002. A preszkíta telep és a temetők

Fig. 4: Ludas, Varjú-dűlő 2002. Pre-Scythian settlement and cemeteries

Fig. 5: Ludas, Varjú-dűlő 2001–2002. Celtic cemetery

6. kép: Ludas, Varjú-dűlő 1998–2002. A neolitik település, a D-i és az É-i települési sorok

Fig. 6: Ludas, Varjú-dűlő 1998–2002. Neolithic settlement, S and N settlement rows

Szabó Miklós – Kriveczy Béla –
Czajlik Zoltán

**Késő vaskori település
Sajópetri határában
(Sajópetri, Hosszú-dűlő)
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye)**

A késő vaskori település felfedezése az M3-as autópálya miskolci leágazásának (M30-as autót) nyomvonalán, a 18,6 – 19,1 kilométerszelvények között, 1995-re nyúlik vissza. A miskolci Herman Ottó Múzeum kutatója, Lovász Emese egy nagy avar temető (Sajópetri, Hosszú-rét¹) feltárása közben bukkant a lelőhelyre (1. kép), s kezdte meg feltárását, amely 1996 óta a magyar-francia régészeti együttműködés keretében folytatódik.²

A 46/A jelzésű ásatási terület a Sajó és a Hejő közös hordalékkúpján, egy fosszilizálódott meander-roncs keleti/délkeleti szélén emelkedő enyhe kiemelkedésen található (1–2. kép). Altalaja homokból és kavicsból áll, amelyet egyenlőtlen vastagságú barna termőföld takar. A mezőgazdasági művelés miatt az egykori járőrszintek általában elpusztultak, ezért a feltárás lényegében csak negatív struktúrákat (cölöplyuk, gödör, árok, „házaljzat”) hozott napvilágra. Az 1995–96-ban kiásott 13 épület elhelyezkedése különösebb szabályszerűséget nem mutat, mindazonáltal csoportjaik beépítetlen térséget vettek körül. Különböző funkciójú gödrök főként tőlük nyugatra kerültek elő, míg a délkeleten felfedezett edényégető kemence a település periferiájához tartozik.³ Az 1998-as ásatási kampány a település északi, illetve északkeleti irányú kiterjedését igyekezett tisztázni, s az északi határt egy árok formájában megtalálni vélte. (Ez később tévesnek bizonyult.) További négy épület és néhány gödör mellett egy 4×2,8m-es, lábakon álló magtár cölöplyukait is feltártuk.⁴

A lelőhely gyorsan ismertté vált a nemzetközi kutatás számára,⁵ s jelentőségét az is tükrözi, hogy anyaga a Magyar Nemzeti Múzeum új régészeti kiállításán szerepel.⁶ Feltárásának folytatását 2002-től az OTKA „tudományos iskolák” programja által megítélt támogatás,⁷ valamint az árvízvédelmi munkák keretében zajló gátépítéshez kapcsolódó leletmentés tette lehetővé (3. kép).

Az 1998-as ÉNy-DK-i irányú szelvényhez csatlakozva, északkelet felé 6400 m²-nyi területet tártunk fel.

Miklós Szabó – Béla Kriveczy –
Zoltán Czajlik

**Late Iron Age settlement at the
outskirts of Sajópetri
(Sajópetri, Hosszú-dűlő)
(Borsod-Abaúj-Zemplén county)**

The discovery of the Late Iron Age settlement at the Miskolc exit of motorway M3 between kilometre sections 18.6 – 19.1 (route M30) dates back to 1995. Emese Lovász from the Herman Ottó Museum, Miskolc found a large Avar cemetery (Sajópetri Hosszú-rét¹) at the site (Fig. 1) and started its excavation, which has been continued since 1996 within the frames of a Hungarian-French co-operation.²

The excavation site no. 46/A can be found on the alluvial cone of the Sajó and the Hejő, on a gentle elevation at the eastern, south-eastern edge of the fossilised meander remains (Figs. 1–2). Its substratum is sand and gravel covered by a brown soil in an uneven thickness. Agricultural activity mostly destroyed the one-time floor levels, so the excavation could actually unearth only negative structures (postholes, pits, trenches, and house foundations). The distribution of the 13 buildings uncovered in 1995–96 did not show any special regularity, although their clusters surrounded a vacant area. Pits of diverse functions were found first of all west of them, while the pottery kiln discovered in the north-east belonged to the periphery of the settlement.³ The excavations of 1998 intended to clarify the northern and north-eastern extent of the settlement and seemed to find the northern border in the form of a trench. (This later proved to be false.) Beside four more buildings and a few pits, the postholes of a 4 m × 2.8 m large granary, which had stood on posts, was found.⁴

The site soon became known to the international research,⁵ and its significance is reflected in the circumstance that it was included in the new archaeological exhibition of the Hungarian National Museum.⁶ The continuation of the excavation was secured from 2002 by a grant provided by the “scientific schools” project of the OTKA⁷, and the rescue excavation connected with a dam construction carried out within the frames of flood control operations. (Fig. 3)

We unearthed a territory of 6400 m² adjoining the NW-SE directed cuttings of the 1998 season. We found

1 LOVÁSZ 1997
2 Vö. RAPPORT 1996; SZABÓ 1998; SZABÓ 2000
3 RAPPORT 1996, 163–170; SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZY 1997, 81.
4 RAPPORT 1998, 28–34, 2. kép
5 vö. SZABÓ 1998 és 1999
6 SZABÓ 2002, 76–78.
7 TS040893, vö. OTKA 2002, 9.

1 LOVÁSZ 1997
2 Comp. RAPPORT 1996; SZABÓ 1998; SZABÓ 2000
3 RAPPORT 1996, 163–170; SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZY 1997, 81.
4 RAPPORT 1998, 28–34, Fig. 2
5 Comp. SZABÓ 1998 and 1999
6 SZABÓ 2002, 76–78.
7 TS040893, comp. OTKA 2002, 9.

Megtaláltuk a már említett árok⁸ folytatását (46.A./02.5.), amely mintegy 34 m után, lényegében derékszögben, É-D irányban fordul el. Lehetséges, hogy a 02.5A-5B cölöplyukpár az elkerített rész északi bejáratához tartozik. Az árokrendszeren belül 4 földbe mélyített házaljzat került elő (46.A./02.1, 2, 93 és 105), a 93-as számú struktúrában pedig két edényégető kemencét tártunk fel (4. kép). A térség északkeleti sarkában 2 további, hasonló funkciójú, közös munkagödörhöz (02.37) szervezett kemencére (02.36; 02.40), közvetlenül mellettük pedig egy harmadikra (02.38.) bukkantunk, amelyiknek külön munkagödre van (02.39.). Mindezek alapján nem tűnik elhamarkodottnak az a munkahipotézis, miszerint a körülkerített zóna fazekasnegyednek minősíthető. Magyarázatra vár azonban a vassalak jelenléte a 103-as objektumban, továbbá a fentebb említett, 1996-ban feltárt, lényegesen délebbre fekvő fazekaskemence esetleges összefüggése az előbbiekkel.

Az árokkal körülvett területtől É-ra és ÉK-re hat földbe mélyített házaljzat (46.A./02.31, 44, 74, 95, 106, 110, 111) került elő, amelyek különösebb szabályszerűség nélkül, beépítetlen, pontosabban gödrökkel „beborított” tér körül helyezkednek el. Az utóbbiak közül a nagyjából centrális 02.33-as számú gödör egy, valószínűleg votív rendeltetésű leletegyüttest tartalmazott: örlőköre dörzskövet és több vaseszközt (ollók, balta, ácskapocs) helyeztek (5. kép, 8. kép). Ettől északnyugatra, a 02.65-ös gödörből teljes birkacsontváz, kissé délnyugatabbra, a 02.82-es gödörből szarvasagancs került napvilágra. Az épületek közül háromból (46.A./02.95, 106, 110) származik ipari tevékenységre utaló vassalak. Említést érdemel még a térség ÉK-i sarkában kibontott kút (46.A./02.104.). A 02.95-ös számú ház kiemelkedő lelete egy maszkos üveggyöngy.

A 46.A szektor jelenlegi É-i határától mintegy 250 m-re, a fentebb említett avar lelőhely, Sajópetri – Hosszúrét⁹ déli részén (46.B) sűrűn épített La Tène-kori házak kerültek elő (6. kép). Ez a kiemelkedés a 46.A lelőhellyel lényegében azonos szinten van, s azzal keskeny „földnyelv” köti össze; ez a zóna egyelőre nincs átkutatva. A 18 épület (46.B/02.11-14, 16-20, 22-24, 26-31. a „domb” déli oldalán, mintegy 1000 m²-nyi területen helyezkedik el; elrendezésük szabályszerűséget nem mutat. Közöttük eddig mindössze 3 gödör került elő (46.B/02.15, 21, 25); a 02.21. számúból LTB2 típusú vaskardhüvely, pajzsdudor és vassalak származik. Az utóbbi a 46.B/02.12., a 02.18., a 20., a 23. és a 02.29. épületekből is napvilágra jött. Említést érdemel még a 46.B/02.26. ház üvegkarperec-lelete. Szemben a 46.A lelőhely „negatív struktúráival”, ebben a zónában az épületekben több esetben tűzhely (l. lentebb) és a padló is (02.18. és 20. objektum) megmaradt, sőt a 02.20. ház leégett tetőszerkezetének elemeit is azonosítani lehetett.

the continuation of the above-mentioned trench⁸ (46.A./02.5.), which turned to a N-S direction at a right angle after 34 m. The pair of posts nos. 02.5A-5B could belong to the northern entrance of the enclosed area. The foundations of 4 semi-subterranean houses were found enclosed by the trench system (46.A./02.1, 2, 93 és 105), while feature no. 93 contained two pottery kilns (Fig. 4). In the north-eastern corner of the area we discovered two more kilns of the same function (02.36; 02.40), which shared the same work-pit (02.37), and a third one was found just beside them (02.38.) with a separate work-pit (02.39). Thus we think that the interpretation of the enclosed area as a pottery district is an acceptable working hypothesis. Nevertheless, the presence of iron slag in feature no. 103 and the connection of the above-mentioned pottery kiln found significantly farther to the south in 1996 with these features needs to be explained.

Six semi-subterranean houses (46.A/02.31, 44, 74, 95, 106, 110, 111) were found N and NE of the territory enclosed by the trenches. They were scattered without any system around a vacant area, that is an area “covered” by pits. The approximately centrally located pit no. 02.33 contained a find unit that probably had a votive function. A rubbing stone and a few iron tools (pairs of scissors, knives and a spearhead) were placed on a quern (Fig. 5). NW of it, the entire skeleton of a sheep was recovered from pit no. 02.65, while pit no. 02.82 somewhat farther to the south-west contained a red deer antler. Three of the buildings (46.A/02.95, 106, 110) yielded iron slag implying industrial activity. A well (46.A/02.104.) uncovered in the NE corner of the area can also be mentioned. The most important find of house no. 02.95 was a masked glass bead.

Closely built houses of the La Tène period were found in the southern part of the above-mentioned Avar site of Sajópetri, Hosszúrét⁹ (46.B) about 250 m from the actual northern border of sector 46.A (Fig. 6). This elevation is actually on the same altitude as site no. 46.A and a narrow “land-bridge” connects the two. This zone has not yet been investigated. The 18 buildings (46.B/02.11-14, 16-20, 22-24, 26-31) were distributed without any system on a territory of about 1000 m² on the southern side of the knoll. Only 3 pits were found beside them (46.B/02.15, 21, 25). Pit no. 02.21 contained the sheath of an iron sword of LTB2 type, the cone of a shield and iron slag. Fragments of the latter one were found in buildings 46.B/02.12, 02.18, 20, 23 and 02.29. A glass bracelet is worth mentioning from house no. 46.B/02.26. Unlike at site 46.A where negative features could be unearthed, ovens (see below) and floors (features no. 02.18 and 20) were also preserved in the houses of this zone, and even the elements of the burnt-

8 RAPPORT 1998, 30-1, 1. kép, 98.1.

9 LOVÁSZ 1997

8 RAPPORT 1998, 30-1, fig. 1, 98.1

9 LOVÁSZ 1997

Mindezek alapján a Sajópetriben illetve Polgáron eddig rekonstruált háztípus konkrét esetekben módosításra szorul. A korábbi elképzelés szerint¹⁰ a földbe mélyített épülethez tartozó sátoztető, amelyet két faoszlopra ácsolt gerincszellemen tartott, kívül kétoldalt az egykori felszínre támaszkodott. Ezzel szemben, a 46.B/02.13., 14. és 17. számú struktúrákban a sarokban megmaradt tűzhely elhelyezéséből kiindulva felmenő falakkal kell számolni (7. kép). Más kérdés, hogy az utóbbiak anyagára vonatkozóan támpontunk egyelőre nincs.

1995–1996-ban nagy területen (kb. 40×30m) egybefüggően, illetve két nagyobb gödörben (95.5, 96.19) könnyű, szilikátos salakot tártunk fel. Ugyancsak a 46.A lelőhelyen a 96.18-as épületben és a 95.53-as gödörben halomba gyűjtött karbonátos kőzet került napvilágra, amelynek alapján¹¹ vaskohászati tevékenységre következtettünk.¹² 2002-e tekintetben jelentős előrelépést hozott. A 46.B lelőhely épületeiben (lásd fent) nemcsak nagy mennyiségű, nehéz vassalak őrződött meg, hanem – az anyagvizsgálatok tanúsága szerint – egy olyan salaktípus is, ami a szilikátos és a fémes fázis közötti átmenetet képviseli, vagyis az egész jelenségekör egységes értelmezését teszi lehetővé. Az érckohósítás során, magas hőmérsékleten képződött fémes fázis és a hozzá kívülről kapcsolódó, a tüzelőtértől távolabbi, tehát alacsonyabb hőmérsékletű zónából származó szilikátos fázis azonosítása a Kárpát-medence belső területeinek hasonló korú kelta településein egyedülálló. Döntő bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a Sajópetri lelőhelyen „ipari méretű” érckohósítás folyt. Az ELTE Ásványtani Tanszékén, Molnár Ferenc vezetésével elvégzett vizsgálatok másik fontos tanulsága, hogy a salakokban a Ca-tartalmú ásványok is kimutathatók, vagyis a korábbi és a 2002-es ásatások során is feltárt karbonátos kőzet feltehetően salakképző adalékként került felhasználásra.

Amint fentebb láttuk, egyre több lelet utal arra, hogy a település nemcsak a vasművesség, hanem a kerámiaművesség központja is volt. Az 1996-ban kiásott kemencéhez¹³ egész fazekastelep „csatlakozik”, amelyet a település többi részétől árok (feltehetően kerítéssel) választott el. Ez a jelenség az oppidumok korát megelőző La Tène-kelta településszerkezet tekintetében egyelőre egyedülállóan fontos támpontot jelent.

Amint a korábbi közleményekben már bemutattuk, Sajópetri késő vaskori település házaiból és gödreiből a La Tène kelta kerámia mellett, nagy számban, attól eltérő, elsősorban kézzel formált edények is előkerültek, amelyeket a kutatás hagyományosan az alföldi, ún. szkíta kultúra körébe utal.¹⁴ Technikai kritériumok alapján

down roof construction of house no. 02.20 could be identified.

Accordingly, the house type reconstructed so far from Sajópetri and Polgár needs to be modified in certain cases. In the sense of a former concept,¹⁰ the saddle roof of the semi-subterranean house was supported by a purlin propped by two posts and the two sides rested on the ground. At the same time, the place of the oven in constructions 46.B/02.13, 14 and 17 suggests that there were vertical walls (Fig. 7). It is another problem that we do not have any evidence of their raw material.

In 1995–96, light silicate slag was uncovered on a large coherent surface (about 40 m × 30 m) and in two larger pits (95.5, 96.19). Heaps of carboniferous rock came to light also at site 46.A in building no. 96.18 and in pit no. 95.53,¹¹ which implied iron metallurgical activity.¹² Year 2002 brought a significant advance in this respect. Not only a large quantity of iron slag were preserved in the buildings of site no. 46.B (see above), but, as it was proved by the instrumental analyses, also a slag type that represents a transition between the silicate and the metal phases, and thus affords the interpretation of the phenomena in their complexity. The identification of the metal phase developing on a high temperature during ore smelting and of the silicate phase coming from the adjoining zone farther from the firing space, that is a zone of a lower temperature, is unique in the Celtic settlements of a similar age in the interior territories of the Carpathian Basin. It is a decisive proof that ore smelting of “industrial dimensions” was pursued at the Sajópetri site. Another important conclusion of the analyses made in the Department of Mineralogy of the Eötvös Loránd University under Ferenc Molnár’s direction was that minerals of Ca-content could be demonstrated in the slags. It means that the carboniferous rock pieces uncovered also in 2002 were probably used as slag developing additives.

As we could see above, more and more finds suggest that the settlement functioned as a metallurgical and pottery centre. An entire pottery “joined” the kiln uncovered in 1996,¹³ which was divided from the rest of the settlement by a trench (probably with a fence). This phenomenon appears to be an unprecedented and important evidence from the respect of La Tène – Celtic settlement structures preceding the period of oppidi.

As it has already been described in former reports, the houses and pits of the Late Iron Age settlement of Sajópetri yielded not only La Tène Celtic pottery but also many different, first of all hand-thrown vessels, which are traditionally affiliated to the so-called Scythian culture of the Alföld.¹⁴ Based on technical criteria, the

10 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZKY 1997, 87–88, 81. kép

11 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZKY 1997, 82, 73. kép

12 CZAJLIK 2000, 72–74.

13 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZKY 1997, 82–3, 74. kép

14 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZKY 1997, 83 és 183, XII/21–28. sz.; RAPPORT 1999, 23 skk.

10 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZKY 1997, 87–88, fig. 81

11 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZKY 1997, 82, fig. 73

12 CZAJLIK 2000, 72–74.

13 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZKY 1997, 82–3, fig. 74

14 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVECZKY 1997, 83 and 183, no. XII/21–28.; RAPPORT 1999, 23.

a kerámiaanyag az egész településre érvényes módon a következő alapkategóriákra osztható fel¹⁵:

- általában besimított, vagy polírozott felületű, világos, szürke, vagy sötét („füstös”) színű, korongolt, finom kerámia;
- kézi korongon készült, középfinom házi kerámia, világos, illetve sötét felületű, vagy erős grafitartalmú, gyakran seprűs díszítésű kivitelben;
- korongolatlan, világos, vagy sötét színű, változatos felületkezelésű (simított, fényezett, kapart stb.)

A harmadik, azaz az utolsó kategória egyértelműen a „szkíta” hagyományt képviseli, ugyanakkor azonban az azonos gyökerű edényformák közül a füles bögrék és a behúzott peremű tálak korongolt kivitelben is készültek.¹⁶ Az eddig elvégzett statisztikai elemzések szerint a települést kétségtelenül a La Tène kelta kerámia dominanciája jellemzi. Vannak azonban olyan struktúrák (pl. 46.A, 98.9. ház), amelyek leletei között a korongolatlan edénytöredékek feltűnő többségben vannak.¹⁷ Ez a jelenleg nyilván a település teljes leletanyagának összefüggéseiben lesz majd értelmezhető.

A Sajópetriben feltárt, kronológiai szempontból „érzékeny” leletanyag – néhány késő Hallstatt-típustól eltekintve, amely a késő vaskori település előzményeire utalhat¹⁸ – a La Tène B2 és a La Tène C1 periódusra keltezhető.¹⁹

Végül a Sajópetri mellett feltárt kelta település már korábban felismert jelentőségét a 2002-es kampány leletei (kard és kardlanc, maszkos üveggyöngy²⁰) is aláhúzzák.

entire pottery material of the settlement can be grouped into the following main categories:¹⁵

- Light, grey, or dark (“smoky”), wheel-thrown, fine ceramics of usually smoothed or polished surfaces;
- Medium fine household ceramics made on a slow wheel. The surfaces are light or dark, sometimes with a high graphite content. They are often decorated by brooming;
- Light or dark hand-thrown ceramics of diverse surfaces (smoothed, polished, scraped etc.).

The third that is the last category certainly represents the “Scythian” tradition, although the handled cups and the bowls with inverted rims from among the vessel shapes of identical roots were made in wheel-thrown versions as well.¹⁶ The statistical analyses we have made so far indicate that the settlement is evidently characterised by the dominance of the ceramics of the La Tène period. There are, however, features (e.g. house no. 46.A, 98.9), in which the fragments of hand-thrown vessels obviously compose the majority of the finds.¹⁷ We will be able to interpret this phenomenon in the context of the entire find material of the settlement.

The part of the find material of Sajópetri that bears information of a chronological relevance, apart from a few late Hallstatt types pointing to the antecedents of the late Iron Age settlement,¹⁸ can be dated from the La Tène B2 and the La Tène C1 periods.¹⁹

Finally, the finds of the 2002 excavation season (sword and sword chain, masked glass bead²⁰) emphasise the formerly already recognised importance of the Celtic settlement unearthed at Sajópetri.

15 RAPPORT 1999, 24.

16 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVÉCKY 1997, 83 és 183; vö. HUNYADY 1942–44, 49 skk.

17 RAPPORT 1999, 24, 9. kép

18 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVÉCKY 1997, 83, 183, XII/13

19 Ibid., 83–84 és 89; RAPPORT 1999, 23.

20 vö. SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVÉCKY 1997, 83 és 89.

15 RAPPORT 1999, 24.

16 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVÉCKY 1997, 83 and 183; comp. HUNYADY 1942–44, 49.

17 RAPPORT 1999, 24, fig. 9

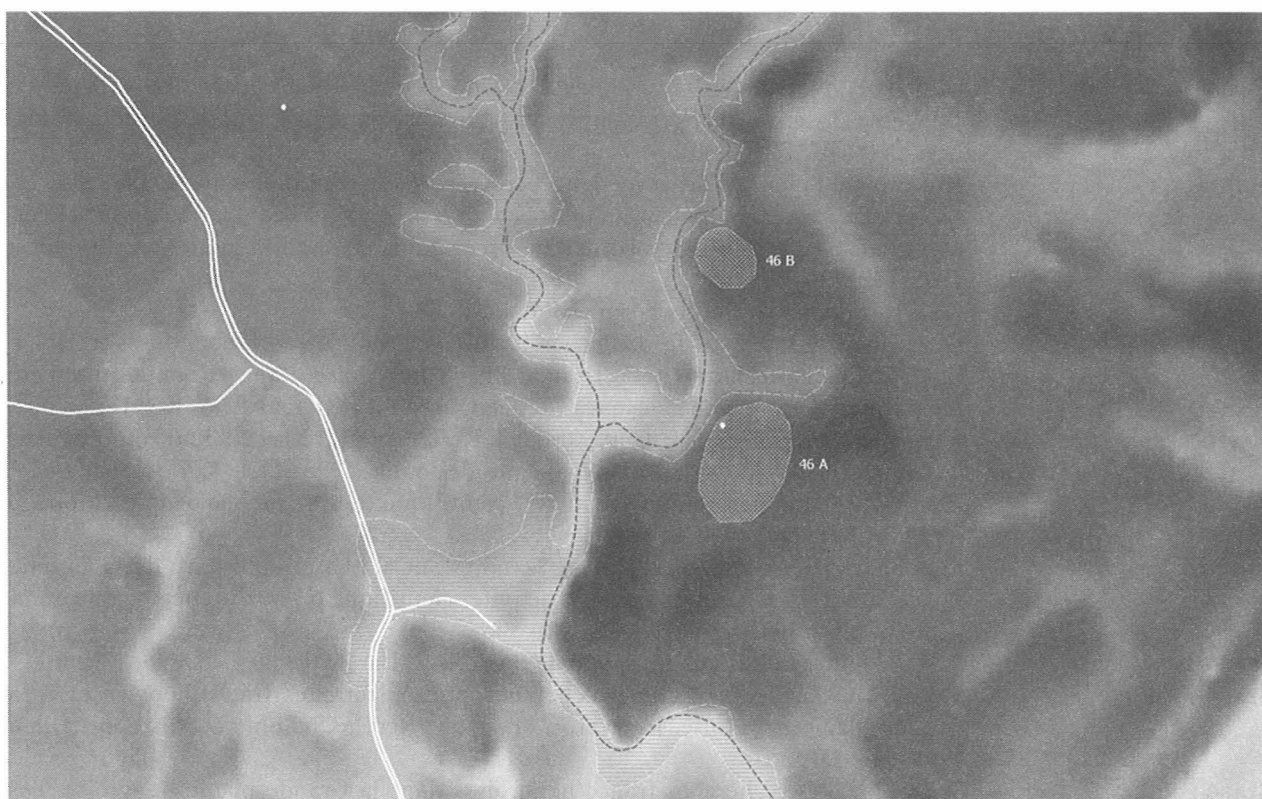
18 SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVÉCKY 1997, 83, 183, XII/13

19 Ibid., 83–84. and 89; RAPPORT 1999, 23.

20 Comp. SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVÉCKY 1997, 83 and 89.

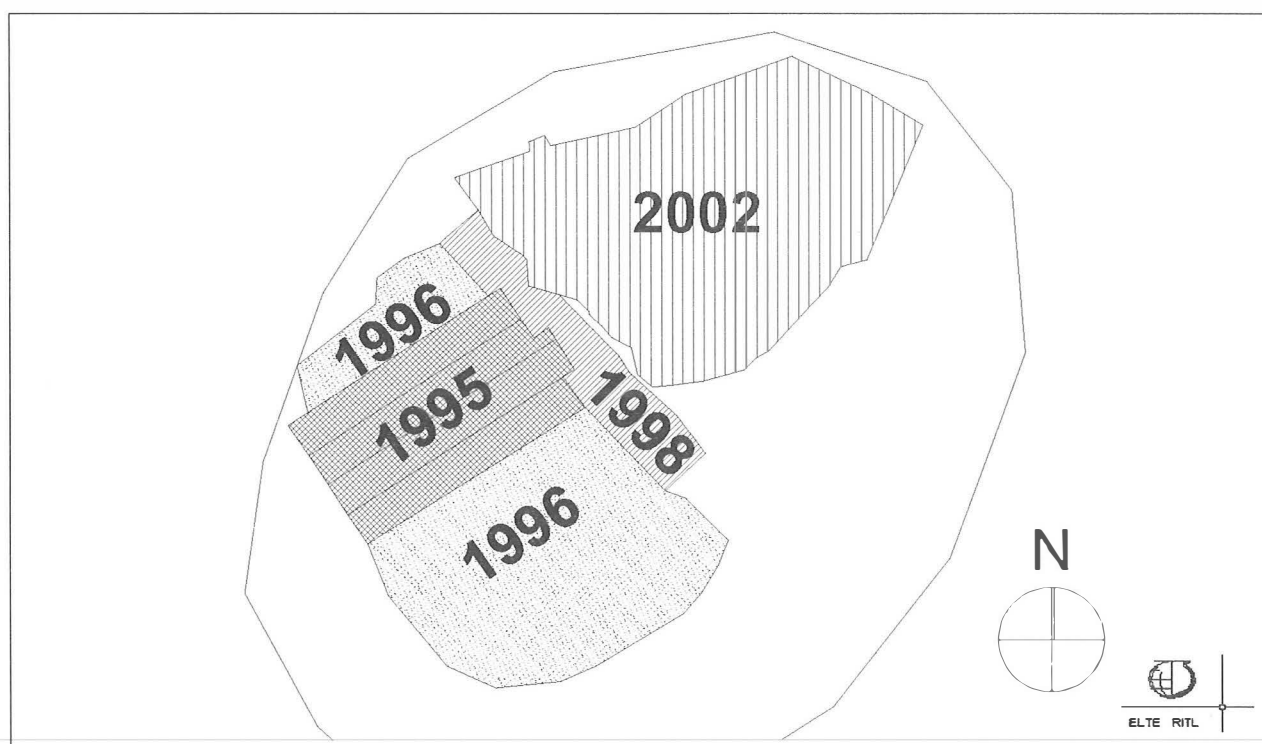
Irodalom • References

- CZAJLIK 2000 CZAJLIK, Z.: Activités métallurgiques à Velem-Szentvid et à Sajópetri. In: Guillaumet, J.-P. (éd.) Dix ans de coopération franco-hongroise en archéologie 1988–1998, Budapest, 2000, 67–76.
- HUNYADY 1942–44 HUNYADY I.: Kelták a Kárpát-medencében (Diss. Pann. II/18), Budapest, 1942–44.
- LOVÁSZ 1997 LOVÁSZ, E.: Sajópetri–Hosszúrét. In: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. – Path into the past. Rescue excavations on the M3 motorway. Budapest 1997, 132–136.
- OTKA 2002 OTKA Tudományos Iskola Fórum, Budapest, 2002.
- RAPPORT 1996 GUILLAUMET, J.-P., – BOULUD, S.: Recherches archéologiques franco-hongroises en Hongrie. L'occupation celtique de la Grande Plaine Hongroise. Rapport annuel d'activité scientifique (Centre archéologique européen du Mont Beuvray) 1996, 163–175.
- RAPPORT 1998 BARRAL, PH. – BOULUD, S., – GUILLAUMET, J.-P. – PETIT, CH.: L'occupation celtique dans la Grande Plaine Hongroise: la campagne de fouille 1998 sur le site de Sajópetri – Hosszú-dűlő, Rapport annuel d'activité scientifique (Centre archéologique européen du Mont Beuvray) 1998, 28–34.
- RAPPORT 1999 DAUBIGNEY, A. – GUILLAUMET, J.-P. – SZABÓ, M. et al.: La protohistoire de la Grande plaine hongroise. Rapport annuel d'activité scientifique (Centre archéologique européen du Mont Beuvray) 1999, 19–33.
- SZABÓ 1998 SZABÓ, M.: Les Celtes à la conquête de territoires. L'archéologue 36, 1998, 15–18.
- SZABÓ 1999 SZABÓ, M.: Scythes et Celtes: recherches protohistoriques franco-hongroises à la Grande plaine hongroise. In: Perrot, M., Pitavy (éd.), L'homme et la steppe, Dijon 1999, 143–150.
- SZABÓ 2000 SZABÓ, M.: Les recherches franco-hongroises dans la Grande plaine hongroise. Les sites de Polgár et Sajópetri. In : Guillaumet, J.-P. (éd.) Dix ans de coopération franco-hongroise en archéologie 1988–1998. Budapest, 2000, 59–66.
- SZABÓ 2002 SZABÓ M.: A kelták (Kr. e. 450 – Kr. születése körül) In: Kelet és Nyugat határán. A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállításának vezetője. Budapest, 2002, 76–87. (78–79 – Sajópetri)
- SZABÓ – GUILLAUMET – KRIVÉCKY 1997 SZABÓ M. – GUILLAUMET, J.-P. – KRIVÉCKY B.: Sajópetri–Hosszú-dűlő; Polgár–Király-érpart. In: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. – Path into the past. Rescue excavations on the M3 motorway. Budapest 1997, 81–90; 182–184.

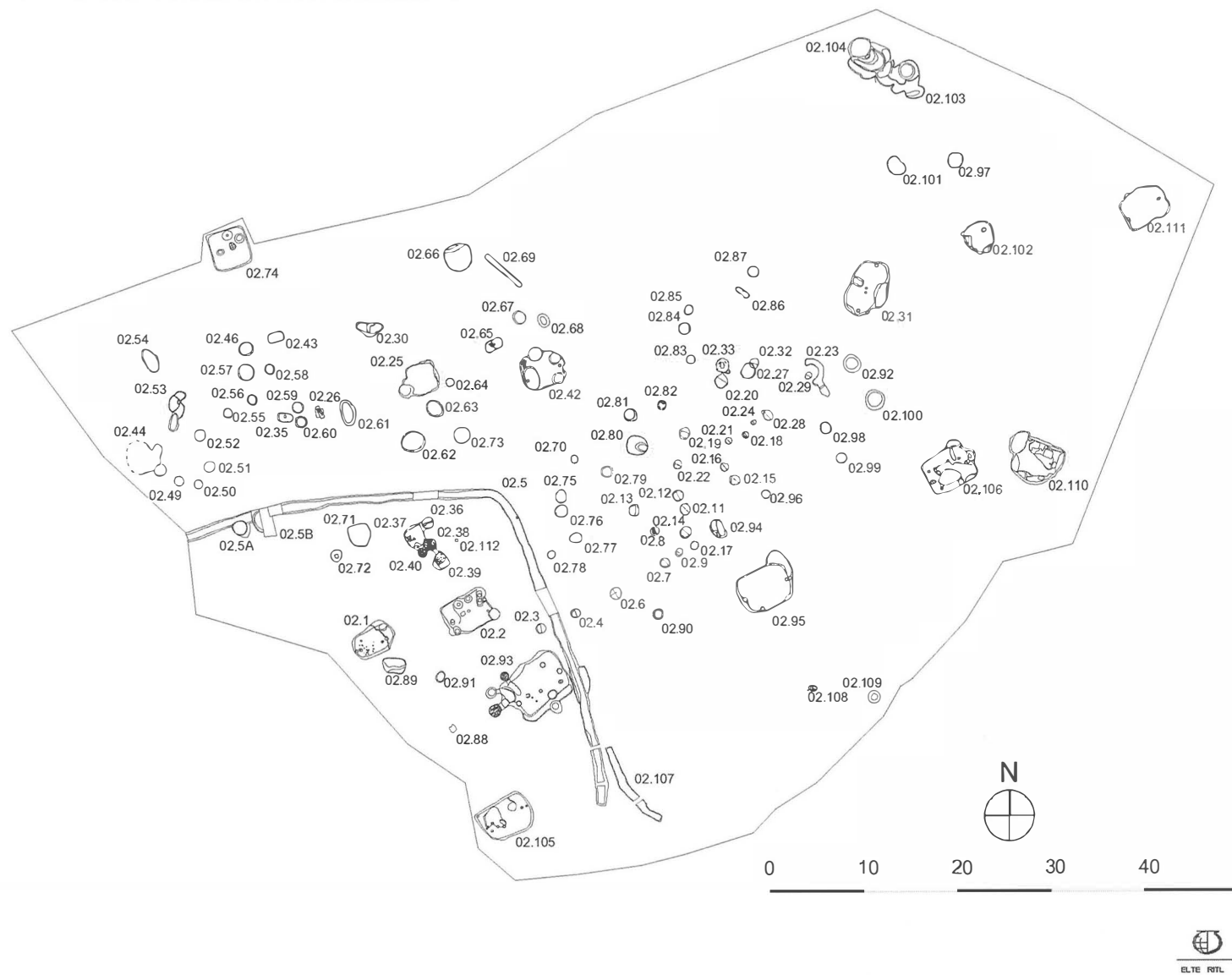
1. kép: Sajópetri, Hosszú-dűlő (46 A és 46 B lelőhelyek) topográfiai helyzete

Fig. 1: Sajópetri, Hosszú-dűlő (sites 46.A and 46.B), topographic position

2. kép: Sajópetri, Hosszú-dűlő (46 A lelőhely), az eddig feltárt területek

Fig. 2: Sajópetri, Hosszú-dűlő (site 46.A), the unearthen territories

3. kép: Sajópetri, Hosszú-dűlő (46 A lelőhely), 2002. évi feltárások

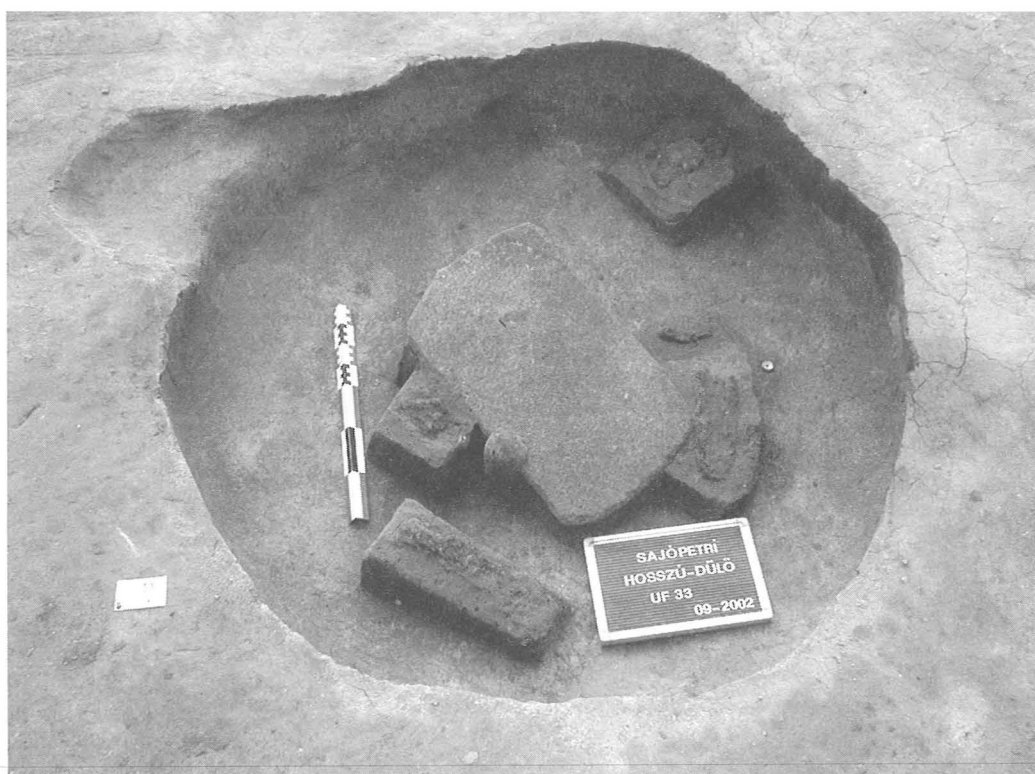
Fig. 3: Sajópetri, Hosszú-dűlő (site 46.A), excavation in 2002

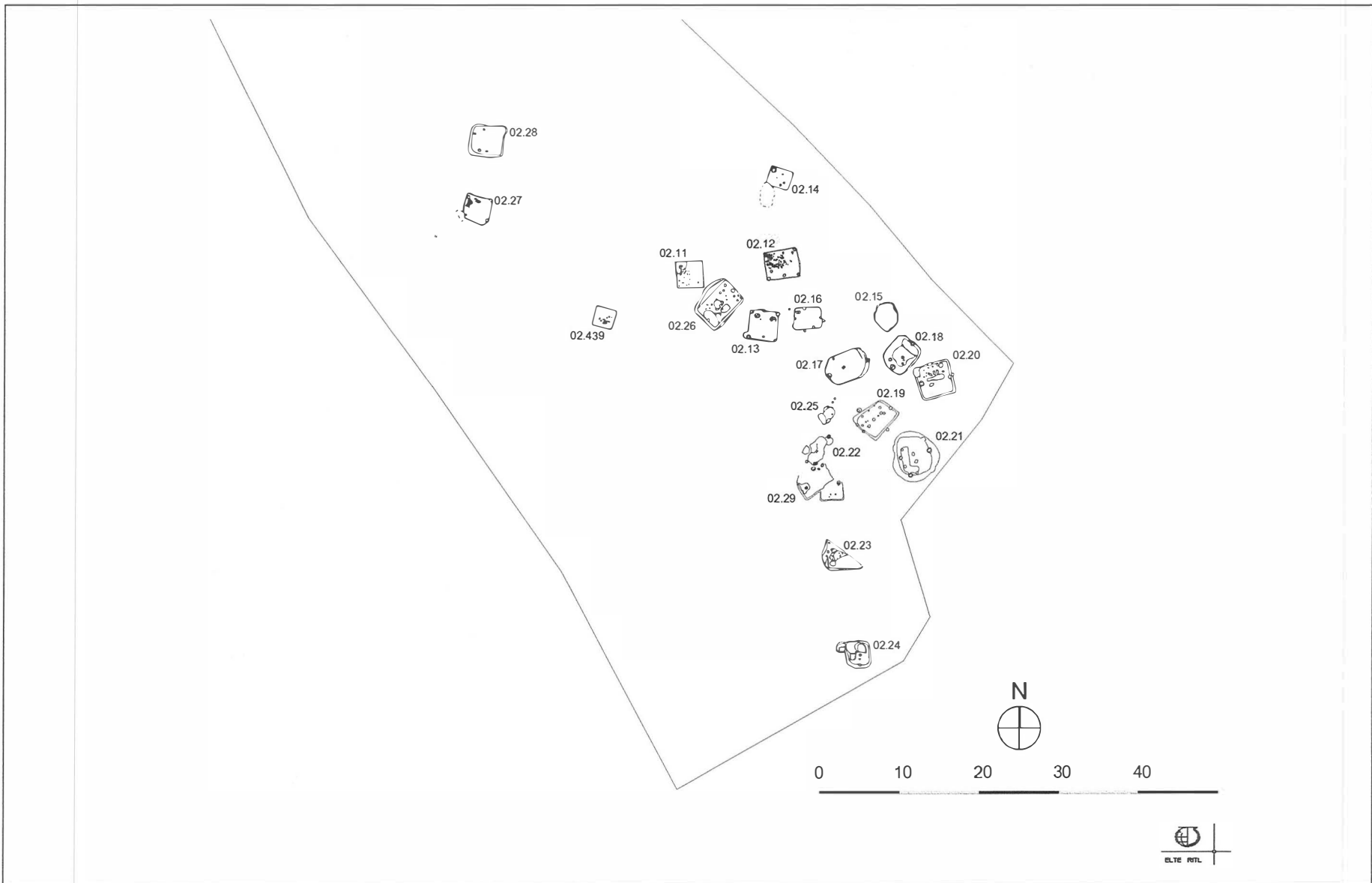
4. kép: Sajópetri, Hosszú-dűlő (46 A lelőhely), edényégető kemence a 93-as számú épületben

Fig. 4: Sajópetri, Hosszú-dűlő (site 46.A), pottery kiln in building no. 93

5. kép: Sajópetri, Hosszú-dűlő (46 A lelőhely), a 02.33-as számú gödör a votív leletegyüttessel

Fig. 5: Sajópetri, Hosszú-dűlő (site 46.A), pit no. 02.33 with the votive find assemblage

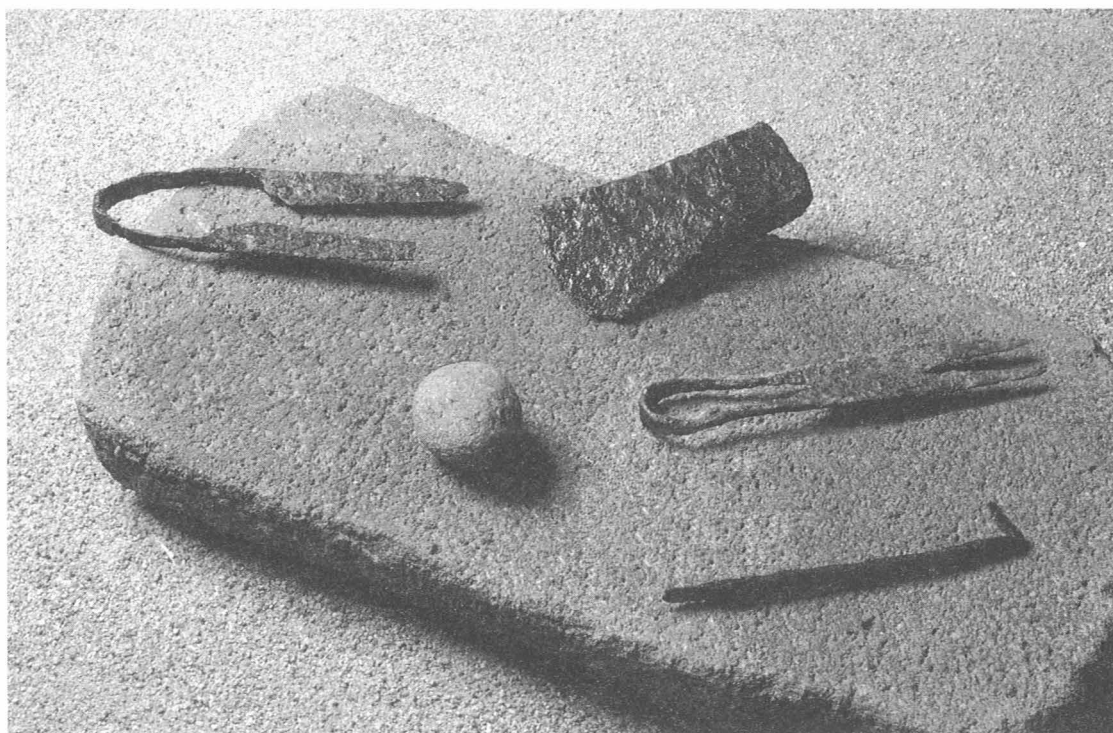

6. kép: Sajópetri, Hosszú-dűlő (46 B lelőhely), 2002. novemberi állapot

Fig. 6: Sajópetri, Hosszú-dűlő (site 46.B), situation in November 2002

7. kép: Sajópetri, Hosszú-dűlő (46 B lelőhely), a 14-es számú épület, északi sarkában tűzhellyel
Fig. 7: Sajópetri, Hosszú-dűlő (site 46.B), building no. 14 with the hearth in the northern corner

8. kép: Sajópetri, Hosszú-dűlő (46A lelőhely), a 02.33-as gödörből feltárt, valószínűleg votív rendeltetésű leletegyüttes restaurált darabjai. Antoine Maillet (Európai Régészeti Központ, Mont Beuvray) felvétele, 2003.
Fig. 8: Sajópetri, Hosszú-dűlő (site 46 A) Restored elements of the probably votive find assemblage unearthed in pit no. 02.33. Antoine Maillet's photo (European Archaeological Centre, Mont Beuvray), 2003.

Rózsa Zoltán – Vörös István

Kora avar kori sír Gyulán

2002 nyarán feltárást folytattunk a Gyula 511. sz. régészeti lelőhelyen, a Békéscsaba–Gyula közötti út nyomvonalának szélesítéséhez kapcsolódó régészeti leletmentés keretében. Az ásatás alkalmával 2 vaskori gödröt, 2 bizonytalan korú árok mellett egy kora avar kori sírt (3. objektum) is feltártunk, amit jelen tanulmányban ismertetünk. A feltárást nagyban nehezítette, hogy 2 bekötőút metszette a lelőhelyet, illetve a nyomvonal jelentős részén 15–20 cm vastag legújabb kori feltöltést találtunk.

A lelőhely Gyulától Ny-ra helyezkedik el, az Élővíz-csatornától DNy-ra, mintegy 1 km-re, a térségből kiemelkedő ÉNy–DK irányú kicsi dombon. Ezt a dombot a Békéscsaba–Gyula közötti műút szinte középen vágja keresztül. (1. kép) A domb magas, partos részén került elő az alább ismertetendő sír.¹

Aknasír (5. kép 1.) Tájolás: É+90°. Hosszúság: 150 cm, szélesség: 75 cm, mélység: 56 cm (a jelentkezési szinttől!), vázhossz: 75 cm. A sír feltja sarkosan, illetve többé-kevésbé szabályosan jelentkezett a szabálytalanul legyalult felszínen. Jelentkezési szintje alatt nem sokkal állatcsontok kerültek elő az erőteljesen kevert földből. Az állatcsontok a sír teljes hosszában mutatkoztak,² mintegy 20 cm-es vastagságban betérítve a vázat.³ A koponya mögött/fölött és a sír Ny-i végében előkerült állatcsontokat sikerült csak megtartanunk eredeti helyükön és csak ezeket dokumentálhattuk. A „csontos réteg” jelentkezésének alsó szintje a váz fölött 20 cm-re kezdődött.

A sír alján háton fekvő gyermek koponyája enyhén előrebukott, ugyanakkor szét is csúszott. A végtagok nyújtott helyzetben, a kezek kissé távolabb helyezkedtek el a váztól. A gerinc rossz megtartású csigolyákból állt. (2–4. kép)

Mellékletek: 1. A váz bal válla mögötti/fölötti részen állatcsontok. 2. A bal vállnál kézzel formált, gyengén iszapolt, homokkal, enyhén szerves anyaggal sodányított, szürkés árnyalatú, repedezett felületű edény (5. kép 6.) feküdt. A kihajló perem ferdén rovátkolt díszű. Szájátmérő: 11 cm, magasság: 16 cm, fenékmérő: 8,5

Zoltán Rózsa – István Vörös

Early Avar grave at Gyula

Archaeological rescue excavations were conducted at Gyula site no. 511 proceeding the widening of the track of the road between Békéscsaba and Gyula. Beside 2 Iron Age pits and 2 trenches of an uncertain age, we unearthed an Early Avar grave (feature no. 3), which will be described in this report. The circumstance that 2 approach roads intersected the site and that a 15–20 cm thick recent filling covered a larger part of the track made the excavation rather difficult.

The site can be found on a small NW-SE oriented knoll W of Gyula, about 1 km SW of the Élővíz channel. The Békéscsaba–Gyula route intersected this knoll nearly exactly in the middle. (Fig. 1) The grave, which will be described in the followings, was uncovered on the high terrace of the knoll.¹

Shaft grave (Fig. 5. 1). Orientation: N+90°. Length: 150 cm, width: 75 cm, depth 56 (from the level of appearance), length of the skeleton: 75 cm. The discolouration of the grave appeared clearly, more-or-less regularly on the scraped surface. Somewhat beneath the level of appearance, animal bones came to light in the strongly mixed soil. The animal bones were dispersed in the entire length of the grave,² covering the skeleton in a thickness of about 20 cm.³ We could keep and document in the original position only those animal bones that lay behind/above the skull and in the western end of the grave. The lower level of the “bone layer” started 20 cm above the skeleton.

The skull of the child who lay on the back on the bottom of the grave tilted forward and disintegrated. The limbs were extended, the hands lay somewhat apart from the skeleton. The vertebrae were poorly preserved. (Fig. 2–4.)

Grave furniture: 1. Animal bones behind/above the left shoulder. 2. A greyish, hand-thrown vessel of cracked surfaces lay at the left shoulder (Fig. 5. 6). It is poorly levigated and tempered with sand and some organic matter. A notched pattern ornaments the outverted rim.

- 1 A teljes leletanyag az Erkel Ferenc Múzeum gyűjteményét gazdagítja (BMM RégAd.: 2453/2003.). A sír anyaga: ltsz.: 2002.4.56–64. A nyomvonalon felvett tengely végpontjainak koordinátái: A1 pont 817074.396, 147865.599, B pont 817123.020, 147854.402.
- 2 A sírt bontó Nagy Dániel Sándor szerint a csontok mindenütt előfordultak, a láb felőli részen nagyobb számban. Jól látszik azonban, hogy a sír fej felőli végére is jutott belőlük (5. kép 1.).
- 3 Csak az emberi váz csontjainak előbukkanása után derült ki, hogy jelen esetben nem egy újkori dögtemetőről, hanem egy korai avar sírről van szó, ugyanis a sír betöltésének élesen elváló kevertsége, illetve a csontok szabálytalan, az egész felületet borító jelentkezése megtervezett bennünket.

- 1 The entire find material enriches the collection of the Erkel Ferenc Museum (BMM Arch A: 2453/2003.). The finds of the grave: inv.no: 2002.4.56–64. The co-ordinates of the extremities of the axis determined along the track: point A1 817074.396, 147865.599, point B 817123.020, 147854.402.
- 2 Dániel Sándor Nagy cleaned the grave. He told us that he found bones everywhere, although they were more numerous at the feet. It was clear, however, that some bones were recovered from the head region as well (Fig. 5. 1).
- 3 It turned out only after the appearance of the human bones that it was not a modern carrion pit but an early Avar grave. The sharply stratified mixed character of the filling of the grave and the irregular distribution of the bones all over the shaft were misleading.

cm. 3. A koponya jobb oldalán kiscsömbös ezüstfülbevaló (5. kép 2.) került elő. A karika kör átmetszetű ezüstdrótból készült. Az üreges gömböt két félből állították össze, az összeállítás síkja a karika síkjával teljesen megegyezik. A karika és a gömb találkozásánál 2–2 granulaszem ül. Hosszúság: 2,4 cm, a karika átmérője: 1,4×1,6 cm. 4. A medence közepén kovácsolt vascsat töredékei (5. kép 4.) kerültek elő. Mérete: 1,6×0,5 cm, 0,7×0,5 cm, 0,7×0,4 cm. 5. Az állcsúc alatt kék színű, csontakúp alakú üveggyöngy (5. kép 3.) feküdt. Hosszúság: 0,4 cm, átmérő: 0,7 cm. 6. Az áll bal oldala alatt az előbbi kiscsömbös ezüstfülbevaló erősen töredékes párja (5. kép 2.) került elő. A karika hiányzik, a granulaszemek és a gömb egyes részei maradtak meg csupán. 7. Az áll alatt, a koponya jobb oldalán sárga színű, lapított gömb alakú üveggyöngy (5. kép 3.) volt. Hosszúság: 0,4 cm, átmérő: 0,55 cm. 8. A bal kulcsont környékén szabálytalan alakú vaslemeztöredék (5. kép 5.) feküdt. Mérete: 2,7×1,7 cm. 9. A sír láb felőli végében, a sír oldalához nyomódva állati állkapocscsont (5. kép 1.) feküdt. A sír töltelékföldjében ezenkívül egy fehér színű folyami kavics töredéket is találtunk, ami nem tartozik szervesen a sír anyagához.

A Gyula Ny-i határában föltárt sír tájolásával és állatcsont melléklete alapján szinte önmagában is korhatározó értékkel bír. A nehézségeket is figyelembe véve csak valószínűsíthetjük, hogy magányos sírral állunk szemben. Az a steppei eredetű, kelet-európai népesség, amely megszállta a Körös–Maros szögének területét, első sorban rítusa alapján különíthető el, a korai avarság (etnikailag tarka) tömbjétől. A K–Ny-i tájolás a Tiszántúlt megszálló népesség általánosan vett sajátossága, csakúgy, mint a részleges állattemetkezés is. Esetünkben az állatcsontok sírba kerülésének módja nem a szokványos formát követi, hiszen nemcsak a sír láb felőli végében kerültek elő, hanem szabálytalanul, elszórva annak egész felületén, illetve az állatcsontok nem a váz síkjában, hanem mintegy 20 cm-rel a váz felett kezdődően helyezkedtek el.

A sírban előkerült leletanyag a tágabb korszakolást alátámasztja. Igazán korhatározó darab a kis gömbcsüngős ezüstfülbevaló, amely a közép avar kori átalakulás előestéjén jelenik meg a Kárpát-medencében. A sír többi melléklete és viseleti tárgya a pontosabb keltezést nem engedi meg.

A Tisza bal partját megszálló steppei eredetű népesség a korai avar honfoglalás időszakában érkezik a Kárpát-medencébe. A Körös–Maros szögének belsőbb területeit, a folyópartokon fölfelé haladva lassan birtokba vevő közösségek a 7. század fordulójára átlépik a Körös és a Maros vonalát, ugyanakkor a tömbavarsággal erősödő szimbiózisban élő steppei eredetű népesség kultúrája – így rítuselemei is – uniformizálódik. A Gyulán föltárt sír tájolása alapján a korai avar korba, a leletanyag alapján a 7. század 2. harmadára keltezhető.

Mouth diameter: 11 cm, height: 16 cm, bottom diameter: 8.5 cm. 3. A silver earring with small globules was found on the right side of the skull (Fig. 5. 2). The ring was made of a silver wire of a round cross-section. The hollow globule was composed of two halves, the plane of the joining is flush with the plane of the ring. Each two granules sit at the joining of the ring and the globule. Length: 2.4 cm, the diameter of the ring: 1.4 x 1.6 cm. 4. The fragments of a hammered iron buckle (Fig. 5. 4) were found in the middle of the pelvis. Measurements: 1.6×0.5 cm, 0.7×0.5 cm, 0.7×0.4 cm. 5. A blue truncated-cone-shaped glass bead lay under the chin (Fig. 5. 3). Length: 0.4 cm, diameter: 0.7 cm. 6. The strongly fragmented pair of the above silver earring with a small globule was found under the left wing of the jaw (Fig. 5. 2). The ring is missing, only the granules and some parts of the globule have been preserved. 7. A yellowish, flattened spherical glass bead was found under the jaw, on the right side of the skull (Fig. 5. 3). L: 0.4 cm, d: 0.55 cm. 8. The fragment of an iron plaque of an irregular shape lay in the area of the left clavicle (Fig. 5. 5). Measurements: 2.7×1.7 cm. 9. An animal jaw lay at the end of the grave toward the feet, pressed to the wall of the grave shaft (Fig. 5. 1). The filling of the grave also contained the fragment of a white pebble, which does not organically belong to the material of the grave.

The orientation and the animal bone grave furniture are enough in themselves to date the grave unearthed W of Gyula. Taking into consideration the difficulties we can only suggest that this was a single grave. The eastern European population coming from the steppes, which invaded the territory between the Körös and the Maros can be differentiated from the block of the (ethnically heterogeneous) early Avars mainly by its rite. The E–W orientation is a general characteristic of the population that occupied the land beyond the Tisza just like the partial animal burial. In our case, the animal bones found in the grave do not follow the usual pattern since they were found not only at the feet but scattered on the entire surface and the animal bones lay not in the plane of the skeleton but they first appeared about 20 cm above the skeleton.

The finds discovered in the grave support this wider dating. The only find that really has a dating force is the silver earring of a small nodule pendant, which appeared in the Carpathian Basin on the eve of the middle Avar transformation. The rest of the grave furniture and the articles of wear do not afford a more exact dating.

The population from of steppes that invaded the left side of the Tisza arrived in the Carpathian Basin at the time of the early Avar conquest. The populations that occupied the interior territories of the Körös–Maros region proceeded slowly along the rivers and crossed the line of the Körös and the Maros at the turn of the 7th century. At the same time, the culture of the population from the steppe, which lived in an increasing symbiosis with the mass of the Avars, got uniform, just like the elements of

A sír állatcsontmaradványai

1. Szarvasmarha – részleges csontváz

A gyermek csontváza fölött ca. 20 cm-re, Ny-K-i tájolásban egy szarvasmarha részleges csontváza feküdt. Az ásatási megfigyelések szerint az „állatcsontok a sír teljes hosszában” mutatkoztak. Ebből valószínűsíthető, hogy az elhunyt gyermek fölé egy nyúzott koponyás marhabőrt terítettek. A marha feje a gyermek lábai előtt (Ny-ra) a bal oldalán É-i irányban feküdt (a rögzített mandibula-pár). A kisméretű sírban a szarvasmarha csonkolt lábvégei „szabálytalan” elhelyezésben így alkottak „csontos réteget”.

Szarvasmarha maradványok:

koponya (összetört, sin. – dext. frontale + szarvcsaptó, maxilla, zygomaticum, nasale fr., palatinum fr., agykoponya töredékek), *sin. – dext. corpus mandibulae*. A kicsi-rövid, vastag falú szarvcsapcsúcsa elkorhad. Méretei (mm): a szarvcsaptőredék hossza 80, a szarvcsaptó legnagyobb átmérője 51, legkisebb átmérője 41, a báziskörméret 148. A fogazat teljes, időskori hullámos fogkopással. A metszőfogak koronái pathologikusan kopottak: a fogak nyakán mély félhold alakú kétoldali befűződés található, ami a kovartartalmú kemény fűfélék intenzív legelésével függ össze.

atlas cranialis fele, 8 db farokcsigolya (vert. caudalis I-VIII.),

sin. – dext. radius dist. db, 5 carpus, metacarpus, 4 ph. I., 3 ph. II., 2 ph. III.,

sin. – dext. tibia dist. db, dext. malleolare, sin. – dext. 4 tarsus, metatarsus, 4 ph. I. – ph. II. – ph. III., 5 sup., – 5 inf. seamoideum.

A szarvasmarha áldozat neme – a koponya formája, és a postcranialis csontméretek (1. táblázat) alapján – *tehén*, életkora: 9–10 év, a négy metapodium hosszúságából Matolcsi-módszerrel számított marmagassága: 114,5 cm, közepes testmagasságú.

A *tehén* mellső-, és hátulsó lábszárait (radius- tibia) az alsó harmadában csonkolták, így ezek distalis epiphysis darabjai a csukló és a boka ízületnél kapcsolódnak a lábvégek csontjaihoz.

A metapodiumok diaphysisei karcsúak, a metacarpus Nobis-Index értéke 27,3.

2. Házityúk – ételadomány, kifejlett tojó szárny és comb

Sírbeli pozíciója nem ismert. Maradványok: *sin. humerus, sin. – dext. femur-tibiotarsus.*

the rite. The orientation places the grave unearthed at Gyula to the early Avar period, while the finds suggest a dating from the 2nd third of the 7th century.

Animal remains from the grave

1. Cattle – partial skeleton

The partial skeleton of a cattle lay about 20 cm above the skeleton of the child in a W-E orientation. According to the excavation observations, “the animal bones were scattered in the entire length of the grave”. This suggests that a cattle skin with the skull in it was spread over the deceased child. The head lay in front of the feet of the child (in the W) on the right side, toward N (the fixed pair of mandibles). The amputated feet of the cattle were “irregularly” arranged, composing a “bone layer”.

Cattle remains:

Skull (broken, sin. – dext. frontale + base of the horn core, maxilla, zygomaticum, nasale fr., palatinum fr., fragments of the cranium), *sin. – dext. Corpus mandibulae*. The end of the small and short, thick-walled horn core has decayed. Measurements (mm): length of the fragment of the horn core 80, the largest diameter of the base of the horn core 51, the smallest diameter 41, the circumference of the base 148. All the teeth are present showing the wavy wear pattern of the old age. The crowns of the incisors are pathologically worn: deep crescent-shaped cavities can be seen on the necks of the teeth, which is linked with the intensive grazing of hard silica-containing grass species.

atlas cranialis half, 8 items tail vertebra (vert. caudalis I-VIII.),

sin. – dext. radius dist. fragment, 5 carpus, metacarpus, 4 ph. I., 3 ph. II., 2 ph. III.,

sin. – dext. tibia dist db, dext. malleolare, sin. – dext. 4 tarsus, metatarsus, 4 ph. I. – ph. II. – ph. III., 5 sup., – 5 inf. seamoideum.

The cattle was a *cow* according to the shape of the skull and the postcranial bone measurements (table 1). Its age was 9–10 years. The *withers height* calculated with Matolcsi's method from the length measurements of the four metapodii is 114.5 cm, medium high.

The front and hind legs (radius and tibia) were amputated in the lower third, so their distal epiphyses were jointed to the bones of the feet at the wrist and the ankle joints. The diaphyses of the metapodii are slender, the Nobis-index value of the metacarpus is 27.3.

2. Domestic hen – food offering, the wing and the thigh of a full-grown hen

Its place in the grave is not known. The remains are: *sin. humerus, sin. – dext. femur-tibiotarsus.*

1. táblázat: Gyula, 511. sz. lelőhely, kora avar kori sír (3. objektum). Állatcsontméretek (mm)

Table 1: Gyula, site no. 511, Early Avar grave (feature no. 3). Animal bone measurements (mm)

Szarvasmarha Cattle							
Csont Bone	Tot. h. Tot. l.	Prox. sz. Prox. w.	Diaph. sz. Diaph. w.	Dist. sz. Dist. w.	Prox. m. Prox. h.	Diaph. m. Diaph. h.	Dist. m. Dist. h.
Radius	(160,0) ⁴			60,0		42,0	
metacarpus	190,0	52,0	27,5	54,0	32,0	20,0	29,0
	191,0		28,0	54,0	32,0	20,0	29,0
ph. I. ant.	47,5	28,0	24,0	25,0		18,0	20,0
	47,5	28,0	23,0	25,5	29,0	17,0	20,0
	48,5	28,0	24,0	26,0	28,0	18,0	20,0
	49,0	28,0	24,0	25,0	29,0	17,0	19,5
ph. II. ant.,	32,5	27,0	21,5	23,5	28,5	21,5	26,5
	33,0	27,0	21,0	24,0	29,0	20,0	26,0
	33,5	26,0	21,0	23,0	28,0	21,0	26,0
Tibia	(125,0)			57,0			42,0
	(150,0)			57,0			42,0
metatarsus	214,0	43,0	23,0	50,0	40,5	22,0	28,0
	214,0	43,0	23,0	49,0	42,0	21,5	28,5
ph. I. post,	49,0	26,0	22,0	24,0	29,0	16,0	18,5
	49,0	26,0	21,5	24,0	29,0	16,0	18,5
	49,5	26,0	21,5	23,5	30,0	16,0	18,5
	50,5	26,0	21,0	23,5	29,0	16,0	18,5
ph. II. post.	35,0	25,0	20,0	21,0	29,0	19,0	24,0
	35,0	25,0	20,0	21,0	28,5	18,5	24,0
	36,0	25,0	19,0	21,5	28,0	18,0	23,0
	26,0	25,0	19,0	21,0	29,0	19,0	23,0

Szarvasmarha Cattle			
Csont Bone	Hosszúság Length	Szélesség Width	Magasság Height
astragalus	62,0	43,0	34,0
	62,0	42,5	34,0
calcaneus		40,0	50,0
ph. III. ant.	65,0	24,0	31,0
	67,0	23,0	36,0
ph. III. post.	60,0	21,0	35,0
	60,0	21,0	34,0
	62,0	20,0	33,0
	63,0	21,0	33,0

Házityúk Hen				
Csont Bone	Hosszúság Length	Prox. sz. Prox. w.	Diaph. sz. Diaph. w.	Dist. sz. Dist. w.
humerus	53,0	14,3	5,5	11,0
femur	59,0	12,5	5,0	10,3
	60,0	12,5	5,0	11,0
tibiotarsus	83,0	15,0	5,5	8,0
	83,0	14,5	5,5	8,0

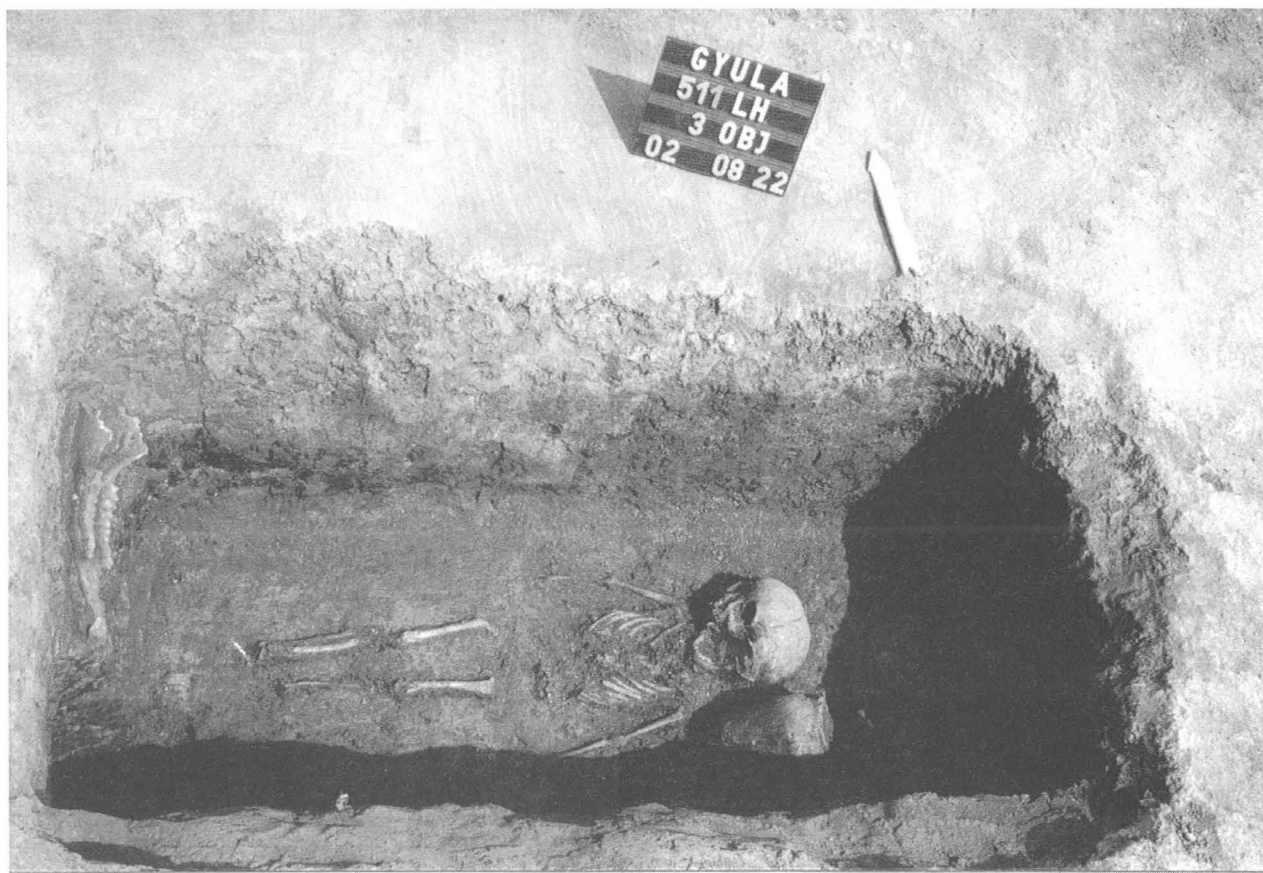
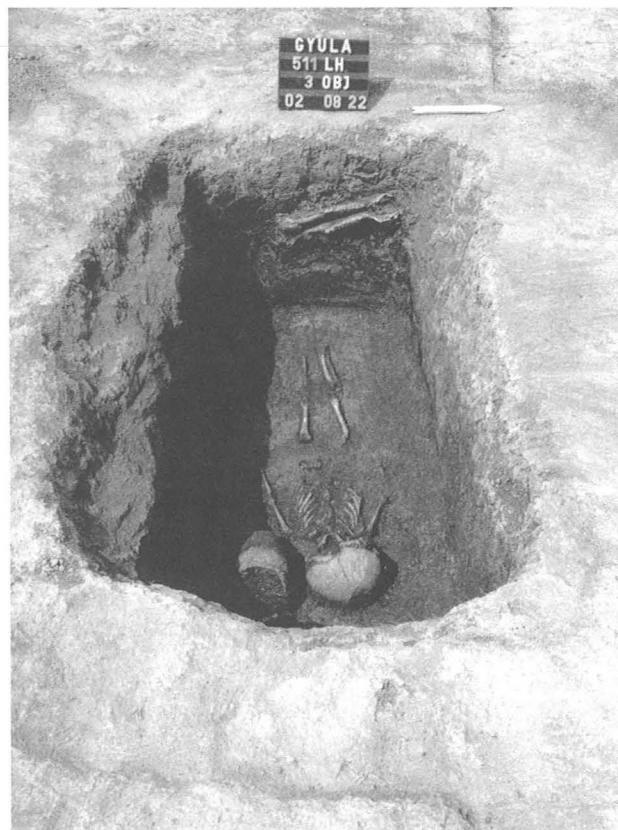
4 A zárójelben levő szám a dist. töredék hosszúsága

4 The number in brackets is the length of the dist. fragment

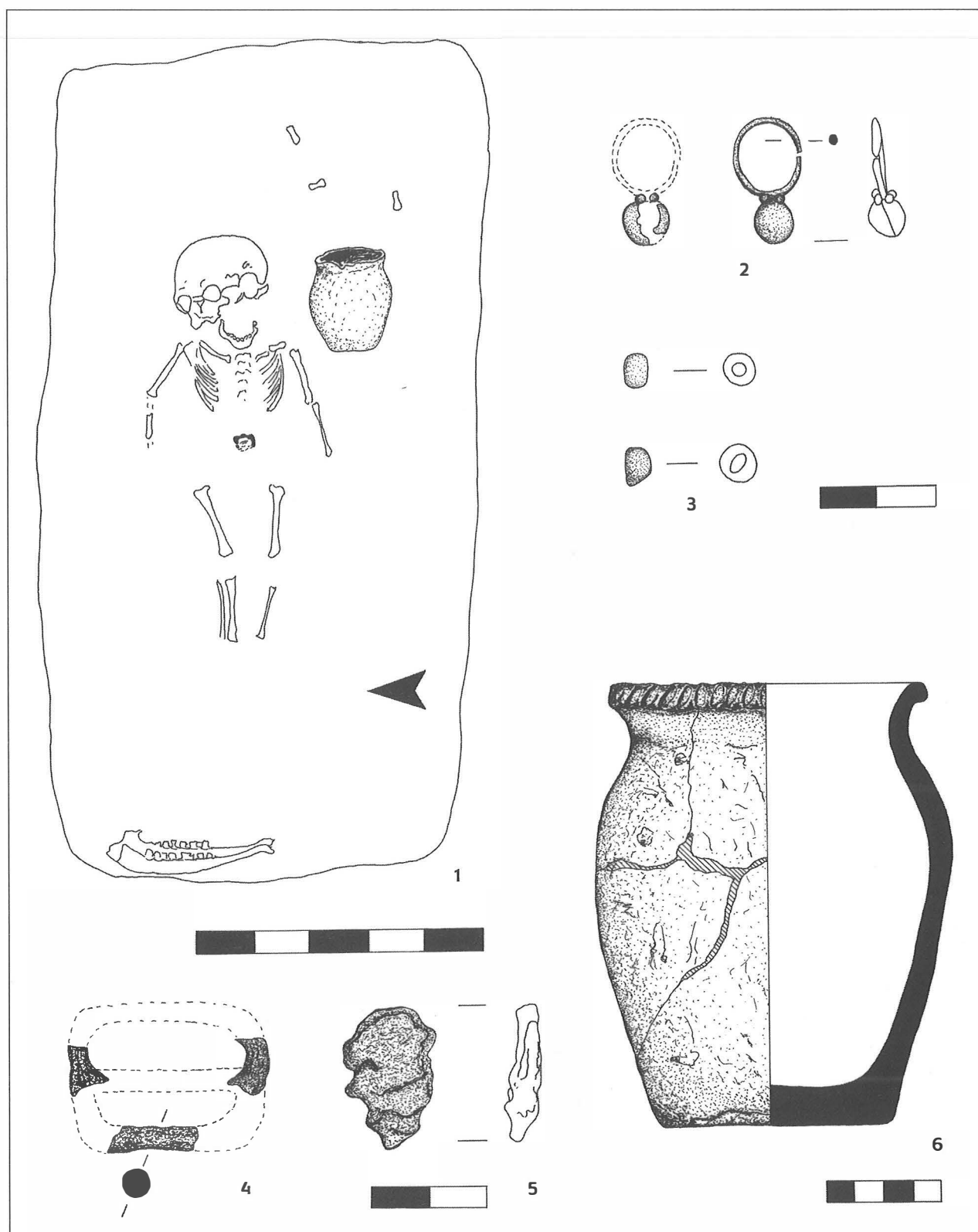
1. kép: Gyula 511. sz. lelőhely

Fig. 1: Gyula, site No. 511

2-4. kép: Gyula, 511. sz. lelőhely, a kora avar kori sír

Fig. 2-4: Gyula, site no. 511., the early Avar grave

5. kép: Gyula, 511. sz. lelőhely, a kora avar kori sír mellékletei

Fig. 5: Gyula, site no. 511., furniture of the early Avar grave

Belényesy Károly – Mersdorf Zsuzsa

Balatonőszöd, Temető-dűlő (M7/S10)**Késő avar kori telepjelenségek***A lelőhely*

Az MTA Régészeti Intézete és a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága együttműködésének keretében 2001 júliusában kezdődött meg a Balatonőszöd délkeleti határában áthaladó M7 autópálya nyomvonalszakaszának és csomópontjának feltárása. A területet K-ről a Balatonszárszót és Balatonőszödet elválasztó, az egykori vízfolyás mára már elmocsarasodott, zsombékos völgye, illetve az ebben futó Kis- és Nagy-metszés csatorna határolta. A feltárás Ny-i végét a Szóládra vezető egykori uradalmi út és az azt szegélyező akácok jelentette.

A csatornától enyhén emelkedő, mintegy 600 méter hosszú domboldal nyugati oldalában, a mai köztemető közvetlen környezetében sejtettük az újkori településnek is nevet adó, középkori *Ewzed* falumaradványait. Itt – várakozásainknak megfelelően – a késő Árpád-kori településhez tartozó külső objektumok kisebb csoportjai (kemencék, árkok, földbe mélyített ól) kerültek elő. Az autópálya nyomvonalaiban folytatott munka után a tervezett csomópont tölcészerűen kiszélesedő területét tártuk fel, és az elmocsarasodott vízparton fekvő, a mindenkori megtelepedésre kedvező feltételeket nyújtó dombhát kutatására helyeztük át a hangsúlyt. A két év alatt feltárt mintegy 75 000 m²-es területen intenzív, egymásra fedő rézkori,¹ bronzkori, kelta,² késő avar, középkori és újkori településrétegeket sikerült megfigyelni (1. kép).

A késő avar település

Nyomokban már a késő Árpád-kori objektumok között megjelentek egy korábbi telepre utaló jelenségek (gödörök, kemencék). A középkori leletanyaggal keveredő, töredékes, sokszor atipikus kerámiát a 8. századtól a 10–11. századig tartó időszakon belülről kelteztük. A település korával, szerkezetével és kiterjedésével kapcsolatban felmerült kérdéseinkre a domboldal vízpart felé lejtő alsó szakaszának kutatása és az egykori vízparttal párhuzamosan futó dombél feltárása adott választ. Itt a rézkori és kelta objektumok tömegébe ázott késő avar kori telep 24 épülete, külső kemencéi és füstölői kerültek felszínre.

Házak, tűzhelyek, kemencék

Az épületek többsége félig földbe mélyített veremház volt. A feltárás során megfigyelt változó – 3–4 m×2,5–3 m – alapterületű „házbelső” beásása 20–50 cm mély-

Károly Belényesy – Zsuzsa Mersdorf

Balatonőszöd, Temető-dűlő (M7/S10)**Late Avar Settlement Phenomena***The site*

The excavation of the track and the junction of motorway M7 passing by the southeastern outskirts of Balatonőszöd was started in June 2001 in the collaboration of the Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences and the Directorate of the Museums of Somogy County. The territory is bordered in the east by the waterlogged and swampy valley of a former streamlet, which separates Balatonszárszó from Balatonőszöd, and the Kis- and Nagy-metszés channels running in this valley. The former manorial road lined with acacias, which led to Szólád, demarcated the western end of the excavated area.

We suspected that the remains of the medieval *Ewzed* village, from which the modern settlement got its name, lay next to the cemetery in the western side of the about 600 metres long hill starting in a mild slope from the channel. As it had been expected, smaller clusters of the outlying features of the settlement from the late Árpadian period (ovens, ditches, semi-subterranean pen) came to light. After the investigation of the track of the motorway, we unearthed the funnel-shaped area of the future junction, turning our attention to the ridge of the hill, which offered favourable conditions for settlement over the waterlogged valley. Intensive, overlapping settlement layers could be observed from the Copper Age,¹ the Bronze Age, the Celtic period,² the late Avar period, the Middle Ages and the Modern Period in the unearthed territory occupying a surface of about 75000 m². (Fig. 1)

The late Avar settlement

Features (pits and ovens) suggesting the existence of an earlier settlement sporadically appeared already among the features of the late Árpadian period. The fragmentary and often atypical ceramic material mixed with medieval finds was dated from the period between the 8th and the 10th–11th centuries. The excavation of the lower section of the hillside sloping toward the bank and the ridge of the hill running parallel to the former streamlet gave an answer to the questions that emerged concerning the dating, the structure and the extent of the settlement. Twenty-four buildings, open-air ovens and smoking ovens of the late Avar settlement were uncovered dug into the multitude of Copper Age and Celtic features.

1 Az anyag feldolgozását Horváth Tünde végzi; HORVÁTH 2002, HORVÁTH 2002A, HORVÁTH–JUHÁSZ–KÖHLER 2004

2 Az anyag feldolgozását Tankó Károly végzi.

1 Tünde Horváth analyses the material; HORVÁTH 2002, HORVÁTH 2002A, HORVÁTH–JUHÁSZ–KÖHLER 2004

2 Károly Tamkó analyses the material.

ségű. Lesározott, tapasztott padló nyomát nem találtuk, de több rétegben kimutathatóak a kissé faszenes, enyhén letaposott belső járósíntek. A tetőt tartó oszlopokat jelző cölöplyukak elhelyezkedése szerint alapvetően három típust figyeltünk meg. A szelementartó oszlopok mély cölöplyukai legtöbbször az épületek É-D-i illetve K-NY-i hossz tengelyében helyezkedtek el (3. kép). Előfordul azonban, hogy a bemélyített belső terek oldalának közepén, mind a négy oldalon megtaláljuk a tartó szerkezet cölöplyukait (2. kép). Egyedi típust képvisel a 12. ház a belső tér közepén feltárt egyetlen nagyméretű oszlophellyel, amelyet az épület hossz tengelyében a beásott házbelsőn kívül, egy-egy sekély cölöplyuk kísért (4. kép). Külső oszlopsornak és bejáratnak nem találtuk nyomát.

A földbe mélyített házak tűzhelyeit kivétel nélkül az oldalfalba vájták, tapasztásuk nem volt. Tűzterüknek általában csak a feneké égett át, az ezt borító vékony faszenes hamus rétegen legtöbbször egy kupac kő feküdt. A feltárt jelenségek feltehetően a felforrósított kőveket tároló, parázstartó tűzhelyek maradványai (8. kép).

A felület déli részén egy 4x4m-es alapterületű ház félig földbe mélyített belső terét sikerült feltárnunk. A kibontás során bizonyossá vált, hogy egy korábbi veremház átépítése során olyan építményt alakítottak ki, amelynek mérete és szerkezete is jelentősen eltérő. A sarkokban kibontott nagyméretű cölöplyukak alapján felmenő falakra következtethetünk (5. kép).

Az autópálya nyomvonalától északra eső területen két, az előbbihez hasonló méretű, de eltérő felépítményű házat tártunk fel. A kissé elkülönülve álló épületek beásása sekély volt. A szabályos négyzet alakú belső tér oldalain sorakozó 3-4 keskeny, mély, függőleges cölöplyuk inkább cölöpváz-szerkezetes felmenő falakra utalt (6-7. kép). Mindkét épületben (40., 42. ház) kőből épített kemencét találtunk. Feltehetően felmenő falú házban állhatott az előbbi épületek közelében feltárt és kitűnő állapotban fennmaradt, kőlapokból összeállított kemence is (9. kép).

A házak környezetében egy-két kerámiaalapozás nélküli ovális sütőfelülettel ellátott, földbe vájt külső kemence, kemencecsoport került elő (10-11. kép). Általában szabálytalan, ritkábban téglalap alakú hamus- illetve munkagödrök csatlakoztak hozzájuk. Ezekben néhány esetben lesározott padlószintet figyelhattunk meg. Egy alkalommal többszörösen megújított, tapasztott aljú műhelyet, vagy munkatérrel ellátott, öt kemencéből álló kemencebokrot is sikerült feltárnunk (K-128, K-129, K-144, K-145, K-161; 13. kép).

Különlegességnek számít a két ép alagutas füstölő-kemence, amelyekből értékelhető leletanyagugyan nem került elő, de topográfiai elhelyezkedésük alapján mindkettő a késő avar településhez köthető (12. kép).

Feltűnő a késő avar kori telepekre másutt jellemző deszkával bélelt kutak hiánya, amit a víz közelségével magyarázhatunk.

Houses, hearths, ovens

Most of the buildings were semi-subterranean houses. The houses of diverse measurements, 3-4 m × 2.5-3 m, were dug into the earth to a depth of 20-50 cm. We could not find any trace of a daubed, plastered floor, while we could demonstrate layers of slightly tramped interior floor levels covered with some charcoal. The distribution of holes of the posts supporting the roof indicated three basic types. The deep holes of the props of the purlin were usually found in the N-S or the E-W longitudinal axis of the houses. (Fig. 3) In a few cases, the postholes of the props were found in the middle of the four lateral walls of the sunken interior (Fig. 2). House no. 12 represents a unique type with a single large posthole in the centre of the interior and two shallow postholes at each end of the longitudinal axis of the house outside the sunken interior (Fig. 4). We could not find any trace of an exterior post row and the entrance.

All the hearths found in the semi-subterranean houses were cut into the lateral walls, and none of them were plastered. Usually only the bottoms of the firing spaces were burnt through and often a heap of stones lay on top of the thin layer of charcoal and ash that covered them. The unearthed phenomena were probably the remains of brazier type fireplaces working with heated stones (Fig. 8).

The interior of a semi-subterranean house measuring 4 m × 4 m was unearthed in the southern part of the surface. The cleaning of the feature revealed that a former semi-subterranean house was reconstructed into another building of a significantly different size and structure. The large postholes uncovered in the corners suggest that it had overground vertical walls (Fig. 5).

Two houses of similar measurements but a different construction were uncovered north of the track of the motorway. The houses stood somewhat apart from each other and they were only slightly dug into the ground. The 3-4 narrow and deep vertical postholes along the sides of the regular square-shaped interior suggest post-structure vertical walls (Figs. 6-7). Both houses (nos. 40 and 42) contained stone ovens. The excellently preserved oven constructed from stone slabs unearthed near the above buildings probably stood in a house with vertical walls (Fig. 9).

A few oval ovens, oven clusters were unearthed near these houses. They were dug into the earth and the oval baking surfaces were not lined with ceramics (Figs 10-11). The annexed ash pits or working pits were irregular, sometimes oblong-shaped. At a few places puddled floor levels could be observed in them. In a single case, a workshop with a renewed, plastered floor or a cluster of five ovens furnished with a working area was uncovered (K-128, K-129, K-144, K-145, K-161; fig. 13).

Two smoking ovens with intact heating channels are unique finds. They did not contain any evaluable find, the topographic position suggests, however, that they belonged to the Avar settlement (Fig. 12).

A házcsoportokat egymástól elhatároló árkok, vagy sóvények rendszerére vonatkozó nyomokat nem találunk. Elképzelhető azonban, hogy a mezőgazdasági művelés és a humuszosítás során erősen sérült, leletanyag hiányában nem keltezhető árkok, árokszakaszok egy része a késő avar kori településhez tartozott.

A település képe

A késő avar házak kisebb csoportokat alkottak. Ezek általában 3-6 épületből és az azokhoz közvetlenül csatlakozó néhány sütőkemencéből, olykor nagyobb távolságban lévő füstölőkemencéből álltak. Egy-egy ilyen lokális egység területe átlagosan mintegy 2000 m² volt, az épületcsoportok hozzávetőlegesen 50–70 m távolságra helyezkedtek el egymástól.

A házcsoportok belső képe meglehetősen rendezetlen képet mutatott, az épületek típusa és egymáshoz való viszonya változó volt. Gyakori a szorosan egymás mellett álló egy-két ház, de ennél lazább belső szerkezet is megfigyelhető. Előfordult, hogy az épületek távolsága a 20–30 métert is elérte (13. kép). Ettől alapvetően különbözik az autópálya középtengelyétől délre található csoport, ahol az épületek belső szerkezete (szelementartók, tűzhely, tájolás, méret) egy közel azonos tájolású „házsorról” árulkodik (14. kép).

Az egyes lokális egységeken belül a háztípusok nem minden esetben azonosak. Míg az autópálya tengelyéhez közel álló házsort hasonló veremházak alkotják, addig a szórtabb, vagy rendezetlenebb csoportok esetében egészen más szerkezetű építményekkel is találkozunk. A feltárás déli oldalán például egy kisméretű, félig földbe mélyített ház mellett viszonylag nagyméretű, félig földbe mélyített, felmenő szerkezetű lakóépület állt (32. ház). Az autópálya nyomvonalától É-ra területileg is elkülönültek a földfelszíni házak maradványai.

A telepen belül megfigyelt épületek esetében nem találkozunk szuperpozícióval. Egyes objektumok feltárása során ugyan megfigyelhetők átalakítások, de ezek mindig az adott házakhoz köthetőek, és azok folyamatos használatáról, időközönkénti megújításáról, átalakításáról tanúskodnak. Egy veremház sarkába – nyilván a korábbi pusztulása (beomlása) miatt – új tűzhelyet vájtak (12. ház), egy másik esetben a földbe mélyített szelemenés házat felmenő falú épületté építették át (5. kép). Általános szokás a külső kemencék többszöri megújítása, illetve egyes munkagödrök körüli nagyobb sütőkemence-bokrok kialakítása. Ezek betöltésének belső rétegzettsége hosszan tartó használatukról árulkodik.

Több esetben előfordult, hogy az elhagyott, de teljesen még be nem töltődött veremházak kis süppedékeinek oldalába kemencéket építettek, mintegy munkagödörként használva az épületek maradványait. Ez a telep egyes részeinek időszakos felhagyására, illetve pusztulására utal. Feltehetően ugyanezzel áll összefüggésben a három, településen belüli temetkezés. Két, melléklet nélküli felnőttet a házak közelében lévő gödörbe, egy

It was remarkable that there were no wells lined with wood, which are, elsewhere, characteristic elements of the late Avar settlements, which can be explained by the proximity of water.

We could not find any trace of a system of ditches or hedges, which separated the groups of houses. It is, however, possible that some of the ditches or ditch sections that were strongly damaged by cultivation and the removal of the humus, and which did not contain finds, belonged to the late Avar settlement.

The general appearance of the settlement

The late Avar houses composed smaller clusters. They usually consisted of 3-6 buildings and a few baking ovens directly connected with them and sometimes also a smoking oven farther away. A local unit like that occupied a territory of 2000 m² in average, and the groups of buildings stood at a distance of about 50–70 m from each other.

The groups of houses showed a rather unorganised picture, the types of the buildings and their relation to each other were heterogeneous. Often a few houses were built close to each other, elsewhere they were loosely distributed. The distance between two houses could even reach 20–30 m (Fig. 13). The group found south of the medial axis of the motorway was basically different. Here, the interior structure of the buildings (props, hearths, orientation, and size) implies a “row of houses” of a fairly consequent orientation (Fig. 14).

The house types were not always the same within the local units. The row of houses close to the axis of the motorway was composed of similar semi-subterranean houses, while the more scattered or unorganised groups also contained buildings of a totally different structure. On the southern side of the excavated area, for example, a relatively large, semi-subterranean dwelling house with an overground structure (house no. 32) stood beside a small semi-subterranean house. The remains of the overground houses north of the track of the motorway were separated territorially as well.

We could not observe superposition at the buildings of the settlement. We noted reconstructions during the cleaning of the features, which could always be linked with the houses and attested to their continuous use and occasional renovation and reconstruction. A new hearth was cut into the wall of a semi-subterranean house, probably because the old one had perished (collapsed) (house no. 12). In another case, a semi-subterranean house with a purlin was reconstructed into a building with overground vertical walls (Fig. 5). The open-air ovens were regularly renewed, and larger groups of baking ovens were built around a few working pits. The stratification of their filling reveals that they were used for a long time.

It was observed in a number of cases that ovens were built into the walls of the yet unfilled shallow pits of abandoned semi-subterranean houses, using the remains

fiatal gyermeket pedig egy kemence sütőfelületére temettek (15–17. kép).

S-10 (10. sír) Nő? A B-647. objektum bontása során ÉK–DNY-i tájolású temetkezés került elő. A kifacsart helyzetű váz feje, felsőteste K-i irányba néz, medencéje, felhúzott térdű lábai a test jobb oldalára dőltek. Elhelyezkedéséből ítélve a tetemet valószínűleg bedobták a gödörbe. A gödör betöltéséből késő avar kerámia került elő.

S-30 (30. sír) Nő? A Ny–K-i tájolású váz a B-1314-es objektum betöltésében feküdt. Arca É felé néz, kezeit a medencetájékra helyezték, lábait térdben felhúzták. A bontás során a fej megsérült. A gödör betöltéséből rézkori (baden) és késő avar kerámia került elő.

S-61 (61. sír) Gyermek. A B-2494-es objektum bontása során egy ÉNy–DK-i tájolású, bal oldalán fekvő, enyhén zsugorított helyzetű gyermek hiányos csontváza került elő. A kisgyermeket egy már betöltött késő avar kori kemence omladékába temették.

Logikusnak tűnik tehát a feltételezés, hogy az egyes lokális csoportok nem mindegyike létezett egy időben. A kisebb közösségek (családok?) által épített házak együttesei mégis valamiféle szokásjogon alapuló rendszert sugallnak, ahol az egyes körzetek jelenthetik a település-szerkezet alapsejtjét. Nyilván számolhatunk ezek belső fejlődésével és párhuzamosan újabb csoportok létrejöttével, mások pusztulásával, időszakos vagy teljes felhagyásával.

Bizonyos, hogy Balatonörszödön a késő avar falu történetének több évtizede egyszerre mutatkozik meg előttünk. Belső szerkezete alapján nem vándorló településként, hanem tanyaszerű elemekből, házkörzetekből, „telkekből” álló rendszerként határozható meg.

A leletanyag (18–19. kép)

A kerámianyag jelenlegi feldolgozottsági szintjén nehézségekbe ütközik a telep korának pontos meghatározása. Az értékelést megnehezíti, hogy a leletanyag restaurálása még nem történt meg. Az átvizsgált töredékek alapján azonban elvégezhető a jelenségek általános kronológiai értékelése. Sajnos, önálló datáló értékkel rendelkező leletanyag alig került elő. Díszkerámia – néhány apró sárga kerámiatöredéket leszámítva – egyáltalán nincs a leletanyagban.

A cserepek túlnyomó többsége hurkatechnikával formált, kisebb-nagyobb fazekak töredéke. Megtalálhatjuk köztük a finom csillámos homokkal soványított, vékony falú darabokat és a pelyvával, durva homokkal, és akár 1,5 cm átmérőt is elérő apró kavicssal kevert, durvább anyagú példányokat egyaránt. A közepesen és erősen kihajló peremű edények nyaka, válla jól elkülönül az edénytest többi részétől. Alakjuk szélességükhöz mérten viszonylag magas, karcsú; legnagyobb szélességüket az edénytest felső felében-harmadában érik el. A fazekak vállát, oldalát vízszintes- és hullámvonalakkal, fésűs szerszámmal bekarcolt hullám- és vízszintes vonalkötegekkel, ferde bevagdosással díszítették. Beszurkálással

of the former buildings as working pits. This also evidences the temporary abandonment or destruction of certain parts of the settlement. The three burials inside the settlement are probably linked with the same phenomenon. Two adults were buried without grave furniture into a pit next to the houses, while a child was buried onto the baking surface of an oven (Figs 15–17).

S-10 (grave no. 10) Female? A burial of a NE-SW orientation was found during the cleaning of feature no. B-647. The head and the trunk of the twisted body faced E, the drawn-up legs tilted to the right. The position suggests that the body was cast into the pit. The filling of the grave contained ceramics from the late Avar period.

S-30 (grave no. 30) Female? The skeleton of a W-E orientation lay in the filling of feature B-1314. The face was turned to N, the hands lay on the pelvis, the knees were drawn up. The head was damaged during cleaning. The filling of the pit contained sherds from the Copper Age (Baden) and the late Avar period.

S-61 (grave no. 61) Child. The fragmentary skeleton of a child was found during the cleaning of feature no. B-2494. The flexed skeleton lay on the left side in a NW-SE orientation. The child was buried into the ruins of an already filled in late Avar oven.

It seems logical, accordingly, that not all the local groups existed at the same time. The units of houses built by smaller communities (families?) imply a system based on custom, where the individual districts could function as the basic cells of the settlement structure. They must have had their inner development and new groups could evolve, while others perished or were temporarily or ultimately abandoned.

It seems certain that subsequent decades of the history of the late Avar village manifested itself at Balatonörsöd. The interior structure tells that it was not a migratory settlement but a system of hamlet-like units, house districts, “plots”.

The find material (Figs 18–19)

Not enough of the ceramic material has been analysed to afford the exact dating of the settlement. The evaluation is not easy, as the finds have not yet been restored. Nevertheless, the fragments we have examined are sufficient for the general dating of the features. Regrettably, very few finds are of a dating force in themselves. Ornamental ceramics, apart from a few tiny yellow sherds, do not occur in the find material.

The majority of the sherds are fragments of smaller and larger pots built from coils. Some were thin-walled, tempered with fine-grained micaceous sand, others were coarser tempered with chaff, coarse-grained sand or small pebbles reaching a diameter of even 1.5 cm. The neck and the shoulder of the vessels with medium strongly or strongly outverted rims are sharply separated from the rest of the body of the vessel. They are relatively high and slender as compared to the width.

ellátott darabot eddig nem találtunk. Kedvelt volt a pozitív fenékbélyeg alkalmazása is. Az edények peremének belső élét két esetben formázófaival (?) készített benyomkodással díszítették.³

Sajátos edénycsoportot alkot a kézzel formált, pelyvával erősen soványított, vastag falú, gyengén átégett sütőharangok együttese. Az edények külső felületét elsimították, belső oldalukon azonban jól látható a felrakásuk során használt szalma(fonat) lenyomata.⁴ A vastag falú, nagyméretű tárgyak sajnos nagyon töredékesek, pontos méretük, formájuk nem rekonstruálható. Annyi azonban egyértelmű, hogy a meredekebb falú, legömbölyített peremmel ellátott darabok mellett⁵ egy lapos, vízszintesre vágott peremű, enyhén ívelt, bizonytalan funkciójú típus is megtalálható.

easz: 15:1K37.⁶ Kisebb-nagyobb kavicsokkal, szerves anyaggal soványított, kívül feketésbarna, vörös foltokkal, belül barnásvörös, közepén sötétszürke fazék perem- és válltöredéke. Az edény pereme erősen kihajló, kissé megvastagodó, ferdén vágott; belső élét fésűs ferde beszurkálás díszíti. Az edény vállán 4 fogú fésűvel bekarcolt vízszintes vonalkötegek húzódnak. A falat kívül-belül vékony, vöröses színű szlippel vonták be, mely foltokban kezd leválni az edény oldaláról. Szájátm.: 18,5 cm, falvast.: 7–10 mm. (19. kép 2.)

easz: 15:1B202. Csillámos homokkal, apró kavicssal (átm.: akár 7–8 mm is lehet!), apróra tört szerves anyaggal soványított, kívül-belül barnásvörös, közepén szürke fazék pereme. A perem közepesen kihajló, kissé megvastagodó, ferdén vágott; belső élét ferde bevagdósás díszíti. Szájátm.: 18 cm, falvast.: 10 mm. (19. kép 1.)

easz: 15:1B216. Csillámos homokkal, apróra tört szerves anyaggal soványított, kívül-belül feketésszürke fazék perem- és válltöredéke. Az edény pereme erősen kihajló, legömbölyített, profilált, vállát 6 fogú fésűvel bekarcolt hullámvonalköteg díszíti. Szájátm.: 20 cm, falvast.: 7–8 mm. (18. kép 3.)

easz: 15:1B270. Finom, csillámos homokkal erősen soványított, kívül sötét szürkésbarna, belül barnásvörös felületű edény perem- és vállrésze. A fazék pereme erősen kihajló, függőlegesen vágott, vállát vízszintes vonal alatt hullámvonalak díszítik. Az edény fala az erős soványítás miatt rossz megtartású, könnyen morzsolódó, az edény belső oldalán jól látszanak a hurkatechnikára jellemző illesztésnyomok. Szájátm.: 16,5 cm, legn. átm.: 17 cm, falvast.: 7 mm. (18. kép 4.)

easz: 15:1B370.1. Homokkal, tört kavicssal, némi szerves anyaggal soványított, barnásszürke, vöröses és feketésszürke foltos edény perem- és vállrésze. A fazék

The largest width can be measured in the upper half or third of the vessel. Horizontal and wavy lines and bunches of wavy and horizontal lines and oblique notches made with a comb-like tool ornament the shoulders and the walls of the pots. Positive stamps on the bottoms were popular motives. In two cases, the interior edges of the rims of the vessels are ornamented by impressions prepared with a spatula (?).³

Frying pans compose a special group of vessels. They were poorly baked, thick-walled, hand-thrown vessels strongly tempered with chaff. The exterior surfaces of the vessels were smoothed, while the imprints of the straw (matting) used during the building of the vessel can be discerned on the interior sides.⁴ The thick-walled, large objects were, regrettably, strongly fragmented, neither their exact measurements nor their shapes could be reconstructed. It seems, however, obvious that beside items with steeper walls and rounded rims,⁵ there existed a slightly arched type with a flat rim cut straight, the function of which is uncertain.

Iin: 15:1K37.⁶ Rim and shoulder fragment of a pot. It was tempered with smaller and larger pebbles and organic matter. It is blackish brown on the outside with reddish spots, brownish red on the inside and dark grey in the middle. The strongly outverted, slightly thickening rim is obliquely cut. The interior edge is decorated with a combed, obliquely stabbed ornament. Horizontal bunches of lines incised with four-toothed combs run on the shoulder of the vessel. The wall is coated with thin, reddish slip on both sides, which scales off the surface in patches. Mouth diam: 18.5 cm, wall th: 7–10 mm. (Fig. 19. 2)

Iin: 15:1B202. The rim of a pot. It was tempered with micaceous sand, small pebbles (diam: could be even 7–8 mm!) and smashed organic matter. It is reddish brown on both sides and grey in the middle. The slightly thickening rim is medium strongly outverted with oblique notches on the interior edge. Mouth diam: 18 cm, wall th: 10 mm. (Fig. 19. 1)

Iin: 15:1B216. The rim and shoulder fragment of a pot. It was tempered with micaceous sand and smashed organic matter. It is blackish grey on both sides. The rounded and profiled rim is strongly outverted. A bunch of lines incised with a 6-toothed comb ornaments the shoulder. Mouth diam: 20 cm, wall th: 7–8 mm. (Fig. 18. 3)

Iin: 15:1B270. The rim and shoulder fragment of a vessel. It was strongly tempered with fine-grained, micaceous sand. The outside is dark greyish brown, the inside is brownish red. The vertically cut rim is strong-

3 Ennek a meglehetősen jellegzetes díszítésmódnak csak két jó párhuzamát találtam Zalasabár-Dezsőszigetről (10. obj., sír) MÜLLER 1992, 79. t. 5., 318–319.

4 BÁLINT 1991, HEROLD 1999

5 SZŐKE 1980, 187., 11. tábla.

6 A tárgyak leltározása folyamatos, a feldolgozás első fázisában egyedi azonosító számmal (easz) láttuk el őket.

3 I could find only two analogues to this rather characteristic ornamental motive at Zalasabár-Dezsősziget (feature no. 10, a grave) MÜLLER 1992, 79. t. 5., 318–319

4 BÁLINT 1991, HEROLD 1999

5 SZŐKE 1980, 187., plate 11

6 The object were catalogued continuously, and each got an individual identity number (iin) in the first phase of the elaboration.

pereme közepesen kihajló, nyakát ferde bevagdosás díszíti, ez alatt vízszintes csigavonal húzódik. Szájátm.: kb. 15 cm, legn. átm.: 18 cm, falvast.: 5–6 mm. (18. kép 1.)

casz. 15:1B370.2. Finom csillámos homokkal soványított, kívül-belül fekete, közepén szürkésvörös fazék aljtöredéke. Az edényalját körbe írt átlót formázó fenékbélyeg díszíti. Aljátm.: 8 cm, falvast.: 4–6 mm. (18. kép 5.)

casz. 15:1B547.1-2. Pelyvadarabokkal erősen soványított, kívül-belül vörösesbarna, közepén barnásvörös sütőharang-töredékek. Az edény felületét kívülről finoman eldolgozták, belső oldalán látszik a szalmával borított alátét lenyomata. Pereme legömbölyített, fala meredeken ívelt. Falvastagság nem mérhető. (19. kép 3.)

casz. 15:1B547.3-4. Durva pelyvával erősen soványított, kívül-belül szürkés-, vörösesbarna, belül barnásvörös sütőharang(?) -töredékek. Az edény felületét kívül elsimították, belső oldalán jó látható a felrakáshoz használt szalmafonatú alátét lenyomata. A sütőharang peremét vízszintesre alakították ki, teste a töredékek alapján csak enyhén ívelt. A perem vastagsága 2,2 cm, a falvastagság nem mérhető, de 2 cm-nél nagyobb. (19. kép 4.)

casz.: 15:1B820. Csillámos homokkal, apróra tört mésszel soványított, kívül barnásszürke, belül vörösszürke, feketésszürke foltokkal, közepén sötétszürke fazék oldaltöredéke. Az edény sima felületét 6 fogú fésűs szerszámmal bekarcolt vízszintes vonalkötegek díszítik. 7,2×4,8 cm, falvast.: 6–7 mm. (18. kép 2.)

A rendelkezésre álló darabok a telep fennállását a késő avar kor végére valószínűsítik. Ezt támasztja alá a nemcsak a sárga kerámia szinte teljes hiánya, hanem a telepen talált edényformák, a ferde bevagdosás alatt vízszintes csigavonallal dekorált edény, és a perem belső részének díszítése is.⁷ A fenékbélyeg a korszak jellegzetességei közé tartozik. A leletanyag alapján a település léte a 9. sz. második felében nem igazolható.

A temető

A kutatott terület észak-nyugati oldalán 5 késő avar kori sír került elő. A temetkezések alapján feltételezhető temető valódi nagysága nem ismert (20–23. kép).

S-51 (51. sír) Férfi. DNy–ÉK-i tájolású nyújtott helyzetű váz. Rossz megtartású, a gépi földmunka során megsérült. A váz felszedése után a sírföldből vas tűzsiholó került elő.

S-76 (76. sír) Nő. H: 235 cm, sz: 120 cm. A sekély, lekerekített sarkú téglalap alakú gödörben fekvő, Ny–K-i tájolású nyújtott helyzetű váz. Fejrészét rágszáló dűltszét, a koponya egy része eltűnt, állkapcsa elmozdult. Mellékletek: A jobb fülnél egyszerű bronz huzalfülbevaló került elő, a mellkas bal oldali részére egy lapos, kerek, átfűrt vörösesbarna agyag orsógombot helyeztek. Az asszony nyakát fekete, piros, zöld és sárga kása-gyöngyökből, amfora alakú gyöngyökből, többtagú

ly outverted. Wavy lines decorate the shoulder under a horizontal line. The wall of the vessel is poorly preserved, crumbling because of the strong tempering. The traces of the joining of the coils are clearly visible in the interior wall of the vessel. Mouth diam: 16.5 cm, largest diam: 17 cm, wall th: 7 mm. (Fig. 18. 4)

Iin: 15:1B370.1. The rim and shoulder fragment of a vessel. It was tempered with sand, crushed pebbles and some organic matter. It is brownish grey with reddish and blackish grey spots. The rim is medium strongly outverted. Oblique incisions ornament the neck, and a horizontal spiral can be seen under it. Mouth diam: about 15 cm, largest diam: 18 cm, wall th: 5–6 mm. (Fig. 18. 1)

Iin: 15:1B370.2. The bottom fragment of a pot. It was tempered with fine-grained, micaceous sand. It is black on both sides and greyish red in the middle. A diagonal-shaped stamp decorates the bottom of the vessel. Bottom diam: 8 cm, wall th: 4–6 mm. (Fig. 18. 5)

Iin: 15:1B547.1-2. The fragment of a frying pan. It was strongly tempered with chaff pieces. It is reddish brown on both sides and brownish red in the middle. The exterior surface of the vessel was smoothed, while the imprint of the mat covered with straw can be seen on the interior. The rim is rounded, the wall is steeply arched. Wall thickness: not measurable. (Fig. 19. 3)

Iin: 15:1B547.3-4. Fragments, probably from a frying pan. They are strongly tempered with chaff. They are greyish, reddish brown on both sides and brownish red on the inside. The exterior surface of the vessel was smoothed, while the imprint of the straw mat used at the building of the vessel can be seen on the interior wall. The rim of the frying pan is horizontal, the body seems to have been only slightly arched according to the fragments. The rim is 2.2 cm thick, the thickness of the wall cannot be measured but it is certainly larger than 2 cm. (Fig. 19. 4)

Iin: 15:1B820. The wall fragment of a pot. It was tempered with micaceous sand and crushed lime. It is brownish grey on the outside, reddish grey on the inside with blackish grey spots and dark grey in the middle. Bunches of horizontal lines incised with a 6-toothed comb ornament the smooth surface of the vessel. 7.2 cm × 4.8 cm, wall th: 6–7 mm. (Fig. 18. 2)

The recovered items date the settlement with a great certainty from the end of the late Avar period. Beside the nearly total lack of yellow ceramics, the vessel shapes, the vessel decorated with a spiral line under oblique notches and the decoration of the interior of the rim support this dating.⁷ Bottom stamps are among the characteristics of this period. The find material suggests that the settlement did not exist in the second half of the 9th century.

7 GARAM 1981 CAH, 144., MESTERHÁZY 1977, 165–166.

7 GARAM 1981 CAH, 144., MESTERHÁZY 1977, 165–166.

rúdgyöngyökből, és egy mozaikszemes gyöngyből álló nyaklánc övezte. (26. kép) A csontváz felszedése közben a derék alatt ónozott, bronz, pajzs alakban kiszélesedő fejű pántgyűrű került elő. (27. kép)

S-77 (77. sír) Gyermekek. H: 165 cm, sz: 80 cm. Sekély, szabályos sírgödörben (B-2623) Ny-K-i tájolású nyújtott helyzetű gyermek csontváza került elő. A homlokcsont a feltárás során megsérült, a jobb láb teljesen, a bal láb térdtől lefelé megsemmisült. Mellékletek: 3 db bronzdrótból készült, alsó karikaívén tekercselt láncocskás csüngős fülbevaló, egyik a bal fülnél, másik a bal felkarnál került elő, a harmadik helyzete bizonytalan. A bal fülnél talált fülbevaló mérete jóval nagyobb a másik kettőnél. (24–25. kép) A jobb láb mellett edény állt. Az S-77 közvetlen közelében, annak északi oldalán nagyméretű sírfolt rajzolódott ki (S80).

S-78 (78. sír) Gyermekek. H: 120 cm, sz: 60 cm. A csecsemőváz sekély, lekerekített deltoid alakú sírgödörben feküdt. A koponya már a nyelés közben megsérült, a csontvázból csak néhány borda, a felkar- és combcsontok maradtak fenn. Melléklettel nem rendelkezett.

S-80 (80. sír) Nő. H: 240 cm, sz: 85 cm. A lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben, Ny-K-i tájolású, nyújtott helyzetű női váz feküdt. A csontok megtartása nagyon jó. Mellékletek: A fej mellett bronz karika-fülbevaló töredékeit bontottuk ki. A jobb felkar mellett vaskés került elő. A sír láb felőli végén törött cserépedényt találtunk. Valószínűleg másodlagosan (feltehetően a 77. sírből) került a sírföldbe a nyak közelében előkerült kisméretű, henger alakú bronztárgy és a láb mellett kibontott két rombusz alakú bronzflitter. A sírgödör mellett közvetlenül, annak D-i oldalán a 77. sírt tártuk fel.

A temetőrészlet az előkerült leletanyag alapján szervesen beilleszkedik a 9. sz. első felének dunántúli temetkezései közé. A sírokba a Nyugat-Magyarországon és a környező régiókban elterjedt kora középkori művelődési kör jellegzetes női ékszereit helyezték (24–27. kép). A késő avar viseletben is visszaköszönő jól keltezhető tárgyak, köztük a 77. sírban talált az alsó karikaívén tekercselt, bronz láncocskás csüngős hajkarika⁸, vagy a 76. sír mozaikszemes és többtagú rúdgyöngyökből álló nyaklánc⁹ illetve a pajzs alakban kiszélesedő fejű, ónozott

The cemetery

Five late Avar graves were uncovered in the northwestern part of the excavated area. These burials are not sufficient to reveal the real extent of the cemetery (Figs 20–23).

S-51 (grave no. 51) Male. An extended skeleton lying in a SW-NE orientation. It is poorly preserved and the mechanical earth movement damaged it. An iron strike-a-light was found in the filling of the grave after the lifting of the skeleton.

S-76 (grave no. 76) Female. L: 235 cm, W: 120 cm. The extended skeleton lay in a shallow oblong-shaped shaft with rounded corners. It had a W-E orientation. A rodent devastated the head region, a part of the skull disappeared, the jaw was displaced. Grave furniture: A simple bronze wire earring was found at the right ear and a flat, round, pierced reddish brown clay spindle whorl was placed on the left side of the chest. A necklace composed of black, red, green and yellow small beads, amphora-shaped beads, composite rod beads and a mosaic-ornamented bead was placed round the neck of the woman. (Fig. 26) A leaded bronze band-ring with a shield-shaped widening head was found under the waist during the lifting of the skeleton. (Fig. 27)

S-77 (grave no. 77) Child. L: 165 cm, w: 80 cm. The child was extended in a shallow, regular grave shaft (B-2623) in a W-E orientation. The frontal bone was damaged during the excavation. The entire right lower limb and the left leg and foot perished. Grave furniture: 3 pendant earrings with a small chain coiled on the lower arch of the rings were found, one at the left ear, one at the left upper arm, while the origin of the third is uncertain. The earring found at the left ear is much larger than the other two. (Fig. 24–25) A vessel stood at the right leg. The large discolouration of a grave appeared next to S-77, on its northern side (S80).

S-78 (grave no. 78) Child. L: 120 cm, w: 60 cm. The skeleton of the infant lay in a shallow, deltoid grave shaft of rounded corners. The skull was damaged during scraping and only a couple of ribs and the bones of the upper arms and the thighs were preserved. There was no grave furniture.

S-80 (grave no. 80) Female. L: 240 cm, w: 85 cm. The extended skeleton of the woman lay in a W-E orientation in an oblong-shaped grave shaft of rounded corners. The bones were well preserved. Grave furniture: The fragments of a bronze ring earring were uncovered at the head. An iron knife lay at the right upper arm. A broken clay vessel was found at the end of shaft close to the feet. The small cylindrical bronze object discovered near the neck and the two diamond-shaped bronze flitters at the legs must have got into the filling of the grave at a later time (probably from grave no. 77). Grave no. 77 was unearthed beside the grave shaft, on its southern side.

The cemetery fragment can be fit among the Transdanubian burials of the first half of the 9th century after

8 Hasonló láncocskás fülbevalók kerültek elő pl.: Auhof 71., 75., 114. sír, Bernhardthal 6. sír, Mühlhng 10. és 31. sír, Pottenbrunn 35. és 42. sír, továbbá Pottschach 4. sír, Magyarországon Zalakomárról (43., 102/a sír), Nagypáli (2. sír), Sopron-Présháztelepről, morva területéről Dolny Vestoniceből (4. és 307. sír), továbbá Ptujból (294. sír) és Bledből (14. sír) (KOROSZEC 1979). A Garsban előkerült példány biztosan 850–900 közötti (CECH 2001.). Az alsó karikaívükön tekercselt láncocskás csüngős fülbevalók a 9. sz. első felének jellegzetes ékszerei. (SZÖKE 1992A, 853., FRIESINGER 1971–74, 101–102.)

9 A rúdgyöngyök a 8–9. sz. fordulójától, gyakran millefiori gyöngyökkel együtt, a 9. századi temetők kedvelt női ékszerei (pl. Kehdia, Zalakomár, Vörs, Balatonberény, Söjtör). (SZÖKE 1992, 135–136.)

bronz pántgyűrű¹⁰ párhuzamai alapján a temetőnek ez a része a 9. század első felében lehetett használatban.

Összegzés:

A Balatonőszöd határában feltárt késő avar kori település, vagy települések teljes képe az M7 autópálya nyomvonalán folytatott feltárások eredményei alapján nem rajzolható meg pontosan. Ennek ellenére a nagy felületen elvégzett kutatás egy egymáshoz lazán kötődő települési egységekből, házkörzetekből és temetőből álló kora középkori falu nagyobb részleteinek tanulmányozására ad lehetőséget. Megismerhetjük a lokális egységek belső topográfiáját, egymáshoz való viszonyát, összefüggéseit, amelyet a leletanyag szisztematikus feldolgozása a belső kronológia kidolgozásával tehet majd teljessé.

the uncovered finds. The characteristic women's jewellery of the early Middle Ages, widespread in Western Hungary and the neighbouring regions, was placed into the graves (Figs 24–27). The analogues of the easily datable objects of the late Avar costume, like the pendant lockring with a small bronze chain coiled on the lower arch of the ring found in grave no. 77,⁸ the necklace composed of mosaic-ornamented items and composite rod beads of grave no. 76,⁹ or the leaded bronze band-ring with a shield-shaped widening head¹⁰ date this part of the cemetery from the first half of the 9th century.

Summary

The complex picture of the late Avar settlement or settlements unearthed at Balatonőszöd cannot be reconstructed from the results of the excavations conducted along the track of motorway M7. Nevertheless, the investigations carried out on a large surface afford us to study larger segments of the early medieval village composed of loosely linked units, house districts and a cemetery. We can learn the inner topography of the local units, their interrelations, correlations, which will lead to the elaboration of an inner chronology after the systematic analysis of the find material.

10 A késő avar kor végének viseletére jellemző pántgyűrűk (pl. Keszthely-Sörkert, Zalakomár, Alattyán, Vác-Kavicsbánya, Nové Zámky/Érsekújvár, Holiare/Alsógellér – Szőke 1992, 85–87., Szőke 1992A 871–872.) Ausztriában is már a 9. sz. elején megjelennek (Tulln, Pottenbrunn, Micheldorf, Auhof, Mühling, Wimm – FRIESINGER 1971–74). A morva anyagban a kutatók szerint csak a 9. sz. 2. felében-végén van jelen.

8 Similar earrings with small chains were found e.g. in graves 71, 75 and 114 of Auhof, grave 6 of Berhardstahl, graves 10 and 31 of Mühling, graves 35 and 42 of Pottenbrunn, grave 4 of Pottschach and, in Hungary, at Zalakomár (graves nos. 43 and 102/a), Nagypáli (grave no. 2), Sopron-Présháztelep, in Moravia at Dolní Vestonice (graves nos. 4 and 307) and also at Ptuj (grave no. 294) and Bled (grave no. 14) (KOROSÉC 1979). The item recovered at Gars certainly came from between 850 and 900 (CECH 2001). Earrings with small chains coiled round the lower arch of the ring were characteristic items of jewellery in the first half of the 9th century (SZŐKE 1992A, 853., FRIESINGER 1971–74, 101–102.)

9 Rod beads appeared at the turn of the 8th and the 9th centuries and were popular elements of the women's costume often together with millefiori beads in the cemeteries of the 9th century (e.g. Kehdia, Zalakomár, Vörs, Balatonberény, Söjtör). (SZŐKE 1992, 135–136.)

10 Band-rings characteristic of the costume of the end of the late Avar period (e.g. Keszthely-Sörkert, Zalakomár, Alattyán, Vác-Kavicsbánya, Nové Zámky/Érsekújvár, Holiare/Alsógellér – Szőke 1992, 85–87., Szőke 1992A 871–872.) appeared in Austria already at the beginning of the 9th century (Tulln, Pottenbrunn, Micheldorf, Auhof, Mühling, Wimm – FRIESINGER 1971–74). In the Moravian material they appeared only in the 2nd half and at the end of the 9th century.

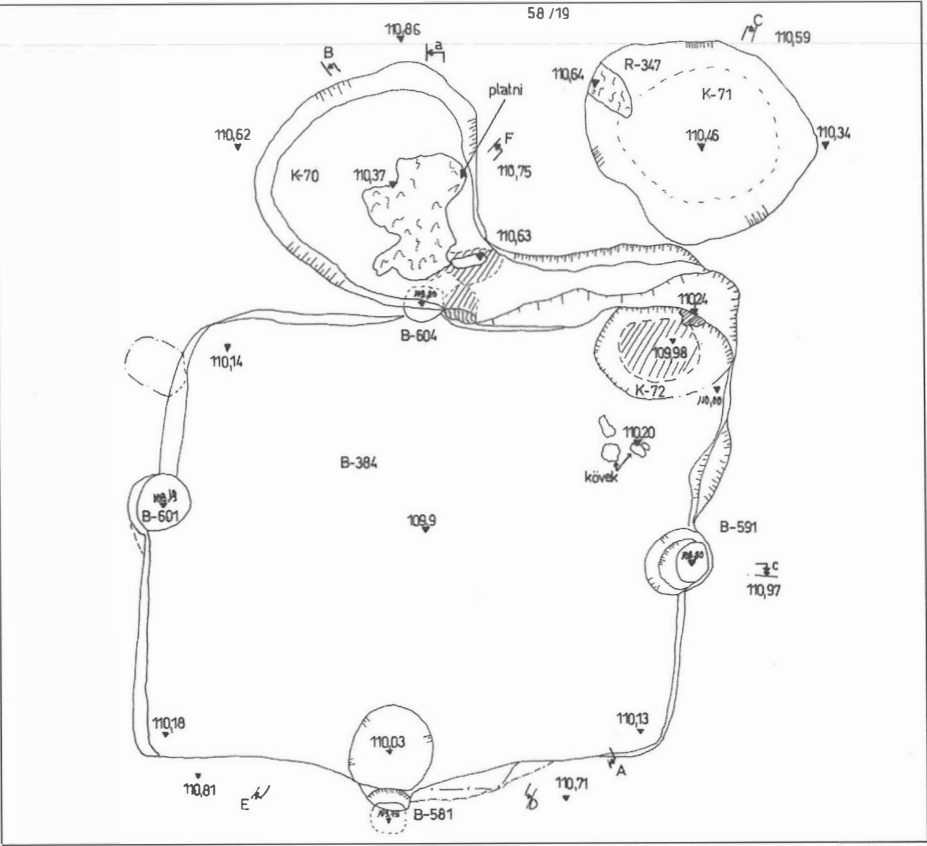
Irodalom • References

- BÁLINT 1991 BÁLINT, Cs.: Die spätaawarenzeitliche Siedlung von Eperjes, Kom. Csongrád. *Varia Archaeologica Hungarica* 4, Budapest, 1991.
- BÓNA 1973 BÓNA I.: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. *Fontes Archeologici Hungariae*. Budapest, 1973.
- CECH 2001 CECH, B.: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die keramischen Funde der frühmittelalterlichen Befestigung. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission* 43., Wien, 2001.
- FRIESINGER 1971–74 FRIESINGER, H.: Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich I. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* XVIII–XIV. Wien, 1971–1974.
- GARAM 1981 GARAM É.: VIII–IX. századi telepnyomok Tiszafüred határában. In: *CommArchHung* 1981, 137–147.
- HEROLD 1999 HEROLD H.: Örménykút 54. ELTE, Régészet szak, szakdolgozat. Budapest, 1999.
- HORVÁTH 2002 HORVÁTH T.: Rejtőzködő múlt. Rézkori álarc az M-7-esen. *Élet és Tudomány*, LVII évfolyam, 23. szám (2002) 711–714.
- HORVÁTH 2002A HORVÁTH, T.: A unique antropomorphic representation of the Baden culture. *Antaeus* 25 (2002) 423–427.
- HORVÁTH – JUHÁSZ – KÖHLER 2004 HORVÁTH, T. – JUHÁSZ, I. – KÖHLER, K.: Zwei Brunnen der Balaton-Lásinja Kultur von Balatonőszöd. *Anteus* 26, 2004, 265–300.
- KOROSEC 1979 KOROSEC, P.: Zgodnjesrednjevska arheološka slika karantanskih slovano. *Archäologisches Bild der karantanischen Slawen im Frühen Mittelalter*. Ljubljana, 1979.
- MESTERHÁZY 1977 MESTERHÁZY K.: A Tiszántúl IX–X. századi bolgár emlékei. In: *FolArch* 28 (1977) 157–170.
- MÜLLER 1992 MÜLLER, R.: Gräberfeld und Siedlungsreste aus der Karolingerzeit von Zalasabbar, Dezsősziget. In: *Antaeus* 21 (1992) 271–336.
- SZŐKE 1980 SZŐKE, B. M.: Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichte des Körös-Gebietes in Südost-Ungarn. *ActaArchHung* 32(1980) 181–203.
- SZŐKE 1992 SZŐKE, B. M.: Karolingerzeitliche Gräberfelder I–II von Garabonc-Ófalu. In: *Antaeus* 21 (1992) 41–204.
- SZŐKE 1992A SZŐKE, B. M.: Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhundert (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: *Awarenforschungen, Studien zur Archäologie der Awaren* 4. Wien, 1992. 2. köt., 841–968.

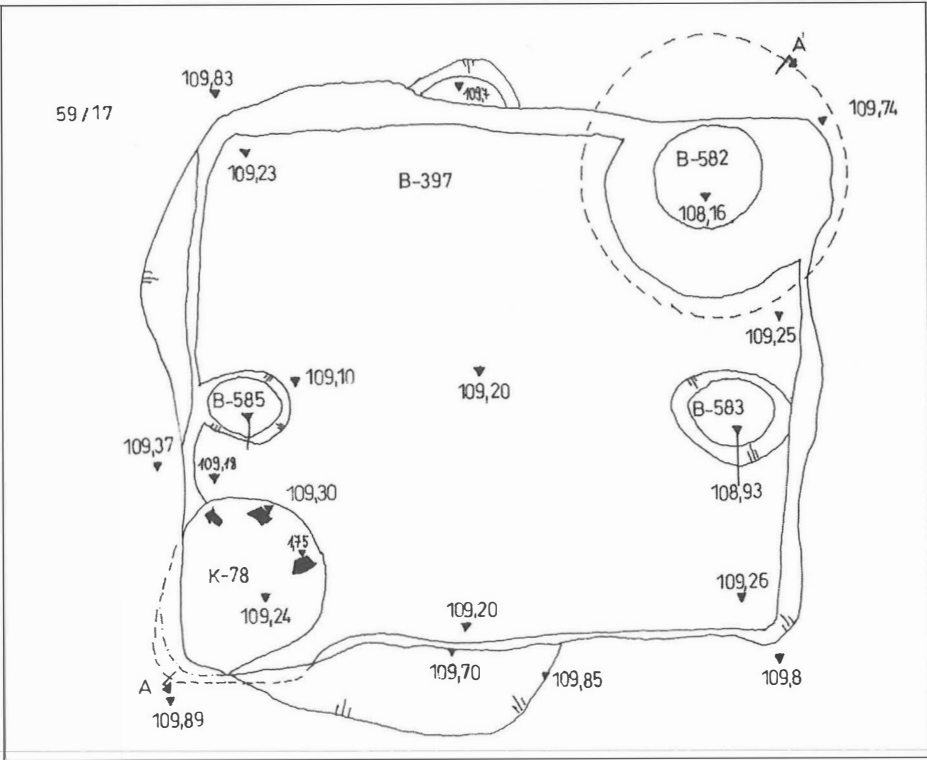
1. kép: Balatonőszöd Temető-dűlő. A lelőhely összesítő térképe (Viemann Zsolt)

Fig. 1: Balatonőszöd Temető dűlő. Complex plan of the site (Zsolt Viemann)

2. kép: 17. ház

Fig. 2: House no. 17

3. kép: 18. ház

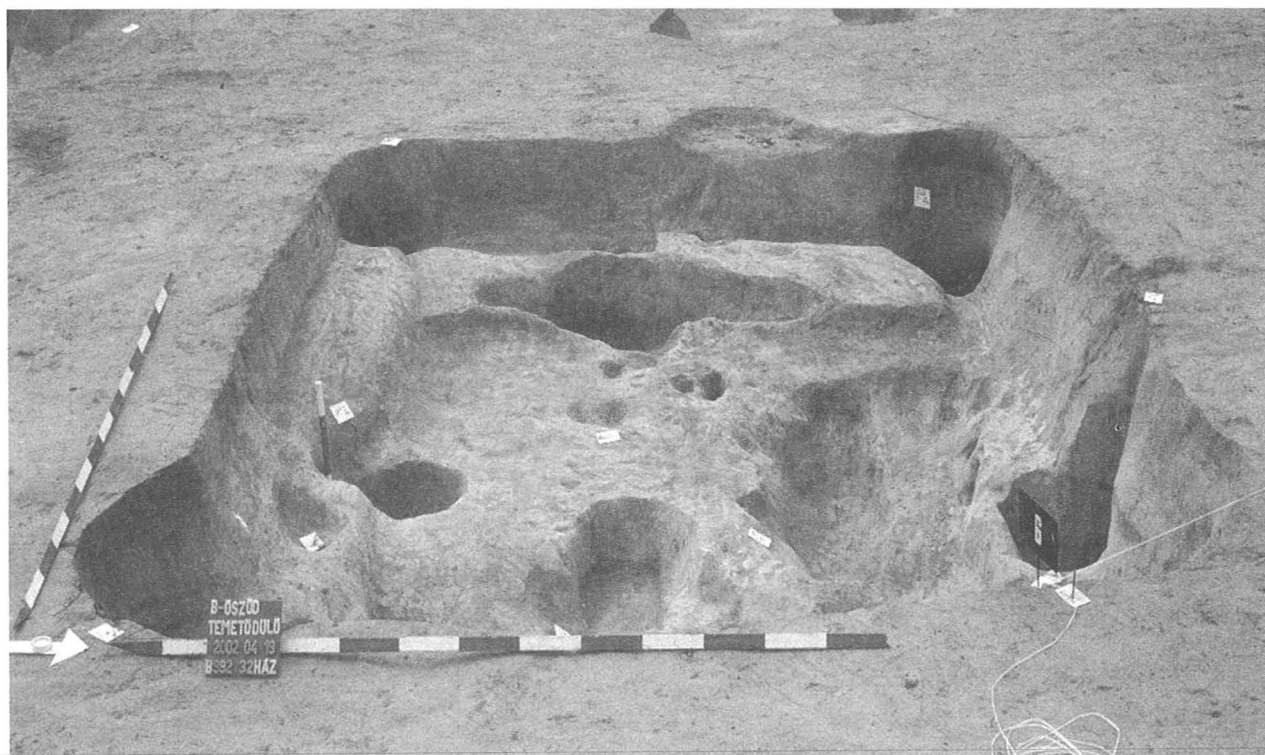
Fig. 3: House no. 18

4. kép: 12. ház

Fig. 4: House no. 12

5. kép: 32. ház

Fig. 5: House no. 32

6. kép: 40. ház

Fig. 6: House no. 40

7. kép: 42. ház

Fig. 7: House no. 42

8. kép: A 33. házban oldalfalba vájt K-158 tűzhely feltárás közben

Fig. 8: The cleaning of heath no. K-158 cut into the wall of house no. 33

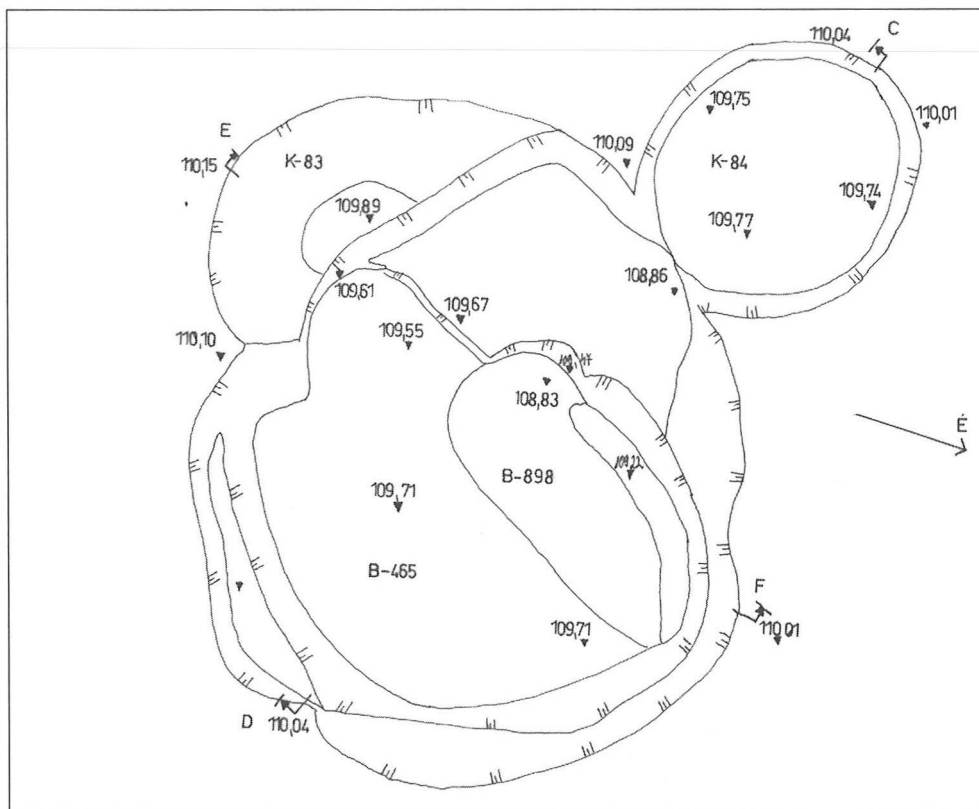
9. kép: K-75 kőlapokból összeállított kemence

Fig. 9: Oven no. K-75 built of stone slabs

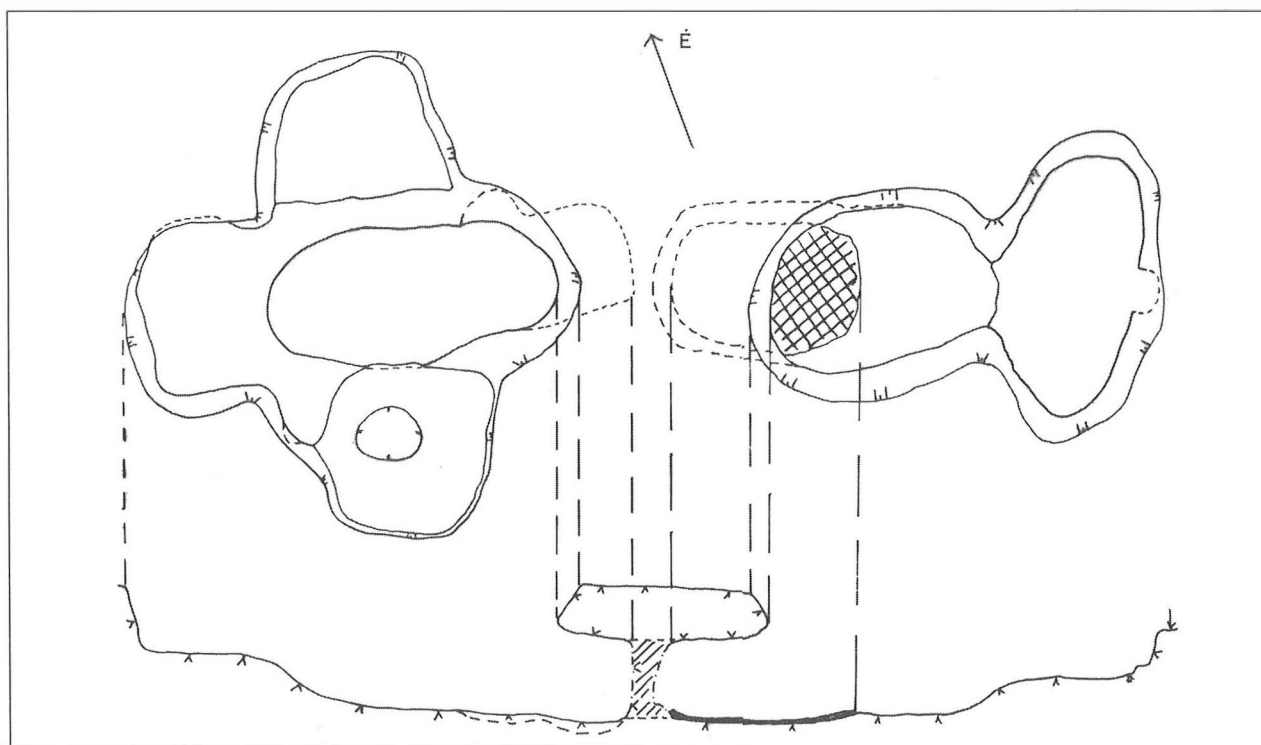
10. kép: K-89 sütőkemence munkagödörrel

Fig. 10: Baking oven no. K-89 with the working pit

11. kép: K-83-84. sütőkemencék

Fig. 11: Baking ovens nos. K-83-84

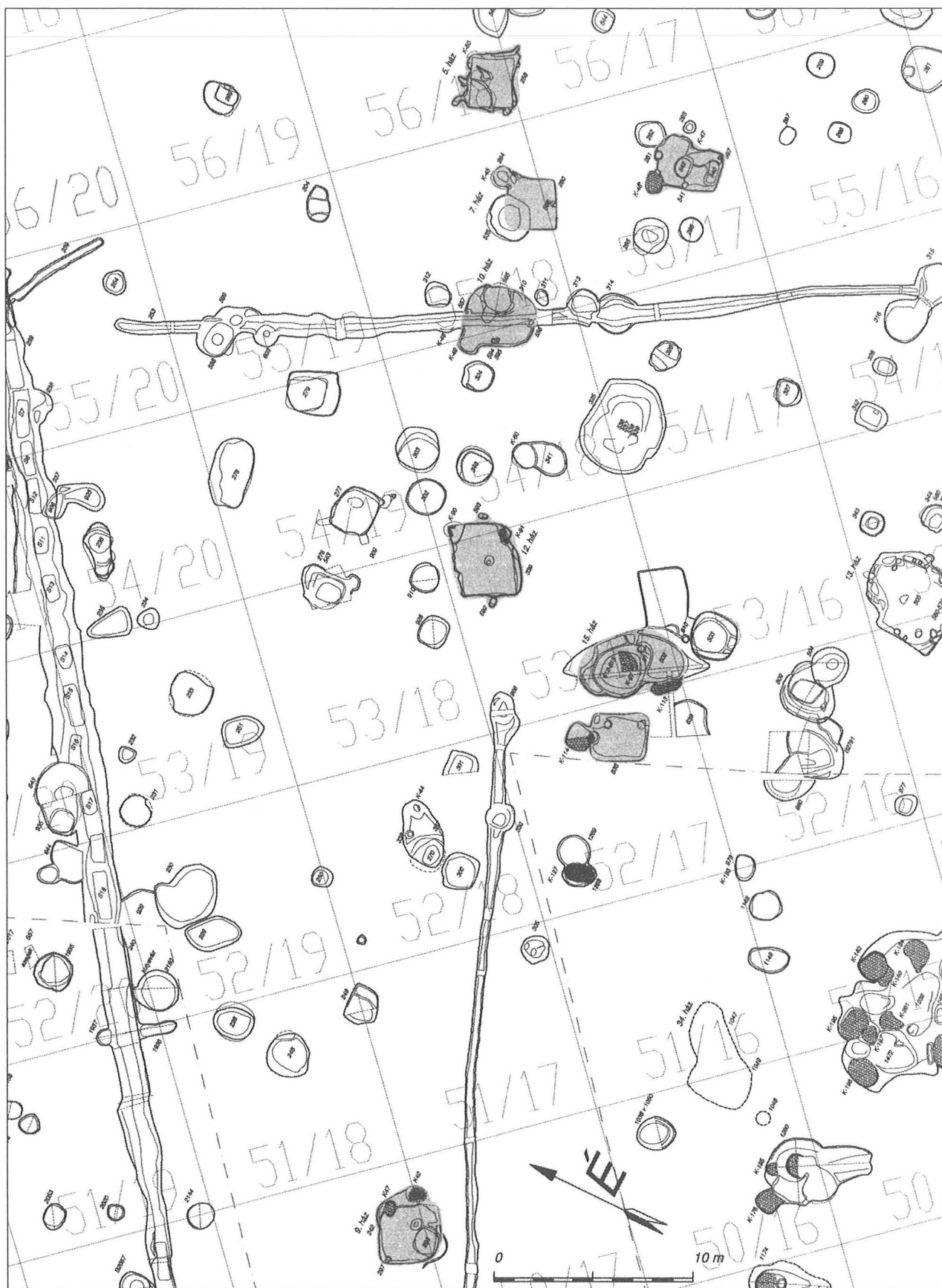

12. kép: K-117 füstölőkemence

Fig. 12: Smoking oven no. K-117

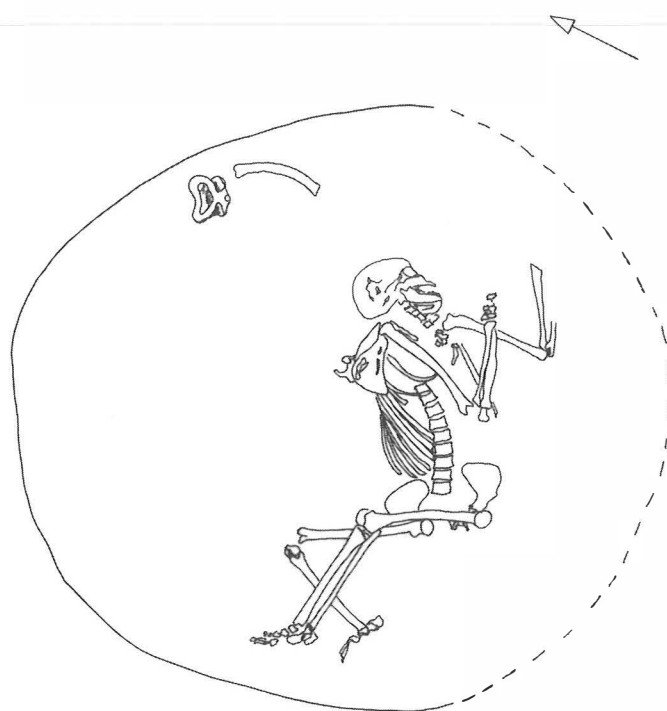
Fig. 13: Late Avar house cluster with the outlying features on the SE side of the junction (Zsolt Viemann)

14. kép: Késő avar kori házcsoport és a hozzá tartozó külsőségek az M7 autópálya tengelyében (Viemann Zsolt)

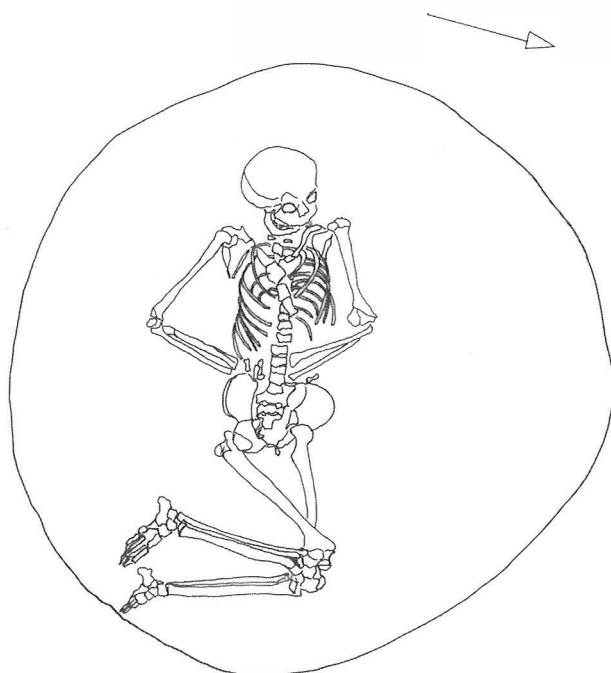
Fig. 14: Late Avar house cluster with the outlying features in the axis of motorway M7 (Zsolt Viemann)

15. kép: S-10 sír

Fig. 15: Grave no. S-10

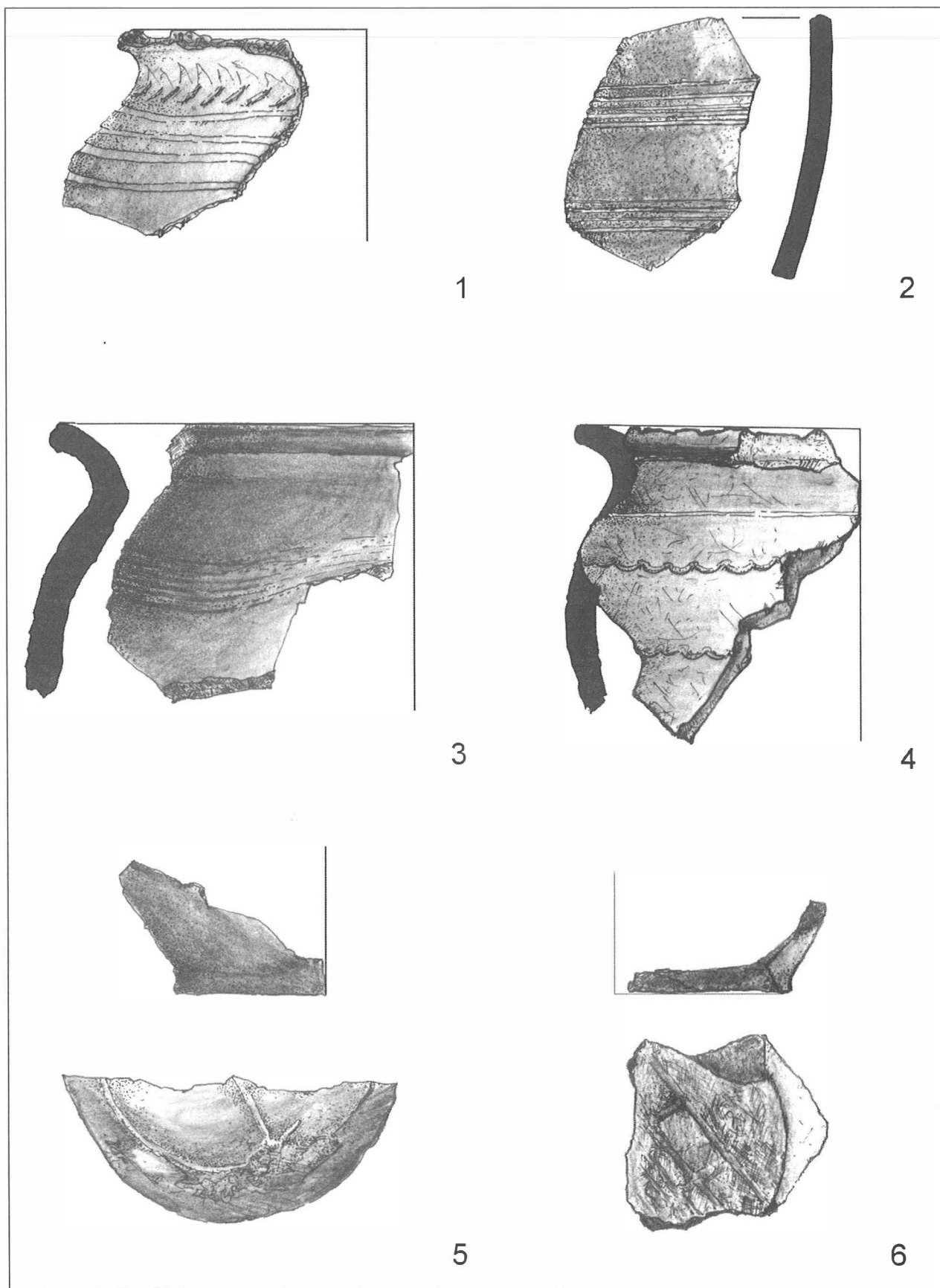
16. kép: S-30 sír

Fig. 16: Grave no. S-30

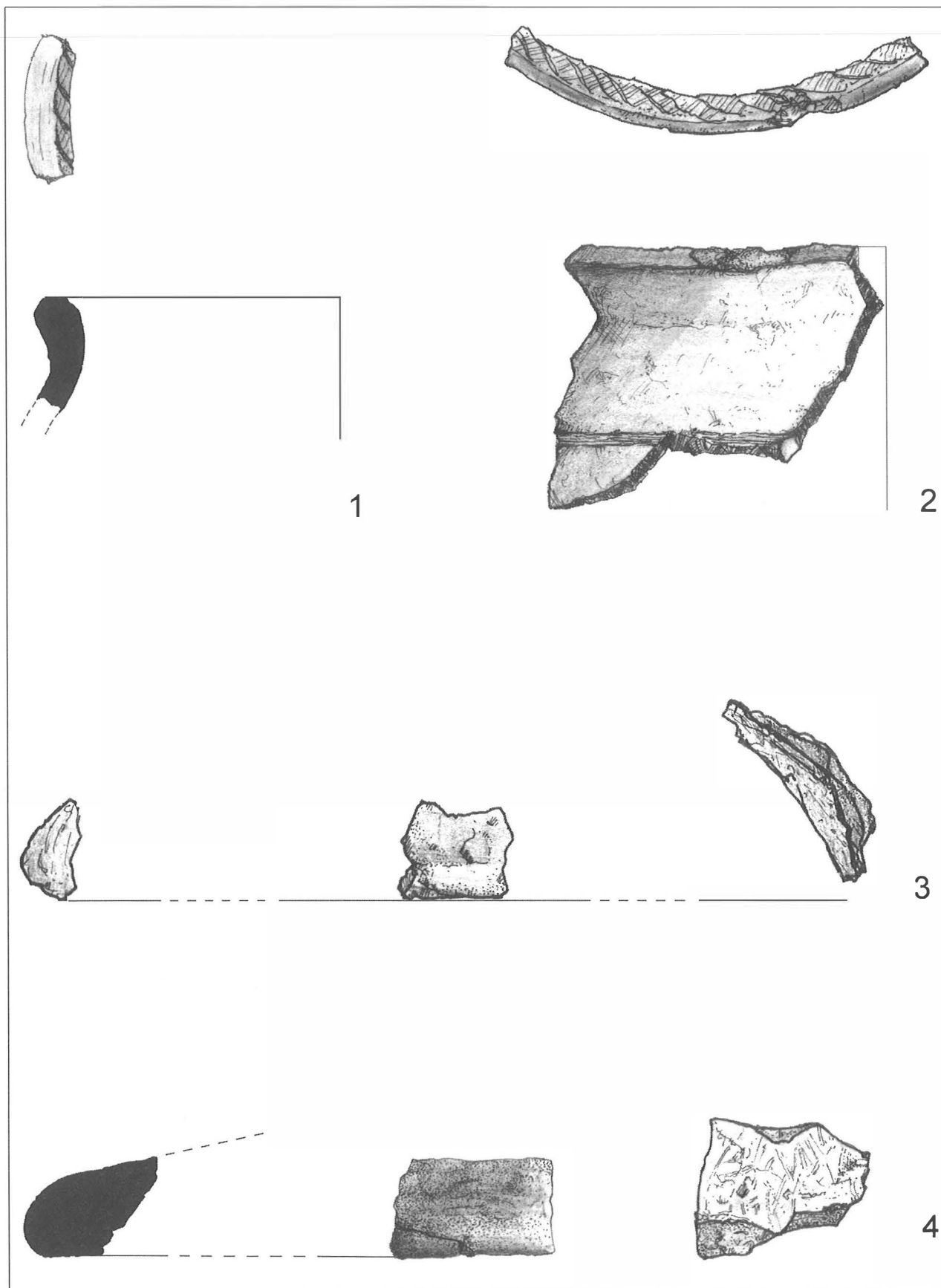
17. kép: S-61 sír

Fig. 17: Grave no. S-61

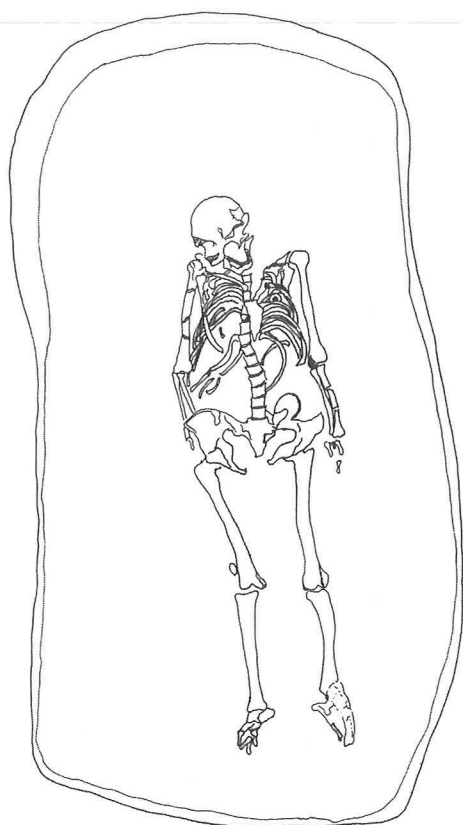
18. kép: Késő avar kori kerámiatöredékek a telepről

Fig. 18: Late Avar pottery sherds from the settlement

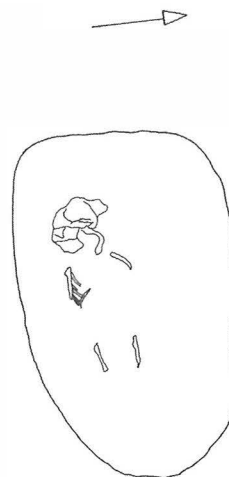

19. kép: Késő avar kori kerámiatöredékek a telepről

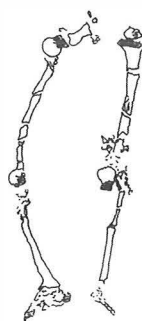
Fig. 19: Late Avar pottery sherds from the settlement

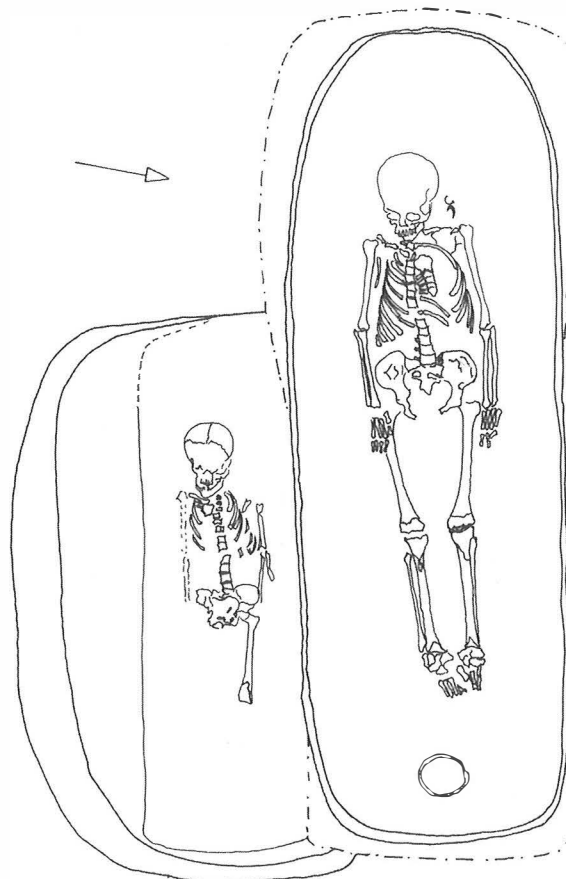
20. kép: 76. sír
Fig. 20: Grave no.76

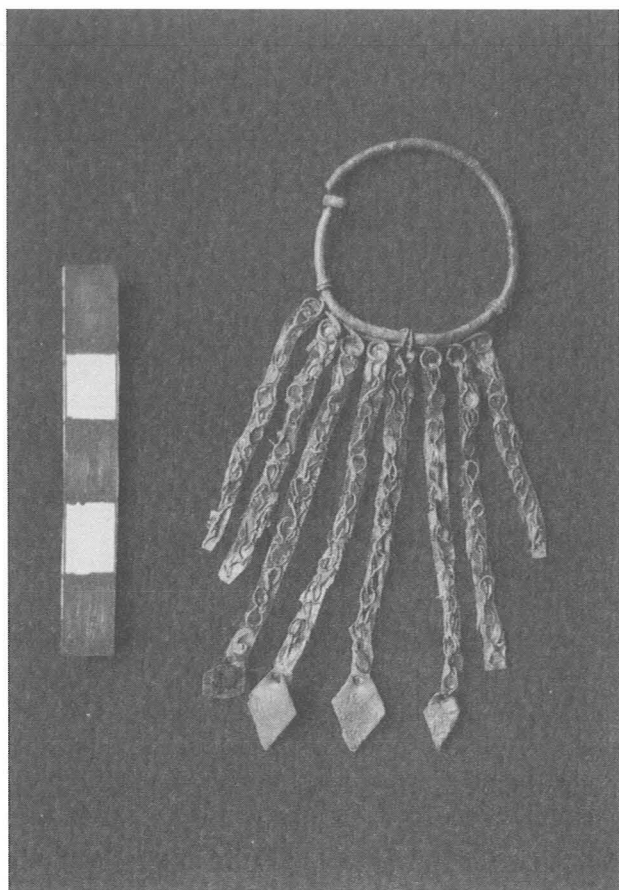
21. kép: 78. sír
Fig. 21: Grave no.78

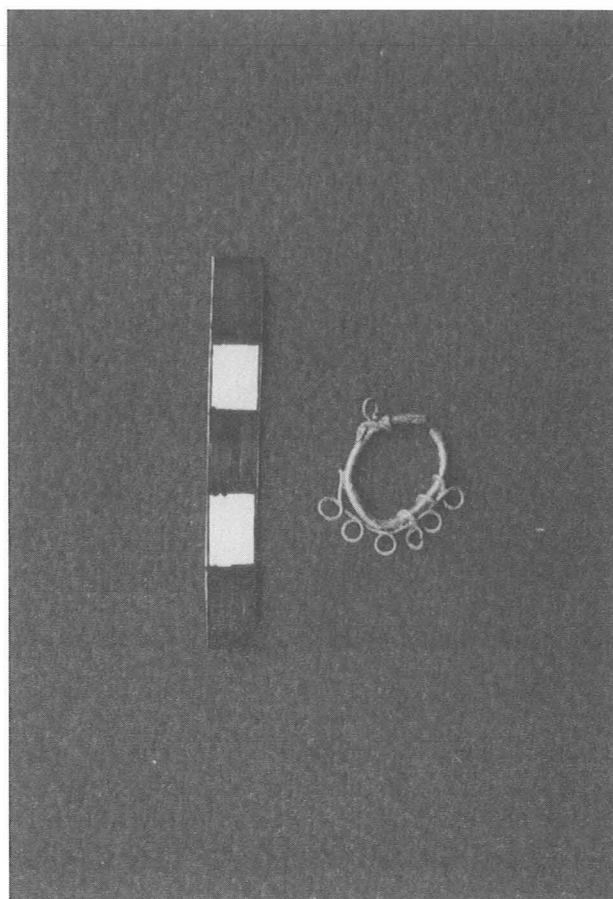
22. kép: 51. sír
Fig. 22: Grave no.51

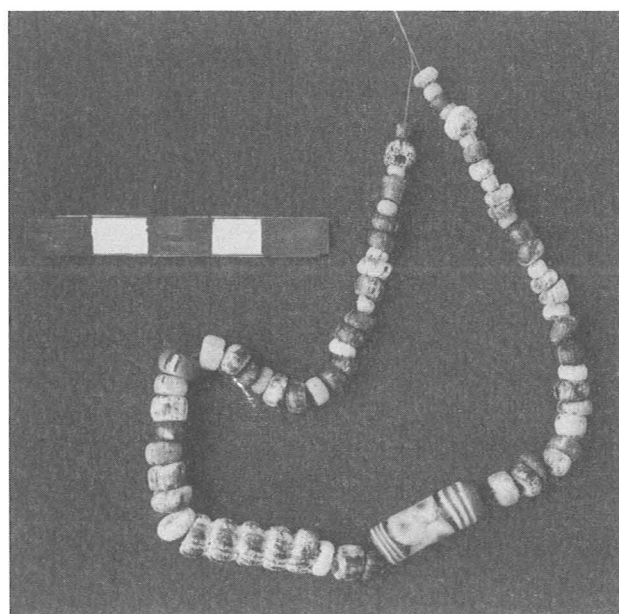
23. kép: A 77. és a 80. sír
Fig. 23: Grave no.77 and 80

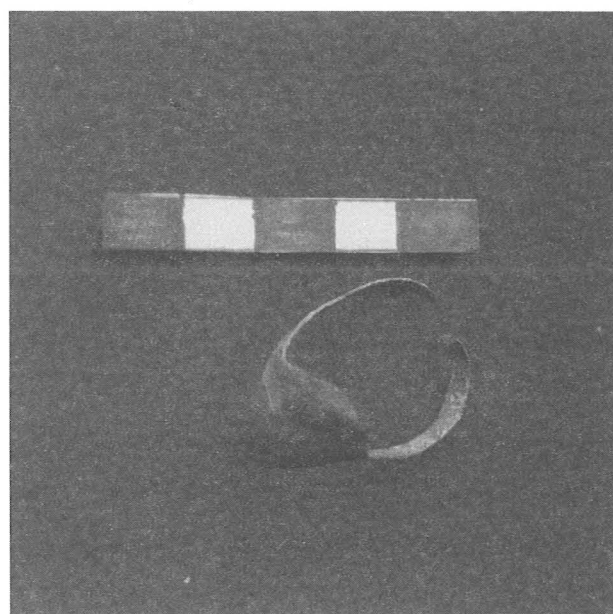
24. kép: Láncocskás csüngőjű fülbevaló az S-77 sírből
Fig. 24: Earring with a chain pendant from grave no. S-77

25. kép: Fülbevaló az S-77 sírből
Fig. 25: Earring from grave no. S-77

26. kép: Gyöngyök az S-76 sírből
Fig. 26: Beads from grave no. S-76

27. kép: Kiszélesedő fejű pántgyűrű az S-76 sírből
Fig. 27: Band-ring with a widening head from grave no. S-76

Liska András

Késő avar kori településmaradványok Gyula határában (Gyula 425. sz. lelőhely)

A 44. sz. főút Békéscsaba és Gyula közötti szakaszának négy-sávossá bővítését kezdte el 2002-ben a Békés Megyei Közútkezelő Kht. A munkálatok megkezdése előtt a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága megelőző régészeti feltárást végzett a földmunkával érintett régészeti lelőhelyek területén.

A Gyula 425. sz. lelőhely a 44. sz. főút déli-dél-nyugati oldalán, egy északnyugat-délkeleti irányú egykori érmeder északi, helyenként ma is igen magas partján fekszik (1. kép). Az igen nagy kiterjedésű lelőhelyet a János-zugi vasúti átjáró és a 44. sz. főút kereszteződésénél 3 szakaszon érinti az újonnan építendő út nyomvonala: a vasúti töltés két oldalán, ahol az új vasúti felüljáró épül, valamint a lelőhelynek a Békéscsaba felé eső, északnyugati részén. A feltárást két szakaszban végeztük el: a vasúti töltés két oldalán lévő lelőhelyszakaszt 2002. március 12. és május 22. között, a nyugatra eső szakaszt pedig október 2. és 18. között tártuk fel. A feltáráson a humuszréteg eltávolítását földgallyal végeztük. A szántott réteg alatt, az objektumok jelentkezési szintjén, az objektumok foltjainak kiterjedését kézi nyeséssel határoztuk meg. A feltárást az első lelőhelyszakaszon több körülmény is nehezítette. A területen a 19. és a 20. században, sőt még néhány évvel ezelőtt is egy tanya állt sok gazdasági épülettel. A területen megtalálható újkori és modern beásások több, régészeti korú objektumot megbolygattak, illetve részben megsemmisítettek. A másik nehézséget az agyagos talaj jelentette, amely nagyon hamar sziklakeménységre száradt.

Összesen 64 telepobjektum: gödör, árok, ház, valamint két sír került elő (2. kép). A településobjektumok a lelőhely két, viszonylag távoli szakaszán különböző korszakokból származnak. Az első szakaszban feltárt lelőhelyrészleten néhány jellegtelen őskori és szintén csupán nagyon kis számú szarmata kori lelet mellett legnagyobb részt késő avar kori telepjelenségeket tártunk fel. Összesen négy, félig földbe mélyített ház maradványai kerültek napvilágra, amelyek közül két házban padlót, egyben kemencét is találtunk. A házak közül jelen dolgozatban a 15., 16. és a 17. objektumok anyagát közlöm részletesen (3–4. kép). Választásom azért esett a három, részben egybeásott házmaradványra, mert a lelőhelyen feltárt objektumok nagyobb részétől eltérően későbbi objektumok beásásai nem bolygatták meg azokat, valamint a feltárást során értékelhető mennyiségű leletanyag került napvilágra.

Az objektumok leírása

15. objektum (3–4. kép)

Négyszög alakú, félig földbe mélyített ház, sarkai lekeresztettek, K-i oldala lépcsőzetes kialakítású. A ház gödre

András Liska

Settlement remains from the Late Avar Period at the outskirts of Gyula (Gyula, site no. 425)

The Békés Megyei Közútkezelő Kht. started to widen route no. 44 to four lanes between Békéscsaba and Gyula in 2002. Prior to the operations, the Directorate of the Museums of Békés county conducted excavations preceding the investment in the area where earth movement was planned.

Site no. 425 at Gyula is located on the northern high bank of a former north-west – south-east oriented stream on the southern – south-western side of route no. 44 (Fig. 1). The track of the road to be constructed intersects the extremely large site in three sections at the János-zug railway crossing and at the intersection of route no. 44. They are the two sides of the railway embankment where a new railway bridge is to be built and in the north-western part of the site toward Békéscsaba. The excavation was conducted in two phases. The site fragment on the two sides of the railway embankment was unearthed between 12 March and 22 May, while the area west of it was excavated between 2 and 18 October. A mechanic scraper removed the humus layer. Where the features appeared under the ploughed layer, the extent of the discolourations was determined by manual scraping. A few circumstances made the excavation rather difficult in the first phase. A farm occupied the area with many outbuildings in the 19th and 20th centuries and even a few years ago. The modern and recent pits disturbed and sometimes destroyed many features of archaeological relevance. Another difficulty was caused by the clayey soil, which quickly dried to rock hardness.

Altogether 64 settlement features, pits, ditches, houses and two graves were uncovered (Fig. 2). The settlement features came from two different periods at the two relatively distant areas of the site. The settlement fragment unearthed in the first phase contained uncharacteristic prehistoric and a few early Avar finds and, mostly, Late Avar settlement features. The remains of altogether four semi-subterranean houses came to light. Two contained floors, and one had an oven as well. In this paper I will discuss the materials recovered from houses nos. 15, 16 and 17 (Figs 3–4). I chose these three house remains, which were partly dug into each other, because, unlike the majority of the features unearthed at the site, the pits of the later features did not disturb them and the finds recovered from them were sufficient for analysis.

Description of the features:

Feature no. 15 (Figs 3–4)

It is a rectangular, semi-subterranean house with rounded corners. The eastern side is stepped. The pit of the

Ny-i irányban a 16. objektumot metszi. A DK-i sarokból kiindulva letaposott, egy részen összefüggő, fekete színű, hamus, paticsos padlóréteget (járószintet) tudtunk kibontani. A fölötté lévő betöltés kevert, sárgásbarna színű, kissé paticsos volt. A padló a DK-i sarokban karakteresebben jelentkezett, de a ház aljának kb. 2/3 részén is megfigyelhető és kibontható volt az a réteg, amely a letaposott padlóval azonos szinten helyezkedett el, és a fölötté lévő betöltés egyértelműen elvált tőle. A bejárat is a K-i oldalon, a DK-i sarok közelében lehetett. A padlóréteget a ház egyik felében, a ház középtengelyének vonala mentén bontottuk el. Kiderült, hogy a padlóréteg alatt, alig 1–2 cm-es mélységben a ház gödrének az alját találtuk meg. Tehát a megtalált padló „egy rétegű” volt, a ház beásásának az alján helyezkedett el. A ház ÉK-i sarkában a letaposott padlóréteg fölött egy egykori tüzelőhely maradványait figyeltük meg. A sütőfelület átégett töredékei laza, hamus betöltésből, rendszeretlenül kerültek elő. A ház É-i oldalának közepén egy 2/3-ában ép *sütőharangot* találtunk, amelyet egy darabban sikerült kiemelni (9. kép).

A leletanyag: Csöves csontból hegyesre faragott csonteszköz. H: 8,2 cm (5. kép 1.).¹ Középső nyélállású, egyélű *vaskés*. H: 8,6 cm (5. kép 2.). Kerek átmetszetű vaspálcából készült *vasár*. Az egyik vége hegyes, a másik köpűs kialakítású. H: 9,6 cm (5. kép 3.). Lapos *vaspánt töredéke*. H: 2,9 cm (5. kép 4.). Bikónikus formájú, vízszintesen bekarcolt vonalakkal díszített *agyag orsógomb*. M: 1,8 cm, átm: 3 cm (5. kép 5.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú *cserépbogrács peremtöredéke*. Kissé kihajló pereme átfúrt, sárgásbarna színűre égetett. M: 7×6 cm (5. kép 6.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú *cserépbogrács töredéke*. Pereme egyenes, a felfüggesztésre szolgáló fül csonkja a bogrács belső oldalán helyezkedett el, vörösesbarna színű. M: 10×11 cm (5. kép 7.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, vörösesbarna színű *cserépbogrács peremtöredéke*. A perem rövid, enyhén kihajló, lekerekített. M: 15×9 cm (6. kép 10.). Kézzel formált, apró cseréptörmelékkel és szerves anyaggal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék peremtöredéke*. A perem kissé nyújtott, enyhén kihajló, felül ferdén levágott. M: 7×5,5 cm (6. kép 3.). Kézzel formált, apró cseréptörmelékkel soványított anyagú, szürkésbarna színű *fazék peremtöredéke*. A perem kissé nyújtott, enyhén kihajló, lekerekített. M: 5×4,5 cm (6. kép 5.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, szürkésbarna színű *fazék peremtöredéke*. A perem kissé nyújtott, enyhén kihajló, lekerekített, külső felülete függőlegesen elsimított. M: 7,5×5 cm (6. kép 6.). Kézzel formált, apró cseréptörmelékkel és szerves anyaggal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék peremtöredéke*. A perem kissé nyújtott, enyhén kihajló, külső élén ferdén levágott. M: 4×4,5 cm (6. kép 7.). Kézzel formált, cseréptörmelék-

house intersects feature no. 16 in the west. Starting from the SE corner, a trodden, partly coherent, black ashy, daubed floor level was uncovered. The filling was mixed, yellowish brown above it with a few daub fragments. The floor appeared more definitely in the SE corner. Nevertheless, a layer could be observed and cleaned on the same level as the trodden floor on about 2/3 of the bottom of the house, which was apparently separated from the overlying filling. The entrance must have been in the E side, near the SE corner. The floor level was cleared along the medial axis, in one half of the house. We found the bottom of the pit of the house about 1–2 cm under the floor level. Thus the floor level had a single layer, and it lay on the bottom of the pit of the house. The remains of a hearth were observed in the NE corner of the house over the trodden floor. The burnt fragments of the baking surface were found in the loose ashy filling without showing any system. A *baking bell* preserved in its 2/3 was found in the middle of the N side of the house. It was lifted in one piece (Fig. 9).

Find material: A pointed bone tool carved from a tubular bone. L: 8.2 cm (Fig. 5. 1).¹ A single-edged *iron knife* of a medial handle. L: 8.6 cm (Fig. 5. 2). An *iron awl* made of an iron rod of a round cross-section. One terminal is pointed, the other one is socketed. L: 9.6 cm (Fig. 5. 3). The fragment of a flat *iron band*. L: 2.9 cm (Fig. 5. 4). A biconical *clay spindle whorl* decorated with horizontally incised lines. H: 1.8 cm, diam: 3 cm (Fig. 5. 5). The *rim fragment* of a hand-thrown *clay cauldron*. The clay was tempered with crushed ceramics. The somewhat outverted rim is pierced. It was baked to a yellowish brown colour M: 7×6 cm (Fig. 5. 6). The *fragment* of a hand-thrown *clay cauldron*. The clay was tempered with crushed ceramics. The rim is straight, the butt of the suspension handle was placed on the interior side. It is reddish brown. M: 10×11 cm (Fig. 5. 7). The *rim fragment* of a hand-thrown *clay cauldron*. The clay was tempered with crushed ceramics. The rim is short, rounded and somewhat outverted. M: 15×9 cm (Fig. 6. 10). The *rim fragment* of a hand-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with crushed ceramics and organic matter. The rim is somewhat elongated, slightly outverted and obliquely cut at the top. M: 7×5.5 cm (Fig. 6. 3). The *rim fragment* of a hand-thrown, greyish brown *pot*. The clay was tempered with crushed ceramics. The rim is somewhat elongated, slightly outverted and rounded. M: 5×4.5 cm (Fig. 6. 5). The *rim fragment* of a hand-thrown, greyish brown *pot*. The clay was tempered with crushed ceramics. The rim is somewhat elongated, slightly outverted and rounded, the exterior surface is vertically smoothed. M: 7.5×5 cm (Fig. 6. 6). The *rim fragment* of a hand-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with crushed ceramics and organic matter. The rim is slightly elongated, somewhat outverted and obliquely cut

1 A táblarajzokat Kékegyi Dorottya készítette.

1 Dorottya Kékegyi drew the plates.

kel soványított anyagú, szürkésbarna színű *fazék peremtöredéke*. A perem rövid, enyhén kihajló, lekerekített. M: 9×7 cm (6. kép 8.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, szürkésbarna színű *fazék peremtöredéke*. A perem rövid, enyhén kihajló, lekerekített. M: 6×5 cm (6. kép 9.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, szürkésbarna színű *fazék fenéktöredéke*. Talpánál kis agyagfelgyűrődés látható. Átm: 7 cm (6. kép 11.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, vörösesbarna színű *tál peremtöredéke*. Pereme egyenes, kissé elvékonyodó. M: 4×3,5 cm (6. kép 4.). Kézzel formált, durva kidolgozású, nagyobb cseréptörmelékkel soványított anyagú *sütőharang*. Belső felülete durván elsimított. Kívül sötétszürke, belül vöröses színű, fogantyúja hiányzik. M: 15 cm, átm: 45 cm (9. kép). Kézzel formált, durva kidolgozású, cseréptörmelékkel soványított anyagú, szürkésbarna színű *sütőharang peremtöredéke*. M: 7×3 cm (5. kép 8.). Kézzel formált, durva kidolgozású, cseréptörmelékkel soványított anyagú, szürkésbarna színű *sütőharang* kerek átmetszetű *fültöredéke*. H: 7 cm, átm: 3,5 cm (5. kép 9.). Kézzel formált, durva kidolgozású, cseréptörmelékkel soványított anyagú, szürkésbarna színű *sütőharang peremtöredéke*. M: 7×3,5 cm (5. kép 10.). Kézzel formált, durva kidolgozású, cseréptörmelékkel soványított anyagú, kívül sárgásszürke, belső oldalán vörös színű *sütőharang peremtöredéke*. Belül durva szövésű textil lenyomata látszik. M: 7×3 cm (5. kép 11.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék oldaltöredéke*. M: 4×1,5 cm (6. kép 1.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék oldaltöredéke*. M: 5×2 cm (6. kép 2.). A betöltésből még több kisebb, a rajzos táblákon nem bemutatott, kézzel formált fazék-, cserépbogrács-, sütőharang-töredék, örlőkő és fenőkő töredéke, valamint a tűzhely paticsstöredékei kerültek napvilágra.

16. objektum (3–4. kép)

A félig földbe mélyített ház a nyomvonal É-i szélén helyezkedik el, a 15. és a 16. objektumok szomszédságában. Mindkét szomszédos objektum félig földbe mélyített ház. K-i irányban a 15. objektumot érinti és metszi, D-i irányban a 17. objektummal határos, metszik egymást. A ház gödre szabályos négyzet alakú, sarkai lekerekítettek. ÉK-i sarkában tüzelőhely oldalának átégett töredékei, tőle Ny-ra a sütőfelület kimozdult töredékei feküdtek. A ház beásásának alját magasabban találtuk meg, mint amennyire a szomszédos, 15. objektum alja az alattajba mélyed. Betöltése kevert, sárgásbarna színű, kissé paticsos volt, kevés leletanyag került elő belőle.

A leletanyag: Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, sárgászöld színű *cserépbogrács peremtöredéke*. A perem rövid, enyhén kihajló, lekerekített. A bogrács belső oldalán egy vízszintesen kialakított, a bogrács felfüggesztésére szolgáló fül csonkja látható. M: 15,5×12,5 cm (7. kép 1.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, szürkésbarna színű *fazék peremtöredéke*. A perem rövid, enyhén kihajló, lekerekített.

at the exterior edge. M: 4×4.5 cm (Fig. 6. 7). The *rim fragment* of a hand-thrown, greyish brown *pot*. The clay was tempered with crushed ceramics. The rim is short, slightly outverted and rounded. M: 9×7 cm (Fig. 6. 8). The *rim fragment* of a hand-thrown, greyish brown *pot*. The clay was tempered with crushed ceramics. The rim is short, somewhat outverted and rounded. M: 6×5 cm (Fig. 6. 9). The *bottom fragment* of a hand-thrown, greyish brown *pot*. The clay was tempered with crushed ceramics. The clay is slightly pulled up at the bottom. Diam: 7 cm (Fig. 6. 11). The *rim fragment* of a hand-thrown, reddish brown *bowl*. The clay was tempered with crushed ceramics. The rim is straight, slightly thinning. M: 4×3.5 cm (Fig. 6. 4). A roughly finished, hand-thrown *baking bell*. The clay was tempered with coarsely crushed ceramics. The interior surface is roughly smoothed. The outside is dark grey, the interior is reddish. The handle is missing. H: 15 cm, diam: 45 cm (Fig. 9). The *rim fragment* of a roughly finished, greyish brown, hand-thrown *baking bell*. The clay was tempered with coarsely crushed ceramics. M: 7×3 cm (Fig. 5. 8). The *handle fragment* of a round cross-section of a roughly finished, greyish brown, hand-thrown *baking bell*. The clay was tempered with coarsely crushed ceramics. L: 7 cm, diam: 3.5 cm (Fig. 5. 9). The *rim fragment* of a roughly finished, greyish brown, hand-thrown *baking bell*. The clay was tempered with coarsely crushed ceramics. M: 7×3.5 cm (Fig. 5. 10). The *rim fragment* of a roughly finished, hand-thrown *baking bell*. The clay was tempered with crushed ceramics. The imprint of a cloth of coarse weave can be seen on the interior. The exterior surface is yellowish grey, the interior one is red. M: 7×3 cm (Fig. 5. 11). The *wall fragment* of a wheel-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with small pebbles. M: 4×1.5 cm (Fig. 6. 1). The *wall fragment* of a wheel-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with small pebbles. M: 5×2 cm (Fig. 6. 2). The filling contained a few more fragments of hand-thrown pots, clay cauldrons, baking bells, and also the fragments of querns and whetstones, which are not illustrated in the plates, and the daub fragments of the hearth.

Feature no. 16 (Figs 3–4)

The semi-subterranean house is located at the N edge of the track, next to features nos. 15 and 16. Both neighbouring features are semi-subterranean houses. In the E it intersects feature no. 15, while in the S it intersects feature no. 17. The pit of the house is regular square-shaped with rounded corners. The burnt fragments of a hearth were found in the NE corner, while the displaced fragments of the baking surface lay west of them. The bottom of the house was found at a higher elevation than that of the neighbouring feature no. 15. The filling was mixed, yellowish brown, and it contained a few daub fragments and finds.

The find material: The *rim fragment* of a hand-thrown, yellowish red *clay cauldron*. The clay was tempered with crushed ceramics. The butt of a horizontal suspension

M: 7×4,5 cm (7. kép 2.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, kívül sárga, belső oldalán vörös színű *sütőharang oldaltöredéke*. Belül durva szövésű textil lenyomata látszik. M: 8,5×5,5 cm (7. kép 5-6.). Kézzel formált, durva kidolgozású, cseréptörmelékkel soványított anyagú, kívül sárga, belső oldalán vörös színű *sütőharang peremtöredéke*. M: 8×7,5 cm (7. kép 7.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, kívül sárgászöld, belső oldalán szürke foltos színű *sütőharang (?) peremtöredéke*. Pereme kissé elvékonyított, lekerekített, felülete elsimított. M: 11×10 cm (7. kép 8.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék oldaltöredéke*, bekarcolt egyenes és hullámvonal kötegekkel díszített. M: 5×5,5 cm (7. kép 3.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék oldaltöredéke*, bekarcolt hullámvonal köteggel díszített. M: 4×3 cm (7. kép 4.). A ház betöltéséből további néhány, a rajzos táblákon nem bemutatott, fazék- és sütőharang-töredék, valamint őrlőkő kis töredéke került elő.

17. objektum (3–4. kép).

Félig földbe mélyített lakóház gödre, amely É-i oldalán a 16. objektummal határos, a két objektum metszi egymást. A 17. objektum gödrének az alja magasabban helyezkedik el, mint a szomszédos, 16. objektum alja. Alakja megközelítőleg négyzet alakú, sarkai lekerekítettek. Oldalai majdnem függőlegesek, alja vízszintes, kissé egyenetlen. A ház gödrének az alján, a DK-i sarok közelében, egy kb. 80×40 cm-es területen sötét színű, hamus, letaposott réteget (padlót?) tudtunk megfigyelni és kibontani. A letaposott réteg jól elválasztható volt a gödör betöltésétől. Tűzhely nyomát nem találtuk, bejáratot sem tudtunk megfigyelni. Betöltése kissé paticsos, kevert, sárgásbarna színű volt.

A leletanyag: Csöves csontból hegyesre faragott, lapos csonteszköz. H: 4,8 cm (8. kép 1.). Bikónikus formájú, korongolt agyag orsógomb. M: 2,3 cm (8. kép 2.). Bikónikus formájú, korongolt agyag orsógomb. M: 2,5 cm (8. kép 3.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, vörösesbarna színű, szürke foltos *fazék fenéktöredéke*. Vízszintesen bekarcolt egyenes, és hullámvonal kötegekkel díszített. M: 8,5 cm, fá: 10 cm (8. kép 12.). Kézzel formált, cseréptörmelékkel soványított anyagú, kívül sárga, belső oldalán vörös színű *sütőharang oldaltöredéke*. Belül durva szövésű textil lenyomata látszik. M: 6×6 cm (8. kép 11.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék oldaltöredéke*. Egy vízszintesen bekarcolt, széles vonal díszíti. M: 6,5×2,8 cm (8. kép 4.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék oldaltöredéke*, bekarcolt hullámvonal köteggel díszített. M: 2,5×2,5 cm (8. kép 5.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék oldaltöredéke*, bekarcolt hullámvonal köteggel díszített. M: 5,5×2,8 cm (8. kép 6.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösesbarna színű *fazék oldaltöredéke*. Egy vízszintesen bekarcolt,

handle can be seen in the interior of the cauldron. M: 15,5×12,5 cm (Fig. 7. 1). The rim fragment of a hand-thrown, greyish brown pot. The clay was tempered with crushed ceramics. The rim is short, somewhat outverted and rounded. M: 7×4,5 cm (Fig. 7. 2). The wall fragment of a hand-thrown baking bell. The clay was tempered with crushed ceramics. The exterior surface is yellow, the interior one is red. The imprints of a cloth of coarse weave can be seen on the interior side. M: 8,5×5,5 cm (Fig. 7. 5–6). The rim fragment of a hand-thrown, roughly finished baking bell. The clay was tempered with crushed ceramics. The interior surface is red, the exterior one is yellow. M: 8×7,5 cm (Fig. 7. 7). The rim fragment of a hand-thrown, baking bell (?). The clay was tempered with crushed ceramics. The exterior surface is yellowish red, the interior one shows grey spots. The rim slightly thins, it is rounded, the surface is smoothed. M: 11×10 cm (Fig. 7. 8). The wall fragment of a wheel-thrown, reddish brown pot. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with bunches of incised straight and wavy lines. M: 5×5,5 cm (Fig. 7. 3). The wall fragment of a wheel-thrown, reddish brown pot. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with bunches of incised wavy lines. M: 4×3 cm (Fig. 7. 4). The filling of the house contained a few more fragments of pots and baking bells, which are not illustrated in the plates, and the small fragment of a quern.

Feature no. 17 (Figs 3–4)

A semi-subterranean house, which intersects the neighbouring feature no. 16 in the N. The bottom of feature no. 17 is at a higher elevation than that of the neighbouring feature no. 16. It is approximately square-shaped with rounded corners. The sides are nearly vertical, the bottom is horizontal, slightly uneven. A dark, ashy, trodden surface (floor?) was observed and cleaned on a surface of about 80×40 cm near the SE corner on the bottom of the pit of the house. The trodden surface was clearly separated from the filling of the pit. We could not find any trace of a hearth and we could not observe the entrance either. The filling was mixed yellowish brown, it contained a few daub fragments.

The find material: A flat, pointed bone tool carved from a tubular bone. L: 4,8 cm (Fig. 8. 1). A wheel-thrown, biconical clay spindle whorl. H: 2,3 cm (Fig. 8. 2). A wheel-thrown, biconical clay spindle whorl. H: 2,5 cm (Fig. 8. 3). The bottom fragment of a hand-thrown, reddish brown, grey spotted pot. The clay was tempered with crushed ceramics. It is decorated with bunches of horizontal and wavy incised lines. H: 8,5 cm, bd: 10 cm (Fig. 8. 12). The wall fragment of a hand-thrown baking bell. It is yellow on the outside and red on the inside. The clay was tempered with crushed ceramics. The imprint of a cloth of rough weave can be seen on the interior. M: 6×6 cm (Fig. 8. 11). The wall fragment of a wheel-thrown, reddish brown pot. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with a wide, horizontally incised line. M: 6,5×2,8 cm (Fig.

széles vonal díszíti. M: 3,5×4 cm (8. kép 7.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösbarna színű *fazék oldaltöredéke*, bekarcolt hullámvonal köteggel díszített. M: 4×3,5 cm (8. kép 8.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, kívül vöröses, belső oldalán szürke színű *fazék oldaltöredéke*, bekarcolt hullámvonal köteggel díszített. M: 6×3,5 cm (8. kép 9.). Korongolt, apró kavicsal soványított anyagú, vörösbarna színű *fazék válltöredéke*, bekarcolt hullámvonal köteggel díszített. M: 7×5 cm (8. kép 10.). A ház betöltéséből néhány további, a rajzos táblán nem bemutatott, kézzel formált fazék töredéke került elő.

Az előkerült objektumok értékelése

A három, földbe mélyített lakóház a nyomvonalnak és a lelőhelynek is egyaránt az északi szélén helyezkedik el (1. kép). Az útépitést megelőző ásatás alkalmával feltárt keskeny sáv objektumainak elhelyezkedése alapján a település szerkezetére nem tudunk következtetni. A tárgyalt házakhoz legközelebbi, hasonló típusú, földbe mélyített házat, a 6. objektumot több mint 10 m-re D-re találtuk a tárgyalt házaktól. A házak között viszonylag csekély számú egyéb objektum (pl. hulladékgödör) található, a házak gödreit két párhuzamosan futó, távolabb elhelyezkedő árok fogja közre (2. kép).

A feltáráson alkalmunk volt jól megfigyelni a három, egymásba ástott házgödör betöltéseinek egymáshoz való viszonyát. Az objektumok egymással határos részein a betöltés színe és minősége nem volt lényegében különböző, pontos határt nem lehetett húzni az objektumok betöltése között. Ez azt feltételezi, hogy valószínűleg a gödröket nem azonos időben, hanem egymás után ásták meg, és az újabb gödör kiásásakor a régi még nyitva volt. Ez különösen érvényes a 15. és 16. objektumok viszonyára: a két ház gödrét, bármelyik volt is a későbbi, az előző gödör helyének pontos ismeretében ásták ki, nem ásták bele a korábbi. Feltételezhetjük, hogy a legkorábban kiásott ház elhasználódása után annak közvetlen szomszédságába „költöztették” a házat egykori lakói, majd ezt megismételték, így került kiásásra a harmadik házgödör is. Bár a leletanyag összetételében és mennyiségében is jelentős különbség volt a három objektum között, ez nem határozza meg egyértelműen a házak kiásásának egymásutánosságát, illetve az egyes házak használati idejét sem.

A házak tetőszerkezetének rekonstruálására nincs lehetőség, mert tetőszerkezetre utaló cölöplyukakat nem találtunk. Feltételezhető, hogy a tetőt tartó oszlopokat az általunk feltárt gödrökön kívülre, a humuszrétegbe ásták, így a cölöplyukak nem mélyedtek az altalajba. Ilyen típusú házak rekonstrukcióját készítette el kísérleti régészeti tapasztalatok alapján Szentgyörgyi Viktor és Sabján Tibor is.² A házgödörön kívül eső tetőtartó szerkezet nagyobb méretű, „hasznos” házterületet eredményez-

8. 4). The *wall fragment* of a wheel-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with a bunch of incised wavy lines. M: 2.5×2.5 cm (Fig. 8. 5). The *wall fragment* of a wheel-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with a bunch of incised straight lines. M: 5.5×2.8 cm (Fig. 8. 6). The *wall fragment* of a wheel-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with a horizontally incised wide line. M: 3.5×4 cm (Fig. 8. 7). The *wall fragment* of a wheel-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with bunches of incised wavy lines. M: 4×3.5 cm (Fig. 8. 8). The *wall fragment* of a wheel-thrown, reddish brown *pot*, which had grey spots on the inside. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with a bunch of incised wavy lines. M: 6×3.5 cm (Fig. 8. 9). The *shoulder fragment* of a wheel-thrown, reddish brown *pot*. The clay was tempered with small pebbles. It is decorated with a bunch of incised wavy lines. M: 7×5 cm (Fig. 8. 10). A few more fragments of hand-thrown pots were recovered from the filling of the house, which are not illustrated in the plates.

The evaluation of the uncovered features

The three semi-subterranean dwellings can be found at the eastern edge of both the track and the site (Fig. 1). The distribution of the features in the narrow stripe uncovered by the excavation preceding the investment does not help the reconstruction of the settlement structure. The closest semi-subterranean house of a similar type, feature no. 6, was found 10 m to the S. Only relatively few other features (e.g. refuse pits) were uncovered between the houses. Two parallel ditches that ran somewhat farther enclosed the pits of the houses (Fig. 2).

We could observe the relationship of the fillings of the three pits of houses, which were dug into each other. The colour and the quality of the fillings were not really different where the features met each other, so we could not clearly determine the border between them. This suggests that the pits were dug not at the same time but one after the other and when the new pit was dug, the former one still stood open. This was especially characteristic of features nos. 15 and 16. Whichever of the two pits was dug first, it was still visible at the time of the digging of the second since it was not dug into the former one. We suppose that when the oldest house had been used to the utmost, the house was “moved” to its direct neighbourhood, and the process was once more repeated. Although there were significant divergences between the three features in the composition and the quantity of the finds, they do not determine the sequence and the duration of the houses.

There is no possibility to reconstruct the roof construction of the houses, since we did not find postholes that could yield information on it. The posts that supported the roof were probably dug into the humus layer outside the pits we unearthed, thus the postholes did not

2 BENCZE-GYULAI-SABJÁN-TAKÁCS 1999, SZENTGYÖRGYI 2000

hetett. Így nem csupán a gödör, hanem a padka és kamrarendszer is a bent lakók rendelkezésre állt.³ A házak bejárata a K-i oldalról nyílhatott, bár ez igazából csak a 15. objektum esetében feltételezhető nagyobb bizonyossággal. A házak aljának aprólékos kibontásával sem tudtunk nagyobb felületen padlót találni. A kibontott padlórésszel a behordott sárral letaposott foltokként értékelhetők, a házakban épített padló nem volt.

Bár épített, boltozatos kemence helyét nem találtuk a házakban, a tűzhely nyomaira két házban rábukkanunk. Ez a 15. és a 16. objektum esetében is az ÉK-i sarokban volt. Szabad tűzhelyről van szó, amelynek átgett, esetleg letapasztott sütőfelülete volt, ezek töredékei a betöltésből kerültek elő. A házak egykori lakói itt használták az általunk töredékekben megtalált fazekakat, cserépbográcsokat és sütőharangokat.

Az előkerült leletanyag értékelése

A feltárt, félig földbe mélyített lakóházak betöltéséből származó régészeti leletanyag legnagyobb részt edénytöredékekből áll: fazekak, sütőharangok, cserépbográcsok és tálak töredékeiből. Néhány bikónikus orsógomb, fenőző és őrlő kis töredékei, hegyesre faragott csonteszköz, vaskés, és néhány apró vastöredék színesítette a leletanyagot.

A kézzel formált edények töredékeinek legtöbbje fazekakból származik, azonkívül cserépbogrács-, sütőharang- és táltöredékek is szerepelnek az anyagban. A fazekak anyaga csaknem minden esetben kizárólag cseréptörmelékkel soványított volt. Néhány edénytöredéknél megfigyelhető, hogy a cseréptörmelék mellett valamilyen szerves anyagot is tettek az agyagba soványító anyag gyanánt. A fazékperemek között néhány kissé nyújtott, enyhén kihajló, és több rövid, elvékonyított kialakítású lehet megfigyelni. Az ilyen típusú edényperemek a késő avar kori keramika sajátosságai közé sorolhatók.⁴ A kiserkeszthető peremátmérők 12 cm és 36 cm közöttiek. A fazekak a felső harmaduknál kiszélesedő formájúak, aljuknál legtöbb esetben, körben kicsiny agyagfelgyűrődés látható. Amennyire a kis töredékekből az edények eredeti méreteire következtetni lehet, bizonyosnak látszik, hogy a leletgyűttes töredékei 20–40 cm magas fazekakból származnak. A fazekak falvastagsága 0,4 cm és 1,5 cm között van. A tárgyalt edények kidolgozása legfeljebb közepesnek mondható, az edénytöredékek külső felületén gyakran durva elsímítás nyomai láthatók, a felületek nem teljesen eldolgozottak. A töredékek színe általában kívül sárgásbarna, vagy szürkésbarna, belül pedig sötétszürke, a törésfelületen szintén sötétszürke, ami az edények alacsony hőfokon történt égetéséről tanúskodik. A korongolatlan fazekak töredékei között csupán egy díszített példányt sikerült találni. Egy vörösesbarna színű fazékból származó fe-

reach down until the virgin soil. Viktor Szentgyörgyi and Tibor Sabján built the reconstructions of houses of this type from experimental archaeological experiences.² The construction where the roof is supported outside the pit of the house could offer a larger "useful" space inside the house. Thus the inhabitants could use not only the pit, but also the bench and the niches.³ The entrance must have been in the E, although this can be corroborated with a great certainty only in the case of feature no. 15. Even the most careful work was not enough to uncover a larger surface of a floor. The uncovered floor fragments are patches where mud was trodden into the earth. None of the houses contained a constructed floor.

Although we could not find any trace of a domed oven, two houses contained the traces of hearths. They were in the NE corner in both features nos. 15 and 16. They were open hearths with a burnt, maybe plastered baking surface, the fragments of which were recovered from the filling. The inhabitants of the houses could use the pots, the baking bells and the clay cauldrons on these hearths.

The evaluation of the uncovered find material

The majority of the archaeological finds recovered from the unearthed semi-subterranean dwellings consisted of sherds, the fragments of pots, baking bells, clay cauldrons and bowls. A few biconical spindle whorls, whetstones and small fragments of querns, pointed, carved bone tools, an iron knife and a few tiny iron fragments coloured the find material.

Most of the fragments of *hand-thrown vessels* came from pots, and fragments of clay cauldrons, baking bells and bowls were also found. The raw material of the *pots* was nearly always tempered with crushed ceramics. It could be observed at a few fragments that some kind of organic matter was also added to the clay as a tempering material. Some of the pot rims were slightly elongated, somewhat outverted, and there were a few representatives of short and thinned ones. These vessel rims are among the characteristic features of the Late Avar ceramics.⁴ The rim diameters were calculated to have ranged between 12 and 36 cm. The pots widened at the upper third, and some clay was usually returned at the circumference of the bottom of the pots. As far as the original measurements of the vessels can be estimated from the small fragments, the sherds most probably came from 20–40 cm high pots. The thickness of the wall of the pots ranged between 0.4 and 1.5 cm. The elaboration of these vessels was of average quality, often the traces of rough smoothing can be observed on the exterior surfaces, but the surfaces are not finely finished. The fragments are generally yellowish brown or greyish brown on the outside, while they were dark grey on the inside surface. In

3 MADARAS 2000, 242.

4 BÁLINT 1991, 69.

2 BENCZE-GYULAI-SABJÁN-TAKÁCS 1999, SZENTGYÖRGYI 2000

3 MADARAS 2000, 242

4 BÁLINT 1991, 69.

néktörédeken, az edény alsó harmadát is vízszintesen bekarcolt egyenes és hullámvonal kötegek díszítik (8. kép 12.).

A *sütőharangok* töredékeinek anyagát nagyobb részt cseréptörmelékkel, és kevés szerves anyaggal soványították, a cserepek törésfelületében több nagyobb cserépdarab figyelhető meg. A *sütőharangok* töredékei közül csupán egy fülindítást tudtunk megkülönböztetni, a további darabok perem- és faltöredékek voltak. A 15. objektumból egy darabban kiemelt *sütőharang* 2/3 részét épségben sikerült megőrizni és konzerválni (9. kép). A tárgyalt leletanyagban előkerült, a mérhető átmérőjű *sütőharanghoz* hasonló további példányok átmérője kb. 35–45 cm között rekonstruálható.⁵ Peremük elvékonyított és lekerekített, falvastagságuk 1,3–1,7 cm közötti. Kidolgozásuk valamivel igénytelenebb a kézzel formált fazekakénál, külső felületük egyenetlen, a töredékek belső oldalán durva elsimítás nyomai láthatók. Néhány töredék belső oldalán durva szövésű textil lenyomatát lehet megfigyelni, ez a „textilborítás” az edény formázásakor került a *sütőharang* belső oldalára. A *sütőharangok* színe kívül sárgásbarna, belül sárgászörös, ami alacsony hőfokon történt kiégetésről tanúskodik.

A három objektum edénytöredékeinek kb. 10%-a *cserépbográcsokból* származik. Ezek többsége jellegzetesen kialakított peremtöredék, két töredéken a bogrács belső oldalán, a perem alatt függesztőfül csomója is megfigyelhető (5. kép 7., 7. kép 1.).⁶ A hasonló, korongolatlan *cserépbográcsok* belső függesztőfülei szintén közvetlenül a perem alatt, vagy majdnem a perem alatt helyezkednek el.⁷ A *cserépbográcsok* kidolgozása a kézzel formált fazekakéhoz hasonló, külső felületük kissé egyenetlen, belső oldalukon durva elsimítási nyomok figyelhetők meg. Színük a külső és belső oldalukon egyaránt vörösesbarna, illetve szürkésbarna, törésfelületük sötétszürke színű, kiégetésük alacsony hőfokon történhetett. Anyaguk cseréptörmelékkel és kisebb részt szerves anyaggal soványított. A kézzel formált *cserépbogrács* a késő avar kor késői szakaszára keltezhető, előfordulása több esetben párhuzamba állítható a *sütőharangok* megjelenésével. Ezen edénytípusok 8. századi megjelenésének ötletét Vida Tivadar vetette fel.⁸ Elgondolása szerint a *sütőharangok* kal egyútt a kézzel formált *cserépbográcsok* jellemeznék a klasszikus griffes-indás népesség 8. századi telepeinek keramikáját. A korábbi elképzelések szerint ezek a típusok csak a 8–9. század fordulóján jelentek meg, de igazából csak a 9. század keramikájára voltak jellemzők.⁹

the breakage they are also dark grey, which proves that the vessels were baked at a low temperature. We found only one decorated vessel among the hand-thrown pots. On the bottom fragment of a reddish brown pot, horizontally incised bunches of straight and wavy lines decorate even the lower third of the vessel (Fig. 6. 12).

The raw material of most of the *baking bell* fragments was tempered with crushed ceramics and only a little organic matter. A number of large sherd fragments can be observed in the breakage. The start of a handle could be observed on only one sherd of a baking bell. The rest of the sherds were rim and wall fragments. Two-thirds of the baking bell could be rescued, lifted in a coherent condition and restored from feature no. 15 (Fig. 9). The diameter of the rest of the baking bells, similar to the one on which the diameter could be measured, can be reconstructed between approximately 35–45 cm.⁵ The rims are thinned and rounded, the wall thickness ranges between 1.3 and 1.7 cm. The elaboration is of an inferior quality than that of the hand-thrown pots, the exterior surfaces are uneven and the traces of rough smoothing can be observed on the interior surfaces. The imprint of a textile of coarse weave was observed on the interior surface of a few sherds. This “textile lining” was placed on the interior of the baking bells when they were prepared. The colour of the baking bells is yellowish brown outside and yellowish red inside, which attests to baking at a low temperature.

About 10% of the sherds of the three features came from *clay cauldrons*. They are mostly characteristic rim fragments. On two fragments, the butts of the suspension handles were observed under the rim on the interior side (Fig. 5. 7, fig. 7. 1).⁶ The interior suspension handles of the similar, hand-thrown clay cauldrons can also be found just under the rim or a little under the rim.⁷ The elaboration of the clay cauldrons is similar to that of hand-thrown pots. The exterior surface is somewhat uneven, and traces of rough smoothing can be observed on the interior surface. Their colour is reddish brown or greyish brown on both sides, the breakage shows a dark grey colour, which means that they were baked at a low temperature. Their raw material was tempered with crushed ceramics and, to a lesser degree, with organic matter. The hand-thrown clay cauldrons can be dated from the late phase of the Late Avar period, sometimes they appeared at the same time as baking bells. Tivadar Vida suggested that these vessel types appeared in the 8th century.⁸ He thinks that baking bells and clay caul-

5 BÁLINT 1991, 59.

6 Elképzelhető, hogy a kézzel formált fazekak oldaltöredékei között vannak a *cserépbográcsok* oldaltöredékei is, ám ezeket egymástól gyakorlatilag lehetetlen elkülöníteni. Egyértelműen *cserépbogrács* töredékeiként csak a jellegzetes kiképzésű peremtöredékek határozhatók meg.

7 SZÓKE 1980, Abb. 5/13, 15, Abb. 8/15, 16, MESTERHÁZY–HORVÁTH 1983, 5. kép 5, 6; LISKA 1999, 4. kép 1–3.

8 VIDA 1991/b, 392.

9 SZÓKE 1980, 187; MESTERHÁZY–HORVÁTH 1983, 122.

5 BÁLINT 1991, 59.

6 There might be clay cauldron sherds among the wall fragments of the hand-thrown pots, it is practically impossible to tell the difference between them. Only the characteristic rim fragments can evidently be determined as the fragments of clay cauldrons.

7 SZÓKE 1980, Abb. 5/13, 15, Abb. 8/15, 16, MESTERHÁZY–HORVÁTH 1983, fig. 5. 5, 6; LISKA 1999, fig. 4. 1–3.

8 VIDA 1991/b, 392.

A korongon formázott edények töredékeinek aránya ugyancsak 10%. A három, részben egybeásott ház betöltéséből objektumként különböző mennyiségű és arányú leletanyag került napvilágra. A 15. és a 16. objektumokból csupán néhány, korongolt edényből származó, apró töredék került elő, a 17. objektum egyébként igen csekély számú leletanyagának többségét viszont az ilyen típusú leletek alkotják. A korongolt edények töredékei kivétel nélkül fazekakból származnak. Anyaguk soványítására nagyobb részt egészen apróra tört kavicsot, illetve szemcsés homokot használtak, néhány töredék esetében jól megfigyelhető, hogy apró szemcséjű, egész kavicsot is alkalmaztak. Az apró töredékek alapján nehéz a fazekak méretére következtetni, ám valószínűnek látszik, hogy a töredékek közepes, 20–22 cm magas edényekből származnak. A fazekak fenéktöredékein jól megfigyelhető a lassú korong használatából eredő egyenetlenség. A cserepek kívül vörösesbarna és belül is szürkésbarna színűek, törésselületük sötétszürke. Amennyire a töredékekből megállapítható, néhány kivétellel a fazekak vállrészét, illetve felső harmadát díszítették bekarcolással. A díszítmény vízszintes, mélyen bekarcolt, széles vonal, vagy többszörös, egyenes, illetve hullámvonal köteg. A szemcsés, apróra tört kavicsal soványított anyagú, korongolt agyagedények a 8. századi települések fazekasságára jellemzők, ezek az egész avar településterületen megtalálható edények helyi, kb. 25 km-es hatósugarú műhelyekben készültek.¹⁰ A tárgyalt kerámiaanyaggal összevethető, és megközelítőleg azonos kronológiai síkon elhelyezkedő településanyag ismert a közeli Gyulavári területéről.¹¹

A tárgyalt leletanyagban három bikónikus orsógomb töredéke szerepel (5. kép 5., 8. kép 2–3.). Az orsógombok ismert leletei a késő avar kor temetőinek, és előfordulnak a települések leletanyagában is, ám ennek a gyakori lelet típusnak kidolgozatlan a pontos időrendi elhelyezkedése,¹² gyakori előfordulása miatt talán inkább egy hosszabb korszak sajátosságának tekinthető, finomabb keltezésre nem alkalmas.¹³

Az előzőhöz hasonlóan nincs igazán keltező értéke a vaskésnek, vastöredékeknek, csonteszközöknek és az őrlőkő-, illetve fenéktöredékeknek sem. A késő avar korban általánosan használt, nagy számban előforduló tárgyak ezek.

A történeti időrendről

A település ismertetett leletanyagából a specifikus darabok (sütőharang, korongolatlan cserépbogrács) használati idejét a korábbi szakirodalom a 8–9. század fordulójára

drons together characterise the ceramics of the settlements of the classical griffin-and-tendril population in the 8th century. According to a former idea, these types appeared only at the turn of the 8th–9th centuries and were really characteristic only of the 9th century.⁹

The proportion of the sherds of wheel-thrown vessels is also 10%. The quantity and the proportion of the finds were diverse in the fillings of three features, which were partly dug into each other. Only a few, tiny sherds came from wheel-thrown vessels in features nos. 15 and 16, while the majority of the few finds in feature no. 17 came from this type of ceramics. All the fragments of wheel-thrown vessels came from pots. Usually pebbles crushed to small grains or coarse-grained sand were used for tempering. On a few fragments we could observe that small-sized entire pebbles were also used. It is very difficult to estimate the size of the pots from the small fragments. It seems probable that the fragments came from medium large, 20–22 cm high vessels. The unevenness caused by the slow wheel can be observed on the bottom fragments of the pots. The sherds were reddish brown outside and greyish brown inside, the breakage was dark grey. As far as it could be observed on the fragments, the shoulder and the upper third of the pots were decorated with incised patterns. These patterns are deeply incised wide lines or bunches of straight or wavy lines. Wheel-thrown vessels tempered with granulous, crushed pebbles are characteristics of the ceramics of the 8th century. These vessels, which can be found in the entire occupation zone of the Avars, were made in workshops within a circle of a radius of about 25 km.¹⁰ A settlement material that can be compared with the above discussed material, and which came from approximately the same chronological period, is known from the territory of the nearby Gyulavári.¹¹

The fragments of three biconical spindle whorls can be found in the discussed find material (Fig. 5. 5, fig. 8. 2–3). Spindle whorls are common finds of the late Avar cemeteries and they occur in the find materials of settlements as well. The exact chronological position of this common find type, however, has not been determined,¹² and, due to its frequent occurrence, it can be regarded as a characteristic element of a longer period, which is not suitable for a finer dating.¹³

The iron knife, the iron fragments, the bone tools and the fragments of querns and whetstone are similarly unsuitable for dating. These objects were common articles of use in the late Avar period and they occur in large numbers.

10 VIDA 1991/a, 136.

11 LSKA 1999

12 TOMKA 1971, 85.

13 Trogmayer Ottó publikálta az első avar kori lakóházat, amelyet többek között egy kettős zezug vonallal díszített orsógomb alapján keltezett a 8. századra (TROGMAYER 1962, 8).

9 SZŐKE 1980, 187; MESTERHÁZY–HORVÁTH 1983, 122.

10 VIDA 1991/a, 136

11 LSKA 1999

12 TOMKA 1971, 85

13 Ottó Trogmayer published the first dwelling house from the Avar period, which he dated from the 8th century, among others, after a spindle whorl decorated with a double zigzag line (TROGMAYER 1962, 8).

jára, illetve a 9. századra határozta meg. Ma már bizonyosnak tűnik, hogy ezeket a tárgyakat már a 8. században is használták.¹⁴ A leletanyag tömegét jelentő korongolatlan edények, és a kisebb számú, kézi korongon formált, bekarcolt díszítésű edények töredékeit, valamint a néhány apró használati tárgyat (orsógomb, vaskész. stb.) a területen élt, griffes-indás leletanyaggal jellemezhető, 8. századi népesség hagyta hátra.¹⁵

On the historical chronology

The specific items (baking bells, hand-thrown clay cauldrons) of the described finds of the settlements were formerly dated in the technical literature from the turn of the 8th–9th centuries and the 9th century. To date these objects seem to have been used already in the 8th century.¹⁴ The sherds of the wheel-thrown vessels, which make the majority of the finds, and those of the less frequent vessels produced on a slow wheel and decorated with incised patterns, just like the few small articles of use (spindle whorls, iron knife, etc.) were left to us by the population of the 8th century that can be characterised by a griffin-and-tendrill find material.¹⁵

14 VIDA 1991/b, 392; LISKA 1996/b, 164.

15 A településrészlet keltezésének pontosításához nagyban hozzájárul majd a tőle alig 300 m-re K-re elhelyezkedő Gyula 483. sz. lelőhely területén 2002-ben, Rózsa Zoltán irányításával feltárt késő avar kori temetőrészlet feldolgozása.

14 VIDA 1991/b, 392; LISKA 1996/b, 164.

15 The analysis of the Late Avar cemetery fragment unearthed under Zoltán Rózsa's direction at Gyula site no. 483 in 2002, which is situated only 300 m E of our site, will largely contribute to the more exact dating of the settlement fragment.

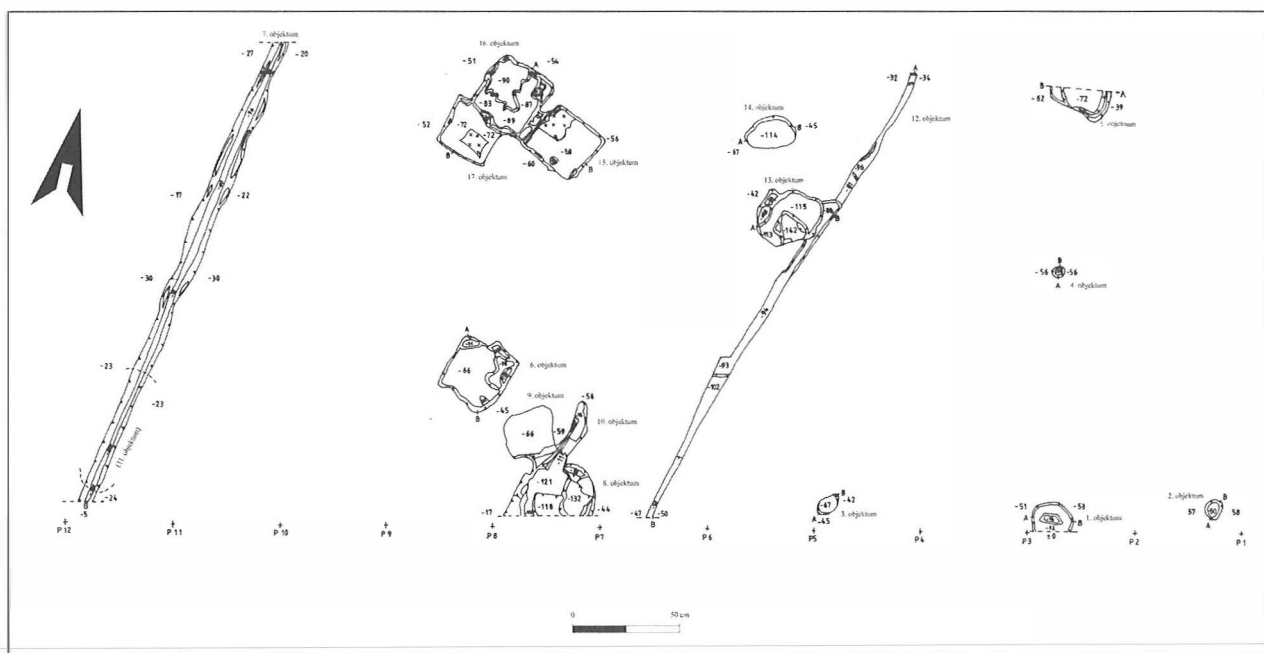
Irodalom • References

- BÁLINT 1991 BÁLINT, Cs.: Die Spätawarenzeitliche Siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád) VariaArchHung Bp. 1991.
- BENCZE-GYULAI-SABJÁN-TAKÁCS 1999 BENCZE Z. – GYULAI F. – SABJÁN T. – TAKÁCS M.: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. – Ausgrabung und Rekonstruktion eines Grubenhauses aus der Árpádenzeit. Monumenta Historica Budapestinensia 10, Budapest 1999.
- LISKA 1996 LISKA A.: Régészeti topográfiai adatok Szentés környékének 7–9. századi településtörténetéhez. – Archäologisch-topographische Angaben zur Siedlungsgeschichte der Umgebung von Szentés im 7–9. Jahrhundert. SAVARIA 22/3 19921–995 (1996) 163–171.
- LISKA 1999 LISKA A.: Egy 8–9. századi település emlékei Gyulavári határából. – Relics of a settlement of 8–9th century boundaries of Gyulavári. BMMK 20, (1999) 67–81.
- MADARAS 2000 MADARAS L.: Avar kori településrészlet Szentés határában. Leletmentés a 451. sz. út Szentés elkerülő szakaszán. – Ein Awarenzeitliches Siedlungsdetail in der Gemarkung von Szentés. Rettungsgrabung auf dem Umleitungsweg 451 bei Szentés. MFMÉ – StudArch VI. (2000) 237–262.
- MESTERHÁZY-HORVÁTH 1983 MESTERHÁZY K. – HORVÁTH L.: Településtörténeti kutatások Veresegyház határában. – Siedlungsgeschichtliche Forschungen in der Gemarkung von Veresegyház. ArchÉrt 110. (1983) 112–124.
- SZENTGYÖRGYI 2000 SZENTGYÖRGYI V.: Az elveszett tető. In: A középkori magyar agrárium. Szerk.: Bende L.–Lőrinczy G. Ópusztaszer 2000, 183–204.
- SZŐKE 1980 SZŐKE, B. M.: Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichte des Körös-Gebietes in Südost-Ungarn. ActaArchHung 32. (1980) 181–205.
- TOMKA 1971 TOMKA P.: A Győr, Téglavető-dűlői avar temető belső csoportjai. – Die inneren Gruppen des awarenzeitlichen Gräberfeldes von Győr, Téglavető. Arrabona 13 (1971) 55–97.
- TROGMAYER 1962 TROGMAYER O.: Népvándorlás kori telepnyomok Bokros határában. – Siedlungsspuren aus der Völkerwanderungszeit im Gebiet von Bokros. MFMÉ 1960–62 (1962) 3–8.
- VIDA 1991/A VIDA, T.: Chronologie und Verbreitung einiger awarenzeitlicher Keramiktypen. ANTEUS (MittArchInst) 19–20 (1991) 131–144.
- VIDA 1991/B VIDA T.: Újabb adatok az avar kori „fekete kerámia” és a korongolatlan cserépbográcsok kérdéséhez. – Weitere Angaben zur Frage der awarenzeitlichen „Schwarzen Keramik” und der handgeformten Tonkessel. MFMÉ 1984–85/2 (1991) 385–399.

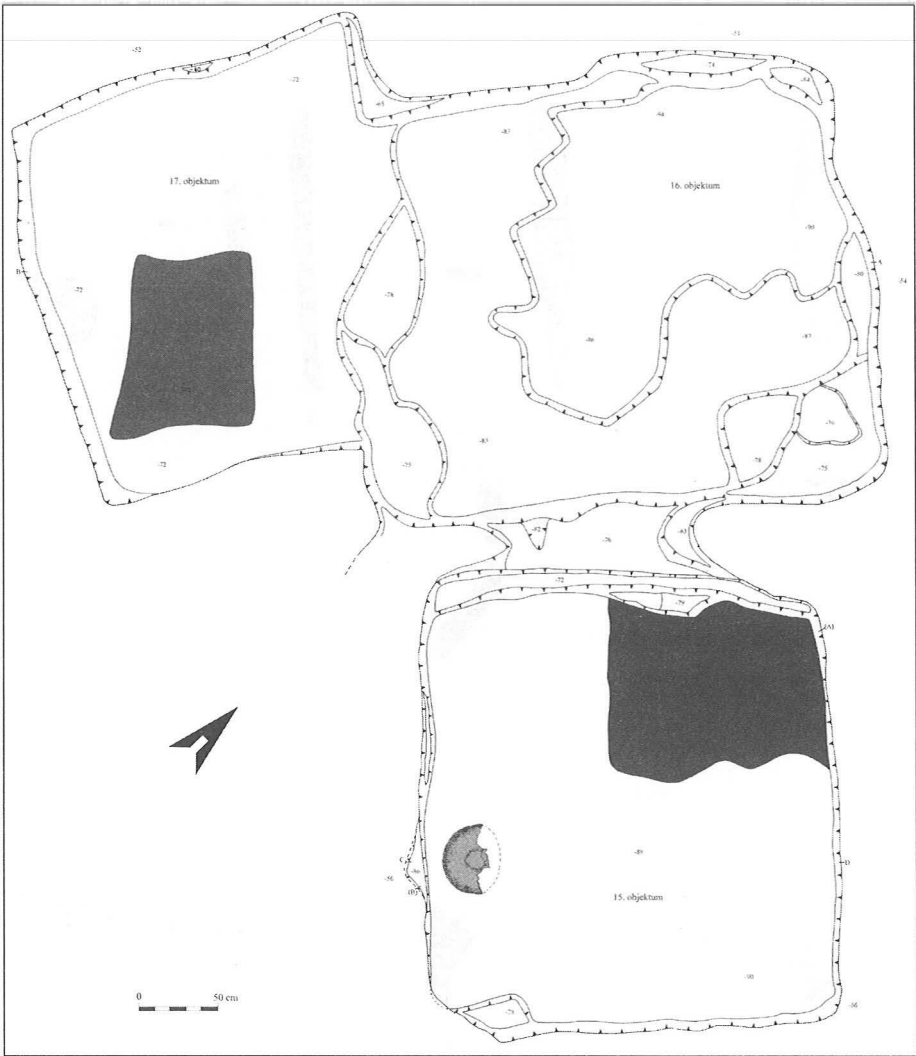
1. kép: Gyula 425. sz. lelőhely M=1:10.000

Fig. 1: Gyula site no. 425 Scale = 1:10000

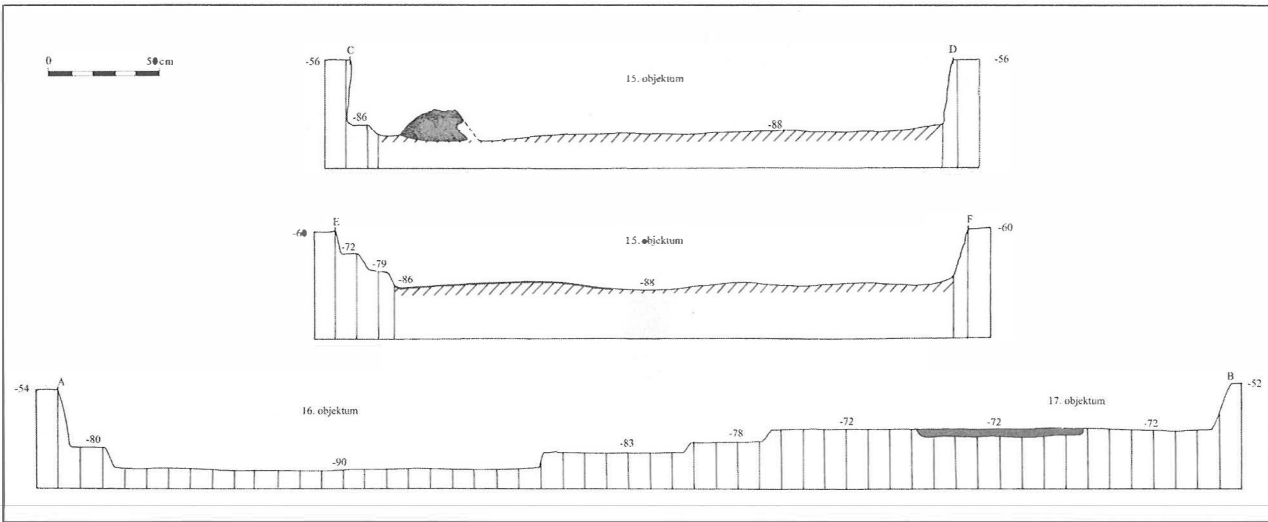
2. kép: Gyula 425. sz. lelőhely, 44. sz. főút négysávosításának nyomvonala, I. szakasz, É-i oldal

Fig. 2: Gyula site no. 425, the track of the four-lane route no. 44, phase I, N side

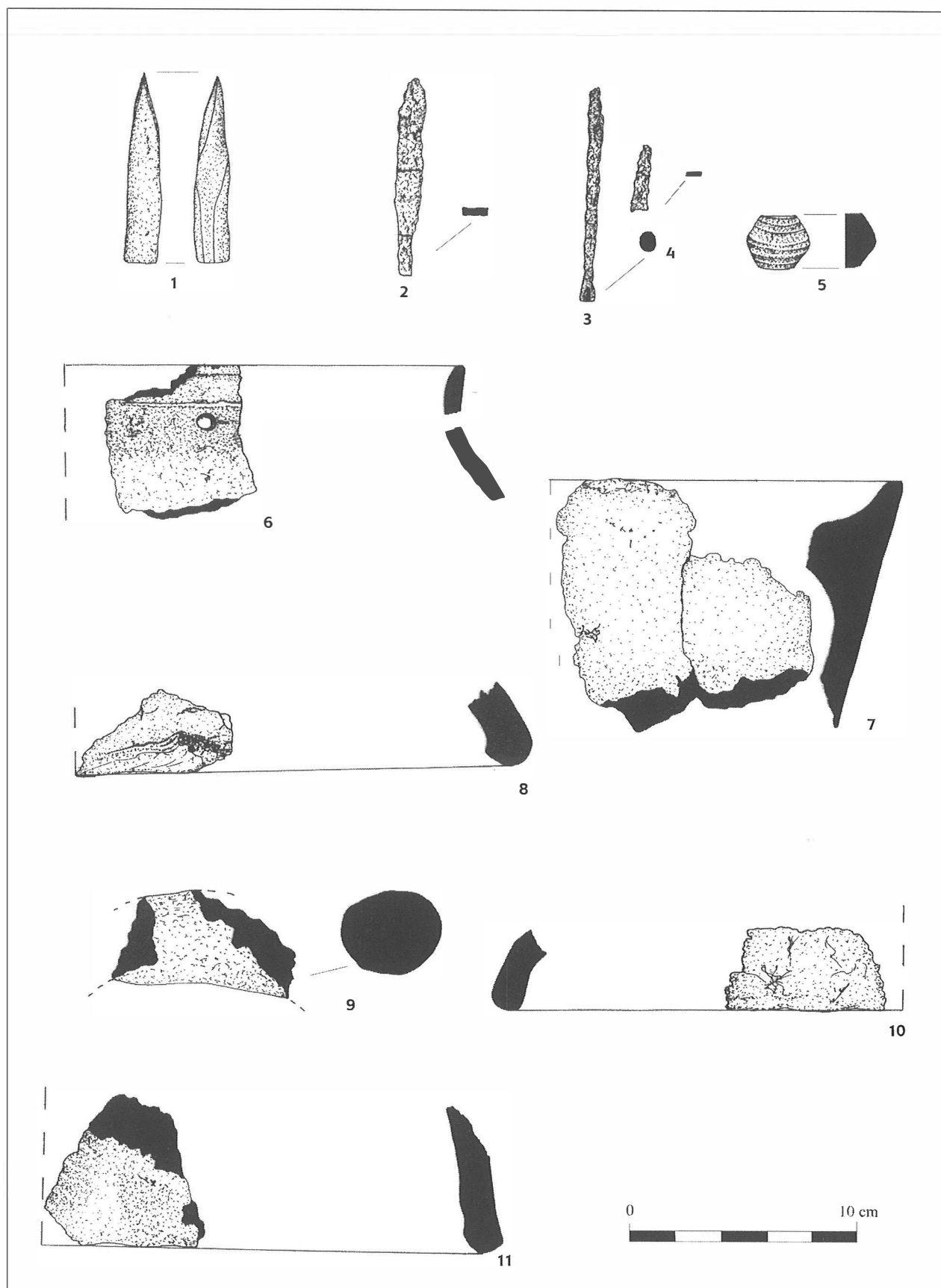
3. kép: Gyula 425. sz. lelőhely, 15. objektum, 16. objektum, 17. objektum felülnézeti rajz

Fig. 3: Gyula site no. 425, sketch of features 15, 16 and 17 from above

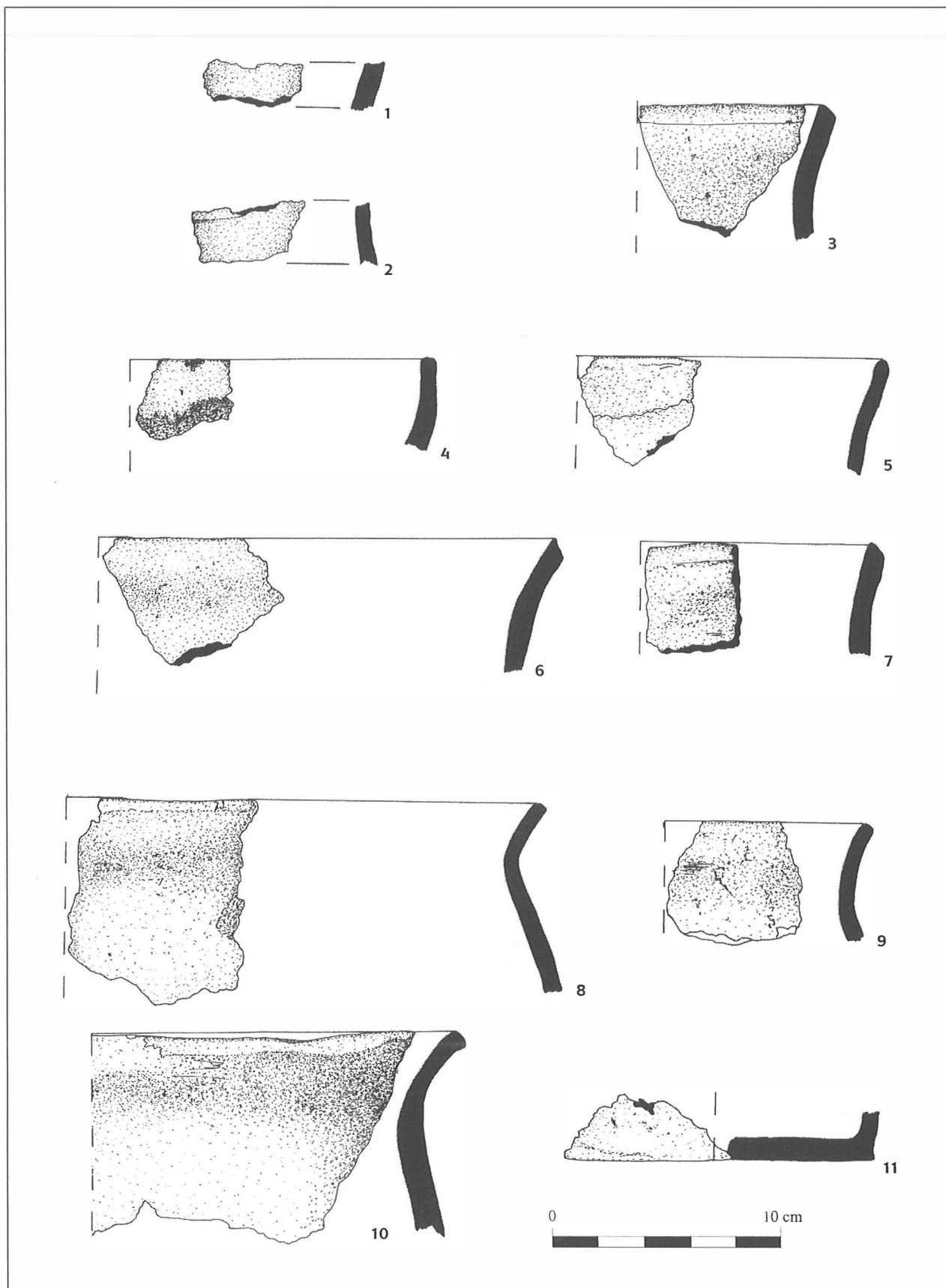
4. kép: Gyula 425. sz. lelőhely, 15. objektum, 16. objektum, 17. objektum metszetrajzok

Fig. 4: Gyula site no. 425, section drawings of features nos. 15, 16 and 17

5. kép: Gyula 425. sz. lelőhely 15. objektum leletanyaga

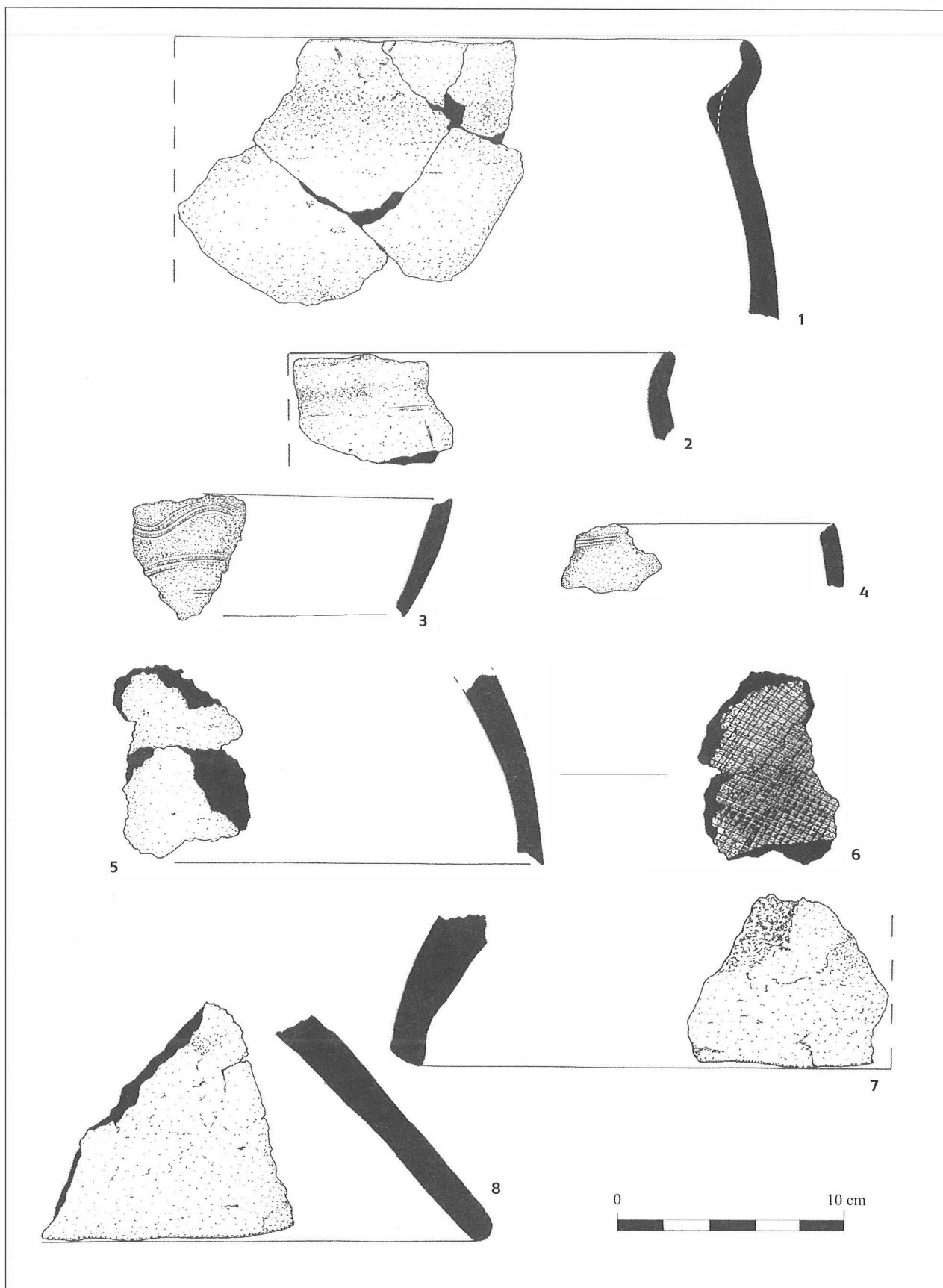
Fig. 5: Gyula site no. 425, finds from feature no. 15

6. kép: Gyula 425. sz. lelőhely 15. objektum leletanyaga

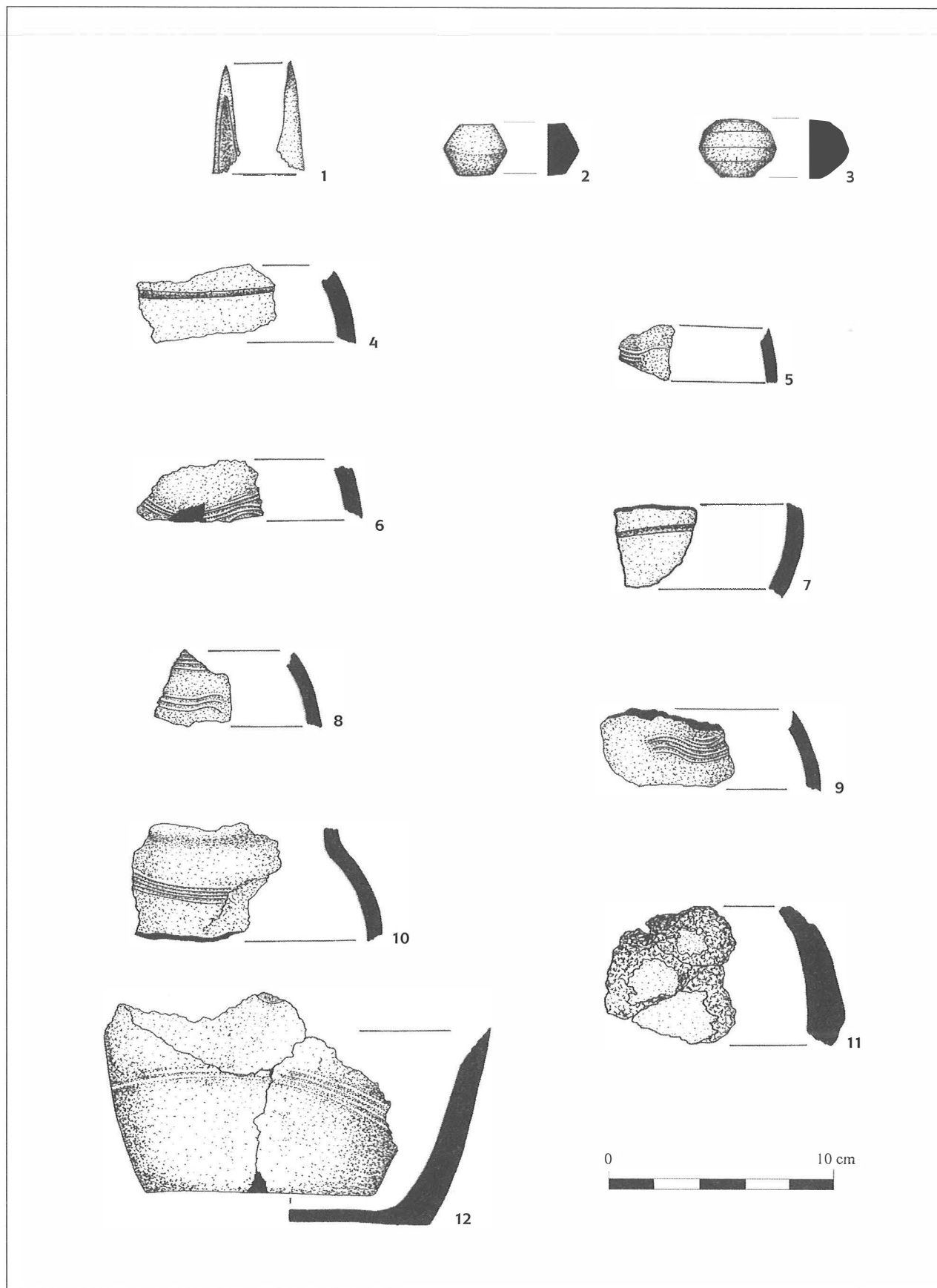
Fig. 6: Gyula site no. 425, finds from feature no. 15

7. kép: Gyula 425. sz. lelőhely 16. objektum leletanyaga

Fig. 7: Gyula site no. 425, finds from feature no. 16

8. kép: Gyula 425. sz. lelőhely 17. objektum leletanyaga

Fig. 8: Gyula site no. 425, finds from feature no. 17

9. kép: Gyula 425. sz. lelőhely 15. objektum, sütőharang

Fig. 9: Gyula site no. 425, baking bell from feature no. 15

Langó Péter

Kora Árpád-kori temető Kőspallagon

Előzmények¹

1959-ben a Börzsöny déli oldalán a mai Kőspallag (Pest m.) egyik kertjében burgonyaásás közben egy VII. Konstantin és II. Romanosz (948–959) által vert bizánci aranysolidust találtak.² A pénz a rendőrségre, majd onnan a rendőrségi jegyzőkönyvvel együtt a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Osztályára került. A lelőhely azonosítását akkor senki nem végezte el,³ erre csak a topográfiai munkálatok során nyílt lehetőség.⁴ 2000-ben a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársaként azonosítottuk a lelőhelyet. Ekkor a már megbolygatott sírokat jelző csonttöredékek jelezték a temető helyét a dombon. Egy újabb helyszíni szemle során 2002. március 25-én a lelőhelyet újra azonosítottuk, de ekkor csonttöredékeket a felszínen nem találtunk.

Az azonosítások során kiderült, hogy a bizánci érme (a Kemény-család valamikori kertje), a mai település belterületén, a Szent István utcából, a Kishanta-patak és a Korompa-patak közt lévő domboldalról került elő. A lelőhely ma is kiemelkedik környezetéből. A domb erősen lejtős nyugati oldalának felső részén, a sziklás agyagos talajban feküdtek a sírok.

Az ásatás rövid ismertetése

A lelőhely 2002. tavaszi azonosítása után a 10–11. századi temető embertani anyaga megfelelőnek tűnt a tervezett genetikai vizsgálatok szempontjából. 2002. június 5.–július 5. között hitelesítő ásatást végeztünk.⁵ Az ásatások során a feltárt 205 m² nagyságú területen összesen 4 sírt sikerült feltárnunk és megfigyelnünk (1. kép). A megtalált csontvázak töredékes állapotából és a csontok rossz kortikális állományából adódóan nem volt lehetőség a tervezett genetikai mintavételre.

1. sír (2. kép): T.: Ny-K, 280–100°. H.: 157 cm, m.: 51 cm. A sírgödör alakját nem sikerült megfigyelni, mert a sír részben a humuszrétegben került elő. Az eltemetett koponyáját s lábát az eke korábban megbolygatta. A megmaradt csontmaradványok töredékesek, s a csontok nagy része megsemmisült. A hátán fekvő, nyújtott hely-

Péter Langó

Cemetery from the early Árpadian period at Kőspallag

Antecedents¹

In 1959, a Byzantine gold solidus minted by Constantine VII and Romanos II (948–959) was found during potato digging in a garden in the modern Kőspallag (Pest c.) on the southern side of the Börzsöny.² The coin was first taken to the police and then, together with the police record, to the Medieval Department of the Hungarian National Museum. Nobody surveyed the site at that time,³ it was done only within the frames of topographic surveys.⁴ In 2000, we surveyed the site on behalf of the Hungarian National Museum. At that time, bone fragments coming from the disturbed graves indicated the place of the cemetery on the hill. Another inspection on March 25, 2002 identified the same site although no more bone fragments were found on the surface.

The inspections revealed that the Byzantine coin was found in the inner territory of the modern village, in the former garden of the Kemény family in Szent István Street, on the hill between the Kishanta stream and the Korompa stream. The site rises from its environment even to date. The graves lay in a rocky, clayey soil in the upper part of the steeply sloping western side of the hill.

Short description of the excavation

After the inspection of the site in spring 2002, we found the anthropological material of the cemetery from the 10th–11th centuries suitable for the planned genetic analyses. An authenticating excavation was conducted between June 5 and July 5 2002.⁵ Altogether 4 graves were unearthed and observed on the 205 m² uncovered during the excavation (Fig. 1). The fragmentary condition and the poor cortical substance of the unearthed skeletons did not afford us to take genetic samples as it had been planned.

Grave no. 1 (Fig. 2): O: W-E, 280–100°. L.: 157 cm, d.: 51 cm. We could not observe the shape of the grave shaft since the grave was found partly in the humus. The plough had disturbed the skull and the feet. The preserved bones are fragmentary and most of the bones were damaged. The extended skeleton lay on the back,

1 A tanulmány az NKFP 5/088/2001. pályázat keretén belül íródott.
2 DIENES 1972, 83, 27. kép; KOVÁCS 1989, 90, Taf. XXV. 1041. Az aranysolidus leltári száma: MNM 62.21.A.
3 MNM Éremtára 41/1958.
4 MRT 9. 171. 15/5 lh.
5 A feltárás a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete által vezetett „Történeti genetika a magyar ethnogenezis kutatásában” című program keretén belül történt. A kutatás egyik célja olyan új, 10. századi temetők feltárása volt, melyekből további genetikai minta nyerhető, ami kiegészíti a folyamatosan bővülő, s a program végcéljával kitérített archaikus genetikai adatbázist.

1 The study was written within the frames of the NKFP 5/088/2001 competition.
2 DIENES 1972, 83, fig. 27; KOVÁCS 1989, 90, Taf. XXV. 1041. In ventury number of the gold solidus: MNM 62.21.A.
3 MNM Coin Collection 41/1958
4 MRT 9. 171. 15/5
5 The excavation was carried out within the frames of the “Historical genetics in the study of Hungarian ethno-genesis” program directed by the Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences and the Research Institute of Genetics of the Biological Centre of Szeged. The purpose of the investigations was the uncovering of new cemeteries from the 10th century from which further genetic samples could be collected to enlarge the continuously increasing genetic database, which is the ultimate aim of the program.

zetű váz koponyája a jobb oldalára fordult. A két humerus csak töredékesen maradt meg, amely alapján valószínűsíthető, hogy azok a test mellett nyújtva feküdtek. Az ujjcsontok helyzetéből következtetni lehet arra, hogy a jobb kart a könyöknél megtörték, s a radiust és az ulnát a medencére hajlították.

Mellékletek: 1. S-végű *hajkarika* a halott bal oldali halántékcsontra mellett került elő. A kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült ékszer, jó megtartású tárgy volt. Átm.: 16 mm, huzal v.: 3 mm, s vég sz.: 6 mm. (2. kép 1.) 2. S-végű *hajkarika* az előző alatt közvetlenül, arra merőlegesen feküdt a koponya bal oldalán. A kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, jó megtartású ékszer S-vége sérült. Átm.: 15 mm, huzal v.: 2 mm, s vég sz.: 8 mm. (2. kép 4.) 3. S-végű *hajkarika* a koponya jobb oldalán. A kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, jó megtartású tárgy enyhén deformálódott. A hajkarika környékén, s a koponyafalon is, sötét színű szerves anyag maradványokat találtunk. A megfigyelt sötét folt valószínűleg a hajkarikához kapcsolódó bőrtárgyra enged következtetni, amelyet a tárgy közvetlenül díszített. A szerves anyagot in situ kiemeltük, s a hajkarikával együtt elcsomagoltuk. Átm.: 17 mm, huzal v.: 2 mm, s vég sz.: 8,5 mm. (2. kép 5.) 4. Bronz *pántgyűrű* az eltemetett jobb ujjcsontjainak egyikén. Az ujjcsont közvetlenül a medence megmaradt töredékei felett feküdt. A pántgyűrű egyik vége elhegyesedő, a másik pedig elvékonyodó volt. A nyitott ékszer előlapján, az alsó és a felső harmadban egy-egy árkolás futott körbe. Átm.: 20,5 mm, sz.: 7,23 mm v.: 1,4 mm. (2. kép 2.) 5. A halott jobb bokája mellett egy kézzel formált, durva szemcsésű homokkal soványított, gyengén kiégetett, vörösbarna színű, barnásfekete foltos *fazék* volt. Az edény alján fenékbélyeg található. Pereme erősen kihajlott. Az edényt a szántás már korábban megbolygatta, így peremének csak apró töredékeit sikerült megmenteni. M.: 108 mm, pá.: 116 mm, fá.: 83 mm, fal v.: 5,2 mm. (2. kép 3.)

2. sír (3. kép): T.: NY-K, 300–120°. H.: 208 cm, sz.: 67 cm, m.: 48 cm. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz maradványai egy téglalap alakú, az alsó részén szabálytalanul összeszűkülő sírgödörben feküdtek. A vázcsonatok csak töredékesen, nagyon rossz állapotban maradtak meg. A koponya a bal oldalára fordult, csigolyái a bontás során még megfigyelhetők voltak, azonban ezeket már nem tudtuk felszedni. Jobb és bal karja, a megmaradt töredékek alapján nyújtva a test mellett, azzal párhuzamosan feküdt. Medencéje szinte teljesen felszívódott, s lábcsontrajai is csak töredékesen maradtak meg. A bal boka, s a bal lábujjak egy részét sikerült felszednünk. A bal oldalon, a valamikori bordák és a bal medence töredékei alatt barna, faszenes szerves foltmaradványokat figyeltünk meg. A faszenes foltrétegből arra következtünk, hogy az elhunytat koporsóban helyezték a sírba.

Mellékletek: 1. Bronz *pántgyűrű* a sír bal oldalán a karcsontok helyén került elő. A gyűrű nem a viseleti helyén, hanem annál magasabban a bal karcsontok magasságában volt; minden bizonnyal az idők folyamán egy állat eltúrta az ékszert. A rossz megtartású tárgyat

the skull tilted to the right. Only fragments of the two humeri were preserved, they suggest that the arms were extended along the body. The position of the digits implies that the right arm was bent at the elbow and the radius and the ulna were bent over the pelvis.

Grave furniture: 1. An S-terminalled *lockring* was found at the left parietal bone. The piece of jewellery made of a silver wire of a round cross-section was well preserved. Diam: 16 mm. Wire th: 3 mm, w. of the S-terminal: 6 mm. (Fig. 2. 1) 2. An S-terminalled *lockring* lay at the left side of the skull right under the above one, perpendicular at it. The S-terminal of the well-preserved piece of jewellery made of a silver wire of a round cross-section is injured. Diam: 15 mm, wire th: 2 mm, w of the S-terminal: 8 mm. (Fig. 2. 4) 3. An S-terminalled *lockring* was found on the right side of the skull. The well-preserved object made of a silver wire of a round cross-section is slightly deformed. Dark-coloured organic remains were found around the lockring and on the wall of the skull. The observed dark patch suggests that the lockring was fastened to a leather object to decorate it. The organic matter was lifted in situ and packed together with the lockring. Diam: 17 mm, wire th: 2 mm, w of the S-terminal: 8.5 mm. (Fig. 2. 5) 4. A bronze *band ring* was found on one of the digits of the right hand. The digit lay directly on top of the preserved remains of the pelvis. One terminal of the band ring tapers, while the other one is thinned. Each a groove runs around in the lower and the upper thirds of the frontal side of the ring on the frontal side of the ring. Diam: 20.5 mm, w: 7.23 mm, th: 1.4 mm. (Fig. 2. 2) 5. A hand-thrown, reddish brown *pot* with brownish black spots was found beside the right ankle of the dead. The clay of the poorly baked pot was tempered with coarse-grained sand. The rim is strongly outverted. The plough had disturbed the vessel so that only small fragments of the rim could be rescued. H: 108 mm, rd: 116 mm, bd: 83 mm, wall th: 5.2 mm. (Fig. 2. 3)

Grave no. 2 (Fig. 3): O: W-E, 300–120°. L: 208 cm, w: 67 cm, d: 48 cm. The remains of the dead lay extended on the back in an oblong-shaped shaft, which irregularly narrowed at the lower part. The very poorly preserved skeletal bones were found in a fragmentary condition. The skull tilted to the left. The vertebrae could be observed during the cleaning but they could not be lifted. The preserved fragments suggest that both arms were extended along the body parallel to it. The pelvis was nearly entirely absorbed, and only fragments survived from the thighs and the feet. The bones of the left ankle and some of the left digits could be lifted. We observed brown, organic patchy remains with charcoal under the fragments of the ribs and the left pelvis. The spot of charcoal implies that the dead was lowered into the shaft in a coffin.

Grave furniture: 1. A bronze *band ring* was found in the left part of the grave in the place of the bones of the arm. The ring lay not where it had been worn but higher, in the height of the bones of the left arm. Probably a burrowing animal had dislocated the piece of jewellery. The poorly preserved object was cut from a thin bronze

egy vékony bronzlemezéből vágta ki, és szélein a feltorlódtott sorját nem tisztították le. Átm.: 20,5 mm, sz.: 3 mm v.: 0,5 mm. (3. kép 1.) 2. Vaskés a bal kar töredékei mellett, azon kívül feküdt. A rossz megtartású, kisméretű tárgy nyéltüskéje a restaurálás során megsemmisült. H: 56 mm, sz.: 10 mm, v.: 7 mm. (3. kép 2.) 3. Sima *hajkarika* a koponya bal oldalán, kerek átmetszetű sima bronzhuzalból kialakított dísz. Átm.: 26 mm, v.: 0,7 mm. (3. kép 3.) 4. Vörös felületű *kerámiatöredék* a sírföldből. A kerámiatöredék minden bizonnyal a sír megásásakor kerülhetett a sírföldbe. A törés nyomai nem frissek, s a töredéken kívül további maradványokat sem találtunk a sírban. H.: 48 mm, sz.: 43 mm, v.: 6 mm. (3. kép 4.)

3. sír (4. kép): T.: Ny-K, 300–120°. H.: 90 cm, m.: 32 cm. A háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek váza már a humuszrétegbe esett, így a váz jelentős részét már az eke megsemmisítette. A korábbi földmunkák megbolygatták a váz többi részénél magasabban fekvő koponyát, elmozdítva azt eredeti helyéről. In situ helyzetben csak az állkapocs maradt. Apró töredékek jelezték még a jobb kar, a bal és a jobb femur helyzetét, valamint egy-két lábujjsontot is találtunk. A sírból melléklet nem került elő, a sírföldben azonban volt három kerámiatöredék. A kézzel formált, kerámiaüzalékkal soványított, gyengén kiégetett, vörösbarna színű töredékek alapján feltételezhető, hogy a gyermek mellé edényt is helyeztek, amely a későbbi mezőgazdasági munkák idején megsemmisült. A tárgy egykori meglétére csak a töredékek utaltak. Az is elképzelhető azonban, hogy a kerámiatöredékek a sír valamikori temetésekor keveredhettek a sírföldbe.

4. sír (5. kép): T.: NY-K, 280–100°. M.: 31 cm, csv h.: 138 cm. A sír feltárása bizonytalan, s ezért mérhetetlen volt. A háton fekvő nyújtott helyzetű nő váza töredékesen került elő. Valószínűleg az eltemetett bal oldalán megfigyelt, s a sírrajzra bejelölt rész lehetett a valamikor kiásott sírgödör, azonban a vázcsontok közvetlenül a humuszréteg alatt feküdtek, így a sírgödör méreteinek megállapítása bizonytalan. A koponya a váz jobb oldalára fordult, töredékes állapotban került elő. A jobb karcson apró töredéke, míg a bal kar nagyobb része épen maradt meg. A combcsontok töredékesek voltak, a lábszár pedig elmozdult (valószínűleg egy rágcsáló, vagy az eke bolygatta meg).

Mellékletek: 1–23. A sírban volt egy darab kisméretű bikonikus *üveggyöngy*. H.: 4 mm, sz.: 5,5 mm. 22 darab ásványi eredetű *gyöngy*. Az ásványi anyagból készített darabok közül 13 darab *hegyikristály gyöngyszem*, valamint 9 darab kvarcit rózsaszín színű *karneol* volt. A gyöngyszemek minden bizonnyal egy nyaklánc darabjai voltak, amire utal a koponya körüli elhelyezkedésük. (5. kép 1.) 24. Vastag ezüsthuzalból készült S-végű *hajkarika* a koponya bal oldalán a koponyacsont töredékei között. Átm.: 16, 2 mm, huzal v.: 3,3 mm, s vég sz.: 8 mm. (5. kép 2.) 25. *Bronzgyűrű* a bal kéz ujjcsontjainak a helyén. Öntött, sodrást utánzó díszítéssel kialakított végeit összeforrasztották. Átm.: 23 mm, sz.: 3,5 mm v.: 2 mm. (5.

plaque and the piled up burr was not removed from the edges. Diam: 20.5 mm, w: 3 mm, th: 0.5 mm. (Fig. 3. 1) 2. An *iron knife* lay outside the remains of the left arm. The tang of the poorly preserved small object perished during restoration. L: 56 mm, w: 10 mm, th: 7 mm. (Fig. 3. 2) 3. A plain *lockring* was found on the left side of the skull. The ornament was made of a plain bronze wire of a round cross-section. Diam: 26 mm, th: 0.7 mm. (Fig. 3. 3) 4. A *pottery fragment* of a red surface was recovered from the filling of the grave. It probably slipped into the earth when the grave was dug. The breaking surfaces are not fresh, and no other sherds were found in the grave. L: 48 mm, w: 43 mm, th: 6 mm. (Fig. 3. 4)

Grave no. 3 (Fig. 4): O: W-E, 300–120°. L: 90 cm, d: 32 cm. The skeleton of the child extended on the back lay already in the humus and the plough had destroyed the larger part of the skeleton. Former cultivation activity had disturbed, dislocated the skull, which lay higher than the rest of the skeleton. Only the jaw remained in its original position. Small fragments indicated the place of the right arm, the left and the right femori, and we found a few digits of the feet as well. The grave did not contain grave furniture, only three sherds were recovered from the filling of the grave. The poorly baked reddish brown fragments of a hand-thrown vessel, the clay of which was tempered with crushed ceramics, suggest that a vessel had been placed beside the child, which was later destroyed during agricultural activity. Only the fragments imply its existence. It is also possible, however, that the sherds were mixed into the earth at the time of the burial.

Grave no. 4 (Fig. 5): O: W-E, 280–100°. L: 31 cm, l of the skeleton: 138 cm. The outlines of the grave were vague, no measurements could be taken. The skeleton of the woman extended on the back was found in a fragmentary condition. The area observed on the left side of the dead and marked on the sketch of the grave could be the original grave shaft but the skeletal bones were found just under the humus layer and the determination of the measurements of the grave shaft was uncertain. The skull tilted to the right, it was found in a fragmentary condition. A small fragment of the bone of the right arm and the larger part of the left arm were found intact. The thigh-bones were fragmentary, while the legs were dislocated (probably a rodent or the plough disturbed them).

Grave furniture: 1–23: The grave contained a small biconical *glass bead*. L: 4 mm, w: 5.5 mm. 22 *beads* were made of minerals. From the items made of minerals, 13 *beads* were prepared from *rock crystal*, 9 items were made of pink *carneol*. The beads most certainly belonged to a necklace, which is implied by their distribution around the skull. (Fig. 5. 1) 24. An S-terminalled *lockring* made of a thick silver wire was found on the left side of the skull among the bone fragments of the skull. Diam: 16.2 mm, wire th: 3.3 mm, w of the S-terminal: 8 mm. (Fig. 5. 2) 25. A *bronze ring* in the place of the digits of the left hand. The terminals of the moulded ring, which was decorated with a pattern imitating twisting, were soldered together. Diam: 23 mm, w: 3.5 mm, th: 2 mm. (Fig.

kép 3.) 26. S-végű ezüst *hajkarika* a koponya bal oldalán; a koponyacsont töredékei között, azoktól északra feküdt. A csonttöredéken a hajkarikához oxidálódott szerves bőrmaradvány nyomait is sikerült megfigyelnünk. Átm.: 16,2 mm, huzal v.: 3,5 mm, s vég sz.: 9 mm. (5. kép 4.)

A feltárt sírok közül az 1–3. sír egy sírsort alkothatnak, míg a 4. sír valószínűleg egy következő sírsorhoz tartozhatott. Sajnos a temetőtöredék csonkán megszakadt. Az ásatás során a temető megmaradt részeit három oldalról biztosan körülhatároltuk, s csak az ásatástól nyugatra maradhattak még fel nem tárt sírok. A temető jelentős részét az intenzív földművelés az ásatás előtti évtizedekben már elpusztította. Az elpusztított sírokra utaltak a korábbi terepbejárások során talált felszíni csonttöredékek, s az is, hogy a feltárt négy sír közül is kettőt már megbolygatott az eke. A sziklás, kötött talajban minden bizonnyal az ide temetkezők sem áshatták mélyre a sírokat.

A temetőrészlet értékelése

A lelőhely a belterület szélén, a Kishanta-patakra lejtő domb déli részén fekszik. Az ide települő lakosság, hasonlóan a korábbi évszázadokon e környezetben élő más népekhez, a kiemelkedő ligetes dombhátat választotta a közeli település temetőjéül.⁶

A kóspallagi honfoglalás kori temető kezdetét és felhagyását sajnos annak töredékes volta miatt nem lehet meghatározni. A sírmező kezdetét, a szórványleletként 1959-ben bekerült solidus alapján, legkorábban a 10. század második felére, a század 60–70-es éveit követő időszakra datálhatjuk. Nem elképzelhetetlen az sem a feltárt 11. századi temetőtöredék alapján, hogy az itt élők csak Szent István (997–1038) uralkodása idején nyitották meg ezt a temetőt.

A lelőhely emlékanyaga beleillik a 10. század második felére, 11. századra keltezhető temetők régiségei közé. A vastag ezüsthuzalból kialakított S-végű hajkarikák megléte,⁷ a kerámiamedalléklet,⁸ vagy az egyszerű vaskészítmények általános jelenség a köznépi temetők emlékanyagában. A temetőtöredékhez közel eső Ipolykiskesziben feltárt teljes sírmező emlékanyagában ugyanúgy megtalálhatóak ezek a tárgyak,¹⁰ mint az Ipoly bal partján lévő temetőkben.¹¹ A leletanyagból kiemelkedő tárgytípusnak csak a szórványleletként előkerült arany solidus és a 4. sírban talált gyöngysor tekinthető.

5. 3) 26. A silver S-terminalled *lockring* lay on the left side of the skull, among the bone fragments of the skull, north of them. On the bone fragments, we could observe the traces of organic leather remains oxidised to the lockring. Diam: 16.2 mm, wire th: 3.5 mm, w of the S-terminal: 9 mm. (Fig. 5. 4)

From the unearthed graves nos 1–3 built a grave row, while grave no. 4 probably belonged to the next row. Regrettably, the cemetery was fragmentary. We could certainly delimit the preserved parts of the cemetery on three sides, only west of the excavated area can further graves be expected. The larger part of the cemetery had been destroyed by intensive cultivation in the decades preceding the excavation. The bone fragments found during earlier field walkings indicated the destroyed graves just like the fact that the plough also damaged two of the uncovered graves. The people who buried their dead here could not dig deep into the rocky, compact soil either.

The evaluation of the cemetery fragment

The site is located at the edge of the inner territory, in the southern part of the hill sloping toward the Kishanta stream. The population that lived here chose the elevated hillside covered with a grove to establish their cemetery, similarly to other peoples in the preceding centuries.⁶

The start and the termination of the cemetery of the Conquest Period at Kóspallag could not be determined because of its fragmentary condition. The start of the cemetery can be dated the earliest from the second half of the 10th century, the 60's and 70's of the century after the solidus recovered as a stray find in 1959. However, the uncovered cemetery fragment of the 11th century may suggest that the inhabitants of the region opened this cemetery only at the time of Saint Stephen's reign (997–1038).

The find material of the site fits among the relics of cemeteries dated from the second half of the 10th century and the 11th century. The existence of S-terminalled lockrings made of thick silver wires,⁷ the pottery grave furniture⁸ or the simple iron knife placed in the grave⁹ were common phenomena in the materials of the cemeteries of commoners. Similar objects can be found in the find material of the entirely unearthed cemetery of Ipolykiskesz not far from our cemetery fragment¹⁰ just as well as in cemeteries on the left bank of the Ipoly.¹¹ The only prominent finds are the gold solidus recovered as a stray find and the string of beads found in grave no. 4.

6 A korábbi megtelepülés nyomaira utal a topográfia szerzői által végzett terepbejárás eredménye. A temetőtől északra római kori kerámiamaradványokat, valamint a 8–9. századra jellemző edénytöredékeket találtak. Vö.: MRT 9, 171.

7 SZŐKE-VÁNDOR 1987, 54–59; KOVÁCS 1994, 112–114; ISTVÁNOVITS 2003, 281–285.

8 TÖRÖK 1962, 54–64; ISTVÁNOVITS 2003, 353–355.

9 KISS 1968, 245; KOVÁCS 1988, 147–148, 152, 14. J.; KOVÁCS 1994, 107; ISTVÁNOVITS 2003, 328–330.

10 HANULIAK 1994, 31–32, 37–40, 50–54, 63.

11 BAKAY 1978, 165–175.

6 The field walking executed by the authors of the topography attested to earlier occupations. North of the cemetery, Roman sherds and pottery fragments characteristic of the 8th–9th centuries were collected. See: MRT 9, 171.

7 SZŐKE-VÁNDOR 1987, 54–59; KOVÁCS 1994, 112–114; ISTVÁNOVITS 2003, 281–285.

8 TÖRÖK 1962, 54–64; ISTVÁNOVITS 2003, 353–355.

9 KISS 1968, 245; KOVÁCS 1988, 147–148, 152, 14. J.; KOVÁCS 1994, 107; ISTVÁNOVITS 2003, 328–330.

10 HANULIAK 1994, 31–32, 37–40, 50–54, 63.

11 BAKAY 1978, 165–175.

Az arany solidus

Az érem VII. Biborbanszületett Konstantin és II. Romanosz társcsászárság uralkodása alatt készült, 948–959 között. A jó megtartású pénz egyik oldalán a két császár (apa és fia), a másik oldalán pedig Krisztus alakja látható. A tárgy egyik oldala sem kopott erősen. Azon az oldalon, ahol a Krisztus-ábrázolás van, a perem egy részén, a használat nyomai során bekövetkezett kopás figyelhető meg.

A helyiek közül a lelőhely közelében lakó idős néni, Rónaszéki Piroska még emlékezett az érme előkerülési körülményeire. Elmondása alapján a tárgy előkerülésekor különböző apró csonttöredékeket is találtak a kapálók. Ezek alapján még inkább megerősítést nyer az a feltételezés, hogy az érme egy sír melléklete volt.¹²

A bizánci érmék számos kárpát-medencei leletből kerültek már elő.¹³ Az eddig talált érmék közül, amint arra Kovács László is utalt összefoglaló munkájában, a legáltalánosabb darabok közé tartozott a VII. Biborbanszületett Konstantin és II. Romanosz által kibocsátott típus.¹⁴ Hasonló, aranyozott bronz, hamis solidus utánzat feküdt a lelőhely közelében lévő Szob, Kiserdő 60. gyermeksírában.¹⁵ Az érmetípus nagyszámban fordul elő a leletanyagban, és ha a jól megfigyelt temetkezések mellett a szórványleleteket is figyelembe vesszük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a bizánci nemesfém érmék közt leginkább a VII. Konstantin időszakában vert érmék a gyakoriak.

A bizánci érmék, hasonlóan a nyugat-európai pénzekhez, számos esetben hosszabb ideig is használatban lehettek, mielőtt a magyarokhoz kerültek volna.¹⁶ A 10. századi leletkörnyezetben előkerült bizánci pénzeket a kutatás sok esetben egyszerűen a kalandozásokhoz kapcsolta.¹⁷ A solidusok elterjedése alapján azonban már

The gold solidus

The coin was minted during the reign of Constantine Porphyrogeneitos VII and Romanos II co-emperor between 948 and 959. One face of the well-preserved coin shows the two emperors (father and son), while Christ is depicted on the other face. Neither face is strongly worn. On the face where Christ is depicted, use-wear can be observed on a section of the edge.

Piroska Rónaszéki, an elderly woman who lived nearby, still remembered how the coin had been found. She told us that people had found tiny bone fragments when they had found the coin during hoeing. This corroborates the supposition that the coin belonged to a grave furniture.¹²

Byzantine coins were found in numerous find assemblages in the Carpathian Basin.¹³ The type issued by Constantine Porphyrogeneitos VII and Romanos II belonged among the most common coins found until now, as László Kovács pointed it out in his recapitulative study.¹⁴ A similar, gilded silver fake solidus imitation lay in grave no. 60 of a child at Szob, Kiserdő, not far from our site.¹⁵ This coin type occurs in a large number in the find material and, if we take into consideration the stray finds as well beside the well observed burials, we find that the coins minted during Constantine VII's reign are the most frequently occurring Byzantine coin types minted from precious metals.

The Byzantine coins, similarly to the Western European ones, could in many cases have been used for a long time before Hungarians obtained them.¹⁶ Research often simply associated the Byzantine coins found in a 10th century environment with the time of incursions.¹⁷ The distribution of the solidi suggested, however, that

12 Az érem kapcsán felmerült korábban az a vélemény is, hogy az „inkább szórványlelet, mintsem egy kora Árpád-kori temetkezés hagyatéka”. (TETTAMANTI 2001, 18.)

13 KOVÁCS 1989, 139–145.

14 KOVÁCS 1989, 141.

15 BAKAY 1978, 29–33; KOVÁCS 1989, 66–67.

16 KOVÁCS 1985, 178.

17 BÓNA 2000, 64. Bóna István azért is gondolta azt, hogy csak a kalandozások emlékei voltak a bizánci pénzek, mert úgy látta, hogy „a történelmi tényeknek megfelelően a bizánci pénzek beáramlása a 969. évvel lezárul”. (BÓNA 2000, u. o.) Véleményét megerősítve érezte abban is, hogy a „szóban forgó időkorszakban jegyzi fel Jákob fia Ábrahám kereskedő, hogy a magyarok a prágai vásáron aranypénzzel fizettek – nyilvánvalóan a bőségesen birtoltolt bizánci aranypénzzel”. (BÓNA 2000, u. o.) Ibrahim Ibn – Ya'qub At-Turtushi prágai vásárról szóló tudósítása azonban nem szól egyértelműen a magyarok jelentős solidus vagyonáról (CHRAVÁT 2000, 150). A tudósításban szereplő mondat arról tesz említést, hogy a kereskedelemben egy „qinshar” (MISHIN 1996, 186), „qanschâr” (JACOB 1927, 12. 6. j.) nevű fizetőeszközt használtak. A fizetőeszköz pontos azonosításáról azonban nem egységes a filológusok és történészek álláspontja. Leginkább muzulmán dirhem>dinár kifejezésre vezették vissza az útleírásban szereplő fogalmat (WESTBERG 1898, 22; BÁLINT 1981, 109–110), de felmerült az az elképzelés is, hogy itt nem egy pénztípusról, hanem egy pénzegységről van szó (MISHIN 1996, 186. 17. j.; HÁSKOVÁ 2000.). A filológusok és a történészek eltérő megoldási javaslatai alapján tehát nem tűnik egyértelműen bizonyítottnak Bóna István

12 Another opinion that was raised with regard to the coin held that “it was rather a stray find than the legacy of a burial from the early Árpadian period” (TETTAMANTI 2001, 18.)

13 KOVÁCS 1989, 139–145.

14 KOVÁCS 1989, 141.

15 BAKAY 1978, 29–33; KOVÁCS 1989, 66–67.

16 KOVÁCS 1985, 178.

17 BÓNA 2000, 64. István Bóna thought that the Byzantine coins were the relics of the incursions because he held that “in harmony to historic facts, the inflow of Byzantine coins stopped in 969.” (BÓNA 2000 item.) He found that his theory was supported by the fact the “Jacob's son Abraham tradesman recorded in this period that Hungarians paid with gold coins in the market at Prague – certainly with Byzantine gold coins of which they had an ample stock.” (BÓNA 2000 item.) Ibrahim Ibn – Ya'qub At-Turtushi's report of the market at Prague, however, does not explicitly mention the abundant solidus wealth of the Hungarians. (CHRAVÁT 2000, 150) The sentence in the report mentions that they used a currency called “qinshar” (MISHIN 1996, 186), “qanschâr” (JACOB 1927, 12, note 6). However, historians and philologists have not agreed in the identification of this currency. The concept mentioned in the description of the journey is usually led back to the Moslem dirhem>dinar expression (WESTBERG 1898, 22; BÁLINT 1981, 109–110). Another idea was that this was not a coin type but a currency unit (MISHIN 1996, 186, note 17; HÁSKOVÁ 2000.). Thus István Bóna's definition that the Hungarians used solidus as a currency in the market of Prague does not seem evident in the light of the diverse

korábban felmerült az a lehetőség, hogy ezek az érmék, az arab dirhemekhez hasonlóan, nem a kalandozások tárgyi emlékei, hanem egy másfajta kapcsolat emlékei voltak.¹⁸ A VII. Konstantin uralkodása alatt kiadott érmék nagy száma még inkább figyelmeztet arra a lehetőségre, hogy ezeknek a tárgyaknak egy része nem a kalandozások idején került a Kárpát-medencébe.¹⁹ A pénzérmék folyamatos jelenlétére a 10–11. században a magyarok kereskedelmi kapcsolatai is utalhatnak. Nem állapítható meg egyértelműen ugyanis az, hogy a pénzverési ideje alapján minden egyes, a 10. században készített érme még ugyanabban az évszázadban a sírba is került. A katonai események megszűnését követően is kerültek be a Kárpát-medencébe bizánci pénzek.²⁰ Ezek az érmék azt mutatják, hogy a Bizánc és peremterülete, valamint a Kárpát-medence között folyamatosan fennállt egy kontaktus. A kapcsolatok tehát nem merültek ki az egyoldalú katonai vállalkozásokban, hanem, amint azt a Délkelet-Európában készített emlékek,²¹ valamint bizonyos tárgytipusok analógiái is mutatják,²² fontos szerephez jutott a kereskedelem is.

A szórvány leletként előkerült érme a kóspallagi temetőtöredék esetében tehát nem jelent segítséget a sírmező 10. századi kezdetének bizonyításában. A VII. Konstantin uralkodása alatt kiadott érmék közül azok a darabok, melyek nem olyan közösség temetőjéből származnak, amely csoport esetében nem feltételezhető a déli katonai hadjáratok zsákmányából való részesedés,²³

these coins, just like the Arabian dirhems, were not the relics of the time of incursions but attested to a different contact.¹⁸ The large number of coins issued during Constantine VII's reign also calls attention to the possibility that some of these objects were taken into the Carpathian Basin not at the time of incursions.¹⁹ The trading contacts of the Hungarians in the 10th–11th centuries can also have led to the persistent presence of these coins. Namely, the time of the minting of a coin does not mean for certain that every coin of the 10th century was placed into the grave the same year it was minted. Byzantine coins arrived in the Carpathian Basin even after the termination of military campaigns.²⁰ These coins indicate that a continuous contact was sustained between Byzantium and its region and the Carpathian Basin. It means that the contacts were not restricted to unilateral military campaigns. As relics prepared in South-Eastern Europe²¹ and the analogues of certain object types²² prove, commerce also played an important role.

Thus the coin found as a stray find does not help in demonstrating that the cemetery fragment at Kóspallag came from the 10th century. The coins issued during Constantine VII's reign that did not come from the cemetery of a population that could have a share of the loots of the southern military campaigns²³ or where the regional position of the cemetery does not suggest a direct Byzantine influence, do not always mark the

azonosítása, hogy a vásárban a magyarok solidust használtak volna fizetőeszközként. A pénzérmék 969 utáni hiányát a Kárpát-medence leletanyagából pedig a régészeti leletek cáfolják. A későbbi veretek közül klasszikus leletanyaggal került elő egy aranyolidus Orosháza, Pusztai Ignácné tanyája melletti temetőből (DIENES 1965, 150). A 3. sír mellékleteként talált érmet II. Basileos Bulgaroktonos – VIII. Konstantin (976–1025) bocsátotta ki, így az biztosan későbbi, mint a kalandozások időszaka (KOVÁCS 1989, 50). Nem a kalandozások során csaphatták be a Szárász, Szlavónia dűlő lelőhelyről származó szórvány aranyozott bronz pénzhamisítvány tulajdonosát sem. Az érmet ugyanis szintén egy II. Basileos Bulgaroktonos – VIII. Konstantin (976–1025) által vert pénz alapján készítették (KISS 1983, 285; KOVÁCS 1989, 90). Nagy számban kerültek elő Johannes Tzimiskes (969–976) bronzérméi is (KOVÁCS 1989, 16, 51, 62–63, 68, 78). Ezek a pénzek arra utalnak, hogy a későbbi időszakban sem csak a nemesfém érmék voltak jelen a Kárpát-medencében. A 969-ben trónra került császár uralkodási idejéből származó veretek közt azonban nemcsak nomismák, hanem nemesfém darabok is voltak a korabeli leletanyagban. Ezek a solidusok azonban csak szórványleletekből, lelőhelynevet nem tartalmazó gyűjteményekből ismertek (KOVÁCS 1989, 84–86). A 10. század utolsó harmadából is származnak lelőhely nélküli szórvány leletek (KOVÁCS 1989, 86), de voltak olyan darabok is, amelyek a korszakhoz sorolt temetőkből kerültek elő (CSALLÁNY 1939–1940, 24; SZÉLL 1943, 180–181; KOVÁCS 1989, 61–62).

18 BÁLINT 1968, 72.

19 RÉVÉSZ 1999, 203.

20 GEDAI 1969, 107–110; KOVÁCS 1989, 27, 39, 68–69, 73–74, 76. Lásd még 14. j!

21 MESTERHÁZY 1993

22 FEHÉR 1940; MESTERHÁZY 1990; MESTERHÁZY 1991; GOMOLKA–FUCHS 2002

23 BÓNA 2000, 64.

interpretations of philologists and historians. The lack of the coin in the find materials of the Carpathian Basin after 969 is refuted by archaeological finds. From among the later coins, a gold solidus was found together with a classical find material in the cemetery at Ignácné Pusztai's farm at Orosháza (DIENES 1965, 150). Basileos Bulgaroktonos II and Constantine VIII (976–1025) issued the coin found in grave no. 3, which is certainly younger than the time of incursions (KOVÁCS 1989, 50). Nor had been the owner of the gilded bronze fake coin, which was found as a stray find at the Szárász, Szlavónia dűlő site, cheated during the incursions. This coin was also prepared after a coin minted by Basileos Bulgaroktonos II and Constantine VIII (976–1025) (KISS 1983, 285; KOVÁCS 1989, 90). Johannes Tzimiskes' (969–976) bronze coins also have been uncovered in large numbers (KOVÁCS 1989, 16, 51, 62–63, 68, 78). These coins prove that not only coins made of precious metals were present in the Carpathian Basin in the later periods. Not only nomismas but also items made of precious metals were found in the contemporary find materials from among the coins minted during the reign of the emperor who came to the throne in 969. These solidus items, however, are known only as unprovenanced stray finds from collections (KOVÁCS 1989, 84–86). Unprovenanced stray finds came also from the last third of the 10th century (KOVÁCS 1989, 86) and some items were uncovered in the cemeteries of this period (CSALLÁNY 1939–1940, 24; SZÉLL 1943, 180–181; KOVÁCS 1989, 61–62).

18 BÁLINT 1968, 72.

19 RÉVÉSZ 1999, 203.

20 GEDAI 1969, 107–110; KOVÁCS 1989, 27, 39, 68–69, 73–74, 76. See also note 14!

21 MESTERHÁZY 1993

22 FEHÉR 1940; MESTERHÁZY 1990; MESTERHÁZY 1991; GOMOLKA–FUCHS 2002

23 BÓNA 2000, 64.

vagy a temető regionális helyzetéből nem következik az esetleges közvetlen bizánci befolyás, nem minden esetben jelzik a tárgy sírba helyezésének az időszakát.²⁴ Az érmekek tehát később is forgalomba lehettek, így sírba kerülésük akár a 11. század elején is végbemehetett. A temető megnyitása tehát történhetett a 10. században, de az sem zárható ki, hogy csak a 11. században költözött a hegyek közt meghúzódó, szép kilátást biztosító dombhát közelébe az adott közösség.

A karneol- és hegyikristálygyöngyök

A 4. sírban a töredékes koponyacsontok mellett, az állkapocs maradványai alatt, illetve a koponya jobb oldalán elszórtan feküdtek a gyöngyszemek. A tárgyak gömb alakúak és eltérő méretűek voltak. Az előkerült darabok átmérője 92 mm és 60 mm között volt. A karneol gyöngyök esetében a színük halvány vörös volt. A fehér hegyikristályok áttetsző anyagában pedig jól látszanak a gyöngyszemekbe készített furatok.

A hegyikristály- és karneolgyöngyök számos középkori temetőből ismertek. A kárpát-medencei darabokat már számos tanulmány elemezte,²⁵ áttekintésük azonban, az újabban közölt darabok bevonásával további eredményeket is hozhat.²⁶

A kárpát-medencei darabok közt legáltalánosabbak a gömb alakú szemek. A hegyikristály daraboknál előfordul a hengeres kialakítású gyöngy is, míg a karneolok közt megtalálhatóak a nyolcszögű és a levágott sarkú, hasáb alakúra kialakított darabok. Ha a tárgy elterjedését vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy mindkét típus a Felső-Tisza-vidéken, a Kárpát-medence északnyugati területén és a Dunántúlon figyelhető meg. A gyöngyök nem voltak divatosak a Duna-Tisza közén, az Alföld területén és Erdélyben sem.²⁷ Az egyes területeken megfigyelhető hiányukra, azonban csak óvatosan hivatkozhatunk, hiszen az Alföldön feltárt, de még publikálatlan, nagy köznépi temetők leletanyagában számos darab akadhat, amely megváltoztatja a kutatási állapotot.²⁸

A nemzetközi kutatás már hosszú ideje távolsági kereskedelmi kapcsolatokat tételez fel a gyöngytipusok elterjedése mögött.²⁹ Az elképzelés fő magyarázata az elvégzett petrográfiai vizsgálatokon alapult; ugyanis

time when the object was placed into the grave.²⁴ The coins could remain in the circulation for a longer period and they could be put into the graves even at the beginning of the 11th century. Thus the cemetery could be opened in the 10th century and it is also possible that it was only in the 11th century that the community moved to the area of the hill, which hid among the mountains and offered a beautiful view.

Carnelian and rock crystal beads

In grave no. 4, the beads lay scattered beside the fragmented bones of the skull, under the remains of the jaw and on the right side of the skull. The objects were globular of diverse sizes. The diameters of the recovered items ranged between 92 and 60 mm. The colour of the carnelian beads was light red. The holes pierced in the beads are clearly visible in the transparent material of the white rock crystal items.

Rock crystal and carnelian beads are known from numerous medieval cemeteries. A number of studies have analysed the items found in the Carpathian Basin,²⁵ their review enriched with the recently published items, however, can bring new results.²⁶

Round beads belong to the most common bead type in the Carpathian Basin. The rock crystal items can be cylindrical as well, while carnelian beads are sometimes octagonal or prismatic with cut-off corners. Regarding the distribution of the object we find that both types can be observed in the Upper Tisza region, in the north-western area of the Carpathian Basin and in Transdanubia. Beads were not popular in the Danube-Tisza Interfluvium, in the Great Hungarian Plain or in Transylvania.²⁷ We must be cautious, however, when we argue with the lack of the beads in certain territories since the yet unpublished materials of the large cemeteries of commoners unearthed in the Great Hungarian Plain can contain numerous items, which can change the actual state of research.²⁸

International research has for a long time been explaining the dispersion of bead types with commercial contacts.²⁹ The argument is based mainly on petrographic analyses. Many rock crystal provenances are known in

24 BÁLINT 1968, 72; KOVÁCS 1989, 143–145; KÜRTI 1994, 377.

25 BACH-DUŠEK 1971, 31–34, 48–52, 84–94; SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61.

26 A kárpát-medencei karneol- és hegyikristálygyöngyöket tartalmazó táblák összefoglaló táblázata a Függelékben szerepel.

27 A legdélibb eddig ismert karneolgyöngy a Hajdú-Bihar megyei Magyarhomorog, Kónyadomb lelőhelyről ismert. Vö.: KOVÁCS 1997, 364–365!

28 A hegyikristálygyöngyök elterjedése jól példázza annak a lehetőségét, hogy a jelen kutatási helyzet változhat. A Felső-Tisza-vidékről ugyanis csak a Szabolcs, Petőfi utcában feltárt köznépi temetőben voltak ilyen tárgyak. Vö.: KOVÁCS 1994, 115! A karneolgyöngyök esetében pedig a tárgy magyarhomorogi nagy köznépi temetőben való előkerülése inthet óvatosságra.

29 BACH-DUŠEK 1971, 31–34; GABRIEL 1988, 195–196; JANSZON 1988, 584–586; BRATHER 2001, 239.

24 BÁLINT 1968, 72; KOVÁCS 1989, 143–145; KÜRTI 1994, 377.

25 BACH-DUŠEK 1971, 31–34, 48–52, 84–94; SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61

26 The table containing the carnelian and rock crystal beads recovered in the Carpathian Basin can be found in the Appendix.

27 The most recently published carnelian bead came from the Magyarhomorog, Kónyadomb site in Hajdú-Bihar county. See: KOVÁCS 1997, 364–365!

28 The distribution of rock crystal beads provides an excellent example how the actual state of research can change. Such objects were, namely, found in the cemetery of commoners unearthed at Szabolcs, Petőfi Street in the Upper Tisza Region. See: KOVÁCS 1994, 115! In the case of carnelian beads, the recovery of an item in the large cemetery of commoners at Magyarhomorog can warn us.

29 BACH-DUŠEK 1971, 31–34; GABRIEL 1988, 195–196; JANSZON 1988, 584–586; BRATHER 2001, 239.

amíg a hegyikristálynak számos európai lelőhelye is ismert, a vizsgált karneolokat minden esetben a Krímhez, a Kaukázushoz, vagy Indiához és Iránhoz kötötték.³⁰ Az újabb eredmények alapján kiderült, hogy a karneolgyöngyök megjelenése a délkelet-európai steppén is a 10. század közepén történt, s az azt megelőző időszak leletanyagában ebből az ásványi anyagból nem készítettek gyöngyöt.³¹

A kárpát-medencei emléktárgyak számos szempontból kiegészítette a fentebbi eredményeket.³² A mind szélesebb lelőhelylista alapján azonban finomítani lehet a tárgytypussal kapcsolatos korábbi megállapításokat. A két ékszer a 10–11. századi kárpát-medencei leletanyag belső kronológiai problémái szempontjából is jelentőséggel bír. A karneolgyöngyök legkorábbi megjelenése a 10. század középső harmadára helyezhető. Az ekkor szórványosan felbukkanó darabok a Felső-Tisza-vidék egyes kiemelkedő női sírjaira voltak jellemzők.³³ A vizsgált lelőhelyeken előkerült gyöngyök vagy nyolcszögű, vagy pedig levágott sarkú, hasáb alakúra kialakított da-

Europe while the examined carnelian items were always originated from the Crimean, the Caucasus or India and Iran.³⁰ The recent results have revealed that carnelian beads appeared in the south-eastern European steppes also in the middle of the 10th century, and no bead was made of this mineral in the previous period.³¹

The find materials in the Carpathian Basin have completed the above results from several aspects.³² The earlier ideas regarding this object group can be refined with the help of the increased list of sites. The two types of jewellery are important from the respect of the inner chronological problems of the find materials of the Carpathian Basin from the 10th–11th centuries as well. The earliest occurrence of carnelian beads can be dated from the middle third of the 10th century. The sporadic items were characteristic at that time of the graves of a few prominent women in the Upper Tisza region.³³ The beads found at the examined sites were either octagonal or they were prismatic with cut-off corners. These bead types appeared earlier than the globular ones outside the Carpathian Basin as well.

30 BACH-DUŠEK 1971, 50; JANSSON 1988, 587–588; ŽIRONKINA 1997, 245.

31 ŽIRONKINA 1997, 245.

32 BACH-DUŠEK 1971, 85–86, 90–91; SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61; SZILÁGYI 1997, 237–240.

33 Ide sorolható a két karosi sír, melyek közül az egyik a temető első (korábbi kezdetű) csoportjának a területére (II. temető 36. sír), még a másik a második (a 10. század második évtizedében ide költözött) csoportjának a területére (II. temető 56. sír) esett. Vö.: RÉVÉSZ 1996, 194! A két sír 10. század középső harmadára történő keltezését egyik esetben sem zárják ki a további mellékletek. A tárgy típusai felbukkanása és elterjedése alapján ezeknél a síroknál is a 10. század középső harmadára való keltezés a legvalószínűbb. A tárgy típusnak a temető két területileg egymástól viszonylag távol eső részén történő felbukkanása nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a tárgyak ugyanazon időszakba kerültek viselőikhez, mert Révész László megfigyelései alapján a két belső csoport „egymás mellett, s egymással párhuzamosan használta a temetkezési helyet”. (RÉVÉSZ u.o.)

A Karos, Eperjes II. temető 56. sírjához hasonló gazdag emléktárggyal temették el a Tiszaeszlár, Bashalom-Fenyvestábla II. temető 12. sírjában nyugvó nőt is. A két sírt a karneolgyöngyökön kívül összeköti még az öntött ötkarikás hajfonatkorongpár is (RÉVÉSZ 1996, 88–89). A korong pénzzel keltezett sírból ismert még a Halimba, cseresi temető 859. sírjából (TÖRÖK 1962, 27–29, 144, Taf. XIII.). A sírt a 10. század középső harmadára keltezi Provencei Hugó (926–931) milánói verete. A tiszaeszlári temető 12. sírja is nagy valószínűséggel a 10. század középső harmadára keltezhető (KOVÁCS 1989, 139). Erősíti a keltezés lehetőségét a sírtól délre fekvő 2. sír Provencei Hugó és II. Lothar (945–950) által vert érméi (KOVÁCS 1989, 69–70). Annak eldöntése, hogy az említett hajfonatkorong-típus a honfoglaló magyarság emléktárgyának korai, steppei rétegét jelezné (Vö.: RÉVÉSZ 1996, 89!), a rendelkezésre álló forrásanyag alapján nem lehet eldönteni. (Az említett hajfonatkorongokon kívül ide sorolható a Békéscsaba, Erzsébethely női sírjában talált darab (RÉVÉSZ 1997); a Csölyospálos, Csölyosi pusztán (KADA 1912, 323), valamint a Magyar Nemzeti Múzeum ismeretlen lelőhelyű hajfonatkorong-párja (DIENES 1972, 83, 43. kép; RÉVÉSZ 1996, 88; MESTERHÁZY 1996, 396). A keleti párhuzamok megléte ellenére ugyanis a kárpát-medencei darabok vagy nem keltezhető pontosabban a 10. századon belül, vagy inkább a század középső harmadára és nem annak elejére helyezhetőek.

30 BACH-DUŠEK 1971, 50; JANSSON 1988, 587–588; ŽIRONKINA 1997, 245.

31 ŽIRONKINA 1997, 245.

32 BACH-DUŠEK 1971, 85–86, 90–91; SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61; SZILÁGYI 1997, 237–240.

33 Such are the two graves at Karos, one of which was found in the territory of the first group of the cemetery (which was opened earlier) (cemetery II grave no. 36), while the other one was discovered in the second group of the cemetery (which moved here in the second decade of the 10th century) (cemetery II grave no. 56). See: Révész 1996, 194! The rest of the grave furniture does not refute the dating of the two graves from the middle third of the 10th century. Judged from the appearance and dispersion of the object in the steppe, the most probable dating of these graves is also the middle third of the 10th century. The occurrence of the object type in the two spatially distant parts of the cemetery does not exclude the possibility that they were obtained by the owners at the same time, since, as László Révész observed, the two inner groups “used the burial place side by side at the same time” (RÉVÉSZ item).

The woman lying in grave no. 12 of the Tiszaeszlár, Bashalom-Fenyvestábla cemetery II was buried with a similarly rich grave furniture as the dead in grave no. 56 at Karos, Eperjes cemetery II. The carnelian beads link the two graves just like the pairs of moulded, five-ring braid discs (RÉVÉSZ 1996, 88–89). A disc is also known from grave 859 of the Halimba, Cseres cemetery, where it was dated by a coin (TÖRÖK 1962, 27–29, 144, Taf. XIII.). The coin minted by Hugo of Provence (926–931) in Milan dates the grave from the middle third of the 10th century. Grave no. 12 of the Tiszaeszlár cemetery can most probably also be dated from the middle third of the 10th century (KOVÁCS 1989, 139). The coins in grave no. 2 lying south of it, which were minted by Hugo of Provence and Lothar II (945–950) support this dating (KOVÁCS 1989, 69–70). The source material we have is not sufficient to decide if this braid disc type marks the early, steppe layer of the relics of the conquering Hungarians (see: Révész 1996, 89!). Beside the above mentioned braid discs, we can mention the item found in the female grave of Békéscsaba, Erzsébethely (RÉVÉSZ 1997), the braid disc pairs from Csölyospálos Csölyosi pusztán (KADA 1912, 323) and an unprovenanced pair in the Hungarian National Museum (DIENES 1972, 83, fig. 43; RÉVÉSZ 1996, 88; MESTERHÁZY 1996, 396). Despite the existence of eastern analogues, the items in the Carpathian Basin either cannot be dated with a greater exactness within the 10th century or they can be dated from the middle third and not the beginning of the century.

rabok voltak. Az ilyen módon készített gyöngyök a Kárpát-medencén kívül is korábban jelek meg, mint a gömbös testűek.

A lelőhelyek közül több szempontból is kiemelkedik a tiszabezdédi temető. A Jósá által feltárt sírmezőt sokáig a magyarság egyik legarchaikusabb és ebből adódóan legkorábbi temetőjének tartották a szakemberek.³⁴ Az újabb kutatási eredmények azonban ellene szólnak ennek a keletkezésnek, és a temető kései, 10. század második felére való datálása mellett érvelnek.³⁵ A 12. sír karneolgyöngyei sem erősítik az adott sír korai keletkezését. Az ovális alakú karneolok legkorábban a 10. század második felében tűntek fel a Kárpát-medencében.³⁶ Megjelenésüket a kelet-európai területeken a külföldi kutatás is ugyanerre az időszakra helyezte.³⁷

A század végére datálhatók az Ibrány, Esbóhalom 255. sírjában talált hasáb alakú gyöngyök is.³⁸ Keletkezésüket erősítik a sírban talált szőlőfürt díszes (kiejev-volhinai típusú) fülbevalópár³⁹ és a poncolt díszítésű, valamint öntött bemetszett hálómintás díszű gyűrűk is.⁴⁰

Hegyikristálygyöngy a korai leletanyagban nagyon ritka.⁴¹ Ez a típus egy fázissal később jelent meg a leletanyagban, mint a karneol.⁴² Elterjedése, hasonlóan a karneolhoz, a Felső-Tisza-vidéken, a Dunántúlon és a Kárpát-medence északnyugati részén figyelhető meg.

The Tiszabezdéd cemetery stands out from the sites from a number of aspects. The cemetery unearthed by Jósá was considered for a long time to have been one of the most archaic and accordingly the earliest cemetery of the Hungarians.³⁴ The recent results contradict this dating, and argue for a late dating of the cemetery from the second half of the 10th century.³⁵ The carnelian beads of grave no. 12 do not either support the early dating of the grave. Oval carnelian items appeared in the Carpathian Basin in the second half of the 10th century the earliest.³⁶ Foreign research dated their appearance in the Eastern European territories from the same period.³⁷

The prismatic beads found in grave no. 155 at Ibrány, Esbóhalom can also be dated from the end of the century.³⁸ The pair of earrings decorated with a bunch of grapes (Kiev-Volhynian type),³⁹ the rings with punched ornaments and the moulded rings with incised net patterns⁴⁰ found in the grave support this dating.

Rock crystal beads very rarely occur in the early find materials.⁴¹ This type appeared in the find materials a phase later than the carnelian items.⁴² It was distributed in the Upper Tisza region, in Transdanubia and in the north-western part of the Carpathian Basin just like the carnelian beads. They can usually be found together with carnelian beads. It rarely happens that a grave contains

34 Jósá 1896; FETICH 1931, 49–72; LÁSZLÓ 1944, 128–134; FODOR 1982, 268–270; FODOR 1996, 181–185.

35 RÉVÉSZ 2003.

36 SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61.

37 BACH-DUŠEK 1971, 51–52.

38 ISTVÁNOVITS 2003, 294.

39 MESTERHÁZY 1994, 211–230.

40 SZŐKE 1962, 96.

41 Egyetlen kivétel a Tiszavasvári, Aranykerti tábla 6. sírjának a lelete. A temető 10. századi keletzése a leletanyag alapján kétségtelen. Az előkerült tárgyakból ítélve a temetőt azelőtt felhagyták az itt élők, mielőtt a közösségben elterjedt volna az S-végű hajkarika viseleti szokása, és más, a 10. század utolsó évtizedeiben megjelenő ékszerek jellemezték volna a sírokat. A temető ismeretéről Révész Lászlónak tartozom köszönettel.

42 Szőke Béla Miklós és Vándor László a halimbai temető leletanyagára kapcsán tett megjegyzése, miszerint a temető „II. fázisába tartozó sírok (1., 438., 472. és 520. sír) – ahol azonban még csak hegyikristályokból készült gyöngyök fordultak elő” (SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61), tévedésen alapul. A szerzőpáros ugyanis számos esetben a borostyángyöngyöket is hegyikristálynak határozta meg; annak ellenére, hogy a leírásban minden esetben borostyángyöngy (Bernsteinperle) szerepelt. Vö.: TÖRÖK 1962, 51, 144, 153–154! A 438. sírban pedig nemcsak a hegyikristálygyöngy hiánya, hanem a karneolgyöngyszem jelenléte igazolja azt, hogy a halimbai temető esetében is a karneolgyöngyök jelentek meg előbb és nem a hegyikristályok. Hasonlóan téves Szőke Béla Miklósnak és Vándor Lászlónak a halimbai temető 363. és 423. sírjával kapcsolatos megjegyzése is (SZŐKE-VÁNDOR 1987, 134, 138. j.), ugyanis ebben az esetben sem hegyikristály, hanem borostyángyöngyök kerültek elő. Vö.: TÖRÖK 1962, 104, 163–164! A vizsgált sírok borostyángyöngyeinek hegyikristály darabokként való meghatározása azért is érthetetlen, mert az Ellend, Szilfádúti lelőhely kapcsán azt vetették fel a szerzők, hogy „elképzelték, hogy a Dombay által »borostyángyöngy«-ként leírt gyöngyök egy része karneol gyöngy volt”. (SZŐKE-VÁNDOR 1987, 134, 131. j.).

34 Jósá 1896; FETICH 1931, 49–72; LÁSZLÓ 1944, 128–134; FODOR 1982, 268–270; FODOR 1996, 181–185.

35 RÉVÉSZ 2003.

36 SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61.

37 BACH-DUŠEK 1971, 51–52.

38 ISTVÁNOVITS 2003, 294.

39 MESTERHÁZY 1994, 211–230.

40 SZŐKE 1962, 96.

41 The only exception is a find from grave no. 6 at Tiszavasvári, Aranykerti tábla. The finds unambiguously date the cemetery from the 10th century. The recovered objects suggest that the cemetery had been abandoned before the habit of wearing S-terminalised lockrings spread in the community and other pieces of jewellery from the last decades of the 10th century characterised the graves. I owe my thanks to László Révész for information on the cemetery.

42 Béla Miklós Szőke and László Vándor's remark made in relation to the find material of the Halimba cemetery that “the graves that belong to phase II [of the cemetery] (graves nos 1, 438, 472 and 520), where only rock crystal beads occur as yet” (SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61) is based on a mistake. The authors often determined amber beads as rock crystal ones despite the fact that they use the expression amber beads (Bernsteinperle) in the description. See: TÖRÖK 1962, 51, 144, 153–154! Not only the lack of rock crystal beads but also the occurrence of a carnelian bead proves in grave no. 438 of the Halimba cemetery that carnelian beads appeared first and not rock crystal ones. Béla Miklós Szőke and László Vándor's remark concerning graves 363 and 423 of the Halimba cemetery is also mistaken (SZŐKE-VÁNDOR 1987, 134, note 138), since here the beads were made of amber and not rock crystal. See: TÖRÖK 1962, 104, 163–164! We cannot understand how the amber beads could be determined as rock crystal ones since the authors themselves suggested in the case of the Ellend, Szilfádúti site that “it is possible that some of the beads Dombay described as »amber beads« were actually carnelian beads” (SZŐKE-VÁNDOR 1987, 134, note 131).

Általában együtt találhatók meg a karneolokkal. Ritka az a sír, amelyben volt hegyikristálygyöngy, de nem került elő egy karneol sem.⁴³ Jelenlétük egyértelműen nyomon követhető végig a 11. századon, és ezt alátámasztják a pénzzel keltezhető sírok gyöngyleletei is.⁴⁴ A hegyikristályok általában gömb alakúak voltak, még akkor is, amikor a velük együtt előkerülő karneolokat hasábalakúra készítették. Korábban úgy vélték a kárpát-medencei darabokkal foglalkozó szakemberek, hogy a „különböző alakú, hasáb, illetve a gömb formára csiszolt gyöngyök azonban sohasem fordulnak elő egy gyöngysorba fűzve” és ebből kiindulva feltételezték, hogy már a „műhelyekben összeállított füzérek kerültek kereskedelmi forgalomba”.⁴⁵ A különböző kialakítású gyöngyök együttes előfordulása nem erősíti meg a felvetést. Számos esetben ugyanis eltérő gyöngyöket tettek egymás mellé. A hasáb alakú gyöngyök ritka előfordulása a későbbi, 11. századi sírokban pedig inkább azzal magyarázható, hogy a Kárpát-medencében előkerült darabokat készítő műhelyek egyre inkább az uniformizálódó gömbös testű formát gyártották.

A tárgyakat általában nyakláncként viselték, amire sok esetben a nyakcsigolyák körüli helyzetükből is következtetni lehet. Számos esetben azonban a hajfonatba fűzött szalagokat díszítették. Ilyen funkciója volt a tiszaszlári daraboknak, melyek viseleti helyzetét Dienes István rekonstruálta.⁴⁶ A hajfonat pántokkal való díszítése, amint azt a kutatás igazolta, megmaradt a 11. században is.⁴⁷ A pántokat pedig az S-végű hajkarikák mellett több esetben, a 10. századi gyakorlathoz hasonlóan, ilyen karneol- és hegyikristálygyöngyökkel is díszítették.⁴⁸ Arra is volt példa, hogy ezeket a tárgyakat a ruhára varrták, amint azt a tiszabezdédi 12. sír rajza is

a rock crystal bead but does not contain a single carnelian one.⁴³ They were obviously present throughout the 11th century, which is supported by the bead finds from graves that were dated by coins.⁴⁴ Rock crystal beads were usually globular even when the carnelian ones found together with them were prismatic. Specialists dealing with items in the Carpathian Basin earlier thought that “beads polished to various shapes, prismatic or globular forms, were never used together on the same string of beads.” Carrying on the train of thought they suggested that “strings of beads composed in the workshops could be found in the commercial circulation”.⁴⁵ The common appearance of beads of diverse shapes does not support this theory. In many cases different beads were placed side by side. The rare occurrence of prismatic beads in the later graves from the 11th century can be explained by the fact that the workshops that produced the items found in the Carpathian Basin concentrated more on the production of the increasingly uniform globular forms.

The objects were usually worn as necklaces, which can often be learned from their position around the cervical vertebrae. In many cases, however, they decorated bands plaited into a braid of hair. This was the function of the items at Tiszaszlár, where István Dienes reconstructed the way they were worn.⁴⁶ The habit of decorating the braids with bands survived in the 11th century as well as it was proved by research.⁴⁷ The bands, appearing together with S-terminalled lockrings, were in a number of cases decorated with carnelian and rock crystal beads similarly to the practice observed in the 10th century.⁴⁸ These objects could also be sewn on dresses as the draw-

43 Ilyen volt a Tiszavasváriban feltárt sír, a galántai szőrvány lelet (Točík 1992, 153), a persei 8. sír gyöngye (Točík 1992, 171, 173), a majsai 446. sír (Kiss 1983, 105), Selye 5. sír (Kiss 1967, 70), Sorokpolány 223. sír (Kiss 2000, 175), Szabolcs-Petőfi utca 121. sír (Kovács 1994, 36–38), és ilyenek a zalavári hegyikristálygyöngyös sírok is (Cs. Sós 1963, 169, 171–173).

44 I. Szent István (997–1038) CNH. 1. (H1.) (Kovács 1997, 33–55) érméje: Ellend-Szilfa dítlő 152. sír (DOMBAY 1960, 155), Majs-Udvari rétek 446. sír (Kiss 1983, 105); I. András (1047–1060): Esztergom-Kovácsi (MRT 5, 179); Géza dux (1064–1074) CNH I. 23 (H18) (Kovács 1997, 124–126); Majs-Udvari rétek 246. sír (Kiss 1983, 93); Salamon (1063–1074) CNH. I. 19 (H14) (Kovács 1997, 114–116) dénára: Sellye-Dobina dítlő 34. sír (Kiss 1967, 70–71); I. Szent László (1077–1095) CNH I. 26. (H22) (Kovács 1997, 141–142) verete: Majs-Udvari rétek 692. sír (Kiss 1983, 122–123); CNH I. 27 (H23) (Kovács 1997, 142–144) pénze: Sellye-Dobina dítlő 46. sír (Kiss 1967, 70, 72.); CHN I. 28. (H24) (Kovács 1997, 144–145): Pusztaszentlászló-Deáksíri 43. sír (SZÖKE-VÁNDOR 1987, 14–15), Perse-Papföld 8. sír (Točík 1992, 171); CNH I. 34 (H28) (Kovács 1997, 151–152): Halimba-Cseres 490. sír (TÖRÖK 1962, 165).

45 Szőke-Vándor 1987, 61.

46 FODOR 1996, 188–189.

47 Szőke-Vándor 1987, 57–59.

48 A hajfonat díszei voltak a Pusztaszentlászló-Deáksíri 45. sírjának (Szőke-Vándor 1987, 14–15) és a 196. sírjának (Szőke-Vándor 1987, 46) gyöngyei, a sellyei 46. sír leletei (Kiss 1967, 70) és ilyenek lehettek a kőspallagi sír gyöngyszemei is.

43 Such was the grave unearthed at Tiszavasvári, the stray find from Galánta (Točík 1992, 153), the bead in grave no. 8 at Perse (Točík 1992, 171, 173), grave no. 446 at Majs (Kiss 1983, 105), grave no. 5 at Selye (Kiss 1967, 70), grave no. 223 at Sorokpolány (Kiss 2000, 175), grave no. 121 at Szabolcs-Petőfi Street (Kovács 1994, 36–38), and such are the graves with rock crystal beads at Zalavár (Cs. Sós 1963, 169, 171–173).

44 Saint Stephen's coin (997–1038) CNH. 1. (H1.) (Kovács 1997, 33–55): grave no. 152 at Ellend-Szilfa dítlő (DOMBAY 1960, 155), grave no. 446 at Majs-Udvari rétek (Kiss 1983, 105); I. András (1047–1060): Esztergom-Kovácsi (MRT 5, 179); Géza dux (1064–1074) CNH I. 23 (H18) (Kovács 1997, 124–126); grave no. 246 at Majs-Udvari rétek (Kiss 1983, 93); Solomon's denar (1063–1074) CNH. I. 19 (H14) (Kovács 1997, 114–116): grave no. 34 at Sellye-Dobina dítlő (Kiss 1967, 70–71); Saint Ladislav I's coin (1077–1095) CNH I. 26. (H22) (Kovács 1997, 141–142): grave no. 692 at Majs-Udvari rétek (Kiss 1983, 122–123); CNH I. 27 (H23) (Kovács 1997, 142–144) coin: grave no. 46 at Sellye-Dobina dítlő (Kiss 1967, 70, 72.); CHN I. 28. (H24) (Kovács 1997, 144–145): grave no. 43 at Pusztaszentlászló-Deáksíri (SZÖKE-VÁNDOR 1987, 14–15), grave no. 8 at Perse-Papföld (Točík 1992, 171); CNH I. 34 (H28) (Kovács 1997, 151–152): grave no. 490 at Halimba-Cseres (TÖRÖK 1962, 165).

45 SZÖKE-VÁNDOR 1987, 61.

46 FODOR 1996, 188–189.

47 SZÖKE-VÁNDOR 1987, 57–59.

48 The beads from grave no. 45 at Pusztaszentlászló-Deáksíri (SZÖKE-VÁNDOR 1987, 14–15) and the ones from grave no. 196 of the same cemetery (SZÖKE-VÁNDOR 1987, 46), the finds from grave no. 46 at Sellye (Kiss 1967, 70) and the beads from the grave at Kőspallag could ornament braids.

mutatja.⁴⁹ A gyöngyök ruhadíszként való felhasználása a leletek helyzete alapján elképzelhető a későbbi időszakban is.⁵⁰ A leggyakoribb viselet azonban kétséget kizáróan a nyakláncként való viselet volt.

A féldrágakő gyöngyökből általában csak pár darab volt minden egyes leletben, sokkal kevesebb, mint az üvegből készíttetekből.⁵¹ Viszonylag ritka előfordulásuk jelzi, hogy bizonyos gazdasági háttérrel kellett rendelkeznie azoknak a családoknak, akik ilyen ékességgel temették el hozzátartozójukat. Korlátozott elterjedésük azonban nem jelenti, hogy a hegyikristály- és karneolgyöngy mellékletes sírok kiemelhetők a korszak leletei közül és a korabeli társadalom privilegizált csoportjához tartoznának ezek a temetkezések. A sírmellékletek alapján – amint arra már Szőke Béla, majd pedig Szőke Béla Miklós és Vándor László is rámutatott – nem tarthatók a leggazdagabbaknak.⁵² A feltárt falusi köznapi temetőkben való előfordulásuk az adott temetőn belül nem számít egyedi jelenségnek, hanem több sírban is előfordulnak. Ha egy temető adott korszakára vetítve vizsgáljuk ezeket a gyöngyöket, akkor a legtöbb esetben hasonló előfordulási arányt kapunk, mint más ásványi eredetű gyöngyű típus esetében.⁵³

A tárgy típus kárpát-medencei elterjedéséből és a felgyűjtött darabok tipológiai és kronológiai hátterének a

ing of grave no. 12 at Tiszabezdéd illustrates it.⁴⁹ Using the beads as dress ornaments seems to be implied by the position of the finds in later graves as well.⁵⁰ Nevertheless, necklaces were the most common way of wearing.

The individual find units contained only a few items of beads made of semiprecious stones, much less than ones made of glass.⁵¹ Their relatively rare occurrence indicates that the families who buried their dead with such jewellery must have had a certain economic background. Their limited distribution does not mean, however, that the graves with rock crystal and carnelian beads excelled among the find of the period and that these burials belonged to the privileged group of the contemporary society. The grave furniture suggests that they were not among the richest graves, as Béla Szőke and the Béla Miklós Szőke and László Vándor pointed it out.⁵² Their occurrence in the unearthened cemeteries of the communities of rural commoners is not a unique phenomenon within a cemetery, they occur in a number of graves. Examining the beads as compared to the given period of a cemetery we usually find a similar proportion of occurrence as in the case of other bead types made of minerals.⁵³

The conclusions drawn from the distribution of the object type in the Carpathian Basin and the analysis of the typological and chronological background of the collected

49 Az előkerült sírrajz tanulmányozásáért Prohászka Péternek tartozom köszönettel.

50 Ilyen viseleti elemként lehetnek a gyöngyök a halimbai temető 364. és 370. sírjában (Török 1962, 163), de lehetséges, hogy ruhára varrták a majsai 779. sír gyöngyeit is (Kiss 1983, 129).

51 Pusztaszentlászló-Deáksíriú 196. sírjának egyik karneolt utánzó gyöngye pedig arra is utal, hogy a tárgynak megvoltak az üvegből kialakított olcsóbb utánzatai is (Szőke-Vándor 1987, 43, 61).

52 Szőke 1962, 90; Szőke-Vándor 1987, 61.

53 Természetesen ritka a lelet, ha a temető egészére vetítjük ki a hegyikristály- és karneolgyöngyös sírok számarányát. Abban az esetben, ha figyelembe vesszük azt, hogy ezeket a temetőket lényegesen hosszabb ideig használták, mint ahogy az ásványi eredetű gyöngyökkel való temetkezés szokása megfigyelhető az adott temetőn belül, akkor teljesen más képet kapunk, mint ha a sírok összességét alapul véve kronológiai határok nélkül a feltárt temető egészére vetítjük ki az ilyen leletek sírok arányát.

Ha a szintén féldrágakő ametisztgyöngyök kárpát-medencei elterjedését vesszük figyelembe, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez a tárgy típus hasonló arányban jelent meg a temetők leletanyagában, mint az általunk vizsgált gyöngyű típusok (a legfontosabb lelőhelyei közt említhető többek közt: Érsekújvár, Piliny-Leshegy, Sellye, Székesfehérvár-Maroshegy). A karneol- és a hegyikristálygyöngyökkel ellentétben azonban az ametiszt megtalálható az északkeleti területeken is (Szegegy). Vö.: Szász 1911!

Az a feltételezés, hogy a fluoritgyöngyök megjelenése és elterjedése kapcsolatba hozható a hegyikristály- és karneolgyöngyök feltűnésével, a kutatás jelen állapotában nem igazolható. A Szőke Béla Miklós és Vándor László által felvetett érveket, pl. a különböző gyöngyű típusok eltérő előfordulási közege a Kárpát-medencében és az ebből levezethető eltérő kereskedelmi kapcsolatok, gazdasági különbségek (Szőke-Vándor 1987, 60–61), azonban a feltárt leletek nem erősítik meg. Ugyanis fluorit-, karneol- és hegyikristálygyöngyök együttesen fordulnak elő több sírban is, így például a halimbai temető 375. és 455. sírjában (Török 1962, 164).

49 I thank Péter Prohászka for affording me to study the drawing of the grave.

50 The beads of graves nos. 354 and 370 of the Halimba cemetery (Török 1962, 163) could ornament the costume, and perhaps the beads recovered from grave no. 779 at Majs were sewn on a dress (Kiss 1983, 129).

51 A bead imitating a carnelian bead in grave no. 196 of Pusztaszentlászló-Deáksíriú also implies that the object had cheaper copies made of glass (Szőke-Vándor 1987, 43, 61).

52 Szőke 1962, 90; Szőke-Vándor 1987, 61.

53 Naturally the find rarely occurred if we compare the proportion of graves with rock crystal and carnelian beads with the total number of the graves in the cemetery. Taking into consideration that the cemeteries were used much longer than the period when beads made of minerals were placed into the graves, the picture will be different than in the case when we examine the proportion of these graves in comparison to the entire cemetery without setting up chronological limits.

Regarding the distribution of the also semiprecious amethyst beads in the Carpathian Basin we find that this object type was present in the same proportion in the find material of the cemeteries as the bead types discussed in this paper (among the main sites of the type we can mention Érsekújvár, Piliny-Leshegy, Sellye, Székesfehérvár-Maroshegy. Unlike in the case of rock crystal and carnelian beads, amethyst beads can also be found in the north-eastern territories (Szegegy). See: Szász 1911!

The supposition that the appearance and distribution of fluorite beads can be linked with the appearance of rock crystal and carnelian beads cannot be proved at the present state of research. The arguments raised by Béla Miklós Szőke and László Vándor, concerning e.g. the distribution area of the various bead types in the Carpathian Basin and the commercial contacts and economic divergences derived from it (Szőke-Vándor 1987, 60–61), are not corroborated by the unearthened finds. Fluorite, carnelian and rock crystal beads occur together in a number of graves as e.g. in graves nos 375 and 455 of the Halimba cemetery (Török 1962, 164).

vizsgálatából levonható következtetések megegyeznek a nemzetközi kutatás eredményeivel. Minden valószínűség szerint ezeket a darabokat is a kijevi Rusz területén készítették,⁵⁴ s onnan kerültek különböző kereskedelmi utakon a Kárpát-medencébe.⁵⁵ A tárgytypus előfordulása alapján a kutatás jelen stádiumában két kiemelkedő zónára osztható a kárpát-medencei leletanyag. Az egyik zóna a Felső-Tisza-vidék, a másik a Kárpát-medence északnyugati, valamint nyugati része (ide sorolva a Dunántúlt, a Dunakanyart, az Ipoly mente területét és a nógrádi dombvidéket is). A karneol szórványos előfordulása az Alföldön nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy ezek a gyöngyök szélesebb területen is elterjedtek, ezt azonban csak a nagy köznépi temetők feldolgozását követően lehet majd eldönteni. A most elkülönített két zóna egyelőre nem kapcsolható össze. A gyöngyszemek hiányoznak ugyanis az északkeleti területről és a Duna-Tisza közéről. A Felső-Tisza-vidék és a nyugati zóna lelőhelyei közt egy jól megfogható kronológiai különbség is van. A Felső-Tisza-vidék leletanyagában már a 10. század közepső harmadában megjelenhetők eredetű gyöngyök, míg a másik területen csak a 11. század elején váltak népszerűvé. Ezek alapján felvetődik annak a lehetősége, hogy a két zónába eltérő kereskedelmi utakon jutottak el ezek a tárgyak. Ennek a lehetőségét tovább erősíti a nyugati zóna kapcsán az is, hogy ezen a területen jól meg lehet határozni a kereskedelmi forgalom irányát. Ezek a tárgyak, hasonlóan a borostyángyöngyökhöz,⁵⁶ a Cseh-medence felől érkeztek erre a területre.⁵⁷ A tárgytypusokhoz kapcsolható lelőhelyek száma a Kárpát-medence déli része irányába folyamatosan csökkennek, s már csak szórványosan találhatók meg a mai Szerbia területén.⁵⁸ A Kárpát-medencében talált gyöngyök származási helye még tisztázatlan, elképzelhető, hogy ezek a darabok is a Kaukázusból, vagy a Krím vidékéről valók, de az is felvethető, hogy más területen bányászták a gyöngyök alapanyagául szolgáló kőzetet. Az azonban a karneolok esetében biztosan állítható, hogy a különböző sírokban talált gyöngyszemek eltérő bányákból származtak. Erre utal az, hogy egyes darabok színe nem az általánosan elterjedt vörös, halvány vörös volt, hanem barna és egy esetben előfordult a fehéres színárnyalat is.⁵⁹

finds match the results of international research. Most probably these items were also made in the territory of the Kiev Rus,⁵⁴ from where they got to the Carpathian Basin by diverse trading routes.⁵⁵ At the present state of research, the finds recovered from the Carpathian Basin can be divided in to two zones after the distribution of the object type. One of the zones is the Upper Tisza region, the other one is the north-western and western part of the Carpathian Basin (including Transdanubia, the Danube Bend, the Ipoly region and the Nógrád hill-range). The scattered occurrence of carnelian beads in the Great Hungarian Plain does not contradict that the beads were more widely spread in this region as well. This question can be answered only after the analysis of the large cemeteries of commoners. The two above-mentioned zones cannot be connected as yet. The beads are missing in the north-eastern area and in the Danube-Tisza Interfluve. There is also an obvious chronological discrepancy between the sites of the Upper Tisza region and the western zone. Beads of this origin appeared in the finds of the Upper Tisza region already in the middle third of the 10th century, while in the other zone they became popular only at the beginning of the 11th century. This raises the possibility that these objects got to the two zones by different trading routes. This is supported in the western zone by the circumstance that here the direction of commercial circulation can be determined. These objects, similarly to amber beads,⁵⁶ arrived to this territory from the Bohemian Basin.⁵⁷ The number of the sites associated with these object types gradually decreases toward the southern part of the Carpathian Basin and they scarcely appear in the territory of the modern Serbia.⁵⁸ The origin of the beads found in the Carpathian Basin is as yet uncertain, they could also come from the Caucasus or from the Crimean region, although the rock from which the beads were produced could be extracted elsewhere as well. In the case of carnelian beads it seems certain that the beads found in the different graves came from different mines. This is suggested by the fact that the colour of certain items is not the commonly appearing red or light red but brown, and even whitish shades can sometimes occur.⁵⁹

- 54 BACH-DUŠEK 1971, 50-52; GABRIEL 1988, 197-198, 586-589. A tárgy északi elterjedésével kapcsolatban lásd még: STENDBERGER 1947, 202-204; CALLMER 1977, 99; ARWIDSSON 47-48.
 55 SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61; KISS 2000, 204.
 56 TOMKOVÁ 1998
 57 KRUMPHANZLOVÁ 1974, 65-66; GABRIEL 1988, 194-195, 275-277; KISS 2000, 204.
 58 JOVANOVIĆ-VUKSANOVIĆ 1981, 7, 15; MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ 1980, 6. Egy hegyikristálygyöngyöt találtam a 10. századi bulgáriai leltek között is. A tárgy erre a területre azonban nem északi irányból, a Kárpát-medence felől érkezett; hanem vagy Bizánctól került ide, vagy pedig Kijev irányából.
 59 Barna karneol került elő: Halimba-Cseres 490. sír, 492. sír (TÖRÖK 1962, 165), Majs-Udvari rétek 400. sír (KISS 1983, 102), Szabolcs-Petőfi utca 341. sír (KOVÁCS 1994, 74, 115). A fehér árnyalatú karneolról KISS Attila számolt be a Majs-Udvari rétek 201. sír kapcsán (KISS 1983, 90).

- 54 BACH-DUŠEK 1971, 50-52; GABRIEL 1988, 197-198, 586-589. On the northern distribution of the object see also STENDBERGER 1947, 202-204; CALLMER 1977, 99; ARWIDSSON 47-48.
 55 SZŐKE-VÁNDOR 1987, 61; KISS 2000, 204.
 56 TOMKOVÁ 1998
 57 KRUMPHANZLOVÁ 1974, 65-66; GABRIEL 1988, 194-195, 275-277; KISS 2000, 204.
 58 JOVANOVIĆ-VUKSANOVIĆ 1981, 7, 15; MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ 1980, 6. I found a rock crystal bead among the Bulgarian finds from the 10th century as well. However, the object arrived here not from the north from the direction of the Carpathian Basin but either from Byzantium or from Kiev.
 59 Brownish carnelian beads were found in graves nos 490 and 492 at Halimba-Cseres (TÖRÖK 1962, 165), in grave no. 400 at Majs-Udvari rétek (KISS 1983, 102) and in grave no. 341 at Szabolcs-Petőfi Street (KOVÁCS 1994, 74, 115). Attila KISS reported about a carnelian bead of a whitish shade from grave no. 201 of Majs-Udvari rétek (KISS 1983, 90).

Ezek alapján úgy tűnik, hogy a kóspallagi temetőbe északnyugatról kerültek be ezek a tárgyak, mint kereskedelmi áruk. Sírba kerülésük pedig a 11. századra tehető.

A temetőtöredék földrajzi és településtörténeti környezete a 10–11. század leletei alapján

A hegyek közt megbúvó kóspallagi lelőhelyhez legközelebb az Ipoly torkolatánál kerültek elő 10–11. századi temetők. A ma Szobhoz tartozó Kerek-hegy délnyugati oldalán, a Damásdi-patak mellett fekvő kolibai sírmező egykorú lehetett a kóspallagi temetővel.⁶⁰ Erre utal a feltárt 73. sír leletanyaga (öntött bronzgyűrűk, pántgyűrűk, S-végű hajkarikák) és a 39. sír pénzmelléklete is.⁶¹ A mintegy 300 síros temető jelentős része elpusztult. A Koliba közelében, attól keletre 1–1,5 kilométer távolságra, a Kerek-hegy erősen tagolt déli oldalán feküdt egy másik, 11. században is használt temető, a Vendelin nevű határrészben.⁶² Ezen a lelőhelyen 142 sírt tárt fel Horvát Adolf János. A két lelőhelytől csak néhány száz méterre feküdt az Ipoly valamikori árterének a szélén a következő temetőtöredék. Az ipolyparti temető leletanyaga alapján korábbinak tűnik, mint a Vendelin határrészben és a Kolibán, valamint Kóspallagon megfigyelt temetkezések. Azonban a megfigyelt 17 sír csak egy töredéke a teljes valamikori temetőnek, melyről már első ásatója, Horváth Adolf János megjegyezte, hogy a sírok egy részét 1935 előtt elpusztították.⁶³ Ezek alapján nem lehet eldönteni, hogy mekkora lehetett az elpusztult temetőrész, és hogy egy a 11. században is használt temető volt ezen a lelőhelyen, vagy az ide temetkezők korábban lezárták már a sírmezőt. Biztosan a 10. században nyitották az Ipolyparttól 1 km-re fekvő kiserdei dombon talált temetőt.⁶⁴ A 82 síros temető itáliai pénzei arra utalnak, hogy a 10. század közepén már biztosan megnyitották a temetőt.⁶⁵ A század második felében és esetleg a 11. század elején történő további használatra a 60. sír solidus utánzata,⁶⁶ valamint az öntött bronzgyűrűk, az S-végű hajkarikák és a 3. sír elkalapált végű fonott ezüstgyűrűje utal.⁶⁷ A Homok-dűlőben az itt élő közösségek egyik faluja lehetett, amire a megtalált telepnyomok is utalnak.⁶⁸

A szobi torkolatvidéktől északabbra a mai Letkés magasabban fekvő dombvonulatain voltak a legközelebbi 10–11. századi közösség temetői. A falu iskolájának a telkén feltárt 43 sír lényegesen szegényebb leletanyaggal

All these suggest that these objects got to the Kóspallag cemetery as trading goods from the north-west and they were placed into the graves in the 11th century.

The geographical and settlement historical environment of the cemetery fragment after its finds from the 10th–11th centuries

The closest cemeteries of the 10th–11th centuries to the Kóspallag site hidden in the mountains can be found at the mouth of the Ipoly. The Koliba cemetery at the Damásdi stream on the south-western side of the Kerek hill, which belongs to date to Szob, could be contemporary to the Kóspallag cemetery.⁶⁰ This is suggested by the find material of the 73 unearthed graves (moulded bronze rings, band rings, S-terminalled lockrings) and the coin found in grave no. 39.⁶¹ A significant part of the cemetery counting about 300 graves perished. Another cemetery, which was used in the 11th century as well, lay about 1–1.5 km east of Koliba, in the fields called Vendelin on the strongly segmented southern side of Kerek hill.⁶² Adolf János Horvát unearthed here 142 graves. The next cemetery fragment lay only a few hundred metres farther from the two sites at the brim of the former floodplain of the Ipoly. The finds suggest that the cemetery on the bank of the Ipoly was older than the burials observed at Vendelin, Koliba and Kóspallag. The observed 17 graves, however, represent only a fragment of the cemetery. Adolf János Horváth already remarked that some of the graves had been destroyed before 1935.⁶³ We cannot decide how large the perished cemetery fragment could be and if the cemetery was used in the 11th century as well or it was closed earlier. The cemetery on Kiserdei hill 1 km from the Ipoly bank was certainly opened in the 10th century.⁶⁴ The Italian coins of the cemetery counting 82 graves suggest that it was certainly opened already in the middle of the 10th century.⁶⁵ The solidus copy in grave no. 60,⁶⁶ moulded bronze rings, S-terminalled lockrings and a braided silver ring with hammered terminals in grave no. 3 prove that it was still used in the second half of the century and perhaps also at the beginning of the 11th century.⁶⁷ A village of the communities living in the region could be established in the Homok-dűlő as it is suggested by the settlement traces found there.⁶⁸

The closest cemeteries of the community of the 10th–11th century were situated on the higher hillsides

60 B. MIKES 1956; BAKAY 1978, 59; MRT 9, 322.

61 A sírban Aba Sámuel (1041–1044) CNH 10 (H7) (Kovács 1997, 97–98) dénára volt.

62 BAKAY 1978, 56–59; MRT 9, 320–321.

63 BAKAY 1978, 53–55; MRT 9, 324–325.

64 BAKAY 1978, 6–52; MRT 9, 330–332.

65 Kovács 1989, 66.

66 BAKAY 1978, 29–33.

67 vö.: SZŐKE-VÁNDOR 1987, 74!

68 MRT 9, 324.

60 B. MIKES 1956; BAKAY 1978, 59; MRT 9, 322.

61 The grave contained Aba Sámuel's (1041–1044) CNH 10 (H7) denar (Kovács 1997, 97–98).

62 BAKAY 1978, 56–59; MRT 9, 320–321.

63 BAKAY 1978, 53–55; MRT 9, 324–325.

64 BAKAY 1978, 6–52; MRT 9, 330–332.

65 Kovács 1989, 66.

66 BAKAY 1978, 29–33.

67 see: SZŐKE-VÁNDOR 1987, 74!

68 MRT 9, 324.

rendelkezett, mint a szobi temetők.⁶⁹ A sírok jelentős része melléklet nélküli, s a lószerszám-melléklettel eltemetett 21. sírban sem volt semmi ékszer.⁷⁰ A temető pontos keltezése a 10. századon belül a szegényes leletanyag alapján nem lehetséges. Ipolytölgyes határában az iskolaudvaron talált temetőtől 2 km-re a tégláégetői dombon egymástól mintegy 60 méterre két 10–11. századi temető is előkerült. A 94 síros I. temető 10. századi hagyatékához tartozhatott a fegyvermellékletes 59. sír,⁷¹ míg a 11. századot jelzi a 48. sír Szent László dénára és a 68. sír fonott ezüstgyűrűje.⁷²

Újabb lelőhelyeket csak nyugatabbra, a Börzsöny keleti oldaláról, valamint a Nógrádi-medencéből ismerünk. Ilyen a Nógrádi-medencében fekvő Ipolyverőce, Rákóczi úton lévő temetőtöredék,⁷³ valamint a Balassagyarmatról származó kengyelpár.⁷⁴

Az Ipoly jobb partján, a mai Szlovákia területén is több kiemelkedő lelőhely került elő. Szobbal szemben Helembán egy köznépi S-végű hajkarikás temető töredéke volt.⁷⁵ Letkessel szemben Ipolyszalkán még 1937-ben találtak egy gazdag lovas, lószerszámos temetőtöredéket. A szétrombolt 3 sír leletei közül 8 darab aranyozott ezüstveret és 3 darab aranytárgy, valamint két kengyel, fülesgomb és vastöredékek ismertek.⁷⁶ Valamivel nyugatabbra Ipolykiskeszi, Felsőkenderesek dűlőben egy nagy, a 10. század első felétől használt köznépi temetőt tártak fel a szlovák kutatók.⁷⁷ A temetőkorai részét jól jelzik a lovas, lószerszámos sírok,⁷⁸ valamint a 193. sír és a 200. sír francia éremmelléklete.⁷⁹ A hosszú ideig használt temető 11. századi részét a Szent István és Salamon uralkodása alatt vert érmek kelteznek. Kiskeszitől északra az Ipoly medrét követve Ipolypásztóról két honfoglalás kori kengyel jelezte a folyó mellett megtelepülő újabb 10. századi közösség temetőjét.⁸⁰

A kőspallagi temető ezek alapján magasabban fekszik, mint a folyópart mentén megtelepülő 10. századi közösségek temetői. Az itt élő népesség minden bizonnyal valamivel később érkezett erre a területre, vagy létesített új szálláshelyet a folyópart mentén az egyre inkább túlnépesedő folyóparti falvaktól valamelyest távolabb. Az, hogy mégsem egy elzárt településről volt szó, jól mutatja a bizánci érme és a gyöngysor is. Az itt élők, hasonlóan a szobi Kerek-hegy oldalában megtelepülő közösségekhez, egy kiemelkedő magaslat oldalába, a közelebbi patak mellé helyezték szálláshelyük temetőjét.

of the modern Letkés, north of the mouth of the Ipoly at Szob. The 43 grave unearthed in the lot of the local school contained a much poorer find material than the cemeteries at Szob.⁶⁹ Most of the graves did not have grave furniture, and there was no jewellery even in grave no. 21 buried with a harness.⁷⁰ The few finds did not afford a more exact dating of the cemetery within the 10th century. At Ipolytölgyes, two cemeteries from the 10th–11th centuries were found about 60 m from each other on the Téglaégető hill 2 km from the cemetery uncovered in the schoolyard. In cemetery I counting 94 graves, grave no. 59 containing weapons could belong to the relics of the 10th century,⁷¹ while Saint Ladislav's denar in grave no. 48 and the plaited silver ring in grave no. 68 mark the 11th century.⁷²

Other sites are known only west of the above ones in the eastern side of the Börzsöny and in the Nógrád Basin. Such are the cemetery fragment at Ipolyverőce, Rákóczi Road in the Nógrád Basin⁷³ and a pair of stirrups from Balassagyarmat.⁷⁴

A number of eminent sites were discovered in the territory of Slovakia as well on the right side of the Ipoly. The fragment of a cemetery of commoners with S-terminalled lockrings was found at Helemba facing Szob.⁷⁵ The fragment of a cemetery containing rich burials a horse and a harness was found at Ipolyszalka facing Letkés in 1937. The destroyed 3 graves yielded 8 gilded silver mounts and 3 gold items and also 2 stirrups, looped buttons and iron fragments.⁷⁶ Slovakian archaeologists uncovered a large cemetery of commoners used from the first half of the 10th century somewhat farther to the west at Ipolykiskeszi, Felsőkenderesek dűlő.⁷⁷ Graves with horses and harnesses⁷⁸ just like the French coins found in graves nos 193 and 200⁷⁹ excellently indicate the early part of the cemetery. The 11th century part of the long-lived cemetery is marked by coins minted during Saint Stephen's and Solomon's reign. Two stirrups from the Conquest Period indicated the cemetery of another community that settled on the river in the 10th century at Ipolypásztó, north of Kiskeszi.⁸⁰

It means that the Kőspallagcemetery lies higher than the cemeteries of the communities who settled along the river in the 10th century. This population probably arrived somewhat later or set up a new dwelling place a little farther from the increasingly overpopulated villages

69 BAKAY 1978, 121–127; MRT 9, 174–175.

70 BAKAY 1978, 125; MRT 9, 128.

71 BAKAY 1978, 77–83.

72 BAKAY 1978, 73–75, 86–87.

73 KISS 1985, 357, Karte 1.

74 PATAY 1957, 60.

75 NEVIZÁNSZKY 1994, 173, 176–177.

76 SZŐKE 1941, 214. 3. j.; PRAMENE 1989, 277, No. 45/405.

77 HANULIAK 1994

78 HANULIAK 1994, 33–37.

79 HANULIAK 1994, 126–127, 181. Tab. XLII.

80 SZŐKE 1941, 214. 2. j.; NEVIZÁNSZKY 1994, 174–175.

69 BAKAY 1978, 121–127; MRT 9, 174–175.

70 BAKAY 1978, 125; MRT 9, 128.

71 BAKAY 1978, 77–83.

72 BAKAY 1978, 73–75, 86–87.

73 KISS 1985, 357, Karte 1.

74 PATAY 1957, 60.

75 NEVIZÁNSZKY 1994, 173, 176–177.

76 SZŐKE 1941, 214. 3. j.; PRAMENE 1989, 277, No. 45/405.

77 HANULIAK 1994

78 HANULIAK 1994, 33–37.

79 HANULIAK 1994, 126–127, 181. Tab. XLII.

80 SZŐKE 1941, 214. 2. j.; NEVIZÁNSZKY 1994, 174–175.

A környezeti adottságok mellett a régió sűrű településhálózatát az Ipoly torkolata mentén kialakuló kereskedelmi hálózat is befolyásolhatta. A korabeli kereskedelem jelentőségét jól mutatják azok a leletek is, melyek az áttekintett temetők leletanyagát is jellemzik. Ilyen kereskedelmi forgalomból származó emlék lehetett a kóspallagi szórvány solidus, valamint a 4. sír hegyikristály- és karneolgyöngyökből álló ékszere is.

Appendix

Mende Balázs Gusztáv

A kóspallagi temető antropológiai anyagának meghatározása

A kóspallagi lelőhelyen feltárt csontok igen rossz állapotban maradtak meg. Az elhalálozási életkort ezért csak egyes jelek vizsgálatával tudtuk becsülni, míg a nemek meghatározására⁸¹ leginkább az abszolút méretbeli különbségeket tudtuk felhasználni. A koponyaadat megállapítására csak egy esetben nyílt lehetőség, míg testmagasság számításához⁸² használható hosszúcsont-értéket is csak egy esetben sikerült felvenni.

1. sír: Rossz megtartású, töredékes, hiányos koponya és a váz. A csontozat általános morfológiai jellegei alapján a becsült elhalálozási életkor 40–60 év közé tehető. A csontvázmaradványokon megfigyelhető nemi jelek alapján a csontváz női karakterű. A koponyatöredékekből az agykoponya hosszát sikerült meghatározni (ca. 190 mm). Az igen nagy abszolút hosszméretéhez⁸³ alacsony és keskeny agykoponyát tudunk extrapolálni. Az arckoponya-töredékekből keskeny arcvázat és magas, kerek szemgödört tudunk rekonstruálni. A bal oldali femur hosszméretéből (ca. 400–405 mm) 155 cm körüli testmagasságot sikerült meghatároznunk, ami nők esetében a közepes termetkategóriának felel meg.⁸⁴ A lambdavarrat vizsgálható részén Worm-féle kutacsontokat figyeltünk meg, amelyek jelentősen hozzájárultak a nyakszirt bathrocran jellegéhez.

2. sír: Nagyon rossz megtartású koponya- és vázcsonttöredékek. Az elhalálozási életkort csak nagyon tág határok között, a 40 év feletti tartományban tudtuk megadni. A megfigyelhető nemi jelek többsége gyengén férfias karakterűek (caput femoris vertikális átmérő: 45–46 mm, a linea aspera és a nyakszirti régió közepesen fejlett), egyes jelek viszont nőies karakterűek (állkapocság, járomcsont fejlettsége). Összességében a maradványok inkább a férfias jellegeket mutatják. Az idősebb elhalálozási életkort és a férfias karaktert a váztöredéke-

distributed along the river. The Byzantine coin and the string of beads evidence that it was not an isolated settlement. The people who lived here located the cemetery of their village in the side of a hill rising over the environment at a nearby stream, similarly to the communities that settled in the side of Kerek hill at Szob.

The trading network developing at the mouth of the Ipoly could also influence, beside the geographical conditions, the dense settlement system of the region. The finds that characterise the find material of the listed cemeteries illustrate the significance of trading in the period. Such finds coming from commercial circulation could be the stray solidus from Kóspallag and the jewellery of grave no. 4 composed of rock crystal and carnelian beads.

Appendix

Balázs Gusztáv Mende

Determination of the anthropological material of the Kóspallag cemetery

The bones unearthed at the Kóspallag site were very poorly preserved. The age at death could only be estimated from certain features, while the differences in measurements could be used for the determination of the sex.⁸¹ Data of the skull could be registered only in a single case, and there was also only a single case when long bone measurements could be taken for the calculation of body height.⁸²

Grave no. 1: Poorly preserved, fragmentary, incomplete skull and skeleton. Based on the general morphological features of the bones, the age at death can be estimated to 40–60. The sexual traits observed on the remains of the skeleton are of a feminine character. The skull fragment afforded the determination of the length of the cranium (about 190 cm). A low and narrow cranium could be rendered to the very large absolute length measurement.⁸³ A narrow face and high round orbits could be reconstructed from the fragments of the facial skull. From the length measurement of the left femur (about 400–405 mm), a body height around 155 cm could be determined, which falls within the range of the medium stature category at females.⁸⁴ Wormian bones were observed where the lambda suture could be examined, which largely contributed to the bathrocran feature of the occiput.

Grave no. 2: Very poorly preserved skull and skeletal fragments. The age at death could be determined

81 ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRI 1963

82 SJØVOLD 1990

83 ALEKSEEV-DEBEC 1964

84 MARTIN-SALLER 1957

81 ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRI 1963

82 SJØVOLD 1990

83 ALEKSEEV-DEBEC 1964

84 MARTIN-SALLER 1957

ken megfigyelhető enthesopathiára utaló elváltozások is megerősítik.

3. sír: A sírból csak koponyatöredékeket lehetett megmenteni, amelyek rossz, töredékes állapotban maradtak meg. Jó megtartásúak viszont a megmaradt fogak, amelyek alapján az elhalálozási életkor 9–11 év körüli lehetett.⁸⁵ A relatív pontatlanság oka, hogy míg egyes maradó fogak gyökérfejlődése előrehaladottnak mondható (10–11 éves egyén fogazatára jellemző), addig a mandibula mindkét quadránsában megőrződött a két tejírlő és a caninusok gyökerének a fejlettsége alacsonyabb életkorú (8–9 év) gyermek fogazatára jellemző. Mindkét felső középső metszőfog koronájának palatinális felszínén medialisán kis befűződés figyelhető meg.

4. sír: Nagyon rossz megtartású koponya- és vázcsonttöredékek. Az elhalálozási életkort a megmaradt őrlőfogak felszínének kopása alapján⁸⁶ 35–45 év közé tehetjük. A koponya falcsonthoz tartozó vastagsága, a femur középrészének átmetszete és az abszolút méretek alapján a maradványok nőies karakterűek. A bal alsó első nagyírlő koronájának orális felszínén kezdeti stádiumú caries figyelhető meg.

only between very wide limits, above 40 years. The majority of the sexual traits that could be observed were of a slightly masculine character (vertical diameter of the caput femoris: 45–46 mm, the linea aspera and the occipital region are medium developed), while certain traits show definitely feminine characteristics (wing of the jaw, the development of the zygomatic bone). On the whole, the remains show more masculine features. An older age and the masculine character are also supported by the deformities on the skeletal fragment indicating enthesopathy.

Grave no. 3: Only the skull fragments could be rescued from the grave, which were preserved in a poor and fragmentary condition. The teeth, however, were well preserved, from which the age at death can be determined between 9 and 11 years.⁸⁵ The reason of the relative uncertainty is that while the roots of a few permanent teeth are well developed (characteristic of the teeth of a 10–11 year-old individual), the two milk molars were still present in both quadrants of the mandible and the development of the roots of the canines are characteristic of the teeth of a younger child (8–9 year-old). Small medial hollows can be observed on the palatine surfaces of the crowns of both upper central incisors.

Grave no. 4: Very poorly preserved skull and skeletal bone fragments. The age at death can be determined between 35 and 45 years from the wear of the preserved molars.⁸⁶ The thickness of the parietal bone of the skull, the cross-section of the central part of the femur and the absolute measurements are of a feminine character. A hole in an initial stage can be observed on the oral surface of the crown of the first lower molar on the left side.

85 SCHOUR-MASSLER 1941

86 MILES 1963

85 SCHOUR-MASSLER 1941

86 MILES 1963

Irodalom • References

- ALEKSEEV-DEBEC 1964 ALEKSEEV, V. P. – DEBEC, G. F.: Krainometriâ. Moskva 1964.
- ARWIDSSON 1989 ARWIDSSON, G.: Systematische Analysen der Gräberfunde. Birka II:3. Stockholm 1989.
- BACH-DUŠEK 1971 BACH, H. – DUŠEK, S.: Slawen in Thüringen Weimar 1971.
- BAKAY 1978 BAKAY K.: Honfoglalás- és államalapítás kori temetők az Ipoly mentén. – Gräberfelder an der Eipel aus der Zeit der ungarischen Landnahme und Staatsgründung. StudCom 6 (1978)
- BÁLINT 1968 BÁLINT Cs.: Honfoglalás kori sírok Szeged-Öthalmon. – Могили из эпохи завоевания родины на холме „Етхалом” близ Сегеда. MFMÉ (1968) 47–89.
- BÁLINT 1981 BÁLINT, Cs.: Einige Fragen des Dirhem-Verkehrs in Europa. ActaArchHung 33 (1981) 105–131.
- BÓNA 1964 BÓNA, I.: Der Silberschatz von Darufalva. ActaArchHung 16 (1964) 151–169.
- BÓNA 2000 BÓNA I.: A magyarok és Európa a 9–10. században. Budapest 2000.
- BRATHER 2001 BRATHER, S.: Archäologie der westlichen Slawen. Berlin – New York 2001.
- BRUNŠMID 1903 BRUNŠMID, J.: Hrvatske sredovječne starine. Vjesnik 1903–1904. Zagreb (1903) 80–97.
- CALLMER 1977 CALLMER, J.: Trade beads and bead trade in Scandinavia ca. 800–1000. AD. Acta Arch Ludensia Ser. 4. 11 (1977)
- CHARVÁT 2000 CHARVÁT, P.: Gesandtschaften, Pilgerfahren und Reiseberichte. In.: Europas Mitte um 1000. Hrsg.: Wiczorek, A. – Hinz, H. M. Stuttgart 2000, 148–151.
- CHROPOVSKÝ 1957 CHROPOVSKÝ, B.: Slovanské pohrebisko z 9. st. vo Veľkom Grobe – Ein slawisches Gräberfeld aus dem 9. Jahrhundert in Veľký Grob, Bezirk Senec. SlovArch 5/1 (1957) 174–239.
- CSALLÁNY 1939–1940 CSALLÁNY G.: Honfoglalás- és árpádkori sírokban talált magyar és idegen pénzek a szentesi Csongrád-vármegyei Múzeum éremgyűjteményében. – Gräberfunde ungarischer und ausländischer Münzen der Landnahme- und der Arpadenzeit aus der Sammlung des Szenteser Museums des Komitates Csongrád). NumKözl. 38–39 (1939–1940) 23–25.
- DIENES 1965 DIENES I.: A honfoglaló magyarok. In.: Orosháza története és néprajza I. Szerk.: Nagy Gy. Orosháza 1965, 136–174.
- DIENES 1972 DIENES I.: A honfoglaló magyarok. Budapest 1972.
- DOMBAY 1960 DOMBAY J.: Árpádkori temetők Baranyában I. – Friedhöfe aus der Arpadenzeit im Komitat Baranya I. JPMÉ 5 (1960) 135–157.
- ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRI 1963 ÉRY K. – KRALOVÁNSZKY A. – NEMESKÉRI J.: Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. Anthropol. Köz. 7 (1963) 41–90.
- FETTICH 1931 FETTICH N.: Adatok a honfoglalás kor archaeológiájához. – Zur Archaeologie der ungarischen Landnahmezeit. ArchÉrt 45 (1931) 48–12, 305–329.
- FEHÉR 1940 FEHÉR G.: A bolgár-törökök szerepe és műveltsége. A bolgár-török és a honfoglaló magyarok hatása a keleteurópai művelődés kialakulásában. Budapest 1940.
- FODOR 1982 FODOR, I.: Die grosse Wanderung der Ungarn vom Ural nach Pannonien. Budapest 1982.
- FODOR 1996 FODOR I.: Tiszabездé In: A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Főszerk: Fodor I. Szerk.: Révész L. – Wolf M. Budapest 1996, 181–185.
- FUSEK 1999 FUSEK, G.: Gräber mit Arpadenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra. – Hroby s arpádovskými mincami z pohrebiska na Šindolke v Nitre. SlovArch 44/1 (1998) 71–118.
- GABRIEL 1988 GABRIEL, I.: Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigrad/Oldenburg. BRGK 69 (1988) 87–291.
- GEDAI 1969 GEDAI, I.: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus dem 11–13. Jahrhunderten. ActaArchHung 21 (1969) 105–148.
- GOMOLKA-FUCHS 2002 GOMOLKA-FUCHS, G.: Eine Gürtelgarnitur vom ungarischen Typ aus der frühmittelalterlichen Siedlung von Krivina, Bezirk Ruse, Bulgarien. Eurasia Antiqua 8 (2002) 493–514.
- HAMPEL 1907 HAMPEL J.: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest 1907.
- HANULIAK 1994 HANULIAK, M.: Malé Kosiho I. Prohebisko z 10–11. storiča. – Gräberfeld aus dem 10–11. Jh. in Malé Kosiho. Materiala Archaeologica Slovaca 12 (1994)

- HÁSKOVÁ 2000 HÁSKOVÁ, J.: Münzen und andere Tauschnittel in Böhmen. In.: Europas Mitte um 1000. Hrsg.: Wieczorek, A. – Hinz, H. M. Stuttgart (2000) 199–200.
- ISSS Importants site slaves en Slovaquie. Ed.: Chropovský, B. Bratislava 1978.
- ISTVÁNOVITS 2003 ISTVÁNOVITS E.: A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza 2003.
- JACOB 1927 JACOB, G.: Arabische Berichte von Gesandten an germanischen Fürstenhöfe aus dem 9. und 10. Jahrhundert. Berlin–Leipzig 1927.
- JANSSON 1988 JANSSON, I.: Wikingerzeitlicher orientalischer Import in Skandinavien. BRGK 69 (1988) 564–653.
- JÓSA 1896 JÓSA A.: A bezdédi honfoglalás kori temető. ArchÉrt 16 (1896) 385–412.
- JOVANOVIČ–VUKSANOVIČ 1981 JOVANOVIČ, V. – VUKSANOVIČ, L.: Matičane. Nécropole sud-slave de X^e et XIe siècle. Inventaria Archaeologica Fasc 1981.
- KADA 1912 KADA E.: Kecskemét vidékéről való leletek. ArchÉrt 32 (1912) 323–329.
- KISS 1967 KISS A.: A sellyei Árpád-kori temető. JPMÉ 12 (1967) 69–72.
- KISS 1968 KISS A.: A magyar államalapítás telepítéseiinek tükröződése dunántúli köznépi temetőkben. – Die Wiederspielung der Ansiedlungen zur Zeit der ungarischen Staatsgründung in transdanubischen Gemeinvolk-Gräberfeldern. ArchÉrt 95 (1968) 243–256.
- KISS 1983 KISS A.: Baranya megye X–XI. századi sírleletei. – Grabfunde aus dem 10. und 11. Jahrhundert im Komitat Baranya (Ungarn). Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga 1. Budapest 1983.
- KISS 1985 KISS, A.: Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert. In: Die Bayern und ihre Nachbarn. Teil 2. Hrsg.: Friesinger, H. – Daim, F. Wien 1986, 217–387.
- KISS 2000 KISS G.: Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 2. Szombathely 2000.
- KOVÁCS 1985 KOVÁCS, L.: Über den Datierungswert des numismatischen Fundmaterials. MittArchInst 14 (1985) 177–194.
- KOVÁCS 1988 KOVÁCS L.: A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. – Landnahmezeitliche Gräberfeldreste von Tímár (Kom. Szabolcs-Szatmár). ComArchHung 1988, 125–157.
- KOVÁCS 1989 KOVÁCS, L.: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Fontes ArchHung 1989.
- KOVÁCS 1994 KOVÁCS, L.: Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs-Petőfi Str. Varia ArchHung 6. Budapest 1994.
- KOVÁCS 1997 KOVÁCS L.: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Éremtani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent) István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszaknak (1000–1141) érméiről. Varia ArchHung 7. Budapest 1997.
- KOVÁCS 1997a KOVÁCS, L.: István Dienes' grösste Ausgrabung in Magyarhomorog-Könyadomb (Forschungsgeschichte). Acta ArchHung 49 (1997) 363–384.
- KÜRTI 1994 KÜRTI B.: Régészeti adatok a Maros-torok vidékének 10–11. századi történetéhez. – Archäologische Angaben zur Geschichte der Umgebung der Marosmündung in den 10–11-ten Jahrhunderten. In.: A kőkortól a középkorig. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1994, 369–386.
- KRUMPHANZLOVÁ 1974 KRUMPHANZLOVÁ, Z.: Chronologie pohřebníhoh inventáře vesnických hřbitovů 9. až 11. věku v Čechách. – Die Chronologie des Inventares aus Dorffriedhöfen des 9–11. Jh. in Böhmen. PamArch 65 (1974) 34–110.
- LA BULGARIE La Bulgarie médiévale. Art et civilisation. Paris 1980.
- LÁSZLÓ 1944 LÁSZLÓ Gy.: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest 1944. Reprint: Budapest 1988.
- LIPTÁKOVÁ 1963 LIPTÁKOVÁ, Z.: Slovanské pohrebisko z X–XI. storočia v Úľanoch nad Žitavou. – Slawisches Gräberfeld aus dem X–XI. Jahrhundert in Úľany nad Žitavou. SlovArch 11/1. 1963, 223–236.
- MARJANOVIČ–VUJOVIČ 1980 MARJANOVIČ–VUJOVIČ, G.: Necropole medievale Trnjane. Inventaria Archaeologica Fasc. 23. Belgrade 1980.
- MARTIN–SALLER 1957 MARTIN, R. – SALLER, K.: Lehrbuch der Anthropologie. Stuttgart 1957.
- MESTERHÁZY 1990 MESTERHÁZY K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. – Gegenstände byzantinischen und balkanischen Ursprunges in den ungarischen Gräberfeldern des 10–11 Jh. I. FolArch 41 (1990) 87–115.

- MESTERHÁZY 1991 MESTERHÁZY K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. – Gegenstände byzantinischen und balkanischen Ursprungs in den ungarischen Gräberfeldern des 10–11 Jh. II. *FolArch* 42 (1991) 145–177.
- MESTERHÁZY 1993 MESTERHÁZY K.: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. *Századok* 127 (1993) 450–468.
- MESTERHÁZY 1994 MESTERHÁZY K.: Az ún. tokaji kincs revíziója. – Revision des sog. Tokajer Schatzes. *FoliaArch* 43 (1994) 193–242.
- MESTERHÁZY 1996 MESTERHÁZY K.: Ismeretlen lelőhelyű hajfonatkorongpár. In: A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Révész L. – Wolf M. Budapest 1996, 395.
- B. MIKES 1956 B MIKES K.: A szob-kolibai X–XI. századi temető. *FolArch* 8 (1956) 115–127.
- MILES 1963 MILES, E. A. W.: The dentition in the assesment of individual age in skeletal material. In: D. R. Brothwell: Dental Anthropology Symposy, Soc. Study Human Biology 5. 1963, 191–209.
- MISHIN 1996 MISHIN, D.: Ibrahim Ibn- Ya'qub At-Turtushi's account of the Slavs from the middle of the tenth century. *Annual of Medieval Studies at the CEU* 1994–1995. Budapest 1996, 184–199.
- MRT 5 Horváth I. – H. Kelemen M. – Torma I.: Komárom megye régészeti topográfiája. Az esztergomi és a dorogi járás. Magyarország régészeti topográfiája 5. Szerk.: Torma I. Budapest 1979.
- MRT 9 Dinnyés I. – Kővári K. – Kvassay J. – Miklós Zs. – Tettamanti S. – Torma I.: Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és a váci járás. XIII/2. Magyarország régészeti topográfiája 9. Szerk.: Torma I. Budapest 1993.
- NEVIZÁNSZKY 1994 NEVIZÁNSZKY G.: A Kárpát-medence északi térségének régészete a honfoglalás korában In.: Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel 1. Szerk.: Kovács L. Budapest 1994, 171–179.
- PASTOR 1955 PASTOR, J.: Belodrdské pohrebište v Somotore. *SlovArch* 3 (1955) 276–285.
- PATAY 1957 PATAY P.: Adatok a nógrádi dombvidék X–XI. századi településtörténetéhez. – Contributions a l'histoire du peuplement, aux Xe et XIe siècles, de la region de collines de Nógrád. *ArchÉrt* 84 (1957) 58–65.
- PRAMENE 1989 Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. 1. časť Red.: Šalkovský, P. Nitra 1989.
- REJHOLCOVÁ 1995 REJHOLCOVÁ, M.: Pohrebisko v Čakajovicha (9–12. Storočie) Katalóg Nitra 1995.
- RÉVÉSZ 1996 RÉVÉSZ L.: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 1. Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1997 RÉVÉSZ L.: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmezeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. *StudArch* 3 (1997) 169–195.
- RÉVÉSZ 1999 RÉVÉSZ L.: Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában. Budapest 1999.
- RÉVÉSZ 2003 RÉVÉSZ L.: A bezdédi honfoglalás kori temető. Egy régészeti fikció nyomában. In.: Istvánovits 2003, 432–440.
- SCHOUR–MASSLER 1941 SCHOUR, I. – MASSLER, M.: Development of Human dentition. *J. Am. Dent. Assoc.* 28 (1941) 1153–1160.
- SJØVOLD 1990 SJØVOLD, T.: Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. *J. Human Evol* 5 (1990) 431–447.
- Cs. Sós 1963 Cs. Sós, Á.: Die Ausgrabungen Géza Fehér in Zalavár. *ArchHung* 41, Budapest 1963.
- STENBERGER 1947 STENBERGER, M.: Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit II. Lund 1947.
- SZILÁGYI 1997 SZILÁGYI, K.: Beiträge zur Frage des Perlenhandels im 10–12. Jahrhundert im Karpatenbecken. In.: Perlen Archäologie, Techniken, Analysen. Herausgegeben: Freedden, v. U. – Wieczorek, A. Bonn 1997, 235–242.
- SZÁSZ 1911 SZÁSZ F.: A szeghegyi Árpád-kori temető. – Cimetière del' époque d'Árpád, à Szeghegy. *Dolg* 2 (1911) 301–311.
- SZÉLL 1941 SZÉLL M.: XI. századi temetők Szentes környékén. – Les cimetières du XIème siècle aux environs de Szentes. *FolArch* 3–4 (1941) 231–265.
- SZÉLL 1943 SZÉLL M.: Elpusztult falvak, X–XVII. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. – Vernichtete Dörfer, und Funde aus den X–XVII. Jahrhunderten im Kom. Csongrád. *Dolg* 19 (1943) 176–182.

- SZŐKE 1941 Szőke B.: Honfoglalás kori magyar sírok Naszvadon. *FolArch* 3-4 (1941) 214-222.
- SZŐKE 1962 Szőke B.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. *RégTan* 1, Budapest 1962.
- SZŐKE-VÁNDOR 1987 Szőke B. M. – VÁNDOR L.: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. – *Arpadenzeitliches Gräberfeld von Pusztaszentlászló*. *Fontes ArchHung*, Budapest 1987.
- TETTAMANTI 2001 TETTAMANTI S.: A honfoglalás kora és a kora Árpád-kor. In.: *Pest Megye Monográfiája I/2*. Szerk.: Zsoldos A. – Torma I. Budapest 2001.
- TOČIK 1960 Točík, A.: Radové pohrebisko devínskeho typu z XI. stor. v Mlynárčiach pri Nitre – Ein Reihengräberfeld von Devín-Typus in Mlynárce bei Nitra. *SlovArch* 8/1 (1960) 269-284.
- TOČIK 1968 Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. *ArchSlov* 3 (1968).
- TOČIK 1971 Točík, A.: Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei. *SlovArch* 19 (1971) 135-276.
- TOČIK 1992 Točík, A.: Materiály k dejinám južného slovenska v 7-14. storočí. – *Materialien zur Geschichte der Südslowakei im 7-14. Jahrhundert*. *ŠtudZvest* 28 (1992) 5-250.
- TOČIK-PAULIK 1979 Točík, A. – PAULIK J.: Mohyla z mladšej doby bronzovej a kostrové pohrebisko z 11. storičia v Čápure. – Ein Hügelgrab aus der jüngeren Bronzezeit und ein Gräberfeld aus dem 11. Jahrhundert in Čápor. *SlovArch* 27/1 (1979) 101-124.
- TOMKOVÁ 1998 TOMKOVÁ, K.: Bernstein im frühmittelalterlichen Böhmen. *PamArch* 89 (1998) 64-103.
- TÖRÖK 1962 Török, Gy.: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. *Arch Hung* 39, Budapest 1962.
- WESTBERG 1898 WESTBERG, F.: Ibrahim ibn-Yakub's Reisebericht über die Slawenländer aus dem Jahre 965. Petersburg 1898.
- ŽIRONKINA 1997 ŽIRONKINA, O.: Selten Perlenformen des chasarenzeitlichen Gräberfeldes von „Netailovka“ (Metallovka) am Nördlichen Donec (Severskij Donec) In: *Perlen Archäologie, Techniken, Analysen*. Herausgegeben: Freeden, v. U. – Wiczorek, A. Bonn 1997, 243-252.

Függelék • Appendix

A Kárpát-medence karneol- és hegyikristálygyöngyöket tartalmazó sírleletei.¹
Grave finds with carnelian and rock crystal beads in the Carpathian Basin.¹

Sorszám Ordinary number	Letőhely Site	Sírszám Grave number	Az eltemetett neme és kora Age and sex of the dead	A gyöngy anyaga Raw material of the bead	A gyöngy kialakítása Shape of the bead	A gyöngyök viseleti helyzete Place of wearing of the bead	Irodalom Reference
1.	Beremend. Homokbánya (Baranya megye) (Baranya county)	A	nincs adat, a váz a homokbányászás- kor elpusztult <i>no data, the skeleton was destroyed during sand yielding</i>	7 karneol 5 hegyikristály 7 carnelian 5 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A bolygatás során nem történt pontos megfigyelés, így a sírban való pontos helyzetük nem ismert. <i>No exact observation was made during the disturbance so their place in the grave is not known.</i>	Kiss 1983, 49–50.
2.	Bodroghalom, Éresztvény homok (Borsod-Abaúj- Zemplén megye) (Borsod-Abaúj- Zemplén county)	nincs adat <i>no data</i>	nincs adat <i>no data</i>	hegyikristály <i>rock crystal</i>	nincs adat <i>no data</i>	nincs adat <i>no data</i>	Révész László szíves szóbeli közlése <i>László Révész's kind oral communication</i>
3.	Csápor – Čápor Szlovákia Slovakia (okr. Nyitra)	2	Infans <i>Infans</i>	3 hegyikristály 3 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül került elő. <i>They were found around the cervical vertebrae.</i>	Točík – Paulík 1979, 103–104.; 114.
4.	Csápor – Čápor Szlovákia Slovakia (okr. Nyitra)	3	Felnőtt nő <i>Adult woman</i>	3 karneol 1 hegyikristály 3 carnelian 1 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	Egy nyaklánc részeként kerültek elő. <i>They were parts of a necklace.</i>	Točík – Paulík 1979, 104.; 114.
5.	Csápor – Čápor Szlovákia Slovakia (okr. Nyitra)	5	Nő <i>Woman</i>	1 hegyikristály 1 rock crystal	gömb alakú <i>globular</i>	Egy nyaklánc része- ként került elő, más gyöngyökkel együtt. <i>It belonged to a necklace together with other beads.</i>	Točík – Paulík 1979, 104.; 114
6.	Csápor – Čápor Szlovákia Slovakia (okr. Nyitra)	11	Nő <i>Woman</i>	12 karneol 2 hegyikristály 12 carnelian 2 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	Nyaklánc részeként kerültek elő. <i>They belonged to a necklace.</i>	Točík – Paulík 1979, 105.; 114.
7.	Csápor – Čápor Szlovákia Slovakia (okr. Nyitra)	19	Nő <i>Woman</i>	8 karneol és 8 hegyikristály 8 carnelian and 8 rock crystal beads	gömb alakúak <i>globular</i>	A koponya körül szétszó- ródva feküdtek. <i>They were scattered around the skull.</i>	Točík – Paulík 1979, 105.; 114.; ISSS 49–50.
8.	Csápor – Čápor Szlovákia Slovakia (okr. Nyitra)	30	Nő <i>Woman</i>	20 karneol, 3 hegyikristály 20 carnelian, 3 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A bal oldalra fordult koponya körül voltak. <i>They lay around the skull tilted to the left.</i>	Točík – Paulík 1979, 107.; 114.
9.	Csekej, Templom-dűlő – Čakajovce Szlovákia Slovakia (okr. Nyitra)	45.	Adultus nő <i>Adultus woman</i>	4 karneol 4 hegyikristály 4 carnelian 4 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül. <i>Around the cervical vertebrae.</i>	Rejholcová 1995. 8.; 113. tab. XXIII.
10.	Csekej, Templom-dűlő – Čakajovce Szlovákia Slovakia (okr. Nyitra)	13.	Adultus nő <i>Adultus woman</i>	1 karneol 2 hegyikristály 1 carnelian 2 rock crystal	A karneol nyolc- szögű hasáb, a he- gyikristályok pedig gömb alakúak. <i>The carnelian bead is octagonal prismatic, the rock crystal ones are globular.</i>	A nyakcsigolyák körül. <i>Around the cervical vertebrae.</i>	Rejholcová 1995. 5–6.; 112. Tab. XXII.

1 A függelékben szereplő sírok nem tartalmazzák az összes lelőhe-
lyet, mivel csak szakirodalmi gyűjtésen alapulnak. Számos olyan
lelőhely sem szerepel ebben a gyűjtésben, ahol feltételezhető,
hogy voltak ilyen típusú gyöngyszemek, azonban a régebbi
szakirodalom, csak mint „gyöngy” említi az adott tárgyakat, így
pontos meghatározásukra nem volt lehetőség. Ilyen volt többek
között a Bielo Brodo, Kloštar lelőhelyeken talált gyöngysorok-
ban lévő gyöngyök (BRUNŠMID 1903), vagy a gerendási lelet
gyöngysora (HAMPEL 1907, 166–167.), de ilyennek tekinthető a
Szentés-Szent László lelőhelyen feltárt gyöngyöket tartalmazó
sírok is (SZÉLL 1941). A régebbi tanulmányokban meglévő bizony-
talanságokra utal SZŐKE-VÁNDOR 1987, 134. 135. j.

1 The graves in the appendix do not contain all the sites since they
are based on the archaeological literature. Many sites are omitted
where the occurrence of these bead types can be supposed but
they are only mentioned in the older literature as „beads”, and
there was no possibility for a more exact determination. Such
were, among others the beads of the strings of beads found at
the Bielo Brodo and Kloštar sites (BRUNŠMID 1903.), or the string
of beads of the Gerendás find (HAMPEL 1907, 166–167.) and the
graves with beads unearthed at the Szentés-Szent László site
(SZÉLL 1941.). SZŐKE-VÁNDOR 1987, 134, note 135 mentions un-
certainties in earlier publications.

11.	Csekej, Templom-dűlő – Čakajovce Szlovákia <i>Slovakia</i> (okr. Nitra)	52.	Infans III. <i>Infans III.</i>	1 karneol 4 hegyikristály 1 carnelian 4 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	Egy nyaklánc részei lehettek. <i>They probably belonged to a necklace.</i>	Rejholtová 1995. 8.; 114. Tab. XXIV.
12.	Csekej, Templom-dűlő – Čakajovce Szlovákia <i>Slovakia</i> (okr. Nitra)	258.	Infans III. <i>Infans III.</i>	7 karneol 3 hegyikristály 7 carnelian 3 rock crystal	1 karneol nyolc- szögű hasáb gyöngy, egy másik karneol levágott sarkú, hasáb alakú, 4 karneol és 3 hegyikristály pedig gömb alakú. <i>1 carnelian is octagonal pris- matic, another carnelian bead has cut-off corners. 4 carnelian and 3 rock crystal beads are globular.</i>	A nyakcsigolyák körül kerültek elő. <i>They were found around the cervical vertebrae.</i>	Rejholtová 1995. 28.; 135. Tab. XLV.
13.	Darufalva – Drassburg Ausztria <i>Austria</i> (Burgerland)	kincslelet <i>treasure find</i>	kincslelet <i>treasure find</i>	4 karneol 4 carnelian	2 darab nyolc- szögű hasáb gyöngy, 2 darab pedig levágott sarkú, hasáb alakú. 2 octagonal prismatic beads and 2 prismatic beads with cut-off corners.	Kincsleletből <i>From a treasure find</i>	Bóna 1964. 151.; 161–162.; Taf. I.
14.	Ellend, Szilfa dűlő (Baranya megye) (Baranya county)	152.	Infans <i>Infans</i>	1 karneol 1 carnelian	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakkörül más gyöngyökkel. <i>They were found around the neck together with other beads.</i>	Dombay 1960. 155. Taf. XXVIII.
15.	Esztergom, Kovácsi (Komárom-Esztergom megye) (Komárom-Esztergom county)	1926-ban feltárt sír <i>Grave unearthed in 1926</i>	Nő <i>Woman</i>	7 karneol 7 carnelian	nincs adat <i>no data</i>	Nyaklánc díszei lehettek. <i>They could belong to a necklace.</i>	MRT 5. 179.
16.	Galánta, Papföld Szlovákia <i>Slovakia</i> (okr. Galánta)	Szórvány <i>Stray find</i>	nincs adat <i>no data</i>	1 hegyikristály 1 rock crystal	henger alakú <i>cylindrical</i>	Szórvány <i>Stray find</i>	Točík 1992. 153.
17.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	438.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	1 karneol 1 carnelian	hasáb alakú <i>prismatic</i>	Egy nyaklánc részeként került elő. <i>It belonged to a necklace.</i>	Török 1962. 153.; Taf. XXXIV.
18.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	364.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	26 karneol 32 hegyikristály 26 carnelian 32 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A bordák között, a nyakcsigolyáknál és a jobb vállnál. <i>Between the ribs, at the cervical vertebrae and at the right shoulder.</i>	Török 1962. 163.; Taf. LXXVIII.
19.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	370.	Maturus nő <i>Mature woman</i>	2 karneol 7 hegyikristály 2 carnelian 7 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A jobb vállnál kerültek elő. <i>They were found at the right shoulder.</i>	Török 1962. 163.; Taf. LXXIX.
20.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	375.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	5 karneol 1 hegyikristály 5 carnelian 1 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyáknál kerültek elő. <i>They were found at the cervical vertebrae.</i>	Török 1962. 164.; Taf. 163–164.
21.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	455.	Maturus nő <i>Mature woman</i>	5 karneol 1 hegyikristály 5 carnelian 1 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyáknál kerültek elő. <i>They were found at the cervical vertebrae.</i>	Török 1962. 164.; Taf. LXXXI.
22.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	490.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	3 karneol 3 carnelian	gömb alakúak <i>globular</i>	A bordák alatt, az állkapocs közelében. <i>Under the ribs, near the jaw.</i>	Török 1962. 165.; Taf. LXXXVII.
23.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	492.	Infans <i>Infans</i>	1 karneol 1 carnelian	gömb alakú <i>globular</i>	A sírföldből került elő. <i>It was found in the filling of the grave.</i>	Török 1962. 165.; Taf. LXXXII.
24.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	545.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	5 karneol 8 hegyikristály 5 carnelian 8 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül voltak. <i>They were around the cervical vertebrae.</i>	Török 1962. 166.; Taf. LXXVIII.
25.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	640.	Infans <i>Infans</i>	1 karneol 1 carnelian	gömb alakú <i>globular</i>	A nyakcsigolya körül, más gyöngyszemekkel együtt. <i>Around the cervical verte- brae together with other beads.</i>	Török 1962. 166.; Taf. LXXXI.

26.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	661. ²	Infans <i>Infans</i>	4 karneol 3 hegyikristály 4 carnelian 3 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A kulcsont körül kerültek elő. <i>They were found around the clavicle.</i>	Török 1962. 167., Taf. LXXIX.
27.	Halimba, Cseres (Veszprém megye) (Veszprém county)	706.	Juvenis nő <i>Juvenile woman</i>	3 karneol 4 hegyikristály 3 carnelian 4 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül. <i>Around the cervical vertebrae.</i>	Török 1962. 162., Taf. LXXVI.
28.	Ibrány, Esbóhalom (Szabolcs-Szatmár- Bereg megye) (Szabolcs-Szatmár- Bereg county)	255.	35-55 éves nő <i>35-55 year-old woman</i>	5 karneol 5 carnelian	Az egyik darab nyolcszögű hasáb gyöngy. ³ 4 darab pedig levágott sar- kú, hasáb alakú. <i>One is an octa- gonal prismatic bead.³ 4 items are prismatic with cut-off corners.</i>	Az ásató megfigyelése alapján nyaklánc díszei lehettek. <i>According to the excavation observations they belonged to a necklace.</i>	Istvánovits 2004. 110., 294.; 613. 111. t. Pl. 111.
29.	Ipolykiszézi. Felsőkenderesek-dűlő Malé Kosiň Szlovákia <i>Slovakia</i> (okr. Nové Zámky)	408.	Juvenis <i>Juvenile</i>	20 karneol 8 hegyikristály 20 carnelian 8 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyaklánc díszei voltak. <i>They belonged to a necklace.</i>	Hanuliak 1994. 135., 218. Tab. LXXIX.E.
30.	Karos, Eperjesszőg (Borsod-Abaúj- Zemplén megye) (Borsod-Abaúj- Zemplén county)	II. temető 37.	Senilis nő <i>Senile woman</i>	2 karneol 2 carnelian	Az egyik darab nyolcszögű hasáb gyöngy, a másik pedig tizenkét lapú hasáb alakú. <i>One item is octago- nal prismatic, the other one is pris- matic of 12 facets.</i>	Valószínűleg egy nyaklánc díszei lehetnek. A két gyöngy a jobb oldali bordák közt került elő és egy hattyú lábszárcsontot fogott közre. <i>They probably belonged to a necklace. The two beads were found under the right- side ribs enclosing the leg bone of a swan.</i>	Révész 1996. 23., 81., 275. 53. t.; 363. 140. t. 12-13.
31.	Karos, Eperjesszőg (Borsod-Abaúj- Zemplén megye) (Borsod-Abaúj- Zemplén county)	II. temető 56.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	1 karneol 1 carnelian	A gyöngyszem levágott sarkú, hasáb alakú. <i>Prismatic with cut-off corners.</i>	Egy nyaklánc dísz volt más gyöngyökkel együtt. <i>They belonged to a necklace together with other beads.</i>	Révész 1996. 29.; 81., 317. 94. t.
32.	Kőspallag, Szent István utca (Pest megye) (Pest county)	4.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	9 karneol 13 hegyikristály 9 carnelian 13 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	A koponya körül, minden bizonytalannal a hajfonat díszei lehettek. <i>Around the skull, they pro- bably ornamented a braid.</i>	Jelen tanulmány 83-84. oldal
33.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	199.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	6 karneol 6 carnelian	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül. <i>Around the cervical vertebrae.</i>	Kiss 1983. 90., 331. 23. t. Pl. 23.
34.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	201.	Infans I. <i>Infans I.</i>	1 karneol 1 carnelian	gömb alakú <i>globular</i>	A váz töredékei nem maradtak meg, így pon- tos helyzete nem volt regisztrálható. <i>The fragments of the ske- letons were not preserved thus the exact position could not be determined.</i>	Kiss 1983. 90., 330. 22. t. Pl. 22.
35.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	237.	Maturus nő <i>Mature woman</i>	1 karneol 1 carnelian	gömb alakú <i>globular</i>	Az ásató megfigyelése sze- rint a sírban talált lunulához kapcsolódó gyöngyösor. <i>According to the excavation observations a string of beads was linked to the lunula found in the grave.</i>	Kiss 1983. 92., 333. 25. t. Pl. 25.
36.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	246.	Senilis nő <i>Senile woman</i>	1 karneol 1 hegyikristály 1 carnelian 1 rock crystal	gömb alakúak <i>globular</i>	Az állkapocs körül egy nyaklánc díszeként. <i>Around the jaw as the ornament of a necklace.</i>	Kiss 1983. 93., 334. 26. t. Pl. 26.
37.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	274.	Infans I. <i>Infans I.</i>	1 karneol 1 carnelian	gömb alakú <i>globular</i>	Az állkapocs előtt feküdt. <i>It lay in front of the jaw.</i>	Kiss 1983. 94., 335. 27. t. Pl. 27.

2 Török Gyula a temető elemzésekor tévesen a 662. sírhoz kötötte a gyöngyöket (Török 1962, 104), de a leletek leírásakor és a képtáblák alapján nyilvánvaló, hogy a 661. sírhoz tartozó gyöngyökről van szó (Török 1962, 167; Taf. LXXIX.)

3 Istvánovits Eszter tévesen „hatszög alapúnak” írta le a gyöngyöt (Istvánovits 2003, 294), pedig a rajzokon jól látható, hogy ebben az esetben is nyolcszögű hasábgyöngyről van szó. Vö: Istvánovits 2003. 293. 153. kép 29.; 613. 111. t.

2 Gyula Török mistakenly linked the beads to grave no. 662 in the analysis of the cemetery (Török 1962, 104). However, it is obvious from the description of the finds and the plates that the bead came from grave no. 661 (Török 1962, 167; Taf. LXXIX.)

3 Eszter Istvánovits mistakenly described the bead to be „of a hexagonal base” (Istvánovits 2003, 294). However, the drawings clearly show that this was another octagonal prismatic bead. See: Istvánovits 2003. 293. Fig. 153. 29.; 613. Pl. 111.

38.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	363.	Infans II. <i>Infans II.</i>	1 karneol <i>1 carnelian</i>	gömb alakú <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül egy gyöngysor tagjaként. <i>Around the cervical vertebrae as an element of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 100.; 339. 31. t. <i>Pl. 31.</i>
39.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	385.	Infans I. <i>Infans I.</i>	2 karneol <i>2 carnelian</i>	levágott sarkú, hasáb alakúak <i>Prismatic with cut-off corners</i>	A nyakcsigolyák körül egy gyöngysor tagjaként. <i>Around the cervical vertebrae as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 101.; 343. 35. t. <i>Pl. 35.</i>
40.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	400.	Felnőtt <i>Adult</i>	3 karneol 4 hegyikristály <i>3 carnelian</i> <i>4 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül egy gyöngysor tagjaként. <i>Around the cervical vertebrae as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 102.; 341. 33. t. <i>Pl. 33.</i>
41.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	401.	Infans I. <i>Infans I.</i>	2 karneol 3 hegyikristály <i>2 carnelian</i> <i>3 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	Az állkapocs alatt egy gyöngysor tagjaként. <i>Under the jaw as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 102.; 340. 32. t. <i>Pl. 32.</i>
42.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	446.	Infans I. <i>Infans I.</i>	1 hegyikristály <i>1 rock crystal</i>	gömb alakú <i>globular</i>	A koponya alatt egy gyöngysor részeként. <i>Under the skull as the element of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 105.; 346. 38. t. <i>Pl. 38.</i>
43.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	450.	Infans II. <i>Infans II.</i>	2 hegyikristály <i>2 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül egy gyöngysor tagjaként. <i>Around the cervical vertebrae as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 106.; 346. 38. t. <i>Pl. 38.</i>
44.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	472.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	4 karneol 1 hegyikristály <i>4 carnelian</i> <i>1 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	Megbolygatott területen, valószínűleg egy gyöngysor részeként került a sírba. <i>In a disturbed area, they were probably put in the grave as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 107.; 347. 39. t. <i>Pl. 39.</i>
45.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	528.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	10 karneol 9 hegyikristály <i>10 carnelian</i> <i>9 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül, a mellkason kerültek elő. <i>They were found around the cervical vertebrae, on the chest.</i>	Kiss 1983, 111.; 354. 46. t. <i>Pl. 46.</i>
46.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	529.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	2 karneol <i>2 carnelian</i>	Az egyik karneol gömb alakú, a másik darab levágott sarkú, hasáb alakú. <i>One carnelian bead is globular, the other one is prismatic with cut-off corners.</i>	A nyakcsigolyák körül feküdtek egy gyöngysor részeként. <i>They lay around the cervical vertebrae as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 111.; 354. 46. t. <i>Pl. 46.</i>
47.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	691.	Infans <i>Infans</i>	1 karneol <i>1 carnelian</i>	gömb alakú <i>globular</i>	A sír földjéből került elő a váznál magasabb szintről. <i>It was found in the filling of the grave, higher than the skeleton.</i>	Kiss 1983, 122.; 369. 61. t. <i>Pl. 61.</i>
48.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	692.	Maturus nő <i>Mature woman</i>	3 karneol 1 hegyikristály <i>3 carnelian</i> <i>1 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A koponya jobb oldalán és a nyakcsigolyák körül egy gyöngysor részeként. <i>They were found on the right side of the skull and around the cervical vertebrae as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983, 122–123.; 369. 61. t. <i>Pl. 61.</i>
49.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	779.	Infans I. <i>Infans I.</i>	1 karneol 1 hegyikristály <i>1 carnelian</i> <i>1 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A mellkason feküdtek más gyöngyök közelében. <i>They lay on the chest near other beads.</i>	Kiss 1983, 129.; 380. 72. t. <i>Pl. 72.</i>
50.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	812.	Infans II. <i>Infans II.</i>	6 karneol 1 hegyikristály <i>6 carnelian</i> <i>1 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	Nyakcsigolyák körül egy nyaklánc részeként feküdtek. <i>They lay around the cervical vertebrae as elements of a necklace.</i>	Kiss 1983, 131.; 385. 77. t. <i>Pl. 77.</i>
51.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	855.	Adultus korú nő <i>Adult woman</i>	1 karneol <i>1 carnelian</i>	gömb alakú <i>globular</i>	A jobb humerus felső oldalán. <i>On the upper side of the right humerus.</i>	Kiss 1983, 133.; 386. 78. t. <i>Pl. 78.</i>

52.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	878.	Maturus nő <i>Mature woman</i>	3 karneol 1 hegyikristály <i>3 carnelian 1 rock crystal</i>	A karneolok nyolcszögű hasáb alakúak, a hegyikristály gömb alakú. <i>The carnelian beads are octa- gonal prismatic, the rock crystal one is globular.</i>	A koponya és a jobb humerus között másodlagos helyzetben. <i>Between the skull and the right humerus in a secondary position.</i>	Kiss 1983. 134.; 368. 80. t. <i>Pl. 80.</i>
53.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	1066.	Adultus meg- határozhatatlan nemű váz. <i>Adult skeleton of undetermined sex.</i>	10 karneol 11 hegyikristály <i>10 carnelian 11 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül feküdtek egy gyöngysor részeként. <i>They lay around the cervical vertebrae as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983. 146–147.; 402. 94. t. <i>Pl. 94.</i>
54.	Majs, Udvari rétek (Baranya megye) (Baranya county)	1131. ⁴	Juvenis meghatá- rozhatatlan nemű váz. <i>Juvenile skeleton of undetermined sex.</i>	2 karneol 1 hegyikristály <i>2 carnelian 1 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül feküdtek egy gyöngysor részeként. <i>They lay around the cervical vertebrae as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983. 152.; 409. 101. t. <i>Pl. 101.</i>
55.	Majs, Udvari rétek ⁵ (Baranya megye) (Baranya county)	954.	Adultus nő <i>Adult woman</i>	4 karneol 4 hegyikristály <i>4 carnelian 4 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A nyakcsigolyák körül feküdtek egy gyöngysor részeként. <i>They lay around the cervical vertebrae as elements of a string of beads.</i>	Kiss 1983. 139.; 393. 85. t. <i>Pl. 85.</i>
56.	Magyarhomorog, Könyadomb (Hajdú-Bihar megye) (Hajdú-Bihar county)	86.		1 karneol <i>1 carnelian</i>	levágott sarkú, hasáb alakú <i>Prismatic with cut-off corners</i>	Egy gyöngysor részeként került elő. <i>It was found as an element of a string of beads.</i>	Kovács László szíves szóbeli közlése. <i>László Kovács's kind oral communication</i>
57.	Molnos – Mlynárce Szlovákia (okr. Nitra)	8.	nincs adat <i>no data</i>	5 karneol 3 hegyikristály <i>5 carnelian 3 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	Egy gyöngysor részeként kerültek elő. <i>They were found as ele- ments of a string of beads.</i>	Točík 1960. 270–271.
58.	Magyargurab Velky.Grob Szlovákia Slovakia (okr. Senec)	3/48.	nincs adat <i>no data</i>	1 karneol <i>1 carnelian</i>	henger alakú <i>cylindrical</i>	Egy gyöngysor részeként kerültek elő. <i>It was found as an element of a string of beads.</i>	Chropovský 1957, 189.
59.	Nyitra, Šindolka Szlovákia (okr. Nitra)	F. 89.	nincs adat <i>no data</i>	karneol és hegyi- kristály, a számuk- ról nincs adat <i>carnelian and rock crystal beads, there are no data about their number</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	nincs adat <i>no data</i>	Fusek 1999. 97.; 107.
60.	Nyitra, Šindolka Szlovákia (okr. Nitra)	F. 126.	nincs adat <i>no data</i>	karneol és hegyi- kristály, a számuk- ról nincs adat <i>carnelian and rock crystal beads, there are no data about their number</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	nincs adat <i>no data</i>	Fusek 1999. 97.; 107.
61.	Ógyalla Hurbanovo Szlovákia Slovakia (okr. Komarno)	nincs adat <i>no data</i>	nincs adat <i>no data</i>	karneol és hegyi- kristály, a számuk- ról nincs adat <i>carnelian and rock crystal beads, there are no data about their number</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	nincs adat <i>no data</i>	Bach – Dušek 1971, 86.; 91.
62.	Oroszvár, Rusovce Szlovákia (Bratislava) Slovakia	76.	nincs adat <i>no data</i>	karneol, a szám- ra nincs adat <i>carnelian beads, there are no data about their number</i>	többszögletű <i>polygonal</i>	nincs adat <i>no data</i>	Szőke – Vándor 1987. 134. 137. j. <i>Note 137</i>
63.	Perse, Bércz Prša Szlovákia (okr. Lučenec)	8.	nincs adat <i>no data</i>	1 hegyikristály <i>1 rock crystal</i>	ovális alakú <i>oval</i>	A nyakcsigolyáknál az állkapocs alatt került elő. <i>It was found at the cervical vertebrae under the jaw.</i>	Točík 1992. 171.; 173. Obr. 119. 13.

- 4 Kiss Attila a temető értelmezése kapcsán tévesen a 1134. sírhoz kötötte a gyöngyszemeket. Vö.: Kiss 1983, 185. 97. á.
5 Kiss Attila a temető értelmezése kapcsán tévesen a 904. sírhoz kötötte a gyöngyszemeket. Vö.: Kiss 1983, 185. 97. á.

- 4 Attila Kiss mistakenly linked the beads with grave no. 1134 during the analysis of the cemetery. See: Kiss 1983, 185. Fig. 97.
5 Attila Kiss mistakenly linked the beads with grave no. 904 during the analysis of the cemetery. See: Kiss 1983, 185. Fig. 97.

64.	Pusztaszentlászló. Deáksűrű (Zala megye) (Zala county)	1.	25–30 éves nő 25–30 year-old woman	1 karneol 2 hegyikristály 1 carnelian 2 rock crystal	gömb alakúak globular	A bolygatott részen a nyak körül feküdtek, valószínűleg a nyaklánc részei lehettek. They lay in a disturbed area around the neck, probably as elements of a string of beads.	Szőke – Vándor 1987. 9.; 86. 45. kép 2. Fig. 45. 2.
65.	Pusztaszentlászló. Deáksűrű (Zala megye) (Zala county)	43.	Adultus nő Adult woman	5 karneol 1 hegyikristály 5 carnelian 1 rock crystal	gömb alakúak globular	A nyaktól távolabb, a koponya két oldalán voltak, a két váll felett. Az ásatók szerint a haj- fonatdísz részei lehettek. They were farther from the neck on the two sides of the skull above the shoulders. The archaeolo- gist interpreted them as elements of braid orna- ments.	Szőke – Vándor 1987. 14–15.; 92. 51. kép 13. Fig. 51. 13.
66.	Pusztaszentlászló. Deáksűrű (Zala megye) (Zala county)	196.	45 év körüli nő About 45 year-old woman	11 karneol 10 hegyikristály 11 carnelian 10 rock crystal	A hegyikristály darabok gömb alakúak, a kar- neolok között 3 darab gránát- szerűen csiszolt. 8 darab gömb alakú. The rock crystal items are glo- bular, 3 of the carnelian beads are polished as garnets, 8 items are globular.	A helyzetük alapján az ásatók a hajfonatok díszeként értékelték. The archaeologists interpreted them as braid ornaments from their position.	Szőke – Vándor 1987. 46.; 119. 78. kép 1. Fig. 78. 1.
67.	Pusztaszentlászló. Deáksűrű (Zala megye) (Zala county)	202.	17 éves lány 17 year-old girl	1 karneol 1 carnelian	Gránát-szerűen csiszolt. Polished to the shape of a garnet.	Az állkapocs alatt más gyöngyökkel együtt. Under the jaw together with other beads.	Szőke – Vándor 1987. 44–45.; 120. 79. kép 6. Fig. 79. 6.
68.	Sellye, Dobina-dűlő (Baranya megye) (Baranya county)	5. ⁶	felnőtt adult	8 hegyikristály 8 rock crystal	gömb alakúak globular	nincs adat no data	Kiss 1967, 71.
69.	Sellye, Dobina-dűlő (Baranya megye) (Baranya county)	8.	gyermek child	1 karneol 2 hegyikristály 1 carnelian 2 rock crystal	gömb alakúak globular	A bolygatott sír földjében szétszórva feküdtek. They were scattered in the filling of the disturbed grave.	Kiss 1967, 69.; 71.
70.	Sellye, Dobina-dűlő (Baranya megye) (Baranya county)	34.	felnőtt adult	1 karneol 1 carnelian	henger alakú cylindrical	A nyakcsigolyák között került elő. It was found among the cervical vertebrae.	Kiss 1967, 70–71.
71.	Sellye, Dobina-dűlő (Baranya megye) (Baranya county)	46.	nincs adat no data	2 karneol 2 carnelian	gömb alakúak globular	A koponya alól. From under the skull	Kiss 1967.
72.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	I.	gyermek, vagy adultus korú nő child or adult woman	4 karneol 1 hegyikristály 4 carnelian 1 rock crystal	gömb alakúak globular	Valószínűleg egy gyöngysor darabjai voltak. They were probably ele- ments of a string of beads.	Kiss 2000, 150.; 59. t. Pl. 59.
73.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	II.	Nő, a csontváz megsemmisült így több informá- ció nem áll ren- delkezésre Woman, the ske- leton perished, so there are no more data	19 karneol 10 hegyikristály 19 carnelian 10 rock crystal	gömb alakúak globular	Egy gyöngysorhoz tartozhattak. They probably belonged to a string of beads.	Kiss 2000, 150.; 59. t. Pl. 59.

6 A sírleírásban Kiss Attila nem említette meg sem a rajzon látható gyűrűt, sem pedig a gyöngyöket. A temető többi sírja esetében sem szerepel olyan hivatkozás, ami esetében feltételezhető lenne a rajzoló esetleges tévedése. A leleteket ezért az 5. sírhoz tartozónak vélhetjük.

6 In the description of the grave, Attila Kiss did not mention either the ring illustrated in the drawing or the beads. Nor could we find any reference in the description of the rest of the graves to a possible error made by the drawer. Thus we think that the finds belonged to grave no. 5.

74.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	43.	Nő Woman	23 karneol 30 hegyikristály 23 carnelian 30 rock crystal	gömb alakúak, de egy karneol gyöngy levágott sarkú, hasáb alakú, egy másik karneol pedig nyolc lapú, hasáb alakú. globular, except a carnelian bead which is prismatic with cut-off cor- ners, and another carnelian item, which is eight- faced prismatic.	Valószínűleg egy gyöngysor darabjai voltak, mert a nyak körül kerültek elő. They probably belonged to a string of beads since they were found around the neck.	Kiss 2000, 155. 62. t. Pl. 62.
75.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	66.	Adultus nő Adult woman	16 karneol 13 hegyikristály 16 carnelian 13 rock crystal	gömb alakúak globular	A nyak körül kerültek elő, egy gyöngysorhoz tartozhattak. They were found around the neck, they probably belonged to a string of beads.	Kiss 2000, 158-159.; 63. t. Pl. 63.
76.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	112.	Nő Woman	29 karneol 27 hegyikristály 29 carnelian 27 rock crystal	gömb alakúak, de egy karneol levágott sarkú, hasáb alakú globular, except a carnelian bead, which is prismatic with cut-off corners	A nyak körül kettős sorba, más gyöngyszemekkel. Around the neck in a double row together with other beads.	Kiss 2000, 163.; 65. t. Pl. 65.
77.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	141.	7-9 éves lány 7-9 year-old girl	6 karneol 2 hegyikristály 6 carnelian 2 rock crystal	gömb alakúak globular	A nyak körül kerültek elő. They were found around the neck.	Kiss 2000, 166.; 66. t. Pl. 66.
78.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	149.	Juvenis nő Juvenile woman	2 karneol 1 hegyikristály 2 carnelian 1 rock crystal	gömb alakúak globular	A nyaknál kerültek elő. They were found at the neck.	Kiss 2000, 167.; 67. t. Pl. 67.
79.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	166.	Nő Woman	21 karneol 12 hegyikristály 21 carnelian 12 rock crystal	gömb alakúak globular	A nyak körül kerültek elő három sorban. They were found in three rows around the neck.	Kiss 2000, 168.; 67. t. Pl. 67.
80.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	194.	Nő Woman	10 karneol 12 hegyikristály 10 carnelian 12 rock crystal	gömb alakúak globular	A nyak körül kerültek elő. They were found around the neck.	Kiss 2000, 172.; 69. t. Pl. 69.
81.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	204.	Nő Woman	6 karneol 3 hegyikristály 6 carnelian 3 rock crystal	gömb alakúak globular	A nyak körül kerültek elő. They were found around the neck.	Kiss 2000, 172-173.; 69. t. Pl. 69.
82.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	223.	Fiatal nő Young woman	3 hegyikristály 3 rock crystal	gömb alakúak globular	A nyak körül további gyöngyökkel együtt. Around the neck together with other beads.	Kiss 2000, 175.; 70. t. Pl. 70.
83.	Sorokpolány, Berekalja (Vas megye) (Vas county)	265.	30 év körüli nő About 30 year-old woman	1 hegyikristály 1 rock crystal	gömb alakú globular	A nyak körül más gyöngyökkel. Around the neck together with other beads.	Kiss 2000, 180.; 72. t. Pl. 72.
84.	Szabolcs, Petőfi utca (Szabolcs-Szatmár- Bereg megye) (Szabolcs-Szatmár- Bereg county)	121.	26-35 év körüli nő About 26-35 year-old woman	4 hegyikristály 4 rock crystal	gömb alakúak globular	Az állkapocs mellett más gyöngyökkel. At the jaw together with other beads.	Kovács 1994, 36-38.; 115.
85.	Szabolcs, Petőfi utca (Szabolcs-Szatmár- Bereg megye) (Szabolcs-Szatmár- Bereg county)	341.	0-5 éves kislány 0-5 year-old girl	2 karneol 1 hegyikristály 2 carnelian 1 rock crystal	gömb alakúak globular	A sír bolygatott volt. The grave was disturbed.	Kovács 1994, 75-77.; 115.
86.	Szabolcs, Petőfi utca (Szabolcs-Szatmár- Bereg megye) (Szabolcs-Szatmár- Bereg county)	373.	0-5 éves kislány 0-5 year-old girl	1 karneol 1 carnelian	gömb alakú globular	A koponya mellett. At the skull.	Kovács 1994, 81-82.; 115.
87.	Szob, Vendelin (Pest megye) (Pest county)	25.	Fiatal nő Young woman	1 karneol 1 carnelian	nyolcszögű hasáb octagonal prismatic	Egy gyöngysor részeként került elő. It belonged to a string of beads.	Bakay 1978, 56.

88.	Szob. Vendelin (Pest megye) (Pest county)	64.	Felnőtt nő <i>Adult woman</i>	1 karneol <i>1 carnelian</i>	levágott sarkú, hasáb alakú <i>Prismatic with cut-off corners</i>	Egy gyöngysor részeként került elő. <i>It belonged to a string of beads.</i>	Bakay 1978. 57.
89.	Szomotor, Hegylegelő – Somotor Szlovákia <i>Slovakia</i> (okr. Kralovský Chlmec)	18.	Kislány <i>Girl</i>	6 karneol 5 hegyikristály <i>6 carnelian 5 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	Egy gyöngysor részei voltak más gyöngyökkel együtt. <i>They were elements of a string of beads together with other beads.</i>	Pastor 1955. 279.; 285.; Bach – Dušek 1971. 91.
90.	Tiszabездéd, Harangláb-dűlő (Szabolcs-Szatmár- Bereg megye) (Szabolcs-Szatmár- Bereg county)	12.	Jósa leírása alapján való- színűleg nő. ⁷ <i>After Josa's descrip- tion probably a woman.⁷</i>	6 karneol <i>6 carnelian</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	A halott bal oldalán párhuzamosan a test mellett nyújtott bal karral, a gyöngyök a testvonalát kö- vették a legalsó bordáig <i>Parallel to the left arm extended close to the body, the beads followed the line of the body until the lowermost rib.</i>	Jósa 1896. 403–404. Istvánovits 2004. 212.; 714. 212. t. Pl. 212.
91.	Tiszaeszlár. Bahalom, Fenyvestábla II. temető (Szabolcs-Szatmár- Bereg megye) (Szabolcs-Szatmár- Bereg county)	12.	Nő <i>Woman</i>	8 karneol <i>8 carnelian</i>	4 darab nyolc- szögű hasáb, 4 darab pedig levágott sarkú, hasáb alakú <i>4 octagonal prismatic, 4 prismatic with cut-off corners</i>	A hajfonat díszei voltak más gyöngyökkel együtt. <i>They were braid ornaments together with other beads.</i>	Dienes 1972. 84.; 42. kép; Fig. 42 Fodor 1996. 188– 189.
92.	Tiszavasvári, Aranykerti-tábla (Szabolcs-Szatmár- Bereg megye) (Szabolcs-Szatmár- Bereg county)	6.	39–48 éves nő <i>39–48 year-old woman</i>	1 hegyikristály <i>1 rock crystal</i>	ovális alakú <i>oval</i>	A jobb oldali felső bordák közé került elő. <i>It was found between the left upper ribs.</i>	Révész László szíves szóbeli közlése. <i>László Révész's kind oral communication.</i>
93.	Tornóc, Felsőjattó, Remizka-dűlő Trnovec nad Váhom Szlovákia <i>Slovakia</i> (okr. Galanta)	484.	Nő <i>Woman</i>	29 karneol 30 hegyikristály <i>29 carnelian 30 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	Nyaklánc díszei lehetnek. <i>They probably belonged to a necklace.</i>	Točík 1971. 177.; 256. Taf. XLII. Szőke – Vándor 1987. 61.
94.	Turócszentmárton – Martin Szlovákia <i>Slovakia</i> (okr. Martin)	nincs adat <i>no data</i>	nincs adat <i>no data</i>	1 hegyikristály <i>1 rock crystal</i>	ovális alakú <i>oval</i>	nincs adat <i>no data</i>	Bach – Dušek 1971. 86.
95.	Zalavár. Vársziget Kápolna (Zala megye) (Zala county)	86.	25–29 éves nő <i>25–29 year-old woman</i>	1 hegyikristály <i>1 rock crystal</i>	nincs adat <i>no data</i>	Egy nyaklánc dísz volt más gyöngyökkel együtt. <i>It belonged to a necklace together with other beads.</i>	Cs. Sós 1963. 171–172.
96.	Zalavár. Vársziget Kápolna (Zala megye) (Zala county)	37.	Gyermek <i>Child</i>	1 hegyikristály <i>1 rock crystal</i>	nincs adat <i>no data</i>	Valószínűleg nyaklánc dísz lehetett. <i>It probably ornamented a necklace.</i>	Cs. Sós 1963. 169.
97.	Zalavár. Vársziget Kápolna (Zala megye) (Zala county)	104.	Infans I. <i>Infans I.</i>	2 hegyikristály <i>2 rock crystal</i>	nincs adat <i>no data</i>	Több gyönggyel együtt a nyakláncot díszítették. <i>They ornamented a necklace together with other beads.</i>	Cs. Sós 1963. 173.
98.	Zsitvafödémes Úfany nad Žitavou Szlovákia <i>Slovakia</i> (okr. Nové Zámky)	5.	Nő <i>Woman</i>	3 karneol 4 hegyikristály <i>3 carnelian 4 rock crystal</i>	gömb alakúak <i>globular</i>	Valószínűleg a nyaklánc díszei lehetnek. <i>They probably belonged to a necklace.</i>	Liptáková 1963. 224–225.

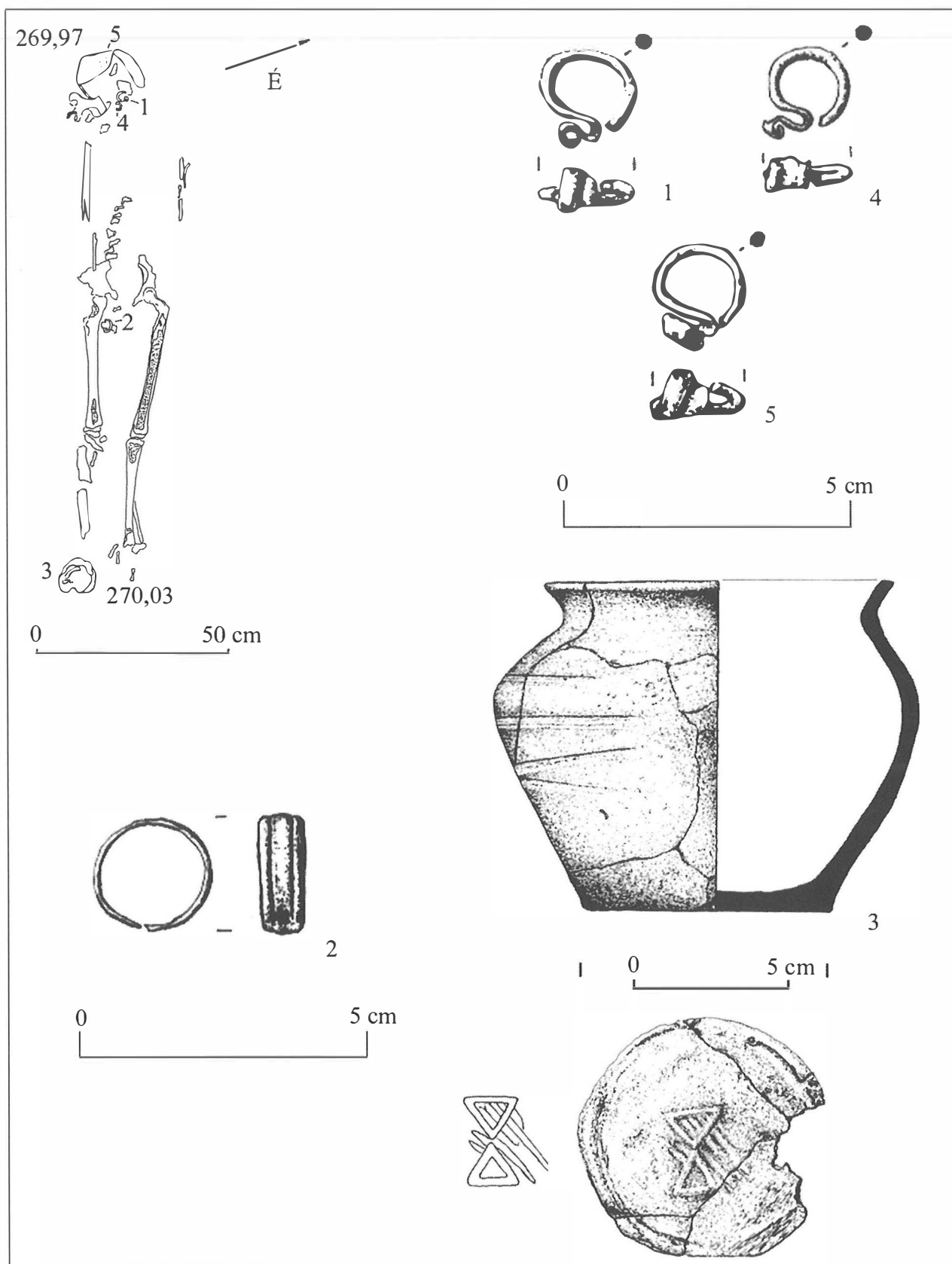
7 A sírhoz tartozó adatokért Prohászka Péternek tartozom köszö-
nettel.

7 I am grateful to Péter Prohászka for the data of the grave.

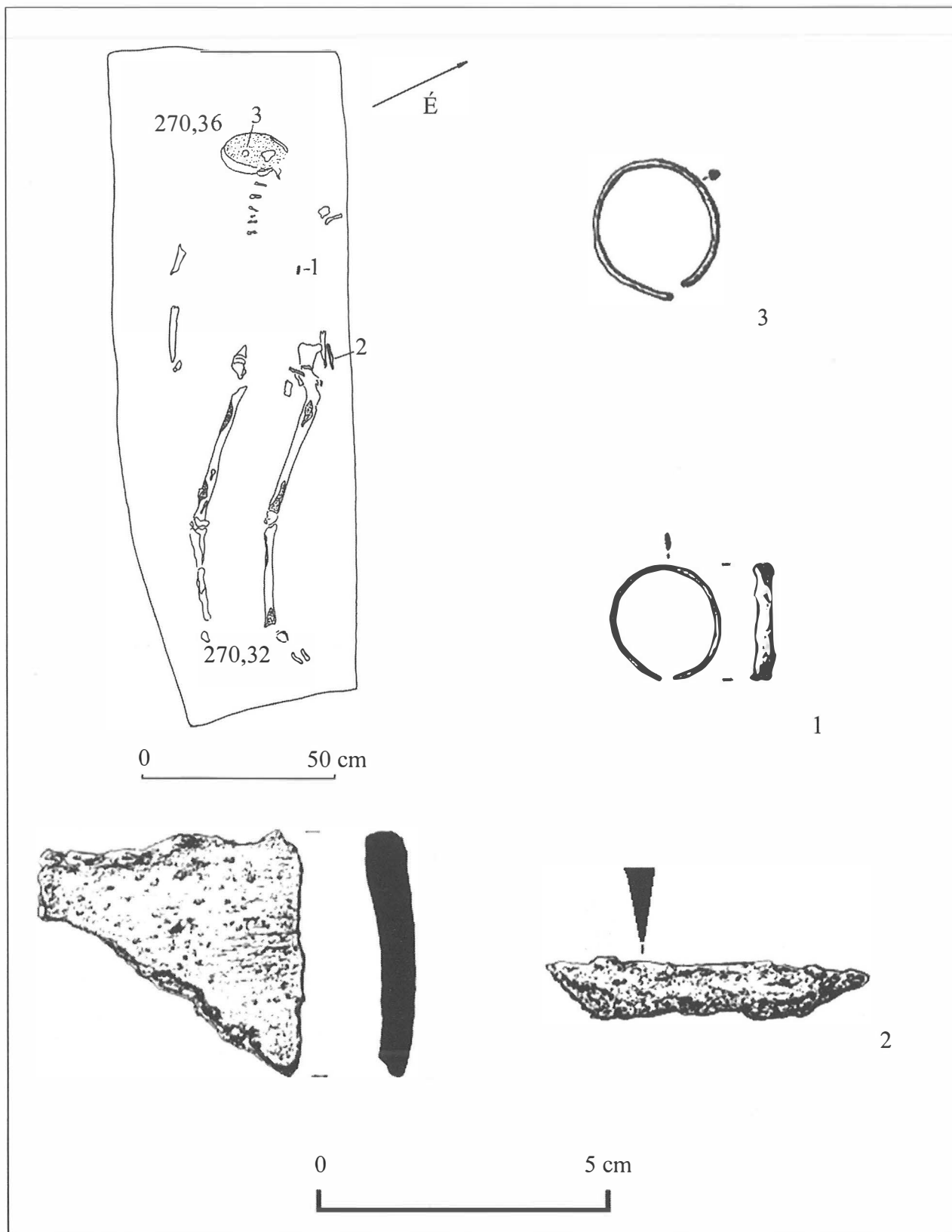
1. kép: A kóspallagi temetőtöredék térképe.

Fig. 1: Map of the cemetery fragment at Kóspallag.

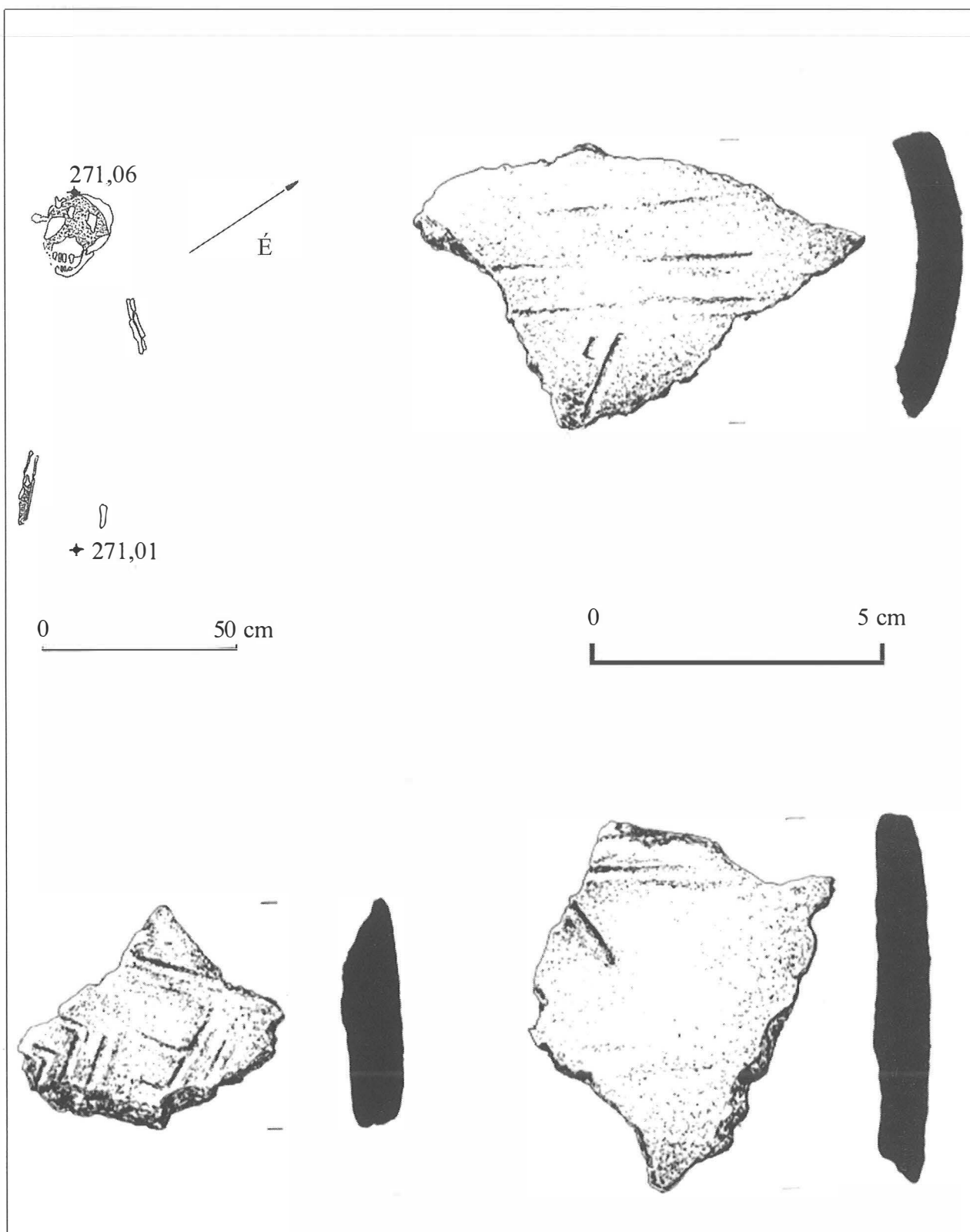
2. kép: Kőspallag, Szent István utca 1. sír

Fig. 2: Kőspallag, Szent István Street, grave no. 1

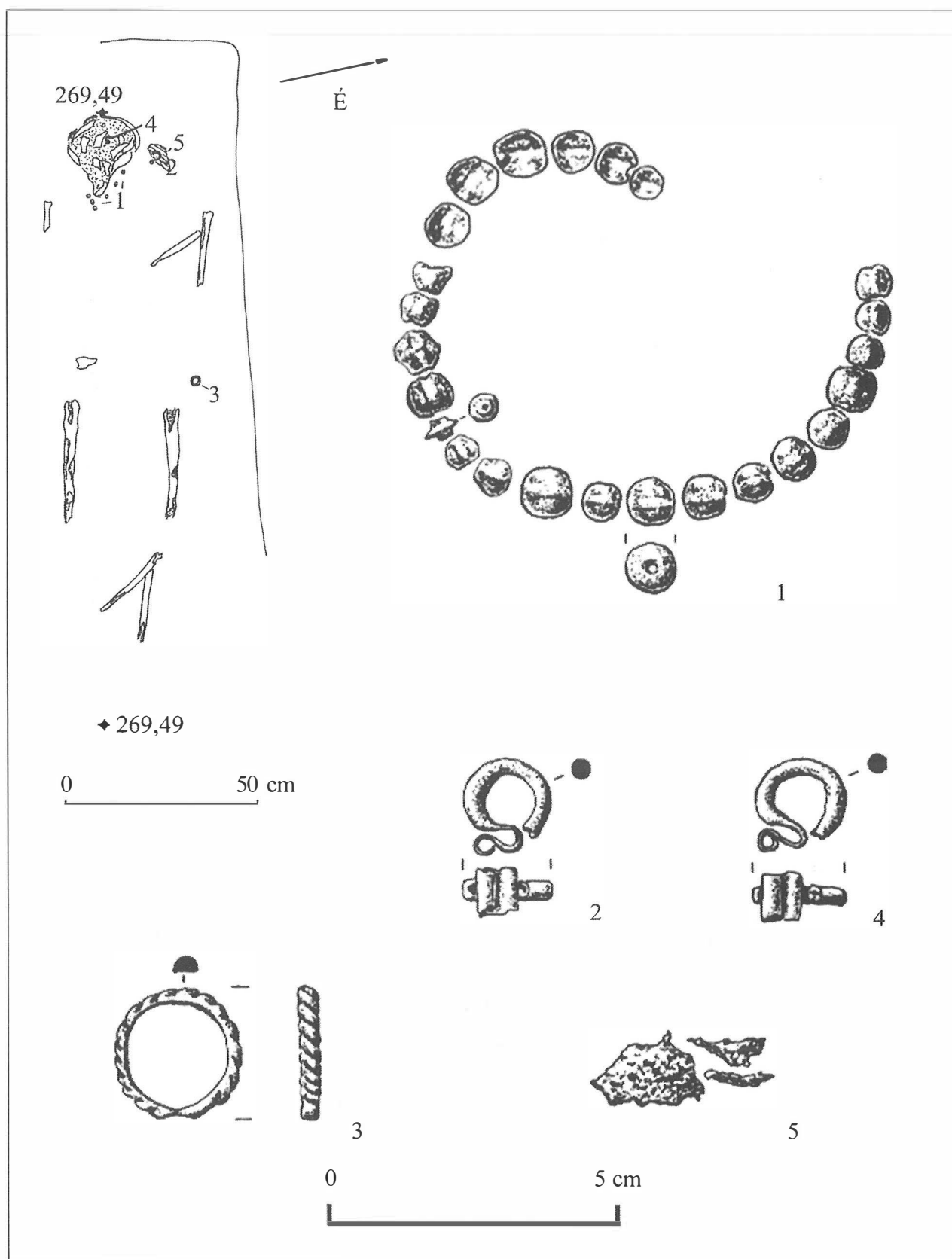
3. kép: Kőspallag, Szent István utca 2. sír

Fig. 3: Kőspallag, Szent István Street, grave no. 2

4. kép: Kőspallag, Szent István utca 3. sír

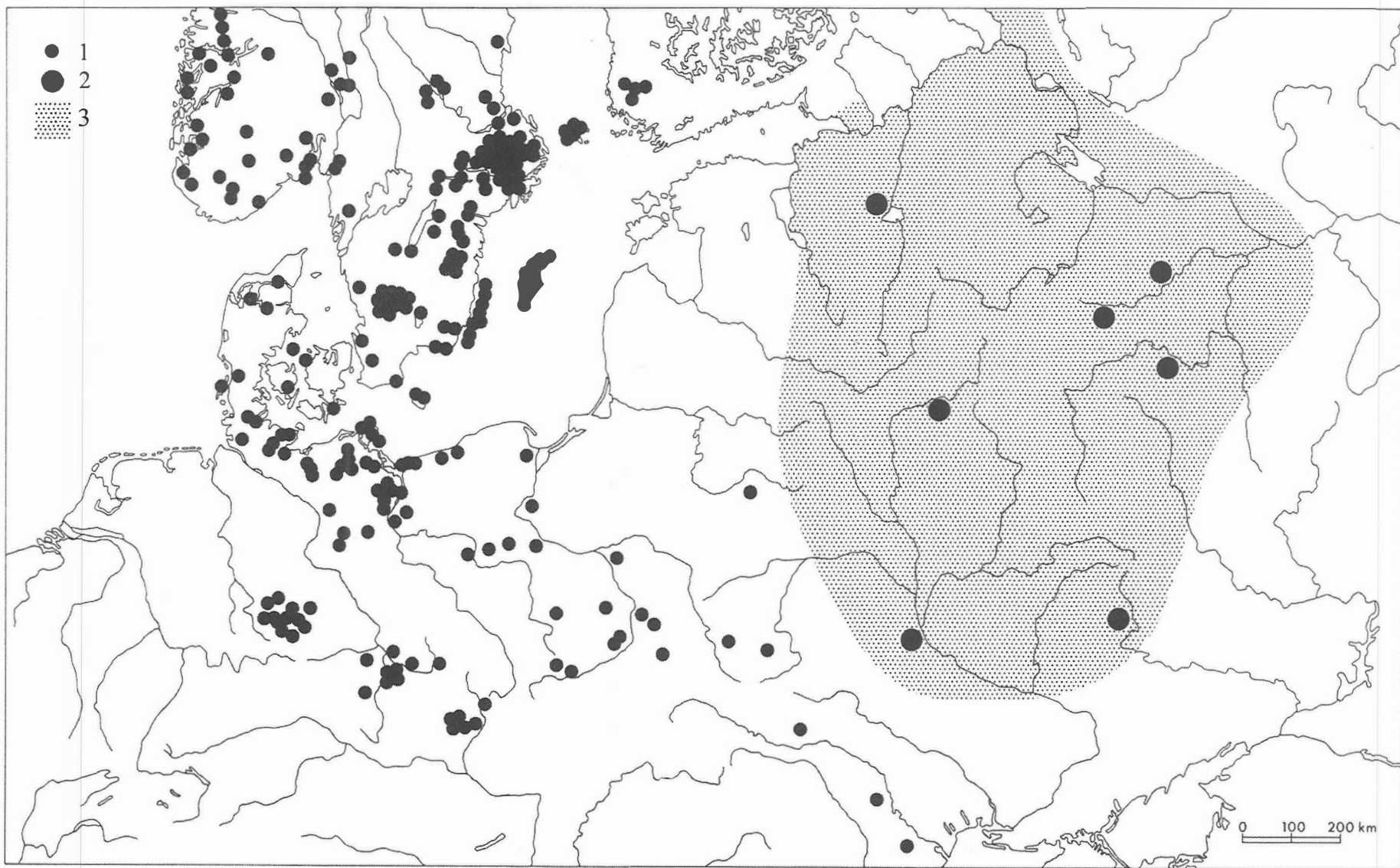
Fig. 4: Kőspallag, Szent István Street, grave no. 3

5. kép: Kőspallag, Szent István utca 4. sír

Fig. 5: Kőspallag, Szent István Street, grave no. 4

6. kép: A karneolgyöngyök 10–11. századi elterjedése Európában. (Gabriel 1988. 196. Abb. 36. alapján)

1. A karneolgyöngy leletek; 2. A gyöngyök valószínűsíthető készítési központjai; 3. A karneolgyöngyök nagy mennyiségben való előfordulási területe

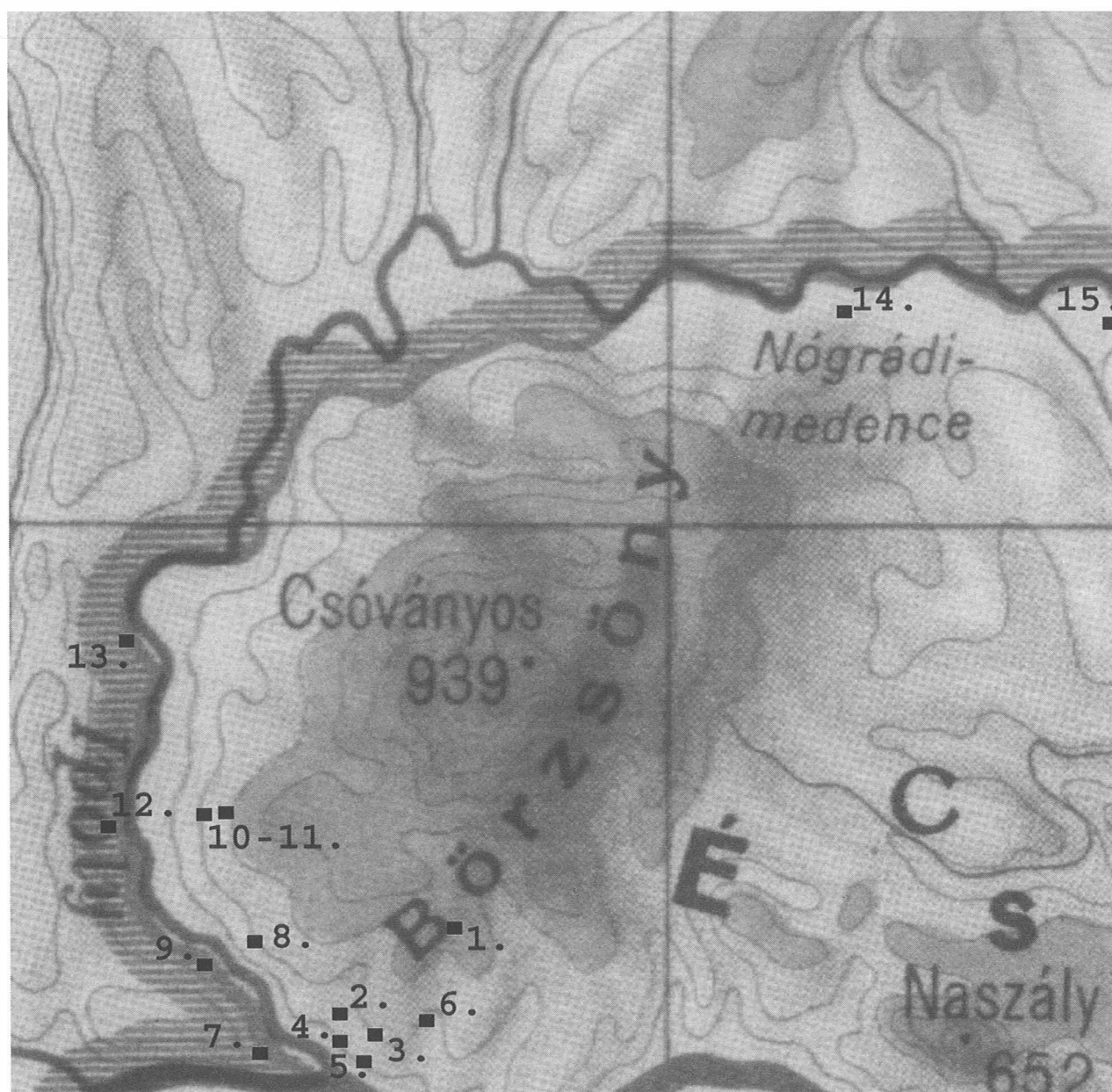
Fig. 6: The distribution of carnelian beads in Europe in the 10th-11th centuries (after Gabriel 1988. 196. Abb. 36)

1. Carnelian bead finds; 2. The probable production centres of the beads; 3. Occurrence of carnelian beads in large numbers

7. kép: Karneol- és hegyikristálygyöngyök a 10–11. századi kárpát-medencei leletkörnyezetben. (A lelőhely melletti számok a Függelék katalógusszámaikat jelzik)
 1. A csak karneolgyöngyös lelőhelyek; 2. A csak hegyikristálygyöngyös lelőhelyek; 3. Azok a lelőhelyek, ahol egyszerre fordult elő karneol- és hegyikristálygyöngy

Fig. 7: Carnelian and rock crystal beads in the Carpathian Basin in the 10th–11th centuries (the numbers at the sites indicate the catalogue number of the Appendix)
 1. Sites yielding only carnelian beads; 2. Sites yielding only rock crystal beads; 3. Sites yielding both carnelian and rock crystal beads

8. kép: Az Ipoly mentén előkerült 10–11. századi temetők helyzete

Fig. 8: Cemeteries along the Ipoly in the 10-11th centuries

1. Kőspallag; 2. Szob, Koliba; 3. Szob, Vendelin; 4. Szob, Ipolypart; 5. Szob, Kiserdő; 6. Bőszob; 7. Helemba; 8. Letkés, Iskola; 9. Ipolyszalka; 10. Ipolytölgyes, Tégláégető I; 11. Ipolytölgyes, Tégláégető II; 12. Ipolykiskeszi, Felsőkenderesek-dűlő; 13. Ipolypásztó; 14. Ipolyverőce, Rákóczi út; 15. Balassagyarmat

Benda Judit

Középkori karmelita kolostor feltárása Budán

2002 nyarán egy irodaház építését megelőző leletmentés során a Budapest, II. kerület Kapás utca 6–12. számú telkeken felszínre kerültek a középkori karmelita szerzeteskolostor keleti szárnyának alapfalai (1. kép). A középkori Magyarországon négy karmelita rendház állt,¹ közülük elsőként 1372-ben a budai épült fel, amely egyben a magyarországi tartományrész anyakolostora is volt. Ugyanebben az évben alapították meg a pécsi házat is. Privigyén 1427-ben,² Eperjesen 1431-ben, telepedtek meg a szerzetesek. Bár az oklevelek csak arról tudósítanak, hogy a rendház a város alatt, pl.: „...sub castro Budensi...”,³ a budai jogkönyvből azonban megtudhatjuk, hogy a Váraljának Taschental nevű külvárosában állt.⁴ Lokalizálására több megoldás is született, de közülük kétségtelenül Kubinyi András véleménye közelíti meg legjobban a feltárt falak helyét.⁵ Sem földbirtokáról, sem szőlőjéről nem tudunk, kisebb-nagyobb pénzadományok és háztulajdonok, valamint a temetésért járó fizetség, a mortualium képezheték a konvent megélhetésének alapját. Az Irgalmasság Anyjáról elnevezett budai karmelita templomot és kolostort I. Lajos király és édesanyja, Erzsébet királyné alapította 1372-ben.⁶ A templom 1375-ben XI. Gergely pápától búcsúengedélyt kapott,⁷ melyet 1431-ben IV. Jenő pápa megerősített.⁸ A fennmaradt alapítólevél részletezi, hogy milyen épületeket lehet felépíteni a rendház számára: „...ecclesiam seu capellam, vel oratorium cum cimiterio, campanili, campana, domibus et aliis necessariis officinis...”.⁹ Tehát a templom és a kolostor mellé harangtorony és temető létesítését is lehetővé teszi.

Az előkerült épületrészlet a kolostor délkeleti sarka (2. kép jobb oldalán).¹⁰ Feltártuk a kolostor keleti kerengőfolyosóját a hozzá kapcsolódó helyiségekkel. Legészakabbra egy terem délnyugati sarkát, amelyet a sekrestyével lehet azonosítani, mellette a középpilléres káptalantermet, melyet később poligonális szentéllyel bővítettek, emellett pedig egy újabb kápolnát találtunk, poligonális szentélyében egy oltár alapozásával. A kolostornak rendhagyó volt az alaprajza, mivel a keleti szárny legdélebbi helyisége itt sohasem épült fel. Ebből a különleges „anomáliából” arra következtettünk, hogy a második ká-

Judit Benda

The excavation of a medieval Carmelite monastery in Buda

The rescue excavation conducted in the summer of 2002 preceding the construction of an office building at Budapest, II, 6–12 Kapás Street, brought to light the foundation walls of the eastern wing of a medieval Carmelite monastery (Fig. 1). Four Carmelite monasteries existed in Hungary in the Middle Ages.¹ The one in Buda was built the first in 1372, which was the mother-monastery of the entire Hungarian dominion. The monastery in Pécs was founded the same year. The monks settled in Privigye in 1427,² and in Eperjes in 1431. Although the documents reveal only that the monastery was situated under the town, for example „...sub castro Budensi...”,³ we can learn from the Book of Rights of Buda that it stood in the outskirts of Váralja called Taschental.⁴ A number of theories tried to locate the site, from which András Kubinyi's solution is certainly the closest to the place where the walls were unearthed.⁵ We do not know anything about its estates and vineyards. Smaller and larger money donations and house properties and also burial fees, mortualium, could be the funds on which the monastery lived. The Carmelite church and monastery of Buda named after the Mother of Mercy were founded by King Louis I and his mother Queen Elisabeth in 1372.⁶ Pope Gregory XI granted the church a licence to the wakes in 1375,⁷ which Pope Eugene IV confirmed in 1431.⁸ The preserved foundation deed described in details what buildings could be raised for the monastery: „...ecclesiam seu capellam, vel oratorium cum cimiterio, campanili, campana, domibus et aliis necessariis officinis...”.⁹ Accordingly, it afforded the establishment of a belfry and a cemetery beside the church and the monastery.

The uncovered fragment of the building was the south-eastern corner of the monastery (Fig. 2, on the right).¹⁰ The eastern cloister of the monastery was unearthed with the rooms opening from it. They were the south-western corner of a room, which can be identified as the sacristy, the chapter house beside it with a central column, which was later enlarged by a polygonal shrine, and yet another chapel with the foundation of an altar in the polygonal shrine. The monastery had an uncommon ground plan since the southernmost room of the

1 REGÉNYI 2001, 95.

2 REGÉNYI 1998, 72–73.

3 MOL DI. 6692.

4 Buda város jogkönyve II. 238.

5 KUBINYI 1964, 143., KUBINYI 1974, 18.

6 MREV II. No CCXLIV. 208.

7 MREV II. No CCLXXXI. 240.

8 BTOE III/2. 1009. sz. 174.

9 MREV II. No CCXLIV. 208.

10 A fotókat Bakos Margit, a geodéziai felmérést Viemann Zsolt készítette.

1 REGÉNYI 2001, 95.

2 REGÉNYI 1998, 72–73.

3 MOL DI. 6692.

4 Buda város jogkönyve (Book of Rights of Buda town) II. 238.

5 KUBINYI 1964, 143., KUBINYI 1974, 18.

6 MREV II. No CCXLIV. 208.

7 MREV II. No CCLXXXI. 240.

8 BTOE III/2. 1009. sz. 174.

9 MREV II. No CCXLIV. 208.

10 Margit Bakos took the photos, Zsolt Viemann made the geodetic survey.

polna a déli oldalról külön bejáratral rendelkezhetett, amelyet a temetőkertről is meg lehetett közelíteni, nem csak a kerengőből. A feltételezett déli kapunak magyarázatát adja az, ha a kápolna temetőkápolnaként működött; így szükséges volt, hogy a szentélyébe ne csak a kolostor főbejáratán keresztül lehessen eljutni, mivel az funkciójában elkülönült a szerzetesek „házától”. Megtaláltuk a déli traktus keleti végét két helyiség részletével. A legkeletibb egy kis terem volt, melynek délkeleti sarkában egy kályha alapozását tártuk fel. Mellette egy vékony osztófal rekesztette el a következő helyiséget. A kolostort kelet felől temető övezte, melynek megtaláltuk kőkerítését, valamint a temetőkapu elé épített előtetőjének alapozását. Dél felől egy nagyméretű kert volt a rendház mellett, melynek kőkerítéséből részleteket sikerült az ásás során feltárni.

Az előkerült falak a legtöbb esetben alapozások voltak, felmenő részleteket csak néhány helyen találtunk. A falkoronák magassága igen eltérő volt, tetejüket a visszabontás mértéke adta meg. A legmélyebben azok a falak feküdtek, amelyeket az újkori pincék padlószintjének kialakításakor bontottak tovább, mint például a káptalanterem falai, a temetőkápolna szentélye, a kerengő udvar felőli belső fala, de ugyanez vonatkozik a temetőkertről keleti falára is. A középkori járószintnél átlag egy méterrel mélyebben húzódtak a kerengőfolyosó külső, keleti falának és a temetőkápolna északi és déli főfalának a török korban visszabontott csonkjai (7. kép), valamint a déli helyiség déli falának feltárt részlete. A legmagasabban a déli helyiség északi fala maradt meg, melyet pontosan a zokli szintjéig bontottak vissza, tehát a középkori építési szintig. Felmenő falakból csak négy kis csonkot találtunk: az egyik a déli helyiség és a temetőkápolna közötti rövid falszakasz, a második a déli helyiség északi falának félméteres részlete, amely az újkori pince fala mellett maradt meg, a harmadik a kerengő belső falának dél felé futó szakasza. A negyedik egy vékony osztófal, amely a déli helyiségben húzódott, felülete vakolt és meszelt volt. Az alapfalak jó minőségű, kavicsos mészhabarcba öntött törtkőből készültek.

A falak felületének megtisztítása után kibontakoztak a falelválások, melyek hozzásegítettek bennünket egy relatív építési kronológia felállításához. Falelválást találtunk a temetőkápolna északi és déli falának nyugati végében, ahol a kerengő keleti falához csatlakoztatták az épületet. A káptalanterem keleti falát szintén másodlagosan építették hozzá a temetőkápolna északi falához, valamint északi falát a kerengőfolyosó keleti falához. A káptalanterem poligonális, támpilléres szentélye (3. kép) is egy későbbi hozzáépítés eredménye. Ezt nemcsak a falelválás mutatja, hanem az is, hogy itt a habarcs halványoszürkés színű, nem olyan világítóan fehér, mint az épület többi részén. Az újkori falak elbontása során előkerült a középpillér ívindítási csomópontja. A szépen faragott, de sérült kőből nyolc bordaív indul ki, ez alapján rekonstruálható lesz a káptalanterem boltozata. A káptalanterem középpillérenek alapozásán is két perió-

eastern wing was never built. This unusual “anomaly” suggests that the second chapel could have a separate entrance from the south, which could be approached from the cemetery just as well, as from the cloister. The existence of the supposed southern gate can be explained by the circumstance that, if the chapel functioned as a funeral chapel, its shrine had to have another access as well than the main entrance of the monastery, since it was functionally separated from the “house” of the monks. We found the eastern end of the southern wing with the fragments of two rooms. The easternmost one was a small room with the foundation of a stove in its south-eastern corner. A thin partition wall beside the stove separated it from the next room. A cemetery bordered the cloister in the east. We found its stone fence and the foundation of the roof built in front of the cemetery gate. In the south, a large garden extended beside the monastery, the fragments of its stone fence were unearthed.

Most of the uncovered walls were only foundations, vertical walls were found only a few spots. The wall height was diverse, their top was rendered by the grade to which they were pulled down. The deepest walls were the ones that were ultimately pulled down at the time of the construction of the floor levels of modern cellars. Such were the walls of the chapter house, the shrine of the funeral chapel, the interior wall of the cloister on the side of the yard, and the same was true in the case of the eastern wall of the cemetery garden. The remains of the exterior, eastern wall of the cloister and the northern and southern main walls of the funeral chapel, which were pulled down during the Turkish occupation, ran, in average, a metre below the medieval ground level (Fig. 7), just like the unearthed stretch of the southern wall of the southern room. The northern wall of the southern room was preserved the highest, which was pulled down exactly to the level of the socle, that is to the medieval construction level. Only four small stumps remained of the vertical walls. One was the short wall section between the southern room and the funeral chapel, the second was half a metre of the northern wall of the southern room, which survived beside the wall of a modern cellar. The third one was the stretch of the interior wall of the cloister that ran toward south, while the fourth one was a thin division wall of a plastered and limy surface in the southern room. The foundation walls were built of rubble moulded in high quality gravelly lime mortar.

After the cleaning of the wall surfaces, the wall disjunctions appeared, which helped us to set up the relative chronology of the building. A disjunction was found at the western end of the northern and southern walls of the funeral chapel where the building joined the eastern wall of the cloister. The eastern wall of the chapter house was also added later to the northern wall of the funeral chapel, just like its northern wall to the eastern wall of the cloister. The polygonal, buttressed shrine of the

dust lehetett megkülönböztetni, középen a kemény mészköves alapozási magot nagyméretű, sárgásfehér, porhanyós állagú puha mészkőtömbökkel erősítették meg, melyet ovális formájúra alakítottak. Ugyanilyen nagyméretű puha mészkőtömbökből épült a temetőkápolna oltáralapozása is. Természetesen a temető kertjének kőfala is másodlagosan épült a kolostorépülethez képest.

A déli helyiség délkeleti sarkának kőanyaga olyan mélyen ki volt bányászva, hogy az ásatás során nem találtuk meg a falcsonk koronáját. Eddig ismeretlen okból a hozzá csatlakozó kerítésfalból nem bontottak sokat, így láthatóvá vált a fal keresztmetszete, az alapozás és a felmenő fal egy darabja, melynek nyugati széle szépen lesimított volt, ezzel is jelezve, hogy nem kötötték be az épület falába. Bár a terem háromnegyedét az újkori pince megsemmisítette, a déli falának falkiszédési árka és az újkori pincefal közti keskeny sávban azonban megtaláltuk a terem téglapadlójának habarcsalapozását és a beomlott boltozat két bordáját. Sajnos a terem szentélybővítése teljesen a bérházak pincéjének esett áldozatul, így csak az alapfalakat lehetett feltárni. A támpillérekkel erősített, a nyolcszög öt oldalával záródó apszis két újkori telek határa alatt feküdt, így a Kapás utca 12. számú bérház pincefalainak beton alapozása hosszában és keresztben is átfutott a középkori falakon. A temetőkápolna szentélye szintén a nyolcszög öt oldalával záródott, de támpilléres megerősítés nélkül. A szentély sokszögének ívelése azonban sokkal szabálytalanabb, mint a káptalanteremé. Az apszis járószintje itt is az újkori pince építéskor semmisült meg, de többrésze viszonylagos épségben feltárható volt.

Az északi és a déli falat átlagosan egy méterrel a középkori járószint alatt visszabontották a török korban. A helyiségben vékony, sárga, tapasztott agyagpadlót találtunk. A nyugati oldalon két sekély, négyzetes cölöplyuk volt, ezektől keletre középen egy kisebb, kerek, még keletebbre pedig két mély, kerek cölöplyukat találtunk. A cölöplyukak lehetséges, hogy egy keskeny karzatot tartottak, de valószínűbb, hogy a boltozat esetleges sérülésével kapcsolatos dúcolás nyomai lehettek. Mivel a kápolnában nem találtunk in situ beomlott boltozati elemeket, mint a többi helyiségekben, így feltehető, hogy a boltozatot már korábban eltávolították. A sárga agyagpadlót sírgödrök szabdalták fel, melyekben nem csontokat, hanem épülettörmelékét, padlóteglákat, töredezett fektetőhabarcsot találtunk. A kápolna és a déli traktus közötti mintegy kétféle méteres falsávban többszörös átépítés nyomait tártuk fel. A falat a késő középkorban egy ajtónyílással áttörték a temető felé, és egy nagyméretű kőküszöböt (4. kép) helyeztek el rajta.

A déli kis terem a káptalanteremhez hasonlóan padlóteglá borítású volt, habarcsalapozását szinte az egész helyiségben meg lehetett találni. Az egymástól kissé elcsúsztatott sorban fekvő téglákat mindenhol felszedték egy keskeny sáv (5. kép) kivételével. A déli szárny osztófal fehéres meszelést kapott. A terem középtáján a déli

chapter house (Fig. 3) was also added later. It is not only the wall disjunction that attests to it but also the mortar, which is light grey here not shiny white as in other parts of the building. When the modern walls had been pulled down, the impost of the central pillar appeared. Eight arched ribs start from the finely dressed but damaged stone, from which the vault of the chapter house can be reconstructed. Two periods could be distinguished on the foundation of the central pillar of the chapter house as well. The hard, limestone foundation core in the centre was reinforced by large, yellowish white, pulverulent soft limestone blocks carved to oval shapes. The altar foundation in the funeral chapel was built of similar, large, soft limestone blocks. Naturally, the stone wall of the garden of the cemetery was also secondarily built as compared to the monastery building.

The stones were taken out to such a depth in the south-eastern corner of the southern room that we could not even find the stump of the wall. For some unknown reason, the fencing wall that joins it was not pulled down to such a depth, so the cross-section of the wall, the foundation and a section of the vertical wall could be observed. The western edge of the vertical wall was finely smoothed indicating that it was not jointed to the wall of the building. Although the modern cellar had destroyed three quarters of the room, the mortar foundation of the brick floor of the room and two ribs of the collapsed vault were found in the narrow stripe between the southern ghost wall and the wall of the modern cellar. Regrettably, the shrine annex of the room fell victim to the cellars of the tenement houses, only the foundation walls could be unearthed. Five sides of the octagon closed the apse, which was reinforced with buttresses. It lay on the border of two modern lots, so the concrete foundations of the tenement house at 12. Kapás Street intersected the medieval walls both lengthways and crossways. Also five sides of the octagon closed the shrine of the funeral chapel, but it was not buttressed. The polygon of the shrine was, however, much more irregular than that of the chapter house. The floor level of the apse was also destroyed by the construction of the modern cellar, nevertheless, the other parts could be unearthed in a relatively intact condition.

In the Turkish period, the northern and the southern walls were pulled down, in average, to a metre under the medieval ground level. A thin, yellow, daubed clay floor was found in the room. There were two shallow, quadrangular postholes on the western side, a smaller, round one was found in the centre east of them, while farther to the east two deep, round postholes were uncovered. The postholes could support a narrow choir, although it seems more probable that they were the traces of a propping raised because of a possible damage to the vault. As we did not find in situ collapsed vault elements in the chapel, not like in the rest of the rooms, the vault could have been removed earlier. The yellow clay floor was broken by grave shafts, in which we found

fal mellett egy kályha állt, mely alapozásának egy részét sikerült tisztázni. Az alap pontos méretét nem ismerjük, mert a keleti és a déli oldalát a helyiség keleti és déli falának falkiszdedési árka megsemmisítette. A kályha nyugati szélét egy habarcságy jelentette, melyben egy vékony gerenda lenyomata látszódott. Az omladékban szürkére és vöröses-szürkére égetett, négyzetes, tál alakú kályhaszemek töredékeit, paticsdarabokat és vasszegeket találtunk. A déli szárny második helyiségének korabeli járószintjét az újkori pince padlószintjének építéskor elbontották, így lényegében csak a terem szélességét ismerjük az északi és a déli falalapozások vonalai alapján.

Az ásatás egyik legszebb részlete volt a kerengőfolyosó délkeleti sarka (4. és 6. képek), amelynek középkori járószintjén megtaláltuk az in situ beomlott boltozatot. A fehérre meszelt, kétszer hornyolt bordaívek között ott feküdtek az ívmezőket kitöltő boltozati téglák habarccsal egymáshoz tapasztott tömbjei. Az újkori falak elbontásakor előkerült az ívek indító csomópontja és a hozzá csatlakozó elágazás finoman faragott köve. Az előkerült faragott kövekből rekonstruálható lesz a kerengő keresztboltozata.

A terület szondázó ásatását márciusban gépi munkával kezdtük, melynek célja az újkori házfalak és pincék, valamint az udvarok területének tisztázása volt. A munkagépek egy méter feltöltést távolítottak el a területről, így láthatóvá váltak a hat újkori telek beépítési viszonyai. A modern pincebetöltéseket szintén gépi munkával távolítottuk el, majd négy szondát nyitottunk a pincék által körülzárt udvarok földjében, melyben megismerehettük a várható régészeti rétegeket. A terület legmagasabb pontja a Csalogány utcai sáv, legmélyebb része pedig a Csapláros és Kapásutcasarka. A mai utcaszinten nyomon követhető különbség a középkori viszonyokat is tükrözi. Míg a Csalogány utcai oldalon a sárga agyag altalajt már 2,5 m mélyen megtaláltuk, a Csapláros utcai oldalon 4 méter mélyen még mindig a római kori humuszban jártunk, mélyebbre való ásásunkat azonban a gyorsan feltörő talajvíz megakadályozta.

Stratigrafiai szempontból a terület három részre oszlott. A déli harmadban, tehát a Csalogány utca 37. telken a rétegek „gyorsan” követték egymást. Viszonylag vékony újkori réteg alatt 20–40 cm vastag török kori, késő középkori és Árpád-kori rétegek után értünk el egy római kori köves felszínre, majd ez alatt egy újabb humuszréteg alatt már az altalaj húzódott. A terület középső harmadában észlelni lehetett a nagy szintesítés kiegyenlítésére való törekvést, mert az újkori feltöltési rétegek megvastagodtak. Alattuk sűrűn követték egymást humuszrétegek, melyek bolygatatlansága arra utalt, hogy a területet az Árpád-kori laza betelepültség után szabadon hagyták, azaz épületekkel nem bolygatták meg. Ez alátámasztja feltételezésünket, hogy ez a rész a kolostorhoz volt csatolva, és kertként funkcionált a középkorban, sőt még a török kor folyamán is. A telek északi harmadában a rétegek újra eltértek az eddig ismertektől.

building debris, floor tiles and fragmented founding mortar instead of bones. In the about 2 metres wide zone between the chapel and the southern wing, we unearthed the traces of repeated reconstructions. The wall was breached to accept a door to the cemetery in the late Middle Ages and a large threshold stone (Fig. 4) was placed there.

The floor of the southern small room was covered with floor tiles similarly to the chapter house. Its mortar and foundation could be found in the entire room. The tiles, which were laid in slightly shifted rows, were all lifted, apart from a narrow band (Fig. 5). The division wall of the southern wing was whitewashed. A stove stood in the middle of the room at the southern wall. A part of its foundation could be clarified. We do not know the exact measurements of the foundation since the eastern and southern ghost walls of the room destroyed its eastern and southern sides. A mortar bed indicated the western edge of the stove in which the imprint of a thin timber could be discerned. The fragments of quadrangular, bowl-shaped stove tiles burnt to a reddish, greyish colour, daub fragments and iron nails were found in the debris. The floor level of the second room of the southern wing was destroyed at the time of the construction of the floor of the modern cellar, so we actually know only the width of the room from the lines of the northern and southern wall foundations.

One of the nicest details of the excavation was the south-eastern corner of the cloister (Figs. 4 and 6), on the medieval floor level of which we found in situ the collapsed vault. The blocks of the bricks of the vault, which filled in the spaces between the arches, lay bound by mortar between the whitewashed, twice grooved arched ribs. The springing point of the arches with the finely dressed lintel was found after the removal of the modern walls. From the recovered dressed stones, we will be able to reconstruct the rib vault of the cloister.

We started the test excavation of the territory in March, first with mechanical work. The purpose was to clarify the modern house walls, cellars and the area of the yards. The machines removed a metre thick filling revealing the built-in areas in the six modern lots. The machine also removed the modern fillings of the cellars, then four test trenches were opened in the yards left empty by the cellars to get an idea of the archaeological layers we could expect. The highest area of the territory was the zone at Csalogány Street, while the lowest one was the corner of Csapláros and Kapás Streets. The difference we could observe in the modern street levels mirrored the medieval levels. The yellow substratum was already found at a depth of 2.5 m in Csalogány Street, while in Csapláros Street, we still dug in the humus layer of the Roman period in a depth of 4 m. The quickly rising ground water, however, hindered us to go deeper.

From a stratigraphical aspect, the territory was divided into three parts. In the southern third, in lot 37 Csalogány Street, the layers came “fast” one after the

Itt volt a legnagyobb a bolygatottság, mert az újkori pincék nagyobb területen semmisítették meg a rétegeket, mint eddig.

A Kapás utca 12. számú telek tulajdonképpen a kolostor temetőjét foglalta magába. A sírokat nem ásták mélyre, de a kolostor alapítása előtti rétegeket (13–14. sz.) összekeverték, megbolygatták. Ez alól kivétel volt a temető kerítésén kívüli sáv. Itt feltártuk a korábbi település megmaradt részleteit: kemencéket, személgödöröket, sárga agyagpadló-részleteket.

A Csapláros utca 4. számú telek nagy részét a kolostor épülete foglalta el. Az újkori pincebetöltések kiemelése után a káptalanterem, a temetőkápolna apszisa és a kerengő nyugati sávja falalapozásainak visszabontott csonk-koronái már olyan mélyen feküdtek, hogy lényegében az Árpád-kori humuszba ázott néhány síron kívül itt nem találtunk semmit. A bérház udvarán még eltérőbb rétegződést találtunk, mint az ásatás többi részén. A középkori helyiségek nagyjából hasonló betöltési rétegeket mutattak. Az Árpád-kori réteg felett egy planírozási réteget találtunk, tehát az építkezést egy szintegyengetés előzte meg. Ezen feküdt a kolostor építési rétege, amely a falak mellett fellelhető vékony kavicsos, kőporos sávot jelentett. Ezt újabb szintemelések követték, ezen alakították ki a helyiségek padlószintjeit, tehát a káptalanteremben és a déli helyiségben a fektetőhabarcsba rakott téglapadlót, a temetőkápolnában pedig a sárga agyagpadlót. A kerengő nem kapott különleges padlót, csak a kissé ívesre, azaz a falak felé emelkedő szintűre lejáró földpadlót találtuk, illetve a délkeleti sarokban található ajtónyílásnál lefektetett küszöb előtt a temetőkertből lábon behordott fehér kőporos réteget lehetett csak regisztrálni. Ez a fehér felület vörösesbarnára színeződött egy helyen, ahol a kolostor pusztulásakor behulló égő gerenda átforrósította a talajt.

A káptalanteremben és a kerengőben megtaláltuk a bezuhant boltozat részleteit, és ezt egy vastag törmelék-réteg is fedte. A déli helyiségben nem találtunk boltozatra utaló nyomokat, csak egy vastag, épülettörmelékkel és török kori kerámiával kevert földréteget.

A legegységesebb képet a temetőkápolna mutatta, falai közé egy kis török kori épületet emeltek. Földbe rakott kőfalai között egy nagyméretű szemeskályha omladékát találtuk. A nagy tömegű, zöld- és sárgamázás, tálka alakú kályhaszemtöredék mellett nagyon sok vörösre égett paticsdarabkát tártunk fel. A kis helyiségben sok bosnyák fazék töredéke feküdt, így feltételezhető, hogy a házikóban egy délszláv műveltségű család lakott. Bár a rendházat a török kor elején lakták, falait még a késő török korban elkezdhették lebontani, mivel a beomlott boltozatokat vastag, török kori kerámiával kevert réteg fedte. E felett húzódtak a falak végső elbontását jelző falkiszédesi árkok tölcseresen kihajló szélei. Az árkok vegyesen tartalmaztak középkori, török kori és kora újkori kerámiát, tehát a falak alapozási szint alatti elbontása legkorábban a 17. század végén történhetett meg. Ezeknek a falkiszédesi árkoknak felső szélei „szét voltak járkálva”,

other. A relatively thin modern layer was underlain by a 20–40 cm thick layer from the Turkish occupation, followed by the layers of late Middle Ages and the Árpadian Era. Underneath we reached the gravelly surface of the Roman period, which was followed by another humus layer and finally the virgin soil. In the central third we could observe the intention to level the strongly sloping surface, as the modern fillings became thicker. Underneath, the humus layers followed in quick succession. They were undisturbed, which suggests that the territory remained vacant after a loose occupation in the Árpadian Era, that is no buildings were erected here. This supports our theory that this area was attached to the monastery and it functioned as a garden in the Middle Ages and even during the Turkish occupation. In the northern third of the lot, the layers were once again different from what we had experienced thus far. This area was the most disturbed one since the modern cellars destroyed the layers on a larger territory than elsewhere.

The lot at 12 Kapás Street was actually occupied by the cemetery of the monastery. The graves were not dug deep, yet they mixed, disturbed the layers from before the foundation of the monastery (13th–14th centuries). The only exception was the zone outside the fence of the cemetery. Here we could unearth the preserved remains of the earlier settlement: ovens, refuse pits and fragments of yellow clay floors.

The building of the cloister occupied the larger part of the lot at 4 Csapláros Street. After the fillings of the modern cellars had been removed, we found that the tops of the pulled down foundation walls of the chapter house, the apse of the funeral chapel and the western zone of the cloister lay so deep beneath the surface that we could find nothing but a few graves dug into the humus of the Árpadian Era. We could observe yet another layer sequence in the yard of the tenement house. The fillings of the medieval rooms showed an approximately similar stratigraphy. Above the layer of the Árpadian Era, we found a levelling layer, which means that the construction was preceded by levelling. The construction layer of the monastery, which was a thin, gravelly, stone powdery stripe beside the walls, lay on top of this levelling. Another raising of the level followed it, on top of which the floor levels of the rooms were made, that is the floor tiles laid in a mortar bed in the chapter house and the southern room and the yellow clay floor in the funeral chapel. There was no special floor made in the cloister. We found a tramped dirt floor of a slightly arched surface rising toward the walls. We could also observe a white stone dusty layer in front of the threshold laid down at the door in the south-eastern corner. The stone dust had probably been carried in on the sole from the graveyard. This white surface was discoloured to a reddish brown colour at a spot where the burning timbers that fell in at the destruction of the monastery heated the soil thoroughly.

tehát a legszélesebb részükön elvékonyodtak a rétegek. A felette néhány helyen regisztrálható újkori feltöltési rétegben már csak újkori leleteket találtunk.

A temető feltételezett területének nagyjából az egyharmadát volt módunkban feltárni. A templom szentélyét körülvevő és a szentélytől északra fekvő, a közeli patakig tartó részek még a Csapláros utcai házak alatt fekszenek. A sírok elhelyezkedése nem volt egységes, az északi részen, ott, ahol a templom apszisának közelségét lehet sejteni, általában négy rétegben feküdtek egymáson a csontvázak. Itt gyakran vágták egymást a sírok, sok bolygatott csontvázat találtunk. A temetőkert közepe felé két-három rétegben feküdtek a sírok, és helyzetük sem mutatott olyan zsúfoltságot, mint északabbra. A kőkerítések közelében már csak egy-két rétegben feküdtek a vázak, és az is elmondható, hogy a kerítésfal közvetlen közelébe nem temettek halottakat. Ezt a falak mellett futó utak létének feltételezésével magyarázzuk. A temetőkápolnától délre is csak igen kevés csontvázat találtunk, viszont ezt a kb. 20 m² nagyságú területet finom fehér kőpor fedte. A kőporon, ugyanúgy, mint a kerengőfolyosó délkeleti sarkában, vöröses színűre égett foltok voltak láthatóak. Ezek alapján először egy épület ittlétét feltételeztük, de mivel sem követ, sem téglát, sem fafalaknak semmiféle nyomát nem találtuk a kőporos felület szélein, ezért ezt a lehetőséget el kellett vetni. Nem bizonyítható, de lehetséges, hogy a kolostor átépítésének nyomát találtuk itt, bár kőfaragó sífrát nem tartalmazott a felület, de ugyanolyan jellegű puha mészkő pora volt ez, mint a kerengőben és a káptalanteremben feltárt boltozat faragott kövei. Lehetséges, hogy csak egy kis szabad teret alakítottak ki a szerzetesek a temetőkápolnától délre a fehér kőpor elterítésével.

A kápolnától közvetlenül délre eső két szelvényben két tetőcserépréteg került elő. A felső, igen vastag réteg a kolostor épületének egy sérülés utáni bontási rétegét jelenti. Mivel a réteg teljesen intakt volt, nem keveredett törmelékanyaggal, ezért feltételezhető, hogy az elbontott tető cserepei, még a török foglalás előtt, vagy annak elején kerültek ide. A fehér, kőporos réteg alatti, mélyebben fekvő tetőcserépréteg közvetlenül az építési (kőporos, kavicsos) réteg feletti vékony planírozási réteg felett feküdt. A cserepeket úgy terítették el, hogy járófelületként lehessen használni, földbe nyomódottságuk és töredezettségük ugyanezt feltételezi. A cserepek alatt egy boltozati borda kis töredékét is megtaláltuk, így ezt a réteget a temetőkápolna boltozatának esetleges középkori beomlásához tudom kötni. Ezt támasztja alá, hogy a kápolnában nem találtunk semmiféle boltozatra utaló nyomot, tehát lehetséges, hogy az eredeti boltozat még a középkor során átépítésre szorult, vagy esetleg megsemmisült a török kori nagy pusztulást.

Különlegesen „otthonos” hangulatot adott az ásatás során a temetőkápolna előépítményének megtalálása. A feltárt két téglalap alakú alapozásban (8. kép) egy-egy négyzetes keresztmetszetű gerendafészek volt. A két gerendalenyomat mintegy négy méterre feküdt egymás-

We found the fragments of the collapsed vaults in the chapter house and the cloister, which were covered by a thick debris layer. We did not find any trace of a vault in the southern room, it contained only a thick earth layer full of building debris and sherds from the Turkish period.

The funeral chapel showed the most unique picture. A small building was raised within its walls in the Turkish period. We found the ruins of a large tiled stove inside its stone walls laid in earth. Beside the large number of green and yellow glazed, bowl-shaped stove tile fragments, many daub fragments were found burnt to a red colour. The fragments of many Bosnian pots lay in the small room, so probably a southern Slavic family had lived in the hut. Although the monastery was inhabited at the beginning of the Turkish period, the first walls were probably pulled down already in the late Turkish period since the collapsed vaults were covered by a thick layer mixed with ceramics from the Turkish period. The trenches of funnel-shaped brims, which indicated the final stage of the demolition of the walls, appeared above this layer. The trenches contained mixed sherds from the Middle Ages, the Turkish period and the early modern period, so the demolition of the walls under the foundation level can be dated from the end of the 17th century the earliest. The upper brims of these ghost walls were “trodden apart” that is the layers thinned out where they were the trench was the widest. All the finds from the modern filling, which could be observed above them at a few places, came the modern period.

We could unearth about one third of the estimated territory of the cemetery. The areas that surround the shrine of the church and that extend north of the shrine to the nearby stream lie under the houses in Csapláros Street. The position of the graves was not uniform. In the northern side, which could be close to the apse of the church, the skeletons usually lay in four layers. The graves often intersected one another, and we found many disturbed skeletons. Toward the centre of the churchyard, the graves lay in two or three layers and their position did not show the same cramped situation as in the northern side. The skeletons lay only in one or two layers near the stone fence, and nobody was buried next to the fencing wall. This can be explained supposing that roads ran along the walls. We found very few graves south of the funeral chapel. This area occupying a surface of about 20 m² was, however, covered by fine, white stone dust. Spots burnt to a red colour could be observed on the stone dust, just like in the south-eastern corner of the cloister. Initially, we supposed that a building had stood here, but as we could not find the trace either of stones or bricks or wooden walls at the edges of the stone dusty area, we had to reject this theory. It cannot be proved, yet it is possible that we found a trace of the reconstruction of the monastery. The surface did not indicate the evidences of masons' work, yet the dust came from soft limestone

tól és ez kijelölte a kapu szélességét is, ami ennél valamivel kisebb lehetett. Sajnos a kerítésfalban a kapuzatnak nem találtuk nyomát, de az előépítmény méretei feltételezik egy szekér, azaz jelen esetben „Szent Mihály lova” begördülésének lehetőségét. A temetőhöz egy későbbi időpontban kertet csatoltak a kolostortól délre. Nem kizárt, hogy a kert már korábban megvolt, kőből készült, alapozatlan kerítőfalát azonban csak a 15. század folyamán építették fel. A kertet és a temetőt elválasztó kőfaltól átlagosan öt méterre egy széles, V alakú keresztmetszetű árok futott a kerítés mellett. Az árkot a 15. században ásták, betöltésében Árpád-kori és késő középkori kerámiákat találtunk, de éles széleiből arra következtetünk, hogy hamar betemetésre került, mivel nem lehetett észlelni sem iszaposodást az alján, sem erózió okozta simulást a szélein. Az árok betöltésének tetején nagydarab kövek feküdtek.

A gazdasági célokra használt kertben is találtunk sírokat, laza elhelyezkedésük semmiféle rendszert nem mutatott. A kert keleti szélén két középkori szemétködröt tártunk fel. A délebbi gödör betöltésében kevés, 15. század első felére jellemző kerámiát találtunk. A gödröt egy négyzetes alapterületű mélyedés (verem?) déli oldalába ásták. Eredeti beásásának mélységét nem lehetett megállapítani, mert a munkagép itt megsemmisítette a járósínteket. A verem szélein cölöplyukakat találtunk, így feltételezhető, hogy egy fabélelésű kis pince, vagy tárolóverem alját találtuk meg. A kert ÉK-i sarkában egy nagyjából 5×5 m nagyságú, lekerekített szélű, négyzetes alakú, lépcsős szűkülésű beásást találtunk. A már fentebb említett V alakú árok, vagy csatorna belefutott ebbe a különös alakú gödörbe. A beásás nagy tömegű, 16. század első feléből származó leletanyagot tartalmazott, aminek nagy részét konyhai hulladék tette ki: oszt-rák import fazekak, mázas lábasok, vörös anyagú fazekak, kupák és sok állatcsont. Ezenkívül meglepően sok vasdarabot (szögek, pántok, vasalások, sarkantyúk), néhány díszkerámia (losticei pohár) darabjait találtuk. A legkülönösebb lelet egy palatábla több töredéke volt, melynek felületébe minuszkulás folyóírással latin és német szavak, mondattöredékek és rajzos ábrák vannak belekarcolva. Mindezek alapján joggal feltételezhető, hogy a szemétködr a kolostorhoz tartozott, annak konyhai hulladékát öntötték ebbe a mélyedésbe.

Leletekben bővelkedett az ásás, ami nem csoda, mert igen nagy területen dolgoztunk. A kolostor életéhez csak egyetlen intakt szemétködröt lehetett kötni, amit már fentebb ismerttettem. A telken szétszóródva azonban sok olyan töredéket találtunk, melyek minden bizonnyal a szerzetesek itteni életét bizonyítják. Bronzgyertyatartók töredékei, bronzgyűrűk, olló, zsákvarró tű, gyűszű, csontbogarók, faragott csont szerszámnyelek, díszes kések, cseppdíszes üvegpoharak és sok ablakszem töredéke került elő. A kolostorban állhatott egy salzburgi típusú késő gótikus díszkályha, melynek sok darabkáját megtaláltuk az ásás területén szétszóródva. Végül egy különleges lelet is előkerült az ásás során: egy

similar to the dressed stones of the vaults unearthed in the cloister and the chapter house. It is possible that the monks created a small, free area south of the funeral chapel with the scattering the white dust.

Two layers of roof tiles were found in the two cuttings in the southern neighbourhood of the chapel. The upper, very thick layer was a demolition layer created after the monastery building had been damaged. As the layer was absolutely intact, it was not mixed with debris, it is possible that the tiles of the demolished roof were transported here before the Turkish occupation or at the very beginning of this period. The deeper layer of roof tiles under the white stone dust layer lay right on top of the thin levelling layer covering the (stone dusty, gravelly) building layer. The tiles were levelled in a way that they could be used as a floor level, and this is supported by the way they were cracked and pressed into the earth. We also found a small fragment of a rib from the vault, so this layer can be linked with the possible collapse of the vault of the funeral chapel in the Middle Ages. This is supported by the fact that we did not find any trace of a vault in the chapel, so it is possible that the original vault had had to be reconstructed already in the Middle Ages, or it had not survived until the great destruction in the Turkish period.

The discovery of the front structure of the cemetery gate lent an especially “cosy” atmosphere to the excavation. Two square-shaped beds for timbers were found in the two oblong-shaped foundations (Fig. 8). The two timber imprints were about four metres from each other. It indicated the width of the gate, which could be somewhat narrower. Regrettably, we could not find any trace of the gate in the fencing wall, anyhow, the measurements of the front structure suggest that a cart, in this case a hearse, could pass across it. Later, a garden was annexed to the cemetery south of the monastery. The garden might have existed earlier, only but its stone fencing wall was built without a foundation only in the 15th century. A broad trench, V-shaped in cross-section, ran beside the fence about 5 metres from the stone wall that separated the garden from the cemetery. The trench was dug in the 15th century. Its filling contained sherds from the Árpádian Era and the late Middle Ages, but the sharp brim suggested that it was soon refilled since neither any trace of loam development on the bottom nor any smoothing of the brim caused by erosion could be observed. Large stone blocks lay on top of the filling of the trench.

We found graves even in the garden used for economic purposes. Their loose distribution showed no system. We unearthed two medieval refuse pits at the eastern edge of the garden. A few sherds characteristic of the first half of the 15th century were recovered from the filling of the southerly pit. The pit was dug into the southern side of the quadrangular depression (pit?). The original depth could not be determined since the machine destroyed the floor levels. Postholes were found at the edges of the pit, which imply that the bottom of

nagyméretű, többalakos terrakotta szoborcsoport töredékei. A török korban módszeresen szétvert szobrokat egykor színes festék díszítette. Nagy részüket az újkorban a pince mélyítésekor a földdel együtt elhordták, de még így is jelentős mennyiségű töredék maradt ránk. Találtunk köztük életnagyságú férfikezet, rengeteg ruharedő-részletet, közepes és kisméretű arcokat (női, férfi, gyermek), lábakat, cipőket, kezeket, angyalszárnyat. (9. kép) Reméljük, hogy a restaurálás során, ha részlegesen is, de érthetővé válik majd a jelenet, amit a késő középkorban magas művészi szinten elkészítettek.

A feltárt területen szinte mindenhol megtaláltuk a kolostor alapítása előtti település részleteit. A leletek alapján ennek kora a 13. századra és a 14. század elejére tehető. A telek északi harmadában a sírok és a kolostor falai miatt szinte csak foltokban találtunk korábbi nyomokat a nagyfokú bolygatottság miatt. A középső és a déli harmadban azonban jól megfogható telepjelenségek feküdtek: faházak kősoros alapozásai, sárga tapasztott agyagos járőfelületek, kemencék, szemétdödrök. Az Árpád-kori réteg alatt vastag, feketésbarna humuszréteg húzódott igen kevés lelettel, ebben a rétegben egy pohármellékletes, római kori gyermeksírt tártunk fel.

a small timber-lined cellar or a storage pit was uncovered. A pit narrowing in steps was found in the NE corner of the garden. The square shaped pit with rounded edges measured about 5 m × 5 m. The above-mentioned V-shaped trench or channel ran into this strangely shaped pit. It contained a large number of finds from the first half of the 16th century, most of which was kitchen refuse: Austrian imported pots, glazed pots, red pots, goblets and many animal bones. Besides, astonishingly many iron fragments (nails, bands, fittings, spurs) and a few ornamental ceramics (Lostice tumbler) were recovered. The most exotic items were the fragments of a writing slate into which drawings and Latin and German words and sentence fragments were incised in minuscule cursive writing. All these ascertain that the refuse pit belonged to the monastery, the refuse of its kitchen was thrown into this depression.

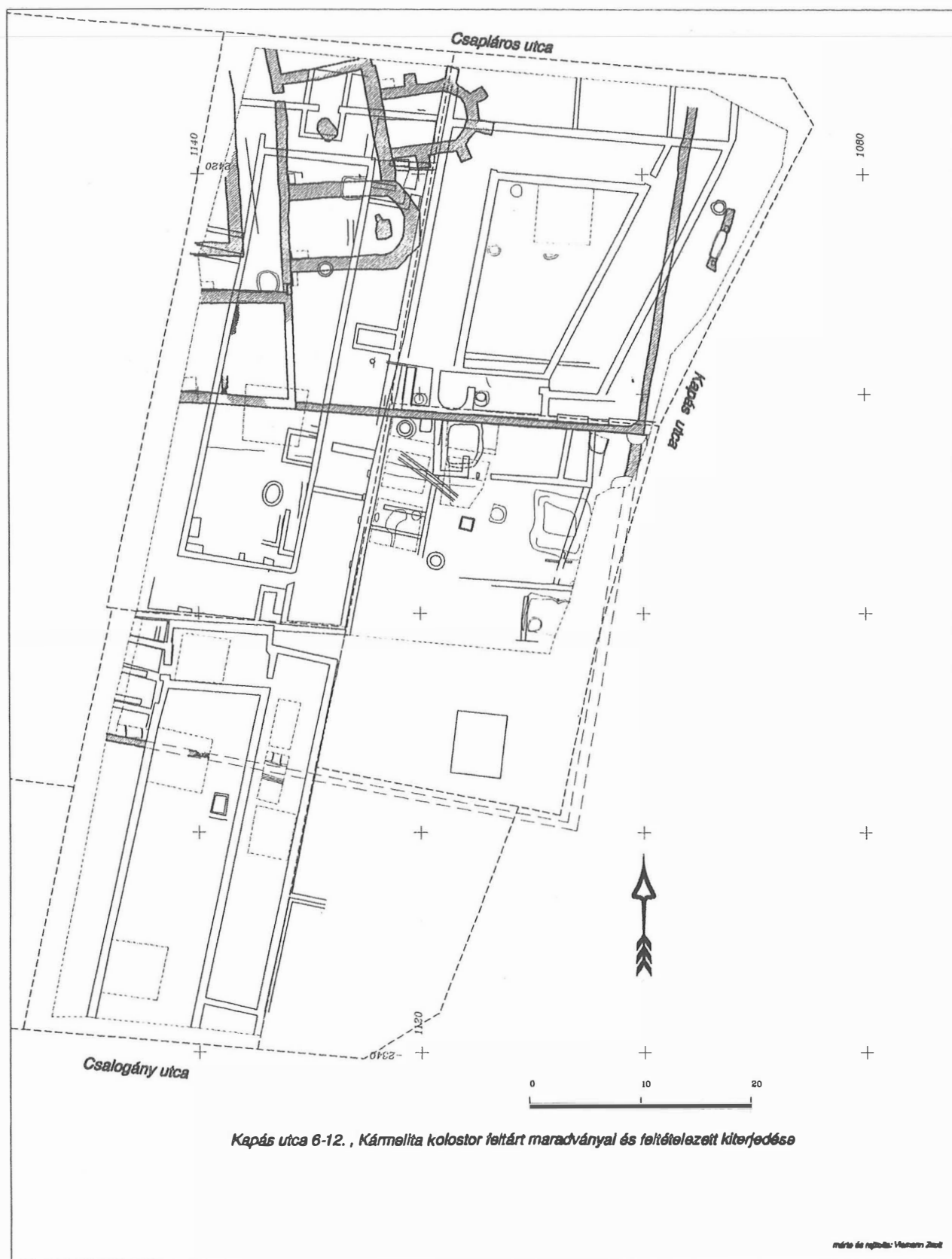
The excavation yielded a large number of finds, which was no surprise since we worked on a very large surface. Only a single intact refuse pit could be linked with the life of the monastery, the one I described above. We found, nevertheless, many fragments scattered in the lot that certainly evidence the life of monks. Fragments of bronze candlesticks, bronze rings, a pair of scissors, a packing needle, a thimble, bone disentangling hooks, carved bone tool handles, ornamented knives, glass tumblers with drop ornaments and the fragments of many panes of glass were recovered. A late Gothic ornamental stove of Salzburg type could also stand in the monastery, many fragments of which were found scattered all over the territory of the excavation. Finally, we found a very exotic find, the fragments of a large group of terracotta statues. The statues, which were methodically destroyed in the Turkish period, had originally been painted in various colours. In the modern period most of the fragments were taken away together with the soil when the cellar was built, yet a significant number of the fragments were preserved. We found a life-size male hand, many fragments from the folds of dresses, medium large and small faces (women, men and children), feet, shoes, hands and an angel's wing. (Fig. 9.) We hope that the scene, which was prepared on a high artistic standard in the late Middle Ages, will be understandable after the restoration, even if not in its entirety.

The fragments of the settlement from before the foundation of the monastery were found nearly everywhere in the unearthed territory. The finds date it from the 13th century and the beginning of the 14th century. The earlier traces appeared only at a few spots in the northern third of the lot because of the disturbance the graves and the walls of the monastery caused in the layers. In the central and southern thirds, however, the features were clearly observable. Stone row foundations of timber houses, yellow, daubed floor surfaces, ovens and pits were uncovered. A thick, blackish brown humus layer underlay the layer of the Árpadian Era, which contained only very few finds. In this layer we unearthed the grave of child with a tumbler from the Roman period.

Irodalom • References

- Buda város jogkönyve   Buda város jogkönyve I–II. közreadja: Blazovich László, Schmidt József. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17., Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2001.
- BTOE   Budapest történetének okleveles emlékei III/1–2. Összeállította: Kumorovitz L. Bernát. BTM, Bp., 1987.
- KUBINYI 1964   KUBINYI A.: Budafelhévíz topográfiája és gazdasági fejlődése. TM XVI. (1964) 85–177.
- KUBINYI 1974   KUBINYI A.: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története II. Főszerk.: Gerevich László, Akadémia, Bp., 1974.
- MOL DL.   Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár
- MREV   Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. Tomus II. 1276–1415. Budapestini, 1899.
- REGÉNYI 1998   REGÉNYI K. M.: Karmeliták a középkori Magyarországon. In: Capitulum I., Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk.: Koszta László, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1998. 67–81.
- REGÉNYI 2001   REGÉNYI, K. M.: Die ungarischen Konvente der Oberdeutschen Karmelitenprovinz im Mittelalter. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest – Heidelberg, 2001.

1. kép: Az ásatás geodéziai felmérése

Fig. 1: Geodetic survey of the excavation

2. kép: Távlati fotó az ásatásról

Fig. 2: Perspective view of the excavation

3. kép: A káptalanterem szentélybővítésének alapfalai

Fig. 3: The foundation walls of the shrine annex of the chapter house

4. kép: A kerengőfolyosó délkeleti sarka a beomlott boltozattal

Fig. 4: The south-eastern corner of the cloister with the collapsed vault

5. kép: A déli traktus kis termének megmaradt téglapadlója

Fig. 5: The preserved floor tiles in the small room of the southern wing

6. kép: A kerengőfolyosó délkeleti sarka

Fig. 6: The south-eastern corner of the cloister

7. kép: A kerengőfolyosó keleti szárnya

Fig. 7: The eastern wing of the cloister

8. kép: A temetőkapu előépítményének alapozása

Fig. 8: The foundation of the front construction of the cemetery gate

9. kép: 16. századi terrakotta szobortöredék

Fig. 9: Terracotta statue fragment from the 16th century

Vicze Magdolna

A Százhalombatta Projekt által alkalmazott ásatási technika

Napjainkban a legtöbb ásatás hatalmas területen folyó leletmentő munka, ahol objektumok százait, sőt ezreit tárják fel egyidejűleg. Az ásatás üteme felgyorsult, és viszonylag rövid idő alatt látványos eredmények születnek: teljes településszerkezeteket, házakat, utcákat stb. lehet tanulmányozni. A rengeteg építkezés miatt a tisztán kutatási célt szolgáló tervásatások száma erősen lecsökkent. Ezek egyike a Százhalombatta Projekt.

Az ásatással kettőscélunk volt. Az egyik a jól ismert Vátya települési hierarchia jelentőségének teljesebb megismerése, és ezen belül is elsősorban a százhalombattai település elhelyezése ebben a rendszerben.¹ A másik cél a település belsejének részletes vizsgálata és a háztartások megoszlásának tanulmányozása a tell településen belül. A célok elérése érdekében két, egymással szorosan összefüggő kutatási rendszert alkalmazunk. Az egyik a lelőhely földrajzi mikro-környezetében található (Benta-patak völgye) hasonló korú lelőhelyek beható vizsgálata.² A másik magának a tellnek a nagyon gondos és célirányos ásatása. Hamar kiderült, hogy egy ilyen komplex vizsgálathoz több interdiszciplináris kutatási területet is be kell vonni, valamint nagyon pontos ásatási technikára és dokumentációs módszerekre van szükség, amihez nem elegendő csupán egy kisvárosi múzeum és személyzete. Így született meg az igény egy nemzetközi együttműködésre. Az 1998-ban a százhalombattai „Matrica” Múzeum, a svédországi Göteborg Egyetem és a Svéd Nemzeti Örökségvédelmi Bizottság által indított együttműködést eredetileg 5 évre terveztük,³ azóta már 10 évre hosszabbítottuk meg, és további intézmények csatlakoztak, mint Angliából a southamptoni és a cambridgei egyetemek, az Egyesült Államokból pedig a Northwestern University. Ez a projekt kiváló lehetőséget nyújt az egyetemeknek, hogy régészhallgatóik képzést kapjanak a modern dokumentációs és tell ásatási technikákból és módszerekből. Így a százhalombattai tell ásatás egyben a fent említett négy egyetem tanácsát, időnként érkeznek diákok különböző szlovákiai egyetemekről is.

Már a kezdetekkor megállapodtak a résztvevők, hogy ugyanazokat az ásatási módszereket, technikákat és – lehetőség szerint – szakembereket alkalmazzák a nagyszabású tell ásatáson és a Benta völgyi próbaásatásokon is. A tell ásatást tehát gondosan és alaposan kellett megtervezni. Meg kell jegyezni, hogy ez a vállalkozás a maga nemében egyedülálló, és az alábbiakban bemutatásra kerülő módszereket és megoldásokat az ásatás előrehaladtával folyamatosan fejlesztettük és finomítottuk.

Magdolna Vicze

Excavation methodology on the Százhalombatta Project

Majority of the excavations conducted nowadays, are engaged in rescue works on enormous areas with large surfaces. There are hundreds or even thousands of features opened at the same time, these have to be excavated fast and they produce very spectacular results in a relatively short time. Complete settlement structures, houses, streets, etc. can be studied. Due to the large number of construction works there are hardly any pre-planned excavations carried out for pure research reasons. However the Százhalombatta Project is one of the very few planned excavations.

The main research aim was twofold. One was to clearly understand the significance of the well known Vátya settlement hierarchy and specifically the role that the Százhalombatta settlement played within that system.¹ The second was to have a very detailed look into the inner settlement and household structures of the tell settlement. To achieve these goals two very strongly inter-linked approaches were applied. One of these is the extensive study of the contemporary settlements in the geographical vicinity (i.e. the Benta valley) of the site.² The other is a very detailed and focused excavation on the tell itself. Very soon it became evident that such a complex approach needs to involve several interdisciplinary sciences, very precise excavating techniques, and documentation methods, all of which cannot be achieved by a small local museum and its staff alone. The idea and need for an international co-operation was born. The project started in 1998 with the co-operation of the „Matrica” Museum, Százhalombatta, the University of Göteborg, Sweden and the Swedish National Heritage Board, initially planned for 5 years.³ Now it is lengthened for 10 years and the number of participating institutions further increased with the Universities of Cambridge, Southampton (England) and Northwestern University, USA. This project offers a very good opportunity for these universities to teach their archaeology students the refined techniques and methods of modern documentation and tell excavation.

It was agreed from the very beginning by all participants, that the same excavation methods and techniques are going to be used on the large-scale tell excavation and on the smaller trial excavations in the Benta valley. Thus the tell excavation was planned very carefully and thoroughly. It has to be noted that this venture is one of its kind and the number of the techniques and solutions, introduced below are being improved and refined constantly as the excavation proceeds.

1 KOVÁCS 1982; VICZE 2000

2 ASPEBORG ET AL 2000; ARTURSON-EARLE-VICZE nyomdában.

3 KRISTIANSEN 2000, 10.

1 KOVÁCS 1982; VICZE 2000

2 ASPEBORG ET AL 2000; ARTURSON-EARLE-VICZE in print.

3 KRISTIANSEN 2000, 10.

Az ásatást megelőző vizsgálatok

Az ásatások megkezdése előtt a helyszínt alaposan felmértük annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk a lelőhely közvetlen környezetéről és morfológiájáról. A felmérés geoarcheológiai kutatásokat,⁴ kezdeti geomorfológiai és földhasználati vizsgálatokat⁵ és pollen analízist foglalt magába.⁶

A *geoarcheológiai* vizsgálat Varga András által kidolgozott technikai újítás, melyhez az olajkutatásnál használt geológiai eljárásokból kölcsönzött módszereket. Ő volt az első, aki 1 méter hosszú spirálfejű fúróberendezést használt kifejezetten arra a célra, hogy az alföldi többretegű telleket megszondázza az ásatások megkezdése előtt.⁷ Ezzel a módszerrel meg lehetett határozni a települési réteg vastagságát, nagyjából meg lehetett ítélni a rétegek számát és azok vastagságát is.⁸ (2. kép) 1997-ben és 1999-ben összesen 338 fúrást végeztünk a települési rétegek és vastagságuk felderítése céljából.⁹ A fúrásokból kiderült, hogy a lelőhely szerkezete meglehetősen bonyolult. A kultúrrétegek vastagsága 2,5 méter és 6 m között változik, és természetes kiemelkedések és mélyedések tagolják az eredeti települési felszínt. Egy nagy erődítési árok választja el egymástól a település központi részét a külső településtől. Meglepetésünkre egy másik, sokkal kisebb és kerek árok is előkerült a település közepe táján a kultúrrétegek alatt, az altalajba mélyülve.¹⁰ Kiderült, hogy a legvastagabb kultúrréteg, mely a leghosszabb megtelepülést jelzi, e kerek árok felett jelentkezett. Miután kiértékeljük a fúrások adatait, úgy határoztunk, hogy egy 20×20 méteres ásatási szelvényt jelölünk ki a kis kerek árok fölött, ott, ahol egyben a települési réteg is a legvastagabb.

Az előzetes *morfológiai és földhasználati* kutatásokat Fülek Györggyel vezetem. A kutatások első sorban morfológiai és néhány talajtani kémiai elemzést foglaltak magukba. Ennek köszönhetően kiderült, hogy a nagy erődítési árok helyén eredetileg egy természetes vízmosság húzódott, s a bronzkorban ezt mélyítették ki. Továbbá fényt vetettek azokra a főbb őskori, történeti és modern réteg-áthalmazásokra, melyek a lelőhely egészének jelenlegi képét meghatározták.¹¹

A fúrásból származó *pollenminták* értékelésének egyik legérdekesebb eredménye az volt, hogy a Duna főágának gyakori mederváltozása miatt¹² a lelőhely kelet felé valószínűleg jóval kijebb húzódott enyhén lejtve, ellentétben a jelenlegi, szinte függőleges partfallal.

Pre-excavation studies

Before starting the excavation a thorough site prospecting took place in order to be able to understand the immediate surroundings and morphology of the site. This prospecting included geo-archaeological investigation,⁴ initial landscape and land use survey,⁵ and pollen analysis.⁶

Geo-archaeological investigation is a technical innovation development by András Varga, borrowing methods from geological techniques of locating oil resources. He was the first one to use a 1 m long spiral-headed coring device specially for pre-excavation understanding of stratified tells on the Great Hungarian Plain.⁷ With this method the thickness of the occupation level could be defined and a rough estimation of the number and the thickness of the individual layers could also be given.⁸ Borings to identify the settlement layers and their thickness were carried out between 1997 and 1999, altogether 338 cores were conducted.⁹ (Fig. 2) The boring revealed that the site has a relatively complex structure. The thickness of the cultural layers vary from 2,5 m to 6 m, natural elevations and depressions influenced the structure of the original settlement. There is a major ditch – utilising a natural water-flow depression – separating the outer settlement from the main part of the site. To our surprise another, but a much smaller and circular ditch was found, towards the centre of the settlement beneath the cultural layers sunk into the sub-soil.¹⁰ Incidentally the thickness of the cultural layers – suggesting the longest occupation period – was the greatest over this circular ditch. Evaluating all the data from the coring, it was decided that the 20 m × 20 m excavation trench will be placed over the small circular ditch, the area also having the thickest occupation remains.

The initial *landscape and land use survey* was conducted by Gy. Fülek and M. Vicze. This primarily included a detailed morphological and some chemical soil analysis, which revealed major historic and modern soil depositions that affected the present shape of the site at large.¹¹

One of the most interesting results of the *pollen* coring was that due to the frequent change in the main flow of the Danube,¹² the site was most probably considerably larger extending to the East in a gradual slope in contrast to the present almost vertical drop.

4 VARGA 2000
5 VICZE 2001
6 SÜMEGI-BODOR 2000
7 RACZKY ET AL 1985, 253; KALICZ-RACZKY 1986, 68; HORVÁTH 1987, 33; HORVÁTH 1988
8 VARGA 2000, Fig. 4.
9 VARGA 2000, 75–81.
10 VARGA 2000, Fig. 2.
11 VICZE 2001; FÜLEKY-VICZE-KOVÁCS 2002; FÜLEKY-VICZE 2003
12 SÜMEGI-BODOR 2000

4 VARGA 2000
5 VICZE 2001
6 SÜMEGI-BODOR 2000
7 RACZKY ET AL 1985, 253; KALICZ-RACZKY 1986, 68; HORVÁTH 1987, 33; HORVÁTH 1988
8 VARGA 2000, Fig. 4.
9 VARGA 2000, 75–81.
10 VARGA 2000, Fig. 2.
11 VICZE 2001; FÜLEKY-VICZE-KOVÁCS 2002; FÜLEKY-VICZE 2003
12 SÜMEGI-BODOR 2000

Ásatási módszerek

Az ásatási szelvényt a fúrásadatoknak megfelelően jelöltük ki. A 20×20 méteres szelvény a jelenlegi lelőhelynek csaknem közepén helyezkedik el, a tell déli peremétől északra és az előző ásatás szelvényétől nyugatra.¹³ (1. kép) A szelvényt a fő égtájakhoz tájoltuk. Figyelembe véve, hogy mekkora területet tártak fel korábban a jelentősebb bronzkori telteken,¹⁴ úgy ítéltük meg, hogy egy 20×20 méteres felület a legmegfelelőbb ahhoz, hogy viszonylag teljes képet kapjunk a belső települési szerkezetről.

Ezután az ásatási módszerek fő vonásait kellett kidolgozni. Az elsődleges cél az volt, hogy rendszeres, kontrolálható, a lehető legrészletesebb és pontosan dokumentált információt szerezzük be. Először megállapodtunk az általános munkafolyamatban, az objektumok feltárásában, a mintavételezésben és a mérésekben, majd mindezt leírtuk (SAX Kézikönyv), amit a résztvevő diákok minden évben megkapnak. Nem volt kérdéses, hogy a lelőhelyen folyamatosan rostálunk és rendszere- sen iszapolunk földmintákat.

Általános terv és eljárások

A Vátya tell struktúrák néhány általános jellegzetessége, mint a házak mérete, elhelyezkedése egymáshoz képest, már nagyjából ismert, jöllehet eddig még egyetlen Vátya házat sem sikerült teljes egészében feltárni.¹⁵ Nem hagyhattuk figyelmen kívül a Vátya lelőhelyekre jellemző nagyszámú gödröt sem. Mindezeket szem előtt tartva, a megválaszolandó kérdések köre elsősorban a házra irányult. A házra, mint az őskori társadalom gazdasági és társadalmi életének elemi színterére tekintünk. A mindennapi tevékenységek és az egyes háztartások társadalmi helyzete mind a házban belüli, mind az azon kívüli tér alakulására, szerkezetére hatással vannak.¹⁶ Ezeknek a tevékenységeknek a felderítésére és meghatározására három szintű ásatási eljárást dolgoztunk ki az előforduló régészeti jelenségek figyelembe vételével.

1. Szakitottunk a hagyományos 5×5 méteres intuitív „objektumon belül és kívül” típusú ásatási egységekkel, és helyette felállítottunk egy 2×2 méteres négyzethálót, ahol egy négyzet alkotja a legnagyobb ásatási egységet. Minden leletet ezen az egységnyi területen belül tárunk fel, dokumentálunk és csomagolunk. Mivel ez a legnagyobb bontási egység, ezt alkalmazzuk *általános feltöltés* vagy egységes betöltés esetén. Minden 2×2 méteres négyzetnek saját adatlapja van, ahol a feltáró feljegyzi az eltávolított talaj mennyiségét,¹⁷ a leletzacskók típusát és számát, a talajminta pontos koordinátáit (egy minta minden egységben) és a talaj jellemzőit. (4. kép) Minden

Excavation (onsite) strategies

The excavation trench was marked in accordance with the boring results. The 20×20 m trench is situated almost in the middle of the present site, North of the southern edge of the tell and West of the previous excavation ditch.¹³ (Fig. 1) The walls of the trench are aligned to the four cardinal points. Taking into account the areas unearthed before on main Bronze Age tells,¹⁴ it seemed that the 20×20 m trench is an optimal size for recovering relatively complex inner settlement structures.

After this the framework of the excavation methodology had to be worked out. The main aim was to be able to gain a systematic, controlled, and as detailed as possible and precisely documented information. The general procedures, excavation of features, sample taking and measurements were decided beforehand and written down. It is distributed each year among the participating students (SAX Manual). The use of dry sieves on site and the regular flotation of soil samples was of no question.

General lay out and procedures

Some of the general characteristics like sizes of houses, their location to each other was already known, although no complete Vátya house has been excavated at that time.¹⁵ The relatively large number of pits on Vátya sites had to be taken into account as well. Keeping these in mind the questions to be answered focused on the house. The house is looked upon as the initial scene for the basic economic and social life of the prehistoric society. Activities connected to the everyday life and the social organisation of each household are affecting the construction of space both inside and outside houses.¹⁶ Tracing and identifying the remains of these activities a three-step excavation procedure was worked out (agreed on).

The previously customary 5 m × 5 m or the intuitive “inside and outside the feature” type of excavation units were abandoned and a 2 m × 2 m grid system was introduced, where this block is the largest excavation unit. All the finds are excavated documented and packed from within these basic entities. As these are our largest units we are applying this division for excavating mixed, in-between layers or *general fill*. Each 2×2 square has its own documentation-sheet, where the excavator notes the amount of soil removed,¹⁷ the number and type of find-bags, the exact co-ordinates of the soil sample (one taken from the general matrix of each unit) and the characteristics of the soil. (Fig. 4) Everything is docu-

13 POROSZLAI 2000

14 ld. A BÓNA 1992; BÓNA 1982-ben tárgyalt összes tell lelőhelyet.

15 BÓNA 1982; POROSZLAI 1988; 1992; 1992A; 2000; 2000A; VICZE 1992

16 HODDER 1990, 53 pp.

17 A földet alumíniumvödrökben emeljük ki. Minden vödörön skála van, amelyről le lehet olvasni a föld tömegét.

13 POROSZLAI 2000

14 See all the tellsites discussed in BÓNA 1992; BÓNA 1982

15 BÓNA 1982; POROSZLAI 1988; 1992; 1992A; 2000; 2000A; VICZE 1992

16 HODDER 1990, 53 pp.

17 We are using aluminium buckets to remove soil. There is a scale on the inside of each bucket, where the volume of the soil can be read.

feljegyzésre kerül, minden változás és jelenség, a karólyukak, a cölöplyukak, a kisebb objektumok, mindet egyenként bemérjük és az adatlap hátoldalán levő mm-papírra lerajzoljuk. Jóllehet kizárólag kézi feltárással dolgozunk, mégsem biztosított, hogy minden apróleletet észreveszünk. Ezért minden egységből egy talicskányi (azaz 50 l) földet egy 1,5 cm lyukátmérőjű rostán, szárazon átrostálunk, hogy minden mérettartomány lelet-típusáról képet kaphassunk. Így biztosítjuk, hogy a legkisebb leletekből is jó kontrolanyagunk legyen, ami már elkerülte a feltáró figyelmét. A rostálásnál előkerült leleteket külön jelöléssel csomagoljuk el, hogy összehasonlítható anyagként szolgálhasson. (3. kép)

2. Az ásatás következő szintje azoknak a régészeti objektumoknak a feltárása, melyeknek a szélessége vagy átmérője kisebb 3–4 méternél. Ezek az objektumok általában tűzhelyek, kemencék, munkaterületek, házak padlószintjének vagy omladékanak töredékei. Ezeket az objektumokat önálló egységekként kezeljük, ennek megfelelően tárjuk fel és dokumentáljuk őket, a belőlük származó leleteket is ilyen értelemben kezeljük. Az ásatási eljárás a következő: az összes kitermelt földet bemérjük, átrostáljuk, a hozzátartozó leleteket elcsomagoljuk. A következő adat rögzítés megkönnyítésére ugyanazt az adatlapot használjuk, s a szöveges leírásban adjuk meg az objektum jellegzetességeit.

3. Az ásatási stratégia harmadik szintje a házak feltárását érinti. Miután a ház vagy omladéka körvonalait meghatároztuk, az objektumot 1×1 m-es négyzetekre osztjuk. Ettől kezdve ez az alapvető ásatási egységünk. Az összes eltávolított talajt átrostáljuk, minden eszköz, edény, nagyobb faszéndarab előkerülési helyét kódolva azonnal bemérjük és betápláljuk a totál mérőállomás adatbázisába. Így a leletek pontos helye meghatározható térben a házon és az 1×1 méteres négyzeten belül is.

A gödrök esetében külön stratégiát dolgoztunk ki. A gödrök a középső bronzkori Vátya kultúra tell településeinek tipikus és nagyon bosszantó jelenségei. Más, egyidejű kultúrák telljein alig fordulnak elő későbbi, vagy egykorú beásások,¹⁸ illetve egyáltalán nincsenek.¹⁹ Az a tény, hogy a Vátya telepések állandó jelleggel vermeket ástak és használtak a házakban és a házak között, a feltárás szempontjából komplikált és összetett belső települési szerkezethez vezetett. Nem egészen világos, hogy pontosan mire használtak ennyi gödröt, miért volt rájuk szükség és mi volt a funkciójuk. Ezért külön figyelmet szentelünk az ásatás során a gödröknek és belső szerkezetüknek. Ha már megjelent egy gödör körvonala és megkapta azonosító számát, a következő eljárást követjük. A teljes kitermelt földet átrostáljuk. Ha a gödör átmérője kisebb, mint 1 méter, kézzel bontjuk ki rétegről rétegre, minden rétegváltást adatlapon rögzítünk, és minden újabb réteg esetében új leletes zacskót nyitunk,

mented, all changes and occurrences, stake-holes, post-holes, smaller features every single one is measured and drawn on the other side of the sheet. Although we are hand-excavating everything, it is still not possible to have full control of the finer finds. To have a clear view of find types of all sizes we dry-sieve one full wheelbarrow (50 l) of soil from each unit through a mesh-size of 1,5 cm. This way we are ensuring that we have a good control sample from the smallest finds that might evade the excavator's attention. All finds from the sieve are packed separately with a special mark to enable comparative and larger scale of spatial analysis of find occurrences. (Fig. 3)

The next step or level of excavation is the uncovering procedure of the archaeological features smaller than 3–4 m in width or diameter. These features most commonly are hearths, ovens, special working areas, house-floor or house-debris fragments. These types of features are considered as one unit, they are excavated, documented and the find material from them is treated accordingly. The excavation procedure is that of an archaeological feature, i.e. all removed soil is measured and sieved, finds packed hence. The same recording sheet is used to ensure consequent data recording, the narrative description will explain the characteristics of the feature.

The third level of excavation procedure is related to houses. The identification of the outline of the house or its debris is followed by the subdivision of the whole feature into 1 m × 1 m squares. From here onwards this is the basic excavation unit. All removed soil is sieved, 10 l soil samples taken, all tools, pots, larger charcoal pieces are immediately measured to their find places and registered into the database of the total station. This way the spatial three-dimensional reconstruction of each and every special find within the house and the 1×1 m square is ensured.

Pits are very common and annoying features of the Middle Bronze Age Vátya tell settlements. Other coeval tells have hardly one, two later and contemporary intrusions¹⁸ or none at all.¹⁹ The fact that the Vátya settlers made and used pits constantly within and in between their own houses, produced a complex and difficult inner settlement pattern. The exact use, need and function of these pits are not very clear yet. Therefore pits and their inner structure are given special attention on the excavation. In case the outline of a pit is recognised and its identification number is given the following procedure is conducted. All the removed soil is sieved. If the pit is smaller than 1 m in diameter, then it is hand excavated layer by layer and all soil changes are documented on the recording sheet, opening new find bags and soil samples with each newly identified layer. In

18 STANCIK 1980, 64–67 kép: 3, 4, 8–11, 13–14; BÓNA 1992a, abb. 70–73.

19 CSÁNYI-STANCIK 1992; CSÁNYI-TÁRNOKI 1992

18 STANCIK 1980, Fig. 64–67: 3, 4, 8–11, 13–14; BÓNA 1992a, abb. 70–73.

19 CSÁNYI-STANCIK 1992; CSÁNYI-TÁRNOKI 1992

új földmintát veszünk. Ha a gödör átmérője nagyobb 1 méternél, akkor megfelezzük. Az egyik felét rétegtől függetlenül kiássuk, és miután kialakult az oldala és az alja, a másik felének metszetét lerajzoljuk, a benne található rétegeket elkülönítjük, leírjuk és számmal látjuk el. A metszet dokumentálását követően a gödör másik felét a már korábban megállapított rétegek szerint tárjuk fel, mintát veszünk minden rétegből és rétegenként külön gyűjtjük be a leletanyagot. Ha egy réteg 10 liternél kevesebb talajt tartalmaz, a teljes réteg földmintának számít.

A cölöp- és karólyukak is önálló számot kapnak, ami az adott négyzet (1×1-es vagy 2×2-es) adatlapjára kerül. Ezekből a teljes betöltés egységét eltelesszük iszapolásra.

Mintavételi stratégia

Nagyon fontos volt egy alapos és teljes mintavételi stratégia kidolgozása, mert a földmintából nyerhető információ elengedhetetlenül szükséges a környezet és a lelőhely területhasználati módjainak megismeréséhez.²⁰ Tudtuk, hogy a területen sok a szennelt maradvány, ezért úgy véltük, hogy 10 liter/minta (egy vödörnyi) elegendő lesz. Annak érdekében, hogy az összehasonlító vizsgálatokhoz a lehető legszélesebb alapot tudjuk biztosítani, minden egyes ásatási egység (a legkisebbtől a legnagyobbig) általános feltöltéséből veszünk mintát. Minden 2×2-es, 1×1-es egységből, gödör-rétegből, kemencéből, tűzhelyből, munkaterületből, cölöplyukból és karólyukból stb. veszünk mintát és rögzítjük a GIS adatbázisban. (5. kép) Ez évi átlagban 300–600 mintát jelent. A talajminták két alapvető lelettípust tartalmaznak: *a könnyű és a nehéz frakciót*. A könnyű frakció (amely az iszapológép vizének felszínén úszik) (6.a. kép) elsősorban szennelt magvakból, ételmaradványokból és faszénből áll, melyet majd az archeobotanikus dolgoz fel. A nehéz frakció (a flotációs szita alján maradó) mindenféle lelettípust tartalmaz a nehezebb magoktól, mint a borsó vagy a dióhéj, az apró kőpattintékokig és bronzcseppekig. Ezt a leletgyűjtést a régész dolgozza fel.²¹ (6.b. kép) Ezek összehasonlító vizsgálatától várjuk az egyes területek eltérő területhasználatának nyomait. Mind a könnyű, mind pedig a nehéz frakció értékes anyagot nyújt az ásatás malakológusa számára. Az elsősorban a könnyű frakcióból származó apró csigák jól jelzik a mikroklimatikus változásokat és az embernek a környezetre gyakorolt hatását. A nehéz frakció kiváló kontrol anyagot ad az archeozoológus kezébe. Kígyók, békák, halak, kisemlősök stb. csontjait máshonnan nem is gyűjthetnénk be. Így a nehéz frakció csontletelei kiegészítik a bronzkori faunáról alkotott képet.

A mikromorfológiát, ami viszonylag új tudományág a régészetben, szintén bevontuk az ásatási módszerek közé. A mikromorfológia a talajszerkezetben végbemenő

case the pit is larger than 1 m in diameter, then it is cut into half. The first half is excavated regardless of inner layers and after having the side and bottom of the pit identified the profile of the other half is drawn, with all its layers identified, characterised and numbered. After the documentation of the profile is done, the second half of the pit is excavated according to the identified layers, taking soil samples from every layer and keeping the find materials separated as well. In case the fill layer yields less than 10 litre of soil then all of it is taken for a sample with a note of its exact amount.

Postholes and stake-holes are given their own identification numbers, are marked on the recording sheet of the given square (either 2×2 or 1×1) and the total amount of soil from them is taken for flotation.

Sampling strategy

Working out a thorough and complete sampling strategy was very important, as the information possible to gain from the soil samples proves to be essential in the understanding of the environment and the different use of space on site.²⁰ It was known that the site is rich in charred remains, so the sample size of 10 litre (one bucket-full) was agreed as being sufficient. In order to be able to have the largest freedom for comparative studies it was agreed that soil samples are taken from the general matrix of all excavation units (from the smallest to the largest). Each 2×2, 1×1, pit-layer, oven, hearth, special area, postholes and stake-holes etc. will have their individual soil sample, all recorded in the GIS database. (Fig. 5) On an average this means 300–600 samples annually. The soil samples provide two basic find types, the so-called *light- and heavy fractions*. The light fractions (the ones that float on the water of the flotation machine (Fig. 6.a.)) primarily yield charred seed, food remains and charcoal eventually processed by the archaeobotanist. The heavy fractions (the residue remaining on the bottom of the flotation sieve) contain all the possible find types from the heavier seeds, like peas or nutshells, to minuscule flint fragments or bronze droppings. The analysis of this find-material is done by the archaeologist.²¹ (Fig. 6.b.) With the comparative analysis of this we are hoping to be able to notice the slightest possible difference in space use within areas. Both the heavy and light fractions yield important material for the malacologist of the excavation. The tiny small snails, primarily coming from the light, are very good indicators of microclimatic changes and the scale of human impact upon the surrounding landscape. The heavy fractions give an excellent control data to the archaeozoologists. Bones, like that of snakes, frogs, fish, small mammals etc. can never be really recovered from any other resource. This way the bone finds from the heavy fractions complement the picture of the Bronze Age fauna.

20 RENFREW-BAHN 1991, 212–217.

21 HESTER-SHAFFER-FEDER 1997, 136–137.

20 RENFREW-BAHN 1991, 212–217.

21 HESTER-SHAFFER-FEDER 1997, 136–137.

mikroszkopikus változásokat tanulmányozza. A felszínen végbemenő tevékenységek befolyásolják a talajképződést.²² Mintákat veszünk mikromorfológiai vizsgálatra minden munkaterületről és a házak járószintjeinek különböző részeiből. A mintákat nagy gonddal kell venni, nehogy a talaj mikrostruktúrája roncsolódjon. Külön fémdobozt készítettünk, melyet a tanulmányozandó talajba mélyítünk, majd a dobozt erős és széles ragasztószalaggal lezárjuk. Így a minta érintetlen állapotban jut el a laboratóriumba, ahol hosszadalmas előkészítés után mikroszkóp alatt megvizsgálják.

Helyszíni digitális dokumentáció

Az ásatás és a mintavételi stratégia összetettsége, valamint a leletek és adatok hatalmas tömege megkövetelte, hogy a helyszínen digitálisan rögzítsük az adatokat. Minden adatot a *totális mérőállomás* rögzít. A mérőállomás úgy működik, mint egy nagy ceruza, minden egyes objektum körvonalát pontsor formájában rögzíti a memóriájában, s a helyszínen manuálisan a megfelelő réteghez vagy kontextushoz rendeljük. Ezzel jelentősen csökkentjük a későbbiekben digitalizálendő rajzok számát. Emellett minden jelentősebb leletet, mintát, minden új réteget, négyzetet, minden gödröt és gödörreteget stb. a totális mérőállomás segítségével mérünk be. A totális mérőállomás kezeléséhez egyetlen ember elegendő, egy 360 fokos prizma, egy távirányító és a gépben található software segítségével.²³ Minden reggel felállítjuk és egész nap folyamatosan dolgozik, méréseket végez ahol és amikor szükséges. (7. kép) Minden geo-adatot egy INTRASIS nevű, svéd fejlesztésű szoftver rögzít. Ezt a programot úgy tervezték, hogy mind a GIS, mind a hagyományos adatbázis programokhoz tudjon kapcsolódni, azokat felhasználni. Így az Arcview-n belül különböző adatbázisokat és előkerülési pontokat lehet három dimenzióban a rajzokhoz rendelni, és estére, de legalábbis az ásatási évad végére összefüggő szelvényrajzot lehet készíteni. A modern digitális dokumentációs rendszer mellett hagyományos kézi, színes rajzos dokumentációt is készítettünk minden objektumról és minden települési szintről. A totális mérőállomás által meghatározott koordináták és fix pontok segítségével a színes rajzokat beszkenneljük a rendszerbe, majd a fő adatbázishoz csatoljuk. A komplex rendszer lehetővé teszi, hogy szelvény- és objektumrajzokat nyomtassunk a hozzá tartozó leletekkel vagy mintakategóriákkal együtt, és viszonylag gyorsan, könnyedén készítsünk statisztikai elemzéseket és értékeljük az adatokat. (8. kép)

A relatively new discipline within archaeology, the so-called *micromorphology* is also introduced and used on the excavation. Micromorphology studies the microscopic changes within the structure of the soil. The different activities on the surface influence the soil formation beneath.²² Samples for micromorphological studies are taken from special activity areas and different sections of house floors. The samples have to be taken very carefully, as not to disturb the microscopic structure of the soil. A special metal box is made, which is pushed tightly into the soil formation we wish to study, than the box is sealed with strong, wide scotch tape. This way the sample is kept intact until processed and studied under the microscope in the laboratory.

Digital documentation on site

The complexity of the excavation, of the sampling strategy and the immensely large and diverse amount of finds and data made it inevitable to use digital recording onsite. All digital recording is done by a *total station*. It is used as a large pencil, the outline of all the specific features are "drawn" or rather documented within its memory as a polygon, immediately assigned to its respective layer or context, this way considerably reducing the need of later digitalisation of drawings. Besides all special finds, samples, every new layer within the squares, all pits, pit layers etc. are also measured by the total station. The total station, with the help of a 360° prism is used as a one-man station.²³ It is set up every morning and is continuously at work each excavating day, taking measurements whenever and wherever needed. (Fig. 7) All the geo-data is registered within a special Swedish-developed software called INTRASIS. This software is designed to be able to link and utilise the advantage of both GIS and classical database programs. In this way different databases can be connected to the drawings and find spots within Arcview and contextualised site maps can be produced in the evening, but not later than the end of the excavation season. Parallel to this advanced digital documentation system, we are also using the traditional hand drawing documentation of all features and occupation layers in colour. Using the co-ordinates and fix-points given by the total station the coloured drawings can be scanned into the system and then connected to the main database. This complex system enables us to print out site-plans, feature drawings together with their respective find or sample categories, and make statistical analysis or data interpretations fairly easy and fast. (Fig. 8)

22 FRENCH 2001

23 Senkinek sem kell a gép mögött állnia. Lézersugarak segítségével be tudja állítani a prizmát, és egy külön adapterrel, mely a prizma tövéhez kapcsolódik, rádióhullámok segítségével kommunikálni tud, és le tud mérni mindent a helyszínen a prizmát tartó ember segítségével.

22 FRENCH 2001

23 Nobody is needed to stand behind the machine. With the help of the laser beams, it can locate the prism and with the extra adapter attached to the prism's stem – using radio waves – it can communicate and register all needed measurements on the spot, directed by the person holding the prism.

Ásatáson kívüli eljárások

Számos olyan, nem a lelőhelyen folyó munkafolyamat van, mely két-három helyszínen párhuzamosan halad az ásatással. Ezek egyike az úgynevezett piszkos-, a másik a tiszta laboratórium. A piszkos laboratórium az a hely, ahol az iszapolást végzik és a leleteket mossák. Ezen a helyszínen állandó folyóvízre, valamint biztonságos és száraz tárolóhelyre van szükség. Évente átlag 500 iszapolandó minta és 1000 leletes zacskó gyűlik össze. Ezek feldolgozásának első része, azaz a tisztítása, még az ásatási időszak alatt lezajlik.

A tiszta laboratórium a múzeumban található, ahol több tevékenység is folyik egy időben. Ez az a hely, ahol a megtisztított, előző évi leletek további feldolgozását végzik. Néhány alapvető *kerámia-petrologiai vizsgálatot* és ezek dokumentálását a southamptoni egyetemről érkezett diákok és vezető kutatók végzik. Ők építik és töltik fel azt az adatbázist, amely elsősorban a kerámiakészítési adatokat és edénytípusokat, illetve ezek besorolását tárolja. Ugyanitt dolgozik az archeozoológus is a korábbi évek megtisztított csontanyagával. Külön sarokban állnak a számítógépek (2-3 laptop és szerver), ahol a totális mérőállomás és az adatlapok adatainak feldolgozását végezzük és a rajzokat szkenneljük. Az adatfeldolgozásnak folyamatosan kell történnie, különben évről évre hatalmas lemaradás halmozódna fel. Három mikroszkóp szolgálja a könnyű frakció mintáinak elsődleges válogatását. A diákokat arra kérjük, hogy az anyagot kategóriák szerint válogassák szét, hogy az archeobotanikusnak csak a magok, gabonára és élelmiszermaradványokra kelljen koncentrálnia. A könnyű frakciójú minták leggyakoribb kategóriái az apró csigák, pelyva, gabonamagvak, más magvak, szenült ételmaradványok, nagyon könnyű, átüvegesedett agyag, borostyántöredékek, faszén és más könnyű hulladék. A diákok ugyanitt és így válogatják szét a nehéz frakciót is. A nehéz frakció természetesen sokkal nagyobb tömegű anyag, ezért külön többlépcsős válogatási eljárást kellett kidolgoznunk. Az első lépésben az anyagot négy méretcsoportra osztjuk (4 mm-től 0,5 mm-ig) egy szitator segítségével. Utána minden csoportot megmérünk, egy részét eltesszük kontroll-anyagnak, másik részét szétválogatjuk. (9. kép) A nehéz frakcióból eddig 17 leletek kategóriát sikerült elkülöníteni. Reméljük, hogy egy részletes összehasonlító vizsgálat némi fényt vet a telepen folyó olyan tevékenységekre, amelyeket eddig nem vetünk észre.

A különböző egyetemekről érkezett diákok minden helyszínen rotációs rendszerben dolgoznak. A résztvevő diákoknak körülbelül egyharmada foglalkozik lelőhelyen kívüli tevékenységekkel. Általában párokban dolgoznak és hetente váltják egymást. Ők iszapolnak, tanulmányozzák a kerámiát, végzik el a könnyű, illetve a nehéz frakciók elsődleges válogatását és tartják naprakészen az adatbázist.

A Százhalombattai Régészeti Expedíció (SAX) Projekt komplexitásával együtt is csak egy az „Európai tár-

Off-site procedures

There are a number of off-site activities, which all run parallel to the excavation at two different locations. One is the so-called dirty-lab, the other is the clean-lab. The dirty-lab is the place for flotation and the primary cleaning (washing) of the finds. This means that the place needs to have constant water supply and safe and dry storing facility. Annually an average of 500 flotation samples and over 1000 find bags are collected. The first step of processing i. e. cleaning is done during the given excavation season.

The clean-lab is situated within the museum and there are several activities conducted here. This is the place where the cleaned finds (from previous year) are being further processed. Some basic *petrological studies* and their documentation are done by the Southampton University participants. They are building a database, mainly focusing on ceramic manufacture and pottery types. The archaeozoologists are processing the clean bone material on the same location. A special corner is reserved for the computers (two-three laptops, server), where the constant data processing from the total station, the recording sheets, and the drawings is done. The data processing needs to be constant, otherwise a very large backlog is produced from year to year. There are three microscopes set for the primary selection of light fraction samples. Students are asked to sort the material into different categories, so the archaeobotanist can concentrate on the seed, grain and food remains. The usual categories from a light fraction sample are minuscule snails, cereal forks, cereal seeds, other seeds, charred food remains, very light vitrified clay, amber fragments, charcoal, and other light waste material. Similarly the heavy fraction samples are also selected by students. Heavy fraction samples, by nature, are much larger in volume, therefore a special sampling procedure was worked out. In the first step the material is divided into four fraction sizes (from 4 mm to 0,5 mm) by using a series of sieves. Afterwards the amount from each fraction size is measured and a given portion is saved and sorted. (Fig. 9) We already succeeded in identifying 17 different find categories from the heavy fractions. It is hoped that with a detailed comparative study they will shed some light on activities within the site that went unnoticed until now.

Students from all universities take their turn working on all locations. Proximally one-third of the total participating students is occupied with the off-site activities. Usually they operate in pairs and a one-week rotation system is worked out for them. They do the flotation, the ceramic studies, primary selection of heavy and light fractions, updating databases.

The Százhalombatta Archaeological Expedition (SAX) Project in all its complexity is but only one of the three archaeological projects united under the European-wide project called "The Emergence of European

sadalmak kialakulása: háztartás, település és terület a késői őskorban (Kr. e. 2300–300)” elnevezésű európai szintű projekt égisze alatt futó három ásatási helyszínből. Ez az egyedülálló összehasonlító projekt olyan ásatásokon alapszik, melyek három, földrajzilag és társadalmi struktúra szempontjából is nagyon eltérő európai lelőhelyeken folynak, közel azonos módszerekkel. Célja, hogy közelebbről megismerjük az eltérő környezetben élő bronzkori társadalmak kialakulási és fejlődési mechanizmusát. Ezek a lelőhelyek Monte Polizzo Szicíliában, Százhalombatta Magyarországon és Tanum Svédországban. Ebben a nagy, európai projektben, melyet Kristian Kristiansen a Göteborgi Egyetem professzora vezet, összesen mintegy 20, vagy még több vezető régész vesz részt az egész világból.²⁴

Communities: Household, Settlement and Territory in Later Prehistory (2300–300 BC)”. This comparative and unique Project is based on the excavations conducted in similar methods on three geographically and climatically different sites in Europe. These sites and excavations are situated in Monte Polizzo, Sicily; Százhalombatta, Hungary and Tanum, Sweden. Altogether some 20 or more top archaeologists from all over the world are involved in this major European-wide project, which is led by professor Kristian Kristiansen of the Göteborg University.²⁴

---

24 KRISTIANSEN 2000

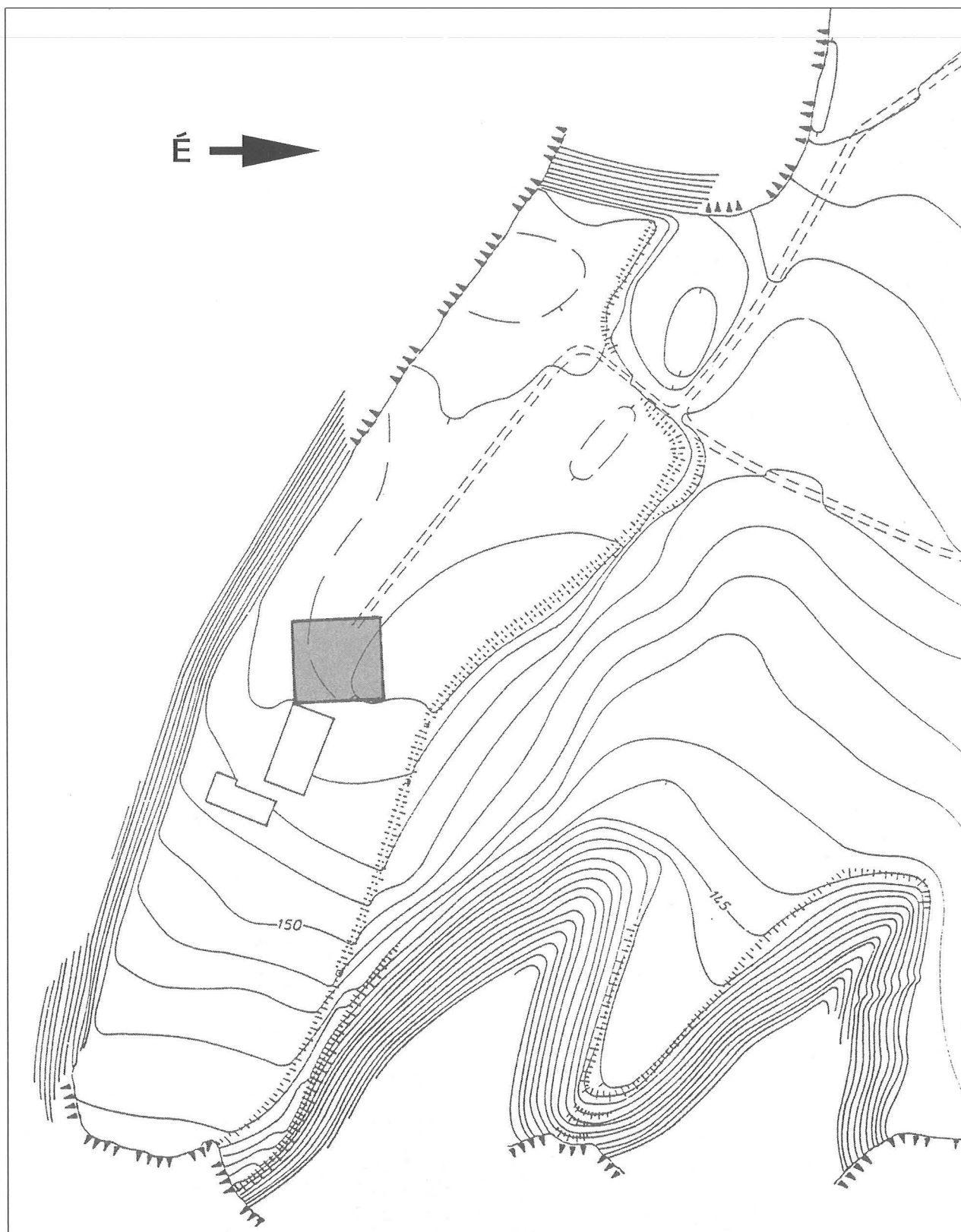
---

24 KRISTIANSEN 2000

Irodalom • References

- ARTURSSON-EARLE-
VICZE IN PRINT ARTURSSON, M. – EARLE, T. – VICZE, M.: Bronze Age site gazetteer: Benta Valley, Hungary. In Poroszlai, I. and Vicze, M. (eds.) Százhalombatta Archaeological Expedition, Report II, Budapest 2004.
- ASPEBORG-FORS-LUND-
THORÉN 2000 ASPEBORG, H. – FORS, T. – LUND, K. – THORÉN, H.: Preliminary Report. SAX – Hinterland survey. In Poroszlai, I. and Vicze, M. (eds.), Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report 1, 131–134.
- BÓNA 1982 BÓNA I. – NOVÁKI Gy.: Alpár bronzkori és Árpád-kori vára. Cumania VII, Kecskemét, 1982.
- BÓNA 1992 BÓNA, I. ED: Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main, 1992.
- BÓNA 1992A BÓNA, I.: Tószeg-Laposhalom, in Bóna, I. ed: Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main, 1992, 101–114.
- COURTY-GOLDBERG-
MACPHAIL 1989 COURTY, M. A. – GOLDBERG, P. – MACPHAIL, R. I.: Soils and Micromorphology in Archaeology. 1989.
- CSÁNYI-STANCIK 1992 CSÁNYI, M. – STANCIK, I.: Tiszaug-Kéménység, in Bóna, I. (ed), Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss, Frankfurt am Main, 115–119.
- CSÁNYI-TÁRNOKI 1992 CSÁNYI, M. – TÁRNOKI, J.: Katalog der ausgestellten Funde, in Bóna, I. (ed), Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss, Frankfurt am Main, 175–210.
- FRENCH 2003 FRENCH, C. A. I.: Geoarchaeology in action, Routledge, London, 2003.
- FÜLEKY-VICZE-KOVÁCS 2002 FÜLEKY Gy. – VICZE M. – KOVÁCS G.: A százhalombattai bronzkori tell-település és környezetének változásai, in Gy. Füleký (ed) A táj változásai a Kárpát-medencében. Az épített környezet változása. Környezetkímélő Agrokémiáért Alapítvány, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2002, 9–12.
- HESTER-SHAFFER-FEDER 1997 HESTER, T. R. – SHAFFER, H. J. – FEDER, K. L.: Field Methods in Archaeology. Mountain View, California, 1997.
- HODDER 1990 HODDER, I.: Domestication of Europe, Blackwell 1990.
- HORVÁTH 1987 HORVÁTH, F.: Hódmezővásárhely-Gorzsa. A settlement of the Tisza culture, in P. Raczky (ed) The Late Neolithic of the Tisza Region. Budapest-Szolnok 1987. 31–46.
- HORVÁTH 1988 HORVÁTH, F.: Late Neolithic ditches, fortifications and tells in the Hungarian Tisza-Region, in Tasić, N. and Petrović, J. (eds), Gomolava – Cronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauniederung und Südosteuropas, Band 1, Symposium, Ruma 1986. Novi Sad 1988, 145–149.
- KALICZ-RACZKY 1986 KALICZ N. – RACZKY P.: Ásatások Berettyóújfalu-Herpály neolitikus és bronzkori tell-településén 1977–1982 között. Bihari Múzeum Évkönyve IV-V. Berettyóújfalu, 1986. 63–127.
- KOVÁCS 1982 KOVÁCS, T.: Befestigungsanlagen um die Mitte des 2. Jahrtausends v. u. Z. in Mittelungarn. In Chropovsky, B. and Herrmann, J. (eds), Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa, Berlin-Nitra, 279–291.
- KRISTIANSEN 2000 KRISTIANSEN, K.: The emergence of European Communities: household, settlement and territory in Later Prehistory (2300–300 BC). In Poroszlai, I. and Vicze, M. (eds), Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report I, 7–12.
- MATTHEWS ET AL 1997 MATTHEWS, W. – FRENCH, C. A. I. – LAWRENCE, T. – CUTLER, D. F. – JONES, M. K.: Microstratigraphic traces of site formation processes and human activities. World Archaeology 29(2), 281–308.
- POROSZLAI 1988 POROSZLAI, I.: Preliminary Report about the Excavation at Nagykőrös-Földvár (Vatya culture): Stratigraphical Data and Settlement Structure. CommArchHung 1988, 29–39.
- POROSZLAI 1992 POROSZLAI, I.: Százhalombatta-Földvár. In Bóna, I. (ed), Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in tell-siedlungen an Donau und Theiss, Frankfurt am Main, 153–155.
- POROSZLAI 1992A POROSZLAI, I.: Bölcske-Vörösgyűrű. In Bóna, I. (ed), Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in tell-siedlungen an Donau und Theiss, Frankfurt am Main, 141–145.
- POROSZLAI 2000 POROSZLAI, I.: Excavation campaigns at the Bronze Age tell site at Százhalombatta-Földvár I: 1989–1991; II. 1991–1993. In Poroszlai, I. and Vicze, M. (eds), Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report 1, 13–74.
- POROSZLAI 2000A POROSZLAI, I.: Die Grabungen in der Tell-Siedlung von Bölcske-Vörösgyűrű (Kom. Tolna) (1965–1967). ActaArchHung 51, 111–145.

- RACZKY ET AL 1985 RACZKY, P. ET AL.: Öcsöd-Kováshalom. The intensive topographical and archaeological investigation of a Late Neolithic site. *Mitteilungen* 14, Budapest 1985. 251–278.
- RENFREW-BAHN 1991 RENFREW, C. – BAHN, P.: *Archaeology, Theories, Methods and Practice*. Thames and Hudson, 1991.
- SÜMEGI-BODOR 2000 SÜMEGI, P. – BODOR, E.: Sedimentological, pollen and geoarchaeological analysis of core sequence at Tököl. In Poroszlai, I. and Vicze, M. (eds), *Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report 1*, 83–96.
- STANCZIK 1980 STANCZIK I.: Az 1973–74. évi tószegi ásatások. *SzMMK* 1979–1980, 63–81.
- VARGA 2000 VARGA, A.: Coring results at Százhalombatta-Földvár. In Poroszlai, I. and Vicze, M. (eds), *Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report 1*, 75–81.
- VICZE 1992 VICZE M.: Baracs-Földvár. In Bóna, I. (ed), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in tellsiedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main, 146–148.
- VICZE 2000 VICZE, M.: Background information to the field-survey. In Poroszlai, I. and Vicze, M. (eds), *Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report 1*, 119–130.
- VICZE 2001 VICZE, M.: The history of the Százhalombatta tell settlement and its environment: an overview. In Gy. Füleký (ed) *Proceedings of the 1st International Conference on Soils and Archaeology*. Szent István University Gödöllő, “Matrica” Museum Százhalombatta, 2001. 142–144.

1. kép: Százhalombatta – Földvár, az ásatás helyszínrajza, középen a 20×20 méteres szelvénnel.

Fig. 1: Százhalombatta – Földvár, map of the site with the 20×20 m excavation trench.

2. kép: Fúrás

Fig. 2: Boring

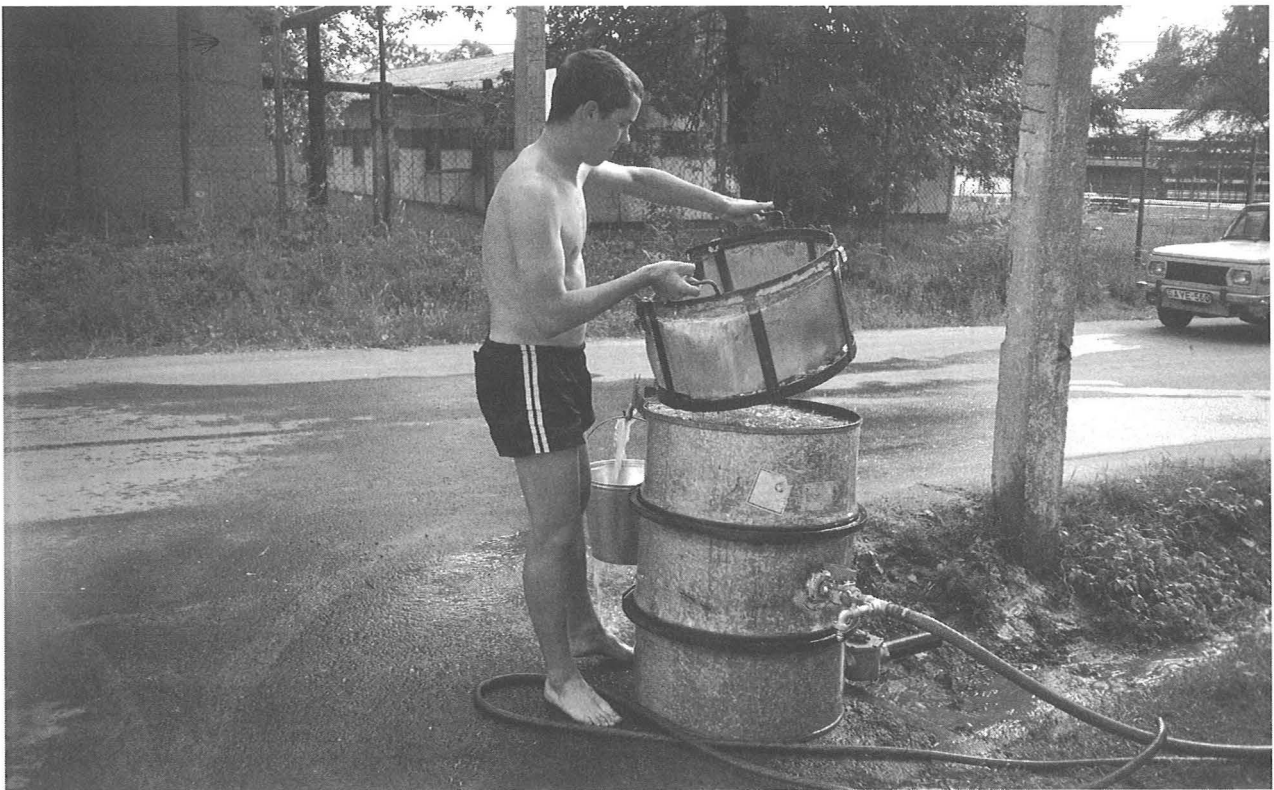

3. kép: Rostálás

Fig. 3: Onsite sieving

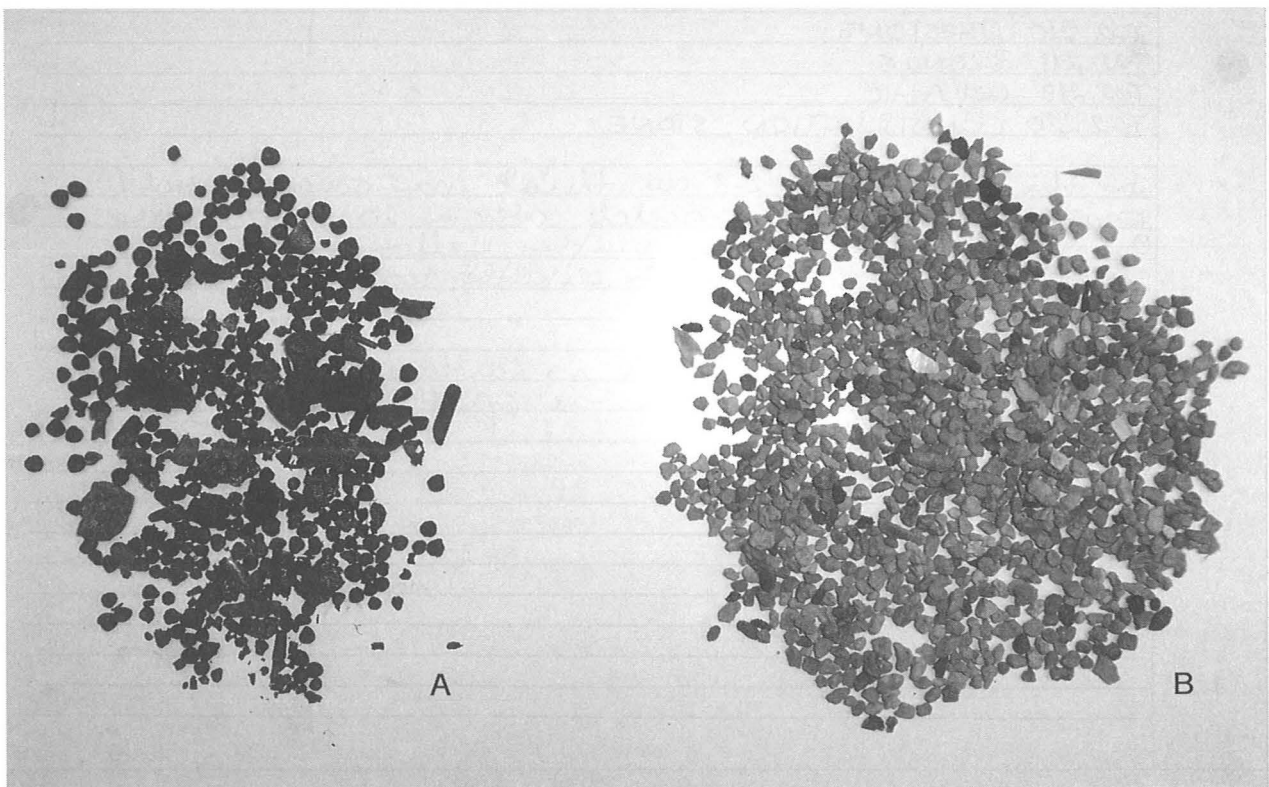

5. kép: Földminták átmosása

Fig. 5: Flotation

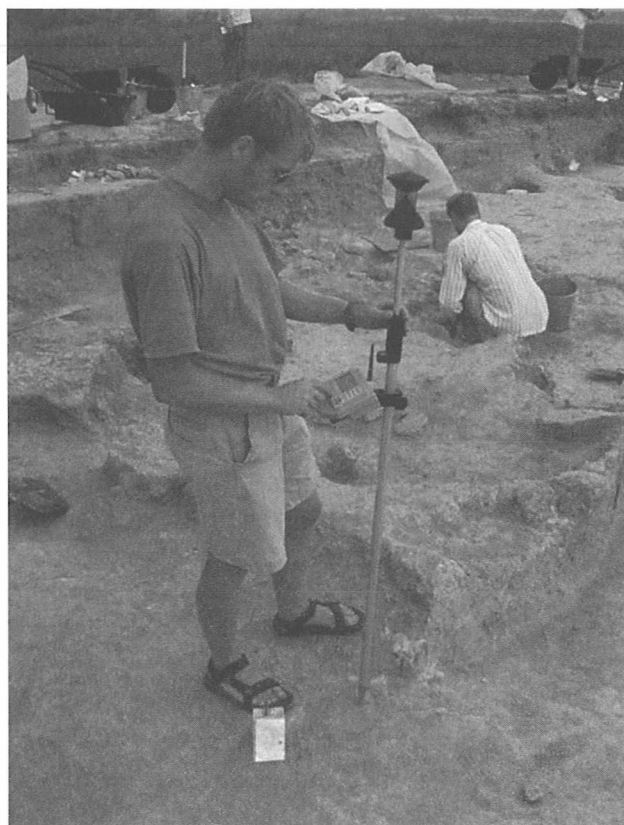

6. A. kép: Könnyű anyag

Fig. 6A: Light fraction

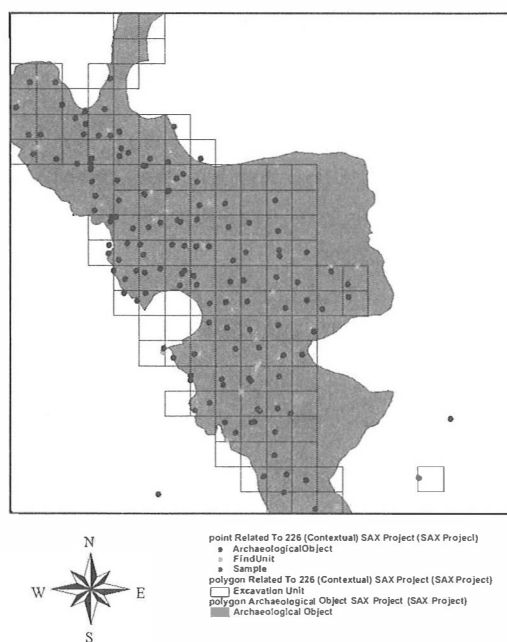
6. B. kép: Nehéz anyag

Fig. 6B: Heavy fractions

7. kép: Ásatás közbeni bemérés

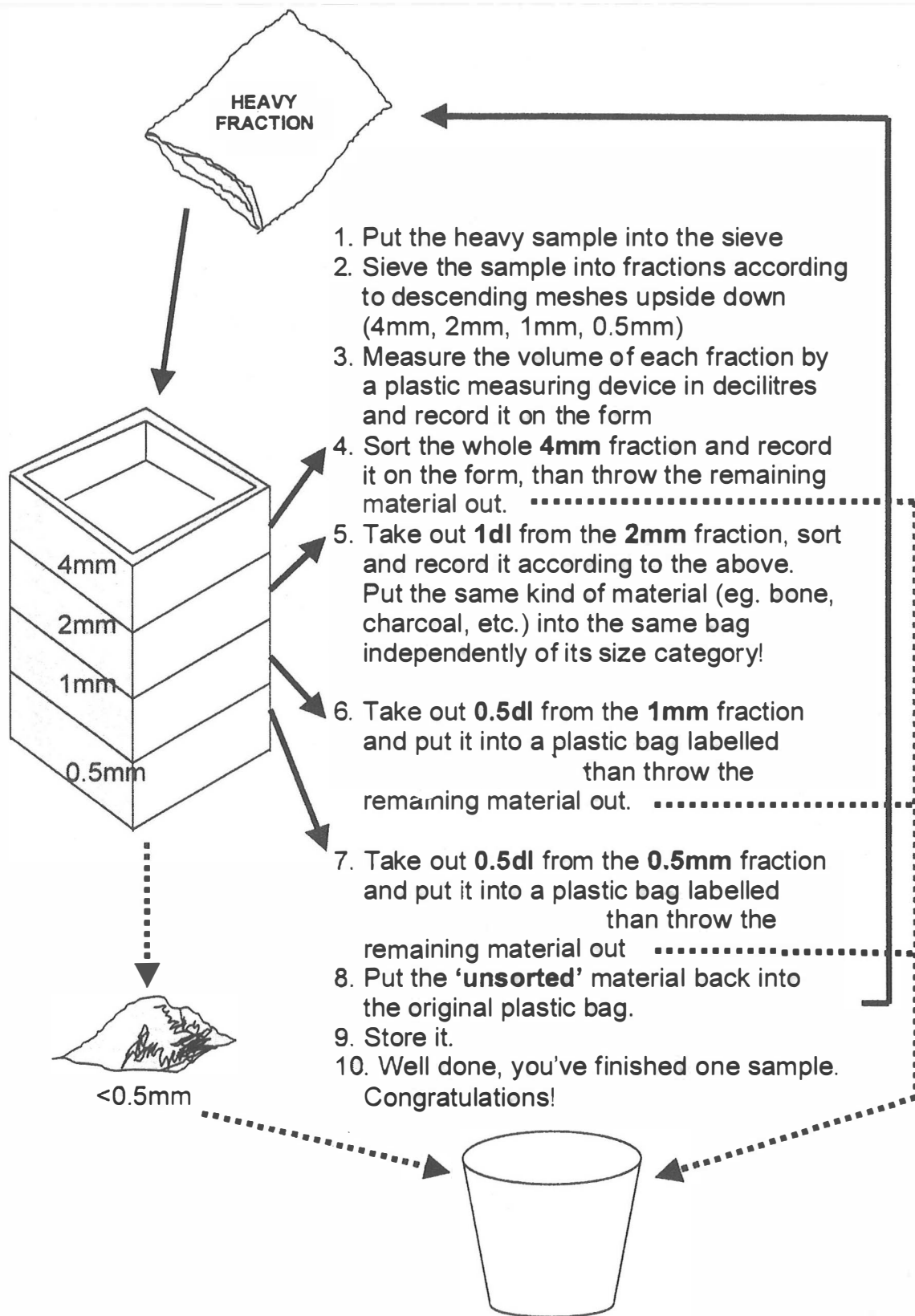
Fig. 7: Total station as a one-man station

8. kép: 225-ös objektum, négyzethálós rendszere a minták pontos helyével

Fig. 8: Feature 225 with its respective grids and the samples

HEAVY FRACTION SORTING MANUAL

9. kép: Nehéz anyag szétválogatási folyamata (ábra a SAX Manual-ból)

Fig. 9: Heavy fraction processing (Figure taken from the SAX Manual)

Miklós Zsuzsa

Légi régészeti kutatások 2002-ben

2002-ben Tolna megyében folytattam az őskori és középkori várakkal kapcsolatos légi felderítést, légi fotózást. Miután általában Budaörsről, illetve a Tököli Repülőtérrel indultunk, Pest megye Ny-i széle és Fejér megye felett át kellett repülnünk. Ha az útvonal mentén lelőhelyet észleltem, azt is rögzítettem.

Általában Cessna-152 vagy 172-es repülőgéppel repültünk, a repülési magasság 300–1000 m között változott, a szükségnek megfelelően. Az egyes lelőhelyekről ferde és közel függőleges felvételeket is készítettem. Tavasztól késő őszig több alkalommal, különböző időjárási és megfigyelési lehetőségek között fotóztam. Ennek eredményeként egyrészt új lelőhelyeket találtam, másrészt a már ismerteknél is újabb megfigyeléseket tehettem. A légi megfigyeléseket a helyszínen természetesen ellenőrizni kell, főleg új lelőhelyek esetében. Ezt a munkát 2002-ben részben már elvégeztem, részben átnyúlt ez a munka 2003-ra.

A KÖH megbízásából állapotörögzítő fotókat készítettem védett régészeti lelőhelyekről (az Északi Középhegységben és a Dunántúlon), világörökségi helyszínekről, valamint Bugacon, a tervezett ásatás helyszínén. Benkő Elek kérésére Pilisszentkereszten, Dömösön a középkori kolostorokat fotóztam.

A KÖH megbízásából fotózott lelőhelyek:

Abaújház, Vár
Balatonboglár, Várhegy
Budapest, Andrássy út
Budapest, Budai vár
Drégely, Vár
Dunaszekcső, Várhegy
Edelény, borsodi vár
Eger, Vár
Esztergom, Várhegy
Fertőd, Eszterházy-kastély
Gyöngyöspata, Várhegy
Hollókő, falukép és vár
Igar, Faluhelyi-dűlő
Mátrafüred, Benevár
Nógrád, Vár
Pannonhalma, bencés apátság
Sály, Latorvár
Sárbogárd, Cifrabolondvár
Sárospatak, Vár
Sárszentágota, Kistó
Sirok, Vár
Somogyvámos, Töröktemplom
Somogyvár, Kupavár
Tata, Vár és tó
Tihany, Óvár
Tokaj, hegyvidék és város
Szabolcs, ispáni vár

Zsuzsa Miklós

Aerial archaeological investigations in 2002

In 2002, I carried out aerial prospecting and photography in relation to prehistoric and medieval castles in Tolna county. As we usually started from Budaörs or the Tököl Airport, we had to fly over the western area of Pest county and over Fejér county. Whenever I noticed a site during the flight, I took photos.

We usually flew in a Cessna-152 or 172 plane and the flying altitude ranged between 300 and 1000 metres as it was necessary. I took photos of the sites at an oblique angle and also from a nearly vertical angle. Photos were taken from spring to late autumn amid various weather and observation conditions. In result, we could discover new sites and obtain more information on the already known sites. Naturally, the results of aerial prospecting must be checked on the ground, especially in the case of new sites. This task was partly fulfilled in 2002, some sites were visited only in 2003.

I took photos to register the actual conditions of the listed sites (in the Northern Mid-mountains and in Transdanubia), the sites of World Heritage, and at Bugac, where an excavation was planned, on the commission of the KÖH. On Elek Benkő's request, I took photos of the medieval monasteries at Pilisszentkereszt and Dömös.

Sites photographed on the commission of the KÖH:

Abaújház, Castle
Balatonboglár, Castle hill
Budapest, Andrássy Road
Budapest, Buda castle
Drégely, Castle
Dunaszekcső, Castle hill
Edelény, Borsod castle
Eger, Castle
Esztergom, Castle hill
Fertőd, Eszterházy palace
Gyöngyöspata, Castle hill
Hollókő, view of the village and the castle
Igar, Faluhelyi-dűlő
Mátrafüred, Benevár
Nógrád, Castle
Pannonhalma, Benedictine abbey
Sály, Latorvár
Sárbogárd, Cifrabolondvár
Sárospatak, Castle
Sárszentágota, Kistó
Sirok, Castle
Somogyvámos, Töröktemplom
Somogyvár, Kupavár
Tata, Castle and the lake
Tihany, Óvár
Tokaj, the hills and the town

Visegrád, Vár és palota
Zók, Várhegy

Benkő Eleknek fotózott lelőhelyek:

Dömös, apátság
Pilisszentkereszt, kolostor: Egyrészt végigkövettük Óbudától kezdve a középkori út vonalát. Ez most nem látszott. Ezután fotóztuk a kolostort és környékét.
A várkutatáshoz az anyagi támogatást az OTKA (T 034949) és a NKÖM biztosította. Repülőgép-vezető Talabos Gábor volt.

Fejér megye:

Beloianisz, földvár, B: A bronzkori földvár belsejét erdő fedi, de a széleken füves, így jól látszik az erődítés.
Besnyő, Szent kúti felső dűlő, I: A sárguló búzában szabálytalan kör alakú objektum látszik (vékony csíkként – növekedési anomália). Ezenkívül – hasonló módon – egyéb objektumok is láthatók (szabálytalan alakúak).
Besnyő, D/DNy, I: A még zöld gabonában sárgás, szabálytalan alakú, bezáruló csík, és ezen belül egyéb objektumok láthatók.
Daruszentmiklós, Matild-tó, I: A tó partján emelkedő dombon, érett búzában településre utaló nyomok látszanak (növekedési anomália).
Előszállás, É (Előszállási legelő), Kö: A legelőn kettős kör alakú gyűrű látszik. Ez az objektum feltehetően a Nagykarácsony-Ménésmajor néven ismert középkori falu D-i széléhez tartozik.
Hantos, É (Darumajor), I: A még zöld gabonában sötétebb zöld, széles, kerek gyűrű, ezen kívül világosabb, sárgás gyűrű látszik.
Igar, Bolondvár (Falu helyi-dűlő), Kö: Átrepülés közben fotóztam az ismert középkori földvárat.
Nagykarácsony, Ménésmajor, Kö: A legelőtől ÉK-re, a vasút K-i oldalán kisparscellákon lehet megfigyelni a települést. A különböző érettségi fokozatú gabonátáblákon igen sok objektum látható.
Sárbogárd, Bolondvár, B: Az árnyékhatsáknak köszönhetően szépen kibontakozott a bronzkori földvár.
Sárbogárd, Hatvan-pusztá, Á: Májusban is jól látszott a korábban már fotózott, a mocsarak, illetve a tavak között levő, árokkal övezett kis domb, amely minden bizonnyal Árpád-kori földvár lehet. (1. kép)
Sárbogárd, Mindszent-pusztá, I: A pusztá közelében levő legelőn különböző objektumok láthatók. Korukat csak terepbejárással lehet megállapítani. (2. kép)
Sárbogárd, K (Pipacs-dűlő), I: Június elején a még zöld gabonában sötétebb, nagyméretű, félkör alakú csík, és ezen belül világosabb körvonalú objektumok mutatkoznak.
Sárszentágota, Kistó, Á: Átrepülés közben fotóztam a már ismert, feltehetően Árpád-kori, árokkal övezett kis dombot.

Szabolcs, Earthen Fort
Visegrád, Castle and palace
Zók, Castle hill

Sites photographed on Elek Benkő's request:

Dömös, monastery
Pilisszentkereszt, monastery: We followed a stretch of the medieval road from Óbuda. This was not visible this time. Then we took photos of the monastery and its environs.
The financial background of the castle investigations was provided by the OTKA (T 034949) and the NKÖM. Gábor Talabos was the pilot.

Fejér county:

Beloianisz, earthen fort, B: Forest covers the interior of the Bronze Age earthen fort, yet the fortification can clearly be observed at the grass-covered edges.
Besnyő, Szent kúti felső dűlő, U: An irregular circular feature is visible in the yellowish wheat field (as a narrow line – growth anomaly). Some more features (of irregular shapes) also appeared in a similar way.
Besnyő, S/SW, U: A yellowish, irregularly closed stripe appeared in the still green corn field and some more features could also be observed within this stripe.
Daruszentmiklós, Matild lake, U: Traces suggesting a settlement can be seen in the ripe wheat on the hill rising on the bank of the lake (growth anomaly).
Előszállás, N (Előszállás pasture), MA: A double ring can be seen in the pasture. This feature probably belongs to the southern edge of the medieval village known as Nagykarácsony-Ménésmajor.
Hantos, N (Darumajor), U: A darker green, wide ring and, outside it, a lighter, yellowish ring appeared in the still green cornfield.
Igar, Bolondvár (Falu helyi-dűlő), MA: I took a photo of the known medieval castle as we were flying over it.
Nagykarácsony, Ménésmajor, MA: The settlement could be observed in the small plots on the eastern side of the railway, NE of the pasture. A large number of features could be discerned in the cornfield with the cereals, which were ripe to various degrees.
Sárbogárd, Bolondvár, B: The Bronze Age earthen fort sharply appeared owing to the shadow effect.
Sárbogárd, Hatvan-pusztá, Á: The small knoll, which was probably an earthen fort in the Árpadian period, could clearly be seen between swamps and lakes in May as well. It had already been photographed on an earlier occasion. (Fig. 1)
Sárbogárd, Mindszent-pusztá, U: Various features can be seen in the pasture close to the farm. A field walking is necessary to determine their age. (Fig. 2)

1 2002 óta önálló település, korábban Előszállás (Szerk.)

1 It is an independent settlement since 2002, formerly Előszállás (Ed.)

Pest megye:

Biatorbágy, Bia, Pap-réti dűlő (MRT 7. k. 1/26 lh.), **B:** Beleesett az útvonalba, és most a szántásban jól látszik a bronzkori földvár árka és sánca.

Nagymaros, Szentmihályhegy, Kö: Átrepülés közben fotóztam a középkori barlangkolostort. (3. kép)

Tolna megye:

Belecska, juhászat, I: Az árnyékhatsáknak köszönhetően a legelőn szépen látszik a kettős, négyszögletes sánc. A sánc kora bizonytalan, valószínűleg csak átvágással lehet tisztázni készítésének idejét. (4. kép)

Bikács, Belső sziget, Á: A 13. századi földvár területén valószínűleg kukorica van, de június elején még alig zöldült. A szántásban, háttérnek viszont nagyon jó, kiemeli az erődítést, viszonylag jól látszik a dombot övező árok (sötét csíkként), és ezenkívül DNy felől látszik az átvágás, hasonló módon. (5. kép)

Bölcske, Bolondvár, B: Beleesett az útvonalba a már ismert bronzkori földvár, így ezt is lefotóztam. Most is jól látszott a lakóterületet a domb folytatásától elvágó árok és sánc.

Bölcske, Hadai-hegy 1., B: A lelőhely bronzkori földvár, amelynek árka szántásban általában jól látható. Ezen belül – időnként – megfigyelhető egy négyzet alakú barna csík, amely esetleg egy épületet övező árok lehetett. A dombon június közepén már sárga volt a gabona. Az említett belső árok, amely eddig csak szántásban látszott, most világosbarna csíkként mutatkozott.

Bölcske, Szélesdombi-dűlő, B?: Júniusban a domb nagy része szántott volt, az erődített rész K-i szélé pedig talán gabona. Az árok sötétebb sávként mutatkozott. Júliusban viszont a még mindig zöld gabonában az egykori átvágás alig látszott. (6. kép)

Terepbejárás: Ez a földvár a falutól Ny-ra, a Sági-völgy K-i partján található. Tszfm. kb. 140 m, a völgy feletti rel. mag. kb. 20 m. ÉNy és DK felől széles, mély horhos határolja, a völgy felől meredek, füves az oldala. A dombtető szántás. 2000-ben a légi fotókon jól látszott, hogy ÉK, a domb folytatása felől árok választja el. 2001-ben ezen a részen kukorica volt, az árokra a kukorica sötétebb színe utalt. Hóban igen gyengén látszott.

A terepbejárás idején a lelőhely Ny-i része fiatal vetés, a K-i része (az átvágással) szántás. A dombot 3 oldalról kb. 20 m széles terasz övezi, amely a domb folytatása felőli árokhoz, illetve a horhoshoz kapcsolódik. Valószínű, hogy egykor itt is árok és sánc lehetett. A jó megfigyelési körülmények ellenére csupán egy őskori cserepet találtam. Kora ismeretlen, feltehetően bronzkori.

Decs, Ete, Kö: 2002-ben is több alkalommal, különböző időjárási és megfigyelési körülmények között fotóztam a 11–17. századi lelőhelyet. Ebben az évben a Ny-i szélén árpa, a középső részen kétféle búza, a K-i oldalon és a Szőlőhegyi úttól D-re pedig kukorica volt. Figyelemmel kísértem a különböző gabonafajták és a kukorica érési fázisait. Ennek eredményeként rögzítettem, hogy az egyes objektumok mikor, milyen mér-

Sárbogárd, E (Pipacs-dűlő), U: A large, darker semicircular stripe appeared in the still green cornfield, and lighter outlines of features could be discerned within it.

Sárszentágota, Kistó, Á: I took a photo of the already known small knoll enclosed by trenches while we were flying over it. The feature can probably be dated from the Árpadian period.

Pest county:

Biatorbágy, Bia, Pap-réti dűlő (MRT vol. 7. Site 1/26), **B:** It lay on the route and the trench and the rampart of the Bronze Age earthen fort was clearly visible in the ploughed field.

Nagymaros, Szentmihályhegy, MA: I took a photo of the medieval cave monastery as we were flying over it. (Fig. 3)

Tolna county:

Belecska, sheepfolds, U: The double rectangular rampart is clearly visible on the pasture owing to the shadow effect. The age of the rampart is uncertain, probably it needs to be cross-cut to determine the time of its building. (Fig. 4)

Bikács, Belső sziget, Á: Probably maize is cultivated in the area of the earthen fort of the 13th century, but it only started to take on a green colour. It provided, at the same time, an excellent background in the ploughed field since it emphasised the fortification and showed relatively clearly the trench around the hill (as a dark band) and the place where it was cross-cut in the SW. (Fig. 5)

Bölcske, Bolondvár, B: The well known Bronze Age earthen fort was on our route so I took a photo of it. The residence area and the rampart and the trench that intersected the continuation of the hill could clearly be seen.

Bölcske, Hadai hill 1., B: The site is a Bronze Age earthen fort. Its trace is usually clearly visible in the ploughed field. Sometimes a quadrangular brown line can be observed within it, which could perhaps be a trench around a building. The corn was already yellow on the hill in the middle of June. The above mentioned interior trench, which had been observed until now only in the ploughed field, appeared this time as a light brown stripe.

Bölcske, Szélesdombi-dűlő, B?: The larger part of the hill was ploughed in June, and perhaps crop was growing in the eastern part of the fortified area. The trench appeared as a darker stripe. In July, however, the former cross-cutting was barely visible in the still green crop. (Fig. 6)

Field walking: This earthen fort can be found W of the village, on the eastern side of the Sági valley. Its altitude above sea level is about 140 m, its relative altitude above the valley is about 20 m. A deep gully borders it in the SE, while its grassy side runs with steep slope to the valley. The top of the hill is ploughed. It could be ob-

tékben mutatkoztak. Új, eddig nem észlelt házak is felbukkantak.

Decs, Pulavár, I: Több alkalommal is fotóztam a térképén Pulavárnak nevezett területet: itt, a vízfolyás partján mintha erődítésre utaló nyomok lennének. A sűrű növényzet miatt azonban ezt egyelőre nem lehet egyértelműen eldönteni.

Dombóvár, vár, Kö: Amikor beleesett az útvonalba, fotóztam a középkori dombói várat abban a reményben, hogy a növényzet elszíneződése utal az egykori falak helyére. Egyelőre azonban sem a vár belsejében, sem a szántóként hasznosított külső részekén nem mutatkoztak falnyomok.

Döbrököz, vár, Kö: Több alkalommal fotóztam a középkori várat és környékét, de az egykori házakra csak elmosódott foltok utalnak. (7. kép)

Terepbejárás: Ismételten megnéztem és fényképeztem a várat. Belső részén leégették a gáz. A tyúkok elég sokfelé kikutorták a füvet, így kibukkant a talaj. A magasan álló falcsonkok közül főleg a lakóház mellettinek romlik az állaga: végigrepedt, annak ellenére, hogy alátámasztották. A falcsonk alsó részén a téglák kifagytak, így a csonk stabilitása is romlott. Mállékony a Kapos felőli magas falcsonk is.

Dunaföldvár, D (Andrási-sarok), I: A már sárga búzában különböző nagyságú zöld karikák látszanak. Nem biztos, hogy ezek régészeti objektumok.

Dunaföldvár, DNy (Buncsik) Ø: A növényzet valószínűleg gabona, amely most kezd sárgulni. A tábla közepe táján ovális csík látszik.

Terepbejárás: A felülről látható ovális csík természetes eredetűnek bizonyult.

Dunaföldvár, Gyulahegy, I: A Dunaparton, erősen sárguló búzában ovális csíkok látszanak (lehet, hogy művelési nyom?).

Dunaföldvár, Macskalyuk, B: A már ismert bronzkori földvár beleesett az útvonalba, ezért fotóztam. Jól látszanak a bolygatások. (8. kép)

Dunaföldvár, vár, Kö: Átrepülés közben több alkalommal fotóztam a középkori várat és környékét.

Dunaszentgyörgy, DK, I: A falutól DK-re, sárguló búzában településre utaló jelek láthatók.

Dunaszentgyörgy, K, I: A falu K-i szélénél, még zöld búzában nagyméretű szögletes objektum mutatkozik. Körvonalát sötétzöld csík jelzi. Környékén más, kisebb objektumok is látszanak.

Értény, DK (Ila-kúti dűlő), ?: A két patak összefolyása felett emelkedő domb tetején sötét, kerek gyűrű látszott a szántásban, március végén. A már teljesen szétszántott objektum a felszínen nem észlelhető. (9. kép)

Értény, Képesfai-dűlő, Kö: A egykor árokkal övezett kis középkori földvár területén március végén szántás volt. Ennek ellenére nem látszott a sáncárok vonala.

Fácánkert, K, Ú: A falutól K-re, foltosodó gabonában több települési objektum, közöttük jól látható téglalap alakú folt mutatkozik. A térképi azonosításkor és az azt követő korábbi *terepbejáráskor* kiderült, hogy itt a 19. szá-

served in the aerial photos made in 2000 that a trench separated it from the continuation of the hill in the NE. The territory was covered with maize in 2001, and the darker colour of the maize indicated the trench. It could only vaguely be seen in snow.

At the time of the field walking, the crop was young in the W part of the site, while the eastern part (with the cross-cutting) was ploughed. An about 20 m broad terrace surrounds the hill on three sides, which is connected with the trench and the gully in the continuation of the hill. Despite the favourable conditions I could find only a single prehistoric sherd. Its age is unknown, perhaps it came from the Bronze Age.

Decs, Ete, MA: I repeatedly made photos of the site dated from the 11th–17th centuries within diverse weather and observation conditions. This year barley grew at the W edge of the site, two wheat types were sowed in the central part and maize covered the E side and the area south of the Szőlőhegyi road. I watched the ripening phases of the various corn types and the maize. In result, I could register when and how sharply the individual features appeared. New houses could also be discovered.

Decs, Pulavár, U: I made several photos at different times of the territory called Pulavár in the map. Traces of fortification seemed to appear on the bank of the stream, but the thick vegetation did not afford a positive identification.

Dombóvár, castle, MA: I made photos of the medieval castle of Dombó hoping that the discolouration of the vegetation will show the place of the one-time walls. Until now, however, we could not detect the traces of the walls either in the outlying areas used as ploughed fields or inside the castle.

Döbrököz, castle, MA: I repeatedly took photos of the medieval castle and its environs but only vague discolourations implied the existence of houses. (Fig. 7)

Field walking: I once again visited and photographed the castle. The weeds were burnt down inside the castle. The chickens scratched out the grass at many places so that the soil could be seen on the surface. From among the wall ruins preserved to a significant height, the condition of one next to the dwelling house has deteriorated the most. It cracked in its entire length despite the fact that it was propped. The frost damaged the bricks at the lower part of the ruin so that the stability of the entire wall has weakened. The high wall ruin toward the Kapos is also crumbling.

Dunaföldvár, S (Andrási-corner), U: Green rings of diverse measurements could be seen in the yellow wheat field. They are not necessarily archaeological features.

Dunaföldvár, SW (Buncsik) Ø: The vegetation is probably crop, which recently turned into yellow. An oval stripe can be seen in the centre of the field.

Field walking: The oval stripe observed from the plane proved to be a natural formation.

zadban istálló állt, amelyet leromboltak és szétszántottak. Felülről viszont úgy mutatkozik, mint egy régészeti objektum. Ez is felhívja a figyelmet arra, hogy a légi fotózáskor látható jelenségeket terepbejárással ellenőrizni kell.

Gyönk, Gerenyás, B: Miután a földvár területén nemrég tisztító vágást végeztek, viszonylag áttekinthető, a légből jól fotózható.

Terepbejárás: A már Wosinsky Mór által is leírt bronzkori földvárat az elmúlt években a sűrű bozót miatt nem lehetett megközelíteni. A megközelítés most is igen nehéz volt, de maga a földvár pillanatnyilag – a kisebb mértékű faritkításnak köszönhetően – áttekinthető. Az enyhén domború dombtető Ny-i oldala nagyon meredek, itt nincs nyoma erődítésnek. A K-i oldalon viszont, amely kevésbé meredek, széles terasz, illetve árok és sánc figyelhető meg. Ez Ny felé bekanyarodik és a meredek oldalhoz kapcsolódik. A vár É-i lezárása bizonytalan, csupán az összeszűkülő nyak utal arra, hogy kb. odáig tarthatott a földvár. A nyakon túli dombtető igen széles, enyhe lejtésű, erődítésre kevésbé alkalmas. A felszínen leletet nem találtam.

Gyulaj, D, I: A halastavak mellett, szántásban kerek, sötét gyűrű látható.

Harc, Janya-pusztá, templom, Kö: 2000-ben búzában látszott itt egy gótikus, sokszögzáródású, támpilléres szentélyű templom és mellette egy feltehetően világi épület. Ezen a területen most kukorica van, régészeti objektum nem látszik.

Kajdacs, Sánc, Á?, Kk?: A falu Ny-i szélén, a Sárvíz partján a régi térképek hol az út É-i, hol a D-i felén jelzik a sáncot. Idén is fotóztam az úttól É-ra és D-re levő területet is. Az út É-i felén, a tanya mögött U alakban világos sáv mutatkozik. Kérdés, hogy ez erődítés vagy erózió. Ezen a dombon korábban Árpád-kori cserepeket találtam. Az erősen elszántott földvár Árpád-kori vagy késő középkori lehet.

Kajdacs, Ny, I: A Sió és Sárvíz között több világos gyűrű látszik. Terepbejárás nélkül nem dönthető el, hogy ezek régészeti objektumra vagy erózióra utalnak.

Madocsa, Alsónyilas, Á: A falutól K-re, a Duna partján lévő 13. századi földvár területén a fotózás idején valószínűleg kukorica volt. Az egykori sáncárkot elsősorban az É-i oldalon lehetett megfigyelni.

Nagykónyi, Eledény, Kö: Az ismert középkori földvár területén most kevésbé sűrű a bozót, ezért jobban áttekinthető. Felülről azonban úgy tűnik, mintha tovább bolygatták volna a várat.

Terepbejárás: Újra bejártam a földvár területét. Most sokkal jobban áttekinthető, a bozót nagy részét kiirtották. Az erődítés azonban – úgy látszik – csak a domb ÉK-i felén maradt meg. A Ny-i részen épületek (istálló és egy újonnan épült lakóház) állnak, a D-i felén pedig szalmabálák sorakoznak. A vár területén néhány középkori cserepet találtam a bolygatott részeken. A tulajdonos nem tud arról, hogy itt vár lenne.

Nak, ÉNy, Á: A falutól ÉNy-ra, a halastavak K-i partján, szántásban sötétbarna, kerek gyűrű, ennek külső oldalán

Dunaföldvár, Gyulahegy, U: Oval stripes can be seen in the yellow wheat field on the Danube bank (maybe the traces of cultivation?).

Dunaföldvár, Macskalyuk, B: The known Bronze Age earthen fort lay on our route so I took photos. The disturbances can clearly be seen. (Fig. 8)

Dunaföldvár, castle, MA: I made a few shots of the medieval castle and its environs while we were flying over it.

Dunaszentgyörgy, SE, U: Traces implying a settlement appeared in the yellow wheat field SE of the village.

Dunaszentgyörgy, E, U: A large, angular feature appeared in the green wheat field at the E end of the village. A dark green stripe marked its outlines. Other smaller features could also be observed around it.

Értény, SE (Ila-kúti dűlő), P: At the end of March, a dark ring could be seen in the ploughed field on top of a hill rising at the confluence of two streams. The feature was totally destroyed by ploughing, nothing could be observed on the surface. (Fig. 9)

Értény, Képesfai-dűlő, MA: The territory of the small medieval earthen fort, which used to be surrounded by a trench, was ploughed at the end of March yet the outlines of the trench could not be seen.

Fácánkert, E, M: A number of settlement features, among them a sharply outlined oblong-shaped discolouration appeared E of the village in the crop that had just started to change colour. It turned out at the comparison with a map and during the subsequent first field walking that a stable had stood here in the 19th century, which was demolished and scattered by the plough. From above it appeared as an archaeological feature. It called attention to the fact how important it is to check the features observed by aerial photography by field walking.

Gyönk, Gerenyás, B: As the vegetation had recently been cleared in the territory of the earthen fort, it was relatively easy to have a clear view of it and take a photo from the air.

Field walking: The Bronze Age earthen fort, which already Mór Wosinsky had described, could not be visited in the past few years because of the thick bushes. It was not easy to get there even now, but the earthen fort can be surveyed for the time being due to a smaller scale thinning of the bushes. The W side of the slightly convex hilltop is very steep and there is no trace of fortification on this side. The E side is less steep, where a broad terrace and the rampart and the trench can be observed. It turns toward W and runs to the steep side. The N closing of the castle is uncertain, only the narrowing neck implies that the earthen fort could end approximately there. The hilltop is very broad beyond the neck, it is mildly sloping, less suitable for fortification. I could not find any archaeological finds on the surface.

Gyulaj, S, U: A round, dark ring can be seen in the ploughed field at the fishponds.

pedig világos gyűrű látszik. A lelőhelyre légi felderítés közben figyeltem fel. A felszíni leletek alapján az erődítés Árpád-kori. (10. kép)

Ozora, Vár, Kö: Átrepülés közben több alkalommal fotóztam a várkastélyt.

Ócsény, Oltovány, Kk: A 14–16. századi castellumot és közvetlen környékét több alkalommal is fotóztam. A földvár környékére idén kukoricát vetettek. Ebben június elején jól látszott a sáncárok Ny-i szakasza. Az erődítéstől É-ra a búzában sem június közepén, sem végén nem látszott régészeti objektum.

Ócsény, Pusztagyörke, Kö: 2000 augusztusában kukoricában jól látszott itt egy kora gótikus templom alaprajza. Később ezt megszondáztam, majd a falut is bejártam. A templom telkén 2002-ben őszi búza volt, amely június elején kezdett el sárgulni. A templom falait ekkor világos csíkok jelezték.

Június közepén a már sárguló búzában a templom falai világos, sárga csíkként mutatkoztak. Június végén a már érett búzában jól látszott a templom körvonala. Július elején a növekedési anomália utalt a templomra.

Paks, Gyapa, Ø: A település szélén háromszög alakú domb van. A rajta levő erdő vonalai alapján esetleg erődített lehet. Terepbejárás során bebizonyosodott, hogy a domb természetes eredetű, erődítésnek nincs nyoma.

Pálfa, Hidi-dűlő, Kö: A Sárszentlőrinc, Birkajárás nevű középkori földvárhoz tartozó falu (Al-Egres) területe márciusban szántott volt. Felülről jól látszottak az elszíneződések, a szétszántott házak.

Terepbejárás: A Birkajáráson levő földvár közvetlen közelében, attól ÉK-re található az Al-Egres nevű középkori falu. Márciusban a lelőhely K-i, Sió felőli széle lucerna, nagybik, Ny-i fele szántás (még nincs boronálva). A házakra szürke, hamus foltok és kiszántott kemencék utalnak. Igen sok a késő középkori cserép, találtam néhány fémét is. A Sióparton emelkedő domb legmagasabb részén állt egykor a templom, amelyet – a házakhoz hasonlóan – a tavaly őszi mélyszántás erősen megbolygatott. A dombnak a falu felé eső oldalán kiszántott téglá- és kőtörmelék utal a falakra. A túl mély szántásra utal az is, hogy az eke sok helyen felszedte az altalajt is. Ezért sárga csíkos a lelőhely.

A falu mintegy 450–500 m hosszú, 350 m széles.

Pári, Kleine Schanz, Á: Március végén az Árpád-kori földvár területe és környéke viszonylag jól áttekinthető volt.

Pári, Schanzberg, B: Március végén a bronzkori földvár is elég jól látszott, az igen erős szél miatt azonban nehéz volt fotózni.

Regöly, Sánc, LT: Március végén úgy látszott, mintha a földvár falu felőli, feltételezett végén a talajon mutatkozó sötét sáv egykori átvágásra utalna. Ezt azonban terepbejárás során még ellenőrizni kell.

Sárszentlőrinc, Birkajárás, Kö: Március végén már zárult a lomb a földvár területén, ezért csak gyengén látszott az erődítés.

Terepbejárás: Ismét megnéztem a földvárat. Most jobban áttekinthetőbb, mint az ásátás idején. Viszonylag sok

Harc, Janya-puszta, church, MA: A Gothic church with a buttressed shrine ending in a polygon and probably a secular building beside it could be seen here in wheat in 2000. Now the area is covered with maize and no archaeological feature is visible.

Kajdacs, Rampart, Á?, LMA?: Old maps indicate the rampart either on the N or the S side of road on the bank of the Sárköz at the W edge of the village. I took photos this year also of the territory both N and S of the road. A U-shaped light band appeared behind the farm on the N side of the road. It cannot be decided if it was a forest plantation or erosion. The earthen fort, which is significantly disturbed by the plough, can be dated either from the Árpadian period or from the late Middle Ages.

Kajdacs, W, U: A number of light rings can be seen between the Sió and the Sárköz. It cannot be decided without field walking if they are the traces of archaeological features or of erosion.

Madocsa, Alsónyilas, Á: There must have been maize in the area of the earthen fort of the 13th century east of the village at the time when the photo was taken. The one-time trench could be the best observed on the N side.

Nagykónyi, Eledény, MA: The bushes were less thick this time in the territory of the known earthen fort and it offered a better view. From above it seemed that the castle had again been disturbed.

Field walking: I surveyed the castle once more. Now it offered a clearer view since the larger part of the bushes was cleared away. The forest seems to have been left only in the NE part of the hill. Buildings (a stall and a recently built dwelling house) stand on the W part and bales of straw occupy the S side. I found a few medieval sherds in the area of the earthen fort where it was disturbed. The owner did not know that a castle stood here.

Nak, NW, Á: A dark brown ring and a light ring outside it can be seen in the ploughed field on the E bank of the fishponds NW of the village. I discovered the site during aerial prospecting. The surface finds suggest that the fortification can be dated from the Árpadian period. (Fig. 10)

Ozora, Castle, MA: I repeatedly took photos of the castle as we were flying over it.

Ócsény, Oltovány, LMA: I took photos of the castellum from the 14–16th centuries and its environment a few times. This year maize was cropped around the earthen fort. At the beginning of June, the W section of the trench was clearly visible. No archaeological features could be observed in the wheat field N of the fortification either in the middle or at the end of June.

Ócsény, Pusztagyörke, MA: The ground plan of an early Gothic church could clearly be seen in maize in August 2000. Later I conducted here a test excavation and surveyed the village. Winter wheat was cropped in the plot of the church in 2002, which turned into yellow

fát, bokrot kivágtak. Így most olyan részletek is látszóttak, amelyeket a felmérés idején nem észleltünk. Ezeket a részleteket dokumentáltam, és ezek alapján lehet korrigálni az eredeti felmérést.

Sárszentlőrinc, Csetény, Kö: A Sió árteréből erősen kiemelkedő dombon állt egykor a középkori Csetény falu. A domb tetejét szántják, oldala legelő. A szántott területen most nem látszik semmi különös. A domb ÉK-i sarkán azonban mintha árok látszana.

Sárszentlőrinc, Tóth-tanya, ?: A 2001. évi légi fotózásnál figyeltem meg, hogy a Donát-patak és a Nagyszékei-árok összefolyása felett emelkedő dombot egykor talán árok választotta el a domb folytatásától. Ezen a vonalon sötét sáv mutatkozik.

A tavaszi *terepbejárás*kor a terület simított szántás volt. Ennek ellenére kevés őskori és néhány Árpád-kori cserpet is találtam. Halványan, de a felszínen is látszik a sötét sáv. A domb Ny-i, D-i és K-i oldalán széles (kb. 20 m-es) terasz figyelhető meg, ez alatt elég meredek az oldal. További légi fotózások szükségesek annak eldöntésére, hogy a sötét sáv valóban erődítéshez tartozik-e.

Simontornya, Mozsihely, B: A bronzkori földvár É-i részén most gyümölcsös van, szépen gondozott. Ettől D-re mintha két szürke csík látszana, az egykori átvágás(ok) nyomaként.

Simontornya, Vár, Kö: Átrepülés közben fotóztam a várat.

Sióagárd, Siópart, I: Korábban ezen a területen, szántásban sötét gyűrűt figyeltem meg. 2002. június elején, sárguló gabonában régészeti objektum nem mutatkozott. Ugyanitt szeptember elején, szántásban több helyen figyeltem meg foltokat.

Szakály, Tárkánypuszta, Kö: A középkori Tárkány falu területe május elején szántás volt. Határozott objektum nem látszott, csupán halvány szürke foltok.

Szakcs, Leányvár, Kö: A középkori földvárnál május elején, szántásban, illetve búzában halványan látszott a sáncárok.

Szedres, Horgásztanya, B: Június elején a bronzkori földvár területén gabona és kukorica volt (Ny-K-i irányú kisparscellákon). Az egykori átvágás halványan látszott.

Tamási, Kishenye, B: Az erősen elszántott bronzkori földvár március végén alig látszott.

Tamási, Várhegy, K: A középkori várban március végén, aombok zárulásával már alig látszott az átvágás.

Tolna, Mözs, Fekete-ér, I: Az ér K-i partján, sárgulni kezdő búzában, az egyik távvezetékoszlop mellett kettős, szabálytalan kör alakú sötétzöld csík látszik.

Tolna, Mözs, Sánci-dűlő, I: A falu közelében, a Ny-i szélén levő Sánci-dűlőben június közepén igen halványan, mintha két hosszanti sáncforma látszana a halványodó búzában és zöld kukoricában. Ugyanitt július elején a már sárga búzában a sűrű fényben sáncra utaló kiemelkedés látszott.

Varsád, halastó, I: A völgy felé lejtő domboldalon, szántásban március végén is látszott az ívelt sötét csík, amelyet korábban már fotóztam, de nem biztos, hogy ez valóban erődítés maradványa.

at the beginning of June, when light stripes indicated the walls of the church.

The walls of the church appeared in the yellowish wheat as light, yellow stripes in the middle of June. The outlines of the church appeared in the ripe wheat at the end of June. Growth anomaly showed the church at the beginning of July.

Paks, Gyapa, Ø: A triangular hill rises at the edge of the settlement. The outlines of the forest suggest that it could be fortified. The field walking proved that the hill is a natural formation and there is no trace of fortification on it.

Pálfa, Hidi-dűlő, MA: The area of the village (Al-Egres) of the medieval earthen fort called Sárszentlőrinc, Birkajárás was ploughed in March. The discolourations, the houses scattered by the plough were clearly visible from above.

Field walking: The medieval village called Al-Egres can be found next to the earthen fort at Birkajásár, NE of it. In March, lucerne occupied the E part of the site facing the Sió, while the larger W part was ploughed (not yet harrowed). Grey ashy patches and ovens turned up by the plough marked the places of houses. There were many late medieval sherds and I found a few metal objects as well. The church used to stand on the highest point of the hill on the bank of the Sió, which was strongly disturbed by the autumn deep ploughing, similarly to the houses. Bricks and stone fragments turned up by the plough indicated the walls on the hill facing the village. The too deep ploughing was evidenced by the fact that even the virgin soil appeared on the surface at a number of places. This is why the site showed yellow stripes.

The village is about 450-500 m long and 350 m wide.

Pári, Kleine Schanz, Á: The earthen fort of the Árpadian period and its environment offered a relatively clear view at the end of March.

Pári, Schanzberg, B: The Bronze Age earthen fort could also relatively clearly be observed at the end of March but it was very difficult to take photos in the very strong wind.

Regöly, Sánc, LT: At the end of March it seemed that the dark stripe appearing on the soil at the supposed end of the earthen fort toward the village was a former cross-cutting. This, however, needs to be checked by field walking.

Sárszentlőrinc, Birkajárás, MA: At the end of March, the foliage was closed above the earthen fort and the fortification could barely be seen.

Field walking: I visited the earthen fort once again. Now it offered a better view than at the time of the excavation. Relatively many trees and bushes were cut out. Now we could observe details that had remained hidden at the time of the survey. I documented these details, which can be used for the correction of the original survey.

Sárszentlőrinc, Csetény, MA: The medieval Csetény village used to stand on a sharply rising hill in the flood

plain of the Sió. The top of the hill is ploughed, the hillside is a pasture. Nothing special can be seen in the ploughed area. A trench seems to appear in the NE corner of the hill.

Sárszentlőrinc, Tóth-tanya, P: When I took aerial photos in 2001 I observed that perhaps a trench separated the hill rising above the confluence of the Donát stream and the Nagyszékelyi from the continuation of the hill. Here a dark stripe appears.

At the time of the spring *field walking*, the area was ploughed and harrowed. Still, I could find only a few prehistoric and Árpadian period sherds. The dark stripe can be seen on the surface, although only vaguely. A wide (about 20 m wide) terrace can be observed on the W, S and E sides of the hill. The hillside is steep under the terrace. Further aerial photos must be taken to determine if the dark stripe belongs to a fortification.

Simontornya, Mozsihegy, B: A well-kept orchard occupies the N part of the Bronze Age earthen fort. Two grey stripes seem to appear S of it marking the place of the former cross-cutting(s).

Simontornya, Vár, MA: I took a photo of the castle as we were flying over it.

Sióagárd, Siópart, U: Earlier I observed a dark ring in the ploughed field. At the beginning of June 2002, no archaeological feature could be observed in the yellowish crop. At the same place, I observed discolourations in the ploughed field at the beginning of September.

Szakály, Tárkánypuszta, MA: The area of the medieval Tárkány village was ploughed at the beginning of May.

No definite feature appeared, only vague grey outlines could be observed.

Szakcs, Leányvár, MA: The trench of the medieval earthen fort vaguely appeared in the ploughed field and in the wheat at the beginning of May.

Szedres, Horgásztanya, B: Cereals and maize were cropped (in W-E directed small parcels) in the territory of the Bronze Age earthen fort at the beginning of June. The former cross-cutting could vaguely be seen.

Tamási, Kishenye, B: The Bronze Age earthen fort is strongly scattered by the plough, it could barely be seen at the end of March.

Tamási, Várhegy, MA: The cross-cutting was barely visible at the end of March when the foliage closed over the medieval castle.

Tolna, Mözs, Fekete-ér, U: A double, irregularly round, dark green stripe appeared beside one of the posts of the transmission line on the E side of the streamlet in the wheat field, which had just started to turn into yellow.

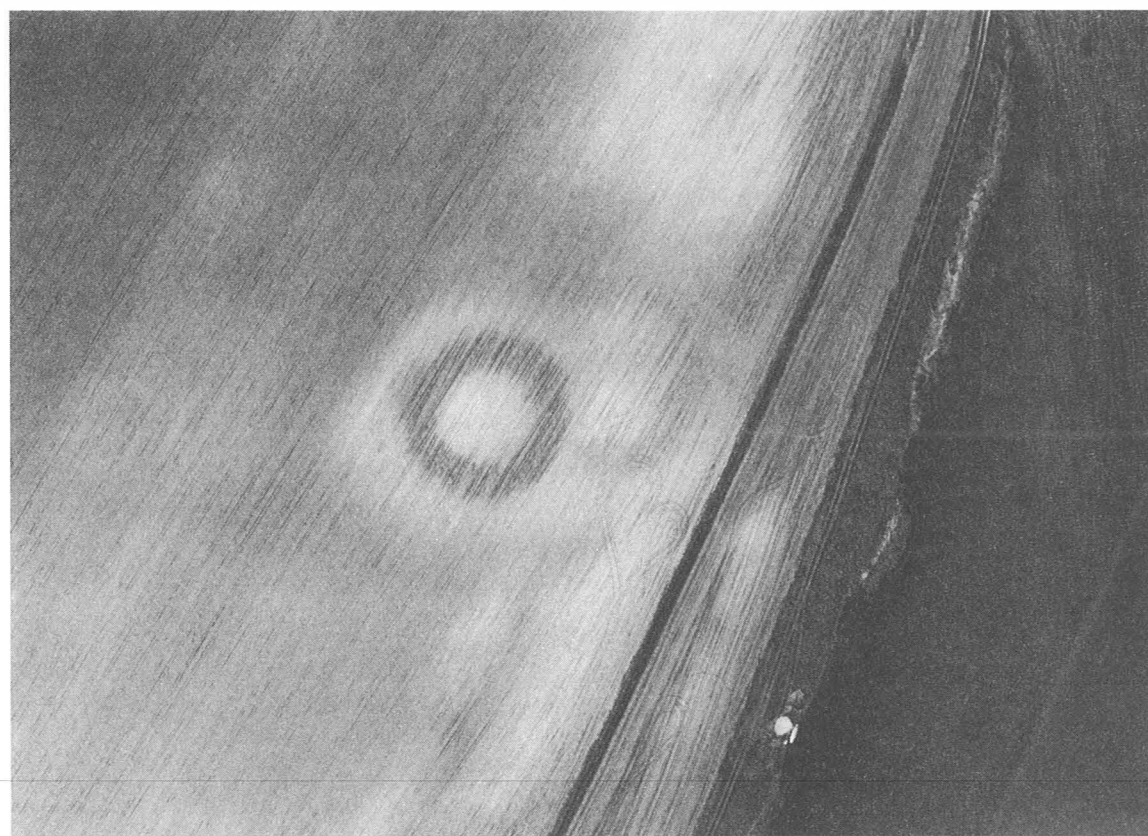
Tolna, Mözs, Sánci-dűlő, U: It seemed in the middle of June as if the very vague outlines of two elongated ramparts could be discerned in the pale-coloured wheat field and in the green maize field in the Sánci dűlő on the W side of the village. At the beginning of July, however, an elevation implying a rampart could be discerned in oblique incident light.

Varsád, fishpond, U: The arched dark stripe I had already photographed was visible in the ploughed field on the hillside sloping toward the valley at the end of March. Nevertheless, it is not certain that it really indicates a fortification.

1. kép – Fig. 1: Sárbogárd, Hatvan-puszta

2. kép – Fig. 2: Sárbogárd, Mindszent-puszta

3. kép – Fig. 3: Nagymaros, Szentmihály-hegy

4. kép – Fig. 4: Belecska, juhászati

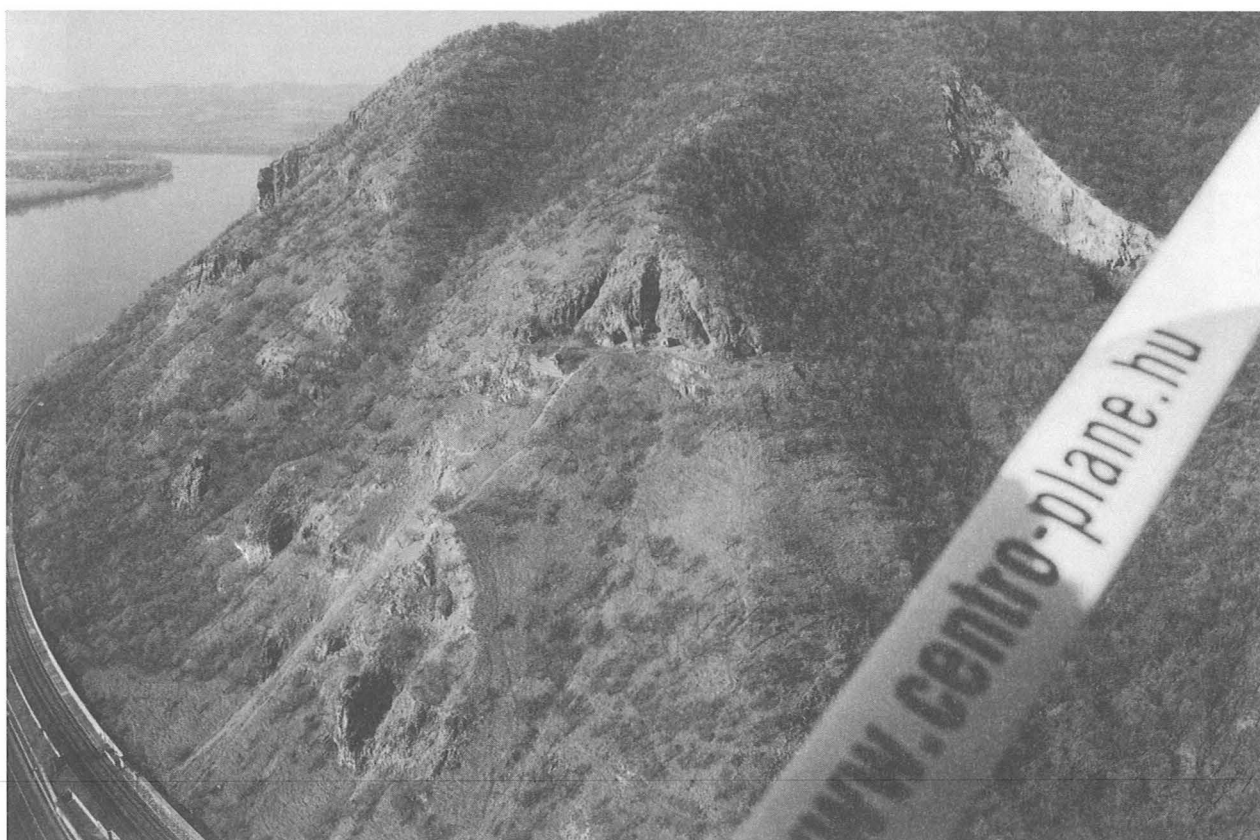
5. kép – Fig. 5: Bikács, Belső sziget

6. kép – Fig. 6: Bölcse, Szélesdombi-dűlő

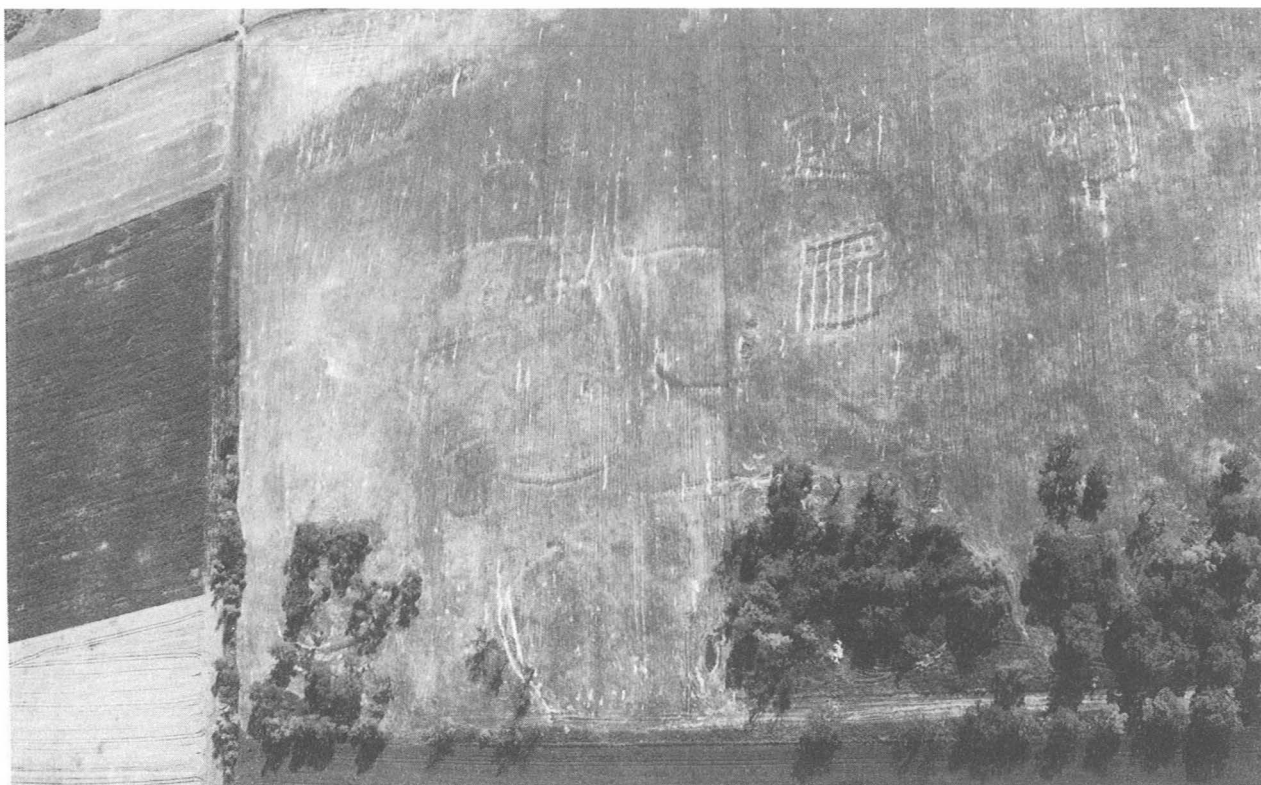

7. kép – Fig. 7: Döbrököz, vár

8. kép – Fig. 8: Dunaföldvár, Macskalyuk

9. kép – Fig. 9: Értény, DK

10. kép – Fig. 10: Nak, ÉNy

Czajlik Zoltán

Légi régészeti kutatások Magyarországon 2002-ben

(Rövid beszámoló az ELTE
Régészettudományi Intézetének
Térinformatikai Kutatólaboratóriumában
végzett munkáról)

Az őskori földvárak légi régészeti kutatásának eredményei 2002-ben

Az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában 1998 óta foglalkozunk a földvárak, ezen belül is elsősorban az őskori erődítésekre vonatkozó topográfiai információk gyűjtésével. Nováki Gyula adatainak felhasználásával és aktív közreműködésével, valamint a Környezetvédelmi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának támogatásával 1999-ben elkészült az a kataszter, amely 200 akkor ismert őskori földvár topográfiai adatait tartalmazta. E munka elsődleges célja az 1996. évi LIII. tv. által *ex lege* védetté nyilvánított földvárak természetvédelmi nyilvántartásának lehetővé tétele volt, de az egységes térinformatikai elvek alapján kialakított kataszter általánosabb, a nemzetközi kutatás számára is tanulságos következtetések levonását is lehetővé tette.¹ A kataszter felhasználásával 2000-től megkezdtük a földvárak légi fényképes állapotfelmérését.² E módszer alkalmazásával a földvárak jelenlegi állapotának dokumentálása mellett egyrészt az ismert földvárakhoz kapcsolódó új erődítéseket, másrészt új földvárakat ismertünk meg.³ 2002-ben a régészeti célú kutatás mellett természetvédelmi felkérésre végzett repüléseket is végeztünk, amely programok szerencsésen egészítették ki, támogatták egymást.

Újonnan megfigyelt erődítések

A 2002-ben fényképezett földvárak listáját jelentésünk tartalmazza (1. táblázat). 63 földvárról készült új felvétel, amivel az összes fényképezett földvárak száma 119-re emelkedett. A legfontosabb új megfigyelések:

– *Bag, Görbe-dűlőn* ellipszis alakú többszörös árokrendszert fényképeztünk le, amely a domborzati viszonyoktól függetlenül, helyenként az esésvonalakra merőlegesen halad (1. kép). A legtöbb hasonlóságot a Nyugat-Európából ismert középső neolitikus árkokkal mutatja.

Zoltán Czajlik

Aerial archaeological investigations in Hungary in 2002

(A short report on the work done in the GIS
Research Laboratory of the Institute of Archaeo-
logical Sciences, Eötvös Loránd University)

Results of the aerial archaeological investiga- tions of prehistoric earthen forts in 2002

We have been dealing with the collection of topographic information on earthen forts and especially prehistoric fortifications in the GIS Research Laboratory of the Archaeological Institute of the Eötvös Loránd University since 1988. The cadastre, which contained the topographic data of 200 prehistoric earthen forts known at that time, was completed in 1999 with Gyula Nováki's data and his active collaboration, and with the support of the Office of Nature Conservation of the Ministry of Environmental Protection. The primary purpose of this work was to facilitate the registry of the earthen forts that are *ex lege* protected in the sense of act LIII of 1996. At the same time, the cadastre created on uniform 3D principles offered an opportunity to draw general conclusions from the data, which are instructive for international science as well.¹ Using the data of the cadastre, we started the aerial photographic survey of the condition of the earthen forts in 2000.² With this method, we discovered new fortifications linked with the known earthen forts and new earthen forts, beside the documentation of the actual condition of the earthen forts.³ In 2002, we flew on requests from nature conservation aspects, along with surveys of archaeological interest. These programs favourably completed and supported each other.

Newly discovered fortifications

Our report contains the list of the earthen forts of which we took photos in 2002 (Table 1). New aerial photos were taken of 63 earthen forts, which means that the number of the photographed earthen forts has increased to 119. The main new observations are the following ones:

– At *Bag, Görbe-dűlő* we took a photo of a multiple elliptical ditch system, which, disregarding the relief, sometimes ran perpendicular to the inclination of the surface (Fig. 1). It seems to be similar to the late Neolithic trenches known from Western Europe.

1 Nováki-Czajlik-Holl in press

2 A korábban fényképezett földvárak listáját lásd: Czajlik-Holl 2003, 78–80. Itt jegyezzük meg, hogy a cikkben közölt Bölske, Gyűrűs-tábla lelőhely elnevezése és pozícionálása egyaránt hibás, helyes elnevezése Bölske, Széles-domb és kb. 1 km-re K-re van a térképen általunk jelzett területtől. A kiigazításért Miklós Zsuzsának tartozunk köszönettel.

3 Lásd pl.: Gogúey-Czajlik-Bödőcs 2003, fig. 2–3.

1 Nováki-Czajlik-Holl in press

2 The list of the formerly photographed earthen forts see: Czajlik-Holl 2003, 78–80. We mention here that both the name and the location of the Bölske, Gyűrűs-tábla site published in the above article are erroneous. The correct name is Bölske, Széles-domb and it can be found about 1 km east of the spot marked in our map. For the correction we are grateful to Zsuzsa Miklós.

3 See e.g. Gogúey-Czajlik-Bödőcs 2003, fig. 2–3.

– *Mezőfalva, Bolondvár* szomszédságában kisebb árok-részletét figyeltük meg, elképzelhető, hogy kapcsolódott a bronzkori erődítéshez. Ugyancsak bronzkori lehet a korábban ismeretlen, Sós-kút, Barátházi földvár is.

– *Hatvan, Kerek-halomnál* ellipszis alakban húzódo erődítési árkot, rajta kívül körkörös elhelyezkedő települési foltokat is azonosíthattunk (2. kép). Hasonló, gyűrűvel körülvett települési foltokat figyeltünk meg a Csány, Horti-úti tellnél is.⁴

– A *Tiszavasvári, Pethe-tanyánál* észlelt hatszögletű jelenség (3. kép) feltehetően késő középkori (török kori?) kő, vagy téglakerítés nyoma, amelyhez hasonló 2001-ben Szendrőtől északra figyeltünk meg.

Újonnan megfigyelt temetkezések

Az erődítéseken kívül analógiás módszerrel bizonyos típusú temetkezéseket (halomsírok, körárkos sírok) is gyakran jól fel lehet ismerni. A legfontosabb új lelőhelyek:

– Szántóföldi művelés által elpusztított halom nyomát vettük észre az „Ongai halmok” néven ismert lelőhelytől DNY-ra (4. kép).

– 2001-es jelentésünkben már beszámoltunk egy Hajdúszovátnál megfigyelt körárkos temető részletről,⁵ 2002-ben Jász-Nagykun-Szolnok megyében fényképeztünk le két hasonló lelőhelyet: Jászberény, Erős-tanyánál két körárkos sír teljes egészében, további négynek pedig a részletei mutatkoztak meg (5. kép), Jászfelsőszentgyörgy, Hentallérnél két teljes és több töredékesen megfigyelhető körárkos sír (6. kép) mellett településre, vagy hamvasztásos temetőre utaló foltokat is lefényképeztünk.

Kutatásainkat az FKFP 0198/2000 pályázat, az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatósága, valamint (a feldolgozást és a térképészeti azonosítást) az OTKA T043762-es program támogatta. A repülővezetők Cziráki Péter és Talabos Gábor voltak.

– At *Mezőfalva, Bolondvár*, we observed a fragment of a small trench, which is perhaps linked with the Bronze Age fortification. The Sós-kút, Barátház earthen fort, which was newly discovered, can also be dated from the Bronze Age.

– At *Hatvan, Kerek-halom*, we observed an elliptical fortification trench and spots of settlements distributed in a circle outside the trench (Fig. 2). Similar settlement spots enclosed in a ring were also observed at the Csány, Horti út tell settlement.⁴

– The hexagonal phenomenon observed at *Tiszavasvári, Pethe-tanya* (Fig. 3) is probably the trace of a late medieval (Turkish period?) stone or brick fortification. A similar one was observed north of Szendrő in 2001.

Newly discovered burials

Apart from fortifications, certain burial types (tumuli, graves surrounded by round ditches) can also be observed using the method of analogy. The main sites are the following ones:

– The traces of a tumulus destroyed by agricultural activity were observed SW of the site known as “the Ongai halmok” (Fig. 4).

– In 2001 we already reported about the fragment of a cemetery with round ditches observed at Hajdúszovát.⁵ In 2002, we took the photos of two similar sites in Jász-Nagykun-Szolnok county. Two graves with round ditches appeared distinctly and the fragments of four more similar graves were observed at *Jászberény, Erős-tanya* (Fig. 5). At *Jászfelsőszentgyörgy, Hentallér*, we took photos of traces suggesting a settlement or a cemetery of cremation burials beside two entire and a number of fragmentary graves with round ditches (Fig. 6).

Our investigations were supported by competition grant FKFP 0198/2000, the Directorate of the Aggtelek National Park and the OTKA T043762 project (the latter one financed the elaboration and the cartographic identification). Péter Cziráki and Gábor Talabos were the pilots.

4 A lelőhelyre Patay Pál hívta fel figyelmünket, amiért ezúton fejezzük ki köszönetünket.

5 CZAJLIK 2003, 171.

4 Pál Patay called our attention to the site, for which we would like to express our gratitude.

5 CZAJLIK 2003, 171.

Irodalom • References

- CZAJLIK 2003 Czajlik Z.: Rövid jelentések – Short reports (Békés, Viharsarok TSZ; Cegléd, Hódula-dűlő; Hajdúszovát, Cenzus-föld; Hunya, Baják L. tanya; Konyár, Nagy Hangás-dűlő; Polgár, Ferenci-hát 2; Szeghalom, Cigányéri-dűlő; Tiszakeszi, Rigós) In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary, 2001, Budapest, 2003, 142., 156., 171., 173., 180., 204., 218., 229.
- CZAJLIK-HOLL 2003 Czajlik, Z. – Holl, B.: Die Luftbildprospektion der urzeitlichen Erdburgen in Ungarn. In: Visy Zs. (szerk.): Régészeti műemlékek kutatása és gondozása a 3. évezred küszöbén, Pécs 2003, 67–82.
- GOGUEY-CZAJLIK-BÖDŐCS 2003 Goguéy, R. – Czajlik, Z. – Bödőcs, A.: Magyar-francia légi régészeti kutatások Magyarországon 2000-ben – Recherches franco-hongroises d'archéologie aérienne en Hongrie en 2000. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary, 2000., Budapest, 2003, 75–86.
- NOVÁKI-CZAJLIK-HOLL in press Nováki, Gy. – Czajlik, Z. – Holl, B.: Kataster der prähistorischen Erdburgen Ungarns – Versuch einer umfassenden Datenerfassung zum Schutz des kulturellen, archäologischen und naturräumlichen Erbes (Zusammenfassung). In : Symposiumsband des Internationalen ÖGUF-Symposium 1999 „Wirtschaft, Macht und Strategie, Höhensiedlungen und ihre Funktionen in der Ur- und Frühgeschichte“

1. kép: Bag, Görbe-dűlő. Talajszíneződésként jelentkező, neolitikus(?) árokrendszer

Fig. 1: Bag, Görbe-dűlő. Neolithic (?) trench system appearing as a discolouration of the soil

2. kép: Hatvan, Kerek-halom. Erődített bronzkori(?) település

Fig. 2: Hatvan, Kerek-halom: Fortified Bronze Age (?) settlement

3. kép: Tiszavasvári, Pethe-tanya. Hatszögletű erődítés nyoma a gabonatáblában

Fig. 3: Tiszavasvári, Pethe-tanya. The trace of a hexagonal fortification in the cornfield

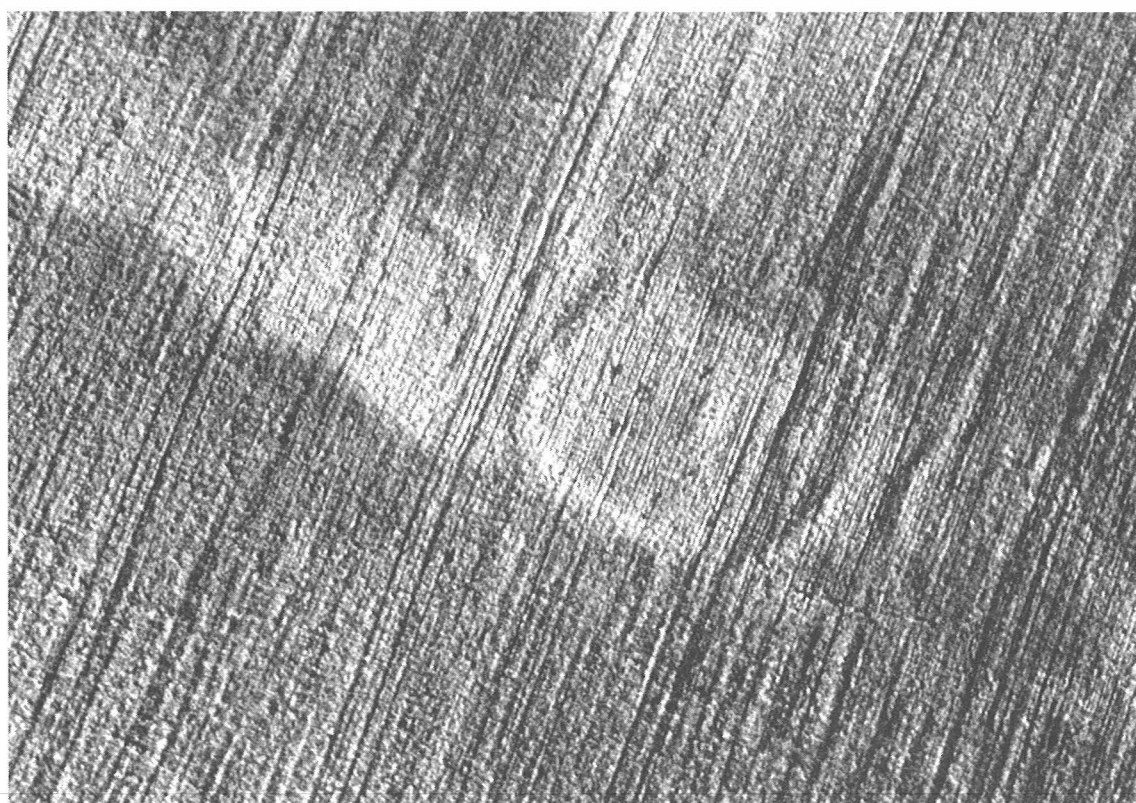
4. kép: Felsőzsolca, Zsolcai-halmok. Talajszíneződésként jelentkező halomsír nyoma az „Ongai-halmok”-tól DNy-ra

Fig. 4: Felsőzsolca, Zsolcai-halmok. The trace of a tumulus appearing as a discolouration of the soil SW of the “Ongai halmok”

5. kép: Jászberény, Erős-tanya. Körárkos temetkezések az őszi vetésű gabonatáblában

Fig. 5: Jászberény, Erős-tanya: Burials with round ditches in the autumn crop

6. kép: Jászfelsőszentgyörgy, Hentallér. Körárkos temetkezések az őszi vetésű gabonatáblában

Fig. 6: Jászfelsőszentgyörgy, Hentallér: Burials with round ditches in the autumn crop

1. táblázat: A 2002-ben fényképezett földvárak

Table 1: Earthen forts photographed in 2002

Megye – County	Lelőhely – Site	Fényképezés éve – Year of photography
Bács-Kiskun	Tiszaalpár, Várdomb	2002
Békés	Orosháza, Nagytatársánc	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Bükkaranyos, Földvár	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Sály, Latorvár	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Bogács, Pazsagpuszta	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Szirmabesenyő, Földvár	2001, 2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Bükkábrány, Temető	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Cserépfalu, Mésztető	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Emőd, Nagyhalom	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Felsődobsza, Várdomb	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Hernádbüd, Várdomb	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Méra, Földvár	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Mezőcsát, Laposhalom	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Tard, Tatárdomb	2002
Borsod-Abaúj-Zemplén	Tiszabólina, Fehérlőtanya – Földvár	2002
Fejér	Fehérvárcsurgó, Kereszteshegy	2002
Fejér	Fehérvárcsurgó, Kis-Várhegy	2002
Fejér	Lovasberény, Mihályvár	2002
Fejér	Mór, Töröksánc	2002
Fejér	Pákozd, Pákozdvár	2002
Fejér	Pákozd, Szűzvár	2002
Fejér	Beloianisz, Bolondvár	2000, 2002
Fejér	Adony, Bolondvár	2002
Fejér	Dunaújváros, Koszider-asztal	2002
Fejér	Mezőfalva, Bolondvár	2002
Fejér	Sárbogárd, Cifrabolondvár	2002
Heves	Atkár, Halom-dűlő	2002
Heves	Csány, Horti út	2002
Heves	Hatvan, Kerek-halom	2002
Heves	Füzesabony, Öregdomb	2002
Heves	Maklár, Baglyas	2002

Megye – County	Lelőhely – Site	Fényképezés éve – Year of photography
Heves	Novaj, Halom	2002
Jász-Nagykun-Szolnok	Nagyrév, Zsidóhalom	2002
Jász-Nagykun-Szolnok	Jászdózsa, Kápolna-halom	2002
Jász-Nagykun-Szolnok	Tiszainoka, Fekete-halom	2002
Komárom-Esztergom	Mogyorósbánya, Óhegy	2002
Komárom-Esztergom	Sárisáp, Quadriburg	2002
Komárom-Esztergom	Süttő, Kissánc	2002
Komárom-Esztergom	Süttő, Nagysánc	2002
Komárom-Esztergom	Süttő, Nagysánc-tető	2002
Komárom-Esztergom	Tokod, Leshegy	2002
Komárom-Esztergom	Tokod, Sáncok	2002
Pest	Százhalombatta, Olajfinomító	2002
Pest	Sóskút, Kálvária	2000, 2002
Pest	Százhalombatta, Sánc	2001, 2002
Pest	Biatorbágy, Pap-réti-dűlő	2002
Pest	Héhalom, Templomdomb	2002
Pest	Sóskút, Barátház	2002
Pest	Nagykőrös, Földvár	2002
Pest	Rád, Magashegy	2002
Pest	Vác, Pogányvár	2002
Pest	Valkó, Kásatető	2002
Pest	Verseg, Makkos	2002
Pest	Zsámbok, Kerekhalom	2002
Somogy	Balatonföldvár, Kelta sánc	2002
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs, Földvár	2002
Tolna	Regöly, Sánc	2001, 2002
Vas	Gőr, Kápolna-domb	2002
Vas	Nagysimonyi, Földvár major	2002
Vas	Velem, Szent Vid-hegy	2002
Veszprém	Tihany, Óvár	2002
Veszprém	Mindszentkál, Kereki-domb	2002
Zala	Várvölgy, Kis Láz-hegy	2002

2. táblázat: A 2002-ben fényképezett új, vagy kevésbé ismert lelőhelyek
Table 2: New or less known sites photographed in 2002

Megye – County	Leőhely – Site	Leírás – Description	Korszak – Period
Borsod-Abaúj-Zemplén	Felsőzsolca, Zsolcai halmok	Az „Ongai halmok” néven ismert lelőhelytől dényugatra egy harmadik sírhalomra bukkantunk. Talajelszíneződésként jelentkezett, a szántóföldi művelés nagyrészt elpusztította.	I
Borsod-Abaúj-Zemplén	Viss, Börtös csatorna	Növényzeti elszíneződésként, egy, a topográfiai térkép alapján korábban nem művelt területen jelentkező, ellipszis alakú sötét folt.	I
Fejér	Mezőfalva, Déli-dűlő	A növényzeti elszíneződés alapján megfigyelt lelőhely Mezőfalva, Bolondvártól keletre, egy nagyobb kiemelkedéssel azonosítható. A lelőhelyen erődítési árok részlete látszik, elképzelhető, hogy a két lelőhely egy erődítési rendszert alkotott.	B?
Fejér	Mezőfalva, Selyem-dűlő	A növényzeti elszíneződésként észlelhető lelőhelyen igen nagy területen szántóföldi művelésnyomok és egykori település foltjai figyelhetők meg.	Ő?
Fejér	Nagykarácsony, Diófás-dűlő	Növényzeti elszíneződésként, több kilométeres hosszön követhető, egyenes út nyoma, amelyet a vasútvonal metsz ketté.	R?
Heves	Csány, Horti út	A talajelszíneződésként jelentkező, a tell körülvevő árkon belül csak egy kis területen áll még a tell dombja. A légi fényképezés alapján a tell körül további hasonló foltok figyelhetők meg.	B?
Heves	Hatvan, Kerek-halom	Talajelszíneződésként jelentkező, árokkal körülvett dombból és körülötte elhelyezkedő, korong alakú foltokból (legalább 10 db) álló lelőhely. A légi régészeti párhuzamok alapján bronzkori tell/földvár.	B?
Jász-Nagykun-Szolnok	Jászberény, Erős-tanya	Az őszi gabonában növényelszíneződésként és növekedési eltérés alapján körárok sítok észlelhetők. Két sír teljes egészében, további négynek pedig részletei láthatók.	Ő?, Sza?, H?
Jász-Nagykun-Szolnok	Jászfelső-szentgyörgy, Hentallér	A gabonaelszíneződésként észlelhető lelőhelyen a körárok sítok (két egész és több sírrészlet) mellett településre, vagy urnatemetkezésekre utaló foltok is megfigyelhetők.	Ő?, Sza?, H?

Megye – County	Leőhely – Site	Leírás – Description	Korszak – Period
Jász-Nagykun-Szolnok	Tiszainoka, Fekete-halom	A talajelszíneződésként jelentkező leőhely valószínűleg azonos az Ecsedy István kataszterében szereplő kurgánnal.	Ő
Pest	Acsa, Csibaj	Kisebb platón, talajelszíneződésként jelentkező 5 db szabályos gyűrű alakú folt.	Ő
Pest	Bag, Görbe-dűlő	A talajelszíneződésként jelentkező, rendkívül nagy területen észlelt két árok egymással párhuzamosan fut és egy nagyjából ellipszis alakú területet zár körül. Az árkok iránya részben a jelenlegi szintvonalakra merőleges.	U
Pest	Sóskút, Barátház	Az ismert bronzkori földváltól északra, annak folytatásában, a Benta-völgyre néző platón, a domborzat alapján megfigyelhető leőhely. Felismerését nehezíti, hogy harántirányban „modern” földút vágja át.	B?
Somogy	Balatonudvari, Kis-Cseri-dűlő	A növényzeti elszíneződésként jelentkező leőhelyen foltok kisebb árkok (egykori település?) nyomai figyelhetők meg.	I
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tiszavasvári, Pethe-tanya	Növényzeti elszíneződésként jelentkező, hatszög alakú erődítés nyoma. Befoglaló mérete kb. 120×120 m.	Kő
Tolna	Regöly, Kapos-Koppány összefolyás	A növényzeti elszíneződésként jelentkező, sokszögletű építmény körül különféle árkok nyoma is megfigyelhető.	Kő
Tolna	Regöly, Ozorai úti-dűlő	A növényzeti elszíneződésként jelentkező, refugium jellegű villaépületnél(?) két négyzetes saroktorony nyoma figyelhető meg a Kapos völgyére néző domboldalon.	R?
Zala	Sümegecséhi, Macskási-dűlő	Növényzeti elszíneződésként, nagyobb területen apró foltokat észleltünk. A légi régészeti párhuzamok alapján urnatemető okozhatja az anomáliákat.	Ő?, R?

Rövid jelentések – *Short reports*

A jelentésekben előforduló korszakok jelkulcsai:

Ő	Őskor	<i>Prehistory</i>
Pa	Őskőkör	<i>Paleolith Age</i>
Me	Mezolitikum	<i>Mesolith Age</i>
U	Újkör	<i>Neolith Age</i>
R	Rézkör	<i>Copper Age</i>
B	Bronzkör	<i>Bronze Age</i>
V	Vaskör	<i>Iron Age</i>
Szk	Szkíta kör	<i>Scythian Age</i>
LT	La Tène-kör	<i>La Tène Period</i>
Ró	Római kör	<i>Roman Period</i>
Sza	Római kori barbár	<i>Sarmathian Age</i>
N	Népvándorlás kör	<i>Migration Period</i>
Ge	Germán kör	<i>German Period</i>
A	Avar kör	<i>Avarian Period</i>
Ka	Karoling kör	<i>Karolingian Period</i>
H	Honfoglalás kör (10 th C. A. D.)	<i>Period of the Hungarian Conquest</i>
Kö	Középkör	<i>Middle Age</i>
Á	Árpád-kör	<i>Árpadian Period</i>
Kk	Késő középkör	<i>Late Middle Age</i>
Tö	Török kör	<i>Turkish Period</i>
Kú	Kora újkör	<i>Early Modern Age</i>
Ú	Újkör	<i>Modern Age</i>
I	Ismeretlen kör	<i>Unknown Period</i>
Ø	Régészeti jelenség nélkül	<i>No archaeological features</i>

1. Abaújdevecser, Ortás-földek

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B?

2002. május 2-án egy bronztekercset vittek a forrói Abaúj Múzeumba. A lelet 12,5 kg súlyú. Eredeti bronzkori darab, s a találótól 10 000 Ft-ért megvásárolta a múzeum.

Helyszíni szemlét tartottunk a tárgy lelőhelyén, melyet a község belterületétől É-ra, a Csere-oldalon túl, Berti-kútjától Ny-ra, az Ortás-földek É-i oldalán, az erdő szélén, a Békás-tó és a magassági pont közti terület-sáv Ny-i végében találtunk. A terület szántó, melyen 5–10 cm-es napraforgóvetés van. Bejártuk a területet, az egész hegytető gömbölyű kavicsal borított, egy kis obszidiándarabot és egy kovadarábát találtunk.

A hitelesítő feltárást 2002. szeptember 30. és október 5. között végeztük. Támpontunk a Békás-tó és a 223,8 m magassági pont volt. A magassági ponttól É-ra, a Békás-tó felé 45 m-re húztuk az I. kutatóárkot, (10×2 m) tájolása Ny–K. Kézi erővel kezdtünk ásni, két ásonyom után üresnek bizonyult. A magassági ponttól Ny-ra 55 m-re kezdtük az É–D-i tájolású II. kutatóárkot, (90×0,40 m), mely szintén üresnek bizonyult. A III. kutatóárok a másodikra merőlegesen D-ről É felé 25,5 m-re kezdődött, Ny–K irányú, (103×0,40 m, mélysége: 1,32 m) és szintén üres volt.

Mindhárom kutatóárokra jellemző, hogy a felső humuszréteg átlag 30 cm vastag, kavicsos, alatta sárga, illetve vörös a talaj. Egykori településnek, leletnek, faszénnek nyoma sincs.

Az Ortás-földek ÉK-i részén kovarögöket találtunk, kőpengéket gyűjtöttünk, de ezek a Berti-kútja körüli neolitik telep szóródásai.¹ Neolitik leleteket találtunk terepjáráskor a Berti-kútjától K-re, a Devecseri-patak K-i partjánál, a 0125/8 hrsz. területen is.

Bronzkori lelőhelyre utaló adatunk Pesty Frigyes helynévtárából van.

Devecserben a neolitik telepek felsőbb rétegeiben olykor talált bronzkorba sorolható cserepeket Csoma József.²

Nagy Dezső fémkeresővel kutatta át a területet. Csak az Ortás-földek É-i végénél, a lejtőhöz közel talált apró bronzdarabokat, melyeket esetleg a bronzkorra datálhatunk.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

2. Abony határa

(Pest megye) U, R, LT, Sza, A, Á, Kk

2002 márciusában a Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából terepbejárást végeztünk a 4. sz. főút 76,8–94 km,

Abonyt elkerülő szakaszán. Az elkerülő út nyomvonalának abonyi, 79,5–94 km szakaszán az útépítés 18 lelőhelyet érintett. Közülük három lelőhelyen gyűjtöttük az alföldi vonaldíszes kultúra leleteit (Abony 45., 49. és 60. lh.), további 3 lelőhely (Abony 39., 48., 52. lh.) kevésbé jellegzetes anyaga szintén középső újkőkori lehet. Badeni edénytöredéket Abony 60. lelőhelyen találtunk, néhány rézkori-bronzkori töredékekkel együtt. Több lelőhelyen (Abony 41., 42., 44., 50., 51., 55.) találtunk jellegtelen őskori töredékeket. Kelta kerámiát az Abony 39. lelőhelyen gyűjtöttünk. Szarmata-késő szarmata lelőhelyek Abony 39., 41., 42., 44., 48., 49., 52., 55., 62.; valószínűleg szarmata kori lelőhelyek az 53., 54. számú. Avar kori telepek az Abony 52., 53., 60. lh. Árpád-kori települések: Abony 45., 46., 48., 49., 52., 53., 55., 61. lh. Késő középkori kerámiát három lelőhelyen (Abony 44., 45., és 50.) gyűjtöttünk. A terpbejárás leletanyaga a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: dr. Simon László, Bartuczné Farkas Ildikó, Dinnyés Ágnes, Dinnyés Dóra, Fazekas László, Fodor Péter, Gera Ágnes, Tószegi Orsolya, Zoltán Péter és Zsoldos Attila.

DINNYÉS ISTVÁN

3. Acsa, Rovnya

(Pest megye) Pa

2002-ben végeztem a hitelesítő ásatást a felső paleolitik lelőhelyen. A felszíni leletkoncentráció helyén, PAS módszerrel rögzített alappontból kiindulva öt, 1×10 m-es, É–D tájolású kutatóárkot húztunk. A felszíntől számítva, néhány centiméteres eltéréssel 60–80 cm mélységben in situ helyzetben felső paleolitik települési felszínt találtunk mind az öt árokban, ami a település minimum 25×10 m-es kiterjedését bizonyítja. A települési szintet eszközök, szilánkok, okker- és faszénzemcsék jelelték. Fauna nincs. A talajtanos kutatók helyszíni megálapítása szerint a nagyon savas kémhatású talaj kedvezőtlen a csontok fosszilizációjához. A mintegy 10 cm vastagságú réteget három bontási szintben preparáltuk, hagyományosan dokumentáltuk, a leleteket beszállítottuk a Magyar Nemzeti Múzeumba. A terepet rendeztük. Az ásatás során C¹⁴ (Debrecen, ATOMKI) és okkerelemzésre mintákat gyűjtöttünk. A talajtani elemzést Ruszkiczay Zoltan fogja elvégezni, aki R. Langohr (Gent, Belgium) és Horváth Erzsébet (ELTE TTK) közreműködésével a helyszínen mintázta végig a szelvényt. Az ásatással egy időben Markó András és Péntek Attila mintákat gyűjtött a Litotékának.

T. DOBOSI VIOLA

1 CSOMA JÓZSEF: Őstörténelmi nyomok Abaújmegyében. In: Felsőmagyarországi Múzeum-egylet XI. évkönyve. Kassa, 1892.

2 Abaúj-Torna vármegye a honfoglalás előtt. In: Történelmi Közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa múltjából. 1910. 1. szám, 33–48. 38–39.

CSOMA JÓZSEF: Abaúj-Torna vármegye a honfoglalás előtt. In: Történelmi Közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa múltjából. 1910. 3. szám, 185–192. 189.

4. Albertirsa, 4/1. lelőhely

(Pest megye) B, Sza

A 4. számú főút 56+250–56+340 km szelvényénél 2002. augusztus 1. és szeptember 12. között próbaásatást végeztünk két 1,5–2 m széles kutatóárkot húzva. A kuta-

tóárkok 312,9 m²-es területén néhány szórványleleten kívül régészeti jelenséget nem tapasztaltunk. Az 56+340–56+570 km szelvényénél kb. 3430 m²-es, ÉNy-DK-i irányú, összefüggő ásatási felületet alakítottunk ki. 32 telepobjektumot találtunk, melyek – egy árokészlet kivételével – a terület DK-i felén, K-DK felé lejtős domboldalon helyezkedtek el. A terepbejárás jelezte őskori településhez 28 gödör és gödörrészlet tartozik a vatyai kultúra késői szakaszából. Többségük kisebb-nagyobb, öblösödő oldalú verem, többnyire hamus betöltéssel. A viszonylag bőséges leletanyag többsége kerámia, az állatcsontok (sertés, juh, szarvasmarha, ló) között kevés madárscsont, kagylóhéj és több szarvasagancs-töredék is van, a 15. gödörben kutya vázrészlete került elő. Jelentős lelet a 13. gödörből kikerült, erősen ívelt agancsdarabból készített, karcolt vonalszalagokkal díszített zabla oldaltag, és a 20. gödör bronz törpengéje, kerek marcolatlapján két (kitört) szegecsllyukkal.

A szarmata településhez csupán 3 árokészlet tartozik, humuszos betöltésükben bronzkori és szarmata kerámiával, állatcsontokkal. Az ásatási felület ÉNy-i végénél feltárt árokészlet kora bizonytalan. A terület jelentős részén mélyforgatás (rigolozás) nyomait figyeltük meg. A leletanyag a ceglédi Kossuth Lajos Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN

5. Almásfüzitő, Foktorok

(Komárom-Esztergom megye) Ó, Ró

2002-ben folytattuk a vicus 1998 óta folyamatos feltárását. A munkát július közepén kezdtük és augusztus végéig 150 m²-nyi területet tártunk fel. Az esőzés és az árvíz következtében feltört talajvíz a munkát jelentősen lassította. Az ideai szelvényeink részben az eddig átvizsgált területtől ÉNy-ra helyezkedtek el, illetve az 1998. évi területtől K-re nyitottunk egy nagyobb, 63 m² nagyságú felületet.

A feltárt objektumok egy őskori és egy legalább 4 fázisú római kori település létét igazolták. Az őskori leletek nagyobb részt szórványosan, települési jelenség nélkül, részben a római kori kerámiával együtt kerültek elő. Mindössze egy esetben sikerült egy, a Furchenstich kerámia időszakára tehető korábbi gödrünk folytatását dokumentálni.

A legkorábbi római kori telepjelenségek a lakógödörök és a hozzájuk tartozó cölöplyukak. Az ideai feltárással befejeztük a tavaly félbehagyott gödör feltárását, melynek betöltéséből nagy mennyiségű, a Kr. u. 1–2. század fordulójára keltezhető kerámia jött a napvilágra. A keltezést számos dél-galliai sigillata és egy egygombos, erős profilú fibula is megerősíti. A korábbi lakógödrünkhöz hasonlóan, ebből is nagy mennyiségben kerültek elő a katonai viselethez és a lószerszámhoz tartozó veretek és gombok. A lakógödör leletanyagából kiemelkedik a polgári településeken rendkívül ritka pikelypáncél (lorica squamata) hozzávetőlegesen 60–70

páncélszeme, a ruházat egyéb tartozékaival. A páncélszemek némelyikén az összekapcsolásukra szolgáló bronzhuzalok is megőrződtek. Az egyik, ettől ÉNy-ra lévő szelvényünkben egy újabb lakógödör K-i szélét bontottuk ki, ebben a dél-galliai sigillaták mellett Pó-vidéki, barbotinos töredékek is előfordultak, melyek azonban a település kiépülésének a Kr. u. 80–400 közötti időszakra történő keltezését nem módosítják. A 2. század közepétől a földbe mélyített lakógödöröket a többfázisú kőépületek váltják fel. Épületekre utaló nyomokat az idén többnyire csak szórványosan és omladékos formában találtunk. Az 1998. évi szelvényeinktől K-re azzal a céllal nyitottuk meg a felületet, hogy az ottani épületek folytatását feltárjuk, de itt is csupán egy ÉK-DNy-i irányú omladékos falszakaszra bukkantunk. Sajnálatos módon a kevert, planírozási rétegből került elő az a két tubus is, ami az egykori padlófűtéses épületekre utal, egyikükön azonban fennmaradt a használatot jelző vastag habarcsréteg.

A 2. lakógödör felett a tavalyi 4. épületünk D-i zárófalát bontottuk ki. A fal alatt, a szelvényünk ÉK-i negyedében egy, tavaly már észlelt, kemence planírozási réteget vágtuk át. Az ásatáson előkerült érmek többségét a késő római sírok szolgáltatták, a középső császárkori időszakból Septimius Severus denarára egyik omladékos falunk tisztításakor bukkantunk. Egy további Septimius Severus denar és Gordianus (?) sestertiusa a telepjelenséghez nem köthető, az objektumok feletti szürke, kevert rétegből jött a felszínre. Az ideai legkorábbi érmünkre, Aelius Caesar sestertiusára másodlagos helyzetben, az egyik késő római sírunk mellékleteként találtunk rá. A középső császárkori időszakhoz tartoznak a leírt jelenségeken túl a személgödörök és az árok. Egyiküket Septimius Severus denara keltezi, pontos időrendjük azonban további tisztázást igényel. Az árok a település szabályos, a tábor-utak irányához igazodó rendszerét jelölik ki, és a lejtésükből ítélve vízelvezető szerepet is betölthettek. Ritka leletnek számít az egyikből felszínre került korai ólomház, relieves díszű tálka (Kr. u. 2–3. század). Ehhez az időszakhoz köthető ezenkívül három bronz térdfibula, egy bronz kardkopotó, egy bronztű, egy fűltisztító pálca ugyancsak bronzból, a rehinzaberni és a westerndorfi terra sigillaták számos darabja. Ritka és mives megmunkálású az egyik személgödör anyagában talált emailos díszű, galamb alakú fibula.

A korábbi ásatási évadok adatai alapján a vicus területének nagy részét a Kr. u. 4. században, I. Constantinus uralkodása alatt feladták, és részben a korábbi objektumokat megbolygatva, a késő római időszak temetőjét hozták itt létre. A temető a már feltárt terület É-i felére koncentrálódik.

A késő római temető további 5 sírral bővült, valamennyi, a korábbiakhoz hasonlóan, ÉNy-DK-i tájolású. Két esetben melléklet nélküli temetkezéssel volt dolgunk, a többi azonban melléklettel gazdagon ellátott temetkezés volt, két női és egy férfi sír. A temető legko-

rábbi sírját Maximinus Thrax érmei kelteznek. Külön említést érdemel, hogy az ételáldozatra utaló csirkecsontok eddig csak a női sírokban fordultak elő, az idén egy női és egy férfi sírban egyaránt a nyomára bukkantunk. Mindhárom mellékletessírunk ékszerekben gazdag volt, a női sírokban a gyűrűk és a karperecek mellett üveggyöngyökből és az egyikben kisméretű aranygyöngyökből álló nyakláncot is találtunk. Az üvegedények és a vaskések nemtől függetlenül mellékletek, de a nyílhegyek, a fenőkövek, a balta, a szíjvég, a csat, továbbá a hagyományosan fibula egyértelműen férfi tetemre utalnak.

HORVÁTH FRIDERIKA

6. Andornaktálya, Zúgó-dűlő

(Heves megye) Pa

A Miskolci Egyetem BTK Ős- és Ókortörténeti Tanszéke a Jagelló Egyetem Régészeti Intézetével közösen 2002. augusztus 5–17. között ásatást végzett a néhány éve megismert felső paleolitikus lelőhelyen. A feltárás során három szintben a felső pleisztocén jellegzetes paleo-talajából kerültek elő a különböző korú településszintek emlékei. A legfelső két szint leletanyaga eddig Magyarországról nem ismert Epi-Aurignaci.

Munkatársak: dr. Mester Zsolt és dr. J. K. Kozłowski.

RINGER ÁRPÁD

7. Baj, Öregkovács-hegy

(Komárom-Esztergom megye) Kk

2002-ben befejeztük a munkát a temetőben, és maradt idő és anyagi forrás az udvarház feltárásának folytatására. Négy szelvényt nyitottunk a főépülettől É-ra és ÉNy-ra, melyekben késő középkori gödröket találtunk.

PETÉNYI SÁNDOR

8. Balassagyarmat, Baltik Frigyes utca 6.

(Nógrád megye) Ø

Tervezett kertészeti áruda helyén végeztünk megelőző feltárást. Ezen a területen középkori városrésze és kelta sírokra lehetett számítani. Azonban a tervezett épület területén nyitott 5×7 méteres szondában és a három kutatóárokban semmilyen régészeti lelet vagy jelenség nem került elő.

TANKÓ KÁROLY

9. Balatonendréd, Lucernás

(Somogy megye) Ró, Kö

Az M7-es autópálya leendő nyomvonalának területén az 1992–1993 folyamán lezajlott terepbejárások során szórványos középkori és római kori anyagot nyújtó, pontosan nem azonosítható kiterjedésű régészeti lelőhely feltételezhető nyomaira bukkantak (M7/S-02). Ez után került sor 2002 szeptemberében a szondázó ásatásra,

mely azonban eredménytelennek bizonyult, mivel értékelhető jelenségeket nem tudtunk megfigyelni.

POLGÁR PÉTER

10. Balatongyörök, Szép-kilátó

(Zala megye) Ø

A balatoni kerékpárút nyomvonalába eső területen a megelőző feltárásra azért került sor, mert a közeli római kori világgazdaság pontos kiterjedését nem ismerjük, illetve a középkori Ádám falu területe érinti a nyomvonalat. A terület mély, náddal benőtt. A feltárás során megállapíthattuk, hogy a Keszthely–Tapolca vasút töltéséhez innen termelték ki a földet, és ennek során minden régészeti jelenséget megsemmisítettek. A feltárás eredménye így negatív.

MÜLLER RÓBERT

11. Balatonkeresztúr, M7 autópálya 35–36. számú lelőhely

(Somogy megye) Ő, Á, Kk

2002. február 14-én terepbejárást végeztünk a lelőhelyek területén.

A 35. lelőhelyet már korábban is bejárták. Ismételt terepbejárásunk nyomán a lelőhely kiterjedése és iránya kissé megváltozott. Korábban É-D-i irányú és mintegy 160×110 m-es területű volt. Most ÉK–DNy-i irányú lett, hosszúsága 270 m, szélessége 130 m. Nyomvonalba eső szakasza: 160×25–30 m, területe 4500 m². A területen Ny-on kevés Árpád-kori, középkori, K-en nagy mennyiségű késő középkori, D-en egy-két őskori kerámiát gyűjtöttünk. A terület szántott vetett, közepes-jó látási viszonyokkal.

A 36. lelőhelyen tett megfigyeléseink szerint a korábbi lelőhely kissé DNy-ra tolódott el. Az általunk bejárt terület egy fennsík, 140×180 m-es kiterjedésű. Mindössze kis része nyúlik bele a nyomvonalba, ennek területe 20×75 m, 1500 m². A területen fél tucat jellegtelen, szemcsés soványítású Árpád-kori kerámiát leltünk igen szórványosan. A terület szántott, D-en kukoricatarló, É-on szántott-vetett, ennek megfelelően eltérő látási viszonyokkal.

Munkatársak: Balla Krisztián, Molnár István, Nyári Zsolt.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

12. Balatonlelle, Kenderföld

(Somogy megye) U, B, LT, Ró

Az MTA Régészeti Intézete 2002 márciusában kezdte meg a Somogy Megyei Múzeumi Igazgatóság felkérésére a Balatonlellétől K-re létesítendő autópálya-pihenőhely területének előzetes feltárását. Az ásatásokat megelőző terepbejárások egy nagyobb kiterjedésű római kori lelőhelyet és elszórt őskori objektumokat valószínűsítettek (M7/S-20). A pihenőhely területén ezt megelő-

zően régészeti feltárás még nem folyt. A feltáráshoz kelet felé a lellei halastavak, É-ra és DNY-ra a település irányába lejtő lankás domboldalon terül el. Az ásatás helyszíne beleesik a Balaton D-i partját kísérő, attól nagyjából 3–5 km-re eső sávba, ahonnan már korábban is számos római kori lelőhely vált ismertté. A munkálatok előrehaladtával mindinkább bebizonyosodott az előzetes felmérések helyessége. A terület nagy részén egy római kori bennszülött telep szerkezetét kezdték kirajzolni a humusz eltávolítása után előbukkanó objektumok. A felület nagy részén feltártunk számos É-D-i és ezekre merőleges K-Ny-i irányú telekhatároló árkot. Az árkok által körülvett területeken félig földbe mélyített házakat, tárolóvermeket és hulladékgyűjtőket bontottunk ki. Ez a szerkezet K-ról és Ny-ról fél körben körülvessz egy, a telekhatároló árkoknál szélesebb és mélyebb – a telek tájolási rendszerébe azonban szervesen illeszkedő – árkokkal határolt, nagy kiterjedésű, téglalap alakú területet. Ezen a részen az objektumok sűrűsége és jellege megváltozott. Jólal kevesebb volt a félig földbe mélyített ház, illetve elmaradt az egymásra merőleges árkok határozott rendszere. Ezzel szemben a lekerített térségen belül és közvetlen közelében tíz nagyméretű kutat tártunk fel. Az egyikben sikerült megtalálnunk az ácsolt kútszerkezet alsó négy deszkasorát is. Ez arra enged következtetni, hogy ezt a területet inkább gazdasági célra használták, esetleg állattartásra. Ezt támasztja alá a nagyméretű kutak telepen belüli elhelyezkedése, illetve az, hogy a házak és telkek a területet K-i és Ny-i irányból körbeveszik. Arról, hogy ez a szerkezet a téglalap alakú területtől É-ra is megvan-e, nincsenek információink, ugyanis ezeken az oldalakon a pihenőhely széle határt szabott munkálatainknak. A terület DNY-i oldalán a plató szélére merőlegesen húzott szondában a telep többi árkánál mélyebb és szélesebb ÉNy-DK-i tájolású árkot bontottunk ki. A feltárt rövid, mintegy 10–12 m-es szakaszon is megfigyelhető volt, hogy az árok a többitől eltérően nem egyenes, hanem enyhén ívelődik, és úgy tűnik, párhuzamosan fut a plató szélével. Ezek a jellemzők esetleg arra utalhatnak, hogy a szondában a telep határoló árkát találtuk meg. Azonban ez nem jelenthető ki egyértelműen, ugyanis a feltárt szakasz túl rövid és az árkon kívül is tártunk fel római kori objektumokat, többek között félig földbe mélyített házat. A telep objektumainak túlnyomó többségéből a Kr. u. 2–3. század fordulójára keltezhető leletanyag került elő. Ez azonban csak azt jelenti, hogy a telep nagyjából ebben, a markomann háborúkat követő időszakban élte virágkorát. Ezen felül számos bizonyítékot találtunk a telep korábbi meglétére és későbbi továbbélésére.

A pihenőhely D-i oldalán több olyan objektumot tártunk fel, amelynek leletanyaga a római kort megelőző időszak kelta őslakosságának jellegzetes emléke. Egyes gödrökben megfigyelhettük, hogy a kelta leletek között előfordulnak korai római kerámiatípusok is, így a leletanyag részletes feldolgozása során lehetőség nyílik arra, hogy képet alkossunk az őslakosság anyagi kultúrá-

jának romanizálódásáról. A pihenőhely közepe táján, a talajerózió, valamint a szántóföldi művelés által kevésbé bolygatott részen, a szántott talajszint alatt egy néhol 20–30 cm vastag, Kr. u. 4. századi réteget észleltünk. Ez foltokban már megfogható volt a nagyobb objektumok besüllyedt betöltésének tetején is. Innen több, mint 100 késő római érem, fibulák, egyéb bronztárgyak, szerszámok, fémolvadékok és fémsalak, öntőcsapok kerültek elő. Itt egy fémmegmunkáló műhely maradványait sejtethetjük.

A terepbejárás során valószínűsített őskori objektumokat is feltártunk a pihenőhely területén. A felület K-i oldalán egy nagyjából 100 m széles É-D-i irányultságban a késő neolitikus lengyeli kultúra számos gödrét bontottuk ki; a pihenőhely É-i szélén a kora bronzkori – feltehetően a kisapostagi kultúrához tartozó – telepre utaló objektumokat, valamint öt zsugorított sírt is feltártunk. Úgy tűnik, hogy az őskori telep magja kívül esik az autópálya nyomvonalán, a feltárások során csak a D-i szélének gödreit észleltük. Emellett a terület D-i részén feltártunk egy, a pihenőhelyet ÉNy-DK-i irányban teljes szélességben átszelő két – illetve egy rövid szakaszon három –, egymással párhuzamos bronzkori árkot. Az árkok és a bronzkori objektumok valamint a sírok között egyelőre szorosabb kapcsolatot nem tudtunk kimutatni, így a telep szerkezetéről bővebb információink nincsenek.

A 2002. évi ásatási szezonban feltártunk 39 000 m²-nyi területet, amelyen nagyjából 1600 objektumot, köztük 12 sírt, 12 kutat, 32 félig földbe mélyített házat, 105 árkot és számos gödröt illetve cölöplyukat bontottunk ki.

Az ásatáson részt vett Czeider Tibor, Diós Borbála, Hajdú Ádám, Hajnal Mariann, Hansel Balázs, Lassányi Gábor és Tátrai Bóris.

SERLEGI GÁBOR – MARTON TIBOR

13. Balatonmagyaród, Kolonai-dűlő (Zala megye) Ró, Á, Kk

A középkori Kolonai település területét érintő vezetékektől megelőző feltárás keretében 1100 m² terület kutatását 2002. június 3.–július 31. között végeztük el. A Kis-Balaton egykori mocsárvidékének K-i szélén É-D-i irányban elnyúló Zalakomár–Balatonmagyaródi közepét K-Ny-i irányban átszelő nyomvonalon (amely keresztezi a Zalakomár–Balatonmagyaródi országut) 124 objektumot (gödröket, cölöplyukat, tűzhelyeket, kemencéket, vermeket, kutat és egy nagyméretű, késő középkori gazdasági épülethez tartozó fal alapárkait) bontottunk ki. A településjelenségek a domb derekán, az országút Ny-i szélé közelében sűrűsödtek. Két objektum tartalmazott római kori, egy gödör kora Árpád-kori (10–11. századi), hét objektum Árpád-kori (12–13. századi) leleteket. A többi objektumból késő középkori kerámia és vas használati tárgyak kerültek elő.

A lelőhelynek a vezeték nyomvonalába eső szakaszát teljesen feltártuk. A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeumba került.

KVASSAY JUDIT

14. Balatonőszöd, Temetői-dűlő

(Somogy megye) R, B, LT, A, Kö

A részletes tanulmányt lásd a 43. oldalon!

BELÉNYESY KÁROLY – HORVÁTH TÜNDE

15. Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő

(Somogy megye) U, R, A, Á

A 2002. április 2. és november 29. között végzett ásatással 44 375 m² területet tártunk fel (M7/S-8). Szelvényeink közvetlenül kapcsolódtak a már feltárt területekhez, célunk a középső neolit település veszélyeztetett részének teljes megkutatása volt. A 2002-ben feltárt terület döntő hányada a dűlő K-i oldalán fekszik, a 2001. évi feltárás területe és a fennsík keleti pereme között. Teljesen feltártuk a csomópont délkeleti részét, É-i irányban egy 25 m széles sávban elértük a kisajátított terület határát. A dűlő DK-i, K-i és ÉK-i részén az ásatás egy összefüggő, kb. 38 000 m² nagyságú területre terjedt ki. A nyugati részen kb. 6400 m² a feltárt felület nagysága.

Megtaláltuk további 16 újkőkori ház maradványait, ezzel a lelőhelyen feltárt, a vonaldíszes kultúrkörhöz köthető épületek száma negyvenre emelkedett. Kiástuk a neolit sánc újabb 40 m hosszú szakaszát, megfigyeltük a sánc 4. és 5. bejáratát. Előkerült összesen 24 neolit sír, több újkőkori halottat melléklettel: díszített kerámiával, csonteszközökkel, kovapengékkel temettek el. A középső neolit kerámiaanyagban dominál a dunántúli vonaldíszes kultúra Keszthely csoportjának leletanyaga, de az ásatás ÉK-i részén markáns korai vonaldíszes leletanyag került elő az objektumokból. A nagyszámú pattintott kőeszköz döntően bakonyi radiolaritból készült, előkerült sok őrlőkö és tíznél több kőbalt is.

A K-i felületen megtaláltuk a rézkori Balaton-Lasinja kultúra két gödörkomplexumát. A plató Ny-i részén egy félig földbe mélyített avar ház, több avar kemencét, egy fülbevaló mellékletes avar sírt, és a korszak sekély árkait tártuk fel. Az avar leletanyag 7. századi. Előkerült Árpád-kori verem és kemence is, az ásatási felületet egy nagy és több kisebb, sekély középkori árok szelte át, rendszerint csekély leletanyaggal. Az avar és Árpád-kori objektumokból további kisszámú fém tárgy: sarló, nyílhegy, vaskész látott napvilágot.

Feltártunk közel 2000 telepobjektumot, melyek nagy része gödör, kb. 500 cölöplyuk a neolit házakhoz tartozik. Említést érdemelnek továbbá a neolit házakhoz tartozó hosszanti árok. A 7 kemence, egy kivételével, őskorinál fiatalabb.

Munkatárs: Fábián Szilvia.

OROSS KRISZTIÁN

16. Balatonszárszó, Poszthomoki-dűlő

(Somogy megye) U, Á

Balatonszárszó határában, az úgynevezett Kis-erdei-dűlő területén az MTA Régészeti Intézete a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságával együttműködésben 2000 szeptembere óta végzi az M7-es autópálya csomópontjának megelőző feltárását. Az itt folyó kutatás során került látókörünkbe a feltárástól mintegy 500 m távolságban lévő Poszthomoki-dűlő területe. A Kis-erdei-dűlő platójának É-i nyúlványaként kiemelkedő, a Balaton felé lejtő dombon, ásatási felületeink légi fotózása során olyan anomáliákat észleltünk, amelyek az ismert és részben feltárt neolit és középkori jelenségek közelében újabb, eddig ismeretlen lelőhelyet ígértek. A dombon folyó intenzív mezőgazdasági művelés alkalmat adott ennek megerősítésére. A mélyművelés (szántás és tárcsázás) során rendre előkerülő emberi csonttöredékek alapján a dűlő területén egy temető fekszik, amely az erózió és a mezőgazdasági művelés miatt folyamatosan pusztul. A temető korára utaló leletanyag ugyan nem került elő, de a topográfiai helyzet, a mellékletek valószínűsíthető szegénysége és a feltételezett sírok légi fotó alapján kikövetkeztethető tájolása alapján azt feltételeztem a 10–11. századra kelteztük.

2002. szeptember 16. és október 7. között a dombtetőn kijelölt mintegy 200 m² területen szondát nyitottunk. Az 5×5 m-es szelvényekben az átlagosan 30–40 cm vastagságú humusztakaró alatt a meszes, homokos löszben megjelentek egy korábbi aláforgatás ÉK–DNy irányú sávjai. Az ekenyomok tulajdonképpen szétzabdalták a temető viszonylag magasan – a lösz és a humusz határán – jelentkező, K–Ny-i tájolású sírjait. Az erős bolygatás ellenére szinte kivétel nélkül minden váz közelében sikerült feltárnunk annak mellékleteit, vagy annak töredékeit. Az elkeskenyedő és a pödört végű hajkarikák (egy ezüst hajkarika kivételével bronzból) és az egyszerű bronz pántgyűrűk megerősítették a temető korábbi, 10–11. századra való keltezését. A kis felületen észlelt roncsolt sírok feltárása után ÉK-i és DNy-i irányba bővítettük a kutatásra szánt területet. A DNy-i szelvényekben fekvő csontvázak a korábbiakban leírtakhoz képest mintegy 20 cm-el mélyebben jelentek meg. Kevésbé voltak megbolygatva, így lehetőség nyílt a fektetés, és helyenként a testet követő ovális sírgödör megfigyelésére és a jó minőségű antropológiai mintaanyag gyűjtésére. A felület DNy-i és ÉK-i szélén sikerült megfigyelnünk és feltárnunk összesen három, vaskéssel, illetve tűzkészéssel sírba helyezett férfi csontvázát. A mélyebben fekvő sírok miatt a megnyitott felületeket átvágtuk. Ennek során első szelvényünkben és annak DK-i határán három újabb csontváz került elő. Ezek feltárása során egy erősen meszes, köves ÉK–DNy irányú sávot(!) észleltünk, amelynek kutatása és funkciójának megnyugtató tisztázása végett, munkagép segítségével DK-i irányban újabb szelvényeket nyitottunk. Ennek során kiderült, hogy az általunk megfigyelt jelenség természetes eredetű homokkőkép-

ződés, amelyet az említett területen minden kétséget kizáróan sikerült tisztázni. Az itt folytatott földmunka során őskori (neolit) cserepek kerültek felszínre. A szondázás ellenére ezekhez kapcsolható objektumot nem sikerült feltárni. A kutatás során azonban újabb, a homokkőves rétegbe vágott sírt figyeltünk meg és bontottunk ki.

A leletmentés során mintegy 260 m² területen 22 sírt tártunk fel és dokumentáltunk. A sírok a kis felületen folytatott kutatás alapján ÉK–DNy irányú sorokba rendeződnek. A fent bemutatott leletanyag alapján a sírok feltehetően egy nagyobb sírszámú úgynevezett köznépi temetőhöz tartoznak.

Munkatárs: Marton Tibor.

BELÉNYESY KÁROLY

17. Balatonszentgyörgy, Sport utca (Somogy megye) B, LT

A balatonszentgyörgyi vasútállomás és az adótorony közötti szakaszon optikai kábelfektetést végeztek, amely munkálatok érintették a Németh Péter által 1998-ban építkezés, illetve szennyvízcsatornázás közben leletmentett Határi-dűlő elnevezésű lelőhelyet.

2002. október 3–11. között építés közbeni megfigyelést, illetve leletmentést végeztünk a kivitelező költségére.

A kb. 30 cm széles, és 60 cm mély árokban a Sport u. 36., 38., 40. és a 42. sz. házak előtt kerültek elő szórványos, objektumhoz nem köthető őskori edénytöredékek. A Sport u. 44. sz. ház előtt a gyalogkapu és a garázs bejárata közötti részen az árokban paticsos törmelékes réteget lehetett megfigyelni.

A kutatható területen egy teknős aljú, árokszerű képződmény egy szakaszát sikerült feltárni. Az objektum betöltése vastagon paticsos, melynek egy része igen kemény, de nem összefüggő réteget alkotott. Értékelhető leletanyag az ez alatti fekete, kissé hamus rétegből került elő: nagyobb, bronzkori oldal- és peremtöredékek, egy pseudo-kantharos fül, kelta tál átfúrt peremdarabja, egy csaknem ép korongolt kis bögre és egy szintén kiegészíthető, kézzel formált kis bögre töredéke.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

18. Balatonudvari, Fövényes (Burka) (Veszprém megye) A, H

A Balaton-felvidék csatornázásával kapcsolatos földmunkák során a település Burka nevű részén eddig ismeretlen lelőhelyen késő avar és honfoglalás kori sírok kerültek elő. A feltárás a nyomvonal (38 méter D–É-i és 20 méter Ny–K-i) és ennek 5 méter széles sávjában történt. Ennek alkalmával 116 sír látott napvilágot, több esetben kettős temetkezéssel. A honfoglalás kori sírok nem bolygatták a korábbiakat. Két esetben késő avar kori sírban korábbi temetkezések feldúlt csontjai is elő-

kerültek. Ezt támasztják alá a 110. sír aranyozott ezüst, préselt, pajzs alakú veretei, amelyek mellett íjcsontok, pont-kör díszes bogozó, nyílcsúcsok stb. voltak.

Az ÉNy–DK-i tájolású avar kori sírok leletei a késő avar korra, valamint a 9. század elejére jellemzőek: két félgömbből összeállított gömbcsüngős, ovális karikájú gyöngycsüngős, többszörös S-végű fülbevalók, spirális, egy esetben köves gyűrűk, dinnyemag alakú és kásagyöngyök, orsógombok, huzalkarperec, csonttégely, vascsatok, kések, karikák, hiányos, öntött övgarnitúrák, tojások, állatcsontok, edények, egy esetben vaspohárka. Egy kivétellel a sírok rabolatlanok voltak. Egy esetben találtunk DK–ÉNy-i tájolású sírt (nő csecsemővel). Említésre érdemes a 99. sz. kislánysír, amelyben a gyöngycsüngős fülbevalón, dinnyemag és kásagyöngyökön, orsógombon stb. kívül 7 db birkacsontból készült asztragalos is napvilágot látott.

A Ny–K-i tájolású (egy esetben K–Ny-i) honfoglalás és kora Árpád-kori sírok jó része melléklet nélküli volt, különösen a temetőrész D-i szélén. Leletek: ezüstkarika és S-végű fülbevalók, gyűrűk, gyöngyök, kétélű nyílcsúcs. Kiemelkednek közülük az 5. (négyzetes átmeteszű nyakpereg, gomb, gyöngyök, fülbevaló), a 7. (S-végű fülbevaló, gyöngyök, félhold alakú csüngő, gomb, gyűrű) és a 68. sírok (csavart huzalú nyakpereg, gyöngyök levél alakú csüngővel, 4 db nagyméretű gomb, fülbevaló, gyűrű).

S. PERÉMI ÁGOTA

19. Baracs, római katonai tábor (Fejér megye) B, Ró

2002. július 1–19. között folytattuk le a baracsi római katonai tábor (Annamatia) feltárásának 4. ásatási kampányát a PPKE BTK és az Intercisa Múzeum közös munkájának keretében. Az idei ásatás során a tábor parancsnoki épületének a kutatását kezdtük meg. Munka közben derült ki, hogy az 1870-es években végzett Derecskey Lajos féle szőlőültetéskor a talaj rigolírozása miatt a kőtábor római rétegei gyakorlatilag teljesen megsemmisültek 80–90 cm mélységig. Eddig a mélységig a római leletek keverten újkori mázas cserepekkel együtt kerültek elő. Az altalaj a többi, korábban már kutatott területtel ellentétben itt már 60–80 cm mélységben jelentkezett. A kőtábor principiájának a falai vagy teljesen kiszedettek vagy az alapozás legalsó kőszora maradt csak meg. A parancsnoki épület udvar és a Vorhalle közti hosszanti falát (24 m) tárhattuk fel teljes egészében. Az alapozás habarcsba rakott apró kövekből állt, hasonlóan ahhoz, amelyet korábban Hőke L. írt le (ArchÉrt 2, 1870, 311–312, 170), ezért elképzelhető, hogy akkor is a principia falai kerültek elő. A fal északi sarkánál, tőle 1,1 m-re, vele párhuzamosan, azonos alapozási mélységű, a 4. alapozási kősort megmaradt fal került elő, így valószínűleg a Vorhalle északi bejáratát találtuk meg. Az É-ra előtte levő területen a via principalis egy kis szakasza maradt meg 30–40 cm-es mélységben. A partfalhoz kö-

zelebbi VII. árokban előkerült az épület DK-i sarka teljesen kiszedett állapotban, a keleti zárófal viszont 3–4 felmenő kősorig maradt meg. A D-i fal 25 cm-rel mélyebbre alapozott volt és egy támpillér vagy bejárati beszűkítés is megfigyelhető volt. Az udvart körbevevő É-i és Ny-i helységsorok leágazásait is megfigyeltük. Az udvar K–Ny-i kiterjedése nem ismert, egy hosszanti 15 m-es árokkal sem sikerült a nyugati zárófalát még megtalálni. Az udvar szintjeiből semmi sem maradt meg.

A kőtábor falai alatt a sárga agyagos altalajba ázott jelenségeket figyeltünk meg: cölöplyukak, négyzetes foltok. Utóbbiak egy részében csak bronzkori kerámiatöredékeket találtunk, de a cölöplyukak mindegyike római kori a bennük talált, megtámasztásul használt kő- és tegulatöredékek alapján.

A felső kevert rétegekben több dűlt sír embercsonttöredékeit figyeltük meg. Az egyetlen ép sír egy késő római kori csecsemő téglasírja volt az udvaron, amelynek teljes kibontására az idén már nem volt lehetőség.

Konzulens: Pongrácz Zsuzsa.

KOVÁCS PÉTER

20. Bácsalmás, Óalmás, homokbánya

(Bács-Kiskun megye) Á, Kú

2000-ben is a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és helyi támogatással folyt a 16–17. századi ráctemető feltárása (313–420. sírok). A domb ÉKK-i lejtőjén megtaláltuk a temető szélét, az ÉNyNy-i oldalon azonban változatlanul nagy számban kerültek elő sírok, melyek a temető legkorábbi szakaszából valók. A sírok metszetbontásával nyilvánvalóvá vált, hogy azok csak mintegy 10%-a koporsós, a többi – véleményünk szerint muzulmán szokásokkal összefüggésbe hozható – padkakoporsós („padkás”) temetkezés, s három padmalykoporsós (oldalfülkés) sírt is feltártunk. A mély, vagy sekélyebb padkakoporsók fedését szinte minden, a csúcsos fedelek kétoldali rögzítését pedig igen sok esetben tudtuk megfigyelni. A leletanyag a temető korának és jellegének megfelelően elsősorban kiscsömögös tűkből, kaoricsigákból, fülesgombokból állt, s előkerült egy csizmapatkó-pár is. Két sír fej felőli végénél famaradvány utalt az egykori sírjelre. A sírok túlnyomó része melléklet nélküli volt.

A domb K-i lejtőjén – a már ismert szarmata telepnyomok mellett – meszes-habarcos betöltésű Árpád-kori gödrök is előkerültek (G. 17–50. gödrök), melyek talán a közeli Hagymásegység építkezési munkái során keletkeztek.

Munkatárs: Sultis László restaurátor (Baja, TIM).

WICKER ERIKA

21. Becsehely, Úr-tábla

(Zala megye) U, Kú

Becsehely község később létesítendő, új lakótelepének tágabb környékét jártuk be, a vízgyűjtő terület határa-

ként kijelölt területen. Jó látási viszonyok közt, szántott talajban, egy kb. 250 m hosszú és 170 m széles, É–D-i irányú őskori (dunántúli vonaldíszes kultúra) lelőhelyet találtunk az Úr-tábla nevű dűlő, D-felől enyhén emelkedő, lankás dombhátán. A domb K-ról meredeken emelkedik a faluhatár mellett húzódó, egykori vízfolyás fölé. A felszíni leletgyűjtés során a terület egészén, elszórtan, közepes intenzitással találtunk kerámiatöredékeket és kőeszközöket. Néhány sötét, néhol erősen átégett, patikos foltban (tűzhelynyomok?) erősebb intenzitással jelentkezett a leletanyag. A lelőhely kiterjedése K-i irányban nagyobb is lehet, és akár a jelenlegi dűlőút alatti és az attól K-re elterülő, leveles kukorica-szárral borított szántó területére is áthúzódhat. Az előbbi azért is valószínű, mert a leletek a dűlőút közvetlen közelében sűrűsödtek leginkább.

A leletek közt szép számmal találtunk pelyvás és kavicsos soványítású, vastag falú, különféle butykokkal díszített oldaltöredékeket, néhány finoman iszapolt, vonaldíszes töredéket, igen nagyszámú pattintott kőszekőket (pengéket, szilánkokat) és 2 db nagyméretű őrlőkötöredéket. A leletanyag a dunántúli vonaldíszes kultúra Keszthely csoportjához tartozik. A leletek közt 1 db csillámos homokkal soványított, 17–18. századi peremtöredék is előkerült.

Munkatársak: Dömök István, Fullár Zoltán és Soós Zsolt régésztechnikusok.

FEKETE CSANÁD

22. Berettyóújfalu, Nagy-Bócs-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) U, Sza, Á

A 30 ha 3281 m² területen elvégzett régészeti terepbejárás során beigazolódott, hogy az egykori folyómeder melletti kiemelkedő part az emberi megtelepedés számára mindig alkalmas volt. A tervezett regionális hulladéklerakó hatalmas területén több korszak emlékanyagát találtuk meg. A felszíni leletek azt mutatják, hogy az egykori meander melletti hátság egy újkőkori faluközösség telepedett meg a Kr. e. 6–5. évezredben. Korongolatlan, díszítetlen, vagy festéssel díszített edényeik töredékeit a hulladéktároló számára kijelölt területen (8,29 ha) találtuk meg. A terepbejárás során gyűjtött anyag kőbaltákból, azok töredékéből, kova- és obszidiánpengékből és nagyszámú edénytöredékből áll. Sok közöttük a hombáredény-töredék. A lelőhely intenzitása hosszú ideig való megtelepedésre utal.

A Kr. u. 2. században ugyanezen a területen házait felépítő császárkori szarmata népesség emlékanyaga került elő. A jellegzetes szürke, korongolt edénytöredékeken kívül vörös színű, római importedények, terra sigillaták apró töredékei is megtalálhatók.

A fent említett több, mint 8 hektárnyi területet legnagyobb számban töredékes Árpád-kori kerámia borítja. Díszített, díszítetlen, jellegzetes szemcsés anyagú, korongolt edénytöredékek mellett igen sok fenőkő, fenőkötöredék és kisebb méretű őrlőkötöredék került elő.

A morotva mellett minden kétséget kizáróan Árpád-kori faluhely kerül el, amelyet az ásatás végén valószínűleg be is tudunk azonosítani. A feltárás feltehetően eldönti, hogy Bócs vagy Újlak falut lokalizálhatjuk-e erre a területre. Ez utóbbi nevét először a Váradi Regestrum említi 1213-ban. A terület Árpád-korára bőven találunk anyagot okleveles és térképi hivatkozással.³

M. NEPPER IBOLYA

23. Békés, Kastélyzug

(MRT 10/1 k. 1/1 lh.)

(Békés megye) Kk

2002. március 1-jétől november 15-ig folyamatos régészeti megfigyelést végeztünk a Békés város belterületén folyó szennyvízhálózat-kiépítési munkák 3. üteménél.

Ezen Kastélyzug néven ismert, régészetileg védett lelőhelyen megelőző feltárást kellett alkalmazni. A területen (Kastélyzug utca, Gőzmalom sor) március 11. és 27. között dolgoztunk. Mivel a nyomvonal igen keskeny (60 illetve 80 cm) és a védettség pont a közterületre nem terjed ki, csak igen kis területen kutathattunk. Munkánkat nehezítette, hogy az utcákat már víz-, gáz- és telefonvezetékek hálózák be, melyekkel korábban erősen bolygatták a török kori palánkvár vizesárok közötti pusztulásrétegét. Ebben a pusztulásrétegben igen sok szórványt, 16–17. századi kerámiatöredéket, kályhaszem-töredékeket és vízvezetékcső-darabokat találtunk. Néhány régészeti objektumot (szemétdömrő) is meg tudtunk figyelni, dokumentálni.

A költségeket a beruházó fedezte, a leletek a békési Jantyik Mátyás Múzeumba kerültek.

SÁPINÉ TURCSÁNYI ILDIKÓ

24. Békés, Povád

(MRT 10/1 k. 1/75 lh.)

(Békés megye) U, Sza, A

2002. július 22. és október 18. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a 19. század közepe óta ismert őskori lelőhelyen. A beruházó a Kettős-Körös jobb oldali gátjának külső oldali megerősítését és a gát mellett víz-elvezető csatorna ásását tervezte. A gáterősítés mintegy 400 m hosszú, 2,90 m széles nyomvonalon, míg a víz-elvezető csatorna 800 m hosszú, 1,90 m széles mederben történt. A megelőző feltárási költségeit a beruházó fedezte. A humuszolás során a munkagépek a gát aljában 4 m széles, a csatorna vonalában 5 m széles kutatható sávot készítettek. A feltárt terület nagysága hozzávetőlegesen 5600 m².

A munkát a gát megerősítendő részén kezdtük, D-ről É felé haladva. A humuszolás során előkerülő foltokra rábontva házalapot tüzelőtérrel, szemétdömrőket, árkot találtunk, illetve egy már betöltődött patakmedret. A lelőhely ezen részén főként szarmata, illetve néhány késő avar cseréptöredéket gyűjtöttünk. A nyomvonal utolsó, 20. számú gödrében szinte teljesen ép szürke színű szarmata fazekat és egy őrlőkőpár felét találtuk.

A víz-elvezető csatorna nyomvonalán É-ről D felé haladtunk, mivel az É-i részen volt várható az őskori lelőhely legfontosabb része, a neolitikus tiszai kultúra tellje. Házalapokat, szemétdömrőket, tárológödröket bontottunk ki, az ásatáson összesen 62 gödröt tártunk fel. Hét sírt találtunk, ebből kettő őskori zsugorított sír, öt pedig nyújtott fektetésű volt. Utóbbiakat melléklet hiányában még nem tudjuk datálni. A feltárt gödrökben hatalmas mennyiségű neolitikus cserepet, néhány majdnem ép fazekat, bögrét, sok obszidiánpengét, kőbaltatöredéket, hálonehezéket, csont munkaeszközöket (tűket, árákat) találtunk.

A csatorna nyomvonalának végén, kb. 600 m után újkori temető került felszínre.

Az előkerült leletek a békési Jantyik Mátyás Múzeum régészeti gyűjteményébe kerültek.

SÁPINÉ TURCSÁNYI ILDIKÓ

25. Békéscsaba, Árpád sor 46.

(MRT 10. k. 167. lh.)

(Békés megye) Sza

2002. március 8-án a strandfürdő nyári bejáratánál, a téglakerítés alatt, gázvezeték árkának ásása közben egy sírt találtak, helyszínre érkezésünk előtt a csontokat kiszedték. Tájolása DNy-ÉK volt. A vázat a kerítés alatt találták, oly módon, hogy feje a kerítésen belül, a lába kívül volt. Nem találtak mellette semmit, csak a környező földben néhány cseréptöredéket.

A környéken korábban szkíta sírok kerültek elő, de sírunk valószínűleg szarmata kori. 1976-ban szintén a strandfürdő bejáratánál egy szarmata kori sírt mentettek meg. Mellette szürke, korongolt, fordított csonkakúp alakú edényt találtak. A helyszín és a kidobott földben talált szarmata edénytöredékek alapján egy szarmata temető újabb sírját találtuk most meg, bár a tájolás nem egyezik az 1976-ban feltárt szarmata sír tájolásával.

MEDGYESI PÁL

26. Békéscsaba, Felvégi-legelő

(Békés megye) B, V, Sza, A

2002. március 27. és július 29. között leletmentő ásatást végeztünk a Felvégi-legelő, 1. sz. lelőhelyen. A leletmentésre a 44-es út Békéscsaba-Gyula közötti szakaszának szélesítése miatt került sor.

A lelőhely a 44-es út Békéscsabáról Gyulára vezető szakaszától É-ra, közvetlenül az út mellett kerül el. Itt

3 MESTERHÁZY KÁROLY – MÓDY GYÖRGY: Berettyóújfalu földje a IX. századtól a XIII. századig. – Berettyóújfalu és környéke a XIII. századtól a török hódoltság koráig. In: Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula, Berettyóújfalu, 1981. 51–79, 83–119.

egy a környezetéből kiemelkedő dombhát van, a repülőtértől K-re, amely a hajdani Fehér-Körös árterének nyugati szélét képezte. A megelőző terepbejárások során a dombháton szarmata kori telepre utaló kerámia-töredékeket találtunk.

A nyomvonal által érintett terület kb. 270×30 m volt. A leletmentés során 195 objektumot, néhány árokrészletet és 17 sírt tártunk fel. Az objektumok néhány késő bronzkori és vaskori gödör kivételével késő szarmata koriak. A sírok szarmata és kora avar koriak.

Az *őskori* anyagban főleg kerámiatöredékek és állatcsontok voltak. Ezenkívül pávaszemcses gyöngy, agancsszerűk érdemelnek említést.

A szarmata objektumok közül kettő ház lehetett, a többi gödör. A leletanyagban a kerámiatöredékek, állatcsontok, gabonaszemek mellett külön említést érdemel egy csontfésű töredéke, egy ép agyagmecsés, egy szórványként előkerült csontsíp, egy bronztű, egy csontár, vasszegek, vaspántok, bronzékszerek töredéke, orsó-gombok, csontkorcsolya, bronzkorong és számos üveg-töredék. Találtunk egy teljes kutya csontvázat is. A feltárt árokrészek, a leletanyag alapján, a szarmata településhez tartoztak.

Gazdagabb a *kora avar* leletanyag. Az egyik feldúlt férfi sírban díszítő csontlemezeket, nyílhegyeket, lándzsát, páncéllemezeket, bronzkapcsokat, vascsatokat, csontárakat, edényt és két lókoponyát, valamint végtag-csontokat tártunk fel. Egy szintén bolygatott női sírből aranyozott bronz, préselt ruhadíszek, fülbevalók, gyöngyök és állatcsontok kerültek elő. Egy bolygatatlan női sír leletei között pedig 48 darab kerek, illetve szíjvég alakú aranyozott ezüstveret, gyöngyök és fülbevalók találhatók.

A lelőhelynek csak töredékét tudtuk feltárni. Mind a telepek, mind a kora avar temető folytatódik, elsősorban ÉNy-i irányban.

Munkatársak: Gyucha Attila, Liska András, Rózsa Zoltán régész, Havassy Péter muzeológus, Kékegyi Dorottya, Demcsák Ildikó, Kolárovszky Mihályné, Zahoráné Sajti Erzsébet technikus. A restaurálást Gábor Gabriella, Petrovszki Zoltán és Dimény Józsefné végzi.

MEDGYESI PÁL

27. Békéscsaba, 308. számú lelőhely

(Békés megye) Szk?, Sza

A Békéscsaba 308. számú lelőhely a Veszély-kanyartól a Gerlára vezető út elágazásánál helyezkedik el, egy alacsonyabb földháton. Az új műút nyomvonala a gerlai út bekötéséhez csatlakozó szakaszon halad át a lelőhely területén.

2002. május 23. és június 13. között végeztünk megelőző feltárást, amely során egy őskori, feltehetően vaskori és egy szarmata kori településrészletet találtunk. Összesen 20 objektumot tártunk fel, amelyek nagyobb része szarmata korinak bizonyult. Az előkerült leletanyag túlnyomó része is ehhez a korszakhoz köthető.

Kisebbszámban vaskori, talán szkíta kori objektumokat is találtunk, amelyek korhatározását az igen csekély számú leletanyag is nehezítette. A vaskori településhez 3 objektum köthető (2 gödör és 1 árok), szarmata kori településjelenségeként összesen 12 objektum (10 gödör, 1 árok és 1 kút) értékelhető. Öt objektum keltezése régészeti leletanyag híján nem volt lehetséges. A vaskori objektumok közül az egyik kisméretű gödörben paticcsal és edénytöredékekkel kirakott rétegben egy állatkoponyát találtunk. A szarmata kori gödrök nagyobb részt agyaggyerő gödrökként funkcionálhattak, ezt igazolja jellegzetes, az agyagos rétegbe alámélyedő kialakításuk is. Az egyetlen kút használatának értékelése kétséges, mert a feltörő talajvíz miatt nem sikerült teljesen az aljág kibontani. A magasan jelentkező talajvíz egyébként a feltárás során általános problémát jelentett, több objektumot a talajvíz miatt nem tudtunk teljes mélységben kibontani és dokumentálni. A lelőhelyen feltárt árokokat inkább vízelvezető alkalmatosságokként értékelhetjük, mint határoló funkciójuk lett volna, bár a feltárt településrészlet kis mérete igazából nem enged meg ilyen következtetéseket.

Az őskori leletanyag néhány kézzel formált, jellegzetesen edénytöredékből áll. A szarmata korinak meghatározható leletanyag nagyobb része korongolt kerámia, szürke és vörös színű edények töredéke. Említést érdemel néhány korongolt, duzzadt peremű, nagyobb méretű hombár töredéke, amelyek közül néhány példány árkolt díszítésű volt, duzzadt peremű tálak töredékei, valamint egy függőleges falú tál töredéke. Szintén jellegzetesek a kézikorongon formált, csillámos soványítású fazekak töredékei. A kerámiaanyag elsődleges, restaurálás előtti értékelése alapján a szarmata kori településrészletet 3–4. századinak határozhatjuk meg. A feltárt terület kicsi mérete miatt az objektumok elhelyezkedése alapján településszerkezeti megállapításokat nem tehetünk.

LISKA ANDRÁS

28. Biatorbágy, Káposztás-dűlő

(MRT 13/1 k. 34/9 lh.)

(Pest megye) U, LT, Ró, Á

Lakossági bejelentésnek köszönhető, hogy részlegesen sikerült feltárnunk Torbágy 9. lelőhelyét a Káposztás-dűlő területén. A majdnem egy hektáros megkutatott terület domb felőli részén sikerült behatárolnunk a lelőhely egyik végét, míg a Füzes-patak melletti terület-részen erre nem volt módunk, mert egy korábbi humuszolás már eltüntette a régészeti objektumokat, illetve a patak fölötti közvetlen sávban az építkezők csak ráhordást végeztek. A lelőhely folytatása várható Páty irányába és egy kis szakaszon Torbágy felé.

Az egyhónapos megelőző feltárás során 140 objektumot tártunk fel. Ezek 80%-a hulladék-, anyagkitermelő-, tárológödör volt. A domboldal alján – az erősen elpusztult területen – elsősorban neolitikus és kelta, fel-

jebb pedig római kori és elsősorban Árpád-kori objektumot találtunk. Az Árpád-kor emlékanyaga (közel negyven objektum) nagy része gödör, de találtunk vízelvezető árkot, félig földbe mélyített házakat, tüzelőhelyeket, néhány kemencét, amelyeket gyakran a lakóházak felhagyása után alakítottak ki. A település a 13. század folyamán szűnhetett meg. (A közeli, mai Dózsa György utcai katolikus templom környékén talált 14–15. századi kerámialeletek pedig arról tanúskodnak, hogy itt lehetett Torbágy későbbi magja.)

Külön említést érdemel egy leégett ház (35. obj.), egy késő római-hun kori gödör, amelyben 4 gyermek és három felnőtt koponyáját találtuk (33. obj.), és egy 2–3. századra keltezhető, vasmegmunkálást bizonyító hatalmas gödör (25. obj.). A leletanyag java kerámia, de előkerültek római kori fésűtöredékek, egy 4. századi érem, néhány vaskés része, fibulák, valamint kőeszközök, őrlőkövek stb. A leletanyag a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Kalácska Róbert.

REPISZKY TAMÁS

29. Bodrogkisfalud, Petőfi utca 26.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, V

2002. június–július hónapokban leletbejelentés érkezett a Hérman Ottó Múzeumba a tulajdonostól, aki házában veteményes kertjében a kerti munkák alkalmával cserepet és köveket talált. Július 24-én helyszíni szemlét végeztünk a területen. A kiskert a Bodrog magaspartján terül el. Az utca nagyjából párhuzamos a Bodrog folyásával.

A beszolgáltatott, igen nagy mennyiségű anyagban nagyon jó díszített bükkí és tiszadobi töredékeket, neolitikus házi kerámiát, kovát, obszidiánt, csiszolt kővést és késő bronzkori–kora vaskori (?) edénytöredékeket találtunk. A terepen a felszínen kb. 15×10 méteres területen nagy sűrűségben találtuk az őskori települések anyagát.

A tulajdonos szerint szomszédja is talált hasonló leleteket a kertjében. Valószínűnek tartható, hogy a vízparti kiemelkedésen hosszán elnyúló települések húzódtak. Szükséges lenne egy kisebb leletmentést végezni a területen.

Koós JUDIT – CSENGERI PIROSKA

30. Boldog határa

(Heves megye) B?, Sza, Kö

2002 végén terepbejárás során az alábbi öt lelőhelyet regisztráltuk a település közigazgatási területén.

Telek-pusztá: A Hatvan és Boldog településeket összekötő úttól K-re 40 méterre húzódó magasparton 40×20 m kiterjedésű lelőhely. A leletanyag döntő többségét szarmata edénytöredékek (korongolt, szürke perem-, oldal- és fenéktöredékek) és kisebb számban jellegtelennek mondható, durva anyagú, sárgásbarna szí-

nű, őskori (feltehetően bronzkori) oldaltöredékek alkotják. A terület folyamatos talajművelés alatt áll.

Csapási-dűlő és Telek-pusztá között: A Hatvan és Boldog településeket összekötő úttól keletre fekvő Csapási-dűlő és Telek-pusztá között, a Budapest–Szolnok vasútvonaltól 50 m-re délre. A 80×25 m kiterjedésű lelőhely leletanyagának döntő többségét jellegzetes szarmata edénytöredékek, kisebb számban jellegtelen, durva anyagú bronzkori(?) oldaltöredékek teszik ki. A magaspart, melyen a lelőhely fekszik, az úttól Ny-ra is folytatódik, így elképzelhető, hogy a lelőhely oda is áterjed, de ezt ellenőrizni nem állt módunkban. A terület a folyamatos művelés miatt pusztul.

Surján-dűlő I.: A községtől 900 m-re Ny-ra, az egykor mocsaras, lapos tájból kiemelkedő, ÉNy–DK irányban hosszán elnyúló Surján-dűlő DNY-i lejtőjén fekszik a 60×25 m kiterjedésű lelőhely. Elszórtan kerültek elő középkori, feltehetően 14–15. századi, szürke színű, apró kavicsos és csillámos homokkal soványított, díszítetlen, illetve fehér színű, csigavonallal díszített perem- és oldaltöredékek. A dűlő teljes hosszában talajművelés által bolygatott.

Surján-dűlő II.: A dűlő gerincén húzódik végig a lelőhely, mintegy 500 m hosszán és 25 m szélességben. A sűrűn jelentkező leletanyag jellegzetes szarmata telepkerámia. Nagy számban találtunk – feltehetően fémöntésből származó – salakanyagot, áglyenyomatos paticsdarabokat és egy őrlőkő nagyobb méretű töredékét is. A helyszínen paticsos, átégett földfelületet is megfigyeltünk. A lelőhely az intenzív talajművelés következtében erőteljesen pusztul.

Vajda-rét: A községtől 1,5 km-re Ny-ra, a Tura felé vezető úttól 200 méterre délre, Heves és Pest megye határán fekszik a lelőhely, amely a Széles-dűlőnek nevezett magaspart legkeletibb magaslatán terül el. Egy bronzkori tell, melynek kiterjedése 70×60 m, de leletek a talajművelés és az erózió következtében nagy számban gyűjthetők mintegy 100 m sugarú körben is. A leletanyagot jellegzetes bronzkori, döntően a Hatvani kultúrába sorolható, kézzel formált, szürkés- és sárgásbarna színű, seprűdíszes és textilmintás, illetve durvább anyagú, díszítetlen oldaltöredékek alkotják. A lelőhely talajműveléssel veszélyeztetett.

VÁRADI ADÉL – ORAVECZ DÓRA

31. Boldogkőváralja, Boldogkő vára

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö, Kú

2002. szeptember 23-án kezdődött meg a középkori és kora újkori alsóvár régészeti kutatása és a teljes vár szondázó falkutatása. A vár felső szintjeinek teljes régészeti kutatása az 1960-as évek elején megtörtént, akkor az alsóvárban néhány árkot húztak, amelyekkel csak mintegy 1–1,5 méterig vágták át a területet.

Az alsóvár északi szakaszát É–D irányban több árokkal átvágtuk, két Ny–K árokkal pedig a hegyoldal korábbi terepesését, illetve a sziklafelszínt tártuk fel. A ko-

rábbi kutatás során a terület átvágása nem altalajig történt, a jelen mélyítés során 3 méteren Mátyás-kori pénz került elő és a sziklafelszín megközelítően 4 méteren jelentkezett. A kaputorony alatti területen egy faszerkezetes építmény nyomai jelentkeztek, amelyet az 1682. évi inventárium is említ.

Az alsóvár északi szakaszán a sziklafelszínt viszonylag nagy felületen megfaragták, annak nyugati szélén téglány metszetű árok fut, belső oldalán helyenként cölöplyukakkal. Ez már az 1964. évi ásatás során is előkeült. Az objektumot a palánkárók első periódusának tekinthetjük. A két Ny-K-i árokban egy falkiszdedési árok és egy palánkfal árkanak betöltése került elő, ezek feltehetően a későbbi periódushoz tartoznak.

A feltárás során elsősorban kora újkori leletanyagot találtunk, nagyszámú mázas és mázatlan kályhacsempét és használati kerámiát. A falkutatás a palotától keletre fekvő falszoros északi végén álló kisméretű őrtorony/bástya falszerkezeteit érintette. Az őrtorony téglalap alakú, boltozatos, háromszintű építmény. Boltváilai a palota keleti homlokzati falán láthatóak, a boltozott szintre egy jelenleg ablaknak használt szűk ajtón lehetett átmenni.

A vár és környezetének többszöri bejárása alapján nyilvánvalóvá vált, hogy az alsóvár területe nagyobb, mint azt korábban feltételezték.

KOPPÁNY ANDRÁS – ÉDER KATALIN

32. Bonyhád, Köles-földek

(Tolna megye) Ø

Egy 1746-os térképen (TMÖL, T. 20.) ábrázolt templomrom helyének felkutatását kíséreltük meg. A Völgységitmalomárók Ny-i oldalán, a Jung-majortól DNy-ra, az árokba ÉNy felől folyó pataktól DNy felé kb. 800 m hosszan bejártuk a kukoricatarlóval borított domboldalt, de csak néhány apró tégladarabot találtunk elszórtan a dűlő legkeskenyebb részén. Az országúttól Ny-ra szintén nem találtunk régészeti leleteket. Mivel a templom kétségtelenül erre a területre lokalizálható, további terepi kutatás szükséges.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

33. Bóly határa

(Baranya megye) Ö, Kö

2002. március 25. és április 22. között a Janus Pannonius Múzeum Régészeti osztálya munkatársai terepbejárást végeztek a tervezett M6-56 gyorsforgalmi út Baranya megyei szakaszán.

Sajti-dűlő: A 23130. pontnál a nyomvonal keleti oldalán, a nagygyárádi vízfolyáson felül, a K-Ny irányú dombvonulat északi oldalán, 200×200 méteres kiterjedésű településnyomokat találtunk (69. sz. lelőhely).

Vasút alatt: A 23134. pontnál egy K-Ny irányú dombvonulat déli oldalán, vizes nádasra hajló parton regisztráltuk a 70. sz. lelőhelyet. A szántásban sárgás,

agyagos foltok jelezték a középkori települést. A lelőhely kiterjedése: 400×200 m.

Munkatársak: Nagy Erzsébet, Gábor Olivér régészek, Krasznai Péter ásatási technikus, Tari Józsefné gyűjteménykezelő.

KÁRPÁTI GÁBOR

34. Bölske, Sziget

(Tolna megye) B

A 2002. november 4. és 15. között végzett feltárás célja az 1995-ös leletmentés során dr. Tóth Mihály földjén megfigyelt urnamezős bronzfeldolgozó műhelykörzet további kutatása volt. A Duna árteréből alig kiemelkedő É-D irányú dombhát legmagasabb részén, a D-i telekhatártól húzott 3 m széles 15 m hosszú szelvényünkben 40 cm mélységben mindenütt az eredeti bolygatatlan saras, infúziós lösz altalaj jelentkezett, amelyet csak némileg színezett el a szántott réteg szürke humuszos beszűrődése. A bolygatott rétegben talált rengeteg késő bronzkori cserép ellenére a szelvényben eredeti járószintet vagy lemélyedő objektumot egyetlen esetben sem sikerült megfigyelnünk. Mindössze az eredetileg kitűzött szelvény végében a Ny-i oldalon egy műhelygödört bontottunk ki, mely gazdag urnamezős kerámiaanyaga mellett bronz tokos baltát, olvadt bronzcseppeket, fémöntéshez használt homokköveket tartalmazott. A műhely bontását nem tudtuk teljesen befejezni.

Az urnamezős kultúra tömegesen előforduló, jellegzetes síkzott- illetve turbántekercses peremű edénytöredékei mellett olyan, egyedinek tekinthető tárgyak is előkerültek, mint pl. az 1995-ös leletmentés idején talált öntőmintába illő tokos balta, „holdbálvány”-ok illetve zoomorf fülű edény összeillő darabjai, a korszakra kevésbé jellemző „szoptatóedény”.

A leletek a Wosinsky Mór Múzeumba kerültek.

SZABÓ GÉZA

35. Bölske határa

(Tolna megye) Kö

2002. október 15-én és november 6-án terepbejárást végeztünk a területen, középkori templomhelyek felkutatása céljából.

Kis- és Nagy-lesvölgy között: Újra azonosítottam a Szelle Zsigmond és Szabó Géza által is ásatással kutatott középkori templomhelyet a 6-os úttól K-re, a paks-dunaföldvári vasútvonal feletti, bozóttal benőtt földnyelven. A kutatóárkokban néhány falrészlet máig kivehető.⁴

4 A jelentésben szereplő Paks környéki templomokra (Bölske, Kajdacs, Nagydorog, Némethér, Madocsa, Tengelic) bővebben: K. NÉMETH A.: „Mostan helyét az eke hasítja és a szél fojdogálja” Középkori templomok Paks környékén (Mutatvány egy készülő megyei összefoglalásból). Paksi Múzeumi Füzetek 3 (2003).

Szentandrás-pusztá: A Szabó Géza és Szécsi Attila által azonosított középkori falu- és templomhelyen végeztem terepbejárást. A pusztá K-i szélén húzódó vasútvonaltól K-re, a két patak közti dombhát D-i részén, a keletebbi patakág Ny-i oldalán É-D irányban húzódó kiemelkedésen azonosítottam a főleg kőből épített középkori templom helyét. A hely kevés, de igen nagy méretű kővel, kevesebb téglával és a templomhelytől D-re némi embercsonttal borított. Középkori kerámiát jobbra a templomnak helyet adó domb D-i és Ny-i oldalán találtam.

K. NÉMETH ANDRÁS

36. Budajenő, Hegyi-szántók

(MRT 13/1 k. 2/9 lh.)

(Pest megye) B

Lakossági bejelentés alapján szereztünk tudomást a budajenői lakópark bővítéséről, amelynek területe a Hegyi-szántók néven ismert, 9. lelőhelyre esik. A lelőhelynek a még fel nem tárt területére (közel a felére) még a kilencvenes évek végén épült a lakópark első üteme. A négyhónapos megelőző feltárás során majdnem 10 hektári területet sikerült megkutatnunk. Az egyrétegű település több, mint 800 objektumán kívül két, illetve három helyen sikerült nagyobb építményekre utaló cölpyuk-sorokat feltárnunk.

Az objektumok túlnyomó többsége hulladékgödör volt, csak ritka esetben észleltünk egymásba érő gödröket. Az objektumok közül néhány fazekassághoz köthető (ezt tűzhelynyomok, félkész áruk jelzik), voltak tárolóvermek, néhány gödörkomplexum anyaggyűjtő funkcióval bírhatott, volt néhány tüzelőgödör és textilművességgel kapcsolatos objektum (orsógombok, orsókarikák, szövőszéknehezékek utaltak erre). A gödrök betöltéséből igen nagy mennyiségű kerámiaanyag – amely alapján a telep a Vátya III–Koszider időszakra datálható – és állatsont került elő. Néhány pattintott kőeszköz, csonteszközök, egy apró bronzlemezdarab, egy bronztű, egy borostyánkődarab, valamint két homokból készült öntőmintadarab is előkerült.

A 11. sz. kutatóárokka átvágtuk a teleptől északra húzódó sáncot, amelyből szintén Vátya III–Vátya Koszider kerámiatöredékek kerültek elő. Az eddig ismeretlen erődtített részen belül a terepadottságok miatt, és mivel a beépítésre szánt területen már túl voltunk, csak egy kutatóárkot tudtunk húzni, amelyben régészeti leletanyag, objektum nem volt.

Az erődtített telepek az erősödő társadalmi tagozódással összefüggésben megjelenő települési hierarchia jeleként értékelhetők. A telepen végzett bronzöntésre utaló öntőminták és bronzsalak továbbgyarapítják azon megfigyelések számát, amelyek alapján feltételezhető, hogy a korszak bronzművészete az erődtített telepekhez kötődött. A stratégiaailag fontos erőforrás – a szerszámok, fegyverek és presztízstárgyak előállítására használt bronz – feletti ellenőrzést az erődtített telepeken

élő társadalmi elit tartotta kezében. Ugyancsak az elit jelenlétét jelzi a távoli kereskedelmi kapcsolatokat jelző presztízstárgy, a borostyán megjelenése.

Magyarország Vátya III.–Vátya Koszider periódusának legnagyobb területen megkutatott telepe megkülönböztetett figyelmet érdemel. Alpár, Százhalombatta lelőhelyek mellett Budajenő, mint nagy felületen feltárt egyrétegű erődtített telep, kiemelkedő helyet foglal el a koszideri időszak erődtített telepeinek sorában.

Munkatársak: Kalácska Róbert, Reményi László.

REPISZKY TAMÁS

37. Budakalász, Zöld-barlang

(Pest megye) R, LT, Ró, N, Á, Kk

A Zöld-barlang a Nagy-Kévély K-i oldalán, az egyetelen, magasan elhelyezkedő, rég felhagyott, kisebb mészkőfejtőtől kb. 100 m-re található. 2002-ben végzett feltárása során lényegében ugyanazok a régészeti korszakok leletei kerültek napvilágra, mint a 2001-es esztendőben. A barlang bejáratától 5,5 m-re, egészen a kürtőig, a teljes bal oldalon meghagyott hosszanti tanúfal szépen illusztrálja a barlang betöltését. A felső réteget egyre vastagodó (35–1,90 cm-ig), laza, kőtörmelékes, feketés-barna humusz alkotta, amely alatt vörös agyag volt. A felső réteg igen kevert volt, rétegződéseket, tűzhely nyomát nem sikerült benne megfigyelni. Pregnánsan jelentkező járósintet ugyan nem figyeltünk meg, de minden bizonnyal a vörös betöltés feletti igen kemény, kalcitos réteg lehetett a rézkori felszín a barlangban. Közvetlenül a kemény kalcittörmelékes réteg fölött szinte kizárólag rézkori töredékek voltak. (Csupán egy alkalommal észleltünk két római és egy középkori kerámiatöredéket.)

Az 5,5 m-től 8,5 m-ig terjedő megkutatott területen az edénytöredékek nagy része a középső rézkor Luda-nice csoportjába sorolható. Ugyanebbe a korba sorolható egy majdnem ép „kupicás” pohár, néhány pattintott kőeszköztöredék, egy limnokvarcitpenge, egy enyhén sérült baltácska. A kerámiatöredékek kis része kelta, illetve római kori. Egy-két oldaltöredék népvándorlás kori. Előkerült egy 10–11. századi hullámvonalaköteg díszes oldaltöredék, és néhány 13. századi (pl.: egy kereszt fenékbélyeges szürke) töredék is.

A barlang kanyarulatától az akna felé egyre csökkent a régészeti leletek száma. A leletszegénység kb. a 8. métertől volt leginkább tapasztalható. A 8,5–9,6 m közötti szakaszon, ahol a bal oldalon szépen kirajzolódott kb. 5–10 cm-re a felső humusz alatt egy sárgás réteg, mely minden bizonnyal egy újkori beásás eredménye. Innen került elő 2 oligocén hárshegyi homokkő, melyek lehettek fenőkövek is, mert az éleiken nem természetes kopásnyomok észlelhetők. (Legközelebb ilyen kő csak a távoli gerincen borítja a dachsteini mészkövet.) A 8,5–9,6 m közötti terület leletei közül 1–2 római töredék, 2 darab 10–11. századi hullámvonalas ol-

daltöredék. A többi apróra tört kerámia a rézkori Ludanice csoportba sorolható.

A kb. 10 méternél található baloldali fülke sarkából, egy gödörszerű kevert, humuszos-köves betöltésű mélyedésből 50 cm mélyről került elő néhány világosbarna rézkori oldaltöredék, két 10–11. századi hullámvonalas oldaltöredék, egy fehér vékonyfalú sűrű vonaldísszel bekarcolt töredék, két gyorskorongolt késő középkori peremtöredék, egy rézkori obszidiánpengetöredék. A többi kerámia késő középkori, illetve 16–17. századi.

Az akna közelében talált igen kevés kerámiatöredékből néhány darab rézkori, egy oldaltöredék 10–11. századi és egy 13. századi.

A barlang csontleleteit (madár, szarvasmarha, szarvas, ló, házimacska, mezei nyúl, borz, juh vagy kecske, róka, béka, nagypele, kis patkósrú denevér, házi sertés stb.) dr. Kordos László paleontológus (Magyar Állami Földtani Intézet) dolgozta fel.

REPISZKY TAMÁS

38. Budaörs, Frank-tanya (Kamaraerdei-dűlő) (Pest megye) U, R, B, V, LT, Rő, H

Raktárbázis építését megelőző próbaásatást, majd megelőző feltárást végeztünk 2002. március, július–november hónapokban a területen, a Hosszúréti-patak É-i partján. (Az ásatási alaprajzot lásd a 186. oldalon!) Az érintett terület D-i részén Magyarország régészeti topográfiája kelta telepet és római villagazdaságot jelöl. (MRT 7. k. 5/2 lh.).

A terület É-i felén (4014/1, 3 hrsz.) kutatóárokakkal próbaásatást végeztünk. Előkerült egy átlós irányban futó árok nyomvonala, melynek betöltésében két római feliratos oltárkő és több kisebb faragott kő volt. A kövek a Kr. u. 3. század elejéről származnak. Az árok vágott néhány késő bronzkori–kora vaskori gödröt.

A lelőhely sűrűbben lakott része a D-i területen került elő (4011. hrsz.). Itt a próbafeltárás árkaiban, majd az ezt követő megelőző feltárás során neolitikus, rézkori, bronzkori, kora vaskori, kelta–római telep, kőépületes villagazdaság és római illetve honfoglalás kori temető került elő.

Neolitikum: Egyetlen gödör sorolható ide, mely a dunántúli vonaldíszes kultúrához tartozó, szépen díszített, bekarcolt s festett edényeket tartalmaz.

Rézkor: A badeni kultúrához tartozó telep az egész domboldalon megtalálható. Félíg földbe mélyített lakóházaik, gyakran sorokba rendezve, több helyen is előkerültek. Egy kultikus gödörben 16 ép edényt tártunk fel, gyerekcsontvázzal s sok állatcsonttal együtt. A telep melletti temető eddig még nem került elő.

A késő bronzkori és a kora vaskori telepnek csak néhány gödrét találtuk meg elszórva a területen. A temetőben egyetlen É–D irányítású sír kapcsolható kerámia edénye alapján a kora vaskorhoz.

A későkelta (eraviszkusz) településnek már több tárolóverme és szemégtöredék is előkerült. Ezek az objek-

tumok a terület D-i részén a római kőépületek alatt s mellett található.

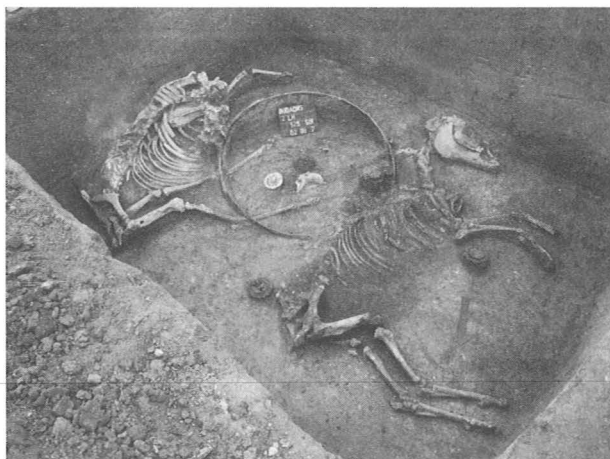
Római kor: A római korban telep, majd villagazdaság létesült itt a patakparton. A település 1–2. századi, félíg földbe mélyített, paticsfalú házaiban a kerámiaanyag alapján az őslakos kelták éltek tovább. A kőépítkezés a 2–3. században kezdődött. Kb. 10 kőépület részletét sikerült feltárnunk, bár a szántás a felmenő falakat szinte már mindenütt tönkretette. Egyelőre egyik sem olyan gazdag, hogy a tulajdonos lakóháza lehetett volna. A villagazdaság 3. század eleji tulajdonosának a nevét is ismerjük az itt talált oltárkövekről: Marcus Antonius Victorinus, Aquincum colonia duumvirje. Terra Maternek és Herculesnek állított Budaörsön oltárt. A villagazdaság a 3. század közepe körül egy elrejtett éremkincs tanúsága szerint leégett (ld. Kaba Melinda 1964-es ásatása), de a megújított padlószintek s a 4. századi leletek mutatják, hogy újjáépítették s a 4. század második feléig még használták. A 4. századból gödröket találtunk, késő római mázas kerámiával s érmekkel. A legkésőbbi érmek Valentinianus-koriak.

A villagazdaság kőépületei délen egészen a patakpartig húzódnak. Itt feltártunk egy 20 m széles sávot. Sajnos, az iszapos területen már csak néhány szétszántott kőépületet találtunk, sok éremmel és szép terra sigillata anyaggal.

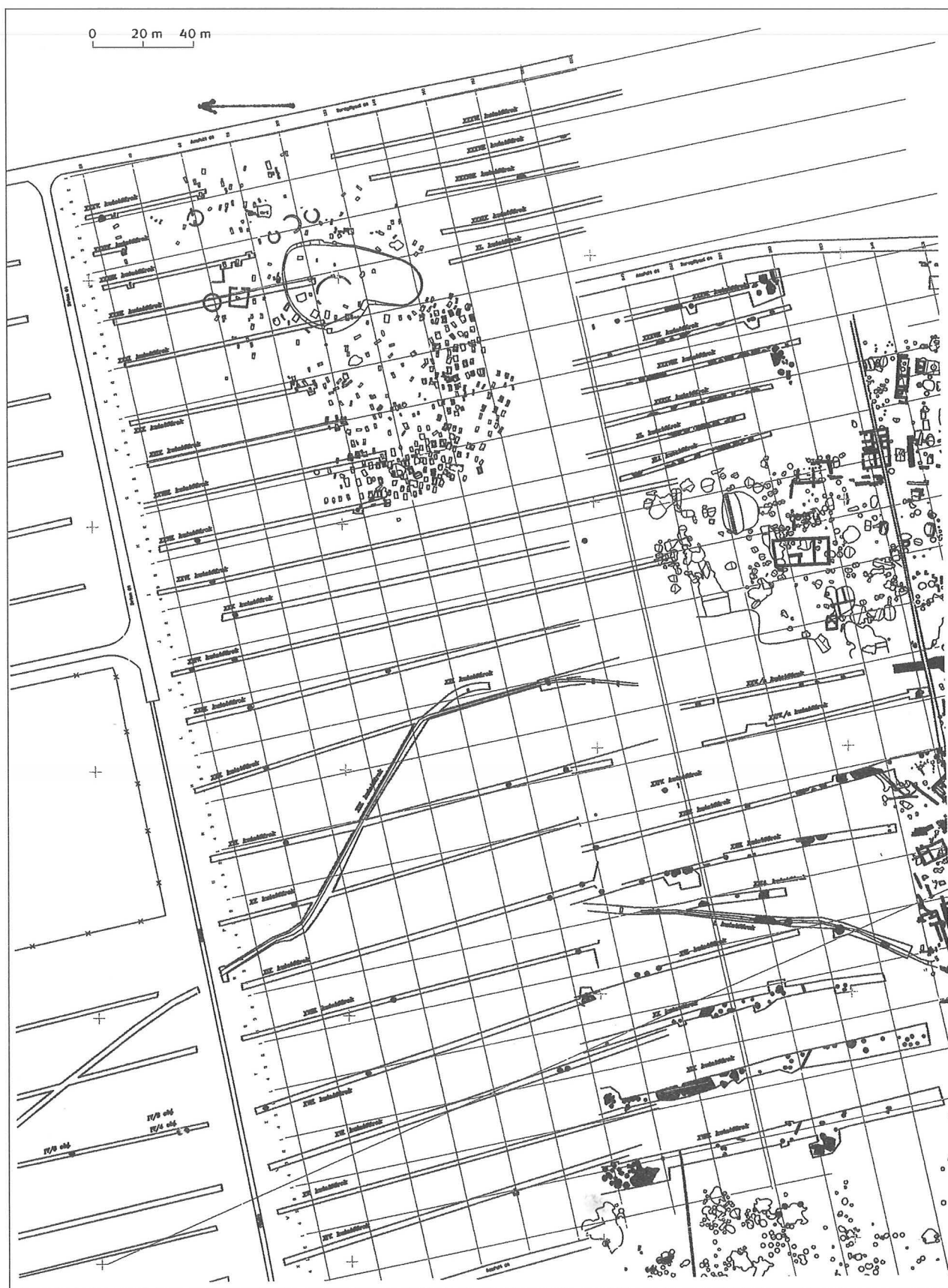
A kőépületektől É-ra egy sávban ipari jellegű objektumok, kemencék, agyaggyerő gödrök kerültek elő, olvadt vas- és üvegsalakkal.

A teleptől északabbra, kb. 50 m-es üres sáv után megtaláltuk a temetőt is (466 sír). A kora római földsírok többnyire K–Ny tájolásúak, gyakori mellékletük a szárnyas fibulapár. A földsírok mellett kör illetve négyzet alakú árkokkal körbevett sírok is megfigyelhetők. A 2–3. századi hamvasztásos sírok nagy részét sajnos a szántás, szőlőművelés már elpusztította, csak néhány törött edényt s üveget találtunk. Egyik urnába a hamvak mellé kis aranyedaillont tettek.

Egyedülállóak a kora római kocsitemetkezési sírok (lásd az illusztrációt). Eddig négy ép, bolygatatlan sír került elő, melyekbe alulra a lovat, felülre a kettő

illetve négykerekű vas és bronzalkatrészekkel, díszekkel ellátott kocsikat temették. Kocsi nélküli lótemetkezések is voltak. A korai római temető feliratos sztéléit, faragott domborműves sírköveit a késő római kóláda sírokba beépítve találtuk meg. Több ilyen, gyakran ép faragott sírkő is előkerült.

A késő római temetőben (3–4. század) kövekből illetve téglákból épített kóládasírokat, néha téglasírokat tártunk fel, köztük egy feliratos szarkofágot is.⁵ E sírok tájolása többnyire ellentéte a kora római sírokénak, Ny–K. Gyakori férfi melléklet a hagymafejes fibula, övcsatok. A nőknél igen sok a karperec, gyöngyök, néha gyűrű. Pénzt a szájukba, vagy a kezükbe, néha az övön hordott tarsolyba tettek. A halottak fejéhez vagy lábához korszokban üveg poharakban étel-ital mellékletet helyeztek. Az éremmellékletek alapján már a 3. század közepén áttértek a csontvázas temetkezésre. A legkésőbbiek mellett pedig Valentinianus-érem található. A késő római sírok többségét, főleg a felszínen sokáig látszó kóláda és téglasírokat még a római kor végén kirabolták. Igen sok a melléklet nélküli vagy üres sír is.

Honfoglalás kor: Többnyire melléklet nélküli sírjaik egy csoportban fekszenek a római temetőben. Egyikben felfűzött 10. századi pénzekből álló nyakláncot és S-végű fülbevalót viselt az eltemetett nő. Településüket már elszánthatták.

Eddig mintegy 8 ha-t sikerült átvizsgálni a kb. 14 ha nagyságú lelőhelyből. A feltárást 2003-ban még folytatjuk.

A feltáráson részt vett Mali Antal restaurátor.

OTTOMÁNYI KATALIN

39. Budaörs, Muskátli utca

(Pest megye) Kö

A Budakeszi-árok (Csiki-patak) két partján 1970-ben és 1979-ben a régészeti topográfiához kapcsolódó terepbejárásokon fehér és sötét középkori edénytöredékeket találtak a kutatók, akik a középkori oklevelekből már jól ismert Csik faluval azonosították a területet (MRT 7. k. 63. p.). A török korban elnéptelenedett település nevét a ma is élő Csiki-puszt, Csiki-hegyek és Csiki csárda elnevezések őrizték meg az utókor számára.

A Budaörsön már évek óta folyó helytörténeti kutatások során számos okleveles és topográfiai adatot, valamint a területen folyó építkezések nyomán számos tárgyat is összegyűjtöttek. Az önkormányzat tulajdonában lévő, beépítetlen 083/2 helyrajzi számú ingatlan látszott a legalkalmasabbnak arra, hogy a középkori település maradványait beazonosítsuk.

Az önkormányzat anyagi támogatásával és a helyi civil szervezetek tevékeny közreműködésével 2002. szeptember 16–27. között folyó ásatások során sikerült a település egy részletét feltárni.

A Törökugratót nyugatról szélés Budakeszi-árokban, a Muskátli utca melletti beépítetlen területen nyitott szelvényekben egy félig földbe mélyített veremház, egy árok, egy kemence és számos gödör került elő. Nagy valószínűséggel az oklevelekből ismert Csik faluhoz tartozhattak. A házból és a körülötte feltárt hulladékgyűjtőből sok 13–14. századi kerámiatöredék és csontlelet került elő. A terület déli részén az egyik gödörben 16–17. századi kerámiát találtunk, feltehetően egy közeli településről, vagy szőlőbirtokról kerülhettek ide. A 18. században a Zichy-család több épületből álló majorsága települt a környékre.

A komplex kutatás részeként összegyűjtöttük a területre vonatkozó okleveles és térképészeti adatokat, valamint elkészült a még ma is álló, a 18. század óta működő, és 1945-ben elpusztult Csiki csárda pincéjének műemlékvédelmi felmérése.

A leletek és a dokumentáció a szentendrei Ferenczy Múzeumba kerültek.

MESTER EDIT

40. Budapest, I. Kapucinus utca 4–6.

B, LT, A, Á, Kö, Tő

2002. július 8. és november 6. között leletmentő ásatást folytattunk a telken. A korábban (2001. november 5. és 26. között) lefolytatott szondázó kutatás komoly középkori és török kori beépítésre lelt a 4. számú telken, ezért mindenképpen szükségessé vált a teljes feltárás. A 4. számú telken 6 hétig, a 6. számú telken 8 hétig tartott a munkánk, melynek során feltártuk a középkori Szent István külváros két városi telkét.

A 4. számú telken feltártunk két, utcára merőleges török kori pincét, a telek ÉK-i sarkában húzódó pince ÉK-i sarkát elvágta egy újkori pince, a délebbi török kori pince pedig egy középkori, habarccsal kötött kőfalú pince utca felé eső meghosszabbítása volt. Betöltésének nagy részét török kori leletanyag alkotta, de alatta három középkori használati réteget találtunk. A középkori pince K-i fala mellett egy kis ülepítő akna és egy belőle kinyúló csatorna húzódott DK felé. A telek Ny-i felében, középtájt egy félig földbe mélyített Árpád-kori veremházat bontottunk ki. A háztól É-ra szintén Árpád-kori cölöpszervezetes építmény nyomait tártuk fel, ettől É-ra pedig egy nagyméretű kemence omladékát. A telek ÉNy-i sarkában egy nagyméretű, késő középkori beásás (talán pince) került elő. Az eddig leírtakon kívül egy újkori kutat, több Árpád-kori, késő középkori és török kori szemétködröt találtunk.

A 6. számú telken feltártunk egy utcára merőleges török kori pincét. Sárba rakott kőfalai mélyen vissza voltak bontva, belsejében két omladékréteget találtunk. A korábbi pusztulás nyomait (vastag patikos égésréteg) csak félig takarították ki, és ezután egy vastag kőlapokból rakott padlószintet alakítottak ki rajta. Emiatt a pince

5 MRÁV ZSOLT–OTTOMÁNYI KATALIN: A legio II. adiutrix Caracalla alamann háborújában. – Egy új feliratos szarkofág Budaörsről, Spec. Nova következő kötete (2004).

ce keleti, utca felé eső részén alacsonyan, hátsó, udvari részén magasan húzódott a kőlapos szint, mintegy dombot képezve. Mivel a pince még egyszer beomlott, ezért a kőlapos szinten újabb vastag, égett paticsréteget tártunk fel, valamint egy kályhaomladékot nagyméretű vályogtéglákkal. A pince felett álló ház falát valószínűleg a második lakóperiódusban nyugat felé kibővítették. A telek D-i szélén egy 15. századi betöltésű, megközelítőleg négyzet alakú pince húzódott. A löszös altalajba vágott falait valószínűleg fabélés támasztotta. A telek közepe táján egy relatív nagyméretű, földbe mélyített Árpád-kori pince volt. Járófelülete keményre letaposott, sarkain és oldalain cölöplyukak tartották ácsszerkezetét. A pince ÉNy-i sarkát egy másik Árpád-kori pince beásása vágta el. A második pince bélelése szintén cölöpszerkezetű fabélés lehetett, K-i oldalán keskeny, altalajba vágott lépcsőfokok vezettek lefelé. A telek É-i sávjában egy 6 m mély, téglalap alakú, szintén fabélésű, Árpád-kori betöltésű emésztő volt.

Az eddig leírtak mellett feltártunk még két bronzkori, egy kelta, egy avar, valamint több Árpád-kori, késő középkori, török kori és újkori személtgödröt, egy újkori kutat és egy kavicsokkal burkolt kis középkori udvarszínt az ÉK-i sarokban.

Munkatársak: Mester Edit, Végh András.

BENDA JUDIT

41. Budapest, I. Országház utca 33–34.

Á, Kö, Tő

Az Anjou rezidencia nevű épületek építését előkészítendő lebontották az Országház utca 33. és az Országház utca 34. alatti épületeket, így folytatódhatott a régészeti kutatás. Az Országház utca 33. alatt az Árpád-kori városfal külső oldalát lehetett igen jól megfigyelni, továbbá az Anjou-kori városfal újabb szakaszait tudtuk kiásni.

Az Országház utca 34. alatt az Árpád-kori városfalhoz kapcsolódva egy patkótorony került napvilágra. Ennek É-i külső lábazati szintjére ültették rá az itt is előkerült gerendavázis török kori falat. Az Anjou-kori városfalnak is újabb szakaszát sikerült feltárni.

BENCZE ZOLTÁN

42. Budapest, I. Toldy Ferenc utca 9.

Kk, Tő, Ű

A Budapesti Történeti Múzeum Középkori osztálya 2002. július 15. – augusztus 2. között a Budavári Önkormányzat megbízásából előzetes régészeti szondázást végzett a Toldy Ferenc Gimnázium kertjében, illetve tornapályáján; a tervek szerint ezen a területen építenék fel a gimnázium új tornatermi szárnyát. Az előzetes régészeti szondázó kutatás tisztázni kívánta, hogy találhatók-e a területen teljes feltárást igénylő régészeti objektumok, illetve milyen mélységben és milyen kiterjedésben helyezkednek el ezek.

Egy K–Ny-i irányú szelvényt készítettünk a salakos tornapályán 3 db 4×4 m-es szelvény kijelölésével. A tornapálya a II. világháborúban elpusztult Donáti utca 28. számú ház helyén található. A szelvényt úgy tűztük ki, hogy lehetőleg a lebontott ház udvarán dolgozhassunk. Ezenkívül a gimnázium kertjének DK-i sarkában, a Donáti utcához vezető lépcső előtt jelöltünk ki még egy 4×4 m-es alapterületű kutatószelvényt.

A tornapályán és a gimnázium kertjében kiásott szondák eredményei jelentősen különböztek egymástól, ezért ezeket külön-külön ismertetjük.

A tornapályán a salakos felszín megbontása után mintegy 40 cm mélységig a korábbi tornapályák többször megújított felszíneit találtuk. Ez alatt a lebontott lakóház elplanírozott omladéka helyezkedett el, amely beborította az egykori udvar felszínét. Az omladék viszonylag nagy mennyiségben tartalmazott II. világháborús löszert, robbanóanyagot (fel nem használt aknavetőgránátokat, kéziggránátokat). Az egykori udvar felszíne alatt a 19. században készült feltöltést találtunk, amely egy K–Ny-i irányú kövezett utat fedett el. Az út É-i szegélyét tárhattuk fel, mindhárom szomszédos szelvényben. Készítésének idejét az út alatt található feltöltésben talált leletek (pénz és kerámia) alapján a török kor idejére helyezhetjük. Ezt az útréteget is felbontottuk, majd eltávolítottuk a már említett török kori, átlagosan 30 cm vastag feltöltést, amely egy újabb útréteget fedett el. Ez utóbbi útréteg szintén K–Ny-i irányú, és ugyancsak É-i szegélyét sikerült megtalálni. Felszíne erősen lejt nyugatról kelet felé. Az út kétrétegű volt, alsó része nagyméretű és közepes, lapos kavicsokból készült (kb. 10 cm vastag), amelyre többször hordtak rá, feltehetően megújítás céljából, sódert, köveket, kavicsot, ezáltal az útréteg teljes vastagsága mintegy 40 cm. Készítési idejét meghatározták az útréteg belsejéből és felszínéről előkerült pénzek és kerámiatöredékek: eszerint az út a késő középkorban, a 14–15. században készült és volt használatban. Az útréteg alsó kavicsait közvetlenül a márgás altalajra fektették.

A szelvényekben az út mellett egyéb régészeti objektum nem került elő.

A gimnázium kertjében nyitott kutatószelvényben először kb. 1 m-es mélységig modern feltöltést találtunk, amely egy korábbi felszínt fedett el. Ez alatt egy igen nagy vastagságú köves, márgás feltöltést tártunk fel, amelyet a gimnázium építésének idején kialakított támfal mögé töltöttek. A mintegy 3,5 m mély feltöltés alján lapos, nagyméretű kövekből kirakott, kövezett felszínt találtunk, amely enyhén lejtett nyugatról kelet felé. A kövezetet közvetlenül a márgára rakták.

Összefoglalva a fent elmondottakat a szondázó kutatás a tornapályán (Donáti u. 28.) egy középkori eredetű, K–Ny-i irányú út részletét tárta fel, amely a mai Vám utca meghosszabbításában a hegyoldalra merőlegesen, meredeken haladt felfelé. Az utat a török korban feltöltötték, majd egy kissé megemelt szinten újból használatba vették. A török kor végén készült térképeken és

látképeken azonban már nem ismerhető fel, addigra eszerint megszüntették és az újkorban sem használták. Az iskola kertjében a jelentős újkori földfeltöltés alatt bizonytalan korú kövezett felszínt tártunk fel.

A tervezett építkezés megvalósítása előtt szükséges elvégezni a középkori útnak és környezetének teljes feltárását a tornapályán, valamint a kövezett felszín és az ehhez kapcsolható esetleges objektumok feltárását a kertben az építkezés által érintett területen.

BENDA JUDIT – VÉGH ANDRÁS

43. Budapest, II. Kapás utca, karmelita kolostor Ró, Kö

A részletes tanulmányt lásd a 117. oldalon!

BENDA JUDIT

44. Budapest, II. Tölgyfa utca 3.–Henger utca 2. U, R, B, Ró, LT, Kö, Tő

A telken (hrszt.:13509), ahol a BKV használaton kívüli villamos remíze áll, a Terra-dom Kft. megbízásából végeztünk régészeti feltárást az építkezést megelőzően. Korábban már sor került egy kisebb, szondázó jellegű kutatásra, valamint a tervezett épület A és B szárnyának megelőző feltárására. Az újkori épületekkel erősen bolygatott telken török kori, középkori, római és őskori objektumok kerültek elő.

A 2002. július 8. és szeptember 20. közötti feltárással befejeződött a II. kerület Tölgyfa u. – Henger u. – Feketesas u. által határolt területen 1999-ben elkezdett kutatássorozat. Idén a szóban forgó terület utolsó, még feltáratlan É-i részének vizsgálatát végeztük el, amely az új épület C és D/3 épületszárnya.

Az idei ásatási évadban előkerült legkorábbi leletanyagot a *neolitikum* időszakából származó néhány gödör, cölöplyuk betöltéséből nyertük. Közülük kitűnik a középkori gödörrel vágott 751. objektum a zselízi kultúrára jellemző igen gazdag kerámiaanyaggal. Emellett megemlítendő egy másik gödör, melyből egy plasztikusan kidolgozott tehénfejvel díszített agyagedény oldal-törödéke került elő.

Az U/12-es és V/12-es szelvényben tisztán megfigyelhető volt egy kávébarna színű réteg, mely közvetlenül a sárga altalaj felett húzódott. E réteg a telek délebbre eső területein végzett korábbi feltárások folyamán sehol nem volt megfogható, mindenütt a sötétbarna-fekete, késő bronzkori réteg feküdt a bolygatatlan sárgán, mely egyben akkor az objektumokból gyűjtött legkorábbi leletanyagnak is mutatkozott. Mivel a barna rétegből kevés, de jellegzetes pelyvás soványítású neolitik kerámia származott, emellett neolitik objektumok is előkerültek, joggal feltételezhetjük, hogy itt az újkori telep kultúrrétegének maradványát fogtuk meg. E réteg fölött már egy többnyire bolygatott, újkori törmelékkel, római és késő bronzkori kerámiával vegyes fekete agyagos szint következett.

A feltárási területen kívül, egy teherautó-rámpa bontása során a markoló több objektumot bolygatott meg, melyek közül az egyik valószínűleg a neolitikum időszakára datálható gyermeksír volt (797. obj.). A kisgyermeket hátával a gödör falához állítva helyezték a gödörbe, lábánál külön kimélyítve a kis gödör fenekét. Nyaka táján két átfúrt kőgyöngyöt találtunk.

A T/12-es szelvényben egy teknős aljú, nagyobb méretű gödörből (805. obj.) előkerült belül megvastagodó, úgynevezett szubkután füllel ellátott táltörödéke a terület késő *rézkori*, bolezási meglepedését bizonyítja.

A feltárási őskori anyagának túlnyomó részét a késő *bronzkori* leletek adták. Néhány egyszerű gödör mellett a terület ÉNy-i részén (792. obj.) – a korábbi feltárások során már feltárt – egymásba ástott gödörregyütteshez hasonló komplexum is előkerült, mely gazdag késő bronzkori, az urnamezős kultúrába tartozó síkozott peremű, árskolt vállú díszítéssel ellátott kerámiaanyagot szolgáltatott. A komplexum bontása során feltűnően nagy mennyiségű, több esetben áglyenomatokat is tartalmazó paticsanyagot gyűjtöttünk, mely egyértelműen felmenő falú házak meglétére utal a telepen.

Az ásatási terület Ny-i szélén, nagyjából É–D-i irányban egy 80–100 cm mélységben megmaradt V-keresztmetszetű árok futott, melynek kronológiai meghatározása problematikus. A fekete kevert, újkori réteg alján jelentkező sötétbarna betöltés felső 10–15 cm-es mélységében az árok teljes feltárt kb. 20 m hosszú szakaszán római amphoratörödékeket tartalmazott. Ennél mélyebben azonban jellegtelen őskori (bronzkori?) kerámia származott belőle.

A 789. árokkal vágott 790. objektum betöltésének felső negyedéből is római amphoratörödékek láttak napvilágot, alatta azonban már bronzkori-korvaskori(?) kerámiatörödékek kerültek elő. A gödör alján egy jobb oldalára döntött zsugorított csontváz feküdt, koponyáján esetleg ütésből származó sérüléssel.

A rámpa helyén egy *kelta* gödör is felszínre került (796. obj.), melynek erősen hamus, faszenes betöltéséből a késői időszakra datálható kerámiaanyag származott.

A területen a *római korból* mindössze egy kisebb méretű gödröt tudtunk feltárni.

A nagy mélységű újkori pusztítás miatt a terület ezen részén nem tudtuk megfigyelni a *középkor* korábbi időszakának településnyomait, rétegeit, kizárólag a nagyobb mélységű, későbbi objektumokat lehetett feltárni. Előkerült egy kút (809. obj.), amelyet legkésőbb a 16. század első felében betöltöttek. (A kutat teljes mélységéig statikai okok miatt nem lehetett feltárni.) Érdekessége, hogy keleti oldalán egy beálló merítőrészt alakítottak ki, melynek alját kővel és téglákkal rakták ki. A több tárolóverem közül leletanyagában a 782. objektum emelkedett ki. Ebből számos egész edény (korsók, fazekak, kupák, fedők) és jelentős üveglelet került napvilágra. 50–70-re tehető a kettős kónikus palackok száma, valamint hét egyenes peremű, csipkézett talpszegélyű, függőlegesen bordázott oldalú, 15. századi velencei üveg-

poharat találtunk, melyek közül hat festett, aranyozott díszítésű, kobaltkék és zöld fonálrátéttel. Ezenkívül rengeteg szőlőmagot tartalmazott a gödör betöltése.

A terület É-i részét nagyméretű (legalább 8×5 m belméretű), törtkőből épített pince foglalta el. Építésének pontos idejét nem ismerjük, a terület K-i felének metszetalán a beton megerősítés alatt a pincén kívül római kori rétegeket lehetett megfigyelni, amelyeket a fal mind átvágott, az építési szint már a megerősítés alatt volt. Használatával a 16. század második felében hagytak fel, betöltésébe a hódoltság kor folyamán két nagy gödröt is ástak (az egyikből egy szemeskályha omladéka került elő). A pince lejárata nyugat felől nyílt, az ajtó feletti hevederívet téglából rakták. Dél felé szintén nyílt egy ugyanilyen építésű ajtó, amely a pincének egy alacsonyabb szintű, az altalajba vágott, falazat nélküli mellékhelyiségébe vezetett.

KOVÁCS ESZTER – H. KÉRDŐ KATALIN – SZILAS GÁBOR

45. Budapest, III. Hrsz.: 19905/11

Ó, Ró

2002. július 8-án és 10-én tartottunk helyszíni szemlét a frissen parcellázott, utcanevekké még el nem látott területen. A telken társasház építése kapcsán az előírt régészeti célú megfigyelés nélkül végeztek földmunkát. A szemle során a metszetalban – a Bojtár u. 34. alatt már részben feltárt – őskori telep cölöplyukait illetve három, római kori V-alakú árok metszetét figyeltük meg.

Másnap elvégeztük a metszetalakban még látszó objektumok dokumentálását, amelyek során a következő megfigyeléseket tettük.

A megfigyelés nélkül kimarkolt felület 19×10 m alapterületű, téglalap alakú volt. A négy fal közül az É-i, D-i és K-i metszetalakban figyeltünk meg objektumokat, a Ny-i metszetalban nem voltak jelenségek.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a Bojtár u. 34. telken feltárt késő bronzkori telep maradványai (cölöplyukak) ide is áthúzódhatnak, a rétegsor is azonos. Telkünk metszetei alapján úgy tűnik, hogy minden cölöplyuk a murvás szint tetejéről indul (tehát azt vágja), így nincs két fázis. A terület Ny-i felében egy hármás árokrendszer húzódik, amely stratigraphiai elhelyezkedése miatt későbbi, a V-alakú metszet alapján római korinak határozható meg. A telek K-i felében mutatkozó meszes, teguladarabos planírozás pedig egy közeli római épület maradványaira utalhat.

A dokumentálás során szórványként vasdarabokat (a 3-as beásásból) tegulatöredékeket és őskori kerámia-darabokat tettünk el (D-i metszetal).

TÓTHNÉ LÁNG ORSOLYA

46. Budapest, III. Bécsi út 136.

Ró

A Bécsi út Ny-i oldalán újabb bevásárlóközpont létesül. A csúszásveszélyes területen (hrsz.:16266/7) a leendő

épületegyüttest támfal kiképezésével védik. Az épületek a terület középső részén, cölöpalapozással készülnek, a régészeti érdekeltőségű sávban parkoló létesül. A katonaváros Ny-i, úgynevezett Bécsi úti temetőjének több sírját ismerjük a környező telkekről is, többnyire leletmentésből, ezért a beruházás megkezdése előtt régészeti feltárást végeztünk 2002. szeptember 3.–október 4. között. A terület több pontján kezdtük meg gépi munkával a szondázást, a támfal létesítésével és a tereprendezéssel párhuzamosan. Mivel a beruházás által érintett szintmagasságig régészeti jelenséget nem tapasztaltunk, két helyen jelöltünk ki szelvényt.

Az É-i, I. szelvényben köves-márgás talajban mélyítettünk, régészeti jelenség nélkül. A Bécsi út és a meglévő távhőcsatorna között kialakított 2. szelvényben többszöri tereprendezés eredményeképpen létrejött több méteres újkori feltöltés alatt sötétbarna római rétegre bukkantunk, melynek felső rétegét Kr. u. 4. századi érem keltezi. A sötétbarna réteg alsó részében hamvasztásos sírt bontottunk ki, három egyfűlű nyersszínű korszó, mécses és bronzfibula melléklettel. A szelvény DNY-i részében K-Ny-i irányú téglasír volt, melléklet nélkül. A sírok és a római réteg mélysége több méterrel a beruházás által várhatóan megbolygatott szint alatt van, így további feltárást nem folytattunk.

Az ásatáson Anderkó Krisztián ásatási technikus vett részt.

FACSÁDY ANNAMÁRIA

47. Budapest, III. Bécsi út 310.

U, Ró, Kk

A BTM Aquincumi Múzeuma 2002. október 8. és november 29. között végezte a Testvérhegy néven ismert lelőhely megelőző régészeti feltáráának III. ütemét. Az előzőleg június 3. és szeptember 6. között lezajlott első két ütem alkalmával közel 1300 m² beépítendő területet tártunk fel. Az ásatás legfontosabb régészeti objektuma egy, a római kortól a késő középkorig használt ÉNy-DK irányú, hétrétegű út hét rétege volt, illetve egyéb, az utat kísérő jelenségek is előkerültek: vízelvezető árkok, földútra utaló keréknyomok és egy falrészlet. A feltárást során összesen 12 periódust tudtunk elkülöníteni: a legkorábbi horizontot őskori (neolitik) szórványanyag, a legkésőbbit az újkori téglagyártást kísérő objektumok jelentették.

A III. ütem során két új felületet nyitottunk, illetve a telek északi részén folytattuk egy, már megnyitott felület bontását. Itt (B felület) a rábontás során a vékony (60–80 cm), újkori kerámiával keltezhető feltöltés alatt a már említett útfelület folytatását találtuk meg K felé. Az így körvonalazódott útrészlet szélessége egyelőre 10 m(!). Az útfelület tisztítása során előkerült vasdarabok, patkótöredékek középkori használatra mutatnak.

E fent leírt felülettől délre alakítottunk ki egy újabb szelvényt (D felület). A 600 m²-nyi új felületen a diagonális út már nem került elő. A szelvény keleti felé-

ben salakos betöltésű, újkori cölöp- és pillérhelyek alatt több, ÉNy-DK irányú keréknyomot figyeltünk meg a sárga homokos talajon. Nyugat felé elszórtan, rendszert nem mutató sekély cölöplyukak és lenyomatszerű folatok mutatkoztak, betöltésükből kevés római kori házikérámia, állatcsont és építési törmelék került elő. A felület középső részén – szintén ÉNy-DK irányban – egy 60 cm széles, földbe rakott, kb. 70 cm magasan álló fal került elő, talán kerítésfal lehetett. A falrészlet keleti oldalán három, a fallal azonos irányú árkot bontottunk ki, betöltésükből római kerámia (pl. mortarium) származik. A falrészlet nyugati oldalán más rétegvizonyokat dokumentálhattunk: a falhoz többször egymás után omladékos, szenes, paticsos szinteket planíroztak. Az elbontott rétegekből a keleti oldalhoz képest lényegesen több római házikérámia-töredéket és terra sigillata darabot gyűjtöttünk. Ezen rétegek leletanyaga alapján a fal készítése idejét a római korra tehetjük.

A telek legdélebbi részén is új felületet nyitottunk (E felület). A szelvény középső részében megjelent az A és C szelvényekben már kibontott, hétrétegű út újabb, szintén ÉNy-DK irányú szakasza. A legfelső útréteget egy 16. század közepi ezüstpénz keltezte.

TÓTHNÉ LÁNG ORSOLYA

48. Budapest, III. Bojtár utca 33.

Ø

Előzetes bejelentés után 2002. szeptember 25–27. között végeztünk megfigyelést a telken.

A helyszínen autószalonnak bővítését kezdték meg, amelynek során 170 m² területen 12 db pontalap kialakítását tervezték. A 80 cm mélységig leásott pontokon a vastag betonréteg alatt csak újkori építési törmelék figyeltünk meg a sötétbarna földben, régészeti lelet, vagy jelenség nem került elő.

TÓTHNÉ LÁNG ORSOLYA

49. Budapest, III. Bojtár utca 34.

B, Ró

2002. április 3-án kezdtük meg a telken (hrsz.:19899/5) a próbafeltárást. A területre a beruházó alapincézett épületet tervezett, a földet 3 m mélységig szándékozott kiemelni.

A feltárást indokolták a közelben már korábban előkerült régészeti jelenségek, így az 1931-ben előkerült úgynevezett Testvérhegyi római kori villakomplexum és út, a Bojtár u.–Husztai út sarkán 1982-ben előkerült késő bronzkori gödör, a Kaszásdűlő–Csikós utcában 1980–81-ben feltárt villa, és a Kunigunda u. 39. sz. alatt 2001-ben előkerült római út, illetve ősi és római kori sírok jelenléte. A telken és közvetlen környékén korábban semmilyen régészeti kutatás nem folyt, így nem volt információ a terület ősi vagy római kori beépítettségéről.

A területen É–D-i irányban egy 25×5 m alapterületű árkot („A”) és egy kb. 5×5 m-es, K–Ny-i irányú felületet („B”) nyitottunk. A két szondát már az elején összekapcsoltuk. Az ásatás három hete alatt előkerült római útrészlet és őskori objektumok a teljes felületű feltárást tették szükségessé. A kutatás során összesen legalább négy periódust tudtunk elkülöníteni.

A viszonylag vékony újkori feltöltés alatt egy szintén újkori fakonstruktions szerkezet részletei bontakoztak ki, illetve két beásás. Az újkori objektumok alatt egy római korra keltezhető – valószínűleg földút – részletét sikerült dokumentálnunk, felületén érmekkel, keréknyomokkal. Ez utóbbi része lehetett a korábban már több ponton megtalált ÉNy-DK-i irányú diagonális útnak. A római szint alatt egy – eddigi megfigyeléseink szerint – két periódusú késő bronzkori telep két (három?) félköríves záródású házának cölöplyukai rajzolódtak ki. A feltárt cölöpszerkezetes épületek eddigi adataink szerint speciálisan a késő halomsíros-kora urnamezős időszakra jellemzőek (RBD eleje), de itt is ritkaságnak számíthatnak. A Kárpát-medencében jelenleg csupán Dunakeszi, Székesdűlőről és Budapest, III. kerület Bokor u.–Gala-gonya u. sarkáról ismerünk hasonló objektumokat.

TÓTHNÉ LÁNG ORSOLYA – SZILAS GÁBOR

50. Budapest, III. Kiscelli utca 98.

R, Ró

2002. március 11.–május 3. között megelőző feltárást folytattunk a telken tervezett társasház alapterületén, ahol a mélygarázssal már régészeti rétegeket érintenek. A területet már korábban erősen megbolygatták az újkori csatornavezetékekkel.

A hely fontosságát az a római kori ipartelep jelzi, amelynek részletei az 1960-a évek második felétől egészen az 1970-es évek végéig a szomszédos, Bécsi út 120–128. sz. telkeken folytatott feltárások eredményeképpen kerültek elő. A Kr. u. 1. sz. végéről ismert fazekastelepet a legiotábor téglavetőjének létesítése követte, amely a 4. sz. végéig folyamatosan működött.

A telek Ny-ról K felé lejtő domboldalon fekszik. A domborzati viszonyoknak megfelelően a régészeti rétegeknél is nagy különbségek jelentkeztek, a telek nyugati végében ugyanis a felső rétegeket a domboldalba vágott terasz kialakításakor már jóval korábban eltávolították.

Az őskort a lelőhelyen a középső rézkori Ludanice kultúra képviselte. A feltárt területen egyenletlenül oszlottak meg az őskori objektumok. Az I. kutatóárokban egy nagyméretű, korongos fülekkel ellátott tárolóedény töredékei feküdtek az egykori járósíntzen. Közvetlenül mellette tártuk fel az 1. gödröt gazdag leletanyaggal. A többi rézkori objektum ettől keletre került elő. Ezek közül is kiemelkedett egy 1,5 m átmérőjű kemence, amelynek alját egy kb. 60 cm átmérőjű felületen, nagyméretű edények oldaltöredékeivel rakták ki. A leletekkel kapcsolatban kiemelő, hogy a felülethez képest igen sok

magkövet és pattinott kőeszközt, köztük két obszidiánt találtunk.

A római kort a szomszédos telkeken feltárt ipartelep „kiszolgáló” vagy csatlakozó létesítményei, műhely és csatornarészletek képviselték. Feltehetően már a római korban kövekkel rakták ki az egykor erre folyó patakmedret, amely átvágta az őskori réteget. Azonkívül római szövőszéknehezékeket és a hozzá tartozó épületrész omladékát tártuk fel. A telek keleti végében épületplanírozásokat találtunk falfestménytöredékekkel.

NÉMETH MARGIT – HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS –
KIRCHHOF ANITA

51. Budapest, III. Ladik utca 9.

Ró, Ú

2002. július 18. és augusztus 2. között végeztünk megelőző feltárást a fent említett telken (hrs: 19250/8). A területre nyolcszögletű épületet terveztek, cölöp-alapozással.

Munkánkat a következő adatok ismeretében kezdtük meg: részben az utca É-i oldalán húzódik a régészeti szakirodalomban Ladik utcai temető néven ismert római kori temetkezési hely, az utca Ny-i végénél pedig Zsidi Paula 1994-ben K-Ny irányú, valószínűleg cölöpköteg-rendszer részletét tárta fel. A területtől D-i irányban húzódott az aquincumi katonaváros valószínűsíthetően közigazgatási negyede. Mindezek alapján szükség volt a telek megelőző feltáráására, ahol elsősorban a cölöpkonstrukció további részletére számítva É-D-i irányú, 5 m széles, 3 m hosszú árkot húztunk.

A gépi bontás megkezdésekor, még az újkori, épülettörmelékes rétegből kb. 50 cm magas római kori mészkőszobor torzója került elő (Jupiter?), ami arra utal, hogy a közel száz éves és a mai napig álló egykori harisnya-gyár épületeinek kialakítását megelőzően itt nagyarányú tereprendezést végeztek, és ennek során több régészeti emléket semmisíthettek meg. Ez a szobortöredék talán a közigazgatási negyed egyik szentélyéből származhat. A gépi bontás során kiderült, hogy a területet kb. 4 m mélységig a fent említett újkori építési törmelékkel töltötték fel több szakaszban. Az épülettörmelékes rétegsorok K-i és É-i irányú erőteljes lejtése arra utal, hogy nagy szintkülönbségeket kellett kiegyenlíteni, illetve, hogy a terület DNy-i sarkában kisebb kiemelkedés volt korábban. A jelenlegi járószint alatt 4 méterrel, az épülettörmelékes rétegek alatt vékony (10 cm) tűzeges elterítés látszott, teljes felületen. Ez ismét mesterséges tereprendezés nyoma lehet, újkori anyag került elő a bontásból. Ez alatt szürke iszapos, homogén szürke szint következett, szintén újkori anyaggal. A továbbiakban – a nagy mélység és így a dúcolás miatt – csak az árok D-i végében mélyítettünk tovább intenzívebben, a felület többi részében a feltörő víz miatt elsősorban szivattyúztunk. A D-i részen kialakított szondában a szürke iszapos réteget bontottuk tovább, ebben vaskiválások részek voltak (buzgárok helyei) leletanyaga pedig újkori volt. A

réteg kb. 1,2 m vastagnak bizonyult és szintén lejtett K, illetve É felé. Alatta előbb egy rozsdasávos sárga, majd fehér homokos réteget bontottunk el szintén újkori leletanyaggal; a mai szinttől 7 m mélyen megálltunk.

Ezen rétegsorok – a fentiekhez hasonlóan – kelet (a Duna felé) és észak felé is lejtettek. A szonda DNy-i sarkában itt is megfigyeltük azt a kiemelkedést, amely a jelenleg is álló épületek alá húzódik. Elképzelhető, hogy a közelben már többször regisztrált úgynevezett Arany-hegyi-patak medrét és annak partját találtuk meg, ezt csak további mérések alapján lehet biztosan megállapítani. A további mélyítést az egyre nagyobb területen beszivárgó víz és a nagy mélység miatt nem folytattuk.

A feltárás római kori objektumok szempontjából negatív eredménye arra utalhat, hogy a korábban megtalált cölöpköteg-rendszer vagy nem erre húzódott tovább, vagy a számos újkori bolygatás és áradás oly mértékben tette tönkre a lelőhelyet, hogy itt már régészeti jelenségeket megfigyelni nem lehetett. A szórványként előkerült szobor, emberi csont- és kerámiatöredékek azonban a terület római kori használatára utalnak.

TÓTHNÉ LÁNG ORSOLYA

52. Budapest, III. Lajos utca 18–20., Bécsi út 17–21. Ró

A fenti, több telek összevonásából kialakított ingatlanon a III. kerületi önkormányzat szociális bérlakások építését tervezi. Az építkezés során mélygarázs is létesül, mely a régészeti védeltséget élvező lelőhelyet megsemmisíti. Az építkezés előtt teljes feltárást folytattunk 2002. június 24.–augusztus 16. között. A felső, újkori kevert talajréteget gépi munkával szedtük le, kb. 1,50 cm mélységben. A telek erősen lejt, a Bécsi út és Lajos utca között kb. 2,50 m szintkülönbség van.

A feltárás során erősen köves, sóderecs réteget figyeltünk meg, mely valószínűleg vízműsítés eredményeként került ide. Ezzel magyarázható, hogy a várt római kori vegyes rítusú temető parcelláját itt nem találtuk meg.

A kora római korból a Bécsi út sávjában útmaradvány tártunk fel, melyet Domitianus érem keltez. Az út alatt két kemence alsó részének maradványait bontottuk ki, az egyik egy cölöpszerkezetű ház sarkában állt.

A köves réteg alatti fekete, humuszos rétegből objektum nélkül kerültek elő a különböző kerámiatöredékek, közöttük füstölőtál, dörzstál és sok korai terra sigillata töredék.

Az ásatáson technikusként közreműködött Anderkó Krisztián.

FACSÁDY ANNAMÁRIA

53. Budapest, III. Lajos utca 71–89.

R, B, LT, Ró, Á, Kö

Az ingatlanon (hrs:14641) 2002. május 16. és november 22. között végeztünk először régészeti felügyeletet, majd hitelesítő és megelőző feltárást.

A terület D-i kétharmadán sikerült azonosítani, majd többhónapos kézi földmunkával újból kitisztítani az 1988–1989 években kijelölt, és részben vagy teljesen feltárt régészeti szelvényeket.

A terület D-i felében, (elsősorban) DNY-i negyedében nagyobb érintetlen felületeket, illetve csak részlegesen feltárt 2,5×5 m alapterületű régészeti szelvényeket találtunk. Itt, a korábbi telekbeosztás szerint négy nagyobb, K-Ny-i tájolású, modern (19–20 századi) pince alapozásakor bolygatták a rétegsorokat. A vázolt körülmények ellenére kb. 10–15 középkori, 12–17. század közötti intervallumra keltezhető hulladékgödört, egy Árpád-kori épület Ny-i felét, 3 római kutat (Kr. u. 2. század), mintegy 60 római temetkezést (többségében 3–4. századi csontvázas rítusú sírt, vagy sírroncsot), és kb. egy tucat őskori objektumot (gödört?) sikerült azonosítani, részben, vagy egészen feltárni. A kora és késő bronzkori, illetve rézkori gödörök között 2 esetben zsugorított csontvázas temetkezést figyeltünk meg.

A terület É-i felében (Lajos utca 83–89.) folyamatosan, de egyre ritkábban kerültek elő római sírok.

Az egykori Lajos utca 81–83. számú telkek K-i végében Kr. u. 2. századra keltezhető római őrtorony falazatának ÉK-i sarka jelent meg a temetőhorizont alatt. (Az objektum déli falát, illetve DK-i és DNY-i sarkát már felmérték 1989-ben).

Az őrtorony sarkától ÉÉNy-i irányban kavicsos, murvás, többretegű római út Ny-i széle jelentkezett, közvetlenül az újkori feltöltés alatt, melyet teljes szélességében csupán az egykori Lajos utca 89. sz. telek K-i végében sikerült letisztítani; (a nyomvonal irányának, szélességének, az útszövet teljes vastagságának megfigyelését itt újkori pincék, tímárkádák és világháborús bolygatók nehezítették). Az út Ny-i szélén (a Lajos utca 87. és 89. sz. ingatlanok nyugati felében), az úttal azonos tájolású épületek álltak a 3. században, melyeket többször átépítettek (leszűkítések, falkiszedések), vagy megújítottak (padlók, planírok és újabb járórétegek). Az épületeket és az utat már biztosan nem használják a 4. század közepe táján. Csontvázas sírok (főleg tegula-béltűek) jelentek meg a házak között és az út felületébe ásva is, bár szórványosabban, mint a Lajos utca 83–85-től D-re. Szórványos La Tène és egyéb őskori gödöröket találtunk a római falak alatt.

A Lajos utca 85. sz. telek É-i szélén két, korábban egy tagban, teljesen feltárt felülettől É-ra 3 m széles, V-metszetű, K-Ny-i tájolású, kora római védműárkot (fossát) figyelhetünk meg az ásatási terület teljes szélességében. Az árok felett, illetve D-i oldalán római kori épületeknek már nem volt nyoma, É-i szélén több (összesen 7) kisebb tűzhely és egy nagyobb (egykor minimum 4 m belmagasságú) mészegető kemence került elő. A 3. század végi és 4. századi sírok ebben a zónában is a kései temető É-i terjeszkedését, illetve a canabae D-i határának feladását, a lakott városrész pusztulását jelzik.

HABLE TIBOR – KÁRPÁTI ZOLTÁN

54. Budapest, III. Óbudai Gázgyár.

volt tisztviselőlakások

B, LT, Ró

Az Óbudai Gázgyárhoz tartozó volt tisztviselőlakások és a Duna partja közötti sávon (hrs. 19333/29 és 19333/32) mélygarázsos lakópark építését tervezték. A kutatások a terveknek megfelelően – és figyelembe véve a területen korábban működött sóderosztályozó nagyméretű, szint alatti betonépítményeit – elsősorban a terület K-i széle mentén folytak.

A 2002. július 22. és szeptember 6. között végzett feltárás első fázisában a feltételezett római kori É-D-i irányú útra merőlegesen három szondát húztunk, gépi segítséggel. Közülük az É-i szonda többméteres mélységig csak folyó sódert tartalmazott, alatta már sötét-szürke folyami iszap volt. A másik két szondában azonban a sóderos réteget 20–150 cm mélyégben, a Duna irányában vastagodva találtuk. A sóderos réteg feletti újkori feltöltés az érmek alapján 1882 után keletkezett. A rétegből származó nagy mennyiségű római kori lelet (tégla, kerámia, falfestménytöredék) alapján a meginduló polgárvárosi (?) feltárások „meddő” anyagát, valamint a Gázgyár építése során „kitermelt” földet, benne pl. rontott dörzstáptöredékekkel, salakkal stb. helyezték el itt. A szondák eredményei alapján három, nagyjából 10×10 m-es szelvényt nyitottunk É-D-i irányban, ahonnan a felső újkori réteget géppel távolítottuk el.

Az újkori, illetve a sóderos réteg vékony Ny-i széle alatt egy homokos, áradásos feltöltődést figyelhetünk meg, mely a K-i oldalon magasabban (töltésszerűen) jelentkezett, nyugaton pedig keréknyomokat figyelhetünk meg benne. A homokos feltöltés alatt, vele azonos irányítással, kemény, szürke felületű járósínt értünk. Az útréteget északon és délen is átvágtuk, felszínéről a 19. század első feléből és az őskorból származó leletanyag került elő.

Az előkerült útrészlet legutolsó használatának időszakát jelölik az újkori leletek. Az út kitérése, iránya, jellege azonban jól illeszkedik a 2000-ben, a Graphisoft területén feltárt, s római kori réteggel is rendelkező úthoz. Ezen a szakaszon a római kori szintnek nincs közvetlen bizonyítéka. Az úton előkerült keréknyomok távolsága 140 cm, ami azonban a római kori kocsik esetében is használatos tengelytávolság volt. Az út töltésébe belekeveredett őskori anyag jelezte, hogy őskori telepén haladt keresztül.

A viszonylag kis területen folytatott feltárás során az őskor négy kronológiai horizontjának leletanyaga és objektumai kerültek elő.

Az ásatáson előkerült legkorábbi régészeti objektumot egy az 1. szelvényben feltárt K-NY-i tájolású csontvázas sír képviseli. Az elhunytat zsugorítva, bal oldalára fektették, a fej környékén helyezték el a mellékleteket: egy nagyméretű csőtálpas tálat fejjel lefelé fordítva, egy kis kétfülű csészét és egy kisebb csücskös peremű csőtálpas tálat. Sajnos a sír K-i végét egy római

kori gödör vágta, így a vázhoz tartozó koponya hiányzik, a gödörből azonban a koponya töredékein kívül további, minden bizonnyal a sírhoz tartozó mellékletek kerültek elő: egy behúzott peremű, bütyökdiszes tál, illetve egy nagyobb, gömbös testű, függőlegesen átfúrt fülű edény töredékei.

A sír rítusa és mellékletei alapján a középső rész kor időszakára datálható és beilleszthető a Ludanice kultúra ismert fővárosi lelőhelyei közé. A korszak főváros vidékén megfigyelt temetkezési szokására jellemzőek a magányos sírok – amilyen a Duna-parton feltárt sír is lehetett – esetleg néhány temetkezésből álló kis temetők.

A következő régészeti horizontot a Harangedény-Csepel-csoport kora bronzkor II. fázisára datálható települései képviselik. A kora bronzkori települést a római kori út alatti kb. 60–70 cm vastagságú barna kultúrretegéből nagyobb mennyiségben előkerült kora bronzkori kerámia jelzi. A 2. számú kutatóárokban egy vöröses, paticsos folt alatt egy – a sárga altalajba mélyülő – kora bronzkori gödör is előkerült, nagyobb mennyiségű kerámiával és állatsonttal.

A lelőhelyről egy a késő bronzkor végére, az urnamezős kultúra időszakára datálható turbántekercses peremtöredék is előkerült a 3. számú kutatóárok barna rétegéből. Az egyetlen töredék alapján komolyabb településtörténeti megállapítások nem tehetők, elképzelhető azonban, hogy a közelben létezhetett egy urnamezős lelőhely, a kultúra lelőhelyei ugyanis sűrűn követik egymást a békásmegyeri Duna-parton, sőt a szomszédos Hajógyári-szigeten is kerültek elő urnamezős leletek.

A római kori út alatt a terület déli részén néhány szürke, korongolt kelta kerámiatöredék került elő, és a 3. számú kutatóárokban egy mély, paticsos betöltésű gödörből kora bronzkori töredékek mellett kelta cserepek is előkerültek. Ezek egyértelműen jelzik a terület késő vaskori lakottságát, hasonlóan a békásmegyeri Duna-parton korábban előkerült kelta leletekhez.

Munkatárs: Havas Zoltán régészhallgató. A területen talajmintát vett dr. Fülek György a Szent István Egyetem munkatársa.

ZSIDI PAULA – REMÉNYI LÁSZLÓ

55. Budapest, III. Pacsirtamező utca 17.

Ró

Irodaház alapozási munkáit megelőzően végeztünk feltárást a telken (hrsz: 17797) 2002. október 2. és november 18. között. A telek Ny-i felén a tervezett egyszintes mélygarázs alapozása csak újkori rétegeket érint.

Az előző években 1997–2001 között feltárt, a limesutat Ny-ról szegélyező épületsorban álló nagy lakóház telekhatárát sikerült megfigyelnünk. A telekosztás valószínűleg már az 1. század végén kialakult, a két telek kerítése közt ekkor még sikátor húzódott. A terület mikrodomborzati viszonyai, jelentős K-Ny-i lejtése miatt

már a második század első felétől a sikátort megszüntették, s a két telket egyetlen kerítéssel választották el. A 2. század végén 3. század elején ez a kerítés kőből épült.

KIRCHHOF ANITA – MADARASSY ORSOLYA

56. Budapest, III. San Marco utca 24–26.

Ró

A telken (hrsz: 174000–174001) 2002. szeptember 19. és november 22. között folytattunk megelőző feltárást. A katonaváros nagyobb lakóházának részlete került elő, a ház K felé, a San Marco utcai úttest alatt folytatódik. A feltárt épületrészlet a 3. század első felére keltezhető, többszörös átépítés nyomaival. Az utolsó átépítések során alakították ki a fűtésrendszert, többperiódusú, egymást kiváltó praefurniumot és fűtőcsatornát sikerült megfigyelnünk.

Hasonlóan a katonaváros más pontjain mutatkozó tendenciákhoz, a városrész felhagyása után ezt a területet is temetőnek használták. Feltehetőleg az egyik parcella széle lehetett területünkön, két sírt és három állattemetkezést tártunk fel.

KIRCHHOF ANITA – MADARASSY ORSOLYA

57. Budapest, III. Selmeci utca 17.–Zápor utca 23.

Ró

2002. május 9. és május 22. között megelőző feltárást folytattunk a saroktelken. A telek DNY-i sarkánál a járda szintjétől számított 2,95 m mélység lesz az épülő ház alapozásának alja. A felső, újkori rétegeket gépi földmunkával, régészeti felügyelet mellett bontották el. Az alapozási sík a római réteget érintette, illetve a Ny-i oldalon részben bele is mélyült. A római réteg felületének nyesésekor, a telek Ny-i felén három késő római sír jelentkezett. A téglasírokat a római kor folyamán megbolygatták, kirabolták, a csontokat és téglákat visszado-bálták. A harmadik, szintén bolygatott sírból ércek, övcsat és egy erősen korrodálódott vastárgy került elő. Ezt a sírt valószínűleg vakolattal látták el. A többi sírból – a csontokon kívül – leletanyag nem került elő. A téglatöredékeken tabula ansata-s illetve téglalap alakú bélyegek részletei láthatók. A sírokat ÉNy-DK-i irányban tájták.

KIRCHHOF ANITA

58. Budapest, III. Selmeci utca 26.

Ró

Társasház építését tervezték a régészetileg védett telken – az aquincumi canabae területén –, ezért szükséges volt az építkezést megelőző feltárást, amelyet 2002. november 21. és 29. között végeztünk. Az épület alapozási síkja nem érintette a római kori kultúrreteget. A terület római kori beépítettségének megállapítása érdekében 1×7,20 m kutatóárkot nyitottunk, amelyben az

újkori réteg alatt a szürke római réteg jelentkezett. Az árok Ny-i végében egy feltehetően kora római sütőkemencére bukkantunk. A feltárás során leletanyag nem került elő.

KIRCHHOF ANITA

59. Budapest, III. Selmeci utca 29.

Ró

A telken 2002 áprilisában beépítés előtt megelőző régészeti feltárást végeztünk, valamint a pincetömb kiemelése és a szomszédos házak aláréselésének gépi földmunkáival párhuzamosan folyamatos régészeti megfigyelést biztosítottunk.

A leendő mélygarázs alapozási síkja egy steril eróziós réteg alsó határa esik, innen indul egy 30–40 cm vastag római planírozási réteg. A régészeti jelenségek ez alatt a réteg alatt mutatkoznak, így az épület alatt bolygatatlanul megmaradnak.

Az alapozási sík alá mélyített kutatósonda és a liftakna mélyítésének régészeti megfigyelése alapján a San Marco utca vonalában korábban dokumentált 2–3. századi épületsáv Ny-i lezárása nem terjedt ki a kérdéses telekre. A kutatószoncában ültetett növényzet nyomait sikerült megfigyelnünk, feltehetőleg a területünkől K-re eső római épületsáv udvarához tartozhatott.

MADARASSY ORSOLYA

60. Budapest, III. Szőlőkert utca 5.

Ø

2002. október 11. és 28. között építkezéshez kapcsolódóan végeztünk megelőző feltárást a területen (hrs: 18878/22). Ere azért volt szükség, mert az É felől szomszédos telken (Kunigunda utca 39.) 2001-ben római út maradványai, valamint ős- és római kori sírok kerültek elő.

A 3,9×7 m alapterületű szelvényben a gép 1,2 m mélységben szedte le az újkori feltöltést, majd kézi erővel bontottunk tovább. A többrétegű újkori feltöltés (téglatörmelék, salak stb.) alatt egy sötétszürke agyagos szint mutatkozott újkori kerámiaanyaggal, felületén DNy-ÉK-i irányú világos, sárgásszürke betöltésű, 20–40 cm széles árkokkal (?). Az árkok bontásából szintén csak újkori leletanyag került elő. A további mélyítés során egy feketésszürke agyagos szint jelent meg a sötétszürke réteg alatt, amelyből bizonytalan korú apró tégladarabok kerültek elő. A bontást a jelenlegi szinthez képest 2,5 m mélyen fejeztük be értékelhető leletanyag vagy objektum nélkül, jóval meghaladva az épület alapozási mélységét.

TÓTHNÉ LÁNG ORSOLYA

61. Budapest III., Tímár utca 4.

Ró

A telken szondázó jellegű feltárást folytattunk 2002-ben. A 20. századi tereprendezések már a régészeti jelensé-

gek felső szintjeit megsemmisítették, csak néhány római kori jelenséget sikerült megfigyelnünk. Egy Kr. u. 2. századra keltezhető barna humuszos réteget dokumentáltunk. Az ebbe mélyedő későbbi falalapozásoknak a legalsó kősora maradt meg, így a terület beépítettségének jellegére csak következtetni tudunk.

KIRCHHOF ANITA

62. Budapest, III. Záhony utca 4.

Ró

Az aquincumi polgárváros DK-i régiójában, a D-i városfalon kívül végzett ásatást a terület műemléki rendezése tette szükségessé. A feltárás az 1992–94. évben előkerült deversorium melletti fürdőépület (lásd Aq. Füz. I (1995) 44–48.) területének D-i részét, valamint a hozzá K-en csatlakozó udvarrészt érintette, amely a jelzett épületegyüttesnek mintegy egyharmadát jelenti. Az épület Ny-i irányban áthúzódik a szomszédos telekre, ezért a feltárás nem vállalkozhatott a teljes alaprajz tisztázására. Elsődleges cél a már korábban kiásott és visszatemetett alaprajzi részletek, s főleg a bemutatás szempontjából lényeges, 3. századi római kori szintek újbóli felszínre hozatala volt. Emellett elsősorban a római kori épülethez kapcsolódó udvar kisebb, még feltáratlan részeinek, – benne in situ falfestménymaradványok felszedésével – valamint a rendezési terület határán belül a D-i, mintegy 10 m széles sáv kutatására került sor.

A feltárandó területet négy, nagyjából 10×10 m-es szelvényre osztottuk. A munka mindvégig – 2002. szeptember 2. és október 21. között – kézi erővel, a kiemelt föld elszállításával történt. A műemléki helyreállítás november 29-én fejeződött be.

1. szelvény: A korábbi feltárások alapján várható volt a fürdőépülethez kapcsolódó udvarrész keleti zárófalának előkerülése. Ezt az újkori rétegek alatt, már csak alsó kősorában fennmaradva, találtuk. A fal alapozása is egyértelműen mutatta, hogy átépítették, s D-i irányban lezárása nem maradt meg. Ez utóbbit feltételezhetően részben az a még római kori beásás tette tönkre, amelyet a DNy-i szelvénytársokban találtunk. A falalapozás szintje alatt, a sárga altalajban kirajzolódó elszíneződések sötétebb sávjai a relatíve legkorábbi, faszervezetű építményhez tartozhattak. A gerendaváz szerkezet alapján megrajzolható építmény tájolása eltér a kőépületétől, s D-i oldalon záródása is előkerült.

2. szelvény: Az 1. szelvényhez Ny-i oldalon csatlakozó felületben, az újkori szint alatt és részben benne, római kori omladék köves, K-Ny-i sávját figyelhetjük meg. Az omladékot – mely feltehetőleg a legkésőbbi építési periódus pusztulásának nyomát őrzi – meghagyva É-i és D-i oldalán mélyítettünk, ahol 40–50 cm-rel mélyebben egy újabb omladékréteget találtunk. Mindkét omladék között római kori kerámiát tartalmazó réteg volt.

3. szelvény: A 2. szelvénytől É-i irányban nyitottuk a felületet, amelyben ismét felszínre hoztuk az udvar É-i falát, mely egyértelműen a városfal átlós irányát követ-

te, s nem az épülethez igazodott. A falból É-i oldalon egy osztófal indult, amely az udvarhoz É-on két helyiség csatlakozását feltételezi. Az udvar É-i zárófalához a D-i oldalon hozzáépített, rosszabb minőségű fal rendelkezését egyfajta álperistylum alapozásaként értelmezhetjük, csakúgy mint az épület K-i zárófalához kívülről csatlakozó falat, amelyet azonban egy korábbi, kő- és agyagperiódus átépítését követően használtak fel újból, ezúttal a díszudvar céljaira. Az udvar korábban fel nem tárt részén in situ helyzetű, mintegy 1–1,5 m² nagyságú falfestmény részletét sikerült felszednünk, mely az előkerült érmek alapján a 3. század közepi udvarszintre dőlt. A falfestményre került omladék összetétele azonos volt a 2. szelvény mélyebben fekvő omladékával (törtek és téglák, kevés csont és kerámia), azzal a különbséggel, hogy az udvarrészen falfestménytöredékek is keveredtek az omladékba. Előkerült továbbá egy hypocaustum oszlop maradványa is. Figyelemreméltó az épület építéstörténete szempontjából, hogy a falfestményes periódus omladéka között agyagtéglák maradványát, vagy agyagos planírozás nyomát nem találtuk. Az udvar csaknem középső részén, éppen abban az irányban, ahová a modern épület alatt korábban feltárt hidegvizes medence kifolyója vezetett, egy nagyobb, 3×4 m-es mészesgödör volt. A gödör aljában talált újkori téglák meghatározta az objektum korát, betöltése azonban csak kövekből állt. A nagyobb, szabálytalan alakú kövek egy része faragott volt, pl. küszöbkötőredék. Nem kétséges, hogy azokat a gödör körül lévő római kori épület omladékaiból szedték össze.

4. szelvény: A 2. szelvény Ny-i oldalához csatlakozik a felület, amely a terület eddigi enyhe emelkedéséhez képest jelentősebben kiemelkedik. Az újkori rétegek alatt a magasabban fekvő Ny-i szelvényrészben már 30–40 cm mélységben terrazzo-padló jelentkezett, melyet megszakított egy falkiszedés sávja. A kiszedett fal Ny-i oldalán négy különböző korú padlószint nyomát mutatta a metszet, míg a K-i oldalon egy vastag agyagtéglás feltöltés jelentkezett. Ez alatt egy lapos kövekből kirakott (?) felületet rögzíthettünk a D-i metszetben, amely alatt kötőanyaggal rögzített kőfal maradványa látszott. A szelvény ÉK-i sarkában jól láthatók a római épület maradványainak a kiszedés mélyedésébe belecsúszott kövei. Miután a polgár város késő római időszakából igen kevés maradványt ismerünk, s ezekből szinte semmi sem látható a romterületen, ezért a bemutatásnál az épület D-i lezárásaként a késő római periódust jelezzük, így az ez alatt lévő korábbi korszakok kibontására egyelőre nem került sor, ezekről a metszetek tájékoztatnak.

A terület műemléki terveit H. Vladár Ágnes készítette, és művezetéssel irányította a helyszíni kivitelezési munkákat is. A falfestmények felszedését Magyar Mirtill végezte, aki a feltárás alatt az ásató munkatársa volt. A terrazzo-rögzítések és a medencevakolás átátatása az időjárás és a pénzügyi lehetőségek miatt nem volt elvégezhető ebben az évben.

ZSIDI PAULA

63. Budapest, IV. Székes-nádas-dűlő

U, B, LT

2002. július 15. és augusztus 30. között az újpesti önkormányzat tulajdonában lévő területen (hrsz.: 76512/183) folytatott próbaásatást a Budapesti Történeti Múzeum Ős- és népvándorlás kori osztálya. A feltárást a Budapest, IV. kerület Újpest 9. számú városszerkezeti egység, Óceán-árok „C” tömb beruházási program, tervezési szakaszának keretében végeztük el. Az ásás helye, a Megyeri út és az M0 autótűt É-i oldalán elhelyezkedő Auchan áruház közötti összekötő út Ny-i oldalán, az Óceán-árok és a Megyeri-patak összefolyásától D-re helyezkedett el.

A terület a Duna második teraszán, a folyamtól mintegy 500 m távolságra, egy ÉÉK-DDNy irányban hosszan elnyúló dombhát D-i lejtőjén található. K-ról a magas töltésen lévő bekötőtűt, illetve a közelben lévő patakok mocsaras ártere, É-ról a Megyeri-patak menti töltések, Ny-ról és D-ről a patak menti kiserdők határolják.

A térképek tanúsága szerint a terület szerves folytatása annak a homokdűnének, amelynek északabbra fekvő részein 1996-ban az M0 autótűt, illetve 2000-ben az Auchan áruház építését megelőzően folytattunk feltárástokat.⁶

2002-ben a Székes-nádas-dűlőben mintegy 6000 m²-nyi területen 6 szelvényt nyitottunk, átlagosan 11 m szélességben, K-Ny-i irányban egyet, É-D-i irányban ötöt. A gépi földmunkák során megfigyeltük, hogy a terület ÉK-i részén 25–30 cm mély humuszréteg volt, amely alatt sárgás, agyagos, helyenként szürkésfehér „szikes”, igen kemény volt az altalaj. A terület DNy-i irányában haladva a humuszréteg vastagodott, helyenként az egy métert is elérte. Az altalaj itt szürkés-sárgás, agyagos, illetve folyami üledékes volt. A humuszréteg igen sötét, zsíros tapintású, kötött volt. A leletek többsége a mai felszíntől mintegy 30–35 cm mélységből objektumjelenség nélkül, szórványként került elő.

Az általunk feltárt 68 objektumszerű elszíneződés többsége valószínűleg a település szélét jelző sekély, leletanyagban szegény gödör volt. A több csoportban, szórványosan előkerült cölöplyukak rendszerét nem lehetett meghatározni. Építményekhez feltételeesen két csoportjuk kapcsolható. Két árok és három objektum nélküli leletkonglomerátum került még elő, amelyek viszonylag magasan, a felszín alatt, a korábban szántott rétegben kerültek elő, mintegy másfél-két négyzetméternyi felületen. Néhány, betöltése (igen sötét, homogén) alapján újkorinak tekinthető objektum mel-

6 HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS: Neolitikus leletek Dunakeszi határában. – Neolitische Funde in der Gemarkung von Dunakeszi. In: BudRég 35. (2002) 7–34. HORVÁTH, L. A.: Neolitische Funde und Befunde in der Gemarkung von Dunakeszi. In: ActaArchHung 53. (2002) 1–40. HORVÁTH L. A. – SZILAS G. – ENDRÓDI A. – HORVÁTH M. A.: Őskori telep és sírok feltárása Dunakeszi határában. – Excavation of prehistoric settlements and graves in Dunakeszi. In: Aquincumi füzetek 7. (2001) 115–127.

lett több nagyméretű, helyenként egymásba fonódó, minden bizonnyal nem emberi tevékenység eredményeként létrejött, kevert betöltésű objektum is előkerült ezen a területen. Ezek valószínűleg a Duna korábbi árterén lévő, korábban kidőlt fák, helyben elkorhad gyökérzetének maradványai voltak. Leleteket nem találtunk bennük.

A lelőhelyen előkerült régészeti leletek három jól elkülöníthető korszak emlékeit képviselik. Az újkőkori dunántúli vonaldíszes, a késő bronzkori halomsíros kultúra, és a késő vaskori kelta korból származó leletek jól mutatják a lelőhely korábban feltárt területekkel való szoros kapcsolatát.

HORVÁTH M. ATTILA

64. Budapest, V. Március 15. tér Ró, Á, Kk

A Belvárosi Főplébánia templom (hrsz: 24311) belső átalakítási munkáihoz kapcsolódva 2002. február 6–21. között végeztünk megelőző feltárást a templom sekrestyéjének előterében, ahol új vizesblokk került kialakításra.

A szelvényt a tervezett mellékhelyiségek és csatorna, tehát a bolygatásra kerülő felület helyén nyitottuk. Az újkori feltöltés és feltehetőleg deszkapadló alapozása alatt 20–30 cm-es épülettörmelékes feltöltést találtunk, amelyben a kő- és habarcs törmeléken kívül középkori, mázatlan kúpcserép és padlótegladarabok is voltak. A törmelék alatt előkerült a templom középkori padlója, amely habarcsba rakott, négyzetes, mázatlan padlóteglákból állt. A felület nagyobb részén már csak a habarcs és benne a téglák lenyomata került elő, ahol azonban a téglák egybefüggő felületet alkottak, felettük jelentős, faszenes égésréteget lehetett megfigyelni.

A padlóteglás felületet meghagyva mélyítettünk tovább. A padló alatt 20–25 cm vastag épületsífrás (köves-kőporos) réteg következett, majd járósínt tudtunk megfigyelni, amely még a templom bővítése előtti külső szint volt. Ez alatt kerültek elő a templom körüli temető 11–13. századi sírjai (20 sír), amelyből három volt kőkeretes (az egyik tripla temetkezés), egyenlő pedig fakoporsó maradványai kerültek elő. A sírokat sötétbarna, enyhén sóderos rétegbe ásták, amelyben kevés kerámia (11–13. századi és római) is volt. A mélyebbre ásott sírok megbolygattak egy apró köves-sóderos, a tetejére ráhordott sárga löszös-agyagos járósínt. Ez alatt újabb feltöltés következett, amely már csak római kori leletanyagot tartalmazott. A feltöltés alatt egy összedőlt agyagfalú épület vagyolt falmaradványai és padlószintje került elő. Az épületnek csak a K-i szélét sikerült meghatároznunk, Ny-ról a templom alapfala vágta, É és D felé pedig túlért a szelvény határain. Az épület alatt 45–70 cm vastag tömött, fekete humuszos réteg volt, amelyben kevés római kori és pár darab őskori cserepet találtunk. Ez alatt előkerült a sárga agyagos altalaj, amelyben beásásoknak nem volt nyoma. A helyiség Ny-i, középkori fala is erre a mélységre (101,63 m Af) volt alapozva.

A szentély felújítási munkáit is figyelemmel kísértük. A műköburkolat felbontása után előkerült a 19. század végi műemléki helyreállítás öntött padlója. A hátoltaltólár lépcsőzete alatt volt a középkori főoltár alapozása, amelyet felmértünk.

KOVÁCS ESZTER

65. Budapest, XI. Albertfalva, Hunyadi János utca R, B, Ró, Kő

A 2002. június 24. és augusztus 9. közti időszakban a Budapesti Történeti Múzeum megelőző feltárást folytatott a 6-os sz. főút Kitérő út és Hosszúréti-patak közötti szakaszán. A megelőző feltárást – amely során egy mintegy 250 m hosszúságú szakaszon, átlagosan 12 m szélességű terület feltáráására nyílt lehetőségünk (feltárt terület kb. 3000 m²) – a 6-os sz. főút szélesítési munkái miatt volt szükség.

A feltárt terület közvetlen közelében az elmúlt évek során több régészeti feltárást folyt. A jelenleg feltárt területől É-ra 1994-ben Szirmai Krisztina római kori vicus maradványait tárta fel, területünkől Ny-ra 1999 és 2001 során ugyancsak Szirmai Krisztina római kori árokrendszer nyomait, illetve római kori kutakat dokumentált. A 2001-ben folytatott ásatások során a 2002-ben feltárt területhez Ny-i irányban közvetlenül csatlakozó területen Endrődi Anna java rézkori sírokat és gödröket, valamint a Harangedény-Csepel-csoport telepobjektumait (köztük több csónak alakú cölöpszervezetes házat) tárta fel.

Az idei ásatás során mintegy 350 objektumot tártunk fel, ezek négy korszakot képviselnek. A legkorábbi kronológiai horizontot a *rézkori* Ludanice-kultúra zsugorított csontvázas sírja (345. objektum), valamint hulladék-gödrei képviselik.

Az előkerült objektumok túlnyomó része a *kora bronzkori* Harangedény-Csepel-csoport emlékeanyagához sorolható. A telepobjektumok zömét kitevő hulladék-gödrök mellett újabb három cölöpszervezetes, ívelt oldalú (csónak alakú) házat is sikerült megfigyelni. A telepről előkerült kerámiaanyag a Harangedény-Csepel-csoport késői időszakának kerámiaformáit, illetve a korai nagyrévi kultúra kerámiaformáit reprezentálják. A nagy ásatás talán legfontosabb eredménye, hogy sikerült tisztázni a 2001–2002 során feltárt bronzkori telep É–D kiterjedését.

A következő korszakot két, K–Ny-i irányú, párhuzamos, egymástól 220 m-re fekvő *római kori* árok képviseli. A V-metszetű, mély árkok viszonya a korábban feltárt árokrendszerhez egyelőre kérdéses.

Az ásatási terület D-i szélénél előkerült sötét, köves betöltésű, csekély mennyiségű *középkori* leletanyagot szolgáltató gödör jelenti lelőhelyünk legkésőbbi kronológiai horizontját.

Munkatársak: dr. Endrődi Anna, dr. Szirmai Krisztina.

REMÉNYI LÁSZLÓ

66. Budapest, XI. Gellérthegy
B, LT

2002. április 5-én bejelentés érkezett a Budapesti Történeti Múzeum Ős- és népvándorláskori osztályára, hogy a Gellérthegyen, a Citadella Ny-i oldalán (hrsz.: 5412) nagyméretű földmunka folyik. Mivel a szóban forgó terület része a gellérthegyi kelta-eraviszkusz oppidum néven ismert és régészetiileg védett lelőhelynek, és a földmunkára vonatkozó terv- vagy engedélyezési dokumentációról, építési engedélyről a múzeumnak nem volt tudomása, az esetről értesítettük a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Budapest Fővárosi Irodáját, kérve a földmunka leállítását.

A helyszínen 2002. április 8–9-én elvégeztem az észlelhető régészeti jelenségek leírását, valamint fényképes és rajzos dokumentálását. A terület geodéziai felmérésére és a lelőhely szintvonalas térképen való rögzítésére a rá következő napokban került sor. A régészeti szakmai szempontok szerint a következőkben rögzítettem a tapasztalatokat:

A Citadella Ny-i oldalán lévő meredek rézsű, az úgynevezett lődomb középső részén kb. 30×30 m-es kiterjedésű vízszintes területet alakítottak ki úgy, hogy a rézsűbe bevágott terület K-i oldala 4 m mélységben került az eredeti térszint alá. Az így kialakított földfelszínt kiérkezésünkig teljes szélességében kb. 8 m-es sávban le is betonozták. A betonborítás azonban – a metszetből ítélve – az eredeti sziklás altalajra került, a fölötté a lődomb őskori kultúrrejteget a rajta lévő legújabb kori feltöltéssel (az úgynevezett lődombbal) együtt teljes egészében eltávolították. Az április 9-ig lebetonozott terület mérete 12×15 m+29,5×6 m. További lebetonozatlan, és az őskori kultúrrejteget szintén megbolygató terület mérete 29,5×kb. 8–9 m.

A lemélyített felületet K-ről és D-ről határoló metszeten a következőket lehetett megfigyelni: a betonozás felett 10–15 cm-rel, a sziklás altalaj felett húzódik teljes szélességében a 35–40–60 cm vastag, barnás-sötétszürke, apró kövekkel kevert őskori kultúrrejteget, amelyből őskori (talán késő bronzkori) és késő La Tène-kori cserepeket szedtem ki. Efölött van a 200–220–350 cm vastag legújabb kori feltöltés, amellyel az eredeti hegytetőt elfedték és a meredek rézsűt kialakították. Ez nyers mészkő-málladékkal és kövekkel kevert, nagyon laza és folyamatosan omladozó réteg, amelybe az É-i oldalon (szintén a legújabb korban) a sziklás altalajig mélyülő és 20. századi szeméttel kevert anyagú gödröt ástak. A metszeten középső részén két, K–Ny irányú ároknak a jelenlegi felszínről induló metszete látszik.

A gellérthegyi kelta oppidum elhelyezkedéséről az eddigi feltárások alapján azt tudtuk, hogy a települési jelenségek a hegy É-i és D-i lejtőjén voltak. A Ny-i oldal betelepüléséről illetve az É-i és a D-i oldalak összeköttetéséről nem volt tudomásunk, mert azt a Citadella építése során végzett földmunkák – a feltételezések szerint – megsemmisítették vagy elfedték, akár csak az egész hegytetőt, az oppidum centrális részét. A mostani föld-

munkák nyilvánvalóvá tették, hogy a település a Ny-i oldalon is megvolt, és a kb. a 220 m tszf. magasságban lévő szintvonal egyben az egykori, őskori felszínt is jelzi (illetve azt, ami belőle az 1800-as évek közepéig megmaradt). Sajnálatos módon ennél több, a késő bronzkori-kelta telep jelenségeit és teljes leletanyagát is rögzítő régészeti munka elvégzésére nem volt lehetőségünk, mert a 30×30 m-es felületen már a kiérkezésünk előtt – a gödör kiásása során – az őskori kultúrrejteget is elhordták.

MARÁZ BORBÁLA

67. Budapest, XIII. Margitsziget, Domonkos apáca-kolostor
Ró, Á, Kö

2001 szeptemberében a romterület kertészeti rendezése és műemléki felújítási munkálatai során előtűnt a szentély É-i oldalán húzódó folyosófal Ny-i lezáródása. A 80 cm széles falszakasz teljes hossza a küszöbtől mérve 280 cm, derékszögben É-i irányba fordul és a sarok Ny-i oldalra 180 cm hosszú. A faltető a küszöbhöz képest 40–50 cm magasan maradt meg. A sarok armírozva volt. In situ maradt a legalsó kváder, mérete 80(É)×50(K) cm. Felette egy ugyanilyen méretű, 80(K)×50(É) cm kváder lenyomata látszott. A folyosófal északi záródását szintén kváderek alkották, azonban a simára faragott kövekből csak a járószint feletti legalsó kősor maradt meg. Az itteni sarokkövek mérete 30×30, magasságuk 25 cm. A falsarokhoz futó rétegsor az 1997-ben feltárt rétegsor folytatása. Ezzel a kutatással sikerült a királyi kastély Ny-i oldalán futó folyosó szentély melletti alaprajzát pontosan tisztázni.

2002. július 29.–augusztus 31. között a templomszentély déli oldalán folytattuk a kutatást. Tavasszal a déli szentélyfalról a margitszigeti kertészet favágói géppel kirántottak egy nagyméretű tuskót. Ezáltal a szentélyfalban 3 m átmérőjű üreg keletkezett. Szerencsére a középkori falakban kevés kárt okozott, mert a gyökök nem tudtak beléjük hatolni, azok mellett mélyedtek a talajba. Viszont teljes egészében megsemmisítették a rétegeket, a tuskó kirántásával pedig szétrombolták a jelenkori, 20. századi falkiegészítéseket.

A törmelék elhordása után kiderült, hogy a 19–20. sz. fordulóján, a neogótikus László-kápolna építése idején a szentélytoldás K-i és D-i oldalát a középkori járószint alatti szintre lebontották, ezáltal a középkori szentélytoldásnak csak az É-i fala maradt meg az ismert romos állapotában. Az egész neogótikus kápolnát egy D felől kiásott nagy gödörbe építették, és felbecsülhetetlen károkat okoztak a páratlan középkori épületegyüttesben.

A déli szentélyfal belső oldalán a törmelék és a gyökök kiszedése közben láttuk, hogy a gyökök mellett nagyméretű, újkori bolygatás van. Nem egészen érthető, hogy a középkori alapfal mellett miért volt szükség még egy nagy gödörre, amelyet később fatuskókkal raktak tele. Gondosan a középkori fal mellé rakták azokat. A legnagyobb a

kutatóárok D-i végében helyezkedett el, és benyúlt a szentélytoldás megemelt szintjére vezető lépcső alá.

A korábbi, jelenkori árokba gondosan egymásra rakott fatörzsek, tuskók helyén elpusztították az egyenes záródású szentély DK-i támpilléréhez csatlakozó szentélytoldás belső járósíntjeit, rétegeit. Ezáltal nem lehetett jobban megfigyelni az É-i oldalon megmaradt, eléggé rongált padlószínteket, sérültek a középkori falsíkok is. Elsősorban a szentélytoldás DNy-i sarkában emelt falpillért rongáltak meg, de szerencsére a szemben lévő, É-i falpillér sok értékes adatot mutatott. A falpillért, valamint a déli szentélyfalat a 16. századi járósínt alatti mélységig lebontották.

A *déli szentélyfal külső oldalán* a poligonális záródású szentélytoldás DNy-i támpillérének szabályos kváderekből álló DNy-i sarkát még 1996-ban kibontottuk. Így megmérhettük a támpillér hosszát, amely a 16. századi járósínt 200 cm volt. 1996-ban az egyenes záródású szentély sarkán álló É-D-i támpillér és a szentélytoldás DNy-i támpillére között a kutatóárok alján habarcsos szintet találtunk. 1999-ben teljes egészében feltártuk. Kiderült, hogy a habarcsréteg Ny-i széle a támpillér K-i falsíkjával egyvonalban lezárult, és nem mutatkozik épített fal helye a habarcsréteg szélén. 2002-ben végül kiderült, hogy a neogótikus kápolna építése közben a középkori szentélyfalon, a két támpillér között egy nagy malterosgödör volt, amelyben benne hagyták a maradékot.

A támpillér és a szentélyfal alját 1996-ban feltártuk és felmértük. A támpillér K-i oldalán a fagyökerek mellett megismertük a bolygatatlan rétegsort is. Ezért a támpillér körül az alapfal tetejétől számítva 40–50 cm mélyen abbahagytuk a mélyítést.

A szentélytoldás déli alapfalának a tetejétől 60 cm-re mélyítettünk. Ebben a mélységben már minden kétséget kizáróan megállapítható volt, hogy a szentélytoldástól a D-i támpillér sarkáig terjedő területen nem haladt középkori fal a Duna féle. Tehát az 1998-ban megtalált Duna-parti kastélyszárny feltáratlan DNy-i része a szentélytoldás mellett helyezkedik el. Az alapfalak csekély maradványai sajnos a neogótikus kápolna tömbalapja alatt helyezkednek el. A poligonális szentélyzáródás felmérését még 1998-ban elvégeztük.

2002. augusztus 17-én a Duna áradása miatt a Margitszigetet lezárták. A kutatóárkok megteltek vízzel, az árokfalak sorra beomlottak. A szentély DK-i oldalán homokzsáktöltő hely volt, a közlekedő járművek további rombolást végeztek. Idő és pénz hiányában nem tudtuk helyreállítani az ásatási területet.

A *keleti kolostorkertet és a DK-i épületszárnyat* szondák segítségével kutattuk. Itt is több építési periódus jelei mutatkoztak, ezek egy része a kolostor építését megelőző időszakból származik. A jelenlegi, trapéz alakú udvar és a körülötte elhelyezkedő helyiségek elég furcsa alaprajzot mutatnak. A kibukkant faltetőket egyértelmű, hogy a kolostor 16. századi épületeiből származnak. Minden egyéb következtetés – a teljes feltárás hiányában – tudománytalan.

A 13. századi kolostornégyszög DK-i sarokhelyiségének a K-i oldalához épült a trapéz alakú udvar É-i szárnya. A kutatás jelenleg ezt a szárnyat két helyiségre osztja. Az É-i szárny Ny-i helyiségének DNy-i sarkában elkezdtünk egy szondát. A mai járósínt alatt 30 cm mélyen jelentek meg a középkori faltetőket, a ma látható itteni falak tehát mind 20. századi felfalazások.

A középkori falsarok két különböző szerkezetű falból áll, amelyek különböző időszakokban is épültek. A 13. századi kolostornégyszög DK-i sarkán a 98/1. árok Ny-i oldalát alkotó falban kirajzolódik egy zömében kváderekből álló falrészlet. Lehet egy elbontott támpillér (ez a valószínűbb), vagy egy lebontott falsarok részlete. A jelenlegi kutatóárkokban a lépcsőzetesen mutatkozó korábbi falrészlet teteje a felfalazás falsíkjához képest a sarokban 30 cm-rel, 150 cm távolságban 20 cm-rel szélesebb. Világos, hogy a Lux-féle felfalazás falsíkja nem követi a középkori falsíkot. A kolostornégyszög DK-i sarkához futó, későbbi fal lapos, palás szerkezetű, szabálytalan alakú kövekből áll, olyan, mint a kolostorkertek kerítésfalai, vagy mint a királyi kastély falai. A két fal közötti hézagot habarcsba rakott apróbb kövekkel falazták be.

A falsaroktól K-re 50 cm távolságban a középkori faltetőtől 30 cm mélyen, egy 15–17 cm széles, sárga agyagtapasztás jelent meg. Mellette agyagba rakott téglasorok következtek, mindezek az É-D-i irányban 150 cm széles szondát teljes egészében kitöltötték. Cserépvagy téglakályha alapozása volt. A szonda É-i oldalán, közvetlenül a kolostornégyszög K-i fala előtt 1999-ben egy kisebb árokban több padlóréteget figyeltünk meg, mely az itteni késő középkori helyiség járósíntjének többszöri felújítását mutatta.

A K-Ny irányú, lapos kövekből álló fal külső, déli oldalán folytattuk a kutatást. A mindössze 60 cm széles szondában lemélyítettünk a bolygatatlan talajba, de még nem értük el a fal alját. Az árvíz után visszatérve ezt az árkot is feldúlva találtuk, csak a keskeny Ny-i falban tudtunk újra lenyesni egy bolygatatlan rétegsort. A rétegeket a bontott faltetőtől 110 cm mélységig figyeltük meg.

A törtekőves falon K felé haladva, a fal és a trapéz alakú udvar rétegei közötti összefüggések vizsgálatára nyitottunk egy újabb szondát (99. sz. árok). A kutatóárok K-i oldalán egy É-D-i irányú kiszedett fal helye jelentkezett. A falhely Ny-i feléből 12–14 cm széles csík került elő, magassága 80–90 cm. A bolygatatlan, sárga homokba mélyedt, a fölött barna, humuszos kevert föld volt, ennek felső részében római és Árpád-kori cserepeket találtunk.

A kutatóárok K-i oldalán készített metszetben jól látszott, hogy a K-Ny-i irányú, törtekőves falat beleépítették a falhelybe, az alapozási árkot épülettörmelékes, habarcsos, barna földdel töltötték be. A mai járósíntől 60 cm mélyen 10 cm széles zoklit találtunk, amit a fal Ny-i végénél azonban nem építettek meg.

A falhelyet és az alapozási árkot sárga agyagos földdel, illetve sárga agyaggal borították, az egyágréteg nekifutott a zoklinak. Lehet, hogy burkolat alapozása volt.

A sárga agyag felett, a falkiszögellést is elborítva, 15. századi leletekben gazdag feltöltés következett. Szintemelésre lehet következtetni abból a feltöltésre hordott, kemény, habarcsos, épülettörmelékes rétegből, amely sajnálatos módon legfelső in situ rétegnek mutatkozott. Ebben már inkább a 15–16. század fordulójára jellemző cserepek voltak.

A trapéz alakú udvar déli falánál kiásott újabb szondában (100. sz. árok) a bolygatatlan talajt kivéve minden, beleértve az 1 m hosszú falszakaszt is, az 1930-as évekből származik. Összefoglalásképpen a szondák alapján kijelenthetjük, hogy valószínűleg teljesen más alaprajza volt az itteni, középkori épületeknek.

IRÁSNÉ MELIS KATALIN

68. Budapest XXII., Nagytétény, Úttörők útja 13/a. Ró, Ú

2002. október 10–30. között végeztünk próbaásatást. A K-Ny-i irányban húzott kutatóárokban az előre megjósolt helyen előkerült a Campona-erőd Ny-i védőfala és az attól Ny-ra húzódó védőárok K-i oldala. Az ároknak csak a K-i oldalát sikerült feltárnunk, ugyanis a Ny-i már a szomszéd telek alá esik. Mélysége ezen a ponton a mai felszíntől mérve 3,45 m, míg az árok tengelytávolsága az erődfaltól 5,2 m. Az erőd falszélessége 1,35 cm és az eddig megfigyeltekkel ellentétben két építési technikával készült falazási módot különítettünk el. A római járőrszinttel egy magasságban a falazat öntőthabarcsos technikájú, azonban ettől a szinttől –30 cm-re lévő falbolygatásban már sárga agyagba rakott falat találtunk, ami a 90 cm mélységű alapozási szintig kitöltötte az árkot. Ugyancsak sárga agyagba rakott alapfalazatú a bástya, az erőd belseje felé eső 90 cm szélességű K-i zárófala. A bástya új fala a Ny-i oldalon már nem az erőd fal, hanem az erőd fal elé épített öntőthabarcsos technikájú 20 cm mélységben alapozott 1,8 m szélességű új fal. Úgy tűnik, hogy az erőd fal és a hozzá belülről kapcsolódó bástya ezen a szakaszon két fázisban épült. A bástya K-Ny-i irányú belméretét is megállapíthattuk, ami 4,3 m. É-D-i irányú kiterjedése továbbra is ismeretlen, mert D-i irányban a telekhatáron álló épített kőfal és az alatta levő közművek akadályozták a kutatást. Az É-i oldalon egy rábontással sikerült meghatároznunk a bástya É-i lezáródását. Ezen a helyen egy nagyon szabályos, K-Ny-i irányú, függőleges falú, legújabb kori beásást is találtunk, ami egyrészt érintette a bástya ÉNy-i sarkát, az erőd falát és feltehetőleg a bástya ÉK-i sarkát is.

A megmaradt kőfalak a mai felszíntől mért 75 cm mélységtől találhatók.

Kocsis LÁSZLÓ

szerződés alapján 2002 májusában végeztem légi fotózást.

A fotózásoknál Kodak VC-400-as filmet használtam (roll és leica), Minolta X-700-as (35-ös objektívval), Mamyia-645-ös (150-es teleobjektívval), illetve Practica LTL (29-es optikával) fényképezőgépet; valamint Sony digitális kamerával videóztam.

A levegő kissé párás, a fényviszonyok változóak. Többnyire szórt fény volt, de időnként kisütött a nap. Miután a szél és a turbulencia is általában erős volt, repülőtechnikai, biztonsági okokból 1500 lábnál alacsonyabb magasságba nem mehettünk.

Bugac, Felsőmonostor: A rigólizott területen objektum nem mutatkozott, csupán szürke foltok. Itt volt egykor a település temploma, temetője. A település a környező legelőkön, búzavetéseken viszont szépen látszik. A búzában most a zöld különböző árnyalatai utalnak az egykori objektumokra.

Bugac, Alsómonostor: Itt is nagyobb területen figyelhető meg a település, mint azt a felszínen meg lehetett állapítani.

MIKLÓS ZSUZSA

70. Bugac, Felsőmonostor

(Bács-Kiskun megye) Kö

A kecskeméti Katona József Múzeumot telefonon arról értesítették, hogy Bugac, Felsőmonostoron az őszi erdőültetést követően embercsontokat, kiszántott köveket, tégladarabokat találtak.

Március 4-én a helyszínre kikerelve a következőket állapíthattam meg. A Szentkút-éri csatorna ÉK-i partján húzódó ÉNy-DK irányú kiemelkedő részt egy dűlőút metszi át. A dűlőúttól DNy-ra fekvő terület egy része művelésből kihagyott, rajta igen szabálytalan dombocskák területel, téglatörmelékkel. A polgármester elmondása szerint itt vannak a felsőmonostori templom maradványai. Az ettől délre eső földterületen történt az elmúlt év őszén az erdőtelepítés, amit egy 70–80 cm mélységre lehatoló szántás előzött meg. A mélyforgatással megbolygatott területen, a dombocskától kb. 40–50 m távolságban nagyméretű kövek, téglák kerültek felszínre. A felszántott területen kb. 50×60 méteres kiterjedésben emberi váz- és koponyacsontok találhatók a felszínen. Több helyen koporsókorhadék, illetve deszkakoporsó maradványai is vannak. A nyomok alapján egy templom körüli temető, a forrásokból és a szakirodalomból egyaránt ismert Felsőmonostor temetőjének egy részét bolygatták meg a mélyszántással. A bejárt területen az embercsontokon kívül régészeti leletanyagot nem találtam.

V. SZÉKELY GYÖRGY

69. Bugac, Alsó- és Felsőmonostor

(Bács-Kiskun megye) Kö

Az MTA Régészeti Intézete és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal között 2002. május 15-én létrejött

71. Bugac, Felsőmonostor

(Bács-Kiskun megye) H, Á, Kö

2002 tavaszán újabb terepbejárást végeztünk, melynek során kiderült, hogy a terület legfontosabb középkori

lelőhelyét (Felsőmonostor-Csitári tanya) mélyszántották, súlyosan megrongálva ezzel a középkori települést és a temetőt. A bolygatásból, ami helyenként több, mint 1 m mély és kb. félhektárnyi kiterjedésű, jelentős mennyiségű középkori leletanyag került a felszínre (a jelentős mennyiségű kerámia mellett többek között egy ép kengyel, egy majdnem ép fémedény, gömbcsüngős ezüst fülbevaló, vaseszközök), illetve a település objektumai, az egykori házak hamus foltjai, illetve körárkok jól megfigyelhetővé váltak. A bolygatott területtől ÉK-i irányban, egy honfoglalás kori temetőt is lokalizáltunk, ezt azonban egyelőre közvetlen veszély nem fenyegeti. Így, amellet, hogy a helyilegilletékes kecskeméti Katona József Múzeum és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kezdeményezte a lelőhely védetté nyilvánítását, szükségessé vált a terület minden részletre kiterjedő, részletes felmérése. A Katona József Múzeum és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal támogatásával 2002. március 30–31-én megkezdjük a terület vizsgálatát.

Összesen 22,5×5 m-es szelvényt vettünk fel a bolygatás DK-i részén, az egykori temető területén. Munkánk során összesen 72 dokumentálhatóan összetartozó sírt találtunk, melyek közül egy 15. századi pénz, egy gömbcsüngős fülbevaló, és egy ezüstkarika került elő. A sírok között már a munka megkezdésekor felfigyeltünk egy erősen habarcsos, téglatörmelékes, mészkőtömböket is tartalmazó foltra, de újkori épületnek tartva nem tulajdonítottunk különösebb jelentőséget neki, mivel a területen korábban egy jókora halmot azonosíthatunk a Szabó Kálmán által kiásott templommal. A részletes felmérés során azonban kiderült, hogy a sírok mintegy körbeölelik ezt a habarcsos, kb. 3–4×8–10 m-es foltot, továbbá, ép illetve töredékes idomtéglaakat is gyűjtöttünk innen, azonosakat azokkal a darabokkal, melyeket Szabó Kálmán publikált. Végeredményben tehát felmerült annak a lehetősége, hogy ez a habarcsos objektum lehet azonos a Szabó által feltárt objektummal. Ebben az esetben viszont a másik halom, mely az előbb ismertetettektől kb. 30–40 m-rel északabbra található, más fényben is feltűnhet: lehet hogy a szétrombolt, kisebb idomtégla templom (plébánia?) melletti halom az egykori monostor templomát rejt (ilyen alaprajzi elrendezéssel sok helyen lehet találkozni, például Bátormonostor, Szermonostor), ennek bizonyítása azonban további kutatások feladata.

2002. július 29. és augusztus 17. között leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A munkát a K-i szelvényekben, a feltételezett szentély körzetében kezdtük. A DK-i szelvényekben a templomhoz kapcsolható falrészletet vagy alapozást nem találtunk, feltártunk viszont 26 sírt. A temetkezések eredeti sírföldje tömött, sötétbarna volt. Ebben a bolygatás alatt 3 rétegben kerültek elő vázak, melyek egy része a kemény, sárga altalajba mélyedt. A temetkezések nagyjából a K–Ny illetve ÉNy–DK irányt követték. A kevert sírföldben a szórvány csontokon kívül vasszögeket, koporsóvasalásokat találtunk. A várákosokkal, illetve a korábbi tapasztalatokkal ellentét-

ben a sírokban, kevés kivétellel (3. sír: nyaktájékról átlukasztott kerekded fémdarab (pénz?); 5. sír: bronz pitykegomb egy fiatal lány sírjában; 7. sír: ezüstszálas pártá maradványai), nem találtunk mellékletet. Az altalaj a mai felszíntől számítva kb. 1,2–1,3 m mélységben jelentkezett.

Az ásatási terület középső, illetve É-i részén a felszínen is a legintenzívebben törmelékes területén sikerült feltárni a feltételezett templomhoz kapcsolódó maradványokat is. Kis szakaszon sikerült megfigyelnünk a templom É-i hajófalának sötétszürke, építési törmelékkel és kevés földdel kevert döngölt agyagként jelentkező alapozását. Feltártuk továbbá a hajó É-i oldalán mutatkozó toldaléképület (sekrestye?) K–Ny-i irányú, nagyolt mészkőkváderekből kevés sóderes-meszes kötőanyaggal épített 4,40 m hosszú, 0,80 m széles É-i falát. Itt az altalaj az előzőektől eltérően mintegy 2,00–2,10 m mélyen jelentkezett.

A feltárás során bebizonyosodott, hogy a lelőhely nagy részét elpusztító aláforogtatás ellenére a templom alapfalai, valamint a középkori temető mélyebben fekvő szakasza épen maradt, hagyományos régészeti módszerekkel kutathatóak. A kutatás során előkerült falmaradványok beilleszthetőek voltak a Szabó Kálmán által közölt alaprajzba. A templom tehát valószínűleg azonos az általa korábban már feltárt épülettel, azaz a Felsőmonostori templommal.

Az előkerült leletanyagot a kecskeméti Katona József Múzeumba szállítottuk.

Munkatársak: Belényesi Károly, Langó Péter Károly (MTA Régészeti Intézete).

BELÉNYESYNÉ SÁROSI EDIT

72. Buj határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á

2002. május 7-én mentünk a helyszínre azzal a céllal, hogy Buj határában Árpád-kori lelőhelyeket azonosítsunk.

Elsőnek a Nemesei-dűlőt próbáltuk azonosítani, ahonnan 1910. május 19-én László Adolf cserepeket ajándékozott a múzeumnak. Többsége őskori, de van közte Árpád-kori is (JAM 64.799.1., régi III. 918-919.). A helybeliek információi alapján a Kótaj felől Bujra érkező műútról a Lónyai-csatorna D-i partján lévő első földútnál kell Ny felé betérni, azaz a tsz-telepet D-ről megkerülni. A nemrégiben még szőlővel telepített dombosor a Nemesei-dűlő. A dűlőút kanyarjánál jól látszik egy levente lőtér. A terület tárcsázott, boronált, vett – a munkagépek annyira összejárálták, hogy cserpet találni nem lehetett.

A belterületen találni a Bem utcát. Gönczy László 1902-ben ajándékozott a múzeumnak egy fejes bronzgyűrűt, amelyet egy ujjpercen talált a kertjében, de a váz többi része nem került elő. (63.429.1., régi V. 709.)

Ugyancsak a belterületen volt a Bistey-udvar, ahonnan öntött fejes bronzgyűrűt ajándékozott 1903. április 1-jén dr. László orvos. (JAM 64.522.1., régi V. 708.)

A Bistyey-porta a polgármester szerint a főutcán volt, nem messze a Polgármesteri Hivataltól visszafelé Kótaj irányában. Ez alapján lehetett az előző két tárggyal azonos lelőhelyű a darab.

Munkatársak: Almássy Katalin, Makkay János.

ISTVÁNOVITS ESZTER

73. Cegléd határa

(Pest megye) U, R, B, Sza, A, Á, Kk

2002 márciusában a Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából terepbejárást végeztünk a 4. sz. főút 76,8–94 km, Abonyt elkerülő szakaszán. A nyolc ceglédi lelőhely a tervezett nyomvonal 76,8–79,5 km szakasza között helyezkedik el, az útépitési munkák hat lelőhelyet érintenek. A 4/15 sz. lelőhelyen őskori(?), szarmata, Árpád-kori; a 4/4 sz. lelőhelyen őskori, szarmata(?), Árpád-kori és késő középkori; a 4/6 sz. lelőhelyen szarmata és Árpád-kori; a 4/7 sz. lelőhelyen őskori(?), szarmata és Árpád-kori; a 4/3 sz. lelőhelyen őskori, szarmata és Árpád-kori; a 4/1 sz. lelőhelyen újkőkori (alföldi vonaldíszes), rézkor-bronzkori, szarmata avar (?) és Árpád-kori leleteket gyűjtöttünk. A terepbejárás leletanyaga a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: dr. Simon László, Bartucz né Farkas Ildikó, Dinnyés Ágnes, Dinnyés Dóra, Fazekas László, Fodor Péter, Gera Ágnes, Tószegi Orsolya, Zoltán Péter és Zsoldos Attila.

DINNYÉS ISTVÁN

74. Ceglédbercel határa

(Pest megye) Ő, Sza

Aranyhegy: a 4. számú főút 58+650–58+950 km szelvényénél az Y alakú útbevágás szélesítésének területén 2002. augusztus 1. és szeptember 12. között végeztünk feltárást. A 300 m hosszú, 500 m² felületű kutatóárok DK-i részén kerültek elő telepobjektumok, ezért DNY felé megszelvényítettük a felületet. 14 telepobjektum került elő, 12 hosszúka, sekély gödör nagy valószínűséggel őskori településhez tartozik. A 78 m hosszú árok-részlet feltárása néhány őskori és egy szarmata edénytöredéket eredményezett. A felszín erősen lepusztult, a lelőhely DK-i részét bányászás elpusztította.

Nagy-földek: a 4. számú főút 60+250–60+650 km szelvényénél, a baloldalon tervezett párhuzamos földút nyomvonalán húztunk 1,5–2 m széles kutatóárkot. 670 m²-es területén régészeti objektum nem került elő, csak néhány őskori és szarmata edénytöredéket találtunk, részben a felszínen. A szántott réteg alatt mélyforgatás (rigolírozás) barázdáit észleltük.

DINNYÉS ISTVÁN

75. Cered, Tarna-part

(Nógrád megye) U, B

2002 októberében szennyvízberuházást megelőző terepbejárást tartottunk a településen és környékén. En-

nek során a Zabarra vezető út déli oldalán, a Tarnapatak és az út között, a vízmű telepétől 150 méterre keletre gyűjtöttünk neolit és bronzkori cserepeket. A lelőhely kiterjedését nem tudtuk megállapítani, mert a terület kis részét szántják és erdő, valamint bozotos veszi körbe.

BÁCSMEGI GÁBOR

76. Császártöltés, Középcsa, Csalaegyház

(Bács-Kiskun megye) Á

Az 1960-as évek elején erdőtelepítéskor előkerült tégladarabok és emberi vázcsontok alapján a helyszínt tekintő Kőhegyi Mihály templomot és legalább három rétegű temetőt feltételeztünk a lelőhelyen. Feltárására nem került sor. 2002-ben három napon keresztül végeztünk hitelesítő ásatást a területen. Ennek alapján a hosszan elnyúló Ny–K irányú dombháton egy Árpád-kori templom K-i fala agyagalapozásának néhány szakaszát találtuk meg. A középkorban téglatörmelékesharpos alapokon újjáépült templom szélessége 10 m volt, hosszát egyelőre nem ismerjük.

A templom az oklevelekből is ismert Csalaegyház településhez tartozott, melyet lakói a 16. században elhagytak. A terület 1560-ban már pusztá, ekkor Mehmed bin Musztafa tímár birtoka volt. A falu neve Csala alakban napjainkig fennmaradt. Kis-, Közép- és Nagycsala ma Császártöltés község határának ÉK-i részét képezi.

Munkatárs: Knipl István régészhallgató.

WICKER ERIKA

77. Csikvánd, Hegyaljai-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

2002. szeptember 22-én helyszíni szemlét tartottam Csikvánd területén, az úgynevezett Hegyaljai-dűlőben, ahol halastavat akarnak létesíteni.

A terület közelében, a Szőlőhegyen feltehetően honfoglalás kori sírlelet került elő (MRT 4.k. 83; XJM RA 73.98). A Hegyaljai-dűlő nevű területen („Gulakúti-táblának” is nevezik) az úttól Ny-ra igen nehéz körülmények között (gazos parlag) a tábla ÉK-i részén Árpád-kori edénytöredékeket észleltem. A halastó kialakítása előtt régészeti felderítést, sőt valószínűleg megelőző feltárást kell végezni.

TOMKA PÉTER

78. Csorna, Hőszolgáltató gázvezetéke

(Győr-Moson-Sopron megye) U

A csornai Hőszolgáltató gázellátásának biztosítására a 84-es út Csornára bevezető szakaszának É-i oldalán földmunkákat végeztek.

Helyszíni szemlén a felszínen a kukoricásban, a nagy szárazságban megkeményedett talajon alig lehetett valamit megfigyelni. A gázároktól D-re mintegy 80 m-re 1997-ben kiterjedt őskori telepnyomokat regisztr-

ráltunk, ezért a humuszoslással egyidejűleg 2002. június 26. és július 5. között leletmentő ásatást végeztünk.

A nyomvonalban 280 m hosszúságban 14 objektumot figyeltünk meg és tártunk fel, ezek egy része újkori beásás (árok, cölöphely), másik része a neolit telep legszélét jelző leletszegény gödör, illetve árok.

A Keszeg-ér közelében megtaláltuk a szabályozás előtti meder újkorban feltöltött nyomát.

TOMKA PÉTER

79. Csönge, Átali-dűlő

(Vas megye) B (?), Tő

2002. augusztus 22-én és 26-án Csöngéről őskori (valószínűleg bronzkori), valamint kisebb mennyiségben török kori kerámiaanyagot hoztak be a Savaria Múzeumba, ami a Weöres Sándor emlékházhoz terepfeltöltés céljából egy közeli homokos magaslatról hozott földből származott.

Augusztus 28-án felkerestük a lelőhelyet, amely a falutól É-ra, a Lányka-értől K-re, az Átali-dűlőben található. A lelőhelyre a polgármester és egy helyi lakos vezetett el minket. Elmondásuk szerint a területet 30 éve illegális homokbányaként használja a falu lakossága.

A megjelölt terület főképp K-i, kisebb részben Ny-i részén ÉNy-DK-i irányban kb. 150–200 m hosszúságban folyamatos és intenzív őskori jelenlétet dokumentáltunk. Nagy mennyiségű kerámiát, állatcsontot és paticsot figyeltünk meg a helyszínen. A kerámiaanyag egy részét összegyűjtöttük. A telepjelenségek a felső, kb. 20 cm vastagságú világosszürke humuszrétegben, valamint az alatt kimosódva az altalajon találhatóak. A lelőhely K-i részének egy szakaszában a szürke humusz alatt egy újabb, 10–15 cm vastag feketésbarna réteg látható. Az altalaj sárga homok.

Munkatárs: Kiss Péter.

PAP ILDIKÓ KATALIN

80. Darány, Komáromi utca

(Somogy megye) Á

2002. szeptember 14-én bejelentést tett a tulajdonos a Dráva Múzeum munkatársának, Rózsás Mártonnak, hogy tereprendezés közben a telken régészeti jelenségekre bukkant.

Szeptember 15-én a helyszínen megállapítottuk, hogy valószínűleg Árpád-kori település maradványait bolygatták meg. A földmunkákat leállítottuk, majd ezt követően szeptember 20-tól november 7-ig megszakításokkal folytattunk leletmentést.

Az eredetileg géppel letisztított területen több nagyobb, fekete elszíneződés látszott, melyek átvizsgálása során kiderült, hogy egy, a szántott humusz alatti egyseges „kultúrrétegről” lehet szó. A feltárás közben előkerült objektumok foltja ritkán ebben, vagy (többségükben) ez alatt a réteg alatt volt megfigyelhető. A foltok a homokos talajban igen rosszul körvonalazódtak. A fe-

kete (sötétszürke) – valószínűleg a homokos domb eróziója során képződött – rétegben sok, az objektumhoz nem köthető, szórvány edénytöredéket találtunk, melyek az Árpád-kor végére, 13–14. századra keltezhetők.

A feltárás során két sütőkemence maradványa és több hamusgödör került felszínre.

Szórványként a szántott humuszos, és a fekete „kultúrréteg” határán 1614-ben vert ezüstdénárt találtunk. Ugyancsak szórványként került elő a terület É-i részén egy kisméretű, rombusz alakú nyílhegy, valamint egy edényoldalból faragott orsókarika.

A leletmentést a helyi önkormányzat közhasznú munkások rendelkezésünkre bocsátásával segítette, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal az országos leletmentési keretből biztosította.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

81. Debercsény, Bejövő út

(Nógrád megye) Ő, Á, Kú

A falu elején a kúria mellett egy szennyvízáttemelő akna építését megelőzően feltárást végeztünk. A 90 m²-es területen egy őskori gödröt, egy kemencés Árpád-kori gödörházat és egy kora újkori temető 23 sírját tártuk fel.

Az ásatáson részt vett Bácsmegi Gábor régész és Oravecz Dóra egyetemi hallgató.

TANKÓ KÁROLY

82. Derekegyház, Vadászház

(Csongrád megye) U, B, Sza, Ge, Á

2002. március 18. és április 3. között gázvezeték építésére került sor a fenti lelőhelyen, mely a község belterületétől közvetlenül Ny-ra található, a Szentesre vezető műút D-i oldalán, a Kórógy-ér bal partján, egyik meanderének külső oldalán. Az árok kiásása során állandóan figyelemmel kísértük a körmös-kanalas gép munkáját. A kb. 250 m hosszú szakaszon szórványosan több helyen is került elő egy két cserép, a középső részen a szubhumuszból az újkor közép-tájáról származó darabok, a humuszból pedig D-en szürke korongolt szarmata töredékek, É-on pedig egy Árpád-kori bogrács peremrése is.

Az altalajba mélyedő objektumra két esetben bukkantunk: a késő bronzkori Gávai kultúra egy méhkas alakú gödrére és egy népvándorlás kori, gepida árokra, melynek 4,35 m szakaszát tudtuk feltárni. Mindkettőből viszonylag kevés kerámia került elő. A gávai gödör legjellemzőbb darabjai kettős színűek, az egyik, urnából származó válltöredéket vízszintes széles árkolások díszítik. A gepida kerámiát elsősorban korongolt, szemcsés iszapolású, íveltlen kihajló peremű fazéktípus képviseli. Különös említést érdemel egy csontfésű középső tagjának töredéke, amelyet bekarcolt zezugvonalak díszítenek.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

83. Doba, Somlóvár

(Veszprém megye) Kk

Somlóvár területén, ahol régészeti kutatás eddig soha nem folyt, 2002-ben került sor az alsóvár udvarának részleges feltárására. Ezenkívül a fennálló falak alapján értékes megfigyeléseket tehattunk a felsővár építéstörténetével kapcsolatban is. Ebben az évben az alsóvári udvar területén lévő legutolsó omladékat az egykori járószint fölött részben eltávolítottuk. Ennek során előkerült a felsővári kapu épített farkasveremmel kombinált ellenműve. Ugyanehhez a periódushoz köthető az alsóvárat nyugatról határoló úgynevezett kaszárnyaépületben elkülöníthető kapuépítmény is, mely minden bizonnyal a felsővár megközelíthetőségét is kijelöli.

Az alsóvár körítőfalát – benne in situ a szakállas puskához való lőrész – megfigyeléseink szerint a 15. sz. második felében építhették ki. Ezzel egyidős a fal déli szakaszához kapcsolódó, eddig fel nem tárt szárny, valamint a legkülső várfalöv, mely a vár megközelíthetőségének módosulását (egy külső és egy belső kapu, fal-szoros) hozta magával. A következő periódusban – az előkerült kerámiaanyag alapján a 15. sz. végén–16. sz. első felében – épült az alsóvár nyugati felét elfoglaló úgynevezett kaszárnyaépület. Ennek során, mint azt az ásatás igazolta, a korábbi kaput és építményeit részben feltöltötték, másokat a 17. századi végleges betöltésükig pincként használtak tovább.

A további feltárások feladata az alsóvár épületeinek pontosabb kormeghatározása, alaprajzi elrendezésük tisztázása; a felsővár egyelőre még csak vázlatos kronológiájának pontosítása.

LÁSZLÓ CSABA – FÜLÖP ANDRÁS

84. Dombegyház, homokbánya

(Békés megye) B, V, Á

2002. március 25-én telefonon bejelentés érkezett a Munkácsy Mihály Múzeumhoz, hogy a Dombegyház északi határában található régi homokbányában szántás közben csontokat forgatott ki az eke.

A határ északi részén, közvetlenül a kisdombegyházi út mellett lévő, az attól nyugatra fekvő régi homokbánya nem ismeretlen lelőhely. 1999 szeptemberében Gyucha Attila két, melléklet nélküli sírt tárt fel Kékegyi Dorottyaival. A temetőt újkorinak határozták meg.

A mostani helyszíni szemlén a megfigyelések szerint egy erősen lekoptott/lekoportatott (?) dombot figyelhetünk meg, amit a szántással még tovább bolygattak. Az úttól kb. 250–300 méterre fekvő, még mindig jól látszó dombon, annak legmagasabb pontján találtunk régészeti leleteket.

A domb nyugati, természetes lezárása jelentette az embercsontok előkerülésének nyugati szélét. Embercsontokat kb. 10–15 m szélességben (ÉNy–DK irányban), és 25–30 m hosszúságban (DNy–ÉK irányban) találtunk igen nagy mennyiségben. A szántást a műútra merőlegesen végezték, DNy–ÉK-i irányban, így a kiszántott sí-

rokot összekeveredve, de ugyanakkor anatómiailag viszonylag rendben találták. A sírok száma igen nagy volt. A templom körüli síroknál a kifüstölés nyomait (faszéndarabok) is megfigyelhettük.

A területen, a sírok előkerülési helyének közepén több tégladarab került elő, amelyek méretükben (mindkettő mérhető darab 14×4,5 cm), soványításukban, készítésükben teljességgel az Árpád-kori téglákhoz hasonlítanak. A formából „lehúzott” oldalú téglákból többet is begyűjtöttünk. Az egyik téglát erősen vasas. A téglák egyik lapján általános a fűszálak lenyomata (szárítás a földön), illetve a pelyvás, szerves anyagos soványítás.

A templom szentélye nem a legmagasabb ponton található, attól egy kissé nyugatabbra. Több kevert, falkiszedő gödör nyoma jelentkezett a felszínen, ezek legnagyobb távolsága egymástól 10–12 m, ami a templom K-Ny-i kiterjedésének minimumát is jelentheti. Érdeklenség még, hogy a templom hajója (?), amely a domb legmagasabb pontjával esik egybe (?), embercsontot kevésbé tartalmazott, s a felszín ugyanakkor sárgás agyagos volt az erős kopás és az alap hiánya miatt.

A területen szétszórva, a dombon kívül is találtunk késő bronzkor–kora vaskori cserepeket. A telep kiterjedési irányának megismerésére vonatkozó terepbejárást nem végeztünk.

A szemlén részt vett Kékegyi Dorottya.

A leletanyag az orosházi Szántó Kovács János Múzeumba került.

RÓZSA ZOLTÁN

85. Dombrád határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Á

2002. március 27-én lelőhely-azonosító terepbejárást végeztünk a település több részén.

Erzsébet úti homokbánya: Az Erzsébet utcából névtelen dűlőút vezetett a Tisza gátja felé. Az út bal oldalán szőlő volt, a jobb oldalon kb. 15 holdas homokdomb emelkedett ki a környező vizes területből. E domb Ny-i oldalán nyitottak bányát. Petróczy József 1957-től kezdve figyelte itt a munkát. 1959-ig szerinte 7 nagy tűzhely pusztult itt el Árpád-kori cserepekkel. Ezek a helyszínre kiszálló Csallány Dezső szerint a bánya K-i felében voltak mintegy 1 m mélyen. Az 1958-ig Petróczy József által talált cserepeket Csallány Dezső vitte be a múzeumba. A bányát sikerült megtalálnunk a település É-i részén, nem messze a Tisza parttól, de a kitermelt részt teljesen benőtte az akác, a homokdomb még meglevő része pedig körbekerített magánterület.

Égetőhegy: Ágoston József ajándékaként 1964-ben neolitik és Árpád-kori leletek kerültek innen a múzeumba (JAM 65.256.1–10.). A hegyet sikerült megtalálnunk a Dombrádtól Tizsakanyár felé vezető műúttól keletre, a Vízmű közelében. Több tagból álló magas homokdombsor, amelyiktől a NyÉNy-ra eső területet Hegy-dűlőnek hívnak. Mint a faluban megtudtuk, az egykori ajándékozó családja már elköltözött, ezért a cserepek pon-

tos helyét nem sikerült kideríteni. A hegyen lévő szántott részekben régészeti anyagot nem találtunk.

Kis Mogyorós és Nagy Mogyorós: Az önteleki határban, a község DK-i részén, hajdani lápból egymással párhuzamosan kiemelkedő különböző nagyságú sziget közül két kiemelkedő magasabb rész a Kis és Nagy Mogyorós. A Nagy Mogyorós szélfújta oldalán Melis Katalin terepbejárásából (64. lelőhely) bronzkori cserepek között talált egy Árpád-kori töredéket (JAM 97.305.3.). A Mogyorós nevű tábla jelenleg legegő. Volt benne két olyan magaslat, amelyek a Melis által említett lelőhelyek lehettek.

Kacsató: Petrőczy József ajándéka 1956-ban egy Árpád-kori edény volt a Kacsavár nevű határrészről (JAM 64.1218.1.). A Kacsavár Kiss Lajos szerint a határ D-i részén, a gégenyi határ szomszédságában fekszik, egy gömbölyded sziget, melyet körülölelt a járat. A 21. km-kőnél, az aszfaltúttól K-re két hátat néztünk meg, amelyeket egykori vízfolyások vettek körbe. Az úthoz közelebb eső, sötét, kötöttebb talajú és kisebb, kerekded hátton bronzkori, míg az úttól távolabb eső, több részből álló és erősen homokos talajú nagyobbik hátton bronzkori és Árpád-kori cserepeket találtunk. A leletek a Jósza András Múzeumba kerültek (2002.19.1–2002.20.5.).

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

86. Dunakeszi, Barátság úti lakópark (Pest megye) U, R?, B, Ró?, N?, Á

A város belterületén, a Duna-part mellett épülő lakópark (hrsz.: 5223/21–22., 5223/25., 5223/30., 5223/36., 5223/40–41.) három ismert régészeti lelőhelyet érint: az 5/6, 5/7 és a 5/12 számú lelőhelyeket. (MRT 9. köt.) Az építkezés előtt 2002 márciusában próbafeltárás keretében gépi kutatóárokkaal vizsgáltuk át a területet. Kiderült, hogy az egyébként is kis kiterjedésű lelőhelyek gyenge intenzitásúak, erősen bolygatottak, lepusztultak. Az 5/6 számú lelőhelyen húzott kutatóárkok teljesen üresek voltak. Az 5/7 számú lelőhelyen az öt kutatóárknál összesen az egyikből került elő pár szórványos cserép (1 db badeni vagy késő bronzkori, 2 db bronzkori (?), 1 db római, vagy népvándorlás kori). Az 5/12 számú lelőhelyen négy kutatóárkot ástunk, közülük kettőben fordult elő néhány szórványos újkőkori, rézkori és Árpád-kori cserép. Régészeti objektumra utaló nyom sehol sem mutatkozott. Mindezek alapján a teljes felületre kiterjedő megelőző feltárás nem vált szükségessé.

A próbafeltárás költségeit a beruházó fedezte. A leletek a váci Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

KÖVÁRI KLÁRA

87. Dunakeszi, Duna sor 28. (MRT 9. k. 5/9 lh.)

(Pest megye) Ró

A Duna bal partjára épített kikötőerőd 4 km-rel az alföldi sáncok belső vonala előtt fekszik, egy ma is hasz-

nált átkelő (Horányi rév) közelében. Vele szemben, a Szentendrei-szigeten, a Szigetmonostor, Horányi-révnél egy azonos korú kikötőerődöt találtak. Rómer Flóris írta le 1866-ban először a felszínen akkor még jól látszó romokat. Leírása szerint a kiserőd 43,7 m hosszú, belmérete 39,9 m. Az 1,9 m vastag falak még közel 2 m magasságban álltak. 1877-ben kisebb ásatást is végzett a területen, amelynek során a kiserőd 2 m vastag falain kívül feltárt egy padlótegélakkal kirakott, terrazzóval fedett padlórészt, a felmenő falakon pedig fehér alapon sötétpiros sávós festés maradványait figyelte meg. Talált tetőfedő ólom lemeztöredékeket is. 1935-ben Nagy Lajos is ásott az erődítményben, de „csak egyes falak irányát” tudta meghatározni. Soproni Sándor 1985-ben a Duna sor 30. ház pincéjében a központi torony 2 m vastag falát és ÉK-i sarkát azonosította.

2002-ben megelőző feltárás keretében lehetőség nyílt az ún. „nógrádverőcei típusú” kikötőerőd D-i, Dunáig futó zárófalának és DK-i saroktoronyának teljes feltárására. A Dunához lefutó 160 cm vastag D-i zárófal alapozási kiugrása követte a magas partoldal Duna felé lejtő vonalát. A megmaradt 8,6 m hosszú falszakaszon az alapozási kiugrás ezért 145 cm-t esik. A fal alapozásának az alja a római kori járószinttől 110 cm mélységben került elő. A felmenő falak ezen a szakaszon helyenként 140 cm magasságig megőrződtek, a fal külső síkját adó kövek között a fugákat habarccsal gondosan kikenték. A 190 cm vastag É–D irányú szárnyfallal és a D-i zárófallal egyidőben épült az 5,36×5,7 m nagyságú, derékszögű trapéz alakú saroktorony, amelynek alapfalába egy [LEGXGMAGSAT]VRNINVS bélyeget hordozó téglatöredéket is beépítettek. A DK-i saroktoronyt a magas partoldal tetején építették fel. A torony 130 cm vastag felmenő falát az alapozási kiugrástól 80 cm magasságig igen alaposan és szilárdan megépítették. Ebben a magasságban a habarcs elkenésével vízszintes felületet alakítottak ki. Erre a vízszintes felületre húzták fel a 40 cm-rel vékonyabb, sokkal rosszabb minőségű, mállékony kövekből, gyenge habarccsal falazott toronyfalat. Mind a fal belső, mind a külső síkján egy 20–20 cm széles peremet hagytak. A torony belsejében két padlószintet lehetett megfigyelni. A legalsó, gyenge minőségű terrazzo padló alatt a felszín közel vízszintesre feltöltötték. A terrazzo padlón feltárt vastag beomlott tetőomladék alatt a helyiség közepén egy tűzrakó hely, körülötte állatcsontok és egy tárolóedény töredékei kerültek elő. Az omladékban talált nagyszámú tetőtégla egyikén sem volt bélyeg. A tetőszerkezet leégésére semmi sem utalt, a tető egyszerűen beomolhatott. Az elegyengetett tetőomladék fölé vastag, rossz minőségű habarcsból öntött újabb padló került, amelynek csak az egyik sarka őrződött meg.

A kikötőerőd területén ugyanazok a bélyeges téglatípusok fordulnak elő, mint a Göd, Bócsaújtelepen feltárt I. Valentinianus-kori, soha el nem készült erődben. A gödi és a Dunakeszi, Horányi révnél fekvő katonai objektumok ezért egyidősek lehetnek. (Valószí-

núleg a gödi építkezésekhez szükséges gyakori átkelések biztosítására építették ezt a, ma is egy rév közelében fekvő, kikötőerődöt.) Az erőd építését Frigeridus *dux* hivatali ideje alatt (Kr. u. 371–373.) fejezhették be. Az erőd I. Valentinianus halála után is használatban maradt. (Elképzelhető, hogy ekkor épültek a szárnyfalak és a saroktornyok is. A saroktornyok lefedésére – a bélyegezetlen tetőtégla miatt – valószínűleg ekkor került sor.)

MRÁV ZSOLT

88. Dunaszekcső, Török-lyuk

(Baranya megye) I

A löszbe vájt járat 1860-ban nyílt meg. Ekkortól tartja számon a falu lakossága. Eredetét tekintve több monda is fűződik hozzá. Leírása és alaprajza Halász Ferenc, egykori tanító 2000-ben megjelentetett iratai közt megtalálható.⁷ A kutatás célja a mesterséges járat alakjának feltérképezése, valamint rendeltetésének és korának megállapítása volt. A függőleges akna alját elértük, oldalfülkét részben kitisztítottuk. Kiderült, hogy a korábbi alaprajz pontatlan, mely a betöltéstől csupán félig megszabadított járatot mutat be. A teljes alaprajz megismeréséhez számunkra is hátra van még az aknában lévő megbontott oldalfülke (vízszintes járat?) betöltődésének eltávolítása. Ezt a munkát 2003-ban tervezzük elvégezni.

Rendeltetését tekintve kizárhatjuk a pinceként való használatot. A kemény löszbe vájt, viszonylag nagy mennyiségű anyagmozgatással járó munka csak a védműrendszerhez való kapcsolódás feltételezését engedi meg. Ilyen értelemben a járat és akna rendeltetése véleményünk szerint víztároló (?), vagy menekülőjárat volt. (Az akna legalján szerves anyagokra utaló, fekete elszíneződéseket találtunk, egy darab római téglatöredékekkel.)

Korára nézve a belső falakon talált vésetek (graffitik) nem nyújtottak segítséget, hiszen azok mind a 20. század második feléből valók. A betöltődés rétegei alapján csak tudatos eltömés vezetett a feltárás előtti állapothoz, noha nem igazolódott az a szájhagyomány, miszerint szőlővenyigével vegyesen tömedékelték az üreget. Ezen rétegek kora a bejáratnál kimondottan a 20. század második fele, míg beljebb és az aknában már római téglákkal és cserepekkel sűrűn, valamint őskori cserepekkel ritkásan vegyült rétegeket találtunk. Ezek a leletek bekerülhettek a járatba akár a római korban, mind pedig a török időkben.

GÁBOR OLIVÉR

89. Elek határa

(Békés megye) Ő, Sza, Á

A 2001-ben megkezdett terepbejárást folytatva 2002-ben is főképp az eleki határ ÉÉK-i és K-i részét térképeztük fel. A tavalyi évben összesen 19 új lelőhelyet találtunk, mellyel 28-ra emelkedett a feltérképezett lelőhelyek száma.

A leletek zömét az egykori, széles folyómeder-szakaszok magaspártjain találtuk. A leletek nagy részét jellegzetes, korongolt szarmata kori, hun kori besimításokkal díszített szürke kerámia adja. Jelentős számban kerültek elő Árpád-kori cseréptöredékek, illetve Árpád-kori hullámvonalakkal díszített kerámatöredékek. Ezek jelentőségét az adja, hogy a töredékek nagy területen, nagy számban kerültek begyűjtésre, s jelentős részük a friss törések mentén összeállítható.

Ez a 24-es és 25-ös lelőhelyeken a legintenzívebb, ahol a talajművelés következtében pusztuló lelőhelyről szinte fél edények, fazekak állíthatók össze.

A megtalált lelőhelyek egy része igen kis (50×50 illetve 50×70 m) kiterjedésű. A kerámia főleg a 11–13. századra datálható, típusát tekintve Árpád-kori cserépbográcsok töredékei.

Majdnem minden lelőhelyre jellemző a malomkő-, őrlőkötőredékek előkerülése is. Anyaguk vulkáni eredetű tufa és kemény kristályos kőzet.

A 21. lelőhelyről erősen kopott szürke kerámia és Árpád-kori edénytöredékek mellől került elő egy tuskés, négyszögletes átmetszetű vasnyílhegy. Az úgynevezett páncéltörő nyílhegyek csoportjába tartozik.

A 26. számú lelőhelyen, közvetlenül az elek-gyulai határ eleki oldalán egy másik nyílhegy került elő szörványként. Ez azonban jóval korábbi, pattintott obszidiánból készült. Teljesen épen került elő, kidolgozását tekintve rézkori vagy bronzkori lehet. Sajnos a lelőhely környékének többszöri tüzetes átvizsgálása ellenére sem találtunk kerámiát a területen. A legközelebb mintegy 70–80 m-re egy cseréptüst-töredékekkel jelzett Árpád-kori telep van, ahová azonban semmiképpen sem köthető.

Egy 12. század elejéről származó ezüstpénzt a 28. számú lelőhelyen találtunk, mely megegyezik a gyulai 259. számú lelőhellyel. A gyulai és eleki határ mindkét oldalán található, a lelőhelyet egy földút metszi ketté, mely a határt képezi. Itt egy középkori falu és annak temploma állott egykor. A templom kiszántott téglái és temetőjének sírjai igen jól kirajzolják alapfalait. Közvetlenül az alapfalak szomszédságában, a mélyszántással felszínre került, szétdőlt sírok közül került elő a kisméretű ezüstpénz: Árpád-kori, anonim pénz, csak annyit lehet megállapítani, hogy a 12. század elején verték.

Ez a lelőhely a Szent Benedek-dűlő területén van, ott, ahol a 18. századi térképek Szent Benedek-pusztát jelölik. A lelőhely nagy valószínűséggel azonos a késő középkori Szent Benedek falu maradványaival.

A gyűjtött leletanyagot a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum Topográfiai Gyűjteményében helyeztük el.

7 HALÁSZ FERENC: Mit tudunk Dunaszekcsőről az őskortól napjainkig. Dunaszekcső, 2000, 98–100.

A munkában részt vettek: Bóka Gergely, Kenéz Ágnes, Lukács József, Pópity Dániel a JATE Régészeti Tan-szék hallgatói.

LICHTENSTEIN LÁSZLÓ

90. Enese, Szabadság utca 72.

(Győr-Moson-Sopron megye) U, B, A, H, Á

1971. augusztus 3-án lakossági bejelentést kapott a Xantus János Múzeum, hogy az udvarban meszesgödör ásásakor embercsontok kerültek elő. A tulajdonos elmondása alapján egy Ny-K-i sírt bolygattak meg a munkások. Még korábban az akkor előkerült sírtól mintegy 3 m-re egy másik sírt bolygattak meg a munkások, emésztőgödör ásásakor. A korábban megbolygatott sírból ember- és lócsontok kerültek elő. A lócsontok megmaradt töredékeit, valamint az újabb sírból előkerült ezüst, rombusz alakú veretet átadták a múzeumnak. A két lelet minden bizonnyal két különálló sírhoz tartozott.

2002. március 20-án helyszíni szemlét tartottunk, amikor sikerült azonosítanunk a lelőhelyet. Az új tulajdonos beszámolójából kiderült, hogy a ház bővítésekor újabb sírt bolygattak meg.

2002. július 10. és 24. között a lelőhelyen hitelesítő ásatást folytatott a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete. A költségeket az intézet és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete által vezetett Nemzeti Kutatási Fejlesztési Pályázat anyagi kere-
teit biztosították. A *Történelmi genetika a magyar ethnogenezis kutatásában* címet viselő program keretében olyan új 10. századi temetőket hitelesítünk, melyekből olyan genetikai minta nyerhető, ami kiegészíti a folyamatosan bővülő, s a program céljából kitűzött adatbázist.

Az ásatás során egy sírt sikerült feltárunk, valamint egy neolit teleprészletet. A feltárt sír Ny-K-i tájolású volt, háton fekvő, nyújtott testtartású csontvázzal, melynek jelentős része bolygatott. A bolygatás nyomán a koponya, valamint a medence; illetve a medence felett előkerült csontok nem maradtak in situ helyzetben. A bolygatás idejét, a sír pontos korát a leletanyag hiányában nehéz megállapítani. A sírban az eltemetés időpontjára utaló melléklet nem volt. A bolygatott csontok mellett talált két zselizi kerámatöredék nem tekinthető korjelzőnek.

A feltárt síron kívül egy zselizi teleprészlet is be-
leesett a megkutatott területbe. A feltárt objektumok közül kiemelkedik a 4. objektum, amely valamikor munkagödör lehetett, majd pedig a telep maradványaival feltöltődött. Az objektumból a vastag durva kerámatöredékek mellett vékony falú, bekarcolt vonaldíszes edénytöredékek is előkerültek. A másik kiemelkedő objektumrészlet a 4. szelvény feltárásakor került elő. A szelvényből nemcsak a zselizi telep maradványai kerültek elő, hanem szórványban kora bronzkori kerámiamaradványok és szórvány Árpád-kori edénytöredékek is (bográcsperemek). Takács Miklós meghatá-

rozása alapján a peremtöredékek egy része a 10. század végére, s a 11. századra keltezhető, míg az újabb töredékek pedig már egy későbbi megtelepülési fázisra, a 12. századra utalnak.

A 1,5 m mély kultúrréteg alapján egy olyan nagy objektum részletét sikerült megtalálnunk, amely jórészt a zselizi telep időszakában volt használatban. Erre utal a nagyszámú kerámatöredék, a pengemaradványok, s az ételmaradványok is.

A mély objektumrészlet a szelvény egész területére kiterjedt, azt azonban sem hosszában, sem pedig keresztben nem tudtuk további rábontással megnövelni.

A 6. szelvényben feltárt objektumok, hasonlóan a 4. szelvényhez, több régészeti kor emlékeit rejtették. A zselizi kerámialeletek mellett bronzkori edények töredékei is előkerültek. A 13. objektum betöltésében talált bombatestű edény, valamint egy ugyanitt előkerült nagyobb maradvány a kisapostagi kultúrába tartozott.

Az ásatás helyszínétől nem messze, a Szabadság utca 84. szám hátsó portájáról az ásatás ideje alatt egy avar kori, jó megtartású edényt hoztak el az ásatás helyszínére. A 6-7. századra datálható kerámia arra utal, hogy a Szabadság utca telkeinek hátsó részén végighúzódnó magas dombhat nemcsak a neolitikum, s a bronzkor idején volt lakott terület, hanem az avar időszakban is.

A lelőhely a Hanság felnyúló homokdombvonulatán helyezkedik el. A meglévő neolit telep a DVK utolsó fázisában, a zselizi időszakban létezett. Kiterjedését, s fennállásának időtartamát a feltárt terület nagyságából nem lehet megmondani. Az ásatás során minden bizonnyal csak a telep szélét sikerült megtalálnunk.

A keresett 10-11. századi temető nagy része sajnos a korábbi földmunkák során elpusztult. A megtalált egy sír pedig csak feltételeken kapcsolható a temetőhöz. A viszonylag kis sírszám arra utal, hogy egy kiscsaládi temető helyezkedett el a dombvonulaton. A melléklet hiányában kérdéses maradt, hogy a temető egybeesett-e azzal a lelőhellyel, ahonnan egy rozettás lószerszámveret került a múzeumba (Enese, belterület megnevezéssel); vagy pedig Enese homokos teraszain több, egymáshoz közel eső kisszámú közösség temetőjével kell számolnunk.

Konzulens: Tomka Péter. Munkatárs: dr. Mende Balázs antropológus.

LANGÓ PÉTER

91. Eszteregnye, Kenderföldek-dűlő (Zala megye) R

2002. augusztus 26. és október 9. között 1990 m²-t tártunk fel a 78. számú lelőhelyen az épülő M7-es autópálya nyomvonalán. Összesen 33 objektumot dokumentáltunk.

Az előzetes terepbejárások alapján újkőkori telep-
jelenségekre lehetett számítani. A kijelölt területet kutatóárok-
kal szondáztam. Maga a lelőhely egy lankás

domb belső, DNy-i lejtőjén helyezkedik el. Első kutatóárkunkat a dombtető irányából a domb aljáig húztuk, itt leletet illetve objektumot nem találtunk. A következő kutatóárkot erre merőlegesen jelöltem ki, közel a dombtetőhöz. Itt a nyomvonal széléhez közel találtuk meg az első objektumot, amely egy átégett falú, méhkas alakú gödör (tűzhely?) volt. Ebből kiindulva a dombtető felé nyitottam nagyobb összefüggő felületet. Itt az autópálya nyomvonalának ÉNy-i felében egy kisebb településrészletet: gödröket, átégett falú, méhkasos objektumokat tártunk fel, összesen 33-at. A leletanyag alapján a feltárt településrészlet rézkori, a tűzdelt-barázdás díszű kerámia kultúrájának (Furchenstich-kultúra) jellegzetes jegyeit hordozta magán. A durva, vastag falú darabok mellett, több gödörben jellegzetes tűzdelt-barázdás díszítésű darabok is voltak. Az előkerült objektumok elhelyezkedése alapján megállapítható, hogy az egykori település É-D-i irányú volt, és csak a feltárt objektumok, a település széle esett a tervezett autópálya nyomvonalába.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum régészeti gyűjteményét gyarapítja.

SZÁRAZ CSILLA

92. Esztergom, Imaház utca 12.

(Komárom-Esztergom megye) B, LT, Rő, Kk

A telken a Szent István kápolna (az Imaház és Esze Tamás utca sarkán) melletti bezárt óvoda épületét a közelmúltban elbontották s így a terület kutathatóvá vált.

A régészeti kutatás jelenlegi állása szerint az említett terület az Árpád-kori örmény kereskedők településének (terra armenorum) K-i szélén helyezkedik el. Villa Ermen K-i része a tatárjárás után alakuló Szent Anna kerületbe (az Ágoston-rendi Szent Anna kolostor birtoka) olvadt bele. A szomszédos Szent Tamás utcában Horváth István 1970-ben leletmentés során egy kelta edényégető kemence, egy, a 12–13. század fordulóján állt, félig földbe mélyített, deszkafalú ötvösműhely, egy 13. századi, földbe mélyített ház és kemencéje, továbbá egy, a 16. század elején épült kőpince részletét tárta fel. A közelben várható Örmény falu Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt plébániatemploma maradványainak előkerülése is. Tájékozódó kutatásunkkal tisztázni szeretnénk volna, hogy a Szent István kápolnának van-e középkori előzménye, esetleg a közelében állhatott-e a korábbi templom, illetve Árpád-kori vagy a középkori településhez köthető objektumok és leletanyag előkerülését vártuk.

Első kutatóárkunkat a kápolna szentélye mellett nyitottuk. Az árokban a 18–20. századi feltöltés alatt egy 14–16. század elejei réteget találtunk, ez alatt pedig közvetlenül a vastag római kori késő kelta kultúrréteg húzódott, amelynek az alján egy főként kerámiatöredékekben bővelkedő betöltésű vermet tártunk fel. Ez a verem a kora római rétegbe mélyült, mely alatt az altalajba ásva egy középső bronzkori kisebb vermet tártunk

fel. Rábontottunk a kápolna téglalapozására is, mely alatt nem találtunk korábbi falat, így meg kellett állapítanunk, hogy ezen a helyen sem az örmények Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt plébániatemplomának esetleges maradványait, sem temetőjét, sem Árpád-kori telepjelenséget nem találtunk.

Második kutatóárkunkat a kápolnától kissé távolabb, az óvoda udvarán nyitottuk, melyben a beton feltörése után a 20. századi feltöltés alatt egy 18. századi – minden bizonnyal a kápolna építéséhez kapcsolódó – beásást találtunk, amely az árok K-i végében egy 13. századi rétegbe mélyült. A rétegből egy fenékbélyeges, nehéz kézikorongon készült, belül szürkére, kívül barnára égett, besimított felületű cseréppalack töredékeit találtuk. Ez alatt a réteg alatt a már ismert késő kelta kultúrréteg jelentkezett, melynek az alján egy földbe ásott ház gödrének a részletét bontottuk ki, ismét jelentősebb mennyiségű leletanyaggal. A közel 3 m-es mélységig kibontott két kutatóárk tanúsága alapján megállapíthatjuk, hogy Árpád- illetve középkori telepjelenségek csak inkább a telek felső, K-i felében várhatók.

Konzulens: Horváth István. Munkatársak: Boldizsár Péter és Merczi Mónika.

LÁZÁR SAROLTA

93. Érsekvadkert, Templom

(Nógrád megye) Á, Kő, Kű

2002. februárban az érsekvadkerti templom melletti módosított szennyvíz-nyomvonalon végeztünk szakfelügyeletet. Munkánk során a markológép kanala egy emberi csontvázat bolygatott meg. Az árokszakasz iránya Ny-K-i volt. A munkát leállítottuk, majd elkezdtük a feltárást, amit március végén fejeztünk be.

A nyomvonalra eső szakaszon 35 vázat, illetve vázrész bontottunk ki. 14 sír Ny-K-i tájolású, 21 É-D-i. A Ny-K-i tájolású sírok esetében mellékletek és viseleti tárgyak közt megtalálhatóak az S-végű hajkarikák, gyöngyök, pecsétgyűrűk, karikagyűrűk, fülbevalók és egy pénz is. Az É-D-i síroknál szinte kivétel nélkül meg lehetett figyelni koporsómaradványokat, illetve azoknak nyomait. Mellékletként többféle rózsafüzért helyeztek a sírokba. Az egyik sír koponyáján pártamaradványokat figyeltünk meg. A temetőt – az eddig előkerült sírok leletei alapján – a 12. században indították és 17–18. századra keltezhetőek a legkésőbbi sírok.

Az ásatáson részt vett Gulyás Gyöngyi, Oravecz Dóra, Parditka Györgyi régészhallgató.

BÁCSMEGI GÁBOR

94. Felsőnána, Szálláshegy

(Tolna megye) B, LT, Á

A falutól DNy-ra, a Murgai-víz D-i partján, a völgyből meredeken kiemelkedő, hosszan elnyúló ÉNy-DK irányú domb ÉNy-i végén található a földvár. Jelenleg fű-

ves, bokros, kis részen bozótos. Első említését Wosinsky Mórnak köszönhetjük. Ő kettős sáncgyűrűvel körülvett kúp alakú hegyet ír le.

A korábbi években igen sűrű bozót fedte a vár nagy részét, ezért kutatásra alkalmatlan volt. Első felmérését 1993-ban készítettük el (Nováki Gyula–Miklós Zsuzsa). Akkor a bozót miatt nem mindenütt tudtunk részletes megfigyelést tenni, 1993-as felmérésünk szerint a kúp a hegy folytatása felől, a keskeny nyeregből kb. 1,0 m-rel emelkedik ki. Itt két terasz van, a felsőnek a külső szélén alacsony sánc is van. Az ÉK-i oldal igen meredek, itt nincs erődítés.

2002 tavaszán a hegy Ny-i oldalán és a vár D-i végénél fakitermelést végeztek. Több fát kivágtak a várban is. Ennek eredményeként tavasszal elég jól áttekinthető volt az erődítés. Leletet azonban akkor sem találtunk. Az erődítés vonala kirajzolódott.

A felszíni megfigyelések alapján a földvár nagy valószínűséggel Árpád-kori. Alapterülete kb. 14×25 m (0,035 ha).

A 2002. évi szondázó ásatás segítségével egyrészt a vár korát, másrészt az erődítés szerkezetét szerettem volna pontosítani. Egy É-D-i irányú kutatóárokka-
l akarom teljes metszetet nyerni. Az árok kijelölésekor azonban figyelembe kellett vennem a meglévő és a már kivágott fákat. A 33 m hosszú I. árokban a 20–60 cm vastag humusz alatt a fokozatosan sárguló lösz mutatkozott. Csupán két helyen találtunk kis gödröt, amelyekre igen halvány elszíneződés utalt. Az árok É-i vége közelében bukkant elő egy kelta hamvasztásos sír: a kézzel formált fazékban az emberi hamvakon kívül vaslánc volt. A fazék mellett pedig egy ép és egy erősen roncsolt boka-
percec hevert. Emberi hamvak a fazékon kívül is előfordultak.

A II. árokkal a belső árok ÉNy-i részét vágtuk át. A lapos aljú árok alját a jelenlegi felszíntől 190 cm mélységben értük el.

A III. árokkal a belső árok D-i szakaszát vágtuk át. Itt a szintén lapos aljú árok alja 70 cm mélységben bontakozott ki.

Az ásatás során – a kelta síron kívül – bronzkori leletek kerültek felszínre. Annak ellenére, hogy középkori leletek nem kerültek elő, típusa alapján ez a vár Árpád-kori lehet. A leletek hiánya arra utal, hogy a várat – ha egyáltalán elkészült – nem lakták. Befejezetlenségét jelzi az is, hogy az árok sekélyek, lapos aljúak, holott domb- és hegyvidéken mély V-alakúak szoktak lenni.

MIKLÓS ZSUZSA

95. Felsőpakony, Attila utca és Géza fejedelem utca (Pest megye) A

2002. október 3-án helyszíni szemlét végeztem a területen, mert telektulajdonosok építkezés során edénytöredékeket találtak, s erről bejelentést tettek. Az Attila u. ÉK-i oldalán vezetékárokot ástak, a változó vastagságú

humuszos, részben kevert rétegben, az alatta lévő homokos altalajban régészeti jelenséget nem tapasztaltam. Az utca ÉK-i oldalának DK-i kétharmadán lévő telken leletet nem találtam. A 966 hrsz. telektől ÉNy-ra, és a 955 hrsz. telken néhány cserepet találtam. DK felé, a 967–968 hrsz. telken sok lelet volt a felszínen. A Géza fejedelem u. mentén a 962–956 hrsz. telken, és az utca túloldalán, a 938–941 hrsz. telken találtam cserepeket. A lelőhely ÉNy-i feltételezhető folytatása a korábbi belterületi részen már beépült. A késő avar telep eredeti kiterjedése részben a nem hozzáférhető (építkezés, sűrű gyom) telkek miatt, részben a tereprendezés miatt bizonytalan. Az erdőtelepítés, majd erdőirtás és tereprendezés következtében a lelőhely nagyrészt már elpusztulhatott.

DINNYÉS ISTVÁN

96. Fonyód, M7 autópálya csomópont

(Somogy megye) Ő, Ró, Á, Kő

2002. február 14-én terepbejárást végeztünk az ügyvezetett fonyódi csomópontban. Célunk a leendő nyomvonalon és csomópontban, valamint az üzem-mér-nökség területén levő esetleges régészeti lelőhelyek megállapítása volt. Kérdés volt, hogy a nyomvonal-korrekcio, azaz a nyomvonal D-re helyezése miatt a korábbi csomópontban, Fehérbézsentyől É-ra rögzített Árpád-kori, középkori lelőhely összefüggésben van-e a jelenlegi csomópont területével.

A 149+670–880 km szelvények között, a csomópont K-i szélén egy É-D-i kiterjedésű régészeti lelőhelyet rögzítettünk. É-i és D-i irányban is túlnyúlt a nyomvonalon; D-i határát megállapítottuk, É-i része Fehérbézsentyől K-re É felé húzódott. Elképzelhető, hogy összefüggésben van az előbb említett, a korábban tervezett csomópont területén megfigyelt Árpád-kori, középkori lelőhellyel. A lelőhely nagy részén ugyanis Árpád-kori, középkori edénytöredékeket, pl. rádlimintás oldaltöredékeket, bordás peremdarabot, egy-két aljtöredéket leltünk, amelyek a nyomvonalról É-ra sűrűsödnek, D felé egyre ritkulnak. A nyomvonal, illetve a lelőhely D-i részén őskori kerámia, egy-két kopott jellegtelen oldaltöredék került elő. A lelőhely egy É-D-i irányú dombhát felső részén húzódik. A nyomvonalba eső kiterjedése 210×46 m, Ny-i szélén 70 m széles, összesen 10 300 m².

A csomópont É-i felhajtó ágának É-i részén 2 db kopott, jellegtelen őskori és középkori edénytöredéket gyűjtöttünk mintegy 50–60 m átmérőjű körben. A lelőhely kiterjedése 2300 m².

A csomóponttól közvetlenül Ny-ra levő üzem-mér-nökség területén, illetve attól NyÉNy-ra egy hosszú, É-D-i irányú dombháton mintegy 220 m átmérőjű körben kb. két tucat őskori (valószínűleg neolitikus-réz-kor), egy-két római és néhány középkori edénytöredéket leltünk szórva. Az üzem-mér-nökség területére eső lelőhelyrész területe 4500 m².

A csomópontba eső lelőhelyek, lelőhelyrészek együttes területe 17 100 m².

Munkatársak: Balla Krisztián, Molnár István, Nyári Zsolt.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

97. Füzér, Vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö, Kú

2002-ben négy különböző jellegű kutatási feladatot végeztünk el a füzéri vár területén.

A kapubástya folyó helyreállításához kapcsolódva csak most nyílt lehetőségünk arra, hogy a bástya belső terét kitöltő, a 17. század közepén készült tömör falazat tetejét letisztítsuk. Ennek során egy nagyobb méretű ágyúlőrés és a hozzá tartozó kamrácska maradványai kerültek elő. A kamrácskához lépcső vezet le.

Ugyancsak az aktuális helyreállítási területhez kapcsolódva nagyobb felületen letisztítottuk a vár DK-i felében található ágyúállás utolsó járőrszintjét. A feltárt területen napvilágra került a várfal felső részét egykor alkotó keskenyebb mellvéd fal hosszabb szakaszának maradványa.

Egy, a várfalra merőlegesen kitűzött kutatóárokkal teljesen átvágtuk a sáncot. Az árokban (13/c) a sánc gerendaszerkezetére derült fény, továbbá jelentős mennyiségű 16–17. századi leletanyagot is sikerült gyűjtenünk. Kiderült, hogy az ágyúállás kialakításakor a várfal belső oldala elé vékony köpenyfalat húztak, mellyel eltakarták a várfal külső oldalán látható lőrés belső száját, tehát a lőréses külső köpenyfal – korábbi (de konkrét vizsgálat nélkül tett) feltételezésünkkel ellentétben – nem egykorú a sánccal, hanem valamivel korábbi annál. A lőrésekhez bizonyára fa gyilokjáró kapcsolódott egykor. A sánc kora a 17. század közepére tehető.

Két kutatóárokkal átvágtuk az É-i palotaszárny legkeletibb elemének, a Malompincének utolsó járőrszintjét is (13/a–b). Az árokban 13–15. századi tűzhelyek platnijai kerültek elő.

Ebben az évben elkezdjük – de be nem fejezhetjük – a Malompince előtti ciszterna feltárását is. (Az illusztrációt lásd a 211. oldalon!)

SIMON ZOLTÁN

98. Gelse, Hosszúrét-dűlő

(Zala megye) Á

2002. március 14-én Gelsén ellenőrző terepbejárást végeztem azon a területen, melyen termálfürdőt terveznek létesíteni. Ezen a részen 1996-ban már jártam, a mostani terepbejáráskor megtaláltam ugyanazt az öt lelőhelyet, amit akkor, de most sokkal jobbak voltak a látási körülmények, mindenhol friss szántás volt. A korábbi jelentésemben szereplő információk nem bővültek, az ott leírt jelenségek és meghatározások megerősítést nyertek.

A kérdéses terület D-i részén van a legnagyobb lelőhely, melyen minden valószínűség szerint egy kisebb Árpád-kori település (falu) nyomait találtuk meg.

HORVÁTH LÁSZLÓ

99. Gör, Kápolna-domb

(Vas megye) R, B, V, LT, Ú

2002. október 14. és november 6. között került sor a hitelesítő feltárássra. 1986-ban hidroglobust építettek a domb D-i területére, a templomtól É-ra. Ennek során kb. 40×40 m-es területen semmisítették meg a régészeti objektumokat, köztük kb. 50 sírt (utóbbiak kora ismeretlen, de valószínűleg késő középkor-újkoriak lehetnek). 1988–1993 között végeztünk leletmentést a régészeti védettséget élvező Kápolna-domb teljes É-i bolygatatlan részére kiterjedő víztározó építését megelőzendő. A kutatást követően elhordták a domb É-i területét. A D-i terület feltárását a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal anyagi támogatásával tudtuk elvégezni.

Az egymással érintkező „A” és „B” szelvények (Ny–K-i irányú, összesen 12 m hosszú, 6 m széles, 72 m²) a templomtól DK-re a ravatalozótól D-re, a temető személtűgyűjtője és a ma meglévő utolsó sírok melletti terület kutatását tették lehetővé.

Ezen a kis területen megtaláltuk az 1969. évi ravatalozó-építés meszesgödret, amely újkori sír tetejét bolygatta meg, illetve az 1. számú objektumunk tetejét.

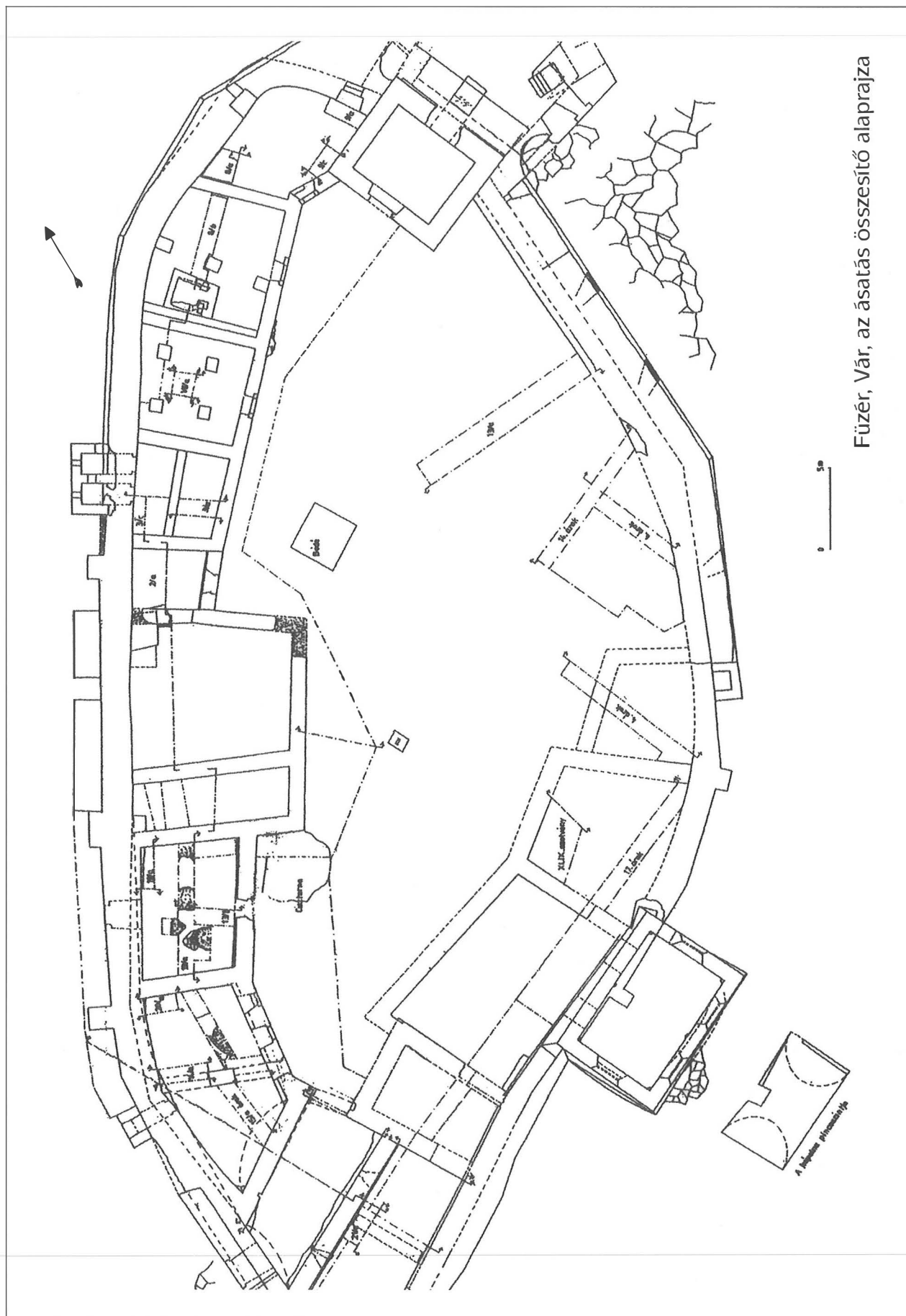
A felső 25–30 cm erősen bolygatott és nagy mennyiségű régészeti leletanyagot (pl. késő bronz-kora vaskori bronztű, csontár, kerámia – utóbbiban kelta is van) tartalmaz, de jelenségek itt még nem foghatók meg.

A szelvényekben 19, igen mélyre (a mai felszíntől kb. 300 cm-re) ásott, keskeny, újkori (Ny–K-i tájolású, melléklet nélküli, szegelt koporsós) sírt konstatáltunk. Ezek egy részét feltártuk.

A szelvények területén tulajdonképpen két őskori objektumot találtunk, ami összhangban van a domb É-i oldalán végzett leletmentésen tapasztalt objektumsűrűséggel. Az egyik megkutatására nem volt mód, ugyanis csak egy igen kis része volt a szelvényben.

A másik – általunk 1. számmal jelölt – objektum valójában egy nagyméretű és igen mély (közel 3 m) gödör, amihez egy kisebb, sekély gödröcske is kapcsolódott. Utóbbiból csak néhány késő bronz-kora vaskori edénytöredék került elő. Az 1. sz. gödörbe 4 újkori sírt ástak, illetve vágtak bele. (A rombolás tehát szinte totálisnak mondható.). Az objektum – a betöltés legfiatalabb tárgyai szerint – a késő bronzkorra keltezhető.

Másodlagos helyzetben a lengyeli kultúra festett fázisának igen figyelemre méltó emlékéanyaga került elő. Sok radiolarit magkőmaradék, szilánk, penge stb., és rengeteg (kb. 25 kg-nyi) festett (sárga, vörös, fekete) edénytöredék, jól azonosítható úgynevezett házi kerámia, továbbá agyagkanáltöredék és ini edény. Ezen utóbbi időszak – a domb É-i része anyagának jelenlegi feldolgozottsági szintjén – nóvumnak tekinthető.

Füzér, Vár, az ásatás összesítő alaprajza

A templomtól Ny-ra, a domb peremének közelében is húztunk egy É-D-i kutatóárkot. Hossza 18,5 m, szélessége 1 m volt. A felszínen 15. századra keltezhető, kelta és késő bronz-kora vaskori kerámiát gyűjtöttünk. Itt a szelvényekhez hasonló helyzetet találtunk. Azaz: ugyanúgy tájolt, ugyanolyan korú sírokat. Összesen 4 sírfolt jelentkezett. (Teljesen csak egyet tártuk fel.) Egy késő bronz-kora vaskori objektum kis részlete az árok D-i végében jelentkezett. Egy jelenség (barna elszíneződés kibontását követően árok, oszlophellyel) arra utal, hogy – az É-i dombrészen már megismert és a D-i peremen fúrással konstatált – kelta kori sáncot is érintettünk.

ILON GÁBOR

100. Gőr határa

(Vas megye) Ő

2002. október 21-én terepbejárásom a Szőlőhegy ÉNy-i lábánál illetve oldalában, a Répce felé eső lejtőn őskori és egy darab újkori kerámiatöredéket találtunk a felszínen. Régészeti jelenséget nem észleltünk. A Szőlőhegy DK-i lábánál, illetve oldalában, a hajdani majortól D felé eső enyhe lejtőn néhány nagyon kisméretű őskori edénytöredéket gyűjtöttünk. Régészeti jelenséget nem tapasztaltunk.

ILON GÁBOR

101. Göd, Bócsaújtelep, késő római erőd

(MRT 9. k. 1/6 lh.)

(Pest megye) Ró, N

A Göd melletti Bócsaújtelepen fekvő, kitűzési stádiumban maradt késő római erőd területén a 2002. év 3 hetes ásatási szezonja két problémájának a tisztázására irányult. Ezek közül az első az I. sz. torony mellett a tavalyi évben megtalált, erődépítéssel egyidős árok egy újabb szakaszának a feltárása volt. Magyarázatot reméltem ugyanis az árokban tavaly feltárt lócsontok és a poncolt pikelymintával díszített hun vagy alán nyeregborító lemeztöredékek jelenlétére. Az 5. sz. szelvény szomszédságában ezért egy 5×5 m nagyságú szelvényt nyitottunk, amelyben elő is került az árok DK-i irányba futó újabb szakasza. Az árok betöltésére itt is az I. sz. torony falkijelöléséből származó köveket és téglatöredékeket használtak. Ez a betöltés azonban csak az árok szelvénybe eső ÉNy-i végére volt jellemző. Az építési törmeléket az árok visszatöltésére a szelvény DK-i felében már alig használták. Az árok fenekén újabb, igen kisméretű aranyozott ezüst lemeztöredékek kerültek elő, a betöltésben a kő és téglatöredékek között pedig lócsontok – köztük egy ló koponyájának – töredékei feküdtek. Mindebből arra következtethetünk, hogy a rómaiak által kiásott árokba később egy gazdagon felszerszámozott hun vagy alán ló tetemét helyezték el. A lócsont azonban nem sokkal az eltemetése után szinte teljesen kifosztották.

A régészeti kutatás másik célja az erőd DNy-i falszakaszának feltérképezése és a légi felvételen sejthető

következő torony megtalálása és feltárása volt, azonban a torony azonosítására húzott nagyszámú árok egyikében sem találtunk kitűzött toronyra utaló jelenséget. A kutatóárkok mindegyikében csak az ovális vonalát követő erődfal külső- és belső falsíkját kijelölő párhuzamos kősorok futottak. Az erőd közel 200 m hosszú DK-i falszakasza mentén ezért újabb torony kitűzésére már bizonyosan nem került sor. Felszíni nyomok alapján toronnyal csak a DK-i falszakasz végén számolhatunk. Az ívelt vonalú DK-i falszakasz közepén, a 24. sz. árokban azonban a párhuzamosan futó kősorok megszakadtak, és azokat egymástól 1,3 m távolságra egy-egy merőleges kősor zárta le. A jelenséget csak egy kitűzött 1,3 m széles, keskeny erődkapuval magyarázhatjuk.

Az ásatás során nagy számban kerültek elő késő római bélyeges téglák, amelyek vagy a *legio X gemina magister figlinarium*ait nevezik meg, vagy az ún. OFARN csoportba tartoznak. Az egyik téglán egy kurzív felirat töredéke is megőrződött.

Az ásatáson a Szegedi Tudományegyetem régészet szakos hallgatói vettek részt.

MRÁV ZSOLT

102. Görcsöny, Görcsönyi-szőlők

(Baranya megye) Ró

A szőlőkbe vezető dűlőútból csontvázas sírt mosott ki az eső. A váz mellett előkerült 6 darab Valentinianus-érem a 4. század második felére keltezi a sírt. A lelőhelyen 4. századi temető helyezkedik el, melyről már a 19. században is tudtak (ArchÉrt 1870, 148.). Római kori megtelepedésre utal a falu területén előkerült két feliratos kő is (CIL III 10282, 10294).

KOVALICZKY GERGELY

103. Gyál, 3. számú lelőhely

(Pest megye) B, Sza, Á

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0-4. sz. főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2002-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Az alábbiakban bemutatott lelőhelyeken ebben az évben közel 398 450 m²-t tártunk fel február és november között. Mindegyik lelőhelyen a vezető geodéta: Szánthó Dániel. Térinformatikus: Zoltán S. Péter, Progli Szabolcs. A teljes feltárás koordinátora: Tari Edit.

A késő Árpád-kori településen rögzült telkeken kerültek elő a település maradványai. Megfigyeltük a helyszínen, hogy az M5 autópálya 10–15 évvel korábbi építéskor a lelőhely tetejét, kb. 1 m vastagságban elplanírozták és letermelték. A lelőhely feltárását megelőzően a humusz tárolására kijelölt területen kutatóárkokat húztunk, ezekből összesen 7 objektum került elő: három bizonytalan korú, egy szarmata gödör, egy Árpád-kori

árok, egy hasonló korú szabadtéri kemence, valamint egy földbe mélyített ház. A házat többször megújították, tetőszerkezete szelemenés volt. Padlója kétrétegű, mindkettő deszkaborítású volt.

A humuszdépő 7 objektumán kívül a lelőhelyen 212 objektum került elő. Egy őskori és néhány recens jelenléte számított ezek az Árpád-korra keltezhetőek; 124 árok, 39 gödör, 16 kemence és 27 földbe mélyített ház is megfigyelhető volt. Ebből kettő talán műhelyként funkcionált. Leletanyagukat körömbenyomkodással és hullámvonallal díszített kerámia, cserépbogrács képezte. Az 50. házból egy összetört malomkő darabjai is előkerültek. A lakóházak többsége elpusztult, csupán a legmélyebbek legalját sikerült megtalálni. A fellelt árok azonban szabályosan kiosztott Árpád-kori telkek meglétére utalnak, illetve a tárológödrök és vermek nagy kiterjedése nagyobb település egykori meglétére engednek következtetni. A lelőhely kevés leletanyagot eredményezett. A kutató és feltárt terület mérete együttesen: 84 298 m².

A nyomvonalhoz tartozó szénhidrogén-vezetékek területén is dolgoztunk 2002-ben június és július között.

A 3. számú lelőhelyen, a 2. gázcsomópont területén 2002 augusztusában három felületen folytak feltárások. 24 objektum került kibontásra. Az I-II. felületen egy bizonytalan korú árokrendszer elemei kerültek elő, szintén bizonytalan korú és Árpád-kori gödrök mellett, mindhárom felületen jelentkeztek. Előkerült továbbá négy Árpád-kori földbe mélyített lakóház, melyek közül kettő úgynevezett „nyeles ház” volt. Kemence és a szelemenés tetőszerkezetre utaló cölöplyuk mindegyikben volt, munkagödör kettőben; a padló megújítása csak az egyik házban volt megfigyelhető.

Ettől K-re a Gyál 3. Árpád-kori lelőhely folytatásaként 5 ház, 9 kemence, 6 kút és 21 árok került elő a gázvezeték nyomvonalában.

3/A lelőhely, 2. csomópont. Az M5 és az M0 autópálya csatlakozásának nyugati oldalán a gázvezetékek autópálya nyomvonalába eső szakaszán került elő egy kis bronzkori teleprészlet. A 13 gödörben kevés leletanyagot, főként kerámiatöredékeket és néhány állatcsontot találtunk és egy lelet nélküli széles, egyenes árkot.

Munkatársak: Füredi Ágnes, Szabó Levente, Szekeres Krisztina régészek, Bognár Anita, Ferenczi László, Halász Ágoston régésztechnikusok.

MESTER EDIT – SIMONYI ERIKA – TOMKA GÁBOR

104. Gyál, 10. számú lelőhely

(Pest megye) Á

Az Árpád-kori településen 78 objektum került elő. A feltárás két nagyobb felületen folyt, közöttük földút húzódott. Az I. (D-i) felületen újkori jelenségek mellett, Árpád-kori árok, gödrök és három földbe mélyített ház került elő. A házak és az árok kapcsolata nem világos. A házak úgynevezett „nyeles házak”, szelemenés tetőszerkezetűek, belsejükben kemencével és munkagödörrel. Az egyikben (13.) sikerült megfigyelni a deszkapad-

ló lenyomatát. Betöltésükből cserépbogrács-töredékek, fenékbélyeggel ellátott töredékek, valamint bekarcolt csigavonallal díszített darabok kerültek elő. A II. felületen számtalan bizonytalan korú, illetve császár- és Árpád-kori, rendszertelenül futó árkot sikerült feltárni. A feltárt terület mérete: 55 672 m².

Munkatárs: Szabó Levente régész, Füredi Ágnes, Szekeres Krisztina régészhallgatók (ELTE).

SIMONYI ERIKA

105. Gyál, 13. számú lelőhely

(Pest megye) R, Á

Gyál határában 2002. július 14. és augusztus 10. között végeztünk megelőző feltárást. A lelőhelyen a gázfektetési munkálatok által veszélyeztetett 3. csomópontot, 5797 m² területet kutattuk át. Az ásások során őskori és Árpád-kori leletek kerültek napvilágra. A őskor emlékeit a terület keleti részén találtuk. A késő rézkorra (Kr. e. 4200–3500) datálható mintegy 34 gödörben díszített kerámia, kovaeszközök, két esetben pedig háziállatok (szarvasmarha és juh) csontváza feküdt. A gödrök egy részét egy félkörívben, illetve egy hosszanti, az egész ásási területet átszelő, K-Ny-i irányban haladó árok vágja. Az árokból rézkori cserepek mellett az Árpád-korra keltezhető kerámiatöredékek kerültek elő. Az említett objektumok (összesen 5 darab árok) a 11–13. század közötti időszak emlékei.

Munkatársak: Gulyás Gyöngyi régész, Zsoldos Attila régészhallgató (JATE), Ari György, Szászvári Linda régésztechnikusok.

PÉTERVÁRY TAMÁS

106. Gyál, 22. számú lelőhely

(Pest megye) Kk

A tervezett autópálya nyomvonala az előzetes terepbejárás szerint mintegy 800 m hosszan metszi a lelőhelyet. A nyomvonalat két földút metszi. A lelőhelynek a délebbre fekvő földúttól D-re eső részén a 16–17. századra keltezhető árokrendszerre bukkantunk.

Az első periódusba két párhuzamosan futó, ÉNy-DK-i irányú, vízelvezető árok tartozott. Ezt metszette egy kettős árokrendszer, mely egy négyszögletes, a fő égtájak szerint irányított területet kerített körbe. Harmadik periódusként egy hasonló, az előzőnél kisebb területet magába foglaló négyszögletes árokrendszert említhetünk. Az árokból mázas kerámia, fül- és egyéb jellegzetes töredékek, egy kutya csontváza (3. periódus), szarvasmarha- és egyéb állati csontmaradványok és két cölöplyuk került elő.

A lelőhelyen 40 objektumot, azaz 33 árkot, 2 cölöplyukat, 5 tárológödört dokumentáltunk. A feltárt terület mérete: 35 462 m².

Munkatárs: Gulyás Gyöngyi régész, Ari György, Szászvári Linda régésztechnikusok.

PÉTERVÁRY TAMÁS

107. Győr, 81. sz. főút

(Győr-Moson-Sopron megye) R, Kú, I

2002. április 25. és július 10. között a 81. számú főút új nyomvonalának terepszemléje alapján négy olyan területet jelöltünk ki, amelyen régészeti jelenségek előke-rülése volt várható. A többi területen a humuszolás és az építkezés ütemében végeztünk megfigyeléseket.

Az 1. munkahelyen (79,450–79,510 km-szelvény) őskori (M. Egry Ildikó szakvéleménye szerint rézkori) település szélének néhány objektumát (köztük egy kutat) tártunk fel. A település magja területünkől K-re, a domboldalon lehetett. Az őskori objektumok betöltése sárgás, világos színű, a kútban 210 (a felszíntől 280) cm mélységben értük el a talajvíz szintjét, faszervezetnek nem maradt nyoma, korát a betöltésben talált táltöredékek igazolják. Újkori tanyahely gödreit is kibontottuk.

A 2. munkahelyen (79,800–79,850 km-szelvény) az észlelt objektumok túlnyomó többsége az újkori gyümölcsös fának ásott gödör volt, néhány ismeretlen korú egyéb beásást is regisztráltunk.

A 3. munkahelyen (80,140–80,260 km-szelvény) egyelőre ismeretlen korú település nyomai kerültek elő – a felszínen talált kora újkori edénytöredékek a humusz alatt már nem jelentek. A jelenségek: árkok, velük párhuzamos cölöpsorok és bizonytalan rendeltetésű gödrök, amelyek között állatjáratok és egyéb, nem emberi tevékenységből eredő elszíneződések is voltak. Az objektumok betöltése világos, sárgás, homokos, őskori jellegű. A cölöpsorok által jelzett építmény (építmények) a 80,230–80,250 km-szelvény között található.

Ezekhez kapcsolódik a 4. munkahely (80,250–80,500 km-szelvény) legdélebbi részén talált keresztirányú határoló árok, amely párhuzamos a 3. munkahely cölöpsoraival, összetartozásuk bizonyosra vehető.

TOMKA PÉTER

108. Győr, Győrszentiván, Váci Mihály utca

(Győr-Moson-Sopron megye) Rő, Kö

Az Ipari parkkal szemben, az utca É-i oldalán lévő szántóföldön egy légi felvétel szerint római katonai tábor van. A tábor Ny-i szélén egy É–D irányú csatorna, illetve csővezeték halad, amely metszi a szántóföldet É-ről határoló kerékpárutat.

A terepbejárás a katonai tábor sáncának és árka-nak a nyomvonalát nem lehetett megállapítani, de a felszínen talált római kerámia: rheinzaberni metszett díszű terra sigillata, hombártöredékek, szürke behúzott peremű tál vagy tányér, rädchenes vörös festésű edénytöredékek római településre utalnak, amelynek kora a 2–3. századra keltezhető. Előkerült néhány középkor-gyanús cserép is. A katonai tábor továbbra is csak a légi felvétel alapján látszik biztosnak.

A terepbejárás részt vett Szőnyi Eszter és Tomka Péter is. Az összegyűjtött letetek a Xantus János Mú-

zeumba kerültek, meghatározásukat Szőnyi Eszter végezte el.

VISY ZSOLT

109. Gyugy, római katolikus templom

(Somogy megye) Kö, Kú

A templom régészeti, műemléki kutatására 1999–2002-ben került sor. A kutatás során bizonyítást nyert, hogy a templomnak öt középkori és két kora újkori periódusa van.

A templom hajóját megközelítően középtájon egy falelválás osztja két részre. A falelválástól keletre eső hajó D-i falán egy félköríves záródású bélletes kaput tártunk fel. A kapunak csak tagozott íve maradt meg eredeti állapotban, amelyet vörös, lila, és zöld festéssel díszítettek. A kapu lábázatán azonban levésték az idomtégelákat, amikor egy szélesebb fatokos ajtót helyeztek itt el. A falkutatás, illetve a köpenyezés eltávolítása után láthatóvá vált a timpanonos lezárású kapurizalit.

A román kori hajónak két félköríves záródású bélletes ablaka volt a kaputól K-re eső falszakaszon. Az ablakokat erősen roncsolták a kései „külsőfüles” félköríves záródású ablakok. A két ablak azonban megőrzött annyi középkori részletet, hogy az ablakokat hitelesen lehetett helyreállítani.

A korai román kori templom szentélyét ismeretlen okok miatt elbontották; a korai szentélynek nem találtuk nyomát, így feltehetően a régi alapokon, változatlan formában építették azt újjá.

A harmadik építési periódusban bővítették a templom hajóját Ny-i irányban. A bővítmény sarkait két-két támpillér erősíti, D-i falán pedig három gótikus ablak világította meg a templom Ny-i felét. A kifelé, befelé egyaránt tölcselesen bővülő ablakok enyhe csúcsívben záródtak. A gótikus ablakokat is a román koriakkal egyező módon alakították át a 18. században.

A IV. építési periódusban a román kori hajóhoz egy kőalapozású sekrestyét építettek. A sekrestye utólagosan bevésett boltozatát és nyeregtetejének lenyomatát is megtaláltuk a hajó É-i falán.

Az utolsó – ötödik – építési periódusban épült fel a Ny-i homlokzat előtt a saroktámpilléres torony, ennek a sekrestyéhez hasonlóan csak alapozását tudtuk feltárni.

A templom belső kutatása során egy utólagos kialakítású, fából készült karzatot tártunk fel. A karzat gerendafészekait a hajó gótikus bővítményének teljes hosszában megtaláltuk.

A hódoltság végén leégett a templom, ezt bizonyította egyrészt a falakon szinte mindenütt megtalálható korom és égésnyomok. A régészet mellett az írott források is, még 1732-ben romos kőegyházként említik a gyugyi templomot. Ezt követően indulhatott meg a helyreállítás, mivel már 1733-ban zsindeleteteje volt a templomnak. Feltehetően ekkor bontották némileg vissza a

falkoronákat, és alakították át a korábbi ablakokat „külsőfüles” félköríves záródásúakká.

A következő nagy, a templom külsejét alapvetően megváltoztató átépítés 1834-ben történt, ekkor alakították ki a mai ablakokat, építették meg a karzatot és a D-i oldalon a sekrestyét.

SIMON ZOLTÁN

110. Gyula, Gábor Áron utca 12.

(Békés megye) Kk

2002. februárban egy épülő lakóház kéményalapozása során emberi csontvázat találtak, s erről bejelentést tettek. A Gábor Áron utca a település keleti részén helyezkedik el, a középkori téglavárat ÉK felől övező Nagyrómanváros keleti részén. A 12. sz. ház az utca északkeleti oldalán található.

A sír kibontását és dokumentálását február 28-án végeztük el. Foltja nem volt megfigyelhető. Alján egy háton fekvő, nyújtott helyzetű, feltehetőleg többszörösen bolygatott csontváz feküdt. A koponya a bal oldalára fordult, darabokra tört, az állkapocs lecsúszott, és szintén összetört. A jobb kar könyökben behajlítva a váz jobb oldalán feküdt, a bal kar teljesen hiányzott. A kulcs-csontok a lapockacsontok és a bordák mindkét oldalon épek voltak, a csontok igen jó megtartásúnak bizonyultak. A vázat a medence tájékán egy korábbi kéményalapozás betontömbje vágta el. Feltehető, hogy a 12 évvel korábbi alapozási munkák során már megtalálták a csontváz medencétől lefelé eső részét, és helyére öntötték az alapozás betonját. A koponya bal oldalán egy vastag állatcsont feküdt, feltehetőleg másodlagos helyzetben, hiszen ezen az oldalon a csontváz karja is hiányzott. Tájolása: ÉNy 43°. A sír felszíntől mért mélysége 78 cm. Melléklete nem volt.

A csontváz közeléből néhány késő középkori és újkori edénytöredék, téglák és habarcsarabok is előkerültek, ám ezek inkább azt jelzik, hogy a terület többször átforgatott volt, a csontvázon megfigyelhető bolygatások nyomai is a korábbi földmunkák során keletkezhetek.

LISKA ANDRÁS

111. Gyula, 144. számú lelőhely

(Békés megye) Á

2002. május 23-án bejelentés érkezett múzeumunkba, miszerint a gyulai határ Ny-i szélén lévő 144. számú lelőhely K-i részén, közvetlenül a kétegyházi műút mellett fekvő Keresztes-halmon emberi csontok kerültek elő.

A helyszínre kiérkezve azt tapasztaltuk, hogy a halom É-i felének szántása során nagyszámú embercsontot, valamint téglák és habarcsdarabokat forgatott ki az eke. A kurgánra épített Árpád-kori templom illetve temető kutatására 1992-ben került sor Szatmári Imre vezetésével.

GYUCHA ATTILA

112. Gyula, 425. számú lelőhely

(Békés megye) B, Sza, LT, A

A részletes tanulmányt lásd a 65. oldalon!

LISKA ANDRÁS

113. Gyula, 503. számú lelőhely

(Békés megye) LT

A lelőhelyen a 44. számú főút Gyula és Békéscsaba közötti szakaszának szélesítéséhez kapcsolódó megelőző feltárássorozat keretében 2002. október 15–22. között végeztünk munkát.

A lelőhely Gyulától Ny-ra, a 44. számú főút D-i oldalán közvetlenül az út egy enyhe, ÉNy-i irányú kanyarulatától K-re a Tarr-tanyától NyÉNy-ra, a Nagy-tanyához vezető dűlőút két oldalán található.

A lelőhelyen az előzetes terepbejárások során gyűjtött felszíni anyag alapján néhány objektumból álló kis településrészletre számítottunk. A nyomvonalba eső, mintegy 50×25 m-es terület feltárása során összesen 9, viszonylag kisméretű gödröt bontottunk ki, melyek java részében korhatározásra alkalmas leletanyagot nem találtunk. Érdekesebb jelenség volt egy, a lelőhely ÉNy-i részén megfigyelt edénykupac, amely feltehetőleg az egykori járószinten állhatott; objektumot nem tudtunk kötni hozzá. A gyér leletanyag kis, tanyaszerű kelta telepre utal.

A feltárásban részt vettek: Liska András, Medgyesi Pál, Rózsa Zoltán.

GYUCHA ATTILA

114. Gyula, 511. számú lelőhely

(Békés megye) A

A részletes tanulmányt lásd az 35. oldalon!

RÓZSA ZOLTÁN

115. Gyula, 512. számú lelőhely

(Békés megye) Szk

A lelőhelyen a 44. számú főút Gyula és Békéscsaba közötti szakaszának szélesítéséhez kapcsolódó megelőző feltárássorozat keretében 2002. október 24. és november 28. között végeztünk munkát.

A lelőhely Gyulától Ny-ra, a 44. számú főút D-i oldalán, az elkerülő út körforgalma melletti fateleptől közvetlenül D-re, illetve Ny-ra található egy sekély, ma már alig érzékelhető mélyedés D-i partján.

A nyomvonalba eső mintegy 80×30 m-es felület humuszosítása során kiderült, hogy a lelőhely DNy-i negyedében nagyméretű újkori homokkitermelő gödröt ástak. Egy hasonló, de kisebb méretű újkori gödör ettől néhány méterre K-re esett. A munka során a humuszosított terület ÉNy-i részére koncentrálódva összesen három gödröt tártunk fel, melynek gyér leletanyaga a szkíta korra utalt. A humuszosítás során a lelőhely DK-i részén őskori telepréteget figyeltünk meg, melynek vizsgálatá-

ra két 10×10 m-es szelvényt nyitottunk. A szelvények teljes területén 25–35 cm vastag szkíta kori, leletanyagban nem túlságosan gazdag telepréteget figyeltünk meg, mindössze egyetlen elkülöníthető objektummal.

A feltárásban részt vettek: Liska András, Medgyesi Pál, Rózsa Zoltán.

GYUCHA ATTILA

116. Gyulaháza, Halom-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Á

2002. február 8-án néztük meg a Gyulaháza Halom-dűlőben fekvő nagy halmot. A kurgán Gyulaházától DDK-re fekszik, közvetlenül a Nyírmadárra vezető út bal oldalán, a falu szélétől mintegy 800 m-re. Ma Gyulaháza határa. A térképen halom névvel jelölik, Jósá szerint a nagyobbik halmot Testhalomnak vagy Tetemhalomnak hívták. Ennek a magasabb halomnak a tetején magassági pont van, de magát a halmot erősen szántják. A talaj erősen homokos. K-i és DK-i oldalán a halom tetejétől kb. 15 m-re körben 5–6 kiszántott emberi váz maradványaira bukkantunk. A halmon ezenkívül a Gáva kultúrához tartozó cserepeket gyűjtöttünk.

1901-ben Jósá András már folytatott itt ásatást. Információja szerint Pataky Árpád a Bach-korszak idejének szolgabírója 1859-ben már kijelölt és feltárt egy Ny-ról K-re a halom közepéig futó árkot és egy keresztbefutó É-D-ít is. Csontvázakat talált, mellettük kardokat, lédzsákat. Jósá maga az ásatáskor a K-i oldal felől húzott 18 m hosszú, 5,5 m széles árkot, melyet 6 m mélységig termelt ki. Az árok a halom kúpján túl Ny-ra 2,5 m-nyire futott ki. 40–50 cm mélyen két ép, Ny–K-i vázat talált, majd hét további egyén vázának maradványait. Közeliükben IV. Béla ezüstveretét. A halom mélyebb rétegeiről megállapította, hogy bolygatatlank. 1 m mélyen kemény, alig bontható, vékony rétegre bukkant. 4,5–5 m mélyen a középtől Ny-ra 2,5 m-re egy 2×2 m-es részen tölgyfa-deszka korhadékait figyelte meg minden rendszer nélkül. Másutt követ és lókoponyát bontott ki. Megállapította, hogy a központi sírt nem találta meg.

A nagyobbik halomtól KÉK-re 150 m-re kisebb kísérőhalom látszik, de ezt is erősen szántják. Ez a halom Jósánál karászi Kishalom néven szerepel, benne hamvasztásos temetkezést és mellette arany- és bronztárgyakat talált.

A két halom közötti részen 2002-ben kevés jellegtelesen (Árpád-kori?) cserepet gyűjtöttünk.

A kiszántott sírok miatt vált szükségessé a leletmentés, amelyet 2002. február 18. és március 12. között folytattunk. A terület helyrajzi száma: 0313. Ennek során feltártunk 124 többé-kevésbé megmaradt késő Árpád-kori temetkezést. A leletanyag nagyrészt S-végű hajkarikákból és néhány 12. századi pénzből, fémből készült ruhaalkatrészekből, gyöngyből állott. A temető érdekessége, hogy véleményünk szerint ragaszkodtak a korábban felhordott mesterséges halom területéhez, ezért néha három-négy rétegben voltak a sírok. Ugyanebből fa-

kadt viszont, hogy a csontvázak igen hiányosak és rossz állapotban vannak. Templom nem volt a halmon. Éppen ezért érdekes, hogy a leletanyag előzetes, restaurálás előtti felmérése alapján a temetőt véleményünk szerint még azután is használták, hogy Kálmán törvénye szerint a templom körül kellett volna ezt kialakítani.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER – LANGÓ PÉTER

117. Gyulaj, Forrási-dűlő

(Tolna megye) Ó, Á

A lelőhelyen egy Wosinsky által említett középkori templom azonosítása végett végeztem terepbejárást. A két patak találkozásától DNy-ra fekvő, meredek domboldal aljában elszórtan néhány őskori kerámiát, tőle Ny-ra kis kiterjedésű Árpád-kori lelőhelyet találtam, a templomhelyet azonban nem sikerült megtalálni.

K. NÉMETH ANDRÁS

118. Gyulavári, Sirály utca 54.

(Békés megye) I

2002. február 14-én bejelentés érkezett a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba, hogy a fenti telken vízvezeték árkának kiasása során emberi csontvázat találtak.

A Sirály utca a település ÉNy-i részén helyezkedik el, a lakott terület széléhez közel. Az 54-es házszám az utca ÉNy-i szakaszán, az utca ÉNy-i oldalán található. A ház udvari bejáratával szemben, az udvari kapubejáró nyomvonalának közepén a tulajdonos először a medencecsontot találta meg, majd az anatómiában valamennyire jártasként, aprólékosan kibontotta gyakorlatilag a teljes vázat. A csonton kívül mást, régészeti leletet nem talált. Néhány késő középkorinak látszó edénytöredék a csontváz feletti talajrétegből került elő.

Február 15-én kibontottuk és dokumentáltuk a sírt. Foltja nem volt megfigyelhető. A sír alján egy hátán fekvő nyújtott helyzetű csontváz feküdt. A koponya bal oldalára fordult, darabokra tört. A bal alkar a vállhoz visszahajlítva, a jobb alkar derékszögben behajlítva, a medence fölé helyezve feküdt. A bordák a jobb oldalon épek voltak, a bal oldalon alig maradtak meg. A bal oldali lábszár csontjai is kimozdultak eredeti helyzetükből. Tájolása: DNy 39°. A sír felszíntől mért mélysége 89 cm. Melléklete nem volt.

A lelőhely a gyulai topográfia közöletlen lelőhelyei közül a Gyulavári 1. számú lelőhely és a Gyulavári 131. számú lelőhely között helyezkedik el. Temetőrészlet lévén nem dönthető el egyértelműen, hogy melyik lelőhelyhez tartozik, külön lelőhelyként való kezelése is kérdéses.

LISKA ANDRÁS

119. Hajdúnánás, Veres-tenger-járás

(Hajdú-Bihar megye) Sz, H

A Hajdúnánást Polgárral összekötő műút É-i oldalán, Nánástól Ny-ra, a Veres-tenger-járás nevű határrészen

2002. május 6-án szakadó esőben végeztünk helyszíni szemlét, ahol megállapítottuk, hogy a Fekete-halom nevű kurgántól nem messze lévő lelőhely egy egykori vízfolyás K-i partján emelkedő dombon található. A dombot kb. egy 20×20 m-es területen bolygatták: földet termeltek ki kb. 2 m mélységig. Az illegális bányászás miatt kialakult gödör É-i falában egy bolygatott csontváz maradványai látszóttak, és két-három másik – talán újabb sírokra utaló – beásás nyomát is megfigyeltük az É-i és a K-i falon.

Két sírt mentettünk meg, melyek – tájolásuk és leleteik alapján – egyértelműen honfoglalás korinak határozhatók meg. A dombon tehát – minden valószínűség szerint – egy eddig nem ismert honfoglalás kori temető található.

Július 22. és augusztus 20. között leletmentést végeztem a lelőhelyen a helyi önkormányzat, a szegedi tudományegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum anyagi hozzájárulásával.

A feltárás során újabb 18 sír került elő. Ebből feltételezsen hetet tarthatunk honfoglalás korinak. Ezek mindössze 20–30 cm mélyen voltak, jelentős részben elszántották őket. Melléklet csupán a 3. és a 10. sírban volt, mindkettőben tegezmaradványok, az utóbbiban nyílcsúcs és állatfejes karperec, az előbbiben a vállon vasalta. E sírok a domb legmagasabb részén voltak, s itt számos sír semmisülhetett meg. Az 1. és 2. sír közelében a homokbányában egy nyitott végű bronz karperecet leltünk, ami feltehetően egy elbányászott női sírra vall. A 9–13. sír É-D-i irányú sort alkot. Feltehető, hogy innen K-re már épebben megőrződött temetkezések vannak. A melléklet nélküli 12. sírt K-i tájolással, hasra fektetve, zsugorítva tették a sírgödörbe. Elvileg szkíta kori is lehet, csupán az említett sorba való illeszkedése miatt véljük 10. századnak.

A többi sír szkíta kori, részben zsugorított vázas, részben hamvasztásos. A szinte teljesen elszántott, É-i tájolású 5. sír kora egyértelműen nem állapítható meg, de irányítása, valószínű zsugorított volta és a temetőn belüli elhelyezkedése alapján minden bizonnyal szkíta korinak vélhető. A szkíta sírok rítusa és tájolása is különböző.

Munkatársak: dr. Anders Alexandra, Sebők Katalin (ELTE Régészettudományi Intézet), Bényei Zsolt (informatikus, Déry Múzeum), Szabó László (régész, Déry Múzeum).

DANI JÁNOS – FODOR ISTVÁN

120. Harta határa

(Bács-Kiskun megye) Ő, Sza

Az 51-es főút Solt–Harta–Dunapataj közötti nyomvonalának régészeti terepbejárásán az alábbi lelőhelyeket regisztráltuk.

1. lelőhely: A 89,500 és a 89,800 km-szelvényekben, a jelenlegi úttal párhuzamos egykori vízállás Ny-i és K-i partján. Hosszan elnyúló sávban szarmata és őskori edénytöredékeket, kőpengéket és kővést gyűjtöttünk.

A lelőhely D-i széle jól körülhatárolható, az É-i szélét a kukoricás miatt nem lehetett megállapítani.

2. lelőhely: Az Erdélyi-tanya romja után jól látható, szántott területen, a tanyaromtól mintegy 150 m-re találtuk a hosszan elnyúló lelőhelyet. Zömében őskori, szörványosan szarmata edénytöredékeket, és néhány őrlőkődarabot találtunk. A szántásban néhol hamus, égett foltokat lehetett látni állatsontokkal, cseréptöredékekkel, paticsdarabokkal.

3. lelőhely: A Vejtei-csárdától ÉK-re egy DNY–ÉK irányban elnyúló földhát, kb. 30×30 méteres területen őskori edénytöredékeket gyűjtöttünk.

4. lelőhely: A 96,600–700 km-nél egy mély fekvésű területből kiemelkedő dombon, kb. 50×30 méteres szakaszon szarmata edénytöredékeket gyűjtöttünk. A lelőhely valószínűleg a kerítéssel elzárt gyümölcsös irányában folytatódik.

5. lelőhely: A gátórház mögötti területen, a 95,800–96 km körül, egy hosszan elnyúló földhát nagy területről kevés őskori leletanyagot gyűjtöttünk.

V. SZÉKELY GYÖRGY – SOMOGYVÁRI ÁGNES

121. Harta, 4. számú lelőhely

(Bács-Kiskun megye) Sza

Az 51-es út nyomvonal-módosítási munkáit megelőző régészeti feltárást végeztünk 2002. október 24. és november 23. között. Elvégeztük a 96–97 kilométerszelvényekben eső szarmata település feltárható részének (1700 m²) mentését. Ennek során 5 ház, 11 kemence, 144 gödör és 28 (nem a házakhoz tartozó) cölöplyuk vált ismertté. Az általában igen mély objektumokból rendkívül sok leletanyag került elő, köztük feltűnően nagy mennyiségben kerámiatöredék, fémolvaszték, kavics, kagyló, továbbá néhány bronzékszer és egy római pénz. A kerámiaanyag érdekessége, hogy a „klasszikus” szarmata edénytöredékek mellett szinte minden objektumban számos olyan perem- és oldaltöredék is volt, melynek anyaga, formája leginkább a késő Árpád-kori fazekastermékekhez hasonlít. Az egyik gödörben melléklet nélküli csontvázat találtunk.

Munkatárs: Sultis László restaurátor (Baja, TIM).

WICKER ERIKA

122. Hegyeshalom, Újtag

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

2002. június 17. és július 1. között megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen, a II. Kavicsbánya ÉK-i bővítési területén.

A korábbi (március 6., 8.) terepbejárási adataink szerint a területen egy 12–13. századi, Árpád-kori falu feküdt, aminek nagy része évekkel korábbi bányaművelés során megsemmisült. Most arra a kérdésre kerestük a választ, vajon meg tudjuk-e fogni a falu szélét, illetve van-e a faluszélnek valami karakterisztikus nyoma, ami határozottan lezárja a középkori települést.

A gépi humuszosítás, majd kézi nyelés után egy Ny–K irányú, U-metszetű, keskeny (33–46 cm szélességű) árkot sikerült dokumentálnunk, majd feltárnunk. Az árok első szakaszát 32,40 m-en keresztül, a második szakaszát pedig 1,90 m hosszúságban tudtuk követni az 1100 m² alapterületű területünkön. A kis mennyiségű leletanyagot eredményező ásatás legfontosabb eredménye az a feltevés, hogy ez a vízelvezető árok a falu belső területének É-i határa lehetett.

A leletek a mosonmagyaróvári Hansági Múzeumba kerültek.

ASZT ÁGNES

123. Hejőpapi, Darvas-föld

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

A fenti terület helyszíni régészeti szemléit 2002. július 23. és 31. napján végeztük. Az itt tervezett bányaterület felszínét egy hajdani Hejő-meder K-i és Ny-i félre osztja. A K-i területen elsősorban kavics, míg a Ny-in homok található a felszínen. A kutatott terület részben tarló, részben tők- és dinnyeföld, valamint elhagyott bányagödör. A vizsgált területen végzett helyszíni szemléink során egy régészeti lelőhelyet határoztunk meg, amit korábbi terepbejárásai során már S. Koós Judit és dr. Hellebrandt Magdolna is megtaláltak. Jelen helyszíni szemléink során a lelőhely kiterjedését pontosítottuk. A régészeti lelőhely a tervezett bányatelek Ny-i oldalán található. A bányaterületet elvágó egykori Hejő-medertől Ny-ra kisebb, egy-két méterrel a környezete felé emelkedő domb található. Ezen a dombon mintegy 300×300 m-es területet magába foglaló, ovális kiterjedésű foltban, bronzkori kerámiatöredékek találhatók a felszínen. A helyszíni szemlélet nehezítette, hogy az érintett területet dinnye, illetve tarló fedte, de az itt talált közepes felszíni leletsűrűséget mutató régészeti lelőhely ennek ellenére is meghatározható volt, kiterjedése 7 ha.

PUSZTAI TAMÁS

124. Hencida, Erdő-alja

(Hajdú-Bihar megye) U

A debreceni Déry Múzeum 2002-ben megbízást kapott a MOL Rt-től a Mezőpéterd, Gyűjtőállomás – Kismarja, Nyugat 1. és Kismarja, Nyugat 2. gáztermelő kutak közötti gázvezeték nyomvonalának régészeti állapotfelmérésére. A 2002. március 23. és április 13. közötti terepbejárás során 19 lelőhelyet azonosítottunk a nyomvonalon, amely közül 6 lelőhely bizonyult igen intenzívnek. Ezeken a helyeken 2002. július 1. és augusztus 31. között megelőző ásatást folytattunk.

A terepbejárásakor 9. számot nyert lelőhely egy magasparton feküdt, amelyet természetes medrek és mélyedések vettek körül. A feltárás során egy középső neolitikus (esztári csoport) telep nyomait sikerült azonosítani a 600 m²-nyi területen. Az ásatás leletanyagban szegénynek bizonyult, azonban a telepi jelenségek

(három ház cölöplyukai és egy kút) összefüggéseinek tekintetében sok új információ került a birtokunkba.

M. NEPPER IBOLYA – SZILÁGYI KRISZTIÁN ANTAL

125. Hernádkak, Nagypart

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) V

A Gesztely és Hernádkak között vezető 37-es autót D-i részéből a rézsűből lefaragtak útszélesítés miatt. Három objektumot tártunk fel, amelyeknek kitöltése barna, illetve hamus-paticsos; cserepeket, kagylótöredékeket, őrlőkődarabokat és állatcsontokat tartalmazott. Az objektumok szélessége 60 cm, mélysége 40, 59 cm és 70 cm volt a metszetsfalban. A telep vaskori.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

126. Homokmégy, Székes

(Bács-Kiskun megye) Sza, Á

2002. november 7–10. között régészeti feltárást végeztünk a lelőhelyen, ahol 1996–2000 között 296 objektumot, egy késő bronzkori, szarmata és Árpád-kori településrészletet, valamint egy 10–11. századi köznépi temetőt kutattunk meg. E temető mintegy 210 sírja került napvilágra. A korábbi ásatások során teljesen feltártuk a temetőt, csupán a sírmező É-i szélén maradt egy feltáratlan kisebb terület. A 2002. évi feltárás célja a temető É-i szélének biztos lokalizálása volt, egyéb régészeti korú telepobjektumok dokumentálása mellett.

Az ez évi ásatáson egy 10–11. századi, melléklet nélküli sírt bontottunk ki, ami a temető korábbi sírjaitól kissé távolabb, 6–7 m-re É-ra terült el. Ezzel biztosan megtaláltuk a sírmező É-i szélét. A temető ezzel teljesen feltártnak mondható. Ezenkívül 14, nagyon kevés leletanyagot tartalmazó, nagyrészt valószínűleg szarmata kori telepobjektumot, gödröket, NyDNY–KÉK-i irányú árokszakaszokat tártunk fel. Az utóbbiak az 1996. évi feltárás É-i végében levő árokészlet folytatásai.

Munkatársak: Molnár István régész, Barta Gábor, Dobosi Csaba technikusok.

GALLINA ZSOLT

127. Hosszúpályi, Homokbánya

(Hajdú-Bihar megye) B, Sza, LT, Á, Ú

A leletmentés közel 4000 m²-es területen 2002. március 11.–április 4. között zajlott. A lelőhely Hosszúpályi község Ny-i szélén található homokdomb, a Halom utca végén. A homokdomb a Nyírség D-i peremén található, gyakorlatilag az utolsó homokvonulat egyik tagja, ettől D-re már a vízenyős, mélyebben fekvő öntéstalajú Sárrét következik. A leletmentés során összesen 39 objektumot tártunk fel, melyekhez 82 stratigráfiai számot rendeltünk.

A homokdombot homokbányaként használták az elmúlt másfél évtized folyamán, aminek eredményeként

a lelőhely egy része megsemmisült, illetve fokozatosan pusztul ma is. A dombon keresztül vágott út K-i oldala kb. 3,5 m-rel magasabb, mint a részben már elplanírozott, bolygatott Ny-i oldal. A Ny-i oldalon törekedtünk a teljes leletmentésre. Ezen az alacsonyabb Ny-i részen (1. felület) az egyébként sokkal gyéresebb lelőhely egy részét a korábbi (2001) tereprendezések során már bolygatták. A még érintetlen objektumok feltárását tudtuk elvégezni. Itt késő Árpád-kori (13. század), vaskori kelta településrészlet objektumait tártuk fel.

A kelta telep részeként egy téglalap alakú, félig földbe mélyített, cölöpszerkezetű ház (8. obj.) tártunk fel. A házat elhagyták, és lassan természetes úton feltöltődött.

Kibontottunk egy ovális gödört (3. obj.) egyik részében kerek lemélyüléssel. A kerek rész tele volt faszénnel és korommal, valamint a gödör alján és oldalán is vörösre volt égve a homok. Ez alapján égetésre használhatták ezt az objektumot.

Az Árpád-kori ház környékén további 5 kelta gödört (16., 17., 18., 19., 20. sz. objektumok) tártunk fel.

Az Árpád-kori objektumok között a legfontosabb egy félig földbe mélyített, cölöpszerkezetű ház kemencével (35. obj.). A kemencének mintegy 20–25 cm magasságban megmaradt a fala. A fal tapasztásában egy vaszőget is találtunk. A kemence platniján 3–4 db téglatöredéke feküdt. A platni elbontása alatt egy újabb platnit találtunk, a két platni között egy sárga agyagréteg húzódott. Az alsó platni az É-i oldalon megsérült, ezért vált szükségessé annak megújítása. Az alsó platni alatt edénytöredékekből álló alapozás volt. A kemence szája előtt volt annak ovális hamusgödre. A ház ÉK-i részében találtunk egy ovális, teknőszerű pontot.

A házat metszette egy lekerekített téglalap alakú gödör, melyből ennek ellenére szinte kizárólag kelta kerámia került elő.

Feltártunk még egy szabadtéri kemencét (7. obj.) is, melynek szintén kerámiaalapozása volt a padló alatt. A kemence körül volt a munkagödre, melyben szintén találtunk téglatöredékeket. A munkagödörre rá volt ásva egy fekete, kormos betöltésű gödör (10. obj.).

A domb K-i, magasabb részén (2. felület) néhány újkori beásás, és egy szarmata sír kivételével kora bronzkori gödröket leletmentettünk. Gazdag kerámiaanyag került elő belőlük, mely alapján a Makó kultúra településéhez tartozó objektumokról beszélhetünk.

A kora bronzkori teleprészlet külön érdekessége, hogy sikerült feltárnunk egy téglalap (?) alakú, cölöpszerkezetű épület (31. objektum) cölöplyukait.

Több cölöplyuk betöltéséből kora bronzkori kerámia került elő.

A 2. felületen a leszakadó falban tártuk fel a 23. objektum számú, DNy-ÉK-i tájolású szarmata kislány sírját. A csontváz rendkívül rossz megtartású volt, gyakorlatilag csak a koponyája maradt meg. A nyakában bőr (?) szíjjal felkötött fél, hurkos végű ezüst nyakpercecet viselt, ezen egy korong alakú bronzcsüngő volt. A

nyak, a derék és a boka tájékán sűrűsödtek a különböző színű és formájú üvegpaszta-, karneol- és kalcidon(?)-gyöngyök. A nyaktájékiak nyakék, a deréktájékiak az öv részét képezhették; a boka környékén előkerült gyöngyök pedig a ruha aljára lehettek varrva. A deréktájékon megtaláltuk az övet összefogó vaskarikát. A kislány ruházatának alsó részén, a váz bal oldalán egy zománcberakásos korongfibula (?) maradványát találtuk. A sírgödör lekerekített téglalap alakú volt.

A leletmentés dologi költségeit a Hosszúpályi Önkormányzat fedezte.

Munkatársak: Bálint Marianna, Szabó László, Aranyos Annamária régészek, Rák Dezső fotós és Szilágyi Krisztián régészhallgató.

DANI JÁNOS

128. Hódmezővásárhely, Laktanya (Csongrád megye) R, Sza

2002. március 11. és május 6. között folytattuk az előző évben elkezdett megelőző feltárást. A lelőhely ezen szakaszán 4050 m²-es felületen összesen 63 rézkori (Tiszapolgári kultúra) és szarmata kori településobjektumot – gödröket, árkokat és cölöplyukakat – tártunk fel.

TÓTH KATALIN

129. Hódmezővásárhely határa (Csongrád megye) R, B, Sza, A

A 47-es út Hódmezővásárhely és az algyői Tisza-híd közötti szakaszának tervezett szélesítéséhez kapcsolódóan végeztünk megelőző feltárást a település több pontján.

Kishomok, Mérai porta: 2002. augusztus 7. és szeptember 4. között 1725 m²-es felületen őskori és szarmata kori településnyomok – gödrök, árkok, cölöplyukak – kerültek elő.

Kopáncs, Olasz Sándorné tanyája: május 7. és augusztus 6., valamint szeptember 6. és szeptember 27. között a lelőhelyen kb. 3840 m²-es felületet tártunk fel. Egy középső rézkori (bodrogkeresztúri kultúra) és egy késő bronzkori (halomsíros kultúra) település részlete került elő. Feltártunk továbbá egy nagy felületű, középső rézkori járósíntet, valamint 3 kutat, melyek közül egy középső rézkori volt kiemelkedően gazdag leletanyaggal, 2 pedig avar kori.

TÓTH KATALIN

130. Irota, Nagy-erdő, földvár (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) I

2002. május 8-án helyszíni szemlét végeztem Irota községben. A község házaitól nyugatra emelkedő hegy tetején, a község főutcájától 550 m távolságban, a térképen 271,8 m magassággal jelölt nyúlványon egy ovális, hozzávetőlegesen É-D tájolású, 60×40 m alapterületű, árokkal, és az árok külső oldalán sánccal erősített vár helyét találtam. A vár árka és sánca a vár északi, vala-

mint nyugati oldalán markánsan jelenik meg. A sánc legnagyobb magassága az árok aljához mérten kb. 2 m. A vár keleti oldalát a meredek domboldal alkotja, itt sáncot már nem építettek. A vár középpontjától délre gödröket találtam, bennük habarcsos törmelék volt.

PUSZTAI TAMÁS

131. Ják, Bencés apátság

(Vas megye) Á

2002. július 1. és szeptember 5. között folytattuk a feltárást a Szent György tiszteletére szentelt bencés apátsági templom környékén. Először a Ny-i részen dolgoztunk, majd a K-i oldalon, a sekrestye környékén.

Ebben az évben 176 sírt tártunk fel, ezzel az összes feltárt sírok száma 851-re emelkedett. Az idén feltárt sírok közül kiemelkedik a 838. sír, amelyben a korai típusú S-végű hajkarikák mellett a csontváz bal lábánál löcsontot találtunk. Ez még jobban megerősíti a leletanyag alapján felállított keltezésünket, miszerint a jáki templomdombon a 10. század elején kezdődött a temetkezés. Több olyan sírt is találtunk mind a Ny-i, mind a K-i részen, amelyre ráépült a 13. századi bencés kolostorfal. A későbbi sírok közül kiemelkedik egy kislány sírja. Őt a 17. században temették el, édesanyja díszes pártájával, amely gránátkövekkel ékesített és virágokkal, tollakkal díszített volt, pontosan olyan módon ahogyan Apor Péter az 1736-ban megjelent „Metamorphosis Transylvaniae” című munkájában a fiatal lányok temetési módjáról leírta.

A Ny-i részen az E7. szelvényben megtaláltuk a kolostor Ny-i szárnyának ÉNy-i sarkát, majd az ettől D-re nyitott szelvények K-i tanufalánál folyamatosan felmérhető volt a Ny-i kolostorszárny Ny-i fala, amely D-en a templomkertet övező falig volt követhető. A kolostorfal itt is agyagba rakott téglákból készült, esetenként a téglák helyett keskeny felsőcsatári követ alkalmaztak. A B9. és a B10. szelvények É-i részén a D-i kolostorszárny É-i falának részletei kerültek elő.

A K-i részen a káptalantermet kerestük. Meglepetésre itt a kolostorudvarból induló téglából kiépített vízvezetékrendszert találtunk, amely a sekrestyétől D-re eső helyiségbe vezet és ott víztároló céljából kiszélesedik a padlószint alatt. E helyiség DNy-i sarkában sütőkemence alapjait lehetett megfigyelni a fal kiszélesedésében. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a D12. szelvényben egy 13. században épített pincét tártunk fel, közel a templom D-i kapujához, akkor meg kell állapítanunk, hogy Jákon a K-i kolostorszárny templomhoz – illetve itt a sekrestyéhez – csatlakozó helyisége nem a káptalanterem volt, hanem feltehetően a konyha. Ez teljesen szokatlan elrendezés egy 13. századi monostornál. A pince É-i részét 2001-ben megtaláltuk az E12. szelvényben, és a kerengő ÉK-i sarkának véltük, elhelyezkedése miatt. A pincétől D-re falazott sírok rendszerét találtuk. Ezek a 13. századi sírok a szerzetesek nyugheyléül szolgáltak.

Megállapíthatjuk, hogy Jákon is megvolt a kolostor-négyszög, tehát Ny-i, D-i és K-i szárny vette közre a kolostorudvart. További kutatást igényel a K-i kolostorszárny, amelynek eddig csak egy helyisége került feltárásra.

VALTER ILONA – P. HAJMÁSI ERIKA

132. Jánosháza, Temető-dűlő

(Vas megye) Kk

2002. március 13-án a Boba–Jánosháza vasúti nyomvonalkorrekció által érintett területet vizsgáltuk terepjáráson.

A dűlőben, szántott talajon késő középkori kerámiát gyűjtöttünk. A leletek mintegy 6 ha területen kerültek elő.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Pap Ildikó Katalin régész, Szilasi Attila Botond régésztechnikus, Pungor Péter gépkocsivezető.

KISS PÉTER – FARKAS CSILLA

133. Kajdacs határa

(Tolna megye) Kő

Hosszú-sziget-dűlő: Valószínűleg így hívják ma a Csorba Csaba által Hatszáz-as-dűlőként (WMMM Rég. Ad. 267-81.), Horváth Jolán által Hegyes-dűlőként (uo. 151-74.) és az itt feltárást végző Rosner Gyula által Sárvíz-partként (RégFüz I. 44/1992/65) megjelölt középkori falu- és templomhelyet, amelyet a különböző leírások alapján a Sárvíz-menti Hosszú-sziget-dűlőbe lokalizáltam. Itt a kukorica miatt nem lehetett kutatni, néhány középkori cserép azonban sejteti, hogy a közelben kereshető a lelőhely.

Kiskajdacs, Templomdomb: Bejártam az Ódor János Gábor által 1994-ben azonosított középkori falu- és templomhelyet (WMMM Rég. Ad. 524-95). A vasúttól Ny-ra fekvő domb ÉK-i sarkában, közvetlenül a vasút mellett, igen nagy, kb. 50×40 m nagyságú területen, rengeteg, nagy méretű és kisebb téglákkal, sok embercsonttal borított részen található a templom maradványai.

K. NÉMETH ANDRÁS

134. Kaposfő, Barátok-dombja

(Somogy megye) R, B, Kk

A lelőhely a Kaposfő és Kaposmérő közötti területen található, a Kapos É-i oldalán, átvágja K–Ny-i irányban a Kaposvár–Nagykanizsai út. A Kaposvárt elkerülő 61. sz. út nyomvonala átmegy a Barátok-dombja nevű emelkedésen, annak Ny-i szélén. K-i oldalán a Czingető-patak határolja (31. számú lelőhely).

A feltárás 2002. március 8. és július 6. között tartott, feltártunk 1292 objektumot, 13 724 m²-nyi területen.

A nyomvonal É-i végén K–Ny-i irányú árkok vágják át a területet, leletanyagot nem tartalmaztak, koruk bi-

zonytalan. Dél felé haladva újkori lóistállók alapfalainak árkai helyezkednek el. Elszórtan őskori gödörobjektumok kerültek feltárássra, bronzkori kerámiaanyagot tartalmaztak. Kevés objektumban rézkori kerámiaanyag került elő. A dombtetőn a középkori objektumok felett újkori tanyaházak, építmények, állatok szálláshelyei nyomai helyezkedtek el (18–19. század). Egy középkori település szélét érinti a nyomvonal, elsősorban árkok, gödörobjektumok, szabadban lévő kemencék, cölöpös építmények kerültek feltárássra. (Az általunk feltárt résztől K-re, a Czingető-patak melletti homokbányában G. Sándor Mária 11–16. századi temető 33 sírját tárta fel, S-végű hajkarikás, I. András érmés korai sírokat is. Lásd: RRM.A. IV/28/3-5, MNM A. 443. K.V.).

A középkorban a 13. századtól itt falu állhatott, a késő középkorban elpusztult, a 17–18. században pusztá lett. A területet az 1700-as években herceg Esterházy Pál kapta meg. A középkori gödörobjektumok nagy mennyiségű kerámiaanyagot, állatcsontot (szarvasmarhát, kecskét), valamint fémanyagot (kulcsok, vaskések, vasszerszámok, ládikaveretek stb.) tartalmaztak. A kerámiaanyag 13. századi, jellemző hullámvonalas, körbefutó csigavonalas, bepecsételt fogaskerék mintával díszített konyhaedények töredékei, valamint fenékbélyeges darabok.

Munkatársak: Molnár István, Molnár László asszisztens, Kálmán Béla, Forgács László, Molnár Mónika rajzoló.

BÁRDOS EDITH – SIPOS CARMEN

135. Kaposmérő, Czingető-tető

(Somogy megye) R, B, Kő

A Kaposvárt elkerülő 61. sz. út nyomvonalába eső, 30. számú lelőhely a Czingető-patak ÉK-i oldalán található, az úgynevezett Czingető-tetőn. A feltárás 2002. május 10. és június 31. között tartott. A feltárt terület nagysága: 7500 m², az objektumok száma: 52. A mintegy 600 m hosszú kutatóárokkaal átvágott dombhát tetején egy erőteljesen lepusztult őskori lelőhelyet találtunk, a középrészen 3, a vasút közelében egy őskori gödörobjektumot tártunk fel.

A tetőn feltárássra került egy rézkori körárok nyomvonalba beleeső része (Balaton-Lasinja kultúra). A körárok uralja a terepet, amelyen a bronzkorban is megtelepedett az ember.

Bronzkori település gödörobjektumai, valamint egy ÉNy-DK-i irányú árokba betemetett csontvázas temetkezések kerültek feltárássra. (Kettős, hármas, nyújtottan fekvő csontvázas sírok, valamint zsugorított halottak csontváza). Feltehetően bronzkori sírok, melléklet nélküliek. A nyomvonal Ny-i szélén egy középkori gödörobjektum került elő, gazdag kerámiaanyaggal (14–15. század).

Munkatársak: Molnár László asszisztens, Kálmán Béla, Molnár Mónika, Forgács László rajzoló.

BÁRDOS EDITH – SIPOS CARMEN

136. Kaposújlak, 61-es elkerülő út, 25. számú lelőhely

(Somogy megye) U, R, Á

A nyomvonal K-Ny-i irányban vágja át a tetőn elhelyezkedő őskori lelőhelyet (neolitikum, lengyeli kultúra; rézkor, Balaton-Lasinja kultúra). A lelőhely centruma a nyomvonaltól É-ra helyezkedik el, É-i szélén kevés középkori gödörobjektumot találtunk (13. század).

2002. július 16. és augusztus 16. között 5626,8 m² területen 182 objektumot tártunk fel.

A dombtetőn egy nagyméretű körárok részleteit tártuk fel. Kevés leletanyagot tartalmazott (8. sz. objektum, Balaton-Lasinja kultúra). A körárok É-i íve erőteljesen lekopott, mélysége mindössze 20 cm.

A feltárt gödörobjektumok nagy százaléka lengyeli kultúrába tartozó kerámiaanyagot tartalmazott (pl. 102. sz. objektum). (Bütyökdíszes, vörösfestéses, csótalpas talak töredékei, úgynevezett csőrös fülek, lecsiszolt töredékes felülettel, feltehetően másodlagosan, esetleg besimítóként használták.) Az egyik erősen lepusztult lengyeli gödörobjektum fenékrészén fekete idolféj került elő (63. sz. objektum).

Munkatársak: Forgács László, Molnár Mónika rajzoló, Molnár László asszisztens.

BÁRDOS EDITH – SIPOS CARMEN

137. Kaposújlak, 61-es elkerülő út, 27-28. számú lelőhely

(Somogy megye) R, Ró, Á

A 27-28. számú lelőhelyek Kaposújlaktól É-ra, a falu ÉK-i utcájának végétől NyÉNy-ra 400 m-re, a reptérre vezető bekötőúttól Ny-ra található, egy É-D-i irányú domb Ny-i lejtőjén, amely a Hetesi-árok nevű vízfolyásra meredeken fut le. A vízfolyás ezen szakaszát halastóvá alakították át.

A területen 1999 decemberében végzett terepbejárás során két lelőhelyet állapítottunk meg egymás közelében, a domb alján és lejtőjén római és Árpád-kori, valamint ettől K-re őskori kerámiát gyűjtöttünk kisebb számban. A megelőző feltárás során 2002. március 14. és május 14. között a 126,3 és 126,7 km-szelvények között 14 050 m²-t tártunk fel. Megállapítottuk, hogy a 27. és 28. lelőhelyek összetartoznak, ezért a továbbiakban a 27. lelőhely elnevezést használjuk.

Összesen 81 objektumot tártunk fel, amelyek ÉK-DNy-i irányban húzódtak, a feltárt terület K-i felében elszórtan helyezkedtek el, míg Ny-on, a domb aljánál már megszűntek. Ezért itt nem is tártuk fel a nyomvonal egyébként kiszélesedő szakaszát.

Az objektumok döntő többsége a középső rézkor második felére datálható úgynevezett tűzdelt barázdas kerámia (Furchenstich Keramik) időszakából származik. Különböző gödrökből, két kemencéből és egy keskeny árokszakaszból álló telepmaradvány mellett feltártunk három csontvázas sírt is, amelyek a telep, illetve a lelőhely Ny-i végében, a domb hajlatának kö-

zelében Ny-DNy, K-ÉK-i irányú vonalban helyezkedtek el minimális tájolásbeli különbséggel. Két felnőtt zsugorított temetkezése és egy gyermek rossz megtartású csontváza közül az egyik felnőtt sírjában három mészgöngy volt. A római kori telepmaradványra csak a körárkokban talált kerámia, terra sigillata töredékek és egy vízmosásszerű mély árokból előkerült bronzfibula utalt. A lelőhely Ny-i felében Árpád-kori objektumokat dokumentáltunk, két gödröt, két kemencét, valamint feltehetően karámként szolgáló négyszögletes és kettő körárkot.

A 27. lelőhely jelentősége abban áll, hogy újabb adatokat nyújt a Dupántúlon még alig ismert rézkori időszak településszerkezetéről és temetkezéseiről, a tűzdelt barázdás kerámia egyik legnagyobb ismert telege.

Munkatársak: Molnár István régész, Mészáros Szilvia, Szőke Gábor technikusok.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

138. Kaposvár, Fészerlak

(Somogy megye) A

A Kaposvárt elkerülő 61-es út nyomvonala 19. és 22. lelőhelyének Ny-i felében szennyvízvezeték építését határozta el az önkormányzat. Az megelőző feltárások 2002 júliusában kezdődtek meg.

2002. szeptember 30. és október 7. között a szennyvízvezeték nyomvonala alá eső szakaszt tártuk fel, egy-egy DDK-ÉÉNy-i irányú, 2 m széles, gépi munkával húzott kutatóárokkaival. Az ásatás nyomán régészeti jelenséget nem leltünk. A 19. lelőhelyen 700 m²-t, a 22. lelőhelyen 200 m²-t kutattunk meg. Bár a kohótelepen, a Kaposvárt elkerülő 61-es útvonal megelőző feltárásaihoz kapcsolódó, 2000 telén végzett terepbejárás során mintegy 300–400 m átmérőjű salakmezőt lokalizáltunk, azonban ezzel az ásatással kiderült, hogy a lelőhely szélső sávja alatt már nincsenek régészeti objektumok, vagyis a szűk értelemben vett kohótelep jóval kisebb lett az eredetileg vártnál.

Munkatárs: Barta Gábor technikus.

KÖLTŐ LÁSZLÓ – GALLINA ZSOLT

139. Kaposvár, Kaposfüred, templom

(Somogy megye) I

2002. július 25-én a múzeum bejelentést kapott, hogy a kaposfüredi szennyvízcsatornázás során a templom előtt emberi csontvázaradványok kerültek elő. A helyszíni szemlén Gallina Zsolt és Somogyi Krisztina a templom előtti vezeték-bekötés gödrében, a kerítés DNy-i sarkánál több váz maradványát gyűjtötte össze. Másnap egy felnőtt egyed bolygatott csontvázat tártuk fel (1. sz.). A bal és jobb lábszárcsontok hiányoztak, valamint a jobb combcsontot a gödör ásása közben roncsolták. A jobb felkarcsont és a koponya bolygatott helyzete a később beásott csecsemő (2. csontváz) miatt adódott.

Az 1. csontváz jobb lába mellett szintén egy csecsemő csontváza feküdt (3. váz). Az 1. sírt bolygató csecsemő-temetkezés mellett felnőtt hosszúcsontjai feküdtek. Ezekenkívül még több szórvány csontvázaradványt gyűjtöttünk össze. Mellékletet sem a csontvázak mellett, sem a sírföldben, illetve a bolygatott földben nem találtunk.

Július 31-én ellenőriztük a csőfektetést. Közben az út túloldalán is kb. 50–60 cm mélységben a kábelfektető árokban is kerültek elő szórvány, bolygatott csontváz-töredékek, de leletanyag ezek mellett sem volt. A szennyvízcső fektetése során a felső rétegekből több csontváz maradványait tudtuk kiemelni, de egyik sem volt teljes. Leletanyag továbbra sem jelentkezett. A bolygatott csontvázak, amelyeket visszatettünk, a templom körüli temető újkori részéhez tartozhattak.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

140. Kaposvár, Taszári csomópont

(Somogy megye) B, Á

A 61. sz. elkerülő út 36. számú lelőhelyének D-i részét, ami a 61-es számú főútvonaltól a 66. számú főútvonalhoz csatlakozó összekötő út nyomvonala alá esett, és a 61-es főútvonaltól, valamint a Kaposvár–Dombóvár közötti vasútvonaltól D-re helyezkedett el, 2001. szeptember-október között tártuk fel. A jelenlegi 61-es főútvonaltól és a Kaposvár–Dombóvár közötti vasútvonaltól É-ra legelő terület el, ezért e területen régészeti terepbejárást nem tudtunk folytatni. E területen az útépítő földmunkálatok során került elő régészeti lelőhely 2002. március 21-én. A munkálatokat haladéktalanul leállítottuk és megkezdjük az ásatást. A vasútvonal és a jelenlegi 61-es főútvonal közötti összekötő szakasz közötti útbővítés mintegy 250 m²-es területét 2002. március 22–23-án kutattuk meg. A jelenlegi 61-es számú főútvonaltól É-ra levő, úgynevezett taszári csomópont; a körforgalom, az ettől É-ra levő 61-es elkerülő út nyomvonala (112 km-szelvény), valamint a K-i és a DNy-i lehatárolások összesen 14 950 m²-es területén tártuk fel a 36. lelőhely É-i részét. Az ásatás 2002. március 28. és május 16. között zajlott.

Összesen mintegy 600 objektumot figyeltünk meg. A lelőhely egy lapos, a Kapos árteréből kiemelkedő dombhát D-DK-K-i részén helyezkedett el. Ennek kisebb, a K-i részén a mészbetétes edények népe kultúrája, a csomópont teljes területén a késő halomsíros-kora urnamezős kultúra, valamint a lelőhely É-i és Ny-i részén egy Árpád-kori település nyomai (árkok, szemetes-, tároló- és agyaggyerő gödrök, kemencék, tűzhelyek, cölöpnymok) kerültek napvilágra. A lelőhely K-i részén a késő halomsíros-kora urnamezős kultúrához sorolható cölöépületek nyomait figyeltük meg. Előkerült egy a kurdi horizonthoz sorolható bronzékszer kincslelet is (benne 24 karperec, több bronzcsővecske, harang alakú ruhadísz). (Lásd a hátsó borítót!) A késő bronzkori objektumokban számos bronztárgyat (tűket, kést, tört) lel-

tünk. A lelőhely DNy-i részén egy, az ehhez a korszakhoz sorolható urnatemető részletét, 4 sírt dokumentáltunk.

Munkatárs: Molnár István.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

141. Kaposvár, Várdomb-dűlő

(Somogy megye) U, R, B

A 61-es út Kaposvárt elkerülő szakaszának 29. számú lelőhelye Kaposújlak határában található a falutól É-ra elterülő Várdomb-dűlőben, a Hetesi-árokknak nevezett vízfolyás Ny-i partján. Egy É-D irányú dombhát K-i szélé itt kb. háromszög alakú nyúlványban végződik, amely É-on és K-en meredek lejtővel éri el a halastóvá duzzasztott patakot. NyÉNy-on egy kisebb völgy választja el e hosszan elnyúló, É-D-i irányú dombhától. Az építkezést megelőző feltárás során 2002. május 15. és november 13. között 29 000 m² területen 1454 objektumot tártunk fel.

A lelőhelyet elválasztó földűttől Ny-ra, az említett É-D-i irányú dombháton 10 350 m²-es felületen 207 objektum került elő. A késő neolitikus lengyeli kultúra egyetlen árokíve a szelvény Ny-i végében húzódott. A feltárt terület teljes hosszában megfigyelhetők voltak a Pécel-Badeni kultúra elszórt gödrei. A Somogyvár-Vinkovci kultúrához köthetünk egy erődítésrendszerhez tartozó három, koncentrikus árokívet. A legbelső, I. számú árok szakasz aljából lemélyedő sírgödörben egy férfi zsugorított temetkezése nyugodott melléklet nélkül. A kora bronzkori telepobjektumok csak az árkokon belül helyezkedtek el. A telep szélé Ny-i irányban még kb. 300 m-ig húzódhat.

Ahogy a terepbejárás során is látszott, a telepnyomok a földűttől K-re lévő, a patak mellett emelkedő és két oldalról természetesen védett magaslaton sűrűsödtek, ahol 1247 objektumot tártunk fel. E terepviszonyokhoz igazodva alakították ki a lengyeli kultúra erődítésrendszerét, amelynek egyik körárához kívülről 7 „bástyaszerű”, félkör alakú árok szakasz kapcsolódott, párosával. Ennek a szerkezetnek egyelőre nem ismerjük párhuzamát! Elképzelhető, hogy a többszörös körárkok nem egy periódushoz tartoztak.

A Pécel-Badeni kultúra települése is erre a területre koncentrálódott. Feltártunk egy valószínűleg a tetőtartó cölöpökkel körbevett, kemencés, földbe mélyített építményt. Egy másik objektumhoz két kemence tartozott, sarkában emberi koponyát találtunk. Az 5 ép, cserépréggel kirakott aljú kemence egyikét bemutatás céljára beszállítottuk a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumba. A legfontosabb jelenségek közé tartoznak még az emberi csontvázak, illetve maradványokat, koponyát tartalmazó gödörök, kultikus szarvasmarha-temetkezések. A telep Ny-i szélén lévő egyik gödörben szintén Ny felé „néző” bikakoponya volt. A K-i szélén található gödörben 9 halottat földeltek el, fölējük igen nagy mennyiségű hombártöredéket és 167,5 kg paticst szórtak. Utóbbiak közül két bekarcolt díszű vakolatdarabot válogattunk ki.

A lelőhely objektumszámában, méretében, leletanyag mennyiségében legjelentősebb településrészlete, a Somogyvár-Vinkovci kultúra telepe itt más erődítéssel folytatódott. Egyetlen körárok két szakasza került elő, amelyek egymástól 240 m-re húzódtak. Összetartozásukat a légi felvételek is bizonyítják. E körárkok és a Ny-i hármass árokrendszer azonban nem koncentrikus egymással. Lehetséges, hogy időbeli eltérés volt közöttük. A különböző kora bronzkori gödörök, tárolóvermek, agyagkitermelő-helyek szintén a körárkon belül helyezkedtek el. Sajnos földbe mélyedő, kölöpszerkezetes építményt, házat nem találtunk, esetleges meglétükre a patics- és vakolatdarabok utalnak. Az igen nagy mennyiségű leletanyag túlnyomórészt kerámiát, pl. több belső díszes tál kiegészíthető vagy összerakható darabját, ép tálrészét, szépen díszített palackokat, számos ép vagy kiegészíthető egyfűlű korsót tartalmaz. Három, agyagból formált, emberi lábat ábrázoló tárgy feltehetően egy edényhez tartozhatott. A helyi bronzművészetre három öntőforma-töredék és egy-két bronztárgy utal.

Az urnamezős kultúra kisebb települése, a többi korszakéval ellentétben, nem nyúlt el a magaslat Ny-i lejtőjéig. A telepobjektumokból egy kohó másodlagos helyzetű omladékát, a leletek közül díszített bronztűket érdemes megemlítenünk.

Munkatársak: Molnár István, Sipos Carmen régészek, Mészáros Szilvia, Szőke Gábor, Gyergyádes Tibor, Barta Gábor, Molnár László technikusok.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

142. Karancsság határa

(Nógrád megye) U, Á

Szennyvízvezeték fektetéséhez kapcsolódó megelőző feltárást végeztünk Karancsság külterületén. A 1,5 m-es rétegsorból több korszak leletei kerültek elő. A munkálatok során előkerült egy 10–11. századi település részlete, melynek legalább négy települési szintje volt megfigyelhető. A legfelsőből, amit a szántás megbolygatott, feltártunk egy földbe mélyített ház részletét. A 10–11. századi rétegek alatt a lengyeli kultúra korai fázisába tartozó két réteget figyeltünk meg. Az alsó szintből két zsugorított, ellentétes tájolású temetkezés került elő. Az 1. sírban négy edény volt elhelyezve mellékletként, a 2. sírban állatjáratból került elő egy vadkanagylemez, ami feltehetőleg eredetileg mellékletként került a sírba. A mellékletek és az ellentétes tájolás alapján valószínűleg egy női és egy férfi sírról lehet szó. A lengyeli rétegek alatt a zselizi kultúra két településrétegét találtuk meg. Az agyaggyerő gödörből igen sok festett edénytöredék került elő. A két legalsó szinten a későbbi korszakok által igen erősen megbolygatva, a dunántúli vonaldíszes kultúra kottafejes csoportjához tartozó leletek kerültek elő.

Az ásatáson részt vett Oravecz Dóra régészhallgató (SZTE).

BÁCSMEGI GÁBOR

143. Kazár, III. lelőhely

(Nógrád megye) B, LT

A 2002. június 28. és július 28. közötti időszakban helyszínelési munkát végeztem a Salgótarján, bel- és külterületi szennyvízberuházáshoz kapcsolódóan. A lelőhelyen kevés középső bronzkor késői fázisába sorolható anyag jelezte a megtelepedés legkorábbi időszakát. A lelőhely objektumainak és anyagának legnagyobb része a Kr. u. 2–3. században továbbélő kelta teleprészlethez tartozott, amelyen a kelta anyaggal egykorú quad és római export anyagot is találtunk. A telepen hulladékgödörök mellett egy nagyméretű császárkori edényégető kemence is előkerült.

VADAY ANDREA

144. Kelemér, Mohosvár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á

A keleméri Mohosvár 2000. évben megindult régészeti feltárásainak folytatásaként a miskolci Herman Ottó Múzeum 2002. szeptember 18. és október 23. között végzett régészeti kutatásokat.

A kutatási terület a vár belső területén már föltárt szelvényekhez kapcsolódott. Ezen a helyen egy 10×10 m-es kiterjedésű szelvényt, valamint ebből kiindulón, egy ÉK, illetve K–Ny tájolású kutatóárkot nyitottunk.

A várbelsőben nyitott szelvény területén a vár középpontjában egy, a 13. század végén felépített, a 14. század első felében elpusztult torony kőalapja került elő. A torony átmérője 9 m, falvastagsága 3 m, belső területének átmérője 3 m volt. A torony kétharmad részét az újkori kőbányászat során elpusztították. E helyen csak a kiszédett fal alapozási árkába visszatemetett törmelék került elő. A torony alapterületének harmadán a falazat eredeti helyén volt. E szakaszokon a két törtkőből készült köpenyfalán belül nagyméretű, gömbölyű kvarc-kavicsokból álló öntött falmagot találtunk. A megmaradt fal legnagyobb magassága a korabeli járószinthez képest 1,1 m volt.

Folytattuk a 2000. évben a vár K-i fala mentén megtalált leégett, borona falú épület Ny-i és É-i szakaszainak feltárását. E területen a belső járószintről további elszínesedett gabonamaradványokat gyűjtöttünk. A 2001. évben itt talált vaseszközlethez kapcsolódóan két további vasszerszám – egy balta és egy kapu – került elő.

A várbelső D-i fala és a toronyépület közötti szűk szakaszon feltártuk egy kézzel vetett, helyben égetett téglákkal fedett járószintű épület maradványait. A téglák járószinten, valamint attól északra előkerültek az épület boronafalának szenült maradványai. Ez alatt az omladék alatt, a külső járószinten 13. századi kerámiatöredékeket, valamint nagy mennyiségű állatcsontanyagot gyűjtöttünk.

2000-ben feltártuk a várbelső keleti falának kiszédett árkát. E fal D-i illetve Ny-i irányú folytatását meghatároztuk. E munka során a déli fal belső oldala mentén a korabeli járószintbe mélyedő – feltehetően a fal

belső oldalához kapcsolódó gyilokjáróhoz tartozó – cölöpsor nyomait táruk föl. A vár É-i és K-i falának vonulatát egy-egy kutatóárokmal meghatároztuk.

A várbelső régészeti feltárásával párhuzamosan fémkereső műszerrel átvizsgáltuk a vártól Ny-ra elhelyezkedő platót, ahol nagy mennyiségű nyílhegyet találtunk.

A 2002. évi kutatás eredményeképp meghatározhatóvá vált a várbelső szerkezete. A sáncokkal és árokkal körbevett várdomb közepén egy nagyméretű torony állt. A vár központi, lekerekített sarkú téglalap alakú belső terét 1,7 m vastag fal veszi körül, melyet K-en egy külső támpillérrel erősítettek meg. A várban feltárt épületek a fal belső oldala mentén álltak, illetve helyenként a falhoz kapcsolódtak. A fal belső oldala mentén gyilokjárót építettek.

A várat a 13. század második felében építették. Használatának ideje igen rövid szakaszra korlátozódott, a 14. század első évtizedeiben fölégették. A régészeti leletanyag összetétele és mennyisége alapján a várat folyamatosan lakták, a leletanyag összetétele nem utal arra, hogy a vár állandó lakói között jelentősebb anyagi forrásokkal rendelkező személy is lett volna.

PUSZTAI TAMÁS

145. Keléd, Dukai út

(Vas megye) Ő, Rő, Kő

2002. október 1-jén a Keléd, Duka, Kissomlyó községeket összekötő gázvezeték nyomvonalán végeztünk helyszíni szemlét. Az árokásási munkálatok mind a három község belterületén folytak. Az árkok szélessége kb. 40 cm. Duka belterületén figyeltünk meg néhány helyen újkori bolygatást. Korábbi terepbejárási adatok alapján azonosítottunk vissza két lelőhelyet (R.A. 870 Kiss Gábor, Derdák Ferenc). Keléd határában, a községtől É-i irányban, a dukai út K-i oldalán egy akácligetben van egy kiemelkedő domb, amelynek egy részét árokyszerű mélyedés, illetve az út veszi körül. ÉNy-i oldalában korábbi bolygatás van. Feltételezhető itt egy kora középkori kistemplom; körülötte egy kiemelkedő domboldalon kora középkori kerámia, kevés őskori és római kori leletanyag került elő. Az I. katonai felmérésen még jelzik a templomot az út mellett.

A dukai út DNy-i oldalán ennek a dombvonulatnak egy alacsonyabb teraszán őszi repcetéblán, kora középkori kerámia és egy fűrészerű kőeszköz került elő. A telep csaknem 200 m széles.

2002. október 2-án a Mosó-árok partján a dukai út K-i oldalán kevés őskori kerámia került elő.

Munkatárs: Pap Ildikó Katalin.

FARKAS CSILLA

146. Keléd határa

(Vas megye) Kk

Keléd É-i határában a vizsgált, középkorinak gondolt

dukai útról kiderült, hogy egy természetes vízmosásban fut, épített alapjai nincsenek. A gázvezeték nyomvonalába azonban beleesett a falutól ÉK-re lévő dombon épített középkori templom körítőárkának egy szakasza, melyben 14–16. századi kerámiák, állat- és valószínűleg a templom körüli temetőből származó embercsontok és egy vastárgy mellett egy kovácsoltvas kulcsot találtunk.

Az alapján, hogy a körítőárkot a vízmosásban találtuk, feltételezhető, hogy az út mostani nyomvonala csak a 16. század után alakult ki.

PAP ILDIKÓ KATALIN

147. Kemece, Kállai főfolyás mellett

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ő, Á

Kemecstől 3,3 km-re D-re, a Kállai (VII. számú) főfolyás és az út között gyűjtöttünk sok Árpád-kori és kevés őskori cserepet 2002. május 15-én. A lelőhely elhelyezkedése érdekes: főleg azon az alacsonyabb homokteraszon fekszik, amelyet K-ról és Ny-ról is homokdombok határolnak (az úttól kb. 200–250 m-re indul). Ugyanakkor a K-i dombosor legdélebbi tagján is voltak cserepek.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

148. Kemenespálfa, Zsombékos-dűlő

(Vas megye) Ő

2002. március 13-án a Boba-Jánosháza vasúti nyomvonalkorrekció által érintett területet vizsgáltuk terepbejáráson.

A dűlő szántott talaján őskori pattintott kőeszközöket és kerámiát gyűjtöttünk. A leletek alapján a lelőhely területe mintegy 3 ha.

Résztvevők: Derdák Ferenc geodéta, Pap Ildikó Katalin régész, Szilasi Attila Botond régésztechnikus, Pungor Péter gépkocsivezető.

KISS PÉTER – FARKAS CSILLA

149. Kerkafalva-Kerkakutas határa

(Zala megye) Ő

2002. október 24-én és 28-án bejártuk az Alsószerterzsébet, Felsőszenterzsébet, Kerkafalva és Kerkakutas községek területén elhelyezkedő, a Nyugat-dunántúli Vízügyi Igazgatóság által tervezett árvízcsúcs-csökkentő tározó helyét.

Az ÉK-DNy irányú leendő gát Alsószerterzsébet belterületének északi szélétől indul, és a Kerka folyó ágait keresztezve a kerkakutasi határban, a 011/11 hrsz. földterületen ér véget. Helyét Alsószerterzsébet határában erdő és rét borítja, ahol leletmegfigyelést nem lehetett végezni.

A tározótér – a Kerka és a Csesztregi Kerka-ág által közrefogott terület – vizenyős rét, ahol szintén nem lehetett leletmegfigyelést végezni. A tározótér északi szé-

lénél, Felsőszenterzsébet határában, a Kerka partjain található szántásokat bejártuk, de régészeti leletet nem találtunk.

A tározótér ÉK-i szélénél, *Kerkakutas és Kerkafalva határán*, az anyagnyerő helynek kijelölt, a Kerkára enyhén lejtő dombon, ÉNy-DK-i hossz tengelyű, 640×130 méteres területen, sok paticstörredék kíséretében elsősorban lehetett nagy mennyiségű apró, kopott, őskori edénytöréket gyűjteni. Előkerült egy kézi őrlő darabja, és egy kopott élű ütőkő is.

A leletek a zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti gyűjteményébe kerültek.

A terepbejáráson részt vett Csatlós Rita régésztechnikus.

KVASSAY JUDIT

150. Kesznyéten, 0133/2 hrsz.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

2002. szeptember 13-án ismételt bejelentés érkezett a Herman Ottó Múzeumba arról, hogy a vízerőmű mögött, attól ÉK-i irányban található telekrészen, az épülő vágóhídtól Ny-i irányban kútgyödrő ásásakor 5 cm vastag hamus réteget találtak.

Szeptember 16-án a helyszínen megállapítottuk, hogy a fenti, 220(K-Ny)×18(É-D) cm nagyságú, 150 cm mély gödörben 110 cm vastagságú(!) humuszréteg alatt egy őskori telepgyödrő alja látszik a metszetben. Mindez a déli és a nyugati profil találkozásánál helyezkedik el, 110-től 150 cm-ig fogható meg. Fekete betöltéséből néhány őskori cserepet és egy pattintott követ szedtünk össze. A betöltés alsó 10 cm-e égett volt, alul vörös réteg, felette hamus, fehér rész. A profilról vázlatot és fotó készítettünk. A gödör az S14 stratigráfiai számot kapta.

CSENGERI PIROSKA

151. Keszthely, Fenékpusztá

(Zala megye) U, R, V, LT, Rő, H

A balatoni kerékpárút nyomvonalába eső lelőhelyen 2002. május 7. és augusztus 30. között összesen 3364 m² felületet tártunk fel, amely magába foglalta az erődtől É-ra lévő sánc és árok átvágását, az erőd É-i falától a 71-es műút K-i oldalán, azzal párhuzamosan a majorba vezető út vonaláig, a korábbi gazdasági út felületét a 71-es műúttól a vasútig, és az erődön kívüli szakaszt a vasúttal párhuzamosan.

A feltárás során a 71-es műút mellett megtaláltuk az É-i erődfalat, a 8. számú épületet, a 4. számú épületet (úgynevezett 1. számú ókeresztény bazilika), a 3. számú épületet (praetorium). Ez utóbbi épülettől D-re, az erőd mértani közepén feltártuk az eddig ismeretlen tetrapilon két K-i pillérét, amelyek alsó, quaderkövekből épített falazata épen megmaradt. A vasútra vezető gyalogúttól D-re egy eddig ismeretlen, pillérekkel megerősített római kőépület ÉK-i sarkát találtuk meg. Ezenkívül feltártunk négy kora vaskori (Ha C) hamvasztásos

és két 9. századi csontvázas sírt, továbbá több római kori gödröt, vermet, kemencét és átvágtunk egy széles, mély árkot.

Az előző szakaszhoz csatlakozó Ny–Kirányú szakaszon feltártuk az 1899-ben Csák Árpád által már feltárt úgynevezett A és B épületet. Megállapíthattuk, hogy azokat rosszul mérték be, és eddigismert alaprajzuk nem volt pontos. Csák Á. még felmenő falakat talált, belső oldalukon márvány éreztű falfestéssel, de naplója végén megjegyezte, hogy a gróf (Festetics Tasziló) elrendelte a falak kibányászását. Ez tökéletesen „sikerült”, a falakat az alapozás aljáig kitermelték, csak a terrazzo padlókat találtuk meg jó állapotban. Az „A” épület K-i oldalán a záró apszist még a római korban visszabontották, és részben ráépítettek egy fürdőt. A feltárt felület K-i szélén a terep erősen lejt. Korábban feltételezték, hogy ezt a részt a Balaton elhaborolta a török kori magas vízállás idején. Kibányászva megtaláltuk az erőd K-i falát, és hozzá csatlakozva az egyik külső, kerek tornyot, amelyet 1 m-rel mélyebben alapoztak, tehát már a római korban is itt volt a földnyelv széle. A felület egy részét 1979-ben Erdélyi István már feltárta, szelvényeit megtaláltuk. Az erőd épületein kívül dunántúli vonaldiszes kultúra, Balaton-Lasinja, Ha C, LT D gödröket, vermeteket tártunk fel, nagyon gazdag kerámiaanyaggal. Külön említést érdemel egy LT D rostélyos kerámiaégető kemence. A római korból műhelygödröket, gabonás vermeteket és kenyérsütő kemencéket találtunk még.

Csák Á. feljegyzése szerint 1888-ban a Balatonszentgyörgy–Keszthely szárnyvasút építéskor római sírokat bolygattak meg, amelyek leleteiből ő is több darabot szerzett meg. A vasúttal párhuzamos szakaszon megállapíthattuk, hogy a töltéshez a földet innen termelték ki, és eközben kerülhettek elő a sírok. Mi már csak a legmélyebbre ásott öt sírt tárhattuk fel újra, mert ezeket is megbolygatták. Ezért mellékletet nem is találtunk bennük.

A feltárásról július közepén légi fotót készítettünk, és ezen jól megfigyelhető, hogy az általunk feltárt felülettől D-re – ahol Csák Á. bizonytalan helyzetű „C” épülete lehetett – két nagyobb kőépület helyezkedik el. A Ny-i két apszissal zárul, a K-i több négyszögletes helyiségből áll.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és az Ásatási Bizottság 2002 júliusában megtekintette az ásatást.

MÜLLER RÓBERT

152. Keszü, Petőfi utca 171.

(Baranya megye) I

2002. március 28-án telefonon értesítették a múzeumot, hogy a telken (hrsz.: 354) ásott vízvezeték-árokban emberi csontokra leltek.

Helyszíni szemlénken 2002. április 2-án az árok alapján a vázat (szakszerűen) kibontva találtuk, a munkások elmondása szerint mellékletet bontás közben nem találtak.

A lelőhely enyhe magaslat, vízjárta laposba hajló domboldal K-i oldala. A temető az M6–56 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalán, az 1131 pont közelében, az 1130 pont között húzódik, a 75. számú lelőhely.

Április 23-án az 1. sírtől 20 m-re K-re került elő a 2. sír. Mindkét sír háton fekvő, nyújtott testhelyzetű, a csontok jó megtartásúak. Az 1. sz. egy felnőtt nő, vaskés melléklettel. A 2. sz. fiatal férfi, melléklet nélkül, ám a közelben egy másikhoz hasonló vaskés került elő.

A sírok kora a leletek alapján nem határozható meg.

NAGY ERZSÉBET

153. Kisgyőr, Gyertyánvölgy

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ű

A Bükk-hegység Diósgyőrhöz közeli erdősegeiben az 1710-es évektől kezdődően gyártottak üveget, amelynek köszönhetően a korábban lakatlan erdősegekben hutatelepülések jöttek létre. Óhután (ma Bükkszentlászló) 1712–1750 között működött az első üveghuta. Utána Újhután (ma Bükkszentkereszt) 1755-ben, Répáshután 1790-ben alapították az üzemet. Ezt 1834-ben Schir József újhutai lakos vásárolta meg, aki a koronauradalomtól bérbe vett Gyertyánvölgybe telepítette át az üveghutát.

A 2001-ben elkezdett és 2002 nyarán is folytatott régészeti kutatások bebizonyították, hogy a gyertyánvölgyi üveghuta az egyik legjobb állapotban megmaradt iparrégészeti lelőhely Magyarországon.

A 2001. évi ásatások nyomán két ház, egy kút és az üzem hulladékdombja („halna”) került napvilágra. Az egyik házban egyedülálló módon teljes épségben megmaradt a búbos kemence, amelynek részletes kibontására 2002-ben került sor. Az épületek feltárása során nagyon sok üvegtárgy, szerszám és kerámia került elő. A maradványok kibontása és dokumentálása után elkezdődhetek a rekonstrukciós munkálatok, amelyek nyomán egy hazánkban egyedülálló ipartörténeti emlékhely született meg bemutató épülettel, információs táblákkal és pihenőhellyel.

A 2002 nyarán folytatott feltárás legnagyobb eredménye, hogy sikerült megtalálni a műhelyépületet, amely méreteinél fogva szinte egyedülálló – nemzetközi viszonylatban is. A több helyiségből álló, közvetlenül a hegyoldal mellé épült épületnek nem is sikerült a teljes alaprajzát ebben az ásatási szezonban megtisztítani az aljnövényzettől. Az épület eddig feltárt részében két igen nagyméretű kemence maradványait találtuk meg. A nyugati részen valaha állt kemence maradványai jobban elpusztultak, míg a keleti részen álló, igen hosszú kemencének még a boltozata is a helyén maradt. A műhelyépületben és közvetlen környékén rengeteg olvasztótégelyt és szerszámtöredéket, valamint üvegszalakot és olvadékokat találtunk. Az épület DK-i részén egy aknában nagyon sok vasból készült gépalkatrész, lemezdarabot és kazáncsavart találtunk; feltételezzük, hogy az üzemi nyilvántartásokból ismert gőzgéphez tartozhattak. A leletek között említésre ér-

demések még az üvegtárgyak, főleg a rontott és félig kész darabok, amelyek egyértelműen a helyi gyártásra utalnak.

MESTER EDIT

154. Kiskunfélegyháza, Csanyi út

(Bács-Kiskun megye) A, Á

A Kiskunfélegyházát D-ről elkerülő 451. sz. út nyomvonalán 2002 június-júliusában került sor régészeti feltárássra. Ezt februárban terepbejárás előzte meg, melynek során a felszínen Árpád-kori edénytöredékeket gyűjtöttünk.

A közel 4000 m²-es feltárt területen mindössze néhány gödör és egy körárok volt az Árpád-kori telephez sorolható. Az előkerült többi objektum (két kisméretű, földbe mélyített ház, néhány gödör és cölöplyukak), a szegényes leletanyag (kézzel formált bogrács töredéke, sütőharang töredéke) alapján avar korinak tekinthető.

SOMOGYVÁRI ÁGNES

155. Kiskunfélegyháza, Csongrádi út

(Bács-Kiskun megye) Á

A 451. sz. főút Kiskunfélegyházát elkerülő szakaszának tervezett nyomvonalán a 2. sz. lelőhelyen 2002. június 10. és július 11. között a 3+400–3+600 kilométerszelvényben 4310 m² területet kutattunk át, ahol a lelőhelyen elterülő Árpád-kori település laza szerkezetű részét tártuk fel. Az egykor jóval magasabb domb az eltelt évszázadok során jelentősen lekopott, az Árpád-kori leleteket tartalmazó réteg néhol közvetlenül a mai felszín alatt volt.

A feltárt 21 objektum két nagyobb csoportban helyezkedett el. Az egyik helyen három körárok, illetve ennek részlete és 2 gödör, a másik helyen egy nagyméretű körárok (karám) és körülötte, illetve mellette 12 különböző méretű és alakú gödör került elő. Figyelemre méltó két egymás mellett eltemetett szarvasmarha csaknem teljes, illetve részleges maradványa.

A feltárt objektumokból gyér leletanyag: néhány vastárgy, Árpád-kori kerámia és állatsont került elő. Az edénytöredékek alapján a település kora a 12–13. századra tehető.

V. SZÉKELY GYÖRGY

156. Kiskunfélegyháza, Pap-dűlő

(Bács-Kiskun megye) R, Sz, A, Á

2002. június 13. és augusztus 20. között leletmentő ásatást folytattunk Kiskunfélegyházától DK-re, a Pap-dűlő elnevezésű határrészben (451/3 lh.). Az M5 autópálya Kiskunfélegyházát délről elkerülő szakaszának az E5 főútvonalba való becsatlakozásától indul Csongrád felé a 451. sz. út, melynek 2+460–2+990 méterei között, teljes szélességben 13 500 m² feltárássra került sor. Mivel a

nyomvonalon csak a humuszréteg felső 10–30 cm-ét vették le, ezért a lelőhely csak a kivitelezési munkálatok során, a vízvezető árok ásása közben került elő. A humuszosítást követően a leletanyag alapján szarmata és Árpád-kori telepjelenségekre számítottunk, azonban ezeken kívül rézkori és avar kori objektumok is előkerültek.

Az út nyomvonala a lelőhelynél közel Ny–K irányban haladva két, ÉK–DNy irányban húzódó területes földhátat szel át, az egyik keskeny, a másik széles, lapos földplató. Körülöttük mélyebb fekvésű, egykor vízállásos területek helyezkednek el. A régészeti jelenségek, bár a két magaslaton sűrűsödtek, ritkábban a közöttük húzódó, mélyebb fekvésű területen is jelentkeztek.

A lelőhely DNy-i végében egyrétegű, laza szerkezetű, nomád szállás nyomai kerültek elő. A népvándorlás kori telepekről jól ismert tároló- és szemetesgödrök, valamint téglalap alakú karámok mellett nagy számban tártunk fel cölöplyukakat, melyek kerek, felszíni építményekre utaltak. A könnyűszerkezetű, bejáratukkal északkelet felé nyíló építmények valószínűleg jurták lehettek. Az objektumokból előkerült leletanyag legnagyobb részét a kerámiatöredékek teszik ki. A jellegtelen, samottal soványított, durva edénytöredékek mellett előforduló szürke, homokos soványítású, korongolt, bekarcolt hullámvonal- és párhuzamos vonalköteggel díszített edénytöredékek alapján a települészetet az avar korra, azon belül a késő avar telepekre olyannyira jellemző sütőharang- és bogrács töredékek teljes hiánya alapján a korábbi időszakra keltezhetjük.

Az avar telepjelenségektől kissé keletebbre, részben a két földhát közötti mélyebb részen és a következő, kissé magasabb földhát Ny-i, meredekebb lejtőjén egy ugyancsak egyrétegű, késő szarmata telep objektumai kerültek elő, elsősorban árkok és karámok, valamint elszórtan egy-egy tároló- és agyaggyerő gödör. A magasabb részek felé haladva egyre sűrűsödtek a telepjelenségek, leginkább a klasszikus méhkas alakú tároló- és hulladékgödrök, valamint kemencék és ideiglenes tüzelőhelyek kerültek elő. Egyetlen ház tartozott a lelőhely e periódusába. Itt került feltárássra egy két helyiségből álló fémfeldolgozó műhely, melynek érdekessége az egyik műhelyrészben előkerült, vesszőfonattal bélelt kút volt. Az objektumokból jól keltezhető kerámiaanyag, fibulák, ezüst fülkarika kerültek elő.

A széles földplató északkeleti részén, futóhomok rétegben közismert típusú házak, árkok, gödrök, szabadtéri kemencék jelezték, hogy a terület az Árpád-korban is lakott volt. Eltérően a szokásostól, jelentős mennyiségű kerámika került elő az objektumokból, melyek alapján a települészet a 11–12. századra keltezhető.

Az Árpád-kori objektumok alatt, kötött, löszös-agyagos talajrétegben a bodrogkeresztúri kultúra nagy kiterjedésű telepének részlete került elő. A nyomvonal területén az objektumok három helyen sűrűsödtek,

mintegy különálló, árokkal körülhatárolt lakóegységeket alkotva. Ezekben a zárt objektum-együttesekben az egykori járósíntet is meg tudtuk fogni, melyből jól keltezhető leletanyag került elő: nagy mennyiségű kerámia, köztük több ép edény, változatos kő- és csonteszközök, nehezekek, kultikus edények. Az előkerült agyag oromdíszek alapján arra következtettünk, hogy komolyabb, felszíni épületek is álltak a telepen. A településen egymástól nagyobb távolságra két zsugorított helyzetű temetkezés került elő. Bár ezek melléklet nélküliek voltak, rítusuk alapján feltehetően a rézkorban itt megtelepedett közösséghez tartoztak.

A feltárt több száz objektum között a legjelentősebbek a rézkori telepjelenségek, hiszen eddig a Duna-Tisza közének e középső részéről a bodrogkeresztúri kultúra jelenléte nem volt adatolható.

BALOGH CSILLA

157. Kismarja, Nagymarjai-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) B, Sza, Á

A debreceni Déri Múzeum 2002-ben megbízást kapott a MOL Rt-től a Mezőpeterd, Gyűjtőállomás – Kismarja, Nyugat 1. és Kismarja, Nyugat 2. gáztermelő kutak közötti gázvezeték nyomvonalának régészeti állapotfelmérésére. A 2002. március 23. és április 13. közötti terepbejárás során 19 lelőhelyet azonosítottunk a nyomvonalon, amely közül 6 lelőhely bizonyult igen intenzívnek. Ezeken a helyeken 2002. július 1. és augusztus 31. között megelőző ásatást folytattunk.

A terepbejárás 1. számot nyert lelőhelyen a gázvezeték nyomvonalát már kiásták, mire a helyszínre érkezünk, így a nyomvonalba eső részen megmentettük a metszetalban lévő objektumokat. Ennél fogva összefüggő telepi jelenségeket nem tudtunk megfigyelni, azonban négy korszaknak a nyomait sikerült azonosítani a 300 m²-nyi területen. Ezek közül kiemelkedik három gödör, amely kora bronzkorinak (makói csoportnak) bizonyult, és kerámia, valamint csontanyagával fontos adatokat szolgáltat a kutatás számára.

M. NEPPER IBOLYA – SZILÁGYI KRISZTIÁN ANTAL

158. Komárom, Szőny, Vásártér

(Komárom-Esztergom megye) Ró

A lelőhelyen 2002. július 4. és július 26. között folytattunk régészeti feltárásokat a komáromi Klapka György Múzeum és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Régészeti Tanszéke közötti együttműködés keretében.

A feltárás 8, egyenként 4×4 m területű szelvényben összesen 128 m²-en folyt. Az előző évek gyakorlatától eltérően nem nyitottunk ki korábban már feltárt szelvényeket, hanem kizárólag új szelvényekben dolgoztunk. Célunk az előző években alaposan feltárt és tisztázott stratigráfiájú épületmaradványok illetve objektumok további kiterjedésének és kapcsolódásainak a vizsgálata volt.

A Vásártér K-i szelvénykomplexumában kő- és vályogfal konstrukciókat figyeltünk meg. Kiemelkedő jelentőségű a H14 szelvény K-i metszetalja mentén feltárt 4 m hosszúságú, kőalapozású vályogfal, amelynek nemcsak a kőalapozáson ülő 1×1,5 római láb méretű alsó vályogtéglasorát (összesen 8 db) és 4 db leesett tégelát sikerült megfogni, hanem a fal oldalára felkent sár- és agyagvakolatot is, amely a falat szegélyező keményre döngölt agyag járósíntben azzal a fal csatlakozásánál ívesen összedolgozva folytatódott. A G12 szelvényben vastag freskóomladék került elő, amely az 1994–1996 között feltárt színvonalas falképekkel díszített helyiségek sorának közelében helyezkedik el. Ugyanebben a szelvényben korábbi G13 és G14 szelvényekben is folytatódó falszakaszokat és talán egy ajtónyílást(?) – benne késői, az épület felhagyása után imbrexekből rakott csatornát figyeltünk meg. A H13 számú szelvényben a H14-hez kapcsolódó, Kr. u. 2. század végére keltezhető vályogkonstrukciók – köztük egy félköríves záródású objektum – folytatódnak, amelyek kapcsolódnak az 1992-ben feltárt 2. sz. szelvény vályogkonstrukcióihoz. A G15 szelvényben is folytatódott a két G12-ben mutatkozó falperiódus.

A leletanyagból a H14 szelvény SE143 rétegéből előkerült, bekarcolt stilizált dióbelet ábrázoló, kézzel formált miniatűr edényke, a közeléből előkerült, világoskék festés nyomait viselő agyag szőlőlevél (talán pecsétlőminta), az ugyanerről a szintről, előkerült DIVA FAUSTINA köriratos érem, valamint egy apró üvegyöngyberakással díszített, ép, emailos fibula érdemel említést.

A másik nagy szelvénykomplexumban a következő megfigyeléseket tettük. A D16 szelvény sóderes felületében falkiszédést találtunk, amelynek derékszerű kapcsolódását az E17 és E18 szelvényben 8 m hosszúságban sikerült megfigyelni. Az E17 és E18 szelvényeket összenyitottuk. Teljes felületét sóder borította, amelyben több sóderes falalapozást, részben álló falszakaszt fogtunk meg. Megemlítendő, hogy a két szelvény területéről mintegy 40 marhaszarvcsap került elő, ami vagy szarumegmunkálásra, vagy cserzőtevékenységre enged következtetni. A D19 szelvény É-i felében mintegy 2 m mélységben az előző évben megtalált, íves aljú, kavicsos és köves betöltésű, 2 m széles, az előző évben falkiszédésként meghatározott objektum folytatását tártuk fel, amelyet a szelvény közepéig tudtunk követni, ahol is íves alja fokozatosan megszűnt.

A római provinciális régészet szakos hallgatók tanácsát Magyar Myrtill régész, PhD-öszöndíjas segédletével végeztük. A feltárásokon Balogh Roland, Balogh Tibor, Barta Andrea, Bartus Dávid, Beck Attila, Boruzs Katalin, Farkas Zoltán, Laurent Fleuret (PhD-hallgató, Nantes-i Egyetem, Franciaország), Gál Erika, Gelencsér Ákos, Halmi Viktória, Havas Zoltán, Hudecz András, Kovács Loránd Olivér, Mladonoczi Réka, Nemes György, Petrik Máté, Pintér Ágnes, Rupnik László, Schilling László, Sey Nikolett, Somorjai Szabolcs, Szlucska János,

Thész Dóra, Tóth András, Varga Gábor, Varga Nikolett, Vida István, Zahornitzky Tamás vettek részt.

BORHY LÁSZLÓ – SZÁMADÓ EMESE

159. Komlóská, Pusztavár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Kö

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszéke és a Magyar Nemzeti Múzeum Sárospataki Rákóczi Múzeuma 1999-ben elnyerte a Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázat támogatását „Az egykori Tolcsva terra középkori településtörténetének forrásai” címmel benyújtott közös programjával. Ennek az elsősorban egyetemi hallgatók munkáján alapuló projektnek részeként ebben az évben folytattuk a Komlóská feletti 435 m magas hegyen emelkedő Pusztavár – középkori nevén Sólmos – 2001-ben megkezdett szondázó jellegű régészeti kutatását.

Az ez évi feltárások három helyszínen zajlottak. Egyrészt az É-i várrész egy újabb, K-i pontján vizsgáltuk a várfalhoz kapcsolódó rétegeket, másrészt a két várrész K-i találkozási pontját kutattuk, annak érdekében, hogy ellenőrizzük, hasonló-e itt a falak egymáshoz való viszonya az előző évben a Ny-i részen megfigyeltékhez. Munkánk legjelentősebb részét azonban a D-i várrész kerek tornya K-i oldalán végzett kutatás jelentette, ahol sikerült tisztáznunk az építmények alaprajzi helyzetét és a külső törmelék rétegek vastagságát, részben egy tervezett műemléki helyreállítás előkészítésére.

Az É-i várrészben nyitott kutatóárokban a felső, vékonyabb humuszos részt leszámítva átlag 50 cm vastag, egységes köves feltöltés jelentkezett az altalaj felett, melyből durvább csigavonaldiszes és finomabb festett középkori edénytöredék, vasszeg, kevés patics, valamint őskori cserép és obszidián is előkerült. E leletek többsége – hasonlóan az előző évben ásott árkokból származókhoz – minden bizonnyal elsősorban a vár építéskor kerülhetett a feltöltésbe.

Az É-i és a D-i várrész K-i kapcsolódásánál nyitott szelvényben mintegy 4 m hosszán tártuk fel a közös K-i falat, amely azonban – eltérően a Ny-i oldalon az előző évben megfigyeltétől – nem mutatott semmiféle elválást. Ez ugyanakkor még nem jelenti azt, hogy együtt épült volna fel a két várrész, hiszen újjáépítéssel is számolhatunk, s még amúgy sem sikerült tisztáznunk a két várrészt elválasztó fal viszonyát a feltárt K-i falhoz.

A D-i várrész kerek tornyának kutatása során megálapítottuk, hogy annak D-i részén 150 cm vastag, nagy köves omlásréteg alatt jelentkezik a természetes sziklafelszín, így a toronybelsőben még mintegy 100 cm vastag omladék eltávolításával tárható csak fel az egykori járósínt. A torony K-i oldalán húzódó 50–80 cm vastag nagyköves réteg elbontása során kiderült, hogy az egykor bizonyára többemeletes kerek építményhez annak érintője vonalában egy É–D-i irányú fal csatlakozik,

mely derékszöget alkot a torony ugyancsak részben feltárt É-i fala külső, K–Ny-i falsíkjával. Már a teljes feltárás előtt is valószínűsíthető, hogy az előbbi fal párhuzamos az É felé elhelyezkedő, már korábban is ismert építmény Ny-i falával, így arra kell gondolnunk, hogy a D-i várrész kerek tornya nem állt szabadon, hanem É felől kapcsolódott hozzá egy téglalap alaprajzú, több térre, sőt több szintre tagolódó, bizonyára alacsonyabb (lakó?) épület.

FELD ISTVÁN – GÁL VIKTOR

160. Koroncó, Haraszi út

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Á, Ú

2002. február 7-én helyi lakos kirándulása során a falu határáról indulva a csatorna partjára terjedően számos cseréptöredéket gyűjtött, és adott át a régészeti gyűjtemény számára. A leletek őskori, Árpád-kori és újkori kerámiák.

Az érintett terület helyrajzi számai: 0175/15–31; 0212/13.

M. EGRY ILDIKÓ

161. Kóka határa

(Pest megye) R, B, Sza, LT, Á, Kk

Kóka a Gödöllői-dombság DK-i részén fekszik, patakokkal és erekkel sűrűn szabdalva területen. Először ezen patakok és erek magas partjain kezdtem el a munkát, a település É-i részén. Tavasszal az Úszú-dűlő K-i végében találtam az 5. sz. lelőhelyet, amely egy kiszáradt ér magaspartján terül el. A talált leletek a Pécel-Baden kultúrára engedtek következtetni.

A friss őszi szántások után újra lehetőségem nyílt a terepbejárásra, amit Kóka É-i határrészén folytattam. Az 1. számú szarmata és késő Árpád-kori lelőhelyet, a 2. számú kelta és valószínűleg középső bronzkori lelőhelyet valamint a 6. számú szarmata lelőhelyet azonosítottam.

Októberben a Kóka ÉK-i részén elhelyezkedő, kora bronzkori hatvani kultúra földváron sajnálattal tapasztaltam, hogy a földvár tetején 5–6 db rablógödör tátong. A gödrök oldalán rengeteg edénytöredék feküdt és a gödrök metszetében jól látszottak a földvár égési rétegei is. Egyértelműen kincskeresés céljából nyitották a gödröket. A leleteket begyűjtöttem.

A település D-i részén a Felső-Tápió D-i magaspartján a nyár folyamán erdőtelepítési munkálatok folytak. Az erdő alá mélyszántással dolgozták meg a talajt, amivel hihetetlen pusztítást végeztek. Kéttenyérnyi nagyságú edénytöredékek, fél kőbalta és egy egész edény stb. (merice) is előkerült. Szerencsére a lelőhelynek (3. számú) csak egy vékony sávját tudta elpusztítani a mélyszántás. A lelőhely nagy része kevésbé tűnt bolygatottnak. A leletek a Pécel-Baden kultúra körébe tartoznak. Ugyanebben a dűlőben került elő a 7. számú lelőhely is.

A 4. lelőhelyet a Kis-Rét nevű dűlőben a Csíkos-patak kőkai ága és a dányi ága közötti magaslaton találtam. Itt késő bronzkori, szarmata és késő középkori leleteket gyűjtöttem. A lelőhely Ny-i irányban valószínűleg tovább folytatódik. Ezt a területet nem tudtam bejárni, mert még állt rajta a kukorica.

A Kóka közigazgatási határain belül ez évben végzett régészeti terepbejárásom alkalmával több, már ismert és azonosított lelőhelyet találtam meg, és három újat fedeztem fel: 3., 4., 7. sz. A 3. sz. lelőhely mind közül kiemelkedik, a mélyszántás által a felszínre hozott leletek alapján. A terepbejárásban segítségemre voltak Lichtenstein László és Pópty Dániel régészhallgatók (SZTE-BTK Régészeti Tanszék), valamint Szálka Nikolett.

BÓKA GERGELY

162. Kőspallag, Szent István utca 24.

(Pest megye) H

A részletes tanulmányt lásd a 81. oldalon!

LANGÓ PÉTER

163. Körmen, Völgyrejáró-dűlő

(Vas megye) Kk

2002. március 14-én bejártuk a Körmen városát É-ről elkerülő út tervezett nyomvonalát. A nyomvonal K-i vége fedett területen, lucernásban és erdőben fut, valamint közvetlenül a Körmen–Szombathely vasútvonal mellett, a Ny-i oldalon is járhatatlan gazos terület van. A nyomvonal többi része szántókon halad keresztül, némely helyen már igen sűrű az őszi vetés. Több árok is keresztezi a nyomvonalat. Egyetlen szórványos lelőhelyet találtunk, ahonnan kevés késő középkori, 16. századi kerámiatöredék került elő. Nem nagy területen igen ritka a leletszóródás.

A lelőhely Körmentől ÉK-re, a Völgyrejáró- és a Képuti-Nyugati-dűlő határán található. Munkatársak: Farkas Csilla, Sosztarits Ottó régészek, Szilasi Attila Bontond régésztechnikus, Derdák Ferenc geodéta, Kiss Krisztina adattáros, Balázs Péter.

FARKAS CSILLA

164. Környe, Tópart utca 17–19.

(Komárom-Esztergom megye) Ró

Környén első ízben Radnóti Aladár, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa végzett leletmentő illetve próba-feltárást 1941-ben. A környei tó kiszáradt medrében egy K–Ny irányú, 2,2 m vastag öntött falazási technikával készült római falrészletet nagyjából 3 m széles alapozással, illetve a kívülről hozzá csatlakozó 15,6 m átmérőjű, 2,2 m vastag falú kerek tornyot tárt fel, melyről megállapította, hogy egy késő római belső erőd falrészlete. Nem sokkal később a környei malom udvarán egy hatalmas esőzés hasonló méretű fal-, illetve toronyrész-

letet mosott ki, mely fal É–D irányú volt. E két falrészlet összekötésével meg lehetett állapítani az erőd délnyugati sarkát. Ez után, valamint a községe területén építkezés közben előkerült leletek alapján Radnóti Aladár egy téglalap alakú, É–D hossz tengelyű erődalaprajzot rekonstruált. Soproni Sándor megállapította, hogy az erőd azonos lehet a Notitia Dignitatum-ban említett Vincentia castrummal.

Tóth Endre több évig tartó terepbejárás után kétséget kizáróan megállapította, hogy az erőd alapterülete a Radnóti Aladár által javasoltnál jóval nagyobb. Számításai szerint az erőd alapterülete valószínűsíthetően nagyjából 340×350 m lehetett. Rekonstrukciós rajza alapján indult újra a Magyar Nemzeti Múzeum részéről az erőd kutatása a XIX. Limeskongresszus szervezőbizottságának programjavaslata alapján, a Nemzeti Kulturális Alap finanszírozásával. Célként először a nyugati fal megtalálását tűztük ki.

A 2002. szeptember 23–27. között végzett próbafeltárás megkezdése előtt georadar vizsgálatot végeztünk a környei tó északi partján, amit Pattantyús Á. Miklós, az ELTE Geofizikai Intézetének munkatársa végzett a nyugati és az északi falra merőlegesen. Eredményei nyomán valószínűsítettünk egy helyszínt a Tópart u. 17–19. sz. házak előtti téren, ahol kutatóárkokat lehet húzni a nyugati fal megtalálása érdekében. Az északi fallal egyelőre nem foglalkoztunk. A műszer pontosan ott mutatta ki a falnyomokat, ahova azokat Tóth Endre rekonstruálta.

Tekintettel arra, hogy a nyugati fal helyét megközelítőleg pontosítani lehetett, három kutatóárkot nyitottunk a területen. 15 m hosszú, 1 m széles első árkunkban alapozásnak tekinthető kősort találtunk 2,8–3 m szélességben. Ezt hitelesítendő húztuk vele párhuzamosan, egy méterrel északabbra a következő K–Ny irányú, 6 m hosszú, 1 m széles kutatóárkunkat, melyben szintén megtaláltuk a falalapozást, valamint nyugati irányba húzódó szórványos kősorokat. A harmadik, 6 m hosszú, 1 m széles kutatóárkunkat ez utóbbival egy vonalban húztuk, 15 méterrel keletebbre, de egy kerámiával teli beásáson kívül semmi nem volt benne. Az árkokban a kövek összessége által nyújtott kép – összevetve a Radnóti Aladár által kiásott torony képével – megengedi azt a feltételezést, hogy egy toronyrészre találtunk rá. Tóth Endre az oldaltornyok tengelytávolságát 35–37 méterben adta meg, ennek alapján a kutatóárok pozíciója megfelel a délről, a saroktorony kihagyásával számolt második oldaltorony helyzetének.

Az ásatási eredmények a következőkben foglalhatók össze. A környei erőd nyugati fala ÉNy–DK irányban húzódik, a pontos É–D vonaltól nagyjából 25 fokkal eltéréssel. A Radnóti Aladár által rekonstruált vonalhoz képest jóval nyugatabbra húzódik, a Tóth Endre által terepbejárás alapján rekonstruált vonaltól pedig mintegy 20 méterrel keletebbre, vagyis a déli fal hossza ennek alapján 330 m körüli hosszúságban adható meg. A kutatóárokban előkerült jelentős mennyi-

ségű kerámia kronológiája a Kr. u. 1. sz. végével kezdődik és a 4. sz. végével fejeződik be, vagyis a környei erőd területén a korábbi nézetektől eltérő módon már az 1. századtól fogva római településsel kell számolnunk.

TÓTH ENDRE – SZABÓ ÁDÁM

165. Kővágótőttös, Tótvár (Baranya megye) Ő

2002. április 2-án Dénes József a Tótvár-hegyet járta be Böszörményi Krisztina (Duna-Dráva Nemzeti Park) és Havas László geológus (Környezetvédelmi Minisztérium) társaságában. Dénes a lelőhelyet a neve alapján kereste fel. A fennsíkron őskori földvár sáncait állapította meg, egyúttal a szomszédos, D-re eső Halomi-hegyen több őskori sírhalomra lett figyelmes.

A fentiek nyomában június 19-én Virágos Gáborral (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Pécsi Regionális Iroda) jártam be a Tótvárat. A felmérésre október hónapban került sor, kétnapi terepmunkával, feleségem és Virágos Gábor segítségével.

A fennsík nagy része korábban szántóföld és szőlő volt, ma is nyílt terület, magas fűvel, csak a széleit takarja sűrű erdő. A középső nagy sánc, a fennsík pereme és a hegyoldalak sűrű, többnyire nehezen, vagy egyáltalán nem járható tüskés bozótos erdővel fedettek, ami nagyban nehezítette a terepmunkát. Tekintettel a nagy kiterjedésű, de egységesen sík területre, ezúttal csak a sáncokat és azok külső árkat, a fennsík peremét és a középen átvezető földutat mértük fel. A szintvonalakat az 1:10000-es topográfiai térképről vettem át. A saját felmérés és az átvett térképnagyítás pontosan megegyezett egymással.

Kővágótőttös központjától, a templomtól É-ra 1 km-re terül el a Tótvár nagyjából Ny-K irányú, széles, hosszúkás fennsíkja. Majdnem minden oldalról meredek hegyoldal veszi körül. KÉK felé azonban megszakítás nélkül, lassan emelkedik egészen az országútig, a Jakab-hegy Ny-i vége alatti meredek hegyoldal lábáig. A fennsík tehát KÉK felől azonos magasságban közelíthető meg. Kétharmad részén É felől jelentős, D felől pedig egy sokkal kevésbé markáns oldalvölgy vágódik be, mintegy leválasztva a fennsík Ny-i, nagyobbik és kiszélesedő részét. Ezt használta fel az őskori telep, és a fennsík nagyobbik, Ny-ra eső részét K felől itt zárta le egy hosszú, egyenes sánccal.

A sánc és külső árka a korábbi szántások következtében erősen lehordott állapotban van, de jól felismerhető. D-i részében földút vezet keresztül, valószínűleg itt volt az őskori kapu is. Az úttól É-ra kb. 50 méterre már nagy fákból álló erdő fedi a sáncot, innen kezdve soha sem volt szántva, ezért a sánc folytatása, több bolygatástól eltekintve, É felé már ép. Belső magassága 1 m körüli, a külső árokból 2–3 m-re emelkedik. Fokozatosan ellaposodik és mesterségesen levágott peremként folytatódik, amely már 3–4 m-re magasodik a külső árok

főlé. Az árok külső széle alacsony, a vége felé elmosódott. A perem a fennsík ÉK-i sarkában erősen visszakanyarodik DNy irányába, rövidesen elmosódottá válik, a hegy természetes peremébe megy át, majd kb. 130 m után teljesen eltűnik, a fennsík széle éles határ nélkül megy át a meredek hegyoldalba.

A sánc É-i kanyarjánál K felé egy különálló, alig 50 m hosszú sánc tart meredeken lefelé, merőlegesen a hosszú sáncre-peremre. A sánc végének alja már a mély völgybe ér le. Déli oldalát árok kíséri.

A hosszú sánc déli, rövidebb szakasza, az úttól D-re, szinte teljesen szétszántott állapotban alig ismerhető fel. Déli vége itt is bekanyarodik Ny felé, de a továbbiakban már a természetes hegyperem jelzi az őskori telep szélét. A perem itt közel 150 m hosszan még megfigyelhető a meredek hegyoldal felett, de a sűrű, áttekinthetetlen és járhatatlan bozótos erdőben a folytatását nem sikerült követni.

Amennyire jól megállapítható az őskori telep kiterjedése a K-i részen a sáncnak és peremnek a segítségével, annyira bizonytalan a D-i, Ny-i és ÉNy-i széle. A déli oldalon egy kb. 120 m hosszú perem után ma is művelés alatt álló, nagy kiterjedésű szántóföld következik, az egykori peremet nyomtalanul elszántották. A fennsík Ny-i végében mélyen bevágódott földutak vezetnek lefelé. Itt két terasz, illetve perem vonala tűnik fel, a felső különösen erőteljes, ezek eredeténél az egykori szántóföldeket, szőlőket is figyelembe kell venni. Kérdés, mennyiben jelenti valamelyik az őskori telep szélét. Erre biztos támpontot a DNy-i szélén egy rövid, mindössze kb. 120–130 m hosszú sánc jelent.

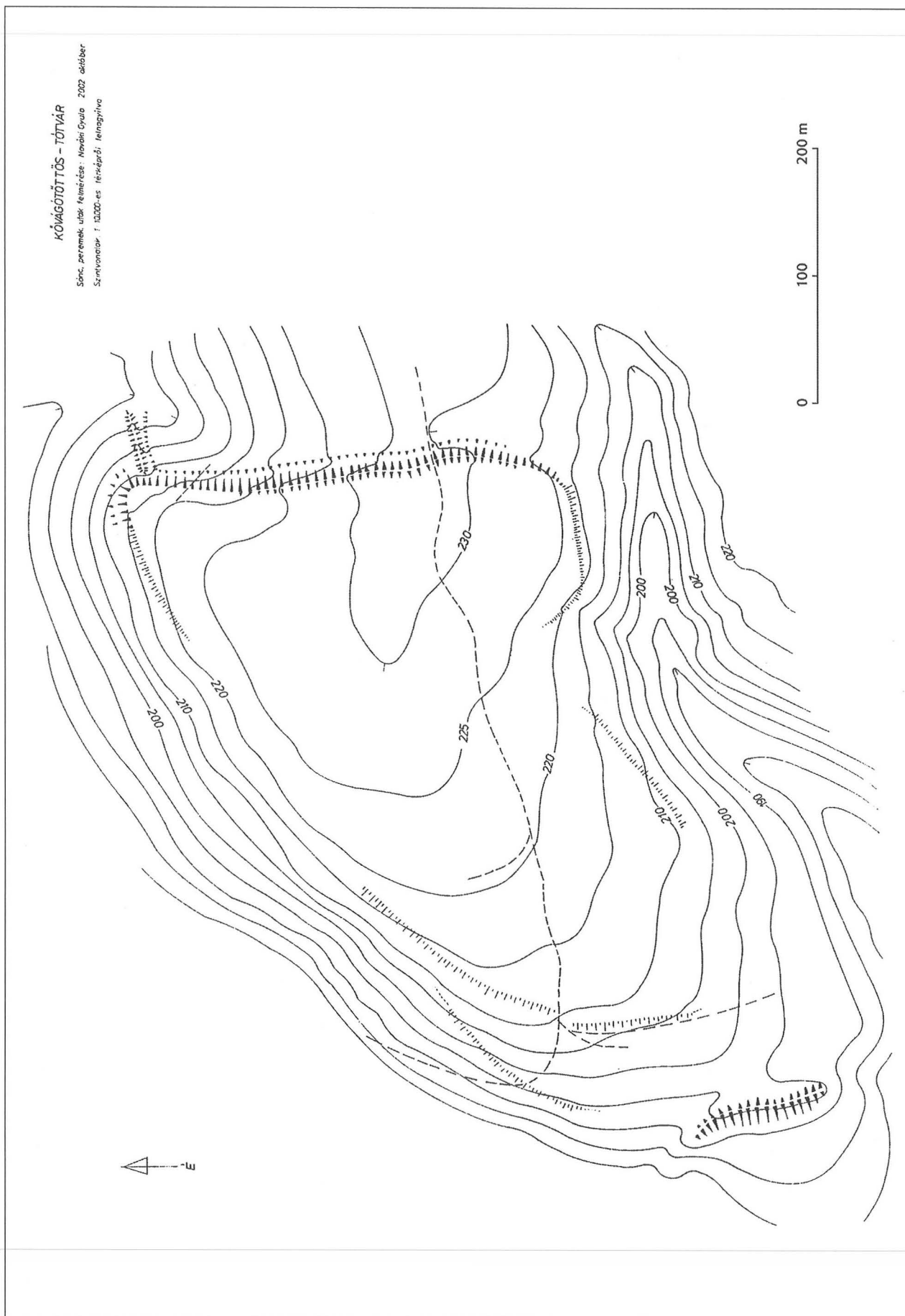
A fennsík ÉNy-i részét sűrű, nehezen járható erdő borítja. Több helyen tett kísérlet után sem sikerült mesterséges, vagy természetes hegyperemet találni. A DNy felől, illetve az ÉK-i saroktól kiinduló, majd eltűnő két hegyperem azonos irányban tart egymás felé, ezért elméletileg a kettő között meghúzható egyenes vonal tekinthető az őskori telep szélének.

A belső terület teljesen sík, DNy irányában enyhén lejt. Több helyen ma is látszanak az egykori szántóföldek hosszan elnyúló szélei. Az őskori telep legnagyobb átmérője (hossza) 700, legnagyobb szélessége a K-i hosszú sánc mentén 176 m, területe kb. 12 ha. Leletet egyelőre nem ismerünk. Nagy kiterjedése és a Jakab-hegyi nagy földvár szomszédsága, valamint az említett sírhalmok alapján a késő bronzkor és a kora vaskor lehetősége merül fel. (Az illusztrációt lásd a 232. oldalon!)

NOVÁKI GYULA

166. Kunsziget, Toronyvári-dűlő (Győr-Moson-Sopron megye) Rő

A KÖH Tudományos Igazgatósága UNESCO támogatással víz alatti kutatást szervezett a Kunsziget, toronyvári-dűlői római lelőhelyen. Célunk az ismert víz alatti falak dokumentálása volt.

2002. június 21. és 23. között felmértük a parton található falat és a terepi egyenlenségeket, letisztítottuk és lerajzoltuk a víz alatti falmaradványt.

A vízben található fal tájolása, iránya azonos a szárazföldön bemért falával. Keszonos technikával készült opus testaceum falazás, amely a római kori kikötői létesítményekre jellemző. Megállapítottuk, hogy a fal eredeti helyén található, technikája és elhelyezkedése alapján rakpart lehetett.

A nagynyomású vízsugárral történő mosatás újabb részleteket fedett fel, a további kutatás tudományos szempontból indokolt.

Résztvevők: Bartus György, Fehér József, László Zsolt, Lázár Csilla, Makovics Adrien, Sipos Tamás, Szokolics Tamás bűvárok, Egyházi Dóra, dr. Grynæus András, Stibrányi Máté, dr. Virágos Gábor régészek, Magony Rita geodéta.

TÓTH JÁNOS ATTILA

167. Kup, Egyes

(Veszprém megye) U, V

2002. augusztus 6–22. között folytattuk a újkőkori lelőhelyen végzett ásatásokat, a Magyar Nemzeti Múzeum és a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum együttműködésében.

Az ásatások előzménye Mithay Sándor 1974-es ásatása, Ilon Gábor gyűjtései (1995) voltak. Az ásatásokat 2000-től indítottuk meg ismét. Ez évi szelvényeinket a 2000/2001 évi ásatási területhez csatlakozóan telepítettük, részben a tavaly félbehagyott szelvények teljes feltárására, részben a lengyeli és vonaldíszes-zselizi objektumok további kutatására. Elsősorban az „őstulkos gödörkomplexum” és a megfigyelt lengyeli ház feltárását, valamint a középső neolitikus objektumok feltárását terveztük.

A 2000/2001 szelvényekhez csatlakozóan telepítettük a VII, VIII, XI. szelvényeket: ettől D-re a (befejezetlen) X. szelvényt. Valamennyiben gazdag, elsősorban lengyeli leletanyag került elő. A megfigyelt objektumok szemétködrök, cölöplyukak, házomladék, kemence voltak.

Szalay Kálmán telkén teljes mélységben feltártuk a tavaly megnyitott felületeket, itt a korábban megismert hallstatti hulladékgyödrök részleteit, és új elemként lengyeli házhoz tartozó gödör és cölöplyukak maradványait találtuk meg.

Az ásatásokat folytatni szeretnénk, részben a megkezdett (X. szelvény) feltárása, részben a lengyeli ház lehatárolása céljából, továbbá szeretnénk összekötni a feltárt területet a Mithay Sándor által megkutatott, egyelőre pontosan nem azonosított részekkel. Előreláthatóan a vizsgált területtől Ny és É felé szeretnénk kiterjeszteni az ásatási területet.

Az ásatások során terepbejárást is végeztünk, amelynek eredményeképpen a település kiterjedését lényegesen ki kell terjesztenünk K-i irányban, mintegy 800

m hosszúságban a Bittva D-re lejtő domboldalán. A 2000/2001 évi ásatások eredményeiből, a község kezdeményezésére, kamara-kiállítás készült.

Munkatársak: Regenye Judit, Simán Katalin.

T. BÍRÓ KATALIN

168. Lánycsók, Gata Csotola

(Baranya megye) Kö

2002. március 25. és április 22. között a Janus Pannonius Múzeum Régészeti osztálya munkatársai terepbejárást végeztek a tervezett M6-56 gyorsforgalmi út Baranya megyei szakaszán.

A 23086. pontnál É–D-i dombvonulat Ny-i oldalán, a szántásban szórvány középkori cserepek jeleztek az 50×50 m kiterjedésű lelőhelyet (66. sz.).

Egy vízjárta, mocsaras részbe hajló földnyelv déli oldalán, 200×200 méteres kiterjedésű területen középkori településnyomokat találtunk (67. sz.).

Munkatársak: Nagy Erzsébet, Gábor Olivér régészek, Krasznai Péter ásatási technikus, Tari Józsefné gyűjteménykezelő.

KÁRPÁTI GÁBOR

169. Letenye, Hergyő-földek

(Zala megye) Á

Az M7-M70-es utak találkozásánál a leendő letenyei személy- és teherforgalmi határátkelő nyomvonalában 2002 áprilisában tovább folytattuk a tavaly megkezdett ásatást (Z-701 lh.).

A tavaly talált meder szélességét két Ny–K-i irányú kutatóárkunkban teljes egészében sikerült dokumentálnunk, szélessége 44,5 m. Középen legmélyebb pontját a mai felszíntől két méterre találtuk meg, ott az egykori medret jelző faszenes-iszapos sötétszürke réteg vastagsága néhol 30 cm. Rétegeiről metszetrajzot készítettünk, kerámiát azonban csak a meder Árpád-kori telephez közeli keleti szélén találtunk, beljebb csak fa-, kéreg- és növénymaradványok kerültek elő, de csekélyebb számban mint 2001-ben. A meder Ny-i felén sehol nem találtunk régészeti jelenséget.

A lelőhely K-i szélén még két gödröt tártunk fel közvetlen a humuszréteg alatt, így összesen 231 objektum került elő. A nyomvonalon hosszában és keresztben három, több száz méter hosszú kutatóárkot húztunk, de valamennyi negatívnak bizonyult, csupán lerakódott hordalékréteget találtunk két helyen, így a munkát egy hónap után befejeztük. A két ásatási szezon alatt összesen 8500 m²-t tártunk fel.

STRAUB PÉTER

170. Letkés, Széppatak-pusztá

(Pest megye) U

2002 szeptemberében földmunkák során régészeti lelőhelyet bolygattak meg. A lelőhely a falutól É-ra, a

Szép-patak É-i oldala mellett húzódó domboldal alsó részén található (hrs.: 045/1, 042). Mostani tulajdonosa lakóépületet, madárházat, üvegházat, tűzvíztároló-dísztavat kíván itt építeni. Helyszínelésemkor a tűzvíztároló 1 m mélységig kiásott gödrének D-i oldalán vörös színű, paticsos csík mutatkozott, előtte a lemélyített felszínen a lengyeli kultúra cserepeit találtam.

A 2002. október 21. és november 29. között végzett feltárás során kiderült, hogy a metszetben észlelt paticsos réteg a lengyeli kultúra épületének omladékához tartozik. A házat az egykori felszínre építették, 5–15 cm vastag, vörösre égett, paticsos omladék jelezte. Ennek eltávolítása után rajzolódott ki átlag 20 cm széles, vörös, paticsos sávként a falárok, amelybe az oszlophelyek mélyülnek. A téglalap alakú épület hossz tengelyének tájolása É–D, merőleges a közelben levő patakra. Szélessége 5,5 m. É-i, rövidebbik oldalát a földmunkákkal elpusztították. Szerencsére azonban a tűzvíztároló gödrének alján a sárgás altalaj szintjén kirajzolódtak az É-i házoldal szerkezetét alkotó nagy oszlophelyek. Ennek alapján az épület hossza 12–12,20 m lehetett. Tapasztott padlója nem volt, a belső járósínt sötétbarna, helyenként feketére égett föld alkotta. É-i harmadában, a Ny-i oldal mellett került elő a 100–124 cm nagyságú, a járósíntre rakott, abból kiemelkedő, egyszer megújított, enyhén domború platnijú tűzhely. A ház omladékában több helyen cserépcsomók, illetve szétnyomódott edények feküdtek. A bejárat helye nem állapítható meg. Kívül, a ház É-i oldala mellett kisméretű, enyhén méhkasos hulladékgödör került elő (2. obj). Betöltésében kevés lengyeli cserép volt, az alján ép nyéllyukas kőbalta feküdt. A leletanyagban festett cserép nincs, a kerámia alapján a település a lengyeli kultúra késői szakaszához tartozik.

A lelőhely új, az MRT 9. kötetében nem szerepel.

KÖVÁRI KLÁRA

171. Lébény, új plébánia

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

Lébényben, az 1208-ban alapított bencés apátság udvarán, közvetlenül a régészetiileg védett telek mellett, a Szt. Jakab tiszteletére emelt templomtól 50 m-re DNy-ra új plébániaépület kialakítását tervezték. Az építkezés során Árpád-kori kisleletek kerültek elő, így megkezdhattuk a leletmentő feltárást.

Az ásatás során az építési telken három nagyobb kutatóárkot és három kisebb szondát kutathattunk.

A feltárás eredményeképp a gazdag középkori planírozási réteg alatt, amivel a járósínt egyelték ki az elmúlt évtizedekben, és ami földet az állítólagos középkori plébánia mellől hordtak, a gazdasági udvar objektumai kerültek elő. Összesen 21 régészeti objektumot dokumentáltunk és tártunk fel, gödröket, méhkas alakú vermet, cölöplyuk-sorokat, árkot, illetve egy nagyobb méretű, téglalap alakú gödröt, amiből több patkó- és

jászolszeg is előkerült, s amit így feltételezsen gödöristállónak azonosítottunk.

Az ásatás rendkívül gazdag, reprezentatív kerámialelet-együtttest eredményezett, ez a tény, valamint a feltárt objektumok jellege egyértelműen mutatnak egy gazdag monostor gazdasági udvarára.

Az ásatáson technikusként részt vett Riha Katalin segédrestaurátor.

ASZT ÁGNES

172. Lickővadas, Lickő

(Zala megye) Á, Kk

2002 őszén lefektetésre kerülő MOL-vezeték földmunkáit tekintettük meg. Az NL-63 jelű kúttól délre fekvő szántásban korábbi terepbejárásokon lelőhelyet nem figyeltek meg. A mostani alkalommal talált lelőhely északi végétől 100 méterre északra kiásott vezetékárokban már nem mutatkoztak leletek.

Lickővadas Lickő nevű településrészeinek délnyugati szélén, a Kislickői-dűlőben, Gellénházi-patakba tartó, vízenyős Csarítás-völgyre meredeken lejtő domb tetőjén és nyugati oldalán É–D hossz tengelyű, 250×140 méteres területen elszórtan apró Árpád-kori és késő középkori edénytöredékeket lehetett gyűjteni a szántásban.

A lelőhely valószínűleg összefügg a Kislickői-dűlő délnyugati végében a Lengyel- és a Gellénházi-patak összefolyásánál Müller Róbert által bejárt, és a források alapján a középkori Kislickő falu helyével azonosított területtel.⁸ A két helyszínt egy keskeny, rövid völgyecske választja el egymástól.

A terepbejáráson részt vett Csatlós Rita régésztechnikus.

KVASSAY JUDIT

173. Litér, Bajcsy-Zsilinszky utca 51–57.

(Veszprém megye) Ú

2002. november 20. és december 9. között csatornaépítésnél a fenti helyszínen 18–19. századi soros temető 18 sírjának leletmentését végeztem el.

A temetőt feltehetően 1732 (Litér újratelepítése a török hódoltság után) és 1886 (ebből az évből való a jelenleg is használatos temető legkorábbi sírja) között használhatták. A feltárt sírok negyedénél volt melléklet: rózsafüzérre való kereszték, gombok, csizmapatkó, koporsószőgek.

Munkatárs: Szabó Adrienn régésztechnikus.

RAINER PÁL

8 MÜLLER RÓBERT: Régészeti terepbejárások a göcseji „szegek” vidékén és településtörténeti tanulságaik. Zalaegerszeg 1971, 44–45.

174. Litér, Református templom

(MRT 2. k. 29/1 lh.)

(Veszprém megye) I

A litéri polgármester telefonon történt értesítése nyomán 2002. február 20-án helyszíni szemlét tartottam a lelőhelyen.

Hetekkel ezelőtt a templom D-i oldalán – az ereszsatornából lefolyó víz elvezetéséhez – árkot ástak a templom D-i falával nagyjából párhuzamosan, mintegy 80 cm mélységben. Ennek az ároknak kb. a D-i díszes román kori bejárata előtti részén találták az embercsontokat. Ezeket egy dobozba összegyűjtötték. Feltehetően több csontvázhhoz tartozó, s már korábban megbolygatott vázrészecskék ezek, néhány hosszúcsont- és bordatöredék, állkapocs stb. Nem nagy mennyiség.

Ugyanebben az árokban, szintén a D-i bejárat előtt, az árok É-i (templom felőli) oldalában, egy a templom D-i falával párhuzamos falat is megfigyeltek. (Kapu előtti egykori előcsarnok D-i fala?) Ottjártamkor az árkot már visszatemetve találtam.

RAINER PÁL

175. Lucfalva, Templom-hegy

(Nógrád megye) Á

A település határában a Templom-hegy keleti végén sarkantyú helyzetű, kisebb csúcson, aljnövényzettel sűrűn benőtt, erdős területen évtizedek (századok) óta folyik turkálás, bolygatás. A terület tavaszi bejárása során kisebb-nagyobb földhányások, gödrök, a területen szét-szórva heverő embercsont és bontási törmelék jelezték ezt. Az erősen fedett területen sáncok és árkok formájában néhány falvonulat, vagy annak helye is felismerhető volt.

A 2002. augusztus 6–27. között elvégzett kutatás célja a régészeti lelőhely állapotának, korának és – lehetőség szerint – kiterjedésének meghatározása volt. A munka során a lelőhely területén égtáji tájolású keresztárkos szondázással É-D irányban 18 m, K-Ny irányban 24 m hosszban sikerült képet alkotni a lelőhely állapotról, az ott található objektumokról.

A hat árokból, illetve szelvényből egy többperiódusos, DK-ÉNy tengelyű templom szerkezete bontakozott ki. Az 1., 2., 5. árokban és a 6. szelvényben egy a hatszög két oldalával záródó, úgynevezett tengelypilléres szentély részleteit figyeltük meg. A habarcsba rakott kőalapokból csak a törmelékkel visszatöltött alapárkok kerültek elő. Ezek mérhető szélessége 120, illetve 130 cm. A töréspontokon támpillérek alapárkai voltak. Az 5. árokban talált támpillért egy korábbi sírra építették. A 2. sz. árokban előkerült másik alapárokészlet feltehetően az oltáralap helye. A törmelékből szórványként egy kisméretű ezüst vagy réz pecsétgyűrű került elő, fején stilizált liliommal. Az alapozások a bolygatatlan apoka-agyag altalajig nyúltak, az origóban felvett jelenlegi szinthez képest 120–145 cm mélységig. A szentély járósíntjét részletekben 50 cm mélységben találtuk meg. Az 1. árok-

ban ez égett felületként jelentkezett. Az árkok berétegződésében többszöri intenzív bolygatás figyelhető meg. A szétterített törmelékben néhány padlóéglátöredék is előfordult.

Az 1. sz. árok folytatásában nyitott 3. sz. árokban a templom késői és korai szentélyindítása mellett előkerült a korai hajó sarka, a későbbi hajó vagy egy északi melléktér két falának kiszedett árka. Az alapárkok szélessége 75 cm, mélysége 80 és 100 cm között változott. A falak által határolt tér járósíntje 45 cm mélység körül van. E térben került elő az ásatás egyetlen habarcsba rakott kőfalmaradványa, egy 110 cm széles pillér, amely feltehetően egy mellékoltár alapja. A korai szentély alapárkában az omladék kiemelését 168 cm mélységnél abbahagytuk a balesetveszély miatt. A korai, íves szentélyalapárkok szélessége 70 cm. Feltehetően a korai hajónál tapasztalt technikával épült. A szentély és a hajó csatlakozásánál megfigyelhető volt a késői szentély indításának alapárka is. A 120 cm mély alapárkok végénél egyértelműen látszott, hogy a korai hajó sarkához épített melléktér falánál később emelték.

A 4. sz. árokban került elő a korai templom hajójának két falrészlete és a későbbi periódus nyugati zárófalának alapárka. A korai templom hajójának alapja döngölt agyagba rakott nagytáblás mészke. Az alapfal mérhető szélessége 110 cm. A korai nyugati zárófal szélességét a kutatóárkok két oldalán álló facsoportok miatt nem tudtuk megnézni. A 60 cm körüli mélységben előkerült kormos felületű járósínt a korai templomhoz kapcsolható. A 3. árokban leírt melléktér korai téglapadló-részlete 66 cm mélyen került elő. A későbbi nyugati zárófalnak részben megsemmisült alapárka került elő 75 cm-es mérhető szélességgel. A fal építésével két korábbi sírt is vágtak e ponton. A hajó későbbi járósíntje vagy 36 cm körül lehetett (a korai templom falának visszabontási szintje), vagy a korainak tartott padlószintet használták végig. Ez esetben a korai fal árokba eső szakaszának a késői templom terében is meg kellett jelennie. A szétterített bontási törmelékből egy teljesen ép, másodlagos helyzetű, 15. századi csontcsat került elő.

A régészeti jelenségek alapján az eddigi kutatásból egy legalább három periódussal rendelkező templom bontakozik ki. Az első periódusban egy viszonylag mély alapozással, agyagba rakott kőalappal készülő, felmenő falaiban valószínűleg már mészhabarcsba rakott kővel készült, kb. 7×5 m belterű hajóval, félköríves szentéllyel épült templommal számolhatunk a 13. századból.

Később a hajóhoz az északi oldalon egy 3 m széles melléktér épült oltáralappal. Ennek alapozása már habarcsba rakott törtkő. E tér vagy oldalkápolna, vagy mellékhajó. Jelenleg az sem tisztázott, hogy a nyugati zárófal is e periódushoz tartozik-e vagy a későbbihez.

A harmadik ismert periódusban egy támpilléres, viszonylag nagyméretű (6×7 m) szentélyt építettek, amely boltozott lehetett. Ritka, a hatszög két oldalával záródó, úgynevezett tengelypilléres formája építését a 15. sz. második felére keltezi. A néhány festett vakolatdarab

alapján valamilyen festése is volt. A templom legkésőbbi formájában 11 m hosszú hajóval rendelkezett, a téregyüttes belső szélessége legalább 10–11 m, de ha szimmetriával számolunk, 13–14 m. Miután a délnyugati és északnyugati területről semmit sem ismerünk, e feltevések cáfolata, vagy bizonyítása további kutatást igényel.

A leletanyag a két említett tárgyon kívül nagyrészt szórvány antropológiai anyag, kevés kerámia és vasszög, téglatöredékek, vakolatdarabok. A Kubinyi Ferenc Múzeum régészeti gyűjteményébe került – 179. gyarapodási számon.

Munkatársak: Parditka Györgyi és Farkas Zsuzsanna régészhallgatók.

MAJCHER TAMÁS

176. Ludas, Varjú-dűlő

(Heves megye) U, R, B, V, LT, Ge, Sza, H

A részletes tanulmányt lásd az 5. oldalon!

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

177. Madocsa, Kormó (Kormód-pusztá)

(Tolna megye) Kő

A lelőhelyet a Dunakönlődről Madocsára vezető országút D-i oldalán fekvő két kiemelkedésen azonosította Szabó Géza és Szécsi Attila. Leírásuk szerint a nyugatabbi dombon, néhány középkori téglát mellett kevés embercsonttöredéket találtak. 2002 őszén megismételt, célzott terepbejárásaim során sem középkori téglát, sem embercsontot nem sikerült megfigyelni a lelőhelyen, a dűlőút közelében csoportosuló téglák újkori döngkút maradványait jelölik.

K. NÉMETH ANDRÁS

178. Magyarszék, templom

(Baranya megye) Á, Kk

2002 júliusában gázvezetékárokban tapasztalt jelenségek nyomán egy 6×5 m méretű szelvényben kezdtünk megelőző feltárást.

Bizonytalan újkori, alatta középkori omladékréteget leltünk. A szelvényben az újkori omladékréteg alatt egy 25–30 cm vastag késő középkori réteget dokumentáltunk. Benne nagyszámú embercsont, koporsókapocs, 13–16. századi kerámia, közvetlenül alatta pedig egy késő középkori lengyel ezüstpénz (III. Zsigmond poltura), amit 1614–1628 közötti években vertek (V. Székely György meghatározása) került elő. E réteg alatt egy 70–120 cm vastag, barna agyagos kevert réteg következett, amelyben 13–15. századi kerámiát, középkori sarkantyút, vaskést, koporsószegeket találtunk. Ez alatt egy középkori gyereksírt bontottunk ki, a mai felszíntől számított mélysége 170–190 cm. A gyereket koporsószegekkel összefogott koporsóban temették el. Az egyik koporsószegezen famaradványokat találtunk. A 2. szel-

vény DNY-i sarkában egy késő Árpád-kori beásás nyomára került elő a mai felszíntől számított 170–180 cm mélységben.

A feltárás során bebizonyosodott, hogy a jelenlegi templom középkori előzményét találtuk meg. Bár nem sikerült a jelenlegi templom előtti egyházas hely pontos rögzítése, valamint famaradványokat, alapozó árkot sem leltünk, azonban az egykori templomot jelzi az elplanírozott omladékréteg, a templom körüli temetőből származó sok embercsont és feltehetően az egyetlen ép sír. Valószínű, hogy a középkori templom alapjait az 1758-ban épült templom tereprendezésekor és építéskor pusztíthatták el. A legalsó rétegben Árpád-kori réteg (település?) nyomaira bukkantunk.

GALLINA ZSOLT

179. Martonyi, volt háromhegyi pálos templom- és kolostorrom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kő

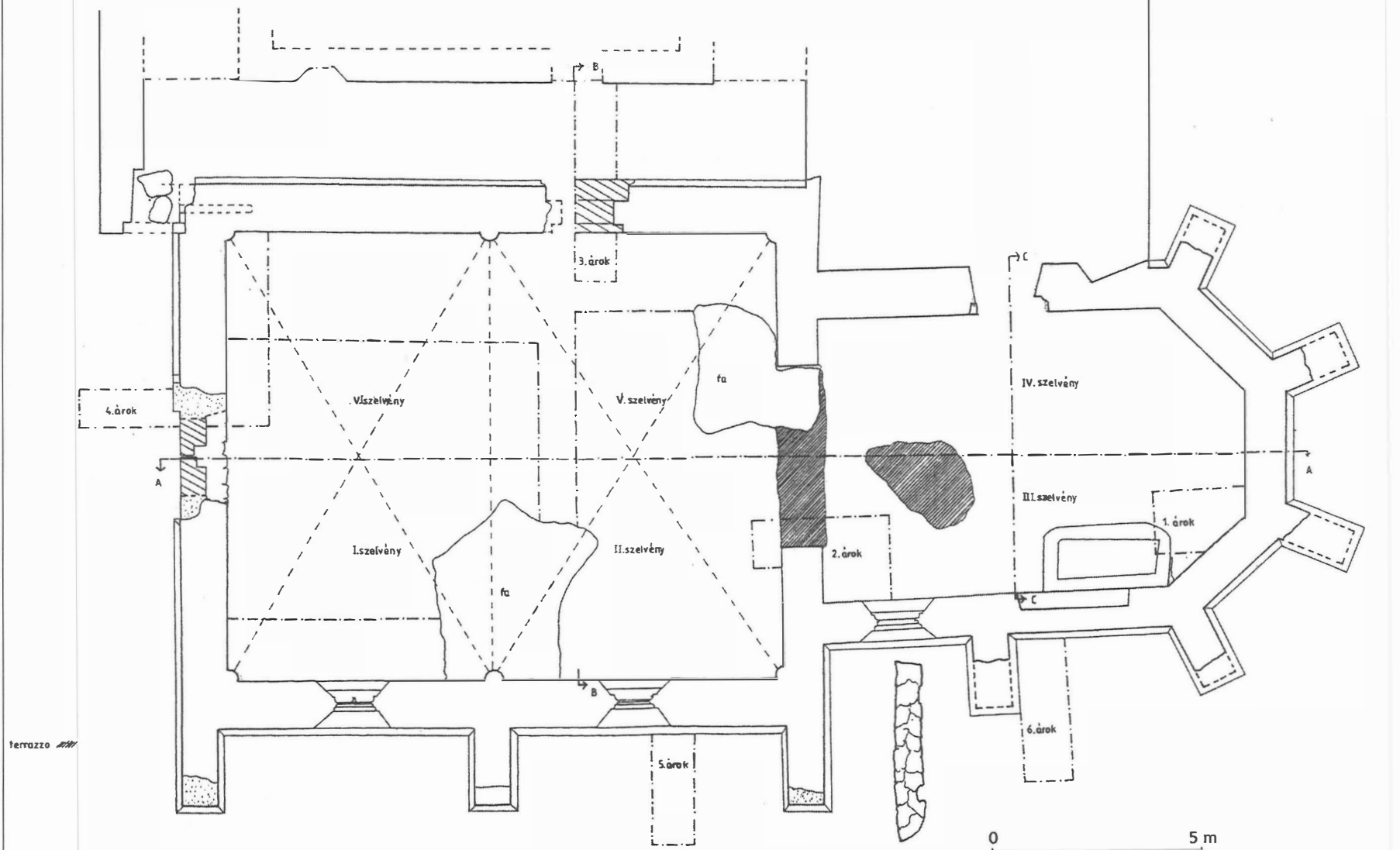
A falu felett, a hegyek között felépült kolostort 1341-ben alapították a Tekesfiak. Pusztulása feltehetően a 16. század közepe táján következett be. A kolostoregyüttesből meglepően kevés pusztult el, ami elsősorban a településektől való jelentős távolságának köszönhető.

1998-ban és 2000-ben a régészeti kutatás során a poligonális szentélyzáródású templom közvetlen környezetében húzódó feltöltést távolítottuk el, melynek eredményeként nemcsak a lábazati párkányok váltak láthatóvá, hanem a szentély, a sekrestye és a káptalantere – omlással betemetett és eltakart – K-i, illetve D-i falainak külső síkjai is. A munkálatok során sikerült meghatározni a támpillérek méreteit és formáit. Kutatóárkainkkal tisztáztuk a különböző (belső és külső) szintviszonyokat és azok egymáshoz való viszonyát. Végezetül, a kerengő D-i, templomhoz csatlakozó folyosójának kitisztításával lehetővé vált a templom alaprajzi elrendezésének aránylag pontos rögzítése. Az előkerült kőfaragványok a hajó és a szentély boltozatával, a templom fő- és lábazati párkányával, továbbá az ablak- és ajtónyílásokkal kapcsolatos ismereteinket bővítették.

A 2002. évi régészeti kutatás célja a templombelsőben lévő vastag, nagyrészt köves omlásréteg eltávolítása volt. Minderre a templom (hajójának lefedését is magába foglaló) állagmegóvási munkálatait megelőzően kellett sort keríteni, hiszen joggal remélhettük, hogy az omlásban rejtőző kőfaragványok további – a helyreállítást is befolyásoló – adatokat szolgáltathatnak a boltozatok, a párkányok, a támpillérek és nem utolsósorban az ablak- és ajtónyílások kőkereteinek pontos formai meghatározásához. Mindemellett céljaink között szerepelt a templom járószintjeinek nagyobb felületen történő feltárása, valamint a szentély É-i falához csatlakozó sekrestyében lévő omlás kiemelése is.

A templom hajójában négy, míg a szentélyben két szelvényt tűztünk ki. A sekrestye területét egyetlen szelvényrel kívántuk feltárni, azonban idő hiányában nem

Martonyi, pálos templom és kolostor

tudtuk befejezni. A szelvények feltárásának sorrendjét oly módon állapítottuk meg, hogy a templom K-Ny-i, illetve É-D-i tengelyében három – a terület rétegvizszojait hűen tükröző és tanulmányozható – metszettel jöjhessen létre.

A templombelsőt vastagon borító 20–110 cm, a hajó Ny-i falától a szentély irányába egyenletesen emelkedő köves, habarccsal kevert omlásréteget legfelül – esetenként kővel kevert – fekete humusz zárta le. A szentélynek jelentős mértékben leomlott K-i falát is elfedő – számos újkori beásással szabdalt – omlás egy-egyes képet mutatott, csupán a hajó terében bővült ki (vörösre és fekete) égett sávokkal, amelyek talán a hajó fedélszékeinek leégésére is utalhatnak. A rétegekből jelentéktelen számú leletanyag került elő. Inkább csak a 17–18., illetve a 19. századra keltezhető tál- és korsőtöredék. Az omlásrétegek alatt a hajóban egy sárga agyaggal kevert apróköves, míg a szentélyben három, a fent említettel hasonlóságot mutató, egymástól azonban mégiscsak elkülöníthető réteget tártunk fel. E három réteg csupán eltérő összetételük (több vagy kevesebb kő) tekintetében, jellegükben azonban nem különböztek egymástól. Annyi bizonyos, hogy a legalsó, egységes réteg már bolygatatlannak volt tekinthető. Számos helyen ennek az egységes rétegnek felső, nagyjából 20–30 cm-es sávját a lezuhant boltozat- és kőbordái szakították meg. A hajó területén összefüggő padlóra utaló nyomokat nem találtunk. Azonban az omlásrétegek alsó sávjából előkerült, felületében vörösre színezett, kisebb-nagyobb öntött terrazzo-töredékek egyértelműen utaltak az egykori padlóra. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a leszakadt boltozat nemcsak egyszerűen megsemmisítette az öntött terrazzo padlót, hanem súlya alatt az aprókővel kevert sárga agyagos felső réteg is jelentős mértékben megsüllyedt.

A hajó D-i falán lévő – az egykori padlóhoz igazodó (azaz kiforduló) – vakolat alapján mégis meghatározható volt a padló szintje, amely a Ny-i bejárat küszöbkövének aljától 30–35 cm-rel mélyebben húzódott. A diadalív alatti sávalapozás szélességében összefüggően maradt ránk az öntött, 15–20 cm vastag, közvetlenül a törtköves alapozásra fektetett padló. Megállapítottuk, hogy a hajó és a szentély csatlakozásánál lépcső nem épült. Ugyancsak nagyobb felületen maradt meg a szentély közepe táján – a hajó járófelületének szintjével megegyező – öntött padló, melynek kiterjedését még nem ismerjük. A fentiek alapján persze az is következik, hogy a hajót és a szentélyt összefüggő, egyazon magasságban kialakított, felületén vörösre színezett öntött padló borította. A szentély D-i falán húzódó két vakolatréteg öntött padlóhoz illeszkedik, ami alapján a szentély padlójának megemelését valóban csak az ideiglenesség, s még inkább a pénztelenség jellemzi, hiszen vakolat vagy meszelés nem tartozik hozzá.

Az ajtónyílások környékén előkerült, aránylag nagyszámú padlótégla arra utal, hogy a küszöbkövek

előtt – a templom padlójához kapcsolódó – egy vagy két, a templomfal törtköves alapozásának szélességében kialakított lépcsőfok borítására vörös anyagú padlótéglat használtak (20×20×4,6 cm, alsó lapján 2,6 cm magas élszedéssel). A falakon két vakolatréteget sikerült megfigyelnünk. Közvetlenül a falazaton egy vékony (0,4–5 cm) vakolat húzódik. Anyaga szürkésfehér színű, közepesen szitált homokkal kevert, mészrögökkel telített, melynek felületét több alkalommal is sárgásfehérre meszelték. A felette lévő vakolat ennél vékonyabb, anyagát mészrögökkel kevert sárgásfehér színű homokból keverték ki, rajta fehér meszelésréteggel.

A hajó és a szentély területéről 265 kőfaragvány került elő, melyek döntő többségét boltozati kőbordák tették ki. Amíg a poligonális szentély boltozataihoz körte-tagozatos kőbordákat, addig az egykoron kétszakaszos keresztboltozattal fedett hajó boltozásokor trapéz alakú orrban végződő elemeket használtak fel. Kiemelkedő jelentőségűnek tartjuk a szentély Ny-i részében előkerült tárcsás zárókövet, amely a szentély téglalap alakú terét lefedő kőbordás keresztboltozatához tartozott, míg a szentély K-i felében a poligonális záródás boltozatának erősen hiányos zárókőve is felszínre bukkant. Sajnálatos módon, a hajó boltozatának zárókőveiből egyet sem ismerünk, ám formai kiképzésük feltehetően nem sokban térhetett el a szentély boltozatait záró elemekétől. Összehasonlíthatatlanul kevesebb számban képviseltik magukat azok a faragványok, melyeket a hajó és az ablak, valamint az övparkány, a kőkeretes ülőfülke vagy a sekrestyeajtó elemeiként határoztunk meg. Végezetül pedig említést érdemelnek a diadalív élszedett, nagyalakú kváderei, amelyek a IV-V. számú szelvények területén heverték.

A szentély D-i falában kialakított 270 cm széles és 40 cm mély ülőfülke padkjára 60–65 cm-el az öntött padló felett húzódik. Az eredetileg valószínűleg övparkány magasságában záródó hátfalából (a szentély D-i fala) 70 cm maradt ránk. Mindkét szélén kőkeret fészkeire utaló nyomokat is megfigyeltünk. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy az ülőfülke előtti törmelékből előkerült két faragvány akár a fülke kőkeretének darabjai is lehetnek. A hátfalon, valamint a merőleges kávékon fehér meszelésű vakolat maradványai húzódnak, ám a fülke Ny-i felső szélén fekete színű festésre utaló nyomokat is felfedeztünk.

Az ülőfülke előtt, szorosan annak falához (azaz a szentély É-i fala) építve egy törtkövekből falazott sírt tártunk fel. A falazat kötőanyaga sárgásbarna földdel kevert mészdús, jó megtartású habarcs. Alját habarcs-mészbe rakott kövekből falazták ki. Felülete habarccsal simított. A kamra falának belső oldalát kivakolták. A vakolat homokkal kevert mészrögös összetételű, meszelve nem volt. A sír D-i falazata 40–45 cm-el emelkedik ki az öntött padló fölé, és az ülőfülke padkjától mintegy 10–15 cm-el alacsonyabban záródik. Többi falát a padló szintje alatti sárga agyaggal kevert köves

rétegit bontották el, feltehetően még a szentély boltozatának beomlása előtt. A teljesen kirabolt, eredetileg a padló fölé 45–50 cm-el kiemelkedő sírkamra betöltése agyaggal kevert föld, melyben számos öntött terrazzo töredéket is megfigyeltünk. Számos közülük a falazott sír alján került elő, amiből arra következtethettünk, hogy a vörösré színezett öntött terrazzo padló a sír kirablásának pillanatában még meglehetett. A bolygatásban csupán néhány szórt csontot találtunk. A koporsó vasalásai a kamra egyik sarkában kerültek elő. A sírkamra mélysége az ülőfülke padkájától mért 163 cm, szélessége 95–104 cm, falának szélessége pedig 27–40 cm.

Feltárásunk nyomán előbukkantak a szentély polygonális záródását fedő boltozatának, felül élszedett lemezzel, alul pedig vízszintességgel záródó, henger alakú – a középkori padló felett 80–85 cm-re húzódó – konzoljai, valamint a boltozat hosszú válllindításai. Ebben az évben megkezdtek a sekrestyétért kitöltő omlásréteg kiemelését, amelyet idő hiányában nem sikerült befejeznünk. A szelvény feltárását 2003-ban fogjuk befejezni. Ugyancsak a 2003. évi feltárás feladatai közé tartozik (a „helyreállítási” munkák befejezése után) a templomhajóban (az É-i és a D-i fal hosszában) meghagyott omlásrétegek kiemelése, a padló alatti rétegek, valamint a templom alapozási síkjának meghatározása.

SIMON ZOLTÁN – JUAN CABELLO

180. Medina, Sziget

(Tolna megye) Kö

A Medina-szedresi országúttól É-ra, a Sió és a Sárvíz között fekvő középkori templom helyéről Gaál Attilától szereztünk tudomást. Az 1970-es évek első felében egy középkori templom maradványait bolygatták meg, 5 csontvázat ásva ki a templom körüli temetőből. A Sió hídjától É-ra kb. 200 m-re, a gáttól K-re 15–20 m-re középkori cserepeket találtunk, a lelőhely Ny-i szélén tégl- és kötőredékeket is megfigyeltünk.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

181. Megyaszó, Harangod-ér

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

2002. szeptember 17-én helyszíni szemlét végeztünk Megyaszótól D-re, a Harangod-éri víztározó-beruházás területén, ellenőrizendő, hogy a beruházó betartja-e a beruházással kapcsolatos előírásokat.

A Fenyér-dűlőben (1. lelőhely) és a Szerelem-völgyben (2. lelőhely) nincs nyoma a beruházáshoz kapcsolódó földmunkák megkezdésének, így a régészeti lelőhelyek területe is érintetlen.

Az 1. lelőhelyen újabb leleteket – neolitikus házi kerámia töredékek, 2 vonaldíszes darab (Bükk?, Tiszadob?) – gyűjtöttünk.

CSENGERI PIROSKA

182. Mencshely határa

(Veszprém megye) Kö, I

A Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatóságának megbízásából 2002. július 31-én, augusztus 1-jén, augusztus 6–9-ig és 16-án (összesen 7 munkanapon) a Vöröstó és Mencshely között kiépítendő telefonkábel fektetésével kapcsolatos földmunkákat felügyeltem.

A régészeti munkák elvégzésére a Hungarokábel Rt-vel kötött szerződést a Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága. A felügyelet megkezdésekor kb. 1500 m-es szakasz már elkészült.

A felső 40–50 cm-es humuszréteget sárgásbarna, barna agyagos réteg követte (50–60 cm), alatta sarga színű agyagos homkréteg húzódott. A Nagyvázsöny–Vöröstó–Mencshely elágazástól kb. 300 m-re D felé sziklássá változott az altalaj, ez a szakasz mintegy 400 m-en folytatódott. Az árok mélysége 120 cm volt.

A földmunkák során két helyen került elő régészeti leletanyag illetve objektum. Augusztus 6-án a Cseretőhöz vezető bekötőúttól 80 m-re É-ra a gép kerámiatöredékeket fordított ki. Koruk valószínűleg középkor. A kérdéses helyen régészeti objektum sem a metszetalban, sem az árok alján nem mutatkozott. Augusztus 16-án Mencshelyen, a temető mellett (a temető D-i végét lezáró aszfaltúttól 29 m-re É-ra) az árok mindkét metszetalban illetve az árok alján jól kirajzolódott egy gödör foltja. A fekete színű betöltésben vörösre égett paticstörmelék került elő nagy mennyiségben, kerámia vagy egyéb leletanyag nem.

CSIRKE ORSOLYA

183. Mesteri, Intapuszta

(Vas megye) Ró, Á, Kk, Kú

A Berzsenyi Dániel Főiskola Történelem Tanszéke régésztechnikus képzésének tanátása keretében folytattuk a római kori villaépület, az Árpád-, késő középkor- és kora újkori temető előző évben megkezdett feltárását.

A római kori villaépület újabb, most megkutatott részletének ismeretében már egy több helyiségből álló, erősen bolygatott épület-komplexum körvonalazható, meszes habarcsba rakott, masszív kőfalakkal, helyenként megmaradt téglajárószinttel. Pontos kora még nem dönthető el, mert csak egy-két sigillata töredék és néhány szórvány bronzérem és fibulatöredék került elő. Az épületen kívül, annak É-i oldalán egy korabeli, téglából épített kemencét is feltártunk.

Az idei évben az 53–107. számú objektumokat tártuk fel, amelyek – egy-két kivételtől eltekintve – sírok. Ezek között vannak Árpád-kori (pld. S-végű karikás: 74., 82. sír és vaskeses; 99. sír) és késő középkor-kora újkori bronz pitykegombos (85. sír) temetkezéseik is. A fiatalabb sírokban több esetben a koporsót is sikerült megfigyelni. Jó néhány kora – mellékletek hiányában – most még nem meghatározható. Megtaláltuk a temető kőalapozású templomának egy részletét (hajó?) is. Az azonban még nyitott kérdés – és a jövő évi

tanásatás egyik feladata erre választ adni –, hogy ez a templom mikori.

Munkatárs: Nagy Ágnes, Nagy Marcella, Vámos Gábor régésztechnikus.

ILON GÁBOR

184. Mezőpeterd határa

(Hajdú-Bihar megye) B, LT, Sza, Á

A debreceni Déri Múzeum 2002-ben megbízást kapott a MOL Rt-től a Mezőpeterd, Gyűjtőállomás–Kismarja, Nyugat 1. és Kismarja, Nyugat 2. gáztermelő kutak közötti gázvezeték nyomvonalának régészeti állapotfelmérésére. A március 23. és április 13. közötti terepbejárás során 19 lelőhelyet azonosítottunk a nyomvonalon, amely közül 6 lelőhely bizonyult igen intenzívnek. Ezek a helyeken július 1. és augusztus 31. között megelőző ásatást folytattunk.

A *Keserű-dűlőben*, a terepbejárás során 13. számot nyert lelőhely egy kiszáradt patakmeder mellett feküdt. Összesen négy korszaknak a nyomait sikerült dokumentálni a 700 m²-nyi területen. Ezek közül kiemelkednek a korai Árpád-korra (10–11. századra) datálható jelenségek és leletek, amelyek segítségével ezt a 150–200 évre eső korszak kronológiáját biztosan lehet finomítani. Az objektumok közül egy ároknak, egy gödörnek, egy kemence-komplexumnak, egy háznak és egy épületnek a nyoma, illetve leletanyaga mondható igen jelentősnek. Az árok határolhatta ezt a települést, amelyen kívül már nem találtunk erre az érára datálható jelenségeket. A ház egy tipikusan mondható, kemencével ellátott, félig földbe mélyített, két cölöplyukas Árpád-kori ház volt. Ennek a háznak az alapozása jóval sekélyebb volt, mint az épület alapozása, amelyben két kemencének a nyomára bukkantunk. Az analógiák szerint feltehetőleg „kenyérsütésre használhatták”. Ettől keletre volt a két kemencéből és omladékaiból álló kemence-komplexum, amely több kérdést is felvet. Először is funkcionálhatott ez a jelenség külső kemenceként is, azonban sokkal valószínűbb az, hogy egy háznak a maradványairól van szó, amelynek a nyomát a mezőgazdasági gépmunkák (főleg a mélyszántás) olyannyira megbolygatták, hogy mindössze ezek az objektumok és néhány leletanyag maradt meg. A legfontosabb objektumnak azonban egy gödör tekinthető, amelyből két tárgy érdemel megkülönböztetett figyelmet. Az egyik egy pontkőr díszes, agancsból készített csonttárgy, amely eddig, ebből a korszakból, telepről még nem került elő. A másik pedig egy hullámvonalakkal díszített cserépbográcsnak a peremtöredéke, amely ugyancsak ritkaságszámba megy. Összeségében az itt feltárt kora Árpád-kori telep meghatározó jelentőségű lesz a korszak kutatásának szempontjából. Ezen leletegyütteseken túl még egy késő bronzkori (gáva) tál tekinthető jelentősnek.

A *Gát-szeg-dűlőben* a terepbejárás eredményeivel ellentétben igen szegényesnek bizonyult a 14. számú lelőhely. A 300 m²-nyi területen három korszaknak a nyo-

maik sikerült megfigyelni, kora bronzkor (makói), késő bronzkor (gáva), szarmata, de kiemelkedő jelentőségű leletanyag nem került a felszínre a kevés kiásott objektumból.

M. NEPPER IBOLYA – SZILÁGYI KRISZTIÁN ANTAL

185. Mezőszemere, Kismari-fenék

(Heves megye) U, B, Sza

A lelőhely Szihalom község D-i határában, a Szihalmot Mezőszemerével összekötő műút K-i oldalán, egy Ny–K irányú földút nyomvonalán található. A régészeti jelentőségű terület az M3-as autópálya nyomvonalán végzett terepbejárások során vált ismertté, kutatására az autópálya-építést megelőzően, 1995–1997 között került sor. 1995–1997 között csak az autópálya nyomvonalát kutattuk meg.

A 8 m széles és 150 m hosszú lehumuszolt útszakaszon egy kb. 1200 m²-nyi területű, közepes fedettségű régészeti lelőhely került napvilágra. Az itt talált jelenségek három korszakba, az újkőkorbba, a bronzkorbba és a római császárkorbba sorolhatók.

A régészeti jelenségek zömét képező telepjelenségek feltárását 2002 tavaszán, közel egy hónapos munka során végeztük el. Az újkőkorból egy árok-részlet, a késői bronzkorból pedig egy-két gödör, valamint egy urnásír került elő. A telepjelenségek túlnyomó többsége a császárkori szarmata időszakból való. Ebből a korszakból feltártuk egy téglalap alakú, félig földbe mélyített, cölöpös szerkezetű ház maradványát, két füstölő vagy aszaló műhelyt, melynél az ovális tüzelőgödört a téglalap alaprajzú füstölőgödörrel félkör átmetszetű kürtő kötötte össze, valamint több, mint 30 méhkas alakú és hengeres formájú élelemtároló és hulladék-gödört.

A lelőhelyen összesen 47 objektumot találtunk. Az újonnan feltárt telepjelenségek és temető-részletek (azon túlmenően, hogy illeszkednek a korábbi feltárási eredményekhez) jól kiegészítik az eddigi ismereteket, és értékes, új leletanyagot szolgáltatnak a hely történetéhez.

Az ásatás anyagi fedezetét a Nemzeti Autópálya Rt. biztosította.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ – ÁCS CSILLA

186. Mindszent, Koszorús-dűlő

(Csongrád megye) H

A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete által vezetett, *A történeti genetika a magyar ethnogenézis kutatásában* című NKFP pályázati program keretében, a 2002. évben három Csongrád megyei honfoglalás kori temető hitelesítő feltárására került sor. A genetikai mintagyűjtés regionális szempontjait figyelembe véve, a nevezett évben Csongrád megye É-i területét, Szentes határát választottuk ki kutatási régióknak, ahol néhány, Csallány Gábor által a 20. század első felében

már részben feltárt 10–11. századi temető hitelesítő feltárását kívántuk elvégezni. Az ásatás az MTA Régészeti Intézete és a szegedi Móra Ferenc Múzeum közös munkája volt.

A lelőhely Mindszent közigazgatási területén található, a településtől 5 km-re K-re, a Koszorús-dűlő határ részben, a Koszorú-halom nevű kurgántól 1500 m-re K-re. A Szentest Hódmezővásárhellyel összekötő műútból a Nagyludas-halomnál Mindszent felé leágazó, ún. Míási út D-i oldalán, egy ÉNy-DK-i irányú kiemelkedésen fekszik az egykori Csernák-tanya.

1936. július 18-án Mindszenten, a Csernák János tulajdonában lévő, 252. számú tanya területén a tulajdonos homokkitermelés közben honfoglalás kori gyereksírt bolygatott meg. A leleteket beküldte a szentesi múzeumnak. Ezt követően 1936 augusztusában Csallány Gábor hitelesítő feltárást folytatott a lelőhelyen, amelynek során két további sírt tárt fel (ásatási dokumentáció: KJM RégAd: 85-76, 87-84, MNM RégAd: 276. M. IV. II. 21/1972; 89. M. II.; a leletanyag KJM RégGyűjt: 57.87.1-8; közlés: FölArch (3-4) 1941, 186, 189). Bálint Csanád 1968 tavaszán, a Csallány Gábor publikációjában szereplő térképvázlat alapján és Csernák János egykori tulajdonos feleségének segítségével azonosította a lelőhelyet, ahol 1968. szeptember 3–6. között hitelesítő feltárást végzett (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 85-76; leletanyag: KJM RégGyűjt: KJM 2000.2.1-3; közlés: RégFüz 1969, 50–51).

A lelőhely további kutatását a z indokolta, hogy korábban csak a tanya Ny-i oldalán folyt feltárás, így további sírok előkerülésére lehetett számítani. 2002. szeptember 16–20. között négy szelvényben 162 m² felületet tártunk fel a tanyaépület különböző oldalain (ásatási dokumentáció: KJM RégAd: 553-2002; fotódokumentáció: KJM Fotótár 11307–11316). Megtaláltuk az 1968-as ásatás szelvényeit, további sírokat azonban a kiterjedt kutatás ellenére sem fedeztünk fel. A korábban feltárt három temetkezés – néhány további sír a tanya körüli földmunkák során megsemmisült Csernák János elmondása alapján – egy kiscsaládi temető része volt. További sírok a tanya épülete alatt nem zárhatók ki, amint ezt Bálint Csanád is megjegyezte, ezek a sírsorok azonban a tanya épületének sem a D-i, sem az É-i oldalán nem futnak ki az épület alól, így a lelőhely az épület alatti rész kivételével teljesen feltártnak tekinthető.

LANGÓ PÉTER – TÜRK ATTILA

187. Miskolc, Avas, Tűzköves (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Pa

A Miskolci Egyetem BTK Ős- és Ókortörténeti Tanszéke 2002. augusztus 30.–szeptember 7. között folytatta a területéről 1988-ban előkerült középső paleolit kovabánya-komplexum feltárását. Az ásatás során 2x5 méteres szelvényből nyolc és félezer paleolit került elő, közöttük típusos kőeszközök is, a kovabányászat objektu-

mai mellett. A leletanyag egy úgynevezett fogazott élű moustéri iparhoz tartozik.

RINGER ÁRPÁD

188. Miskolc, Baradla-barlang (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő

2001 őszén kezdtük meg kutatásainkat a Magyar Nemzeti Múzeum, a miskolci Herman Ottó Múzeum és az Aggteleki Nemzeti Park közös kutatóprogramja keretében. Első lépésként összegyűjtöttük a Baradla-barlangra vonatkozó eddigi régészeti publikációkat. Ezek feldolgozása során kiderült, hogy az elmúlt két évszázadban készült dokumentációk minimálisan sem teljesítik a korszerű régészettudományos kutatások elvárásait. Ezért a helyszíni munkák kezdetén az így „megismert” lelőhelyek azonosításával próbálkoztunk, ami csak részben volt eredményes. (Meghatároztuk a legjelentősebb Baradla-ásatás, a Nyáry Jenő-féle 1876–77. évi munkálatok helyszínét.) Ugyanakkor néhány lelőhely létét nem sikerült megerősíteni, illetve eddigi kutatásaink nem támasztják alá létezésüket.

A helyszíni bejárások alkalmával derült ki, hogy a barlang aggteleki szakaszán jelentős mennyiségű felszíni leletelőfordulás (elsősorban cseréptöredékek), illetve több régészeti réteg található. Ezért úgy döntöttünk, hogy a barlang teljes magyarországi szakaszát bejárjuk és felmérjük. 2001 októbere és 2002 júliusa között átkutattuk az aggteleki szakaszt (beleértve a Csontház-termet, Róka-ágot, Cserepes-termet stb.) és a főágot, valamint a jósvafői szakaszon az Óriások-csarnokát, Meseországot és az Arany-utcát.

A barlangban kisebb egységeket különítettünk el, ezeket digitális térképen jelöltük, és a felszíni leleteket ennek alapján csoportokban szedtük fel. A 830 munkaóra alatt 246 elhatárolt területen több, mint 10 000 cseréptöredéket gyűjtöttünk, amely anyag restaurálás és régészeti feldolgozás alatt áll.

A kutatás eredményeként bebizonyosodott, hogy az aggteleki oldalon a Csónakázó-tóig mindenhol jellemző volt az őskori ember jelenléte, illetve igen sok, eddig ismeretlen (dokumentálatlan és publikálatlan) településnyomot leltünk. Nagyon sok helyen találtunk steril agyagrétegek közötti, vagy cseppkő-réteg alatti *őskori kultúrrétegsort* – fekete, szürke színű, néhány centiméter vastagságú, hamus, faszenes, kerámiatöredékekkel, állatcsontokkal tarkított régészeti rétegeket. Ezek közelebbi vizsgálata fontos adalékot nyújthat a barlang őskori településtörténetéhez.

Szintén sok helyen fedeztünk fel az agyagban, met-
szetben látszó, egykori cölöpökre utaló lyukakat, melyekre nagyobb területen rábontva esetleg az őskori építmények szerkezetére vonatkozó adatokhoz juthatunk.

A kutatás meglepetései azok a *tűzelőhelyek*, melyeket a Hangverseny-teremben, a Cserepes-teremben, valamint a Denevér-ágban találtunk, illetve egy további

tűzhely a Fekete-teremben, a betonjárda mellett. Ez utóbbi nagy részét gödör ásásakor tönkretették. Megmaradt részének és környezetének régészeti feltárása – megelőzendő a további pusztulást – nagyon fontos feladat. Itt radiokarbon kormeghatározásra alkalmas minták vételére is számíthatunk. Ezenfelül a tűzhely maradványa feltárás után a barlang látogatói számára látványosan bemutatható is lenne.

A kultúrrétegek, tűzhelyek és cölöplyukak helyét digitális térképen rögzítettük, azokat rajzban és fotón (mintegy 800 digitális és több száz hagyományos felvételen) is dokumentáltuk. Munkánk során egyéb érdekességekre is bukkantunk: becseppkövesedett őskori edényekre és csontkupacokra, továbbá cseppkövek belsőjében koromcsíkokra.

Munkatársak: Csengeri Piroska (Herman Ottó Múzeum), Markó András (MNM), Ernyey Katalin (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) régészek, Holl Balázs, Marton Ádám informatikusok (MNM), Mersdorf Zsuzsanna régészhallgató (ELTE Régészettudományi Intézet).

REZI KATÓ GÁBOR

189. Mosonmagyaróvár, Erzsébet tér 11–12.

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

Mosonmagyaróvár mosoni részének központjában üzletházat terveztek építeni. A régészeti feltárást a kora Árpád-kori ispáni vár közelsége indokolta.

A tér az ispáni vártól ÉK-re fekszik, árkának feltételezhető sarkától kb. 20 m-re. Közvetlenül a tér D-i oldalában áll az a kicsi, Nepomuki Szent János tiszteletére szentelt kápolna, amely a mosoni néphagyomány szerint a középkori plébániatemplom helyén épült fel. Bár ásatás híján azt igazolni nem tudjuk, de mivel a kápolna építéskor már állt egy másik kápolna, szintén az új plébánia közvetlen közelében és ennek, a kis kápolnának semmilyen kifejezett többlet funkciója nincs, elképzelhetőnek tartjuk, hogy valóban egy szakrális emlékhely lehet. Ásatásunk során adatokat reméltünk a mosoni suburbium épületeiről, illetve a mezőváros szerkezetéről.

Bár nagyméretű kutatóárkunkban több Árpád-kori objektum is előkerült, ezek jellege (árkok, gödrök, cölöplyukak) nem ad támpontot a jobb megismeréshez. Az újkori építkezések (a kutatóárkunkban két újkori kút, illetve egy újkori kovácműhely is előkerült) átvágták és jórészt megsemmisítették a középkori maradványokat.

Az ásatást tovább nehezítette, hogy a telek mellett piac működik, ahonnan nagy mennyiségű szemét került területünkre, többször rongálták objektumainkat, kincskeresők is látogatták az ásatást. Emellett hatalmas esőzések és árvíz akadályozta munkánkat.

Az ásatáson részt vett Winkler Mónika régészhallgató (ELTE).

ASZT ÁGNES

190. Mosonmagyaróvár, Soproni utca 12.

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

A mosoni városrész revitalizációjához kapcsolódóan több feltárást végezhetünk az ispáni vár tövében. Ezúttal a tavalyi Iskola utcai ásatási telkünkkel (ahol a vizesárok egy szakaszát sikerült dokumentálnunk) közvetlenül szomszédos, attól D-re fekvő telken kutathattunk.

A telek kívül esik a váron, a suburbium területének egy részét fedi. Az utcából ismert többek között egy középkori templomszentély, amit feltételeken az esperesi templommal azonosított Pusztai Rezső.

Ásatásunk során egy 6x20 m alapú kutatóárkot jelöltünk ki. A kutatóárkokban településobjektumot nem találtunk, ám nagy mennyiségben került elő 12–13. századi kerámia, illetve egyéb kisleletek, amelyek közül ki kell emelni egy lőfej formájú, finoman iszapolt, redukált égetésű, polírozott felületű aquamanile töredéket.

Az ásatáson részt vett L. Szikora Eszter segédrestaurátor.

ASZT ÁGNES

191. Mosonmagyaróvár, Újudvar, Új Törés

(Győr-Moson-Sopron megye) Rő

2002. február 19-én Németh Alajos, a Múzeumbarát Egyesület elnöke értesítése nyomán a helyszínen megbeszélésünk arról, hogy az Újudvar IV. állami gazdaságtól D-re fekvő szántóterületen római telepjelenségek (nagy mennyiségű kerámia, építési törmelék) található, feltehetően egy késő római villagazdaság maradványai. Évekkel korábban itt egy avar kisszijvéget is találtak, amit Tomka Péter dokumentált. Temetőt ezért feltételeztünk a helyen. A lelőhely jelenleg nem közvetlenül veszélyeztetett, hiszen mezőgazdasági művelés folyik rajta, de a műtrágyázás során földbe jutott anyagok károsan hatnak a sekélyen fekvő fémleletekre.

ASZT ÁGNES

192. Mosonszentmiklós, Gyártelep

(Győr-Moson-Sopron megye) B, Á

A területen egy magánépítkezéshez kapcsolódó közmű-árok kialakítása során régészeti objektumok előkerülésével számolhattunk, hiszen a Béke úton fekvő telek közvetlenül határos a két évadon át kutatott „Gyepföldék” nevű lelőhellyel.

A 2002 őszén végzett feltárás során 33 objektumot dokumentáltunk, illetve bontottunk ki. Ezek zöme kora bronzkori (Makó kultúra) horizonthoz köthető, de kisebb számban a 12. század második felében megtelepedett Árpád-kori faluhoz tartozó telepjelenségek is előkerültek.

Az ásatás legfontosabb eredménye, hogy sikerült dokumentálnunk egy komoly árokrendszert, amelynek árkai ÉNy–DK irányúak, egymástól 50–100–150 cm-re fekszenek, 350–380 cm szélesek, mélységük átlagban fél

méter. Feltételezhető, hogy ez az árokrendszer határolja az ovális alakú dombon fekvő lelőhelyünket Ny felől. Jelentősége, hogy ismételten igazoltuk, a Makó kultúra népe nem kizárólag vándorló-nagyállattartó életmódot követett, hanem hosszabb idejű megtelepedésükkel is számolnunk kell.

ASZT ÁGNES

193. Mórahalom határa

(Csongrád megye) Sza, A, Á

2002-ben a MOL Rt. gázvezetéképítési beruházást kezdett Csongrád megye DNy-i felén, Ásotthalom és Mórahalom térségében. Az Ásotthalom-Észak gyűjtőálmás bekötése az Ásotthalom-Algyő gázvezetékbe program összesen hét (Mórahalom 18., 20., 23., 24., 69., 72., 73.. lh. In: Szilágyi Anna: *Mórahalom régészeti topográfiaja és településtörténete*. Kézirat. MFM RégAd: 2204-98; a lelőhelyek neve az ott használt formában szerepel) régészeti topográfiai lelőhelyet érintett Mórahalom város közigazgatási területén. Az építkezést megelőző régészeti feltárást 2002. május 13–31. között, illetve 2002. október 31-én a szegedi Móra Ferenc Múzeum végezte. A nyomvonal hét szakaszán folytatott ásatás során összesen 1242 m² területet tártunk fel, amelyről 72 régészeti objektum és 442 lelet vált ismertté, döntő többségében a népvándorlás korból (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 3715-2002, 3716-2002; fotódokumentáció: MFM Fotótár: 5122–5299; leletanyag: MFM RégGyűjt: 2002.16.1–442).

Mórahalom 18. lh. (IV. körzet, Molnár-tanya): A lelőhely a várostól 2 km-re D-re található, a IV. körzet É-i részén, a Csipak-semlyéktől Ny-ra, az egykori Egyetértés TSz épületétől 500 m-re DNy-ra. A lelőhelyen 1997. március 10-én a szegedi Móra Ferenc Múzeum részéről régészeti terepbejárást végző Szilágyi Anna ezen a helyen felszíni telepnyomot lokalizált, amelyről őskori, avar kori és Árpád-kori kerámialeletek kerültek elő. A lelőhelyen 2002. május 16–17. és 27-én végeztünk megelőző feltárást (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 3715-2002, 3716-2002; fotódokumentáció: MFM Fotótár: 5122–5140). Összesen nyolc objektumot tártunk fel 123 m² felületen, amelyekből leletanyag nem került elő. A szelvény környékén, a szántott felszínen számos Árpád-kori kerámiatöredéket találtunk, ezek alapján feltételelesen erre a korra keltezhetjük a megkutatott teleprészetet.

Mórahalom 20. lh. (IV. körzet, Csipak-semlyék): A lelőhely a várostól 1,4 km-re D-re található, a IV. körzet É-i részén, a Madarásztói-főcsatornától 400 m-re É-ra, és az Ásotthalom, Kissor közötti műúttól 230 m-re D-re, egy É-D-i irányú keskeny földhátan. 1995. november 11-én Szilágyi Anna ezen a helyen felszíni telepnyomot lokalizált, amelyről őskori és avar kori kerámialeletek kerültek elő. A lelőhelyen 2002. május 16–17. és 27-én végeztünk megelőző feltárást (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 3715-2002, 3716-2002; fotódoku-

mentáció: MFM Fotótár: 5141–5166). Összesen kilenc objektumot tártunk fel 110,4 m² felületen, amelyekből leletanyag nem került elő. A szelvény környékén, a szántott felszínen avar kori kerámiatöredékeket találtunk, ezek alapján feltételelesen erre a korra keltezhetjük a megkutatott teleprészetet.

Mórahalom 23. lh. (IV. körzet, Ásotthalom, Kissori út III.): A lelőhely a várostól 1,1 km-re D-re található, a IV. körzet É-i részén, az Ásotthalom-Kissor közötti műúttól 100 m-re D-re egy mély fekvésű területen. 1996. november 10-én Szilágyi Anna ezen a helyen felszíni telepnyomot lokalizált, amelyről őskori, szarmata kori és Árpád-kori kerámialeletek kerültek elő. A lelőhelyen 2002. május 15–22. és 27–28. között végeztünk megelőző feltárást (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 3715-2002, 3716-2002; fotódokumentáció: MFM Fotótár: 5167–5173). Összesen tizenkét objektumot tártunk fel 122 m² felületen, amelyekből leletanyag nem került elő. A szelvény környékén, a szántott felszínen számos szarmata kerámiatöredéket találtunk, ezek alapján feltételelesen erre a korra keltezhetjük a megkutatott teleprészetet.

Mórahalom 24. lh. (IV. körzet, Ásotthalom, Kissori út IV.): A lelőhely a várostól 1,4 km-re D-re található, a IV. körzet É-i részén, az Ásotthalom-Kissor közötti műúttól 300 m-re D-re, egy mély fekvésű területen. 1996. október 5-én Szilágyi Anna ezen a helyen felszíni telepnyomot lokalizált, amelyről őskori és szarmata kori kerámialeletek kerültek elő. A lelőhelyen 2002. május 15–17. és 28-án végeztünk megelőző feltárást (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 3715-2002, 3716-2002; fotódokumentáció: MFM Fotótár: 5174–5188). Összesen öt objektumot tártunk fel 143 m² felületen, amelyekből leletanyag nem került elő. A szelvény környékén, a szántott felszínen számos szarmata kerámiatöredéket találtunk, ezek alapján feltételelesen erre a korra keltezhetjük a megkutatott teleprészetet.

Mórahalom 69. lh. (III. körzet, Gácsér-dűlő): A lelőhely a várostól 1 km-re DNy-ra található, a Gácsér-dűlőt átszelő csatorna Ny-i magaspártján. 1996. október 24-én Szilágyi Anna ezen a helyen felszíni telepnyomot lokalizált, amelyről szarmata és avar kori, valamint Árpád-kori kerámialeletek kerültek elő. A szántással erősen bolygatott lelőhelyen 2002. május 15–16. között végeztünk megelőző feltárást (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 3715-2002, 3716-2002; fotódokumentáció: MFM Fotótár: 5189–5200). Összesen négy objektumot tártunk fel 104,25 m² felületen, amelyekből leletanyag nem került elő. A szelvény környékén, a szántott felszínen számos szarmata kerámiatöredéket találtunk, ezek alapján feltételelesen erre a korra keltezhetjük a megkutatott teleprészetet.

Mórahalom 72. lh. (III. körzet, Gácsér-dűlő, Balogh-tanya 20. sz.): A lelőhely a várostól 0,8 km-re DNy-ra található, a Gácsér-dűlőt átszelő csatorna Ny-i magaspártján. 1996. szeptember 25-én Szilágyi Anna ezen a helyen felszíni telepnyomot lokalizált, amelyről szarma-

ta és avar kori, valamint Árpád-kori kerámialeletek kerültek elő. A lelőhelyen 2002. május 14–31. között végeztünk megelőző feltárást (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 3715-2002, 3716-2002; fotódokumentáció: MFM Fotótár: 5201–5222; leletanyag: MFM RégGyűjt: 2002.16.199–344) 150 m² felületen, a lelőhely D-i végét azonban a tulajdonos hozzájárulásának hiányában nem tudtuk megkutatni. Erre 2002. október 31-én került sor, amikor további 132 m² területen végeztünk ásatást. A lelőhelyen egy avar telep részletét tártuk fel, összesen 7 objektumot.

Mórahalom 73. lh. (III. körzet, Gácsér-dűlő, Balogh-tanya 20. sz. – Kopasz-tanya II.): A lelőhely a várostól 0,8 km-re DNy-ra található, a Gácsér-dűlőt átszelő csatorna Ny-i magaspártján. 1996. április 4-én Szilágyi Anna ezen a helyen felszíni telepnymot lokalizált, amelyről bronzkori (halomsíros kultúra), avar kori, valamint Árpád-kori kerámialeletek kerültek elő. A lelőhelyen 2002. május 13–31. között végeztünk megelőző feltárást (ásatási dokumentáció: MFM RégAd: 3715-2002, 3716-2002; fotódokumentáció: MFM Fotótár: 5223–5299; leletanyag: MFM RégGyűjt: 2002.16.345–442) 357 m² felületen, amelyen összesen 27 objektum került elő. A lelőhelyen egy intenzív avar telep részletét tártuk fel.

GULYÁS GYÖNGYI – TÜRK ATTILA

194. Mőrichida, Dombiföld, Faluhelyi legelő

(Győr-Moson-Sopron megye) B

A Marcal bal partján lévő mőrichidai homokbányában alkalmi homokvétele során régészeti leleteket találtak, ezért 2002 márciusában helyszíni szemlét tartottunk a területen. A bánya nyilvántartott lelőhely, közel van az Árpád-dombiföldi római kori lelőhelyhez, valamint ahhoz a helyhez, ahol 1968-ban a Marcalban őskori eszközöket találtak (Uzsoki András jelentése 1969). A bányából 2000-ben Figler András bronzkori edénytöredékeket gyűjtött.

A bánya területe most kibővült, bár friss homokvétele nyomát nem láttuk. A bányaprofilban beásás nem látszott ugyan, de a leomlott földben, és a profil tetején lévő humuszrétegben őskori (bronzkori) edénytöredékeket figyeltünk meg.

Munkatárs: Szőnyi Eszter.

TOMKA PÉTER

195. Muhi, Hosszú-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Sza

2002. június 10. és 14. között végeztem hitelesítő leletmentést a lelőhelyen, ahol az M30-as út földmunkáinak ellenőrzésekor Koós Judit a pálya melletti K-i árokban két betöltést figyelt meg.

A munkát gépi erővel kezdtük, 14+650-es kilométerjelzéstől indultunk É felé. 14+725-től még 10 m-t feltártunk, azaz 85 m hosszú és 160 cm széles volt a kutatóárok. Ahol elszíneződést tapasztaltunk, és csak

részben esett a kutatóárokba, ott rábontást végeztünk. Összesen 12 objektumot rögzítettünk és tártunk fel. Közülük sok régészeti anyagot nem tartalmazott. A többiből paticsdarabok, kevés de jellegzetes kerámiatöredék, vastárgyak darabjai és nagy mennyiségű állatcsont került elő.

Az árok kidobott földjében jellegzetes hombár-edény-töredékeket, duzzadt peremszéleket és terra sigillata darabokat találtunk, köztük egy leveles darabot is, melyen a tojásléc díszítés is szépen látszik. A lelőhely nagyméretű császárkori telep.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

196. Murga, Schanzberg

(Tolna megye) Kö

A falutól DK-re, a Murgai-víz D-i partján, ÉNy-DK-i irányú hegyhát É-i végén található a földvár. Jelenleg többnyire bokros erdő fedi. A 47×15 m-es platót körben árok, kívül sánc övezi. A hegy folytatása felől még két árok védi, Wosinsky Mór 1892-ben az erődített részt csaknem teljesen felásta. Átvágta az egyik sáncot is, de itt leletet nem talált. A várat a népvándorlás korra keltezte. Ásatási megfigyelései alapján arra következtetett, hogy itt „fából s részint sártapaszos vesszőfonással készült, hatalmas várépület állott”.

1988-ban Nováki Gyulával és Sándorfi Györggyel együtt végeztünk terepbejárást. 1993-ban és 1994-ben Nováki Gyulával, 1998–2000-ben magam végeztem itt és a környéken terepbejárást. 1994-ben Nováki Gyulával felmértük a várat. Alapterület: 47×15 m (0,07 ha). Tszfm. kb. 180 m rel. mag. kb. 45 m.

A 2002. évi szondázó ásatás célja Wosinsky Mór feltárási hitelesítése, a vár korának megállapítása volt. Mivel a várat erdő fedi, az árok kijelölésénél figyelembe kellett vennünk a fákat.

A védett területet 5 kutatóárokban vizsgáltuk meg. Ennek során tisztázódott a vár kora: a viszonylag sok kerámia és kevés fémlelet alapján egyértelmű, hogy 13. századi. Miután Wosinsky valóban csaknem teljesen felásta a lakóterületet, ott csak kevés, általa is érintetlenül hagyott eredeti rétegződést, objektumot találtunk. Nehéz elkülöníteni, melyik árok Wosinskyé, és melyik volt eredetileg alapozási árok. Ezért a 13. századi – Wosinsky által feltételezett – nagyméretű torony alaprajzát csak teljes feltárással, szelvényekkel lehetne tisztázni.

MIKLÓS ZSUZSA

197. Nagyatád, Bódvica

(Somogy megye) Kk

Az ásatási helyszín közelében, a Bódvicai temető területén 1999-ben dr. Magyar Kálmán végzett szondázó ásatásokat. A templom feltételezett helye már korábban ismert volt, 1733-ban egy egyházlátogatási jegyzőkönyv kör alakjára is utalt. Az 1999-es feltárások után egy lel-

kes helytörténész, Szép László, tovább kereste a templom maradványait a temető területén, és kitartó munkájának eredményeként, annak É-i részén összefüggő téglafalakat észlelt.

A július 15. és 28. között folyó ásatás a megtalált falmaradványok tisztázására, illetve környezetének feltárására koncentrált. Az ásatás helyszínét (15×10 m) 6 darab, 5×5 m-es szelvényre osztottuk. A terület teljes feltárását gátolták az 1990-es években belétemetett boszniai menekültek sírjai. A templom alaprajza mindazonáltal így is kirajzolódott. A templom alapozásának utolsó 2-3 téglasorát találtuk meg, amely rögtön a gypsint alatt jelentkezett. A környékbeliek elmondása alapján a temetőben az 1980-as években területrendezés miatt a templomdombból legalább 50 cm-t eldózeroltak, és a földet a nagyatádi temetőbe szállították. A 120–130 cm széles alapozásnál a téglákat agyagba fektették, azonban a téglák közti kitöltésként jobbára homokot használtak. A téglák kisméretűek, jó megtartásúak, némelyek üvegesre égetettek. A templom keletelt, tulajdonképpen 2 körívből áll. A szentély külső fala enyhén sokszög alakú, amelyhez 2 csatlakozó támpillért tártunk fel. A teljesen kör alakú hajóhoz a Ny-i oldalon szintén 2 támpillér csatlakozott – itt sejtethetjük a templom bejáratát is. A támpillérek, a templom többi részével együtt, ugyanolyan típusú téglából épültek, és az alapozással kötésben vannak. A templom járósíntje sehol sem került elő. A templom kora a 15–16. század fordulójára tehető, mindazonáltal formája merőben szokatlan a korszakban. A templomtól 4 m-re K-re, a temető egy üres részében egy újabb, 5×5 m-es szelvényt nyitottunk abban a reményben, hogy talán itt középkori temetkezéseket találunk. Összesen 27 sírt tártunk fel, néhányat a templom területéről. Ezek többségénél megállapítható volt, hogy már a templom pusztulása után, törmelékeny földbe ásták őket. Az előkerülő 17–18. századi leletanyag (olvasók, keresztek, franciakapcsok, gombok, koporsószőgek) is ezt támasztotta alá. Egyetlen többszörösen bolygatott sírból került elő egy 1514-es II. Ulászló érme, amely a templom tényleges korát jelzi.

Konzulens: dr. Magyar Kálmán, rajzoló: Mészáros Szilvia.

M. ARADI CSILLA

198. Nagydorog, Pap-sziget

(Tolna megye) Ó, Kö

Egy 1772-es térképen jelölt (TMÖL T. 131.) rom helyének célzott terepbejárását végeztem el. Bár a Sió és a Sárköz között fekvő területen ennek helyét nem sikerült azonosítani, az ártérből enyhén kiemelkedő egykori kis szigeteken – kis relatív magasságuk miatt csak a tetejükön – 3 őskori lelőhelyet fedeztem fel, közülük az egyiket kevés középkori anyagot is találtam.

K. NÉMETH ANDRÁS

199. Nagydorog, Templom-domb

(Tolna megye) Ø

A helyre neve alapján figyeltem fel, mert Nagydorog a középkorban vélhetőleg egyházas falu lehetett, ám helye nem ismert. A község D-i részétől kissé K-re fekvő, kiszáradt patakok által határolt területen nem bukkantam leletanyagra.

K. NÉMETH ANDRÁS

200. Nagynyárád, Bólyi-dűlő

(Baranya megye) Ó, Kö

2002. március 25. és április 22. között a Janus Pannonius Múzeum Régészeti osztálya munkatársai terepbejárást végeztek a tervezett M6-56 gyorsforgalmi út Baranya megyei szakaszán. A 23127. pontnál, a Borza vízfolyástól délre a dombvonal északi oldalán hosszan elnyúlt település nyomára bukkantunk, amit vöröses, szürkés foltok jeleztek. A 68. sz. lelőhely kiterjedése 600×250 m.

Munkatársak: Nagy Erzsébet, Gábor Olivér régészek, Krasznai Péter ásatási technikus, Tari Józsefné gyűjteménykezelő.

KÁRPÁTI GÁBOR

201. Nagyszénás határa

(Békés megye) Sza, A, H

2002. október 22-én terepbejárást végeztem Nagyszénástól ÉK-re, az Orosháza–Szarvasi út Nagyszénástól cc. 5 km-re É-ra eső, K-i irányba húzódó, a térkép által is névvel jelölt Telefonos út É-i oldalán.

32. számú lelőhely: A Horváth-tanya – mely a régi békési út mellett fekszik – vonalától Ny-ra a hátság felületén nem találtunk cserepeket. A lelőhely Ny-i része, amely nem igazodik a terepalakulatokhoz, csak szarmata leletanyaggal szolgált. A lelőhely középső részétől (Szendi-Horváth-tanya) kelet felé haladva fokozatosan megjelent a gyűjtött anyagban a 9–10. századi kerámia. A lelőhely elkeskenyedő. K-i szélén pedig szinte csak az volt gyűjthető.

A lelőhely az É-i szélét tekintve a természetes domborzathoz igazodik, K-i vége szintén, a D-i része pedig kissé lehúzódik a lapos részbe, de zömmel a partos részen gyűjtöttünk itt is cserepeket. Terepjárásunk bebizonyította, hogy a gyűjtött leletanyag a Szendi-Horváth-tanya környékén és a K-i elkeskenyedő részen ugyanaz: szarmata és 9–10. századi. A szarmata leletanyag nagyobb számmal képviselteti magát. Több kézikorongolt darab is előfordult a leletanyagban, ezek közt van olyan, amely aranyló csillámmal soványított, illetve olyanok is, melyek soványító anyagában tört kövek, mésztufadarabok találhatók, az edény falából kidudorodó módon. Mindez már a gepida korszakot (esetleg etnikum?) idézi. A korongolt anyag zömmel szürke, dominál a világosszürke, felületkezelt kerámia. Az egyik tölcseres nyakú hombár (?) peremtöredéke a kézikorongolt fazekak peremképzésével mutat közeli rokonságot. Né-

mely korongolt kerámia soványító anyagában erősen dominál a homok, ettől törési felülete elmosódó. A szarmata leletanyaghoz tartozik még egy szemcsés szerkezetű őrlőkő töredéke is. A 9–10. századi leletanyagban 1 db bográcsperem, illetve főként fazék oldal és peremtöredékei fordultak elő. Jellemzőjük, hogy az égetés során csak a felületek égtek át barnára, zömmel vöröses színűre. A fazekak töredékeinél a homokos soványítás és a jól iszapolt jelleg a meghatározó, igen finom kerámiatöredékekről van szó esetükben. Az oldaltöredékek igen nagy számban díszítettek, hullámvonalasan és vízszintesen fésűzöttek, illetőleg vízszintesen karcolt díszűek.

A szarmata leletanyag a 4. század végére, esetleg az 5. elejére keltezhető, míg a 9–10. századi leletanyag etnikai besorolása kérdéses, bár a korongolt cserépbogrács alapján inkább a honfoglalás korára keltezhető inkább.

38. számú lelőhely: A térképen tévesen Sallai-, helyesen Séllei-tanya helyétől Ny-ra mintegy 50–100 méterre található egy kicsiny, mintegy 20×15 méteres É-D-i irányú kiemelkedés, melyet azonban a térkép nem jelöl. Ezen késő avar kori cserepeket gyűjtöttünk kis számban. A tavasszal Gyenge Antal nagyobb mennyiségű leletanyagot gyűjtött a kiemelkedésen, mivel a lelőhely szinte csak erre a kiemelkedésre korlátozódik.

A leletanyag zömmel utánkorongolt, hullámvonalasan és vízszintesen fésűzött fazék-, oldal- és peremtöredékekből áll. A kézzelformált fazekak peremtöredékei között vannak elkeskenyedők is, kihajlók, az oldaltöredékek díszítetlenek, a felületeken vörösre égtek, jó iszapolásúak. A gyűjtött anyagban sütőharang-töredékek is voltak.

Munkatárs: Gyenge Antal.

RÓZSA ZOLTÁN

202. Nemesvámos, Zsófia-lakópark (Baláca utca – Kapsa utca – Patak utca)

(Veszprém megye) U, Ró, A, Á

2002. május 14-én megkezdtek a Kapsa és Patak utcában a közműfektetéseket megelőző régészeti feltárást. A Patak utca Ny-i végében talált kb. 6×7 m-es nagy kövekkel, római kori téglá- és edénytöredékekkel, murával, terrazzo töredékekkel betöltött gödör feltárástól eltekintve a munkát az utcákban 2002. július 11-én befejeztük. A régészeti előfeltárást gépi humuszoslással végeztük.

A Baláca utca régészetileg csaknem „üres” volt, a rétegeket az újkorban erősen megbolygatták. A Kapsa utca felső harmadában szinte alig észlelhető elszíneződésekkel jelentkeztek az eddig semmilyen adatban nem szereplő avar sírok, összesen 15 (az 1. sír pedig neolitikus csontvázas sír). Az utca középső harmadától szinte a Patak utca Ny-i végéig folyamatosan őskori, zömében neolitikus gödör- és árokrendszereket bontottunk ki, amelyeknek a mélysége gyakran meghaladta a 2 m-t.

Ugyanezen a szakaszon jelentkeztek a víz közelsége (Nagykút forrása) és az agyagos talajra tekintettel az Árpád-kori kemencék (3 db), és ugyanezért találtunk fazekasnegyed határoló falat illetve egy kemencerészletet a Patak utcában. Ez utóbbiak római koriak. A megkutatott terület mintegy 3700 m².

A Patak utca Ny-i végében jelentkezett egy nagyköves, római kori téglákkal, edénytöredékekkel betöltött gödör. A római korban a gödröt valószínűleg anyanyerés (agyag) céljaira nyitották, majd egy közeli római kori épület (esetleg temetkezőhely) bontási anyagával rétegesen betöltötték.

Munkatársak: Csirke Orsolya régész, Trexlerné Szlezák Judit grafikus.

PALÁGYI SYLVIA

203. Németskér, Látóhegy

(Tolna megye) Kö

A korábban többször kutatott középkori templomhelyen, a hegy ÉNy-i lábánál, egy kb. 5×4 m-es mélyedésben és főleg ennek Ny-i oldalán elszórtan apró középkori cserepet, téglá-, kő- és habarcs-törmelékét valamint embercsontot találtam. A leletek legnagyobb számban a mélyedésnek helyet adó domb meredek Ny-i oldalában találhatók. A homokbányászással részben megsemmisített domboldal alján kb. 10×5 m nagyságú, hasonló módon kialakult mélyedés fekszik. Feltehető, hogy a templommaradványt az anyanyerés, az évszázadok óta folyó kincskeresés és az egész Látóhegyre jellemző rendszertelen homokbányászat jórészt megsemmisítette. Erre utal, hogy az építési törmelék ritka, koncentrálódása nem figyelhető meg, a felszínen heverő darabok pedig nagyon kicsik.

K. NÉMETH ANDRÁS

204. Nógrád, Várhegy

(Nógrád megye) Kk

2002. április 2–12. között folytatódott a nógrádi vár falainak konzerválása. Feltártuk az északi (ÉK-i) félkör alaprajzú rondella, és az alsó, 17. századi várkapu közötti falszakaszt. Ez a feltárást előtt csupán a kapu felőli, mintegy 15 m-es szakasza emelkedett a terepszint fölé. A kaputól 26 m-re előkerült az ÉNy-i félkör alaprajzú rondella maradványa. A rondella egybeépült a hozzá csatlakozó várfallal, és egykorú az északi (ÉK-i) toronnyal is. A megmaradt szintig földdel töltötték fel. A 17. századi kapu építésével egy időben az ÉNy-i toronytól a kapu felé húzódó varia falat köpenyezték meg kívülről úgy, hogy a régi és új fal között kb. 6 cm széles rést hagytak, melyet földdel töltöttek fel. A két fal között átkötéseket találtunk. Az újabb fal külső síkjában az Új-bástya falához hasonlóan másodlagos helyzetű kváderkövek láthatók. Elképzelhető, hogy e fal, a rusztikás kapu és az Új-bástya építése egy nagyobb, csupán részben megvalósult átépítési tervhez köthetők. Erre az átépítésre az

1626 utáni években kerülhetett sor. A félkör alaprajzú tornyokkal jellemezhető kiépítés ezt mindenképpen megelőzi. Az alapozás mellől előkerült leletanyag alapján e korábbi kiépítést legvalószínűbben a 16–17. század fordulójára tehetjük. A kis rondella közötti, egyenes falszakasz mögött kőépület sarka valamint egy, a falhoz épített kőfal indulása (belső támpillér?) került elő. Az É-i torony felé eső részen a fal belső oldalán vakolatot és meszelésnyomokat lehetett megfigyelni, melyeket É-ről agyagba rakott kőfal zár le. Feltehetően a várfal belső oldalához tapasztott kisebb épület maradványa került elő. A várfal az északi torony mellett az alapozás tejeinél mélyebben pusztult le, másutt a fölmenő fal néhány kőora megmaradt. 16–17. századi leletanyagként edénytöredékek, kályhaszemek kerültek elő.

Konzulens: Majcher Tamás.

TOMKA GÁBOR

205. Nőtincs határa

(Nógrád megye) A

2002 szeptemberében szennyvízberuházást megelőző terepbejárást végeztünk a falu környékén.

A Lókos-patakba folyó kis erecske É-i oldalán húzódó alacsony dombháton a Felsőpetényre vezető út által kettévágva fekszik az egyik lelőhely. A felszínt az erózió igen erősen lekoptatta. Az út mindkét oldalán gyér számban gyűjtöttünk leleteket, melyek avar koriak. A lelőhely kb. 200 m hosszú és 80 m széles.

A szennyvíztelep helyén, a Lókos-patak kanyarjánál, a petényi út által kettévágva található egy másik lelőhely. Ezt délről és keletről a Lókos-patak, északról egy erecske határolja. Hossza 200, szélessége 100 m, felszíne erősen lekoptott.

BÁCSMEGI GÁBOR

206. Nyékládháza, Pap telke

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

2002 szeptemberében az M30-as autót út építéséhez kapcsolódó régészeti felügyelet ellátása során a Mályi és Nyékládháza községek közötti bánya területén figyeltünk fel egy elmosódó paticsfoltra és néhány cseréptöredékre.

Mivel a lelőhely relatíve kis részre terjedt ki a bánya DNy-i peremén, ezért ezen a részen lehetőséget kaptunk egy gyors leletmentésre. Az őskori település egy É-D-i irányú, a bányától a Mályi-tó melletti üdülőttelephez vezető dűlőút K-i oldalán helyezkedik el. Szerencsénkre – és ezt terepbejárási megfigyeléseink is igazolták – a lelőhelynek csak egy igazán csekély része nyúlt át a bánya által művelés alá vett területre. A dűlőút másik oldalán regisztráltuk a nagy kiterjedésű újkőkori települést, ahol 2002. szeptember 14. és 20. között leletmentő feltárást folytattunk.

A nagyjából 20×20 m-es felületen egy szabálytalan foltban paticsomladék rajzolódott ki. Feltárása során az

omladékból nagy mennyiségben kerültek napvilágra a Tiszadob-csoport jellegzetes fazekas termékei, házi- és finomkerámia egyaránt. A bontás végén, a paticsfolt eltávolítása után egy kb. 7×4 m-es, sekély, szabálytalan alakú és mélységű gödör rajzolódott ki, mely gazdag újkőkori leletanyaggal szolgált.

A leletmentés csak a művelés alá vett bánya területére korlátozódott, a dűlőút túloldalán elterülő települést jelenleg nem veszélyezteteti földmunka.

Koós JUDIT

207. Nyírbátor, Báthori-rezidencia

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kk

2002. augusztus 9. és szeptember 1. között folytatódott a nyírbátori Báthori-rezidencia tervezett műemléki helyreállítását megelőző régészeti feltárás. Ebben az évben négy területet szerettünk volna megvizsgálni, ezek közül azonban idő hiányában nem kerülhetett sor az iskola udvarán található és már több évtizeddel ezelőtt feltárt épületszárnyban hitelesítő árkok megnyitására. Sor került viszont a volt magtárépülettől É-ra egy 30×10 m-es felület, a volt szülőotthon udvarán pedig egy 20×10 m-es felület, továbbá a volt magtártól DK-re egy 1,5×15 m-es K-Ny-i kutatóárok, míg a volt szülőotthon É-i szárnyában az épületen belül egy a helyiségek alakjához és osztásához igazodó (tehát több felületből álló) szelvény megnyitására. Ezek segítségével több dolgot sikerült tisztázni.

A volt magtár előtti felületben a korábbi évek kutatóárkait negatívban kibontva felszedtük azt az építési omladékokat, melyben a már ismert figurális díszű, udvari művészeti szintű, zöldmázás kályhacsempék töredékei voltak, majd alatta kibontottuk a paliszád egyetlen sort alkotó cölöplyukait. A volt szülőotthon udvarán és épületében nyitott felületekben egy téglapadlós helyiség, két téglafal, égésrétegek és rengeteg újkori beásás került felszínre. A Ny-i téglafal a szülőotthon D-i szárnyának É-i fala alatt Ny-nak fordul, a K-i (udvar felőli lezáró) fal viszont É-on K-nek, a magtárépület irányába fordul el (ezt a részt már ismertük Simon Zoltán 1999-es kutatásából). A várakozásokkal ellentétben a vele csak megközelítőleg párhuzamos másik fal nem fordult K-nek, hanem a téglapadlós burkolat végig továbbfut É-felé. Az egyes padlótéglák lerakásakor itt az É-i végén többféle íves rakás kombinálásával valamilyen apszisos felület lezárását oldhatták meg. Figyelemre méltó továbbá, hogy a Ny-i téglafal mindkét oldalán jelentkező padlótéglák a fal két oldalán tökéletesen azonos vonalba vannak rakva, ami esetleg arra utalhat, hogy a mélyebbre alapozott téglafalat a padlóba utólag vágták bele. Amennyiben a volt szülőotthon épülete elbontásra kerül, a jelenségek jobban tisztázhatók. A rezidencia korábban feltételezett 4., K-i épületszárnyának megtalálására húzott kutatóárok negatívban bizonyult, bár 2 m-nél nem tudtunk mélyebbre jutni, mert a kutatóárok alul tisztán homokos falai rendszeresen beszakadtak. Az eddig feltételezett épületalaprajzot az idei év eredmé-

nyeiben módosítani kell, egy tudományosan megalapozott helyreállítás kidolgozásához azonban még további kutatásokra van szükség.

VIRÁGOS GÁBOR

208. Nyíregyháza, Ipari park

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ø

Az Ipari park területén a korábbi években Árpád-kori település nyomait tártuk fel. A jelenleg a beruházással érintett területen, aminek nagyobb része korábban ipari területként funkcionált, nagy felületen már kitermelt és feltöltött részt találtunk. Ennek kihagyásával a munkagép homloklapát szélességében humusztoltuk le a területet sávonként 2–3 m kihagyással. A továbbiakban kézi nyeséssel dolgoztunk, de régészeti értékkelhető nyomokat nem találtunk.

KURUCZ KATALIN

209. Nyíregyháza, Matróz utca

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ø

Egy távközlési bázisállomás építési területét vizsgáltuk meg 2002. május 13-án, mert a közelből (a Gyík–Matróz–Lovag utcák kereszteződésénél) egy bejelentés szerint régészeti leletek (valószínűleg avar kori vagy honfoglaló lovassír) kerültek elő (JAM At. 99. 1.).

A vizsgált rész egy nem túl magas, É–D-i irányú földhát aljában van, a mély részen. Itt már gyakran vizes kaszáló kezdődik, amelyiknek a végében árok is fut. A kijelölt területen néhány középkorinak tűnő cserepet találtam. A 4,2×4,2 m-es kiásott területen a humusz vastagsága 40 cm körül van, alatta sárga agyag jelentkezik, régészeti jelenség nélkül.

ALMÁSSY KATALIN

210. Nyírkársz, gyulaházi határ

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Sza

2002. április 10-én helyszíni szemlét tartottunk, hogy néhány Jósza András által regisztrált lelőhelyet lokalizáljunk. A gyulaházi határrészben még 3 halom állt és a helyet is Hármashalomnak nevezték. A kurgánok közül kettő jól látszik, a harmadiknak azonban a néhány héttel ezelőtti ásatáson már csak a feltöltött sikertől időközönként – megfelelő fény- és nedvességtényezők mellett – észrevettünk. A dűlőút másik oldalán emelkedik egy negyedik halom.

Munkatársak: Szőlősi Katalin könyvtáros, Mester Andrea gyűjteménykezelő.

ISTVÁNOVITS ESZTER

211. Nyírlugos, Szabadságtelep

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

A Folyási-dűlőben lévő alacsonyabb hátaik során húzódik végig a lelőhely. Elég nagy területen lehet a felszí-

nen cserepeket találni. Nagy mennyiségű, a halomsíros kultúrához tartozó kerámiáról és kevés állatcsontokról van szó. Sok összeálló darab is van, de sok töredék is.

1. *objektum*: A bejelentő korábban innen mintegy két ládányi cserepet szedett ki, és most is látható volt, hogy a gödör falából mindenfelé kiállnak a cserepek. A cseréphasom legmagasabb pontja a felszíntől mérve 25 cm mélyen volt. Innen 80–90 cm szélességben szabálytalan formában és kb. 25 cm vastagon hevertek egymáson különböző edények töredékei. A kisebbek közül néhány (főleg bögrék) majdnem ép volt.

Az edénykupac alatt, annak vonalától eltérő formában rajzolódtak ki foltok 60–70 cm-es mélységben. Egy gödör határozottan a szelvény ÉNy-i sarka alá fut, egy másik félköríves foltja pedig a Ny-i szelvényfal alá megy. Ezeket már – idő hiányában – nem bontottuk ki, célom a cölöp helyének tisztázása és kitakarítása volt. Itt a cserépkupac felszedése után a két folttól indulva (=gödör széle?) a szelvényfal felé lejtett az objektum, közepe táján pedig cölöplyukszerűen lemélyedett. A foltok, illetve a cölöplyuk széléig az altalaj vörös homok volt, a cölöplyuk alját viszont világossárga, löszös, kicsit agyagos talaj jelezte. Betöltése nem vált el a gödör alsó részétől: vörössárga, kevert. Benne a cölöplyuknál már nagyobb löszbabák, márgás csomók is voltak. Cserép nem nagyon jött belőle. A gödör felső része nem teljesen egyértelmű. A felső 20 cm vastag szántás után ugyanis egy fekete foltos, kevert barna feltöltés jön – ebben fekszenek a cserepek –, de ennek nincs széle, mintha valami járósínt lenne. Ugyanezt erősíti meg, hogy a 2. objektumnál is talákoztunk ezzel a réteggel. Azt sem lehetett ebben a keskeny árokban eldönteni, hogy a két folt és a kiásott 1. objektum együtt alkot-e egy nagyobb, szabálytalan együttest vagy különálló gödrök. Az 1. obj. mélysége a felszíntől mérve: 110 cm. Ebből a cölöplyuké 20–50 cm.

2. *objektum*: 60–70 cm-es mélységig folt nem jelentkezett, de néha már egészen sterilnek tűnt a talaj. Itt nem volt annyira vörös, mint a másik objektumnál. A cserepek szórványosan, de folyamatosan jöttek mind a humusból, mind a járósíntnek keresztelt rétegből, mind az alatta húzódó alig kevert, sárgás rétegből. A fenti mélységben a szelvény keleti fala mentén, enyhén agyagos, löszös folt, illetve réteg jelentkezett, amelyik tapasztott falra, illetve padlóra emlékeztetett. A kibontása utáni forma is megerősítette azt a feltételezést, hogy valamilyen építmény része lehetett itt. K felé teljesen szabályos egyenes vonalban záródik; É-i irányban valamivel szabálytalanabb. Oldalai enyhén íveltek. Az objektum legalján 2–5 cm vastag szürke agyagos réteg húzódik. Teljes mélysége a felszíntől mérve 120 cm.

ALMÁSSY KATALIN

212. Nyírtass, Macskálló

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) V

2001. március 9-én Istvánovits Eszter végzett helyszíni szemlét Nyírtasson, ahonnan Jakab Attila régész egye-

temi hallgató jelentett be lelőhelyeket. A Macskálló nevű dűlőrészen egy kiszántott ház szürke foltja is jól látható volt, amelyiknek a környékéről kora vaskorinak tűnő cserepeket gyűjtöttek. A körülmények alapján szükségesnek látszott a leletmentés, amelyet 2002. február 28. és március 6. között végeztünk el a területen (hrszt: 020/6).

A leletmentés során egy 470×480 cm-es, lekerekített négyszög alakú, cölöplyuk nélküli épületet tártunk fel. Betöltésében hamus, égett omladékkupacok. A között viszonylag bőséges leletanyag került elő, amelyikből említést érdemel két áttetsző amforagyöngy és egy hallstatt típusú vaskés. Az objektum fölött a humusz vastagsága 60–70 cm, tehát további leletmentés – legálábbis egy mélyszántásig – nem szükséges.

ALMÁSSY KATALIN

213. Ozora, Ferences kolostor

(Tolna megye) Kö

Ozora község területén 2002. májusában gázvezeték-hálózat árokrendszerének kiásása során több szakasszal áthaladtak a Nagy Emese által 1957-ben részlegesen feltárt ferences kolostor területén.⁹ Az árokszakaszokban jelentkező régészeti jelenségek, falak, rétegek vizsgálatát, felmérését, leletmentését végeztem el. Ennek során az egyik árokban feltehetőleg a kolostor Ny-i zárófalát, és a mellette jelentkező falszakaszt dokumentáltuk. A Petőfi utca előtti árokszakaszban feltehetőleg a templom hajójához tartozó falszakaszt tártuk fel. További árok a kolostor DNy-i részét érintette. Ebben minden valószínűség szerint a kerengő K-i oldalához tartozó falszakaszokat és a DK-i részen lévő padlóteglával burkolt helyiségek részleteit tártuk fel.

VÍZI MÁRTA

214. Ozora, Várkastély

(Tolna megye) Kö, Tő

A várkastély környezete helyreállításának előkészítésére 2002. április eleje és augusztus vége között közel két-hónapos feltárást végeztünk.

Célunk kettős volt. Egyrészt a külső várfalak még ismeretlen részeinek feltárása, másrészt a betöltött vár-árok egykori szintviszonyainak megismerése. Míg az első feladat az álló épület É-i és a K-i homlokzatai előtt már korábban megnyitott kutatóárkok bővítésével illetve mélyítésével látszott megoldhatónak, az árkot – hiszen az ezen a két oldalon már köz- illetve magánterületre esik – D-en illetve Ny-on nyitott kutatóblokkokkal vizsgálhattuk. Ez utóbbiak közé kell sorolnunk a D-i vár-

fal előtti területet átvágó árkot is, melyre elsősorban azért volt szükség, mivel itt érkeznek be a várat ellátó közművek.

A kutatóárkok most vizsgált É-i illetve K-i, a vár területét lezáró kerítésig terjedő szakasza – főleg É-on – már kifejezetten arra a meredek rézsűre esett, amely – mint ezt most ismét igazolhattuk – a várfal (már a török hódoltság elején bekövetkezett) pusztulása után, az annak belső oldalához támaszkodó feltöltés lecsúszásával keletkezett. Az ebből következően elég nehéz körülmények között végzett munka során sikerült meghatároznunk a palotaépület É-i falával közel párhuzamos egykori É-i várfal Ny-i kétharmadát, beleértve az ÉNy-i saroktorony (az itt kialakított újabb kori pince építéskor el nem bontott) maradványait is. E várfal maradványai azonban Ny-ról K felé haladva egyre mélyebben kerültek elő, sőt, a K-i szélső árokban az ÉNy-i torony megtalált falkoronájától mért 250 cm-es mélységben még (már?) nem is mutatkoztak. Ugyanígy a K-i oldalon már korábban nyitott két kutatóárok további jelentős mélyítésével sem került elő semmilyen, esetleg kidőlt-elbontott falra utaló nyom – annak egykori létét ma csak a DK-i torony már korábban meghatározott É-i falindítása igazolja. Emiatt természetesen nincs ismeretünk a feltételezhető ÉK-i saroktoronyról sem.

Hangsúlyozni kell, hogy az utóbb említett árkok alsó részén végig teljes egészében természetes állapotúnak, emberkéz által nem bolygatottnak tűnő illetve tartható sárgalöszben mélyítettünk, azaz azt is állíthatnánk, hogy a fal e részen már nem is kerülhet elő. Ennek a következtetésnek azonban ellentmond az a megfigyelésünk, amelyre az É-i oldal több kutatóárkában nyílt lehetőségünk, itt a kidőlt várfal csonkjára több helyen másodlagosan ráfolyt a sárga lösz, amelyet ugyancsak nem tudtunk elkülöníteni a biztosan (?) bolygatatlan részekről. Ezt a régészeti-stratigráfiai problémát tehát a rendelkezésre álló időben és anyagiakból végül is nem sikerült megoldanunk, annak ellenére, hogy ez a műemléki helyreállítás szempontjából különösen fontos kérdés.

A várfalak kutatásához kapcsolódóan feltártuk még az É-i palotafal előtti terület egy korábban a kutatás számára hozzá nem férhető felső részét is. Itt a hódoltság kori sáncokra vonatkozó megfigyelések mellett sikerült napvilágra hoznunk egy eredetileg 8×6 m-es külső méretű, eredetileg a várfal belső oldalához épített kis, vékony falú kőépület alapozásának D-i részét, nagyobbik É-i része a várfallal egyidőben pusztulhatott el.

A Ny-i és a D-i vár-árkokban nyitott blokkokkal nemcsak az eredeti árokmélységet sikerült tisztáznunk – továbbá a D-i árok szélességét –, hanem fontos adatokat is nyerhettünk a terület hódoltság kori változásairól. Így meghatározhattunk egy, a már részben feltöltött árokba később beásott „új” árkot. Nem kevésbé fontosak azonban az egykori D-i és Ny-i hidak pillérei vonatkozásában nyert adatok.

FELD ISTVÁN – GERELYES IBOLYA – GERE LÁSZLÓ

9 NAGY EMESE: Az ozorai ferences kolostor. *FolArch* XX. (1969) 135–153; NAGY EMESE: Az ozorai ferences kolostor. In: *Ozorai Pipó emlékezete*. 1987.

215. Ófehértő, római katolikus templom

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ú

2002. május 14-én a templom szigetelési munkálatai során emberi csontvázakra bukkantak. A helyszínen megállapítottuk, hogy a templom lábazati szigetelése során ásott mintegy 30–40 cm széles árokban a mai felszín alatt 10–15 centiméternyire másodlagos helyzetben visszadobált sírokra bukkantak. A temetkezések a templom körüli temetőhöz tartoznak, s azokat a templom korábbi bővítési, illetve renoválási munkái során már megbolygatták. Az árkokat már tovább nem bővítik, így a feltárás szükségtelen.

ISTVÁNOVITS ESZTER – ALMÁSSY KATALIN

216. Ópusztaszer, Szermonostor

(Csongrád megye) Kő

A 2002. június 3-tól augusztus 23-ig zajló feltárás eredményei röviden a következők:

A 95/4–95/5–95/6–01/1–93/2–95/2 szelvénytörületén mindenütt elértük és kibontottuk az úgynevezett „fakolostor” helyiségeinek a 4. szintjét. Ez az épület legkorábbi periódusa. Megfigyelhető volt, hogy az ezek szerint immár négyszer megújított É-i szárnynak a helyét is módosították („eltolták”) egyszer az átépítések során: az egyes helyiségek azonban következetesen megőrizhették funkciójukat. A „fakolostor” alatt elértük a tatárjárás előtti, úgynevezett „kőkolostor” udvarának a 2. szintjét a 95/4–93/2. szelvényekben. Ez a már korábban feltárt szelvényekhez hasonló módon itt is erősen kötőrmelékessé szint, aminek ráadásul egy kb. 3×3 m-es területe igen apró vörös márványtörmelékkel van borítva. Ezt a területet három oldalán oszlophelyek sora határolja: valószínű tehát, hogy a '80-as években feltárthoz hasonló kőfaragó (mű)hely állhatott itt is. A munkahelyet fedett fészkerként tudjuk elképzelni. Ez alatt a szint alatt két földbe mélyített műhelygödört tártunk fel. Az egyik (02/17. gödör) 5,5 m×3,5 m-es szabályos, ovális, lépcsőzetes kialakítású gödör, az É-i végén az oldalfalába egy egyszerű földfalú kemence volt kialakítva. Betöltésében igen sok hamut figyeltünk meg, funkciója azonban sajnos nem derült ki. A másik (02/28. gödör) jóval kisebb, erősen átégett oldalfalak és vastag hamubetöltés jellemezte. Alakja és egyéb jellemzői alapján ércpörkölt gödörnek tartható. E műhelygödörök érdekessége az a tény, hogy az 1993-ban feltárt harangöntő gödör közelében kerültek elő, tehát szemmel láthatóan a tatárjárás előtti „kőkolostor” udvarának a közepén volt egy, a tűzveszélyes tevékenységek számára használt műhelykörzet. További érdekességnek számít a „fakolostor” maradványait vágó, 14. század végi 15. századi, szokatlanul mély terménytároló gödrök sora. Egy sorozat legalább 2,5 m mély, szabályosan kialakított ilyen gödröt tártunk fel gazdag leletanyaggal, melyek a késő középkori mezőváros lakóit szolgálhatták.

VÁLYI KATALIN

217. Ölbő, 1. kútvezeték

(Vas megye) Ó, Rő, Kő

2002. augusztus 21–28. között lezajlott az ölbői 1. kútvezeték megelőző régészeti feltárása. A tervezett nyomvonal több helyen is érintett őskori, római és középkori objektumokat, melyek közül kettő kemence volt. A leletanyag túlnyomó részt középkori (11. és 14–15. századi) kerámia volt, kevés tegula és állatcsont került még elő.

KISS PÉTER

218. Paks, Dunakömlőd, dögkút

(Tolna megye) Rő

2002. március 27-én lakossági bejelentés érkezett a Városi Múzeumba, hogy Dunakömlődön, a sportpálya irányából a faluból kivezető földesút jobb oldalán, az út mellett húzódó patak mentén, az utolsó házaktól 3–400 m-re, a fenyves előtt, az esőtől megmosott mélyszántásban római cserepeket, terra sigillatát, szövőszéknehezéket és vastárgyat találtak. A hely Dunakömlődtől Ny-ra, a Vörösmalmi-árok É-i oldalán, mély és száraz szántásban fekszik, a fenyveserdő és egy kis erdősáv között, amely a dögkutat is magában rejt. Néhány évtizede a kb. 100×150 m nagyságú terület közepén egy sávban még szőlő húzódott, valószínűleg ehhez tartozott a lelőhelyen ma is álló kis ház. Leleteket kb. a 110–420 m szintvonalak között találni, ameddig a domb meredebben emelkedni nem kezd. A ház és az erdősáv között több a lelet, bár a ház és a fenyves közt is található igen szórványosan. A lelőhely központja az erdősáv szélelétől 5–10 m-re, a dögkút vonalában található kb. 5×5 m nagyságú építési törmelék-sűrűsödés, ahol (peremes) téglá- és kötőrmelék mellett egy valószínűleg párkányhoz tartozó, párhuzamos, ferde kannelúrákkal díszített, kb. 25 cm-es mészkőtöredéket is találtunk. Ennek környékén, főleg tőle D-re, e rész DNy-i részében több hamus és egy vörös foltból gyűjtöttük a kevés, jellegtelen és nem túl rangos, 3–4. századi kerámiát.

Az erdősávtól D-re, az elgereblyézett veteményeskertben, valamint a dűlőúttól D-re alig, Ny-ra pedig az elsimított szántásban már nem találtunk leletet. Feltehetően csak egy magányos római kőépülettel és a hozzá tartozó egyéb építményekkel számolhatunk itt.

K. NÉMETH ANDRÁS

219. Paks, Dunakömlőd, Lussonium castellum

(Tolna megye) Rő, Kő

A 2002. július 1. és 31. között zajló ásatás az előző évi ásatás szelvényeinek a tisztításával és a részben visszatöltött, de még további feltárást igénylő szelvények és szelvényrészek ismételt kibontásával kezdődött.

Az erőd É-D-i főútjának Ny-i oldalán már a korábbi években kirajzolódott egy korai faszerkezetű, és egy későbbi kő építésű barakk, amelynek az ásatási évben sikerült a fontosabb szerkezeti sajátosságait meghatározni. Egy metszetben sikerült a 10/11 szelvény Ny-i, már

az omladékos partoldalba eső részén megtalálni a barakképület Ny-i zárófálát, a 10/13 szelvényben pedig a K-i főfalát. Eszerint az É-D irányban húzódó kőépület K-i helyiségsora 7,5 m, Ny-i helyiségsora pedig 4,7 m széles volt. A helyiségek É-D irányú kiterjedése változó volt, a tárgyévben É-on talált, eddigi utolsó keresztfal 3,8 m széles helyiségeket határolt. Ettől délebbre a tavalyi ásás egy 1 m, valamint egy legalább 4 m széles helyiséget hozott napvilágra. A barakképület falai száraz kőalapozásúak voltak, és a helyenként megmaradt habarcsos maradványok alapján felmenő falai kőből készültek. A barakképülethez nyitott porticus csatlakozott az út mentén a K-i oldalon, amelynek a korábbi évek eredményei alapján a korai periódusban ázott cölöplyukai és faoszlopai voltak. Biztosra vehető, hogy a kőépülethez is porticus tartozott, ennek a nyomait azonban – mivel azok a fensíkra való feljárást biztosító nyomsáv alatt helyezkednek el, nem lehetett vizsgálni. Megástuk viszont ezt a területet a 10/13 szelvény egy részében olyan mértékben, amennyire ezt a sávot meg lehetett közelíteni. A rendkívüli szárazságban és hőségben az évek óta közlekedésre használt kemény részen a porticus területének egy sávját sikerült feltárni. Kirajzolódott annak járósíntje, amelynek D-i részére a késő római őrtorony törmeléke omlott rá, de ugyanitt sikerült a barakképület K-i falát is feltárni egy ajtónyílással, amely a jelenleg legészakibbként ismert helyiségébe vezetett.

Előkerült annak a késő római épületnek az újabb falszakasza is, amelyet a megelőző évben sikerült találni. Ennek falába tegulákat is raktak, ami a korszakra jellemző rétegesen váltott falrakásra enged következtetni még akkor is, ha a megmaradt részek a fal legalsó szakaszából valók.

A barakk jelenlegi ÉNy-i sarkában folytatódott az előző évben megkezdett munka a korai rétegekben. A tavalyi terrazzós felülettől É-ra több korai réteg vágta egymást, és az egyikben, amelyik egy korai gödör volt, az égett hamus rétegben számos igen jó minőségű, részben kiegészíthető 1. századi (Claudius–Vespasianus-kor) terra sigillata, házi kerámia, és ugyancsak e korból származó üvegedény darabjai kerültek elő.

A munkába vett terület felső rétegei meglehetősen bolygatottak voltak, mivel Ny-i szélén húzódott a Bottyánsánc, amelynek megszűnésével gerendamaradványaiából kirajzolódott Bottyán generális sáncának szerkezete. Köszönhető ez Nováki Gyula több napos munkájának, aki az erre vonatkozó rajzokat, dokumentációt is elkészítette. Kissé keletebbre egy nagy, teknőszerű mélyedés rajzolódott ki a metszetekben, amely az alján húzódó újkori téglatörmelék alapján ugyancsak erre az időszakra keltezhető.

VISY ZSOLT

220. Paks, Dunakömlőd, Vörösmalmi-árok
(Tolna megye) Ő, LT
2002. április 23-án terepbejárást végeztem a nevezett

területen. A földesutat É-ról szegélyező akácerdősávot elhagyva, az út és az erdő között fekvő 20–30 m széles szántóföldcsávban kb. 500 m hosszan őskori és kelta cserepeket gyűjtöttünk, a leletek a szántott sáv É felé fordulása után kb. 100 m-rel szűnnek meg. A földesút és a patak közti részen a sűrű vetés miatt nem kutathattunk, bár a lelőhely bizonyosan innen kezdődik. A dűlőút menti földesúton tovább haladva, az előző lelőhelytől egy erdősávval elválasztott ÉNy–DK irányú földnyelv főleg Ny–Dny-i részén a száraz szántásban újra őskori cserepeket találtunk eltérő sűrűségben. A lelőhely a patak-
kal (ma részben a rajta kialakított halastóval) párhuzamos és a tó feletti erdősávig, egészen a 130 m-es szintvonalig felhúzódik. A leletsűrűsödés K-ról Ny-i irányba, a tó felé nő. Az előző lelőhelyhez való közeli fekvése miatt felmerülhet a két lelőhely összetartozása is.

Áttérve a patak DDNy-i oldalára, a Vörös-malmi alsó, hosszabb halastó Dny-i oldalán haladtunk tovább. A középső tó Dny-i oldalán, a meredek domboldalon fekvő erdősáv sarkától kezdődően kb. 50 m hosszan és a párhuzamosan fekvő kukoricatarló miatt csak egy kb. 20 m széles sávban gyűjtöttünk igen elszórt és jellegtelen őskori kerámiát. Feltehető, hogy a lelőhely jó része az erdőben található, ezért csak a szélét találtuk meg a szántásban.

Továbbhaladva a tavak feletti erdősáv mentén, a Vörösmalmi-árok és a D-ről belefolyó csatorna szögletében fekvő domb oldalában ismét őskori cserepeket és állatcsontokat találtunk. A dombtető és a csatorna közötti távolság alsó felét lucerna foglalta el, így csak azt tudtuk megállapítani, hogy a lelőhely DDK-i irányban kb. 300 m hosszan elhúzódik, KÉK-i határát éppen az említett kukoricasáv miatt nem tisztázhattuk. Nem lehetetlen, hogy jobb megfigyelési körülmények között kiderül az előző lelőhellyel való összetartozása.

K. NÉMETH ANDRÁS

221. Paks, Gyapa, Templomdomb (Tolna megye) Kő

2002. március 12-én terepbejárást végeztem a területen. A kápolnától kicsit északabbra a pusztáról Dny felé dűlőútban folytatódó kis út vezet ki, amelyről a települést kb. 500 m-re elhagyva jobbra (ÉNy felé) kanyarodhatunk, az erdővel párhuzamos, ÉNy–DK irányú földesútra.

Az út nyomvonalában, a kanyartól kb. 50 m-re rengeteg, igen apró téglá-, kő- és habarcs-törmelék található. Az úttól DDNy felé, az úttal párhuzamos, a környéket uraló dombvonulat legdélebbi nyúlványán fekszik a törmelék központja; itt igen kevés embercsont-töredéket és némi középkori cserepet is találtunk a lucernatarlóban kb. 40 m hosszan. A területet a középkori Gyapa forrásokból is ismert templomával azonosíthatjuk.

A templom feltárásától ÉNy felé, kb. 20 m széles leletmentes mélyedéssel elválasztva, a következő, messziről is jól látható kiemelkedésen ismét építési törmeléket találtunk, de embercsont nélkül, viszont több kerámiá-

val. A mázas kályhacsempe-töredék és a tál alakú kályhaszem-töredékek valamilyen igényesebb lakóépületet sejtetnek (plébánia? udvarház? a forrásból ismert offciális lakóhelye?).

A két épület az egykori falu DNY-i részén feküdt a felszíni nyomok alapján, tőlük Ny-ra már nem találunk leleteket. A lelőhely ÉÉK-i széle nagyjából a földesutat keresztező távvezetéknek az úttól É-ra eső 2. és 3. oszlopa közt található, K-en pedig a hármasház csoport mögötti, majdnem sík területig nyúlik. A középkori település területén nem egységes sűrűségben található a leletanyag. A leleteket tartalmazó enyhe kiemelkedéseket helyenként igen nagy leletmentes területek választják el. A száraz talajban nehéz volt a meglehetősen elszórt cserepek felismerése. A pusztáról kivezető út DDNY-i oldalán kb. 50 m széles boronált sávban nem fordult elő lelet.

Munkatárs: Tenkei Zsuzsanna

K. NÉMETH ANDRÁS

222. Pannonhalma, Böröcki-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) B, Ró, A

Tudomásunkra jutott, hogy a Pándzsán létesített halastavak tulajdonosa vállalkozását bővíteni kívánja a 82. főút felé. Adattári adataink szerint a bővítésre, beépítésre szánt terület DNY-i sarkában álló ház (hrs: 0200) előtt az út korszerűsítése során 1959-ben avar kori sírok kerültek elő (RA 233-68, 234-68, Uzsoki András), az ÉK felé szomszédos telken Figler András észlelt őskori településnyomokat. Ezért a veszélyeztetetté váló területen helyszíni szemlét tartottunk 2002. október 24-én.

Az országúttól K felé lejtő domboldalon (Hrs: 0199) felső része még az avar temető területéhez tartozik (a temető valószínűleg átnyúlik a Külterület 4. sz. magányos háztól D-re lévő konyhakertbe is, egészen a Packalló felől a Pándzsába futó patakmeder mélyedéséig). Mivel a ház építései 1922-ben sírokon kívül „kemencét” is találtak, valószínű, hogy az erózió által is érintett dombtetőn is számolni kell őskori településsel. A domboldalon mindenütt észleltünk őskori (bronzkori) edény-töredékeket, népvándorlás kori-kora középkori cserepeket (köztük vonalköteg- és hullámvonalköteg díszítésű, illetve későbbi, úgynevezett „sarkantyús” peremdarabot), újkori mázas keámiát, kő- és tapasztásdarabokat. Már a lejtő alján, a telek középtáján kisebb domb emelkedik ki, ezen nagy kődarabok, római kori imbrex töredékek találhatók, őskori kerámiával együtt. É felé haladva a leletek gyűrűnek.

Munkatárs: Rittli Jenő gyűjteménykezelő.

TOMKA PÉTER

223. Pákozd, Pákozdvár

(Fejér megye) B

A pákozdvári bronzkori erődített telepet Marosi Arnold 1930-ban ismertette, az ott végzett ásatásának eredmé-

nyeivel együtt (a vár vázlatos térképével).¹⁰ 1952-ben Nováki Gyula Marosi említett közleményei alapján ismertette a várat.¹¹ A leletek a bronzkor második felébe sorolják a telepet. Újabb kutatás, vagy ásatás azóta nem történt a lelőhelyen.

2002-ben a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Székesfehérvári Regionális Irodája részéről Kulcsár Mihály bízott meg bennünket a Pákozdvár részletes felmérésével. A terepmunkákat szeptember és október hónapban végeztük el, összesen 5 nap alatt.

A vár Pákozd határának ÉK-i szélére esik, de megközelítése Sukoró felől rövidebb utat jelent. Pákozd központjától, a templomtól ÉK-re 4,7 km-re, Sukoró református templomától ÉNy-ra 2,5 km-re, a Velencei-hegység központi részének Ny-i szélén van, az Angelika-forrástól Ny-ra 500 méterre. A forrástól piros kockával jelzett turistaút vezet a vár K-i, külső sánca mellé. A vár területére nem vezet be jelzett út. DK-i és D-i széle alatt húzódik az Angelika-forrástól kiinduló Bodza-völgy.

A vár területét áttekinthetetlen, sűrű, tuskós-bozotos erdő fedi, ami nagyban megnehezítette benne a haladást. Néhány kisebb részletébe az áthatolhatatlan és áttekinthetetlen bokros erdő miatt nem lehetett bemenni, ennek ellenére a sáncokat és az őskori telep szélét jelentő heggyeremeket valamennyi helyen, a belső területeknek pedig a legnagyobb részét sikerült felmérni.

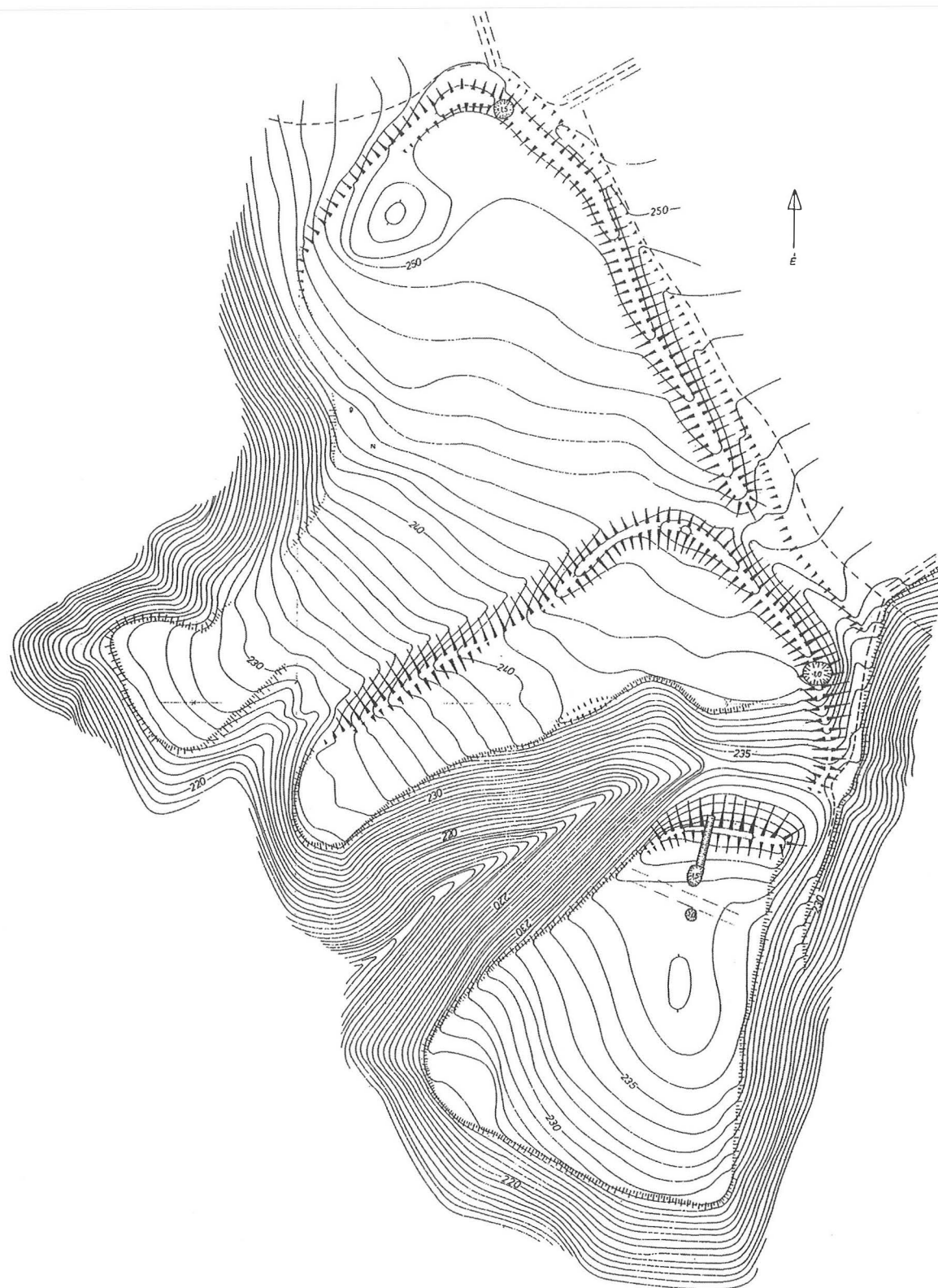
A vár három, sorban egymás mellett, jól elkülönülő részre oszlik. Mindháromnak különböző az alakja, a természeti adottságokhoz igazodva. A DNY-i, Ny-i oldalon mindhármát a hosszan lefutó meredek hegyoldal védte, ezeken az oldalakon mesterséges erődítésnek nincs nyoma a felszínen. A belső terület mindháromnál DNY irányába enyhén lejt.

A terület D-i végében van a legbelső várrész. DNY irányába lejtő, kiugró széles hegynyúlvány, vége felé kiszélesedik. Három oldalról meredek hegyoldal határolja, K felől a Bodza-völgy, ÉNy felől mély, természetes eredetű völgy húzódik fel az É-i vége alá. A természetes heggyerem körbefut, csak az É-i végét védte magas sánccal. A sánc hossza 55, belső magassága 1–1,5 m, külső oldala a természetes, rövid meredek oldalon folytatódik. Ezt a sáncot vágta át Marosi Arnold, a kutatóárok ma is nyitva áll, hossza 19, beomlott szélessége 2,5, mélysége 1 m körüli. A kutatóárok D-i végéhez egy nagy gödör csatlakozik, valószínűleg ez is az ásatás maradványa. Tovább, néhány méterre még egy gödör mutatkozik. E várrész hossza 135, legnagyobb szélessége 120 m.

A következő, középső várrész az előzőtől ÉNy-ra fekszik, a kettőt a már említett mély, természetes eredetű, 55–70 m szélességű völgy választja el. Ez a várrész egy DNY felől emelkedő rövid bemélyedéshez iga-

10 ArchÉrt 1930, 53–73, 280–281.; Székesfehérvári Szemle 1932, 47–48.

11 ArchÉrt 1952, 3–19.

0 50 100 m
1:500

PÁKOZD - PÁKOZDVÁR

Felvétele: Navák Gyula és Teret György 2002. szept.-okt.
Szerkesztette: Navák Gyula
Rajzolta: Navák György

zodva aránylag keskeny, hosszúkás alakú. ÉNy-i oldalán sánc fut végig, amely a K-i oldalon lekanyarodik a fentebb ismertetett belső vár sánca alá. A sánc magassága a legmagasabb részen 2 m körüli, külső árok csak a K-i oldalon van. A K-i oldalon egy nagy gödör mélyed a sáncba. E középső várrész hossza 190, legnagyobb szélessége 55 m.

A harmadik, legnagyobb várrész É-ra, ÉNy-ra csatlakozik az előzőhöz. Dél és DK felől külön védvonala nincs, itt a középső várrész hosszú sánca zárja le, Ny felől pedig az erősen hullámzó vonalú, természetes hegyperem határolja. É-i és K-i oldalát azonban a fennsík felől hosszan elnyúló sánc védi. A sánc magassága a belső oldalon 1–1,5 m, a külső oldalon 2–2,5 m, kívül széles árok kíséri. A sánc az ÉNy-i oldalon fokozatosan átmegy mesterségesen levágott perembe, majd a meredek hegyoldal fölé érve megszűnik. E külső várrész hossza 260, legnagyobb szélessége 185 m.

A várrészek alapterületét a sáncok és hegyperemek által behatárolt részek jelentik, a középső nagy völgy és a sáncok külső árka nélkül. A legbelső várrész 1,07, a középső várrész 0,81, a külső nagy várrész 2,44 ha, a lakható terület összesen 4,32 ha. (Az illusztrációt lásd a 253. oldalon!)

NOVÁKI GYULA – TEREI GYÖRGY

224. Pálfa határa

(Tolna megye) Á, Kő

2002. április 4-én célzott terepbejárást végeztünk Tolna megye több pontján, elsősorban szóbeli információk révén ismert, elpusztult középkori templomhelyek azonosítása céljából.

Bika-rét: A közvetlenül a Sió Ny-i partján fekvő ÉNy-DK irányú dombhát D-i végére jelölt lelőhelyen nem találtunk leletanyagot a helyenként bokán felül érő sűrű búzavetésben. Azonban innen ÉNy-ra, a Sió kis kanyarjának szögletében fekvő kisebb kiemelkedésen, és tőle D-re kb. 300 m hosszan elszórtan kevés, főleg Árpád-kori kerámiát figyeltünk meg. A lelőhely az Ódor János Gábor által a Sió partján korábban azonosított, Simontornya és Pálfa közigazgatási határa által kettévágott Árpád-kori település D-i részével azonos; leleteket nem gyűjtöttünk, a lelőhely kiterjedését az itt igen sűrű és magas búza miatt nem állapíthattuk meg.

Téglás-dűlő: A község É-i háziorától kb. 1,5 km-re ÉNy-ra, a Simontornyára vezető földesút K-i oldalán, az ÉNy-DK irányú dombvonulat legmagasabb kiemelkedésén megtaláltuk az általunk az apori ágostonos kanonok-rendi prépostság helyével azonosított középkori templomhelyet. A dombtetőn létesített háromszögletes pont a rendkívüli módon szétszántott templomépület D-i részére épült. A mélyszántás következtében téglás-köves-habarcsos törmelékes sávként kirajzolódott a templom alaprajzának egy részlete is. A templomhelytől D-re további törmelék-csoportosulásokat figyeltünk

meg, feltehetően a kolostorépület maradványaként. Embercsontokat főleg a templom körül, annak K-i és D-i oldalán figyeltünk meg. Az épület a késő középkori falu ÉÉK-i részén feküdt, kerámia D felé nagyjából a 100 m-es szintvonal pereméig gyűjthető, kb. 500 m hosszan. A lelőhelytől K-re feltehetően kiszáradt patakmeder húzódik, ennek mentén, íves alakban kb. 300 m hosszan igen elszórtan szürke foltokból jellegzetes Árpád-kori kerámiát gyűjtöttünk.¹²

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

225. Pápa, 83-as elkerülő út

(Veszprém megye) Ű

2002. június 11-én lejárta az előzetesen 30–60 cm mélységig lehumuszt munkaterületet, a nagyacsádi úttól a Sárvár felé vezető útelágazásnál lévő körforgalmi csomópontig.

A területen sem Börömlő pusztánál (MRT 4. k. 61/22 lh.), sem máshol semmiféle régészeti jelenséget vagy leletanyagot nem találtunk. A lehumuszt terület egy részén kavicsos, máshol sárga agyagos, vagy sötétbarna kiszáradt iszapos-mocsaras altalaj jelentkezett. A Tapolca-pataktól kissé É-ra, az épülő úttól K-re lévő malom magasságában, a munkaterület K-i szélén egy újkori (18–19. századi) határkövet találtam, N 69 jelzéssel, a pápai Esterházy Károly Kastélymúzeumba szállítottam.

RAINER PÁL

226. Petőfiszállás, Galambos-éri csatorna

(Bács-Kiskun megye) Á

Az M5 autópálya 232. lelőhelyén befejeztük az 1999-ben elkezdett feltárást. A vizenyős területen az ásatás elvégzését a csatorna kiszáradása tette lehetővé. A feltárás során az Árpád-kori település állattartó részének újabb részlete, karámok, kerítőárkok, valamint gödrök kerültek felszínre. A feltárt objektumokból gyér leletanyag (edénytöredékek, állatsontok) került elő.

SOMOGYVÁRI ÁGNES

227. Petrivente, Újkúti-dűlő

(Zala megye) U, R

A Dunántúl újkőkori kutatásának egyik legfontosabb lelőhelyén (78. sz.), melyet a tervezett M7-es autópálya nyomvonala szel át K-Ny-i irányban, 2002. április 15. és október 4. között végeztük a feltárást.

Ebben az évben a dombtetőtől Ny-ra eső szakaszt vizsgáltuk át. Itt az objektumok már ritkábban jelentkeztek és a terület Ny-i végénél egy belső, vizenyős medernél meg is szűntek, de a nyugatabbra emelkedő újabb

12 K. NÉMETH A. – ÓDOR J. G.: Apor és Töl. Hol feküdtek Tolna megye középkori ágostonos kanonok-kolostorai? KÚT II/2 (2003) 28–42.

domblejtőn néhány dunántúli vonaldíszes kultúra objektumot még találtunk. Az ez évi feltárás legfontosabb eredménye az, hogy sikerült tisztázni a Sopot kultúrába tartozó erődítés árkainak Ny-i vonulatát. A kettős árokrendszer tovább húzódott K-ről Ny-i irányba és a DNy-i részen, ahol egy újabb kaput találtunk, még egy kisebb árokkal erősítették meg ezt a szakaszt. Az erődítés Ny-i vége valamivel enyhébb ívvel folytatódik É felé, mint a DK-i. Az árok mintegy 460 m átmérőjű területet fognak körül. Az árok külső és belső részén is kerültek elő objektumok, ezek legnagyobb része a dunántúli vonaldíszes kultúra keszthelyi csoportjába, a Sopot kultúrába tartozik, de az ásatási terület Ny-i végénél egy kisebb csoportban több kemence és gödör a rézkori Furchenstich kerámia kultúrájának időszakát képviseli. Az ezekből előkerült leletekből a jellegzetes kerámián kívül két pintadéra méltó említésre. A teljesen feltárt terület nagysága 40 000 m², az objektumok száma pedig 1474.

Konzulens: dr. Kalicz Nándor. Munkatársak: Fekete Csanád, Kreiter Attila és Kreiter Eszter.

HORVÁTH LÁSZLÓ

228. Pécs, Püspökvár, Északi kert

(Baranya megye) Kö

2002. október 15. és november 11. között régészeti megfigyelést végeztünk a román kori torony szigetelési munkáit kísérve. A torony É-i és Ny-i fala mentén egy a mai visszatöltés szintjétől számítva 3,5 illetve 1,5 m mély árkot ástak ki.

Először a feltárt és visszatöltött földréteget bontották ki. A visszatöltés rétegei alatt egy bolygatatlan agyagréteg kezdődött mind az É-i, mind a Ny-i oldalon. A Ny-i oldalon a visszatöltés kiásása után szépen kirajzolódott a bolygatatlan talajig leásott egykori kutatóárkok aljának a szintje.

A bolygatatlan agyagrétegekbe – egy 40–50 cm széles padka meghagyásával – egy 70 cm széles árkot mélyítettek a falak mentén. A lenyesett felszín mindenütt tiszta agyagréteget mutatott, kivéve az É-i oldalon. Itt a Ny-i saroktól 250 cm távolságra, egy a fallal párhuzamos hossz tengelyű 160×100 cm tengelyméretű, az É-i oldalán ívelt szegélyű, a D-i oldalán a fal által határolt, laza humuszos töltés foltja jelentkezett. Az árok mélyítése során ezen a helyen cserép- és téglatöredékek kerültek elő. Az árok mélyítésekor a laza töltésnél az árok vonalát kidúcolták.

A gödörben lévő töltés kiszedésével újabb cseréptöredékek, kevés téglatörmelék, állatcsont került elő, és egy mázatlan kályhacsempe töredéke is.

G. SÁNDOR MÁRIA – GERŐ GYÖZŐ

229. Pécs, Vasas, Kopasz Óvár

(Baranya megye) B?, V?

2002. április 2-án Dénes József a Kopasz Óvár-hegyet járta be, Böszörményi Krisztina (Duna-Dráva Nemzeti

Park) és Havas László geológus (Környezetvédelmi Minisztérium) társaságában. Dénes megállapította, hogy a hegyen többrészes őskori földvár sáncai vannak. A lelőhely nevét a Baranya megye földrajzi nevei c. könyv említi (I. 777, 134/2643).

A földvárát június 19-én Virágos Gáborral (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Pécsi Regionális Iroda) jártam be. Ennek alapján terveztem meg a felmérését, amelyre augusztusban került sor, kétnapi terepmunkával, feleségem és Virágos Gábor segítségével.

A Kopasz Óvár nevű hegy a Pécs város határának ÉK-i szélén lévő Vasas nevű település É-i végétől Ny-ra, kb. 500 m-re emelkedik. A Vasastól Ny-ra eső nagy, többnyire erdős fennsík É-i végében ÉNy-ra kiugró széles hegytetőt képez. ÉK, É és Ny felől meredek hegyoldal övezi, D és DK irányban azonban a közel azonos magasságban elterülő fennsíkkal függ össze. Ennek megfelelően a sáncok elsősorban a fennsík felőli támadás ellen épültek.

A földvár kétrészes. A hegy ÉK-i végén van a belső vár. DK felől nagy ívben, félkör alakban sánc fogja át, ennek folytatásában az ÉNy-i és É-i oldalon csak a hegytető természetes pereme jelzi a belső vár szélét. A sánc külső magassága 1–2 m, külső ároknak csak gyenge nyoma van néhol. Belső magassága 1 m körüli, de az É-i oldalig lejtő végének magassága 2 m.

A külső vár sánca DK felé, a belső várnál jóval nagyobb területet fog át. Külső árok nincs, a sánc külső magassága 2 m körüli, belső magassága ennél kevesebb. Ez a külső sánc a DNy-i oldalon, a hegy vége felé terasz alakjában, egyre elmosódottabbá válik, 20–30 m hosszan csak sejteni lehet a vonalát. Az ÉNy-i oldalon teraszszerűen látható ismét, amely röviden átkanyarodik az É-i oldalra. A DNy-i oldalon egy helyen kb. 12 m hosszan megszakad a sánc, itt egy bemélyedés esetleg az őskori kapu maradványa.

Az egész területet erdő fedi, vastag avarral, helyenként sűrű aljnövényzettel, de elég jól áttekinthető. A belső vár hossza 85, szélessége 65. A teljes földvár hossza 218, szélessége 120 m, területe 1,77 ha.

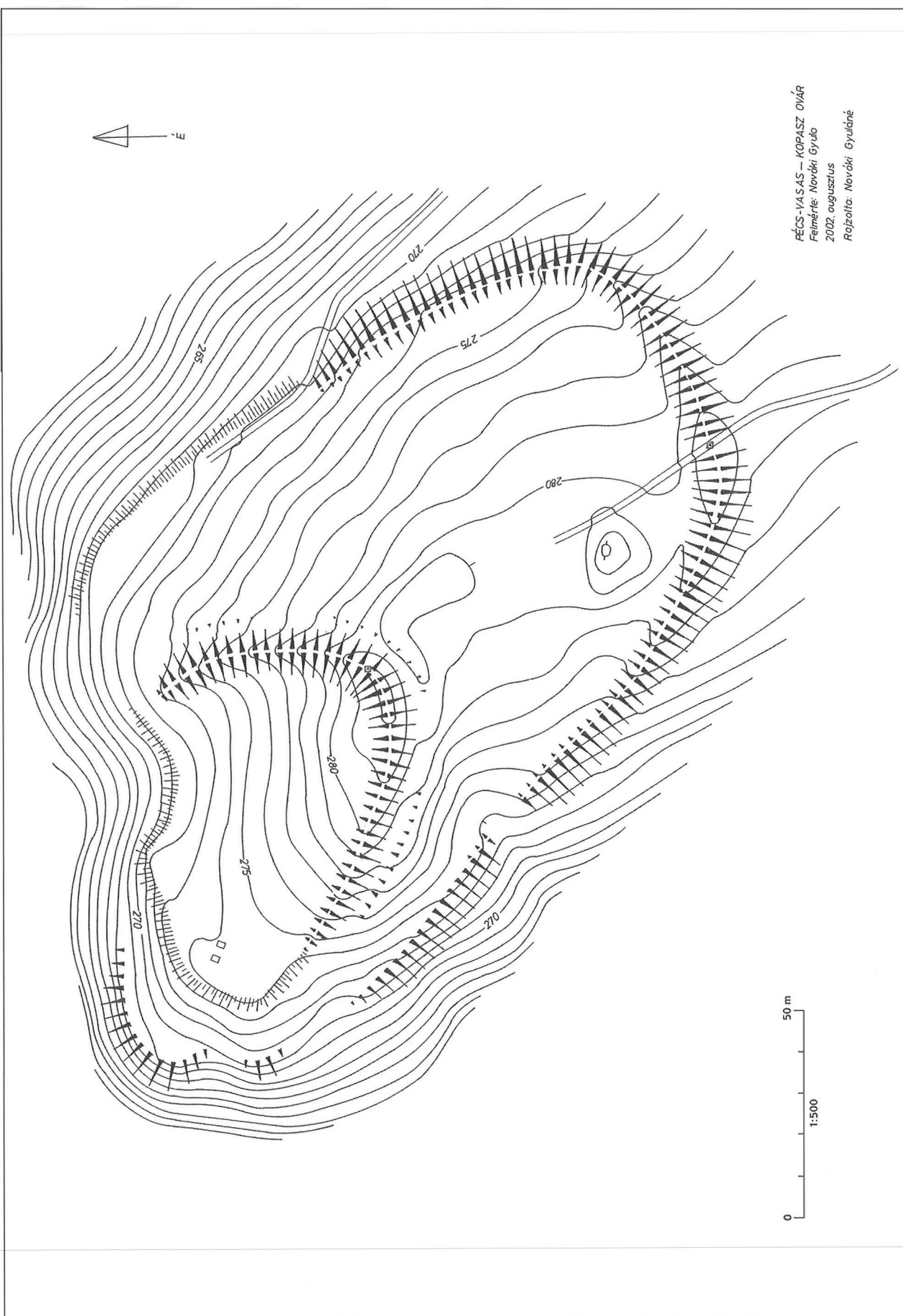
A belső vár ÉNy-i végében ellaposodó területen elektromos távvezeték magas vasoszlopa áll, két beton-aljazaton. A belső és a külső sáncon egy-egy mérési kő van. Bolygatásnak nincs nyoma. Néhány apró, jellegetlen őskori cserepet találtunk. Legvalószínűbb, hogy a földvár késő bronzkori, vagy kora vaskori. (Az illusztrációt lásd a 256. oldalon!)

NOVÁKI GYULA

230. Polgár, Bosnyákdomb

(Hajdú-Bihar megye) U

A Bosnyákdomb Polgár városától DNy-ra mintegy 5 km-re található az egykori Király-ér partján. A lelőhely az ÉNy–DK-i irányú, a partszakaszon hosszan elnyúló horizontális településből, illetve a Ny-i részén emelkedő kisebb dombból áll. Kiterjedése a felszíni leletek alap-

ján 2–3 ha-ra tehető. A régészeti kutatásokban korábban ismeretlen lelőhelyről van szó, felfedezésére az 1990-es években került sor az M3-as autópálya építését megelőző terepbejárásokon. A halmot az Upper Tisza Project résztvevői is regisztrálták. Az előzetes topográfiai kutatások szerint leletanyaga a korai/klasszikus tiszai kultúra időszakára tehető az igen intenzíven jelentkező patics-és kerámianyomok alapján.

A cél a Bosnyákdomb intenzív felszíni kutatása volt interdiszciplináris, nem roncsoló módszerekkel. Az elsődleges geodéziai, térképészeti felmérések után magnetométeres méréseket és rétegtisztázó fúrássorozatokat szeretnénk volna elvégezni, valamint légi fényképeket készítettünk volna a lelőhelyről különböző időpontokban.

A rendelkezésünkre bocsátott pályázati összeg (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma: 1 800 e Ft) azonban csak a magnetométeres vizsgálatokat (Tanagra Kft.), illetve a régészeti jellegű információk egységes kezelésére és értékelésére alkalmas rendszer kidolgozását tette lehetővé (saját forrás). Ez utóbbi térinformatikai rendszer a későbbi, reményeink szerint további pályázati forrásokból megvalósuló teljes felmérések adatainak kezelésében fog segítséget nyújtani.

A magnetométeres mérések legfontosabb eredménye, hogy korábbi sejtésünk beigazolódott, azaz az újkőkori tell-települést egy mintegy 100 m kiterjedésű árok veszi körbe. Ez az árok szokatlan módon DNy-i oldalával az egykori folyópartra, a mai érpartra támaszkodik, azaz erősítési- védelmi funkciója immáron nem egyértelmű, felvethető esetleges kultikus szerepe.

Már ezen kutatási eredmények alapján is fontosnak ítéljük eredeti pályázati célunk teljesítését: a polgár-csőszalmi kőkori település szűkebb mikroregionális vizsgálataihoz az egykorú szomszédos települések rendszerének – Újtikos-Tikosdomb, Polgár-Pródi-halom, Polgár-Bosnyákdomb – rekonstrukcióját. Utóbbi, kutatásunk céljával kiválasztott település érdekessége, hogy tell-kezdeménynek tűnik a felszínen megfigyelhető domborulatok alapján. A magnetométeres vizsgálatokkal megfigyelt árok nem egyedi jelenség – az örvendetesen szaporodó, egyelőre közöletlen alföldi légi régészeti adatok is azt bizonyítják, hogy telljeink többségét árok, vagy árokrendszer övezte, melyek nagy biztonsággal, roncsolásmentesen csak ezen interdiszciplináris módszerek használatával mutathatók ki. A tiszai kultúra dél-alföldi tömbjével mutat kapcsolatokat a többi, hasonló korú, már kutatott lelőhely: Kisköre-Gát, Tiszakeszi-Szóda-domb, Szolnok-Tűzköves. A tiszai kultúra korai/klasszikus fázisába sorolható leletanyag került elő Polgár-Csőszhalom telljének alsó rétegében, valamint a hozzá kapcsolódó horizontális településen is.

Az eddig elvégzett kutatások alapján is már felvethető a lelőhely védetté nyilvánításának indokoltsága. A Bosnyákdomb egyelőre jó állapotban van, bár a felszíni leletanyag mennyisége intenzív mezőgazdasági tevékenységre utal. A Csősz-halom mellett ez az egyetlen eddig ismert olyan település, mely érintetlenül tartal-

mazza a réteges és horizontális megtelepedés együttesét egy adott korszakon belül.

RACZKY PÁL

231. Polgár, Csőszhalom-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) U, V, Sza

2002 augusztusától októberéig folytattuk az 1995-ben elkezdett késő neolit telep (M3-6. lh.) feltárását. Ez évben megközelítőleg 1600 m²-en nagyméretű késő neolit agyaggyerőgödörket, további sírokat, valamint újabb három cölöpszerkezetes ház nyomait tártuk fel.

Napvilágra került egy vaskori kút is, melynek fabélelését sikerült dokumentálnunk. A kútból több ép edény is előkerült.

Szarmata méhkas alakú gödörök és egy füstölő mellett egy szarmata kút részletét is feltártuk, melyben jól megfigyelhető volt a kút vesszőfonatos bélelése.

Az előkerült leletanyag a debreceni Déri Múzeum gondozásában lévő polgári régészeti bázisra került.

Az ásatáson részt vett Anders Alexandra (MTA-ELTE Interdiszciplináris régészettudományi kutatócsoport), Nagy Emese Gyöngyvér (Déri Múzeum), Szabó Gábor (ELTE BTK Régészettudományi intézet) régészek, Bényei Zsolt technikus (Déri Múzeum), valamint az ELTE BTK Régészettudományi intézet hallgatói.

RACZKY PÁL

232. Polgár, Ferenci-hát

(Hajdú-Bihar megye) U, R, B

A terepbejárási adatokból ismert lelőhely (M3-31. lh.) megelőző feltárása az M3-as autópálya és a 35. sz. főút csomópont-rendszerének kialakítása miatt vált szükségessé. A 2001. június és 2002. szeptember között végzett munkát a Nemzeti Autópálya Rt. finanszírozta. A feltárt terület nagysága 4 ha, mely a teljes lelőhelynek megközelítőleg 20%-a.

A 2001–2002. évi ásatási szezonban a felső humuszréteg eltávolítása után 905 régészeti értékkel bíró objektumot észleltünk, melyekhez 1314 stratigráfiai egységet rendeltünk. A lelőhelyen kizárólag őskori megtelepedés nyomait észleltük: a feltárt objektumok 80%-a az újkőkori középső szakaszába, megközelítőleg 10%-a a bronzkorba sorolható, míg a fennmaradt objektumok pontosabb korszakmeghatározás nélkül köthetők az őskorhoz.

A *Szatmár II időszak* feltárt objektumai a korszakra jellemző laza településszerkezetről tanúskodnak: a nagyméretű agyagkitermelő, majd szemetesgödörök egymástól 15–25 m távolságra helyezkednek el. Belőlük gazdag kerámia- és kőeszköztárhely került elő. A korszakhoz három temetkezés köthető. Az egyiket szokatlanul gazdag mellékletekkel látták el: hét edény és egy kis kentaurosztatár-szobrocska látott napvilágot.

Az alföldi vonaldíszes kultúra települése a domborzati viszonyok adta lehetőséget kihasználva É–D-i irány-

ban helyezkedik el a Ferenci-hátnak nevezett kiemelkedésen. A laza szerkezetű települést nyugati irányból nagyméretű, akár 10–13 m hosszúságú agyagkitermelő-gödörök sora zárja, melyek közvetlenül az egykor valószínűsíthető vízjárás partján helyezkednek el.

A lelőhely nagy részén az erózió elpusztította az egykori kultúrréteg jelentős részét. Így csak öt, a korszakra jellemző cölöpszerkezetes ház földbe mélyedő cölöplyukait tárhattuk fel. A házak 8–10 m hosszúak, 3×5 m szélesek voltak; a vázat – a ház méretétől függően – 9–15 gerenda tarthatta. Tájolásuk az uralkodó széliránnyal megegyező, azaz ÉNy–DK-i. A feltárt objektumok jelentős része egyszerű, kerek gödör, köztük sok a méhkas alakú.

Az ásatások egyik legfontosabb eredménye az újkőkor középső szakaszába sorolható, összesen 115 sír feltárása. A sírok több kisebb-nagyobb, zárt sírcsoportban helyezkednek el, DK–ÉNy tájolásúak. A vázak zsugorított helyzetben, bal oldalukon fekszenek a megegyező tájolású sírgödörben. Néhány vázat szemetesgödörbe helyeztek, de fektetésük és tájolásuk megegyezik a többiével. A feltárt sírok közül néhányból hiányzott a koponya, azonban az utólagos bolygatás lehetősége kizárható. A halottak mellé kisebb edényeket, ékszereket helyeztek. A különleges leletek közé tartozik egy kisgyermek sírjából előkerült szokatlannul nagyméretű Spondylus karperec és 10 cm hosszúságú gyöngy. Két sírből, melyek azonos sírcsoportba tartoztak, egy-egy 10 cm hosszú obszián pengemagkővet bontottunk ki.

A lelőhelyen feltártunk két, egymással párhuzamosan futó, V, illetve U keresztmetszetű árokból álló, közel 200 m hosszúságú, többszörösen megújított és kisebb-nagyobb bejáratokkal tagolt árokrendszert. A körárok körülvett területen szerencsés módon egy 20×40 méteres felületen szinte bolygatatlanul megőrződött az eredeti kultúrréteg. Itt kizárólag kézi erővel két ház omladékát és egy szabadtéri kemencét bontottunk ki.

A rézkori hunyadihalmi csoporthoz két gödör tartozott.

A középső és késő bronzkori településnek csak a széle esett a feltárási területre. Néhány kisebb, valamint egy nagyméretű gödröt, és egy kutat tártunk fel ebből a korszakból.

Az előkerült leleteket a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatóságának polgári régészeti bázisán helyeztük el.

Az ásatáson részt vett Anders Alexandra (MTA-ELTE Interdiszciplináris régészettudományi kutatócsoport), Nagy Emese Gyöngyvér (Déri Múzeum), Hajdú Zsigmond (Déri Múzeum), V. Szabó Gábor (ELTE BTK Régészettudományi intézet) régészek, Kozma Károly fotós és Bényei Zsolt technikus (Déri Múzeum), valamint az ELTE BTK Régészettudományi intézet hallgatói.

RACZKY PÁL

233. Polgár, Homok-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) R, B, Szk, Sza

A lelőhely a Király-értől kb. 700–800 m-re K-re, a Homok-dűlő nevezetű határrész Ny-i szélén lévő É–D-i irányú homokdombon található. A domb a Tisza árterébe esik, ezért az év jelentős részében D, Ny és É-felől víz vette körül. A lelőhely az Argon-Ker Kft. tulajdonában lévő, Polgár-Homok III. védnevű bányaterületre esik.

2001. szeptember végén az egyik gépkezelő bejelentése nyomán mentünk ki a helyszínre, ahol a középső bronzkori füzesabonyi kultúra temetőjének több bolygatott sírját figyeltük meg a művelés által kialakított falakban.

A leletmentés 2001. szeptember 28-tól 2002. június 26-ig tartott. Ez alatt a füzesabonyi kultúra temetőjének 110 sírját és 3, kizárólag – a szántás által elhúzott – töredékes mellékletet tartalmazó sírmaradványt tártunk fel. A feltárt sírok közül 96 csontvázas, 6 szórthamvas és 8 szimbolikus temetkezés volt. A sírok a Füzesabonyi kultúra klasszikus és késői (Bodrogszerdahely) fázisának leleteit tartalmazták.

Több, mellékletekkel gazdagon ellátott, magas szociális státuszú férfi és nő temetkezését tártuk fel. Ezek között fontos az a három férfisír (79., 112., 129. obj.), melyekbe különböző méretű és szegecsszámú, trianguláris pengéjű, lekerekített markolatlapos bronztört mellékeltek. A leggazdagabb női sírok közül az egyikben (141. obj.) fajansz és 1–2 borostyángyöngyből álló nyaklánc, egy másikban (155. obj.) egy teljes borostyán nyaklánc került elő. A szántás által rendkívül bolygatott női sírban, a koponya és fogtöredékek közül került elő egy töredékes, poncolt díszű aranyshalag. A megfigyelt rendkívül szigorú temetkezési rítus jól illeszkedik a kultúra eddig feltárt temetői által kialakított képbe. A férfiakat jobb oldalukra enyhén zsugorítva, D–É-i tájolással; a nőket pedig bal oldalukra enyhén zsugorítva, É–D-i tájolással fektették a sírba. Két ettől eltérő – K–Ny-i illetve NyDNy–KÉK-i – tájolású, bal oldalára zsugorított felnőtt nő melléklet nélküli sírja került elő.

A temető É-i szélén 3 rendellenesen (nem nemüknek megfelelően) fektetett és tájolt sír (157., 158., 160. obj.) került feltárássra. Ezen temetkezések értelmezésénél figyelembe kell venni a temetést végző közösség azon szándékát, mellyel a megszokottól eltérő temetkezési rítussal akarták tudatosan kifejezni az elhunytak „másságát”.

Egy esetben sikerült feltárnunk kettős temetkezést: egy sírban (56. obj.) egy 2–3 éves gyermeket átkarolva tartó nő feküdt.

A temető eredetileg, az elpusztított részeket is figyelembe véve, mintegy 200–250 temetkezést tartalmazhatott.

A temető minden bizonnyal a tőle Ny-ra kb. 650–700 m-re lévő Ásott-halom nevű bronzkori teli-település egyik temetője lehetett. (Másik temetőjét a Homok-dűlőtől DNy-ra, kb. 500–550 m-re lévő 29. lelőhelyen

Kriveczy Béla és V. Szabó Gábor 1997-ben és 2001-ben részben feltárta.)

A homokbánya leletmentése során még őskori, késő rézkori (Baden), késő bronzkori (Gáva), római császárkori gödrök kerültek kibontásra. Sikerült egy szkíta település – elsősorban kerek tárológödrökből és egy hatalmas, amorf agyaggyerő gödrökből álló – részleteit is feltárunk. A sírok antropológiai feldolgozását K. Zoffmann Zsuzsa végezte.

DANI JÁNOS

234. Polgár, Kása-domb-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) U

A Polgár 34. számú lelőhely a Ny-i-főcsatornától mintegy 100 m-re D-re, a Kása-dombtól K-re, egy sík, ősgyepes területen található, ami már az őskorban is vízjárta terület tagolt partvidéke lehetett. A mai felszínt jól látható szikerek tagolják; az erek partján a Kása-dombon kívül még 2-3 másik kisebb halmocska látható, melyeken a terepbejárás során – különösen a rókavárak kotorékában – intenzív újkőkori telep nyomaira bukkantunk; nagyobb mennyiségű kerámia-, állatsont- és paticstörédek kerültek elő.

A humuszolás során kb. 40×270 m-es területet nyitottunk ki. A szelvény É-i negyedében egy kb. 1,7–2 m széles, sekély, réteges betöltésű árok fut keresztbe, melyet több helyen is átvágtunk. Az árokból 20. századi anyag került elő. Az érintetlennek tartott ősgyepes foltokat magába foglaló területet az 50-es években feltörték, aminek számos kézzel fogható nyomát találtuk.

Szelvényünk közepén, egy 40×120 m-es területen középső újkőkori teleprész nyomait tártuk fel. A telepen belül 4 különböző funkcionális egység különíthető el.

Az É-i részen nagy agyaggyerő gödrökből gazdag középső neolitikum végi (bükki, szakálhádi) leletanyag került elő. A nagy gödrök körül kisebb, többnyire kerek, néha méhkas alakú tárológödröket tártunk fel. Ezeknek a gödröknek többségéből kevés leletanyag került elő.

Középen két cölöpszerkezetes épület nyomát találtuk. Egy valószínűleg többször átépített, cölöpszerkezetű épület cölöpnymait figyeltük meg (56. obj.). Sajnos a cölöplyukak nagysága, elhelyezkedése nem rajzolt ki olyan egyértelmű formát, ami alapján egy téglalap alakú lakóépület alapjait azonosíthatnánk. Egyvonalban elhelyezkedő cölöpsorokat és derékszögű sarokelemeket tudtunk ugyan azonosítani, amiket nem lehet egy épület részeként értékelni, mert feltűnően különböző a cölöpök vastagsága és beásási mélysége. Annál viszont sokkal sűrűbben és párhuzamos vonalakban helyezkednek el, hogy csak valamilyen térelválasztó szerepet (kerítés, palisád stb.) tulajdonítsunk nekik. Valamilyen tetőszerkezetet kellett, hogy tartsanak, ami speciális funkciójú lehetett (műhely?). A tetőszerkezet alatt folytatott műhelytevékenységre utal az öt, szinte egy sorban (ÉK–DNy-i irányban) elhelyezkedő kerek gödörösor, me-

lyek nem cölöplyukak voltak, ugyanakkor D-i irányban jól lehatárolták a cölöplyukakkal teli területet.

A 83. számú objektumban téglalap alakú, cölöpszerkezetű épület elemeit tártuk fel. Itt szabályosan kirajzolódott a ház alapja. A DK–ÉNy-i tájolású, négyszögletes ház szimmetrikus alaprajzot mutat, végelemei hármas tagolásúak.

Az 56. objektum számú épülettől K-re feltártuk egy DDK–ÉÉNy-i tájolású, bal oldalára erősen zsugorított nő(?) sírját (34. obj.). A halott fejét okkerral szórták be. A sírgödör Ny-i szélénél kiképzett sekély padkán helyezték el az edénymellékleteket: az arc elé egy hordó alakú kis edényt, a felhúzott lábak elé egy hasonló edényt és egy kis félgömbös csészét. A kis csészében is találtunk okkert. A sírtól nem messze egy DK–ÉNy-i tájolású, lekerekített téglalap alakú sírgödörben egy csecsemő maradványai kerültek elő (80. obj.). Mindkét sír körül kisebb méretű cölöplyukak nyomai rajzolódtak ki. Ezek úgy körülzárták – különösen a 34. obj. sz. felnőtt sírt –, hogy esetleg valamilyen temetkezést körülkerítő építmény meglétére gondolhatunk. Ez megerősítheti azt az elképzelést, hogy olyan településen belüli temetkezésről van szó, ami kapcsolódik valamelyik épülethez; jelen esetben az 56. objektum számú, ismeretlen funkciójú épülethez.

Ezenkívül érdekes színfoltja a telepnek az a 14 szabadtéri, keskeny, mély munkagödörből álló rész, ami jól körülhatárolhatóan jelentkezik a telep D-i részénél. Négy elem pontosan beilleszkedik az 56. és a 83. obj. sz. cölöpszerkezetes épület közé, míg a többi a két sírtól D-i irányban, három kisebb csoportban elkülönülve található. Funkciójuk egyelőre ismeretlen. Bár csak háromból került elő középső újkőkori kerámiatörédek, elsősorban az elhelyezkedésük alapján valamilyen szabadtéri tevékenység munkagödreiként értelmezhetjük ezeket az objektumokat.

A lelőhely objektumsűrűsége, a leletanyag intenzitása arra utal, hogy az újkőkori középső időszakához tartozó település egyik periférikus részét tártuk fel. A település jól illeszkedett a korabeli természetföldrajzi viszonyokhoz: a vízjárta terület kiemelkedő részeit intenzívebben és állandóan, míg a mélyebben fekvő részeket alkalmasszerűen, periférikus jelleggel lakták.

DANI JÁNOS – HAJDÚ ZSIGMOND

235. Pomáz, Holdvilág-árok

(MRT 13/1 k. 23/17 lh.)

(Pest megye) Kö

2002 nyarán a Holdvilág-árok több helyszínén végeztünk ásvány- és kőzetmintavételt.

A Holdvilág-árokhoz közel fekvő, 2001 nyarán történt szondázó próbaásatásig Kovácsi faluval azonosított lelőhely (MRT 13/1 k. 23/26 lh.) jellegzetes kovácsműhelybenk életkezett salakjainak és az előkerült vastárgyaknak a vizsgálatára is sor került a Veszprémi Egyetemen. A kovácssalakok elemzéseit a Holdvilág-árokból

származó ásványok és kőzetek előzetes vizsgálati eredményeivel vetettük össze. Valószínűnek tartjuk, hogy Pomáz, Nagykovácsi kovácssalakjai minden bizonnyal a közeli Pusztatemplomhoz (MRT 13/1 k. 23/12 lh.) köthetők, a természettudományos vizsgálatok alapján nem magnetitből nyert kovácssalakokról van szó, hanem egy nem túl távoli gypvasérc-telepről származhatott a salakok alapanyaga. A Holdvilág-árok tufája nem tartalmaz bányászható, kohósítható mennyiségű magnetitet, amelyet az eddigi elképzelések szerint Kovácsi faluban dolgoztak volna fel.

Az ásványanalízissel egy időben a több helyszínről gyűjtött fehér tufa pontos petrográfiai elemzését is újra elvégeztettük a Veszprémi Egyetemen.

A Nagykovácsi és Holdvilág-árok lelőhelyekről származó fémek, salakok, kőzetek és ásványok természettudományos vizsgálatának végeredménye 2003 tavaszára várható.

Konzulens: Gömöri János.

REPISZKY TAMÁS

236. Regéc, Vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Kő

2002-ben elsősorban a keleti várfal északi szakaszának meghatározásával kapcsolatos kutatási feladatokat végeztünk el a regéci vár területén.

Az úgynevezett „Felső várat” (a Várhegy északi sziklatömb bjt elfoglaló épületegyüttest) kelet felől határoló várfalainak négy periódusát sikerült elkülönítenünk. A legkorábbi periódushoz tartozó, a 14. század elejéről származó várfal a torony alsó szintjének falával kötésben van, s csak az északi sziklatömböt ölelte ívesen körbe. A második periódusú várfal a 15. század második felében keletkezett, amikor az északi sziklatömb keleti és déli részére épületszárnyakat emeltek, ezáltal a vár alaprajza négyszögűvé vált. Ekkor a korábbi íves várfal szakasz délkeleti részének helyére szabályos sarkot falaztak. Ettől a várfaltól kissé keletebbre építették fel a 16. század közepe táján a harmadik periódusú várfalat, akkor, amikor a korai magot dél felé, az úgynevezett „Középső várral” kibővítették. Ennek a várfalnak az északi szakasza a 17. század közepén kidőlt, a hiányzó szakaszt a „Felső vár” területén minden korábbi várfalnál nyugatabbra építették újjá. A „Középső vár” területén természetesen csupán a harmadik periódusú várfal húzódik tovább, melynek külső síkja olyannyira lepusztult, hogy csak egy igen rövid szakaszon sikerült megfognunk, a többi részen a további kutatást az omlásveszély miatt fel kellett függesztenünk. A „Középső vár” mellett, a várfalon kívül nagyobb mennyiségű bokálytöredék került elő.

A „Középső vár” északi részének a várfallal határos helyiségeiben folytattuk az igen vastag omladékréteg eltávolítását, azonban a több méter vastag törmelékben még nem értük el a helyiségek utolsó járósíntjét sem. (11., 13., 15. terület)

Folytattuk a „Felső vár” délkeleti sarkában tavaly megtalált ciszterna tisztítását is, de fenekét még nem értük el.

A „Felső vár” udvarában két kutatóárokka (8. és 9. árok) átvágtuk az utolsó járósíntet, de szinte közvetlenül a járósínt alatt a nyers, szabálytalan sziklafelszín bukkant elő. Az egyik kutatóárokban bronzkori kultúrértégre akadunk. (Az illusztrációt lásd a 255. oldalon!)

SIMON ZOLTÁN

237. Rezi, Vár

(Zala megye) Kk

A 2000. és 2001. évet követően 2002. október–novemberben zajlott a rezi várban régészeti feltárás.

A vár oklevelekben először 1378-ban szerepel, mint Laczkfi István vára, majd különböző családok birtokolták.

A vár ma Rezi falu közigazgatási területéhez tartozik. A Meleg-hegy tetején kb. 414 m magasan a Szántói-medence felett épült. Alaprajzát tekintve É–D-i irányban hosszan elnyújtott, szabálytalan, belsőtoronyos vár. Egykor egy É-i, szűkebb, jól elkülönülő lakórészre (lakótorony) és egy D felé mind jobban táguló, falakkal körülvett udvarból álló részre oszlott. Az udvarba dél felől vezet a bejárat. A vár K-i és Ny-i falai még mindig állnak, konzerválásuk folyamatos. A vár É-i falazatát, valamint a DNy-i kaputornyot és DNy-i bástyát 2000-ben tártuk fel és még ez évben valósult meg ezen falszakaszok rekonstrukciója.

A 2001. évben a várudvar DNy-i részén a Ny-i kaputoronytól É-ra és ugyanettől a kaputoronytól D-re a vár külső részén nyitottunk szelvényeket. 2002-ben folytattuk a 2001-ben előkerült ciszterna kutatását, valamint a lakótorony területén nyitottunk egy szelvényt.

A várudvarban a kaputorony É-i feléhez közelebb eső szelvényben (I. szelvény) egy építési omladékkal erősen feltöltött ciszterna Ny-i felére bukkantunk még 2001-ben. A ciszternát a hegy kőzetébe vájták bele. A ciszterna K-i felét a vár rekonstrukciós munkálatai és a turista forgalom miatt egyelőre nem tudjuk feltárni. A ciszterna átmérője É–D-i irányban mintegy 4,5 m, mélységét az idei évben sikerült megállapítani, ez a mai felszíntől mintegy 5 m.

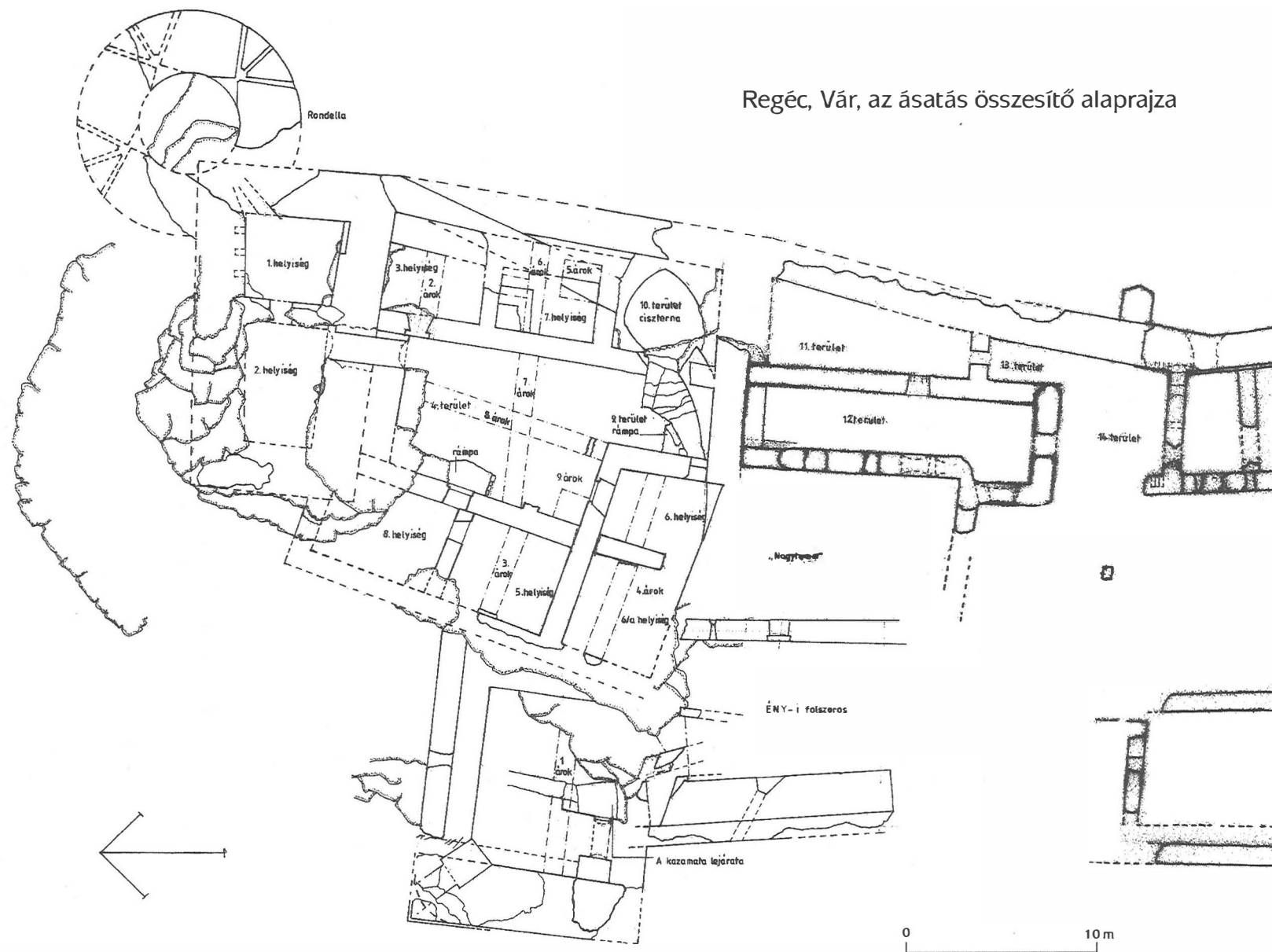
A ciszternából késő középkori (14–15. század) kerámiatöredékek, fémleletek (kések, késtöredékek, szegek, számszerű hegye), faragott kővek kerültek elő az építési törmelék közül. A ciszterna betöltésében rétegeket nem tudunk megfigyelni, betöltése a fenti mélységig egységes, homogén törmelék, omladék.

A IV. szelvény nyitását a lakótorony K-i falszakaszának rekonstrukciója tette szükségessé. A szelvényben a mai felszíntől mintegy 1,5 m mélységben megtaláltuk a lakótorony K–Ny-i irányban futó D-i falát. A falszakaszból 1 méternyi szakasz lett feltárva. A szelvényből recens anyaggal kevert késő középkori kerámiatöredékek kerültek elő. Ebben az évben elkészült a lakótorony K-i falának rekonstrukciója is.

Munkatárs: Havasi Bálint.

VÁNDOR LÁSZLÓ

Regéc, Vár, az ásatás összesítő alaprajza

238. Rigyác, Csikény-dűlő

(Zala megye) R, Rő

A 76. számú lelőhely az épülő M7-es autópálya nyomvonalába esik. A teljes feltáráson 2001. október 1.–november 19. és 2002. április 2.–augusztus 23. között dolgoztunk.

Összesen 252 objektumot tárunk fel, ebből 25 rézkori, a többi római kori. A teljesen feltárt területen a terepbejáráson rögzített korszakok telepjelenségei kerültek felszínre. A lelőhelyből az idén 5060 négyzetmétert tártunk fel.

Az autópálya nyomvonala K–Ny-i irányban szeli át az átkutatott É–D-i irányú dombot. A középső rézkori gödrök a domb tetején, a 2–4. századi római kori falusias jellegű település részlete pedig a domb alján, közel a patakhöz helyezkedett el.

Idén a domb tetején kezdtük meg a munkát. A feltárt 25 rézkori (Furchenstich) gödör elhelyezkedése és a terepviszonyok alapján bizonyos, hogy ennek a településnek a központja északabbra, a dombtetőn lehetett, amely már kiesik a leendő autópálya nyomvonalából.

Tavalyi szelvényeinkhez kapcsolódva K-i irányban folytattuk a munkát, egészen a lelőhelyet határoló patak partjáig. Ezen a területen most is kizárólag a római kor objektumai és leletei kerültek elő. Jellegüket tekintve: gödör, cölöplyuk, tűzhely. A jellegzetes római kori kerámialeletek (szürke kerámia, dörzstálak töredékei, terra sigillata-töredékek), edénytípusok mellett néhány kisebb üvegdarab is előkerült. Két római érmet is találtunk. Annál is fontosabb ez, mert a patakparton az objektumok nemcsak egy rétegben kerültek elő. A dombon munkálkodó erózió itt vastag, fekete, leletekben gazdag réteget halmozott fel.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum régészeti gyűjteményét gyarapítja.

SZÁRAZ CSILLA

239. Sajókaza, református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk

Ebben az esztendőben a szentély külső és belső falkutatót, valamint a szentélybelső régészeti feltárását végeztük el.

Az 1500 körül épült szentély falkutatása során teljesen feltártuk a késő gótikus ablakokat. Az északi belső homlokzaton megtaláltuk a már korábban ismert sajókazai vörös márvány reneszánsz tabernákulum helyét, találtunk hat felszentelési keresztet és egy 17. századi, festett, ornamentikus keretezésű felirattöredéket.

A szentélybelső régészeti feltáráskor megállapítottuk, hogy a jelenlegi járószint az egykori középkori szinteknél mélyebben húzódik. A szentély keleti szakaszán előkerült egy nagy kiterjedésű, két periódusban épült későgótikus oltáralapozás. A nagy alapterületű későgótikus szentély nyugati felében napvilágra kerültek egy, a 14. század első felére datálható, támpillér nélküli, a

nyolcszög három oldalával záródó korábbi szentély alapfalai. A román kori hajóhoz tartozó szentélyt a későbbi átépítések és sírbeásások nyomtalanul elpusztították, csupán egykori lábazatának néhány hengertagos eleme került elő a korábbi gótikus szentély falmagjából, ahol azok másodlagos helyzetben voltak. Az enyhén íves elemek arra utalnak, hogy a román kori szentély félköríves záradékú volt.

Az ásatás során egy sírt tártunk fel. A vélhetően késő középkori temetkezésből bőr viseletmaradványok kerültek elő.

SIMON ZOLTÁN

240. Sajópetri, Hosszú-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) LT

A részletes tanulmányt lásd a 25. oldalon!

CZAJLIK ZOLTÁN – SZABÓ MIKLÓS

241. Salgótarján, Salgóvár

(Nógrád megye) Kő

2002-ben először az alsóvár lepusztult külső fala egy újabb, mintegy 20 m hosszú szakaszának feltárással került sor. Emellett folytatódott a fal belső oldalához épített épületszárny K-i záródásának tisztázása, kisebb kutatást végeztünk a K-i nagy ágyútoronynál, a nagy vízgyűjtő É-i oldalánál, s végül feltártuk az alsóvár külső falából kinyúló tornyot.

Az alsóvár íves külső fala a vizsgált szakaszon – lényegében a falazott épületszárny kezdetétől az utóbb említett torony indulásáig – jelentős magasságban került elő a törmelékből, bár a belső járószintet sehol sem érte el megmaradt koronája. Negatív kivételt képez ez alól a most feltárt DNy-i vége, ahol – bizonyára az eredeti terepviszonyok miatt, itt ugyanis egy igen nagy mélyedést kellett az építőknek feltölteniük – a fal többszörös javítását figyelhettük meg. Szilárdítására itt egy hatalmas támpillért is emeltek, de úgy tűnik, a fal ismételten kidőlt s végül talán csak egy palánkerődítéssel pótolták. Ezzel magyarázható, hogy csak igen csekély részlete maradt meg. Tőle tovább K-re ugyanakkor egy olyan, a fallal egyidős, D-ről már ismert támpillér is állt, melynek felső része nem maradt meg, alsó szakaszát csak a falazást végző munkások bontották ki a törmelékréteg alsó része elbontása során.

A várfal feltárása során értékes megfigyeléseket tehetünk a mögötte állt épületszárny alaprajzáról és rétegviszonyairól, bár itt csak egy átlag 2 m-es sáv kutatására volt lehetőségünk. Ennek során kiderült, hogy a 4 térből állt D-i, téglalap alaprajzú épületszárny egy keskeny köpenyfallal támaszkodott a korábbi várfalnak, legalábbis ezt igazolhattuk a jobban megmaradt É-i három térnél. Ez arra is utalhat, hogy ezek a terek boltzottak voltak, egy dongaboltozat vállát hordozták a köpenyfalak.

A tovább K-re található 5. és a törmelékkövel újabban telehordott nagy, mélyebb szintű 6. térben nem kutattunk, így ezek kapcsolata az előzőkkel még nem ismert. Kiderült azonban, hogy az utóbbihoz már nem kapcsolódott további falazott építmény kelet felé. Az itt D és K felé erősen emelkedő sziklafelszín D-i részén – vékony égésréteg felett – végig csak egy monumentális, átlag 50 cm (!) vastag, többretegű paticsos pusztulási réteget tárhattunk fel – ez alatt csupán az alacsonyabb É-i várfal melletti részen volt egy kiegyenlítő feltöltés. Dél, azaz a felsővár felé ez az ugyancsak egy égett felületre rakódott rétegsor éles határ nélkül ért véget – azaz elfogyott az emelkedő sziklán –, kőfal nem mutatkozott. É felé e réteg néha még a ledőlt várfalra is rácsúszott, ugyanakkor Ny és K felé még nem értük el a szélét. Megfigyeléseink szerint egy hatalmas, favázás, agyagkitöltésű falazattal emelt építményről lehet itt szó – e rétegsor aligha zuhanhatott ide a felsővárból. Így a felsővár eredeti feljárójáról sem sikerült adatokat nyernünk.

Befejeztük a K-i nagy, eddig ágyúbástyának nevezett ötszögű ágyútorony alaprajzának és falkoronájának tisztázását, feltártuk keskenyebb Ny-i falát, mögötte kis sziklatérrel. Betöltésének további kitermelése csak falkoronái konzerválása után lehetséges. Kapcsolata az alsóvárral, így az eredeti közlekedési útvonal tisztázása is még további feltárást igényel.

Ez évi munkánk befejezéseként feltártuk az alsóvár É felé kinyúló, korábban négyzetesnek tartott, de végül félkörívesnek bizonyult tornyát is. A meredek hegyoldalba épült, s ennek megfelelően erősen lepusztult – bár a K-i oldalon azért relatíve magasan megmaradt – toronyfalazatokat úgy tártuk fel, hogy az épület belsejében szélesebb tanufalat hagyunk meg.

Mivel a tornyot ma az alsóvár udvara felé lezáró D-i fal belső oldalának feltárására nem volt lehetőségünk, az építmény teljes értékelését nem tudtuk elvégezni. Azt azonban megállapíthattuk, hogy a torony együtt épült a várfallal, de nem volt eldönthető, hogy az udvar (tér-sor) felőli D-i fala K-i, jobban rakott része is ekkor készült-e, vagy pedig későbbi periódus emléke, s netán Ny-on is volt-e párja. Az mindenesetre bizonyos, hogy a ma a K-i részen megfigyelhető hevenyészett elfalazás igen kései, talán már a vár életének utolsó szakaszából származik. Az sem zárható ki, hogy építésére azért volt szükség, mert maga a torony is elpusztult. Az É-i fal két repedéséről, illetve az itt megfigyelt síkeltérésről nem volt megállapítható, hogy építési hibáról, kidőlés nyomáról vagy pedig újjáépítésről van-e szó. Nem világos emellett még a torony belső szintjének kérdése sem, bár nagyon valószínű, hogy a betöltés felső részén megfigyelt – egyébként É felé erősen lejtő – markáns habarcsréteg értelmezhető a toronyfalak megépítése után sorrakerült feltöltést lezáró szintként. Végül letisztítottuk a toronytól K-re induló s külső síkjában már 2000-ben kibontott várfal koronáját is.

FELD ISTVÁN

242. Salköveskút, Vasút utca

(Vas megye) Rő, Kk

2002. október 30-án terepbejárást végeztünk a Meszleni-árok teraszán D felé, a vasútig.

Korábban, május 22-én leletmentést végeztünk a Vasút u. 339. hrsz-on épülő családi ház területén, amely a Meszleni-árok É-i oldalán van. Itt 4 késő középkori-kora újkori (kb. 17. századi) temető sírjait bolygatták meg. Megfigyelésem szerint a temető a falu felé, a már felépült házak irányába (pl. Vasút utca 15.) terjed. Egy szegelt, fakoporsós sírt teljes mértékben feltártunk, amelyben egy bronzgyűrűt találtunk. A temető korában előttünk ismeretlen volt.

A műüttlől K-re semmilyen régészeti jelenséget nem tapasztaltunk, cserepeket sem találtunk. A műüttlől Ny-ra a szántáson római kori és késő középkori-újkori edénytöredékeket gyűjtöttünk. Ezek településre utalnak. A fiatalabb település temetőjének részletét tárhattuk fel májusban.

ILON GÁBOR

243. Ságújfalu, Kossuth út 177.

(Nógrád megye) B

Az ismert bronzkori földvár tövében egy gázberuházáshoz kapcsolódóan megelőző feltárást végeztünk egy bekötőcsomak tervezett helyén. A 2x5 m-es szelvényben a Pilinyi-kultúra hat méhkas alakú gödrét tártuk fel, s eközben a szomszédoktól begyűjtöttük a korábbi építkezésekkor előkerült leleteket.

TANKÓ KÁROLY

244. Sárszentlőrinc, Úzd, Pusztaszentegyház

(Tolna megye) Ø

Az Ódor János Gábor által 2001-ben a Sárszentlőrinc-kölesdi országút és a Sió között azonosított középkori faluhely templomát kerestük. A lelőhely Ny-i folytatásában, az országúttal párhuzamos, keskeny erdősáv Ny-i oldalán fekvő meredek domboldalon nem találtunk régészeti leletet. A templom a 20 éve még nem létezett erdősávban kereshető.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

245. Sárszentlőrinc, Úzd, Sió-part

(Tolna megye) U, B, Rő, Á

2001 augusztusában lakossági bejelentés alapján Vizi Márta és dr. Miklós Zsuzsa helyszíni szemlét tartott, mert a Sió partján fakitermelést folytattak, és a bejelentés szerint régészeti leletek láthatók a felszínen. A helyszíni szemle során kiderült, hogy nem fakitermelésről van szó, hanem a Sió mederszabályozásával együtt partszakaszok rézsűzésére is sor fog kerülni. A terepbejárást során őskori és római kerámialeleteket találtunk. A munkálatokat leállítottuk, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum kérésére a KÖH ideiglenesen régészetileg védetté nyilvánította a lelőhelyet.

Az előzetes régészeti feltárást az érintett kb. 0,5 ha területen végeztük el két ütemben, 2001. szeptember 26.–október 10. és 2002. április 17.–június 10. között.

A leletmentés során 135 objektumot tártunk fel. Főként települési objektumokat – gödröket, kemencéket, házakat, árkokat – bontottunk ki. A feltárt objektumok korszakbeli besorolása a következő: Lengyeli kultúra, Mészbetétes kultúra, római kor, Árpád-kor.

VIZI MÁRTA – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

246. Sárvár, Faképi-dűlő

(Vas megye) R, B, Rő, A

A Sárvárt északról elkerülő út nyomvonalának 5. sz. lelőhelyét az év eleji terepbejáráson fedeztük fel. A terület egy egykori folyómedertől keletre eső, a környezetből enyhén kiemelkedő dombhát. A szántott területen viszonylag sok kerámia került elő. Kézzel formált, homokkal soványított, barnás-szürke és világosbarna edénytöredékek, valamint egy gömbszelet fejű bronztű. A lelőhely hossza több, mint 300 m, áthúzódik a Sopron felé vezető műút keleti oldalára is. Feltehetően egy nagy bronzkori település területét el valamikor ezen a mocsaras, vizes területből kiemelkedő dombháton.

2002. március 26. és szeptember 1. között 11 800 m² területet tártunk fel a nyomvonal teljes szélességében. A területen 299 régészeti objektumot, illetve jelenséget figyeltünk meg. Középső-réz kori teleprészlet a későbbi korokban elpusztított maradványait, egy késő bronzkori és egy avar kori teleprészletet, amit tárolóvermek, házak, kutak, árkok jeleztek. Igen sok kerámia, kő és fémeszköz, valamint római kori töredékek is kerültek elő. A terület délnyugati végében egy zsugorított csontvázas, feltehetően réz kori sírt, egy avar kori házban emberi csontvázat tártunk fel.

A területéről Sümegi Pál és stábjá az egykori ökológiai viszonyok rekonstruálására talajmintákat vett.

FARKAS CSILLA

247. Sárvár, Haraszti

(Vas megye) Rő, N7, Kk

2002. február 19-én a határreszen, a kavicsbányatelek területén felszíni terepbejárást végeztünk. A felszíni látásviszonyok meglehetősen jók voltak. A terület DK-i sarkában futó római út, és ÉK felé jelentkező folytatása kitűnően látszott a felületen.

A bányatelek ÉNy-i részén, egy erdősáv D-i határának vonalában, szórványos kerámatöredékeket figyeltünk meg. A lelőhely iránya nagyjából ÉNy-DK, keskeny, maximum 75 m, hossza 150 m körül lehet a felszíni megfigyelések alapján. Egy igen enyhe, a környezetből alig kimagasodó emelkedés, dombhát területén van.

A felszínen elsősorban kerámiát találtunk: apró kavicsal soványított érdes felületű, barnásszürke töredékek, köztük, egy csaknem kör átmetszetű fogófül, egy

vízszintesen kiszélesedő bográcsperem(?), világos szürke, vékonyabb falú kerámatöredékek, vöröses-narancssárga homokkal soványított, korongolt kerámia.

Római, népvándorlás kori(?) valamint késő középkori régészeti leletek kerültek elő.

Munkatársak: Pap Ildikó Katalin régész, Derdák Ferenc geodéta, Kiss Gábor régésztechnikus.

FARKAS CSILLA

248. Sárvár, Mőka-dűlő

(Vas megye) B

A Sárvárt elkerülő 84-es főút nyomvonalába eső lelőhelyen 2002. április 24-től július 19-ig – a Vágóhíd-árok és a Gyöngyös medre között – 2000 m² felületen bronzkori leleteket tártunk fel. Több rétegben kerültek elő, ezt a többszöri áradás okozta. A leletszintek rétegei között öntéstalajt figyeltünk meg. A legalsó kerámia-horizonthoz számos objektum kötődött, ezek az áradások következtében meglehetősen rossz állapotban voltak. Több szemetesgödör (12., 24. objektum), egy beomlott kemence (5. objektum) és néhány, összetört edények darabjaiból összeállított platni (1., 4. objektum) került elő.

Az ásatás leletei egy közelebből meg nem határozható bronzkori kultúrához tartoznak, amely egy import-edény-töredék tanúsága szerint a kisapostagi kultúrával egy időben virágzott. A fontosabb leletek között egy bronztört, egy bronztűt és egy aranylunulát említhetünk.

KISS PÉTER

249. Sárvár, Rába bal part

(Vas megye) Kk, Ű

2002. július 19–23. között elvégeztük a 84-es elkerülő úthoz tartozó hídfők szondázó kutatását. A Rába folyó bal parti hídfőjénél, melyet korábban ártéri erdő borított, 624 m² területen végeztünk megelőző régészeti feltárást. A terület a hajdani ártérhez tartozik. Az adott helyen talajtani kutatásokat, illetve rétegtani megfigyeléseket is végeztünk, amelyek fontos eredményeket hozhatnak az elmúlt korok klimatológiai változásainak megfigyeléséhez.

A kutatás során főleg késő középkori és újkori leletek kerültek elő. Négy objektumot, hulladékgödört tudtunk megfigyelni, amelyekből kerámia-, csont-, fém- (bronz-, vas-), üveg-, fa- és bőrtárgyak kerültek elő. Valószínűleg egy régi átkelőhely vagy vízparti tanya maradványait sikerült feltárni.

Munkatárs: Szilasi Attila Botond.

KISS PÉTER – FARKAS CSILLA

250. Sárvár, Sitkei-erdei malom

(Vas megye) Kk, Kű

A lelőhely a Sárvártól Ostffyasszonyfa felé vezető út nyugati oldalán, a Rába magaspártján helyezkedik el, közel

egy hajdani római átkelőhelyhez. 2002. július 1. és 12. között 600 m² területen 12 késő középkori és kora újkori, főképp melléklet nélküli objektumot dokumentáltunk.

PAP ILDIKÓ KATALIN

251. Sárvár, Szaput-dűlő

(Vas megye) B, Kk, Kú

A lelőhely a Sárvártól ÉK-re található, a Szaput-dűlő nevű határrészben, az egykori Rába-meder vonalában ástott Szaput-árok, és a szintén mesterséges Vágóhídi-árok között. 2002. április 8. és május 3. között 2370 m² területet tártunk fel, 15 késő középkori, kora újkori objektumot, valamint objektumhoz nem köthető késő bronzkori telepjelenséget dokumentáltunk.

A bronzkori jelenséget egy 12×8 méteres területre korlátozódott, melyet 2×2 méteres négyzetekre osztva bontottunk ki. A kerámiaanyag 100 cm-en jelentkezett és 120 cm-nél szűnt meg. A kerámiatöredékek mellett egy rossz állapotban lévő bronztű fejtöredéke, egyéb bronz-töredék, valamint kőeszközök töredékei kerültek elő.

A terület rétegsorát a szántott és bolygatatlan humusz alatt sötét, agyagos öntésréteg, majd kevert, szürkésbarna kerámiás réteg, végül a sárgásszürke altalaj alkotják.

PAP ILDIKÓ KATALIN

252. Sárvár határa

(Vas megye) Ő, Ró, Kő, Kk

A Sárvárt elkerülő 88-as út tervezett nyomvonalának felszíni régészeti terepbejárását végeztük el 2002 elején.

A 3 és fél kilométeres szakasz bejárása során 5 régészeti lelőhelyet figyeltünk meg. Egyes területeken a felszíni rossz látási viszonyok nehezítették a régészeti megfigyelést. A felszíni terepbejárás mellett a nyomvonal humuszolásokor további régészeti megfigyelésre lesz szükség.

Felső-mező 1. (1. lelőhely): A területen szántás volt. Szórványos anyag került elő. Homokkal soványított szürke kerámia, világosszürke, vízszintesen kihajló tagolt peremű edénytöredék, üveg. Valószínűleg egy római temető található ezen a részen.

Az 1. és 2. lelőhely között a szántásból egy vaspátkó került elő, széles talppal. Esetleg késő középkori, kora újkori szórvány.

Felső-mező 2. (2. lelőhely): A területen szintén szántás volt, a leletek nem nagy területről kerültek elő, kb. 100 méter hosszban. Homokkal soványított, kézzel készített világosbarna edénytöredékek, és egy edényalj. A területen őskori telep maradványai lehetnek.

Tilos-erdő (3. lelőhely): A Tilos-erdő északnyugati sarkánál, egyrészt szántott területen, ahol a felszínen sok kavicsot figyeltünk meg, másrészt áthúzódva a földút másik oldalára, egy repcével vetett területen találtunk kerámiatöredékeket. A lelőhely délkeleti végénél van

egy árok, észak felé a terület enyhén emelkedik, tulajdonképpen egy kisebb dombhát déli-délkeleti lejtőjén található a lelőhely. Szórványosan római és középkori (15. század) kerámiatöredékeket találtunk, oldal- és fenéktöredékek, enyhén kihajló edényperem, szalagfűltöredék.

Dombai-kereszt (4. lelőhely): A területen tarló, legelő van, a felszínen a látási viszonyok meglehetősen rosszak, kevés kerámia került elő, de többek között egy római kori edény alja is.¹³

Munkatársak: Pap Ildikó Katalin régész, Derdák Ferenc geodéta, Kiss Gábor régésztechnikus.

FARKAS CSILLA

253. Sátorlajújhely, Bibérc-tanya (Kis-Bibérc)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B

2002. január 29-én régészeti lelőhellyel kapcsolatos lakossági bejelentés érkezett a sátorlajújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumba, amelyhez leleteket is csatoltak. A bejelentő elmondása szerint 1995-ben vezetékfeltetés alkalmával a 062/1 hrsz. telken obszidián magköveket, pengéket és gyártási hulladékokat talált.

Mivel a nagy mennyiségű lelet obszidián-feldolgozó műhelyt sejtetett, 2002. július 24-én helyszíni szemlét végeztünk a területen a leletbejelentő közreműködésével.

A terület a Bibérc-tanya (Kis-Bibérc) nevet viseli. Az úgynevezett „bibérci út” mellett, attól keletre található. A bejelentő elmondása szerint a környéken egykor környezetéből kiemelkedő homokdomb terült el, amelyet az utóbbi évszázadban homokbányászással teljesen eltüntettek.

A körülkerített telket a szemle időpontjában térdigérő, sűrű növényzet fedte, ami a bejárást megnehezítette. Ennek ellenére néhány őskori cserepet és obszidiánszilánkot sikerült gyűjtenünk. A leletek alapján egy neolitikus település maradványát feltételezhetjük a területen.

Megvizsgáltuk az úttól nyugatra elhelyezkedő, jelenleg is helyi bányászás alatt álló homokbánya gödreit. Ezek meglévő falában régészeti kultúrréteget fedeztünk fel, valamint egy őskori gödör profilját. Az összegyűjtött cserepek bronzkoriak. A füzesabonyi kultúra településének maradványára utalnak.

KOÓS JUDIT – CSENGERI PIROSKA

254. Sé, Tánics Mihály utca 5.

(Vas megye) B

2002. augusztus 8-án helyszíni szemlét tartottunk a területen, ahol gépi földmunkát végeztek. Megvizsgáltuk a nyitott (a részben már visszatemetett) árkokat, és a Tánics M. u. 5. szám előtti szakaszon hat bronzkori

¹³ Az 5. sz. lelőhelyről (Faképi-dűlő) külön szócikk készült. (Szerk.)

kerámiatöredéket gyűjtöttünk. A lelőhely kiterjedését látható objektumok hiányában nem tudtuk felmérni.

KISS PÉTER

255. Sényő, Nyírturai út

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

Az úttól D-re, a Fényes csatorna leágazásának két oldalán húzódó homokdombokat néztük meg 2002. május 15-én. A falutól 1,5 km-re ÉNy-ra D-nek indul egy földút, amelyik az erdőbe vezet. Az erdő és Sényő között szántott terület, illetve frissen telepített és körülkerített gyümölcsös van. A csatorna É-D-i irányban futó leágazása két É-D-i irányú dombot választ el egymástól, majd a keletebbre eső alá kanyarodik és átalakul szivárgóba. Mindkét dombon, illetve a keletebbi és magasabb dombhoz D-ről csatlakozó, hosszan elnyúló, laposabb homokháton húzódik a lelőhely legalább 500–600 m hosszan. Valószínűleg kora bronzkori.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

256. Solt, Csukás-hát

(Bács-Kiskun megye) Sza

Az 51. sz. főút Solt–Harta–Dunapataj között tervezett új nyomvonalán, a Csukás-hát nevű. 1. számú lelőhelyen 2002. október 16. és december 13. között 46 munkanapon folytattunk megelőző régészeti feltárást. A 89+530–89+630 km-szelvényben átadott 100 m hosszú szakaszon a felső humuszréteg gépi eltávolítása után 3700 m² területet kutattunk meg, ahol egy nagy kiterjedésű szarmata falu 355 objektumát különítettük el, melyekből eddig 257-et tártunk fel és dokumentáltunk. A feltárt objektumok közül 7 ház, 1 füstölő, 2 kopolyakút, 219 hulladék- és tárológödör, 26 cölöplyuk és 2 sír volt.

A település eddig feltárt objektumaiból nagy mennyiségű állatcsont és edénytöredék került napvilágra, valamint kisebb vastárgyak, fibulák, orsógombok, fénkövek stb. A kerámiaanyagban több római provinciális edény és terra sigillata töredéke is előfordult. Az eddig előkerült leletanyag alapján a település kora a 2–4. századra tehető.

A munkaterület É-i részén, a település objektumai között két fiatal nő D–É tájolású sírja is előkerült. A temetkezések a sírokban talált mellékletek – gyöngyök, edények, tükör, orsógombok, kések – alapján a 3–4. századra keltezhetők.

Az eddigi megfigyelések alapján a település a nyomvonal mindkét irányában folytatódik tovább, a feltárást 2003-ban folytatjuk.

V. SZÉKELY GYÖRGY

257. Somogyvár, Kupavárhegy

(Somogy megye) B, Á, Kk

2002. július 1–8. között leletmentést végeztünk az 1972–1989 között feltárt kupavári középkori romterület észak-

keleti sarkában, ahol kilátótorony építésekor a földgép egy kőfalat talált. A helyszínen egy szelvényt jelöltünk ki, a bencés apátsági templom délnyugati tornyának nyugati homlokfal-síkjától 64 méterre keletre. A szelvény É-D-i szélessége 5 méter, Ny-K-i hosszúsága 20 méter volt. A szelvény keleti végében áll egy négyzetes téglalapítmény (700×700 cm), amelynek K-Ny-i tengelye dél felé tér el. A szelvény nyugati felében semmiféle értékelhető jelenséget nem találtunk. Keletebbre lemélyítettük a szintet, majd közvetlenül a téglalapítmény mellett hatoltunk le az alapozás aljáig. A mérhető falmagasság itt 300 cm volt.

A toronyépítmény alapozása terméskő, de a legfelső sorok már téglából készültek, mégpedig erős habarcsba rakottan. Az alapozás lábazat jellegű. Különlegessége az építménynek a rendkívüli falvastagság, a nyugati oldalon 225 cm, a keleti oldalon 245–260 cm, valamint a falakban megépített járatok rendszere. A torony nyugati oldalán három járat indítását találtuk meg. A járatok magassága 22–25 cm, szélességük 32–35 cm. Ny-K-i hosszúságuk 720 cm. A járatok felső része simára kiképzett, két oldaluk íves, s mindegyik Ny felé lejt. A torony északi oldalán további két járatot találtunk a lábazat felett közvetlenül. Ezeknek a magassága 19–20 cm, szélességük 24–30 cm, ezeknek a felső része is simára kiképzett, s a járatokban fekete port találtunk. A formájuk alapján úgy tűnik, girbe-gurba facölöpöt helyezhettek az épülő falba és azt falazták körül. Az É-D irányú járatok hossza 700, illetve 680 cm volt.

A torony nyugati megmaradt felmenő falának magassága most 270, a keleti oldalon 230 cm. A keleti oldalon a falszövet megszakad és egy külsőszerű kiképzés nyomain látszanak. A keleti fal keleti (külső) oldalán igen vastag (180 cm!) vörösréteget találtunk.

A téglából megépített torony déli fele javarészt elpusztult, de rendkívül különös az építmény belseje is, mivel egy kör alakú, a középrész felé tölcésesen lejtő építmény nyomain tárultak elénk, amelynek a kora bizonytalan. Láthatóan a toronynak dél felől volt egykor a bejárata, de ugyancsak dél felől képezték ki az újkorban(?) a tölcéses részt, amely talán pince volt, s benne egy sajtoló(?).

A 10. szelvényben és a tőle délre kijelölt 11. szelvény területén bronzkori, 11–12. és 13. századi edénycserepeket leltünk. Közvetlenül a téglalapítmény mellett 16. századi edénydarabokat találtunk.

A terméskő fundamentumra rakott, erős habarcsú téglafalazattal bíró vaskos torony a somogyvári templomerőd és védmű 16. századi védelmi rendszerének része lehetett. 1508 után ugyanis komoly átépítéseket végeztek a bencés kolostor épületeiben, majd Ferdinánd király (1526–1564) parancsára hadi célú megerősítéseket végeztek. A torony közelében ugyan semmiféle szilárd anyagú erődítménynek nem akadtunk nyomára, ám fagerenda-szerkezetes sáncfalak elégett maradványai végig megfigyelhetők voltak. Láthatóan a Szé-

chenyi-uradalom korában, tehát a 18–19. században, a masszív tornyot hasznosították a szőlészetben.

A toronytól délre egy földbe vájt alagút-rendszer nyomaira bukkantunk. Legnagyobb mélysége 290 cm volt, tehát egy ember képes volt közlekedni a központi járatokban. Valójában nem sikerült megfejteni, milyen célból és mikor készültek ezek a járatok. Úgyszintén rejtély maradt a toronytestbe beleépített egykorú vájat-rendszer rendeltetése is.

BAKAY KORNÉL

258. Sopron, Ógabona tér 44–46.

(Győr-Moson-Sopron megye) V, Ró, Á, Kk, Kú

A 2001 tavaszán végzett szondázó ásítás során bizonyossá vált, hogy a beépítésre kerülő területen késő római temető található. A közelben 1965-ben Tomka Péter tárt fel hat sírt ebből a korszakból, és a 19. század végén is kerültek elő sírok az ugyancsak közel fekvő Iskola vagy Pejachevich közben. Ezek alapján feltételeztük a temető folytatását a szóban forgó területen.

A feltárás 2001. október 15. és 2002. május 4. között zajlott. A sírok különböző mélységekben kerültek elő, megfigyeléseink alapján a temető itt alacsony dombon helyezkedett el. Összesen 106 sírt dokumentáltunk. Néhányról ezek közül a feltárás során kiderült, hogy nem sír, két sír kutyatemetkezésnek bizonyult – az egyikben mellékletként a koponya alatt kétoldalas csontfésű is volt –, kettőt nem tudtunk feltárni. A sírok egy kivételével csontvázasak, egy hamvasztásos sír volt kiégetett téglalap alakú gödörben, nagyon kevés emberi maradvánnyal, melléklet nélkül. A sírok részben építettek, kőlapokból vagy téglából vagy vegyesen, részben földsírok, ezekben helyenként a koporsó maradványa megfigyelhető volt. A kőlapok között másodlagosan felhasznált, faragott darabokat is találtunk. Feltételezésünk szerint ezeket a darabokat a közeli Deák téri temetőből hordhatták ide. Több esetben összetartozó sírokat figyelhetünk meg, ezeket sírkerítés vette körül, szintén kőből. A sírok tájolása zömmel Ny-K-i, de szép számmal vannak É-D-i tájolásúak is. A leletanyag tipikusan 5. századi, mázas vagy besimított díszítésű korsó, füles vagy fül nélküli bögre, üvegpohár és tálka, kétoldalas csontfésű, üvegpasztka- és néhány borostyán- és aranygyöngy, vas-, bronz- és csontkarperecek, utóbbiak pontkörös díszítéssel, egy esetben tarsolyt figyelhetünk meg, benne kovakő, csiholó és feltehetően vaskés.

A területen feltártunk még két kora vaskori gödröt, egy római téglaegető kemence maradványát és az Ógabona tér 44–46-hoz tartozó egykori pincék falait, illetve a pincékben kenyérsütő kemencét, prések súlygödreit, a pincében felejtett edényeket. Az épületek földszintjén végzett kutatások Árpád-kori telépülésnyomokat eredményeztek – padlószintek, cölöplyukak, cserepek és egy 18. századi kovácsműhely. A földszint 6. helyiség K-i sarkában ázott szonda legalján római peremes téglá mutatkozott, a temető még itt is folytatódhatott. A 44. sz. ház

kapualjában egy még meglévő kút található, feltárására egyelőre nem került sor. Ugyancsak kutat találtunk a 46. sz. ház kapualjában, ezt betonnal lefedték, szintén feltáratlan. Az udvaron, a Hátulso utca felőli kerítés alatt is egy beomlott kutat figyelhetünk meg.

A leletek a Soproni Múzeumba kerültek.

GABRIELI GABRIELLA

259. Sopron, Szélmalom utca 17.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Kő

A kutatás – műemléki kutatással párhuzamosan – 2001. december 1-től 2002. február 20-ig folyt a volt jezsuita konviktus területén. Elsődleges feladat a konviktus Patak utcai homlokzata előtt feltételezett 17. századi városfal egy bástyájának megtalálása volt. Utóbbi nem került elő, feltehetően nem a konviktus, hanem az utca területén található, a remélnél délebbre. A városfal egy 6 m hosszú szakaszát viszont megtaláltuk, aminek folytatása mindkét irányban metszetben kisedett falak nyomaként még követhető volt. A városfalhoz csatlakozó két kisméretű helyiség alapjait is sikerült feltárni.

A telek É-i kerítésfala mellett pincék alapfalait találtuk, ezek szerint korábban ez a rész is beépített volt. Az udvaron néhány gödröt tártunk fel, részben rómaiak, részben kevert anyagot tartalmaztak, másodlagosan helyeztek el itt cserepeket valamilyen oknál fogva. Egy kb. É-D-i árokkal átvágtuk az udvart, a római kori rétegből tudtunk apró leletanyagot gyűjteni. Az árkot az épület belsejében a földszinti folyosón meg tudtuk hosszabbítani. Épületre utaló leleteket is találtunk és nyomokban járószintnek tartható köves szintet. Az udvaron egy négyszögletes kávjú, kerek kút is található, amelynek feltárására nem volt lehetőség, így korát nem tudtuk meghatározni, de feltehetően a konviktushoz tartozott. A víz 6 m mélyen kezdődik benne, onnan hozzávetőleges mérésünk szerint még 6 m mély. Körülötte köves járószint, amihez egy szintén kövekből kirakott út vezetett a Szélmalom utcai bejárat felől. Téglából készült járószintet az épület bejárata előtt tártunk fel. A K-i homlokzat előtt egy szakaszon feltártuk az épülethez tartozó kőből épült boltozatos csatornát.

Egyértelműbb eredményt hozott az I. pincehelyiség kutatása, ahol az É-i fal mellett római kutat tártunk fel. A pince járószintje alatt 15 cm-rel jelentkezett, 6,30 m mély, lefelé szűkül, fabélést nem találtunk benne. Leletanyaga a 2–3. századra tehető. Igen sok állatcsont is került elő innen.

A Ny-i homlokzat és a kerítésfal közötti szakaszon feltártuk a konviktus pinceszintjére vezető, betöltött és részben elbontott boltozatos kocsibejáratot. A Ny-i homlokkal mellett metszetben lehetett dokumentálni egy római kori gödröt. A leletanyag a Soproni Múzeumba került.

GABRIELI GABRIELLA

260. Sormás, Mántai-dűlő

(Zala megye) U, R, B, LT

A Mántai-pataktól K-re lévő völgy K-Ny-i dombhátán 2002-ben négy hónap alatt 4600 m²-en öt korszak összesen 196 objektumát tártuk fel. Az objektumok feltételei rendkívül sekélyen, többségében rögtön a humusz alatt jelentkeznek, egyes területeken nagyon sűrűn.

A lelőhely Ny-i felén a dunántúli vonaldíszes kultúra keszthelyi csoportjának gödreit és árkait találtuk nagyszámú durva és házikerámiával, K-i szélén pedig a szomszédos Török-földekhez hasonlóan a balkáni eredetű Sopot-Bicske kultúra és a protolengyeli időszak (Sé-horizont) településobjektumai keverednek. Utóbbi korszak házait cölöplyukak és paticcsal, tapasztással teli omladékrétegek, valamint az egykori építményeket övező árok szakaszok jelzik, kerámiaanyagukon pedig már nemcsak karcolt, illetve plasztikus díszeket, hanem vörösfestésű mintákat is találni. A tekintélyes mennyiségű fazekasárun és kőeszközön kívül említésre méltó egy ülő idol alak és több töredék, valamint egy nyílhegy formára megmunkált kőpenge. A későbbi neolitikum objektumokat a vonaldíszes teleptől egy V-metszetű, 35 m hosszú É-D-i irányú árok választja el, mely 5 m hosszan megszakad, majd tovább folytatódik É-i irányba.

A neolitikum objektumok között La Tène C1 korú kelta gödröket és félig földbe mélyített házakat találtunk, utóbbiakból ötöt. A többségében Ny-K-i tengelyű, változatos konstrukciójú, téglalap alakú házakban gazdag kerámia- (többek között pecsételt és grafitos árut) és fémanyagot (salak, vastör, bronzgyűrű), valamint borostyángöngyöt és csontkockát, továbbá szaproplitkarpercedarabokat találtunk. A késő vaskori objektumok színe a (sötét)fekete neolitikum telepjelenségektől teljesen eltérő világoszürke, több esetben szuperpozíciót dokumentáltak a különböző korszakok objektumai között.

A neolitikum és vaskori emlékek mellett a lelőhelyen feltárással került még egy rézkori és két kora bronzkori gödör is.

STRAUB PÉTER

261. Sormás, Török-földek

(Zala megye) U, B

A 79. számú lelőhely az épülő M7-es autópálya nyomvonalába esik. A feltárás 2002. április 3. és 16. között Fekete Csanád szondázó ásatásával kezdődött, majd június 19-én P. Barna Judit irányításával indult újra a munka, immár teljes feltárásként. Az ásatás harmadik szakasza november 1. és december 2. között zajlott. Összesen 10 008 m²-t, 153 objektumot tártunk fel teljesen.

A lelőhely kiemelkedő jelentőségű a hasonló korú telepfeltárások sorában. Az eddig feltárt terület csak szellete az egész településnek, melyen kettős körárokrendszer és egy másik, nagy ívű árokrendszer részletét ástunk ki. A telep az árok mellett nagy- és átlagos méretű gödrökből áll, melyek szinte mindegyikében gazdag le-

letanyagot találunk. A lelőhelyen a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának szórvány leletanyaga, a Sopot-kultúra néhány objektuma, döntő többségében pedig a lengyeli kultúra Sé-i horizontjának jellegzetes leletei kerültek elő. Az ásatás a leletanyag jellegét tekintve is kiemelkedő: eddig több mint 15 idoltöredéket, 3 zoomorf figura töredékét, számtalan festett kerámiatöredéket találtunk. A festett anyag jó állapotú, gazdag. Figyelemre méltó az antropológiai (teljes váz), állatcsont- és kőanyag is. Az újkőkori objektumok mellett két késő bronzkori gödröt is dokumentáltunk.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum régészeti gyűjteményét gyarapítja, elsődleges feldolgozása a feltárással párhuzamosan megkezdődött.

SZÁRAZ CSILLA

262. Szabadszállás, Gyakorlótér

(Bács-Kiskun megye) Sza, A

2002. november 21-én telefonon értesítették a múzeumot, hogy Szabadszálláson, az Alföldi Kiképző Központ B. területén lövészárókásás közben emberi csontvázat találtak.

November 22-én helyszíni szemlét tartottam, de addigra a kunszentmiklósi rendőrkapitányság munkatársai a helyszínen kibontották a váz további részeit. Ekkor került elő egy agyagedény, amelyet a csontokkal együtt a kunszentmiklósi rendőrkapitányságra vittek.

A helyszíni szemle során megállapítható volt, hogy a kiképző központtól kb. 300 m-re északra a kb. DNY-ÉK irányú, 70–80 cm széles lövészárók aljában, kb. 1,0–1,2 m mélyen találták a csontokat. A sír tájolása Ny-K irányú volt, kissé É felé tolódva. A váz jobb térdéjén, a csonton kívül került elő az edény. A lövészárók többi szakaszán emberi csontokat vagy sírra utaló egyértelmű beásásokat nem láttam, de néhány helyen még további nyésésre lenne szükség az alaposabb megfigyelésekhez. A szemle során egy szarmata edénytöredék is előkerült, lehetséges, hogy a területen egy szarmata lelőhely is található.

A Szabadszálláson előkerült sír a tájolás és a beszolgáltatott edénymelléklet alapján avar kori lehet.

V. SZÉKELY GYÖRGY

263. Szajk, Szajki szántók

(Baranya megye) V, Ró, Kő

2002. március 25. és április 22. között a Janus Pannonius Múzeum Régészeti osztálya munkatársai terepbejárást végeztek a tervezett M6-56 gyorsforgalmi út Baranya megyei szakaszán.

A 23511. pontnál, a Babarci-árokra hajló domboldalon hosszan elnyúló (800×500 m) települést találtunk (73. sz. lelőhely).

A 23514. pontnál a domb nyugati oldalán, vízjárta laposba hajló lejtőn regisztráltuk a 74. sz. lelőhelyet, melynek, kiterjedése 250×250 m.

Munkatársak: Nagy Erzsébet, Gábor Olivér régészek, Krasznai Péter ásatási technikus, Tari Józsefné gyűjteménykezelő.

KÁRPÁTI GÁBOR

264. Szakály, Tárkány, Tárkánymajor-dűlő

(Tolna megye) Kö

1963-ban Torma István, néhány éve pedig Miklós Zsuzsa azonosította a középkori templomhelyet, amelyet a majortól D-re fekvő háromszögelési ponttól D-re kb. 50 m-re, környezetéből kb. 0,5 m-re kiemelkedő dombocskán ismét lokalizáltam. Helyét rengeteg téglá- és habarcstörmelék jelöli kb. 20×15 m-es területen, tőle K-re és D-re kb. 30 m sugarú körben sűrűn található embercsont is. A templomhelytől D-re csupán a Kaposra lejtő domb tetején, az erdő mellett találtam néhány szürke foltban középkori kerámiát.

K. NÉMETH ANDRÁS

265. Szántód, rév

(Somogy megye) Ű, I

2002. szeptember 23. és 26. között víz alatti régészeti felderítés során elkészítettük a korábbi helyszíni szemlén a révtől Ny-ra észlelt kőmóló alaprajzát. A több, mint 200 m hosszú móló bazaltból épült. A kövek átlagos átmérője 15–20 cm, külső vége félköríves záródású, nagy (50–60 cm átmérőjű) bazalt kövekből készült. Keltező tárgy nem került elő. A helyiek elmondása szerint a II. világháború idején már romokban volt, a területről követ hordtak el hajóval.

Az előző jelenségtől K-re, a mai rév mólójának Ny-i oldalán légi felvételen foltok látszódnak. Helyi forrásaink szerint ebben a térségben kőszállító hajó(k) süllyedtek el. Logikusnak tűnt a sötét foltokat a hajórakomány halmanak megfeleltetni. A helyszínen két kőhalnot találtunk. A felderítés és a térképezés során kiderült, hogy a két halom ugyanabba a tengelybe esik. A belsőt 15–20 cm átmérőjű bazaltból, a külsőt 50–70 cm-es bazaltkövekből építették. Az összesített alaprajzon a két kőhalom egy a már dokumentált mólóval azonos jelenséget rajzolt ki. A bazaltmólók ugyanannak a kikötőnek a részei voltak. A keltezt a K-i móló végében talált cölöp dendrokronológiai vizsgálata adta: az utolsó évgyűrű 1883-ban keletkezett (dr. Grynaeus András vizsgálata).

A révtől K-re hajósok és halászok számolnak (első sorban Vörös Géza és Csíki Sándor gyűjtötte össze a helyi adatokat) egy Római út és egy Cifra híd nevű jelenségről. Az utóbbi faszerkezetű révátkelőhely volt, amely a századelőn még felismerhető volt, az utóbbi pedig kő, vagy kő-fa konstrukció lehetett. A helyszínen egy kőszórást és egy 2 m hosszú, jól faragott cölöpöt találtunk, melynek egyik vége csapnak volt kiképezve. Kezdetben úgy gondoltuk, hogy ezek a két említett átkelőhely maradványai. A dendrokronológiai vizsgálat azonban Kr. e. 181-re datálta az utolsó évgyűrűt. A kőszórás

sem adott ki értelmezhető körvonalat. A lelőhely sekély (kb. 50 cm) vízben található több hektáros plató közepén van. A fentiek alapján lehetséges, hogy nem révátkelőt találtunk, hanem egy víz alá került településnyomot, (ezt erősíti meg a Tihany melletti Bozsai-öbölben talált víz alá került bronzkori település is). A kérdés eldöntése további víz alatti kutatást igényel.

Munkatársak: Gaál Attila, Jakucs Gábor, Virágos Gábor, Grynaeus András régészek, Stibrányi Máté régész-hallgató, Győri Búvár SE, PELSO Balatonkutató Egyesület.

TÓTH JÁNOS ATTILA

266. Százhalombatta, Földvár

(MRT 7. k. 27/2 lh.)

(Pest megye) B

2002. július 31. és szeptember 10. között folytattuk az 1998-ban megkezdett, mintegy 6 m vastag rétegsorral rendelkező bronzkori telltelep további feltárását a 20×20 m-es szelvényünkben. (Az ásatás módszertanáról szóló tanulmányt lásd a 131. oldalon!)

A szelvény É-i oldalán található átégett omladék bontását folytattuk K-i illetve D-i irányban. Kiderült, hogy a tavaly megfogott részlet tulajdonképpen a 18 m hosszú és 6–7 m széles omladéknak csak egy töredéke volt csupán. A valószínűleg többosztatú ház így a szelvény közepén átlós irányban helyezkedik el. A feltöltés egyenetlensége miatt az összefüggő omladékon helyenként 10–14 cm, máshol viszont 45–60 cm vastag a rátöltés. Maga az omladék, az alatta lévő és közvetlen az omladékból induló nagy gödrök miatt is, teljesen egyenetlen és néhol 20–30 cm-es felszíni hullámzás tapasztalható. Az omladékon felhalmozott rétegek egyenetlensége miatt a leégett ház Ny-i oldalát nem tudtuk még kibontani, mert azon a feltöltés 50–60 cm vastag. A szelvény K-i oldalán a ház széléhez igazítva tovább mélyítettük a szelvényt, az utca szintjét keresve. A szelvényfal DK-i részében a tavaly megtalált kitapasztott, de át nem égett kemence alatt megtaláltuk annak egy korábbi átégett fázisát. Ettől D-re kevert anyagú vastag feltöltési réteget találtunk, melyben közvetlen a ház D-i része feletti részben egy cse-csemőcsontváz feküdt. A közvetlen mellette lévő föld elszíneződése szerves anyagra utal, valószínűleg begöngyölték a holttestet.

A szelvény Ny-i felében elkezdtük bontani a határozatlan körvonalú és egyenetlen agyagos réteget. Két újabb gödröt sikerült ezen a részen megfogni és kibontani. Az É-i gödör alján vastag feketes égetésnyomokat találtunk, jó néhány kerámia- és csonttöredék kíséretében. A D-i gödör sekélyebb, és jellegtelen anyaggal egyenletes feltöltést mutatott.

Biztonsággal mondhatjuk, hogy a 2002. évi szezonban a szelvényből minden késő bronzkori objektumot sikerült kibontanunk, s mostanra már „tisztá” közepe bronzkori rétegekben és jelenségekben dolgozunk.

Konzulens: Szabó Miklós, munkatárs: Vicze Magdolna.

Az ásatáson részt vettek Berzsenyi Brigitta, Kreiter Attila, Judith Rasson (USA), Joanna Sofaer Derevenski (UK), Guba Szilvia, Claes Uhnér (Svédország) régészek, Fűköh Dániel, Knipi István, Nagy Márta, Nyíri Borbála, Jeney Rita, Mészáros Krisztina, Békési László, Kovács Gabriella egyetemi hallgatók, valamint a Southampton University 9, a Göteborg University 8, a Cambridge University 6 egyetemi hallgatója.

Az ásatást meglátogatta: Kristian Kristiansen (Göteborg Univ.), Marie-Louise Sørensen (Cambridge Univ.), Charles French (Cambridge Univ.).

POROSZLAI ILDIKÓ

267. Szeged, Bajza utca 3–6.

(Csongrád megye) Á, Kő

2002. november 20-án helyszíni szemlét tartottunk a Somogyi utcában, ahol az óvoda melletti üres telken láttott, hozzávetőlegesen 3 m mélységű munkagödörről feltételeztük, hogy régészeti jelenséggel bíró réteget érintett. Középkori, illetve kora újkori leletanyagot gyűjtöttünk.

November 22-én reggel elvégeztük a profil tisztítását, majd 25-én mintát vettünk az egyes rétegekből. November 29-én az ÉNy-i sarokban dolgoztam, itt egy merőlegesen elvágott fal csonkjától D-re tisztítottam meg és dokumentáltam egy hozzávetőlegesen 2 m-es profil szakaszt.

December 4-én megkezdtek a sávalapok kiásását. A munkagödör ÉNy-i részén egy kályhaszem-depó került elő, melyből először a négyzetes szájú, majd a bögre formájúak jöttek elő, meglehetősen nagy mennyiségben. A legsűrűbben az É-i alapozás külső oldalától 3,7–4,3 m-re, a nyugatitól 1,7–2,3 m-re kerültek elő. Több égett réteget is megfigyeltem, ezek némi lejtéssel haladtak a feltételezett objektum közepe felé. A munkát a felfakadó víz miatt abba kellett hagyni. Fazekak darabjai és állatcsontok is előkerültek ugyaninnen. Az 1. objektum érdekes lelete két vörösmárványdarab.

December 6-án az 1. objektum területén sikerült az előző epicentrumtól kicsit északabbra egy kevésbé bolygatott részt találni, innen még két ép kályhaszemet, sok töredéket, és egy sgrafitto díszítésű török talpastál nagyobb darabját is begyűjtöttem. Előkerült a kályhaszemek harmadik típusa is, melyet egy vastag falú, hagyományos formájú kályhaszem reprezentált. A Ny-i sávalap gépi ásása közben az ÉNy-i saroktól 4,5 m-re a sárga alajban barna-barnásszürke beásás vonala látszott (2. objektum), melyben Árpád-kori (feltehetően 13. századi) kerámiák, cserépüst és fazekak töredékei, valamint csont- és paticsdarabok egy téglatöredékkel együtt kerültek elő.

Munkatársak: Herendi Orsolya, Papp Róbert és Pópit Dániel.

TÖRŐCSIK ISTVÁN

268. Szeged, Kiskundorozsma, Felsőszérűskert

(Csongrád megye) Sza

2002. február 20-án bejelentést kaptunk, hogy Dorozsmától ÉNy-ra az egykori Nagy Szék-tó Ny-i partján húzódó dombháton régészeti jelenségre bukkantak.

A dombhát kb. 60 m-re D-re helyezkedik attól a helytől, ahol 1936-ban Felsőszérűskert lelőhely néven, Komáromi Gergely földjéről kút ásása közben szarmata sírok kerültek elő.¹⁴

A február 27-i helyszíni szemlén határozott, fekete betöltésű foltot figyeltünk meg, a bejárt dombháton szarmata korú cserepeket találtunk.

Március 6-án feltártuk a csaknem teljesen kirabolt sírt. Tájolása: D–É, 170–350°, hossza: 293 cm, mélysége: 85 cm (a nyeséstől).

A sírgödör feltárása közben a sír aljától kb. 50 cm-re egy fogat, 50 cm-re egy gyöngyöt a koponya mellett találtunk, továbbá többkisebb és rossz megtartású porladó csont jelezte az egykori csontváz bolygatottságát. Találtunk két további gyöngyöt is, mindkettő a sírgödör alján feküdt. A csontvázból csak a koponya maradt a sírgödörben, az is a gödör D-i végében, 50 cm-rel a gödör aljától helyezkedett el. A halott jobb oldalán egy vaskést találtunk, szintén visszadobva a sírgödörbe.

Munkatárs: Wilhelm Gábor.

SZALONTAI CSABA

269. Szeged, Roosevelt tér

(Csongrád megye) Kk, Ű

A tér ÉNy-i részén, a Móra Ferenc Múzeum előterében 2002. június 5. és augusztus 9. között szondázó régészeti feltárást végeztünk. Cél a Szegeden előkerült római leletek hitelesítése, illetve a korszakra vonatkozó újabb adatok gyűjtése volt. A munkában részt vettek a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének hallgatói is.

Az előzetesen kijelölt gyepfelületen 6×4 m-es szelvényt tártunk fel gépi munka nélkül. Megtaláltuk a múzeum építésének törmelékrétegét (1895) néhány műköpárkánytöredékkel, majd kitermeltük az árvíz utáni feltöltést, amely csaknem 2 m vastag volt.

A 2. szint kibontásakor a középső részen egy ÉNy–DK irányú habarcs- és téglatörmelékes réteg került elő, melyben jól látszott a 4. objektum foltja. Később kiderült, hogy ez a habarcsos törmeléklencse egy alatta lévő árok betöltésének zárórétege. A 2. és 3. szint között egy téglajárda került elő a DNY-i szelvényrészén. A 3. szintről egy beásás indult az É-i szelvényrészén, melynek sarkában egy téglából kirakott oszlophely volt. Műtán a 3. szintjét az É-i és a D-i szelvényrészén is kibontottuk, megkezdtek a középső árok kiásását. Ezt kezdetben egy fal kiszedésiárkának gondoltuk. Kiderült, hogy

14 NAGY ERZSÉBET: Kiskundorozsma régészeti topográfiája és településtörténete. Szeged, 1980. 41.

nem falról, hanem csatornáról van szó, alsó tégláiból néhány darabot in situ meg is találtunk. A csatorna kibontását követően a két szelvényrész 4. szintje következett. A D-i részen utóbbi téglával kirakott felszínként jelentkezett. Az É-i szelvény részen sikerült kibontani az 5. szintet is, melyben a 7. objektumot és egy alapozás tégláit találtuk. Az 5. objektum ásásakor részben kiszedett ÉK-DNy-i irányú fal eredetileg 54–58 cm széles volt. K-i oldalán sárga agyagréteget találtunk, mely az egykori épület padlója volt, ezt a csatorna metszetsíkján többször is megújították. Nem látszik viszont a fal folytatása, így bizonyos, hogy a csatorna építésekor szedték ki az épület DNy-i sarkát, illetve D-i falát. Az épület minden bizonnyal a 18. századi tűzérési kaszánya volt, mely a különböző korabeli ábrázolások alapján a D-i fal mögött, azzal párhuzamosan helyezkedett el.

Jelentős mennyiségű késő középkori és újkori leletanyagot gyűjtöttünk, illetve a kaszánya sarkának megtalálása után jóval pontosabban vetíthetjük a középkori vár alaprajzát a mai városképre. Megállapítottuk, hogy az előzetes becsléseknek megfelelően szelvényünk a vár egykori udvarának a D-i kapu mögötti részére esik. Ezt a keményre taposott járósíntek, a leteglázás és a szabályosan megépített járda bizonyítja. Az eddigi rétegek vizsgálata alapján meggyőződünk arról, hogy az utóbbi három évszázad objektumai nem bolygatták meg a középkornál mélyebben fekvő rétegeket.

VÖRÖS GABRIELLA

270. Szeged, Sebészeti Klinika udvara (Csongrád megye) Á, Kk, Kú

A SZOTE udvarából a Tisza Lajos körúton is áthaladó, leendő távhővezeték árkanak ásásakor 2002 októberében a kidobott földben cserepeket láttam.

A klinika udvarán húzódó árkokat az épület bejáratának vonalában három szakaszra osztottam: az 1. a kapu felé, a 2. az épület É-i vége felé húzódó árokszakas, míg a harmadik az előző kettőre csaknem merőlegesen a Tisza irányába volt kijelölve, de még nem volt kiásva. Az 1. és 2. szakaszon több alapozás, illetve vörös (paticsos?) rétegek is megfigyelhetők voltak, de mivel ezek mélysége 60–80 cm között volt, legfeljebb 19. századiak lehettek.

A már kiásott 3. szakasz első harmadában egy 19. századi csatorna maradványait dokumentáltam (110–120 cm mélyen), a bejáratától ÉK-re egy másik alapozást is lefotóztam. A teteje az itt húzódó aszfaltút padkájától 120 cm mélységre van. Az árok É-i vége egy ásonnyommal mélyebbre volt kiásva, itt egy égett, vörös paticsos járósíntet találtam, ennek kb. 40×30 cm-es felületét kibontottam és dokumentáltam. Ez a járósínt az aszfalttól 150 cm mélységben volt, felületéről több kerámiát is gyűjtöttem. Megemlítendő még az udvar 1. szakaszának földjében talált fél bronzgömb és egy cserépüst peremtöredéke.

A 2. árokszakas vizsgálatakor cserépdarabokat és egy vaskést találtam. Kb. 120 cm mélyen néhány in situ téglát is láttam, de nem tudtam eldönteni, hogy falhoz vagy csatornához tartoznak-e. Az udvarról a Somogyi utca felé vezető aszfaltút közepén kijelölt árokszakas (4. szakasz) felét már kiásták. Középtájon egy Árpád-kori orsókarika került elő, illetve a szakasz csaknem teljes hosszán kora újkori kerámiák. Ez a rész – a park szintjét alapul véve – már teljes egészében bolygatott, átforgatott föld, több ponton sóder, salak és más recens hulladékréteg, illetve meszes, téglatörmelékes beásás került elő. Az egyik munkás értébecslést kérve egy marék 18–19. századi ezüstpénzt mutatott meg.

TÖRŐCSIK ISTVÁN

271. Szendrő, Hősök tere 5.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk, Kú

A telken jelenleg álló épület átalakítását megelőző műemléki-régészeti kutatásra került sor. Az épület részben magába foglalja a korábban itt állt Csáky-kastély Ny-i szárnya földszintjének részleteit, illetve a 16–17. századi Alsóvár maradványait. A lelőhelyen a legkorábbi, közvetlenül a szikla felett elhelyezkedő kultúrréteg a 15. századra tehető. A kályhacsempelételek alapján a 15–16. század fordulóján táján épített, a jelenlegivel megegyező, É-D-i tájolású épület kis részletét tártuk fel a jelenleg álló két épületszakasz közötti belső udvarban. Ezen épület egyik (K-Ny-i) falát a későbbi várban, majd kastélyépületben is felhasználták, s csak a 20. században bontották el, míg egy másik (É-D-i) falát a közrezárt helyiség betöltése alapján már a 16. században visszabontották. A fennálló maradványok közül a legkorábbinak az É-i épületszakasz É-i és Ny-i fala bizonyult, kora legkésőbb a 17. századra, de feltehetően korábbra tehető. D-i fala és kőboltozata utólagos, de a 18. századi periódusnál korábbi, szintén utólagos nyílásai barokk koriak. Az Alsóvárat a 17. századi ábrázolásokon Ny-ról kerítő falszintén utólagosan épült Ny-i falához. E kerítőfal a leletanyag alapján nem korábbi a 17. századnál. A D-i épületszakasz falazatának nagy része a 17. század végi periódushoz köthető. Pincéjében láthatók az eredetileg alappincézetlen épület alapfalai. Az épület D-i, egykor az Alsóvárat is lezáró, ma nagyrészt az alapfalakig visszabontott fala mellett a pincében 17. századi szemétréteget figyeltünk meg. E réteget vágja az ehhez a falhoz D-ről utólag hozzáépített akna. Az említett D-i falat áttöri az épület K-i oldalán húzódó folyosóban megfigyelt, elfalazott barokk nyílás. E folyosó D-i részének tömör Ny-i falát ma elfalazott, 17–18. századi ajtónyílások törték át, míg középső részén pillérekre támaszkodott fiókos dongaboltozata. A folyosó barokk téglapadlója a 30–40 cm-es modern feltöltés alatt csaknem sértetlenül előkerült. A 17–18. század fordulóján épített Csáky-kastély Ny-i szárnyának É-i része foglalta magába az Alsóvár korábbi részleteit, D-i része új épület lehetett, mely az Alsóvár D-i

faláig nyúlt. Az épületszárny közepén fennmaradt kapu műformái, valamint Csáky Antalhoz köthető bélyeges téglák alapján ezt az épületet a 18. század közepe táján megújíthatták, nyílásait átalakították. Ekkor nyerte az épület Ny-i homlokzata a 19. század közepi ábrázolásokon megőrzött egységes képét. Csekély mennyiségű kerámia- és kályhacsempe leletanyag került elő a 15–18. századból. Kiemelendő egy nagyméretű, 17. századi üvegcupa nagyobb töredéke. Az épület falkutatását Fülöp András végezte.

TOMKA GÁBOR

272. Szentendre, Római tábor

(MRT 7. k. 28/1 lh.)

(Pest megye) Ró

A szentendrei római tábor déli falszakaszának, patkó alakú tornyának és a hozzá kapcsolódó belső építményeknek a kutatását és egy zárt kőtár felépítését a 2003 augusztusában–szeptemberében Magyarországon megrendezésre kerülő, XIX. Nemzetközi Limeskongresszus apropóján szerettük volna megvalósítani. A terv első lépéseként régészeti kutatást kellett végezni a tervezett új kőtár épületének helyén, hogy annak felépítésével egyben a tábor – távlati tervekben szereplő – régészeti és műemléki helyreállításával is összhangban álljon a most felépítendő épület.

A feltárás 2002 júliusában és novemberében, két részletben zajlott. Kutatóárkainkat a kőtár leendő helyén jelöltük ki, ahol az eddigi feltárásokat összegző, az MRT 7. kötetében megjelent térkép még kutatatlan területet jelzett. E térkép alapján a területünkől É-ra fekvő telken az 1940-es években dr. Nagy Tibor régész egy nagyméretű épület részletét tárta fel, melynek déli része – az alaprajza szerint – nem került feltárássra. Reményeink szerint az épületnek a jelenlegi kutatási területen kellett volna folytatódnia.

Az É-D-i és K-Ny-i szelvényekkel megkutatott területen azonban nem kerültek elő a már ismert épület további falai. A felszíni, mintegy 50 cm-es réteg arról tanúskodik, hogy itt már egyszer volt egy nagy felületre kiterjedő régészeti feltárás, de erről az esetleges kutatásról nincs semmi adatunk. A másik lehetőség, hogy az elmúlt évszázadban a területet feltöltötték – erre utal egy a 20. sz. 20-as éveiben készülhetett képeslap és a felszíni réteg kevés régészeti lelete, de aránylag sok újkori tárgya. (Itt említjük meg, hogy az ásatás során 3 pénz került elő: egy Kr. u. 4. századi kisbronz érem az ásatási terület északi részén az 1. ásónyomból és két, a 20. sz. közepén vert aluminium fillér a feltárás mélyebb, de bolygatott rétegeiben.) A bolygatatlan rétegekben is nagyon kevés régészeti lelet és omladék került elő, köztük néhány bélyeges tegula töredéke. A régészetileg legjelentősebb lelet az egy helyen talált, tíznél több, több típust képviselő, díszített, ólom tükörkeret és a kerek, bronz tükörlapok.

MARÓTI ÉVA

273. Szentes, Derekegyházi-oldal

(Csongrád megye) H

A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete által vezetett: *A történeti genetika a magyar ethnogenezis kutatásában* című NKFP pályázati program keretében, a 2002. évben három Csongrád megyei honfoglalás kori temető hitelesítő feltárássára került sor. A genetikai mintagyűjtésregionális szempontjait figyelembe véve 2002-ben Csongrád megye területét, Szentes határát választottuk ki kutatási régióknak, ahol néhány, Csallány Gábor által a 20. század első felében már részben feltárt 10–11. századi temető hitelesítő feltárást kívántuk elvégezni. Az ásatás az MTA Régészeti Intézete és a szegedi Móra Ferenc Múzeum közös munkája volt.

Csallány Gábor 1940-ben Szentes, Derekegyházi-oldal nevű határrészeiben, Berényi Benjamin 129. számú tanyájának földjén – a tulajdonos leletbejelentését követően – egy honfoglalás kori temető négy sírját tárta fel (ásatási dokumentáció: KJM RégAd: 55-84/5 és 401-95, MNM RégAd: 116. D. III; leletanyag: KJM RégGyűjt: 55.14.1–5, 55.20.1, 55.26.1–18, 57.10.1–5. 82.4.1–4. és valószínűleg 55.20.1; közlés: *FolArch* (3-4) 1941, 182–186). Bálint Csanád 1968-ban, az akkor már Szentesen lakó öreg Berényivel járt a lelőhelyen, ásatást azonban nem kezdeményezett. A helyszíni szemléjéről készült beszámoló (MFM RégAd: 94-76) adatait követve az 1971-es kiadású, 1:10 000-es léptékű térképen megtalálható a Berényi B.-tanya, sőt azok a dűlőutak is, amelyeket Csallány Gábor a temetőtérképen megnevez. Ez a terület a várostól 2 km-re DK-re található, a ma D-3 elnevezésű táblában. Több helyszíni szemle során a rendelkezésünkre álló távolságadatok visszamérésével sikerült megtalálnunk az elszántott Berényi-tanya valószínűsíthető maradványait, és ettől D-re egy – a környezetéből mindössze 50–60 cm-re kiemelkedő – domb D-i oldalán kijelöltük a feltárás helyét.

2002. szeptember 2–19. között 1217 m²-t tártunk fel egyetlen nagy szelvényben (ásatási dokumentáció: KJM RégAd: 559-2003; fotódokumentáció: KJM Fotótár: 11238–11306; leletanyag: KJM RégGyűjt: 2002.3.1–106). A temető egészét megkutatva, a sírok környezetét 15–30 m távolságban átvizsgálva megállapítottuk, hogy egy nyolc sírből álló, egysoros kiscsaládi temetőt rejt a lelőhely. A sírok közül négyet már ismertünk Csallány Gábor feltárása nyomán, továbbá megtaláltuk az 1940-es ásatás kutatóárkait is, összesen tíz eltérő méretű árkot. Csallány Gábor a sírsor É-i végén lévő 4 sírt közölte. Az 1. és 2. sír csontanyagát – keveredve ugyan – de szinte teljes egészében megtaláltuk a kutatóárok alján. A csontkupacok kibontása során leletanyagot is találunk a korábban már feltárt sírokban, így a temetőtérkép mellett, a sírokból ismert tárgyak alapján is azonosíthatók voltak az egyes temetkezések.

A korábban ismert négy sír mellett négy újabb temetkezést is feltárunk a sírsor D-i végén. Csallány Gábor – a tanyatulajdonos elmondása alapján – leírta, hogy

már korábban is kerültek elő sírok a vizsgált területen, amelyek helyét Berényi Benjamin nem tudta biztosan megmutatni. Az egyik ilyen lehetett a 6. sír, amelyben a váz fej- és mellkasi részét érte bolygatás, azonban a bolygatott csontokat – köztük a leletanyagot is – egy-egy csomóba rakva a sír Ny-i végében megtaláltuk. A temető leggazdagabb sírja az 5. számú temetkezés volt, amelynek K-i végét Csallány Gábor egyik kutatóárka megbolygatta. A sír egy 20-21 éves korában eltemetett rangos fiatal nő temetkezését rejtette, amelyből ezüstlánc, gömbsorcsüngős fülbevalópár, lemezes hajfonatkorongpár, kaftán- és ingnyakveretek kerültek elő.

LANGÓ PÉTER – TÜRK ATTILA

274. Szentés, Nagytőke, Jámor-halom

(Csongrád megye) H, A, Á

A Jámor-halmi lelőhelyen Csallány Gábor végzett leletmentést 1902-ben, 1929-ben, illetve 1932-ben. 1902-ben kb. 30 sírt bolygattak meg a munkások, Csallány Gábor pedig 6 temetkezést mentett meg. 1929-ben és 1932-ben további 24 sír került feltárássra (ásatási dokumentáció: KJM RégAd: 147-84; leletanyag: KJM RégGyűjt: 55.18.34, 57.32.1-61, 57.33.1-42, 57.34.1, 57.35.1, 56.36.1-51). Valamennyi esetben a kunszentmártoni műút építéséhez nyitott homokbányából kerültek elő a 10-11. századi temetkezések. Az 1960-as évek végén kiadott, 1: 10 000-es méretarányú térkép Szentestől 13 km-re É-ra, a kunszentmártoni műút Ny-i oldalán, a Jámor-halomnak nevezett kurgántól K-re a műút mellett homokbányát jelöl. Helyszíni terepbejárásunk során már csak a betöltött bányagödör helyét tudtuk azonosítani a környék tanyáiban lakók segítségével. Megállapítottuk továbbá azt is, hogy a tanyák számozása nem változott, a 8/a számú tanya, amely Csallány Gábor temetőtérképén szerepel, ma is áll.

2002. augusztus 21. és szeptember 3. között ásatást folytattunk előbb a 8/a tanya melletti kiemelkedésen – az 1929. és 1932. évi ásatás helyszínén – majd ezt követően Ny felé haladva, összesen 4 szelvényt nyitottunk, és a 3 hetes munka során 1652 m²-t tártunk fel (ásatási dokumentáció: KJM RégAd: 555-2002; fotódokumentáció: KJM Fotótár 11317-11497; leletanyag: KJM RégGyűjt: 2002.1.1-19). A 8/a tanya melletti 1. szelvény ÉNy-i sarkában megtaláltuk az egykori homokbánya betöltésének feltöltését. A bányagödör kiterjedését összehasonlítva korábbi térképeinkkel megállapítottuk – ami sejthető volt –, hogy Csallány Gábor ásatása után a bányát tovább művelték, így a bolygatásnak további sírok estek áldozatul. Az 1. szelvény DK-i felében megtaláltuk a temetőárkot. A kettős osztatú árkot közel 40 m hosszan követték, és három metszetben kibontottuk. A temetőárok és a homokbánya közötti területen még három 11. századi sírt tudtunk megmenteni. A 2. szelvényben megtaláltuk az egykori bányagödör Ny-i végét is, így mérhetővé vált az egykori homokbánya ÉNy-DK-i kiterjedése, amely meghaladta a 130 m-t. A 2. és 3. szel-

vényben egy avar kori temető 3 sírját, közöttük egy padmalyosat tártunk fel. A 3. szelvényben egy 10. századi honfoglalás kori sír került elő még, a közvetlenül a Jámorhalom mellett nyitott 4. szelvényben régészeti jelenséget nem figyeltünk meg.

Csallány Gábor temetőtérképét elemezve megállapítható, hogy a sorokba rendezett 10. és 11. századi sírok nem metszették egymást, vagyis a temetőt valószínűleg folyamatosan, megszakítás nélkül használták. A temetőárok ívének megfigyelése alapján feltételezzük, hogy az egy többhektáros területet ölelt körbe, minden bizonnyal egy több száz síros 10-11. századi temetőt.

LANGÓ PÉTER – RÉVÉSZ LÁSZLÓ – TÜRK ATTILA

275. Szentlőrinc, Szőlőhegy, Rókavár

(Baranya megye) B, Kö?

2002. március 26-án helyi lakos bejelentése alapján szemlét tartottunk a helyszínen (hrsz. 2037/4), ahol feltehetően több sírból származó emberi csontokat, és kerek, sötét foltokhoz köthető bronzkori cserepeket, kőbaltatöredéket találtunk. A csontokhoz semmilyen mellékletet nem találtunk, valószínűleg a kert bejáratánál levő középkori, vagy újkori sírokból származnak. A kert végében levő sötét, kerek foltoknál a kora bronzkori zóki kultúra cserepeit gyűjtöttük.

KÁRPÁTI GÁBOR – GÁBOR OLIVÉR

276. Szécsény, Forgách-kastély

(Kubinyi Ferenc Múzeum)

(Nógrád megye) Kk, Ú

A tulajdonosi jogokat gyakorló Kincstári Vagyoni Igazgatóság Salgótarján kirendeltsége a régészeti védett területen álló, kiemelt I. kategóriás műemléképület felújítási munkáit folyamatosan végezgette, a külső homlokzati munkák előtt kívánta tisztázni az épület falain különböző pontokon, különböző mértékig jelentkező, talajból induló falnedvesedés okait, illetve kidolgoztatni a hatékony védekezés módjait. 2001-ben az egyik kiváltó okként feltételezett zárt betonhabarcs lábazatot, illetve zárt kő-betonjárdát eltávolították. Felmerült az épületet körülölelő, pangó víz- és talajpára elvezetését célzó dréncsőrendszer lehetősége. E munka tervezésének régészeti problémáira kértek választ a kutatás megrendelésével. A munka a 106. hrsz-ra korlátozódó próbafeltárás volt.

2002. március 6. és április 12. között a kutatás az épület Ny-i, D-i és K-i homlokzata előtt 11 árokban, illetve szondában valósult meg. A Ny-i homlokzatnál a DNy-i sarkon előkerült téglacsatornáról megállapítást nyert, hogy a Ny-i homlokzattal teljesen párhuzamosan fut, nagyrészt épségben, légtérrel. A restaurátorműhely kilépő szennyvízvezetékével egy szakaszon szétrombolták. A csatorna a felső udvar és a Várkert határán futó kőkerítésig megvan. Azon túli folytatása tisztázatlan. Miután funkciója szerint csapadékvíz hígított

fekéliát szállított – feltehetően a Várkert lejtőjében is folytatódnia kell. Kevésbé valószínű, hogy a sétatokkal szabdaltnál szabadon terítették volna a szennyvizet. A csatorna szélessége 60 cm, boltozati gerince a homlokzattól 60 cm-re van. A 15 cm vastag boltozat teteje a restaurátorműhely csatorna kilépésénél (3. árok) 60 cm mélyen jelentkezett, míg az épület és kerítés csomópontjánál (7. árok) már 80 cm-en bukkant elő. Itt a csatorna mérhető belmagassága 110 cm volt. A csatorna 1846 után, Pulszky Ferenc tulajdonlása idején készült. A 7. árokban a csatorna mellett egy az épület felé ÉNy-ról futó középkori kőfalat találtunk, melyet a csatornával részben szétromboltak. A fal mellett mélyre futó gödör vagy helyiség 16–17. századi leletanyaggal és omladékkal betöltött. A terület kutatását 210 cm mélységnél abbahagytuk.

A D-i homlokzat előtt hét árkot, illetve szondát nyitottunk. Megállapítottuk, hogy a már korábban a vízvezetékcsőnél a homlokzat Ny-i felénél megfigyelt, Pulszky Ferenchez köthető csapadékcatorna a homlokzat mindkét szárnyánál megvan. A csatornák a későbbi közműfektetésekkel több ponton roncsoltak. Eredetileg a kocsibehajtó két oldaláról indultak, a homlokzattal párhuzamosan attól 100–110 cm-re futó gerinccel, 60 cm átlagszélességű, 80 cm belmagasságú csatornák a két rizalit alá futnak be a korábban ott működő ürgödrökbe, majd onnan kilépve a Ny-i és K-i homlokzattal párhuzamos csatornában folytatódnak. A kocsibehajtó Ny-i belső sarkában közvetlenül került elő a csatorna indítónyelője, benne az ejtőcsőből egy csonk. E maradvány alapján a központi kupola és a középrizalit csapadékvizeit a jelenlegi megoldástól eltérően közvetlen ejtőcsővel vezették le a középrizalit és kocsibehajtó csatlakozásában. Az utolsó cső 110-es öncső volt. A D-i homlokzat Ny-i felében, a zöldterületben nyitott (1. sz.) árokban a téglacsatorna sértetlen szakasza került elő. Attól D-re egy az árokban harántirányban futó, 240 cm vastag középkori kőfal került elő 150–160 cm mélységben. A visszabontott falra középkori és későbbi rétegek takaraktak rá. E fal hasonló vastagságú párjára a korábbi kutatás már rátaálalt. Feltehetően egy téglány alakú robusztus épület húzódik a díszpark járdája alatt. Az épület belső tere nagy mélységű lehet, ugyanis a betöltési rétegeken nagymérvű roskadás figyelhető meg. E folyamat napjainkban is tart. Erre utal a járda itteni megsüllyedése. A 6 m hosszú árokban a betöltési rétegek 140–150 cm mélységgig kifejezetten szárazok voltak. A Ny-i rizalit D-i falánál húzott (10. sz.) árok 2,3 m hosszban 110 cm mélységben átforgatott kővel betöltés volt, mely az 1970-es felújításhoz köthető. Lényeges megfigyelés, hogy az épület fala mellől eltávolított járda helyén a talaj száraz volt, míg a burkolattal fedett részen már a burkolat alatt közvetlenül is magasán jelentkezett a talajnedvesség.

A kocsibehajtó DNY-i sarkának kutatásánál a burkolat alatt 42 cm mélyen került elő az alapozási kiugrás. A szelvény egyik felében 110 cm, másik felében 160 cm mélységgig hatoltunk le. Az alapozás alját itt még nem

értük el, 126 cm mélyen késő középkori leégett járósintet találtunk. A talaj itt is közvetlenül a burkolat alatt már nagyon nedves volt, megfigyelhető volt a nyitott szelvényben a gyors nedvességvesztés, mely zsugorodással társult. A statikailag kényes pont nagyobb mélységű kutatását nem folytattuk.

A D-i homlokzat K-i felében a zöldterületben húzott (2. és 4.) két árokban előkerült a téglacsatorna a már korábban ismertetett paraméterekkel. A 2. árokban erősen sérült korábbi közművek miatt. Az árokban a kutatás legmélyebb pontja 180 cm volt. A 155 cm mélyen jelentkező késő középkori járósint átégett volt és D-i irányban erősen lejtett. E területen e szint alatt egy nagyobb gödörre vagy árokra kell számítani a homlokzattal párhuzamosan, ami folyamatosan roskadt korábban. A járósint lejtése is ennek köszönhető. A talaj állapotáról e két szelvényben is elmondható, hogy száraz 140–150 cm mélységgig, s csak az után jelentkezik a nedvesedés.

A K-i rizalitról húzott 3,1 m-es árokban a faltól 310 cm-re megtaláltam 80 cm mélyen az épület elektromos kábelét kábeltéglával fedve. Az épület alapozási kiugrása 30 cm, az első késő középkori rétegek 80 cm mélyen jelentkeztek.

A faltól 2 m-re egy kora újkori nagy beásás rétegei jelentkeztek. Ezen árok vagy gödör a kutatás határánál, 160 cm-nél mélyebbre hatol és folyamatosan roskad. A szondában megfigyelhető volt, hogy a fal mellett korábban eltávolított járda helyén a talaj szárazabb, míg a zárt burkolatú részen a talajnedvesség magas. Az épület K-i homlokzatán a pinceajtó és a kerti kapu közötti szakaszon a 220 cm mély szondában legalul is csak 17. századi feltöltést találtunk. A Pulszky-féle csapadékcatorna, mely a homlokzat D-i felében a fallal párhuzamosan megvan, itt nem került elő. Feltehetően még a pinceajtótól D-re a faltól elkanyarodva talán az egykori istálló irányába fordulhat. A kutatás befejezése után a burkolatokat helyreállítottuk.

MAJCHER TAMÁS

277. Szécsény, Harnold L. utca 16.

(Nógrád megye) Ú

2002. május 5–9. között megelőző ásatás során a gázvezeték csőszintje alatt 100 centiméterrel egy karakteres kültéri járófelület került elő, valószínűleg útrészlet. Korát a rajta talált kerámia- és vasanyag az újjátelepítés (18. század eleje) időszakára határozza meg. A munkát e rétegnél lezártuk, mivel e réteg máshol is megfigyelt, karakteres határt jelent.

MAJCHER TAMÁS

278. Szécsény, Rákóczi út 97.

(Nógrád megye) Kö, Ú

A Rákóczi út 97. sz. ház kapubejárójánál végeztünk 2002. augusztus 27–28-án szennyvízbekötést megelőző feltárást. Nyitottunk egy 1,5 m széles és 6 m hosszú árkot. A

felső rétegekből zömmel 19–20. századi leletanyag került elő, illetve néhány cölöplyuk. 60 cm-es mélységtől lefelé már egyre gyakrabban jelentkeztek középkori cserépek. 120 cm mélyen találtunk egy igen laza betöltési réteget, mely feltehetőleg a középkori városfalat körülvevő sáncárokhoz tartozik. Magát a sáncárkot azonban már nem tudtuk kibontani.

BÁCSMEGI GÁBOR

279. Székesfehérvár, Jókai utca 8.

(Fejér megye) Kö, Ú

A telek Ny-i felében húzódik a középkori városfal, kb. 21 m-re a mai beton támfaltól É-D-i irányban. A városfal helyét a Jókai utca 6. számú ház É-i falában egy felmenő falcsont mutatta. Egy árkot ástunk a ház udvarán, kettőt az épület belsejében. Újkori pince falai és téglaboltozata került elő az 1. számú (udvari) árokban a városfal Ny-i oldalán. Az újkori pince téglaboltozatát 35 cm-re találtuk meg a mai udvarszint alatt. Az egyes számú árokban talált városfalat egy téglával boltozott, K-Ny-i irányú csatorna vágta ketté, 85 cm-rel az udvari betonjárda szintje alatt. Az árok délkeleti sarkában egy, a városfalhoz épített középkori ház falcsontját tártuk fel. Megfigyeléseink szerint a falat tört kövekből, fehér habarcsba rakták. A középkori városfalat három (1., 2., 3. sz.) árokban tártuk fel, összesen 13 m hosszúságban. A városfal szélessége 210–220 cm között mozgott. A fal zoklija 15–20 cm-re ugrott előre a városfal belülső (K-i) oldalán. A faltető 45 cm-rel feküdt az udvari járószint alatt, a zoklit a megmaradt faltetőtől 110 cm-rel mélyebben találtuk meg. A középkori városfalat törtkövekből, sárgásfehér habarcsba rakták. Belső járószintje az említett zoklival hozzávetőleg egyvonalban, a mai udvari járószint alatt 155 cm-re megtalált barna agyagos réteg felszínén lehetett. Magát a járószintet nem találtuk meg. Feltételezett szintje fölött agyagos, sóderes, törmelékes, égett, kevert feltöltési réteget találtunk. Az első periódusban kiépült újkori ház nyugati fala alatt az egykori virágbolt helyiségében két árokban is megtaláltuk a középkori városfal folytatását. A városfal K-i vonalát feltártuk, míg Ny-i vonala az említett ház Ny-i falának éle alatt futott. Egy falomlás alatt, a virágüzlet belsejében megtaláltuk a városfal felmenő falát is a 3. számú árokban. Az említett újkori ház DNy-i sarkánál egy leomlott falszakasz bizonyosságul szolgált arra, hogy a ház fala újkori, és a városfal külső szélére épült. Összességében a Jókai utca 8. számú ház és udvarának teljes szélességében feltártuk az É-D-i irányú városfalat. Toronyra, vagy bástyára utaló nyomot nem találtunk.

SIKLÓSI GYULA

280. Szigliget, Vár

(Veszprém megye) Kö

2002-ben a felsővár É-i részén folytattuk a vár feltárását. A várnak erről a részéről igen keveset tudtunk. Ki-

vételnek csak a kaputorony számított, annak legalábbis alaprajzi kiterjedését ismertük Guilio Turco felméréséről. Másrészt, mivel már az 1995–96-os években feltártam a felsővár É-i bővítményét, így voltak adatok a felvonóhid szerkezetéről is, ennek alapján teljes bizonyossággal lehetett számítani a farkasverem belső folytatásának is tekinthető ellensúly aknára is.

A 17. századi alaprajzok alapján csak azt lehetett tudni, hogy a várfalak mentén, mindkét oldalon lakóépületekre lehet számítani. Az árkoknak első lépésben az udvari szakaszait ástuk ki, majd ezek dokumentálása után tudtunk csak rátérni az árkok lakóépületen belüli szakaszára.

A várudvaron – az eddigieknek megfelelően – nagy mennyiségű építési törmelék volt, amely kevés kései leletanyagot tartalmazott csak. Az udvar nagy részén egyetlen járószintet találtunk. Több járószintet figyeltünk meg a kaputorony és az előbb említett ház végfalainak összekötése által létrejött – általunk „őrszobának” nevezett – épületnél. Ennek az épületnek az udvar felől nem volt bejárata, egyedül a kaputorony felől lehetett megközelíteni.

A rendkívül nagyméretű kaputorony falait nagyon lepusztult állapotban találtuk meg. Az előbb említett ajtó kávéjának a meghatározása is eléggé bizonytalan, igaz nem sokkal jobb állapotban maradt fenn az udvarra vezető másik ajtó sem. Az udvarra vezető ajtó kávéi is nagyon rossz állagúak, itt azonban a szárkövekből is találtunk néhányat. A torony építési korára sajnos nem találtunk adatot, nem volt vizsgálható a torony és a várfalak kapcsolata sem.

A K-i várfal mellett két háromosztatú házat tártunk fel. Az É-i ház alapjait és padlóját a sziklába vágta be, a falakat egy keskeny sziklataréjra építették fel. Bejárata mindkettőnek a középső helyiségből nyílt. A bejárattal szembeni fal mellett mindkettőben tűzhelyet tártunk fel, innét nyíltak a szobákban elhelyezett kályhák fűtőnyílásai. A D-i háromosztatú ház tűzhelye teljesen körbejárható volt, és a várfalban két fülkét, polcot alakítottak ki. A tűzhely felett szabadkémény vezetete el a füstöt, ennek D-i boltvállát és boltindítását tártuk fel. A szabadkémény teljes egészében téglából készült. A D-i helyiség kutatása során a felrobbant toronynak két újabb – az eddigiektől valamivel kisebb – faltömbjeit tártuk fel. Az épületnek ezt a részét a faltömbök statikai helyzete miatt nem tudtuk teljes egészében feltárni.

Az É-i háromosztatú ház, amint azt a padlóátvágásból előkerült leletek is bizonyítják a 17. század elején épült csak fel. Az „őrszoba” azonban már feltehetően a 16. században épült, minden bizonnyal Turco felmérése után. A K-i oldal D-i háromosztatú házának feltárását nem tudtuk teljes egészében befejezni, az előbb említett D-i helyiségen kívül nem tudtuk átvágni a konyha padlóját, és nem maradt időnk megvizsgálni az épület falainak a K-i várfallal való kapcsolatát sem. Mindezekre már csak a következő ásatási idényben fog sor kerülni.

GERE LÁSZLÓ

281. Szihalom, Pamlényi-tábla

(Heves megye) B, LT, Sza, Ró

Az M3-as autópálya nyomvonalának 120,9–121,4 km szelvények közé eső szakaszán, a Szihalom területére eső Pamlényi-táblán 1995–1997 között végeztünk leletmentést. A lelőhelyet átszelő mezőgazdaságilag használt földút és a Mezőszemeréről Szihalomba vezető műút alatt azonban csak az autópálya építése során, a kivitellezéssel párhuzamosan végezhattünk megelőző feltárást. A műút burkolata alatt 2002. augusztus 24. és szeptember 9. között végeztük el a kutatást.

Az aszfalt és a kőréteg feltörése után a termőtalajt kanalas markolóval távolítottuk el. A humuszréteg rendkívül vastag volt, 90–140 cm között váltakozott. Régészetiileg megkutatattuk a teljes kijelölt területet, mely összesen: 1000 m². 74 telepobjektum került napvilágra így 1643-ra emelkedett a lelőhelyen a telepjelenségek száma. Mivel ez a rész a dombtetőn található, ezért rendkívül intenzív életnyomok tapasztalhatók a területen.

Az objektumok zöme gödör és a késő bronzkori pilinyi kultúrába sorolható. Szórványosan előfordultak kelta telepnyomok. A szarmata faluból egy ház, több gödör, két sütő-főző kemence került napvilágra. E korszakból említésre méltó még egy gödörbe dobott borjú csontváza. Néhány szarmata gödörben a szokásos bennszülött kerámia mellett mázas római import töredékek utaltak a közösség egykori vagyoni helyzetére.

A késő római-kora népvándorlás kori temetőnek is sikerült három újabb sírját feltárni, így eddig összesen 40 temetkezést dokumentáltunk a területen. A 38. számú bolygatatlan sír a temető leggazdagabb halottját rejtette. A koporsóba temetett, gyöngyös viseletű fiatal nő aranyozott bronzveretekből álló fejdísz, ezüst fülbevalót, bronzfibulát, aranyozott ezüstgyűrűt és bronzcsattal záródó, bronzszíjvéges övet viselt. Ónozott, kerek bronztükrét is magával vitte túlvilági útjára, lábai elé egy kisméretű, Drag. 33-as terra sigillatát helyeztek.

VÁRADI ADÉL

282. Szil, belterület

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Á, Kö

A község területrendezési tervének módosításához kapcsolódóan (ipari terület kialakítása, építési telkek kijelölése) 2002. június 1-jén helyszíni szemlét tartottam.

Az Árpád utca D-i vége, Béke utca: A műút két oldalán a Béke utcáig aránylag sík terület, rajta különböző növényi kultúrák. A területen mindenhol található többkevesebb apró Árpád-kori, középkori kerámiatöredék. Feltehetően egy település maradványai. A kevés és apró lelet alapján valószínű, hogy kisszámú, szétszórt objektumról van szó.

A Dózsa Gy. utcában az iskola mögötti telkeken, a felszínen sok római és főleg Árpád-kori kerámiatöredék található. A terület egy kis dombvonulat a Linkó-ér egykori partján. Az iskola maga is korábban ismert régé-

szeti lelőhely, s feltehetően az utca összes telke alatt ott húzódik a részben már elpusztult lelőhely.

A Dózsa Gy. utcából D-re nyíló út, a Linkó-érrel közvetlenül határos. Lapos, sík terület, az ér felé lejt. A felszínen, mint ahogy a falu D-i és É-i végén található állattartó telepeken és környezetükben sem, régészeti lelőhelyre utaló nyomokat nem láttam.

FIGLER ANDRÁS

283. Szilvásvár, Istállóskői-barlang

(Heves megye) Pa

A Miskolci Egyetem BTK Ős- és Ókortörténeti Tanszéke 2002. augusztus 9. és 16. között ásatást végzett az Istállóskői-barlangban. A 2000. évi ásatás folytatásaként sikerült befejezni a komplex rétegtani szelvény ásatását egészen a sziklafenekig. A legfontosabb eredmény, hogy az újabb C¹⁴-adatokkal ki tudtuk egészíteni a korábbi groningeni radiometrikus adatokat. A barlang Aurignaci I. és II. iparai a Moershoofd-Hengelo és Arcy-Stillfried B interstadiálisokhoz kapcsolódnak 43000–39000 és 30000 év B. P. között.

RINGER ÁRPÁD

284. Szilvásvár, Török-sánc

(Heves megye) B

2002 júniusának elején Bíró Péter régésztechnikus a szilvásvárad Török-sáncra tett magánjellegű kirándulásai alkalmával több helyen is régészeti leletek felszíni szóródására lett figyelmes. Egy aranydrót hajkarika előkerülése nyomán haladéktalanul jelentést tett a leletről, valamint arról, hogy részben eróziós hatások, részben emberi bolygatás következtében még számos helyen régészeti leletek hevernek a felszínen az ismert földvár különböző részein.

Június 17-én helyszíni szemlét tartottunk a sánc azon részein, ahol a régészeti leletek a felszínre kerültek.

A Török-sánc a Szilvásváradtól délre és Bélapátfalvától keletre húzódó Kelemen-széke nevű hegyen található. Mint Patek Erzsébet, Kemenczei Tibor és D. Matúz Edit publikált tanulmányaiból kiderül, a hegy főként a késő bronzkori Kyjatice kultúra időszakából származó leletek révén vált híressé, bár újkőkori és középkori vonatkozásai is ismertek. A késő bronzkorban a Kr. e. 10–8. sz. közötti időszakban egy földvár épült ki a hegy tetején, teraszokkal, sáncokkal. Teljes kiterjedését pontosan nehéz megállapítani, de a régészetiileg fedett teraszok mérete megközelíthette az egy négyzetkilométert is. Szemlénk során a földvár nyugati, északi és keleti részén, a csúcstól mintegy 300–700 méternyire húzódó körívben, az 570–620 méteres szintvonalak mentén, a katonasíroktól ÉNy felé vezető földúton utaztunk körbe, öt állomást érintve.

Először az aranylelet helyszínét vizsgáltuk át, amely a Kukucsó-Cseres-völgy felé elágazó útnál található, a

földutak kereszteződésének DNy-i részén. Itt számos késő bronzkori kerámiadarab szóródik a felszínen spon-tán módon, nyilván az erózió következtében. A felszín meghorolása után sem sírra utaló jel (embercsont), sem további aranytárgyak nem kerültek elő.

Észak felé haladva, a Bácsó-kő-tetőre másztunk fel, ahol egy sáncmaradvány húzódik. A tető felé vezető járatlan úton gyalogosan haladtunk, és több helyen intenzívebb felszíni kerámiaszóródást tapasztaltunk. Több helyen nagy őrlőkő-darabok is a felszínre kerültek.

Következő állomásunk keletre, a Bácsó-Bükk plató-jára volt, ahol egy fenyvesben több helyen is talajbolygatás nyomait észleltük. A bolygatás minden bizonnyal kincskeresési szándékot rejt (véltetően fémkeresővel), ugyanis a néhány négyzetméteres nagyságú beásások mellett kupacokba rakva, apróra tört késő bronzkori kerámialeletek csoportosultak.

Szemlélnk végén K felé továbbhaladva még megte-kintettünk egy sáncrészletet a Horotna-völgy felé eső hegysoldalban, majd visszatértünk a Bácsó-kő-tető és a Bácsó-Bükk között húzódó földúthoz, mely északi irány-ban lefelé vezetett bennünket a hegyről. Ezen az úton többszáz méter hosszan szóródnak a kerámiadarabok, és néhol bronzdarabkák is a felszínen, főleg az útszéli víz-mosásokban, minden bizonnyal másodlagos pozícióban. Az öt helyszínen kizárólag bronzkori leletekkel találko-zunk, amelyekből reprezentatív mintát gyűjtöttünk.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

285. Szob, Malom-kert

(MRT 9. k. 26/16 lh.)

(Pest megye) U, LT

2002. október 4. és 10. között próbafeltárást végeztünk az 1930-as évek óta ismert lelőhelyen. A feltárás költsé-geit a beruházó biztosította.

Gépi munkával kb. 2000 m² nagyságú területről tá-volítottuk el a humuszt. Intenzív újkőkori település (kot-tafejes csoport és zselizi kultúra) nyomai kerültek elő, bár a cserépsűrűsödések által jelzett objektumok feltjait a nedves, fekete agyagban nem rajzolódta ki. Öt ke-mence vagy tűzhely vörösré átégett, paticsos feltjét azon-ban sikerült rögzíteni. Néhány cserép kelta településre utal.

A próbafeltárás eredménye alapján 2003 tavaszán a teljes terület megelőző feltárására van szükség. A le-letek a szobi Börzsöny Múzeumba kerültek.

KÖVÁRI KLÁRA

286. Szombathely, 89-es számú elkerülő főút

(Vas megye) R, B, V, LT, Ró, A, Á, Kk

A kétsávos elkerülő út Zanat 1. ütemének 1999-ben, 2. ütemének 2000-ben végeztük el a megelőző régészeti kutatását. A 3. ütem nyomvonalának bejárását 2001. ta-vaszán végeztük el. A nyomvonalat és környékét 2001–2002-ben több alkalommal légi fotóztattam.

A Herény, kertészet területén 2001. november–decem-berben kezdtük meg, majd 2002 márciusában folytat-tuk a feltárást. A lelőhely lényegi részét a Gyöngyös-patak felé eső terasz jelentette, ahogy ezt már az előző évi, a nyomvonalat szondázó árkaink alapján sejtettük. Már ekkor rábukkantunk egy 14–15. századra keltezhe-tő jelenségegyüttesre, amelyek közül akkor még csak egynek (60. objektum) a kibontását kezdtük meg. Né-hány árok, négyszögletes (a salakok alapján vassfeldol-gozásra utaló) gödör és szeméteg-gödörök, valamint értel-mezhetetlen oszlophelyek mellett egy „T”-alakú, torkos pajtaként értelmezhető jelenségre bukkantunk. Mére-te: 24×7,5 m. Az apró leletek száma csekély, azonban néhány fazék és más edény restaurálható lesz, egy-két fémtárggyal (pl. vaskés) együtt.

A lelőhely késő középkori részén kb. 2500 m²-t tár-tunk fel.

Munkatársak: Pap Ildikó Katalin régész, Vámos Gá-bor régésztechnikus.

Kőszéri-dűlő: A lelőhely az előzőtől Ny-ra, a Perint-patak túlsó, Ny-i partján található. Legjelentősebb ob-jektumai: 1. Rézkori (?) alapárkos, oszlopszerkezetes fal-lal tagolt, paticsfalú épületrészlet és néhány szeméteg-gödör. 2. A késő bronzkori urnamezős kultúra telepjele-niségei, gödörök. A nem túl sok kerámia mellett néhány bronztű (16. objektum) került elő. 3. Késő kelta telepü-lés két ép, földbe mélyített, kisméretű, kunyhószerű (2-2 oszlophelyes) építményét (8., 18. objektum) is megta-láltuk egy kelta hamvasztásos sír (44. objektum) mellett. Utóbbiban összeégett bronz- és vasmaradványok, fibulák voltak. A házakból nagy mennyiségű kerámia és bronz-fibulák kerültek elő. A település házainak tengelyét a Perintre tájtolták, s a házak a víz folyását követő teraszra települtek. A nyomvonalról É-ra és a város felé is meg-figyeltünk településre utaló nyomokat.

Kőszéri-dűlő: Az előző lelőhelytől kb. 300 m-re, egy mára már kiszáradt vízfolyástól Ny-ra rendkívül szőrt objektumokat találtunk: oszlophelyek, árkok, amorf göd-rök. Minden objektum a római korra „keltezhető” késő kelta kerámiával, és igen kevés leletanyagot tartalma-zott. Mindössze két sigillata töredékét leltünk.

Véleményem szerint egyértelműen a 3. számmal jel-zett (a terepbejárásán itt rengeteg tegulát, csatári pala követ és edénytöredéket gyűjtöttünk) római kori, villa-épület (?) gazdasági udvarának részlete. A területet csak két kutatóárokkaal vizsgáltuk, előtte négyzethálós bejá-rást és geofizikai felmérést végeztünk. A villaépület fa-lait kiszedték, igen lepusztult és az intenzív földműve-lés sem használt neki. Egyetlen késő kelta objektum rész-letét és talán egy fal töredékét tártuk fel. A villa talán a késő római periódusra datálható.

Munkatársak: Molnár Attila egyetemi hallgató (ELTE), Nagy Ágnes, Nagy Marcella, Geider Péter és Vámos Gá-bor régésztechnikusok.

Reiszig-domb, Erdőalatti-dűlő: A terepbejárásakor há-rom, de egymáshoz igen közeli lelőhely-komplexumként jelöltük. A feltárás során a nyomvonalon itt folyamato-

san, de különböző intenzitással kerültek elő az objektumok (összesen 429). A megépítendő út itt egy – mára kiszáradt – medret kísérő teraszt határol. Az erózió hatalmas méreteket öltött a terasz peremén, ahol késő bronzkori(?) telepnyomokat találtunk 3 m mélységben. Ugyanilyen korú emlékek a nyomvonal ezen szakaszán még két helyen sűrűsödtek. Említésre érdemes kisleletek a korszakból: bronztűk, bronzárok, feldolgozásra utaló bronzmaradvány és a 61. objektum hatalmas méretű, díszített agyag tűzikutyája.

Még az alábbi korok jelenségeit és kisleleteit érdemes megemlíteni: dunántúli vonaldíszes kultúra gödrökből és felszíni gyűjtésből származó kerámiaja és kőeszközei. A rézkorból a lengyeli kultúra teljes egészében feltárt alapárkos háza és 4 sírja mellett a Balaton-Lasinja kultúra (pl. 425. objektum számos edénnyel) és a kostolaci kultúra gödrei és igen jellegzetes kerámiaja fontos.

A kora vaskori Hallstatt kultúra jelenlétére is számos objektum és edény, valamint csonttárgy (pl. 244. objektum madárfejes csonttű) utal. A késő vaskori kelták intenzív megtelepedését több földbe mélyített ház (16., 87. objektum), vassfeldolgozó műhely (86. objektum) és pl. 390. objektum – gödörben 2 ember maradványaival igazolja.

Egy avar kori sír (171. objektum vascsattal, edénnyel), néhány Árpád- és késő középkori gödör, valamint újkori árkok tették teljessé a terület történeti képét.

A nyomvonal által kb. 650 m hosszúságban jelentkező lelőhelyből 7500 m²-t kutattunk meg. Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Farkas Zsuzsa, Nagy Ágnes, Nagy Marcella és Vámos Gábor régésztechnikusok, Molnár Attila egyetemi hallgató (ELTE).

ILON GÁBOR

287. Szombathely, Fő tér

(Vas megye) Ró, Kő

2002. május–júniusban elvégeztük a Fő téren létesítendő szökőkút helyének szondázó jellegű kutatását. A tervezett ellipszis alakú vízmedence tengelyeiben, egymásra merőlegesen kijelölt, két méter széles kutatóárok, valamint a D-i árokág végén nyitott 3,6×3,1 m szonda összesen 62 m² összfelületének feltárása reprezentatív értékűnek bizonyult a beruházás egészét tekintve, hiszen a medence mintegy közel 10%-ának megkutatásával világos képet kaptunk a készülő létesítmény alatti terület rétegvizszoiról, beépítettségének jellegéről, a feltárt épületmaradványok állapotáról.

Eltávolítva a tér szilárd burkolatát és annak alépítményét, a megnyitott kutatóárkok felső rétegeit a Fő téren egykor létesített tűzvíztároló tő teknősen mélyülő fenekének átlag 60–80 cm vastag, a leletek tanúsága szerint 17–18. században keletkezett iszapos üledéke, valamint a tömeder későbbi, 19. század elejére tehető betöltésének feltöltésrétegei alkotják. Sikerült három oldalról lehatárolnunk a mindaddig csak leírásokból és

rajzos térképvázlatokból ismert létesítményt. A D-i árokág végén nyitott szonda az egykori piactér 15–17. századi járósíntjeinek rétegsorát tárta fel.

A 15–19. századi rétegek alatt Savaria városfalon belüli belvárosa sűrűn beépített lakóövezetének részlete bontakozott ki. A feltárt épületmaradványok egy nagyobb épületkomplexum három lakóhelyiségét, illetve azok udvari(?) traktusait érintették. A Ny-i kutatóárokban feltárt helyiségrészlet zárófalát egy feltehetően támpillérrrel(?) megerősített, opus spicatum szerkezetű fal jelentette, míg a másik helyiségtől téglakő vegyes falazatú alapra rakott vályogból megépített fal választotta el. A helyiség belsejét két különböző időszakban létesített téglapadozattal burkolták, a felső padlóréteg egyik sesquipedalis téglájában in situ őrződött meg az építető ATL jegyű téglabélyege. A polgári környezetben igen ritka a pecsételt téglák alkalmazása, e téglabélyeg mindaddig ismeretlen volt Savariából.

A feltárás legmarkánsabb jelenségét a D-i árokágban, illetve az utóbb hozzá kapcsolódóan megnyitott szondában mutatkozó épületrészlet jelenti. A szonda és a kutatóárok csatlakozásában 65 cm vastag, a külső falsíkból szokatlanul szélesen kiugró lábazatra emelt kő-tégla vegyes falazat falkoronája a mai járósínt alatt már 130 cm-re jelentkezett. A rendkívül jó megtartású, igényesen kivitelezett, mintegy 260 cm magas épületfal belső oldalát kétrétegű, fehérre festett vakolat fedte, amely már a falkorona felső kőszára alatt megfigyelhető volt. A fal belső oldalán erős törmelékréteg alatt élére rakott kövekből, téglákból falazott fűtőcsatorna mutatkozott. Az egyszerű kivitelű, minden bizonnyal a Kr. u. 4. század folyamán létesített fűtőcsatorna a korábbi periódus terrazzopadlóján nyugodott, mely egy kisebb bolygatást leszámítva a teljes helyiségbelső fedte. A terrazzo-padló szintje alá csak a bolygatott részen mentünk, de a 185 cm-en jelentkező ép padozat alapján további, mintegy két méter vastag zárt római rétegsort tételezhetünk fel. A helyiség már említett zárófalának külső oldalához merőlegesen egy másik L-alakú falazat csatlakozott.

A fent ismertetetteken kívül néhány kisebb jelentőségű objektum: erősen bolygatott sütőkemence, az udvarok külső járósíntjei érdemelnek említést.

SOSZTARITS OTTÓ

288. Szombathely, Járdányi-Paulovics István romkert (Vas megye) Ró

A romkertben a székesegyház ÉNy-i sarkánál, részben az épület alatt található a Kr. u. 4. századi római palotaegyüttes nyolcszögletű épületének, az Oktogonnak, valamint melléképületeinek maradványai. Az Oktogon Ny-i melléképületében látható mozaikot és a külső fal-festményeket a csapadék és a talajból felszivárgó nedvesség a védőépület ellenére évek óta folyamatosan károsította. A vízelvezetési rendszer kiépítésének feltétele egy a lefektetendő csövek nyomvonalán és mélységében elvégzett előzetes régészeti feltárás volt.

A 2002. június 17. és július 31. között végzett ásatás érintette a peristylumos udvar teljes belső területét és az Oktogon É-i háromnyílású fűtőhelyiségét.

Ezen a területen 1972–1976 között már voltak ásatások a Savaria Múzeum részéről, ezért az udvar nagy részében már feltárt jelenségeket érintettünk. A talaj felső 60–100 cm-e a legtöbb árokban bolygatott volt, de a római és középkori rétegsorokat az itt végzett ásatások dokumentációjában nyomon lehet követni. Kivételt jelent az udvar ÉNy-i sarka, amelyről Járdányi-Paulovics István és Géfin Gyula 1938–1944 közötti ásatásából metsetrajzok nem állnak rendelkezésünkre.

A peristylumos udvart és az épületek falait a korábbi helyiségek elplanírozott terrazzopadlójára vagy a visszabontott hypocaustum-rendszer terrazzo-alapjára építették. A palota építése előtti periódusból előkerült padlóreszletek azonban nem alkalmasak a helyiségek pontos méreteinek és feladatainak megállapítására. Az udvar Ny-i oldalán egy fűtőhelyiség és fűtőcsatornák nyomait találtuk meg. Az Oktogon Ny-i mellékhéjépületének D-i és Ny-i oldalán egyaránt megtaláltuk a Kr. u. 2. századi római út néhány bazaltkövét, amelyek beleesnek a város egyik É-D-i irányú útjának vonalába.

A feltárás során több falfestménytöredék került elő, ilyeneket már a korábbi feltárások is érintettek. A legnagyobb összefüggő felületek a mozaikos helyiség külső falain mutatkoznak, állapotuk rohamosan romlik, sürgetően rögzítésre és restaurálásra szorulnak.

A mozaikos helyiség K-i oldalán az Oktogon É-i háromnyílású fűtőhelyiségében előkerült egy épített téglasír, benne melléklet nélküli csecsemőcsontváza. A téglasírt a fűtőhelyiség elegyengetett hamujába vágták, alapja egy korábbi terrazzopadló planírozásán nyugodott. A temetés ideje a fűtés befejezése, a palota elhagyása után a Kr. u. 4. század végére–5. század elejére tehető.

Az ásatás idején több száz darab kerámiából, csontból, téglatöredékből, terra sigillatából és mozaikszemből álló leletanyag került a felszínre.

Munkatársak: Thury László (ÁMRK), Kiss Péter régészek, Kiss Ernő Csaba, Edöcs Judit, Sárvári Katalin restaurátorok, Bek Tamás, Mayer Adél, Bolla Zoltán, Hufnágel Szabolcs régésztechnikusok, Derdák Ferenc geodéta (Savaria Múzeum), Szigeti Lajos mérnök (Vasiterv).

SZENTLÉLEKY TIHAMÉR

289. Szombathely, Kálvária utca 63.

(Vas megye) LT

2002. október 28. és november 29. között a telken beruházást megelőző régészeti feltárást végeztünk.

Ennek során egy késő kelta kori cölöpszerkezetes lakóház került elő. A ház egyrészt szerkezetével, másrészt méretével tér el a Kárpát-medencében eddig ismert háztól: a 12×4 m-es alapterület kifejezetten nagy-

nak számít; hasonlókat elsősorban az Alpoktól Ny-ra tártak fel.

Az előkerült lelet jelentőségét fokozza, hogy eddigi ismereteink szerint Szombathely területe a római kori Savaria alapítását közvetlenül megelőzően nem volt lakott. Az újonnan feltárt leletek fényében ezt a tézist újra kellene gondolni.

KISS PÉTER

290. Szombathely, Károlyi Gáspár tér

(Vas megye) Rő

2002. október 18-án lakossági bejelentés nyomán helyszíni szemlét tartottunk a református templom előtti telken (hrsz. 5677), ellenőriztük a templom előtt folyó földmunkákat. A templom előtti park szélével párhuzamosan munkaárok húzódott. Megállapítottuk, hogy a szennyvízcsatorna rekonstrukciójakor a munkaárok római épületmaradványt érintett, mivel a kiszórt földből néhány római cserepet gyűjtöttünk.

A munka ellenőrzését 21-én folytattuk. A nagyjából ÉK–DNy irányú csatornaárok kitisztítása után a metszetben látható kb. 50–60 cm vastag tömény törmelék-réteg alatt roncsolt (visszabontott?) római épületfal mutatkozott. Mivel a fal az É-i metszetsíkban nem folytatódott, feltehetően falsarkot érintett a bolygatás.

SOSZTARITS OTTÓ

291. Szombathely, Minerva lakópark

(Vas megye) R, B, Rő

A korábbi évek feltárásai után 2002-ben is folytattuk a terület áruházipítést megelőző régészeti feltárást. Február 13. és március 9. között a beépítésre kerülő terület útjainak nyomvonalát kutattuk meg.

Összesen 101 objektumot (gödört, oszlophelyet, házat és körárkot) tártunk fel. A települések hulladékgödreiből esetenként sok kerámia, igen kevés állatcsont volt. A 74. objektum egy hamuzógödör volt, az 1., 27., 78. objektumok egy-egy rézkori körárok szakaszai, bennük több-kevesebb kerámia és kovaszilánk.

Jól lehatárolhatóvá vált a – ritkás, erősen szórt szerkezetű – Lengyel 3. telep É-i és K-i irányú kiterjedése. (Ny-i és D-i irányú kiterjedését a Metró és a Peugeot feltárásokból már ismertük, kb. 8–10 ha-os késő lengyelei települést ismertünk/ismerhettünk meg.) Egy késő római objektum-komplexum (oszlopszervezetes-alapárkos ház) került elő újdonságként. E korszakból érdekesebb egy fenékbélyeges („M”) fazék. E korszakból – ez ideig – egymástól kb. 500 m-re találtunk egy-egy objektumsűrűsödést.

Júniusban néhány nap alatt elvégeztük a Metrótól ÉNy-ra megépítendő Motel területének (hrsz. 15.824) feltárást. Csak két objektumot találtunk, ezek nagyméretű, de sekély gödrök voltak, csupán az egyikben volt nagyobb mennyiségű lelet (kerámia, csont). Talán a kora bronzkorra keltezhetők.

Július 1. és augusztus 2. között az eddigi kutatások topográfiai eredményei alapján csak azon utcák teleksorainak beépítésre kerülő házhelyeit tártuk fel, ahol jelenségeket reméltünk. Ez eredményre is vezetett. Egyrészt bizonyossá vált, hogy a Lengyel 3. telep – addig csak sejtett K-i vége – igazolható, másrészt újabb kora rézkori alapárkos ház részletét (felét), kemencét, több körárkot (kettőset is), gödröt és oszlophelyet tártunk fel, valamint egy 3–4 éves gyermek temetkezését is megtaláltuk. Természetesen a késő római telepjelenségek foltatását is megtaláltuk.

A feltárás ezen szakaszában vendégeink voltak a bochumi egyetem őskoros hallgatói Svend Hansen prof. vezetésével.

Munkatársak: Tóth Gábor antropológus (BDF), Pap Ildikó Katalin régész, Kiss Gábor, Nagy Ágnes, Nagy Marcella, Vámos Gábor, Geider Péter régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

292. Szögliget, Hosszú-tető

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

A barlangban két éve megindult feltárási munkákat ebben az évben is a Magyar Nemzeti Múzeum finanszírozásában a Nitrai Régészeti Intézettel közösen végeztük. Az ásatás állandó konzulense, társvezetője dr. Václav Furmanek.

A 2002. szeptember 1–13. között zajlott feltárás fő célja a már ismert késő bronzkori kincslet pozíciójának tisztázása, a barlangfolyosó további feltárása volt. Az eddigi évekkal ellentétben sikerült biztos régészeti réteget találnunk, amely már bolygatatlan. A kísérő kerámialeletek a Kyjaticke kultúrába tartozónak határozhatók meg. A kincslet további darabja is előkerült az említett szintből.

REZI KATÓ GÁBOR

293. Szurdokpüspöki, TSz-major

(Nógrád megye) R, B, V

2002 szeptemberében gázbekötést megelőző feltárást végeztünk a TSz-major területén. Itt egy 30 m hosszú, 1 m széles árkot nyitottunk. A felső 30–40 cm ráhordott törmelékes föld alatti rétegekből késő bronzkori-kora vaskori és késő rézkori cserepek kerültek elő nem túl intenzíven. Az árok közepén, a mai felszíntől 1 m mélyen találtunk egy késő bronzkori-kora vaskori szórt hamvas sírt, melyben mellékletként két csupor és egy behúzott peremű tál feküdt, szájukkal lefelé. A tálon egy dörzskövet is találtunk. A sírgödörben néhány ökölnyi kavics feküdt. A sírtól nem messze találtunk még egy cölöplyukat, melyet ugyanerre a korszakra kelteztünk. Az árok É-i végében egy kb. 30 cm magas kőfalvéget találtunk, mely 40 cm hosszban nyúlt be az árokba. A kövek között semmilyen kötőanyag nem volt, alapozási árka is 30 cm mély volt. Feltehetőleg késő rézkori.

BÁCSMEGI GÁBOR

294. Szűr, Cserhát

(Baranya megye) U, B

2002. március 25. és április 22. között a Janus Pannonius Múzeum Régészeti osztálya munkatársai terepbejárást végeztek a tervezett M6-56 gyorsforgalmi út Baranya megyei szakaszán.

A 23043. pontnál a domb É-i oldalán jól bejárható búzavetésben találtuk a 63. sz. lelőhelyet. A 100×100 m kiterjedésű területen településre utaló szórvány őskori leleteket gyűjtöttünk.

A 23049. pontnál nyugatra hajló domboldalon, szórvány neolitikus és bronzkori leletekkel jelzett telepet regisztráltunk. A 64. sz. lelőhely kiterjedése 100×100 m.

Munkatársak: Nagy Erzsébet, Gábor Olivér régészek, Krasznai Péter ásatási technikus, Tari Józsefné gyűjteménykezelő.

KÁRPÁTI GÁBOR

295. Tabajd

(Fejér megye) Á

Tabajd polgármestere, dr. Temesszentandrás György közvetítésével egy apró aranyozott bronztárgyat adtak át a Szent István Király Múzeumnak.

A 6 cm magas, kicsiny figura a magyarországi emléksanyagban leggyakoribb, famagra applikált rézlemezekkel borított és mellékalakkal díszített körmeneti keresztből származik, egy szent alakját ábrázolja, amelyet a kereszt előoldalára erősítettek, amint a test tengelyén látható két lyuk ezt bizonyítja. A test vastag, domború lemez, a tömör öntésű fejét lemezből készült dicsfény övezi, amelyet apró nittel erősítettek a koponyához. Szemeit apró zománc tölti ki. Testét bő ujjú, világoskék zománccal díszített ruha borítja. Jobb kezét melle elé emeli. A kereskedelmi célra, Limoges-ban készített hasonló keresztet a 13. század közepe óta tatárjárást követően kerültek Magyarországra. Fejér megyéből kettőt ismerünk, egyik Menyőd-pusztáról került a Szent István Király Múzeum gyűjteményébe, a másik Székesfehérvárról, a bazilika környékéről gazdagította a Magyar Nemzeti Múzeum kincseit.

CSERMÉNYI VAJK

296. Tamási, Újvárhegy

(Tolna megye) Ø

1960-ban Tamási-Újvárhegyen, közelebből ismeretlen helyen, szőlőtelepítéskor mintegy 20 honfoglalás kori sírt tettek tönkre. A helybeliek között végzett kérdészködés révén kiderült, hogy a temető Ősi Varga János tanító szőlőjében feküdt. 2002. december 1-jén végzett terepbejárásomon a területet É-ről megkerülő löszmelyút D-i falában, a mai felszín alatt kb. fél méterrel egy Ny-K irányú csontváz maradványait figyeltem meg; a felsőtest bal felét az út elpusztította. Sem a szőlőtől K-re fekvő szántóföldön, sem a löszmelyút falában nem találtunk további sírokra utaló nyomot.

K. NÉMETH ANDRÁS

297. Tarjánpuszta, látványtő

(Győr-Moson-Sopron megye) U, R, LT, Kő

2002. október 14-én helyszíni szemlét tartottunk Tarjánpuszta község belterületének Ny-i szélénél, a Ravaszd felé vezető országúttól D-re, a tervezett látványtő partvonalán.

A leendő látványtő mentén a DK-i parcellában szétszántott kohó égett törmelékét, vassalakokat és legalább két korszak (neolitikum-rézkor és középkor) edénytöredékeit észleltük a szántásban. A szomszédos ÉNy-i parcella területén ugyancsak számos salakdarab (köztük kohósalak), őskori edénytöredék, sima felületű fekete (kelta?) és kavicsos soványítású díszítetlen őskori vagy kora középkori edénytöredék található.

Munkatársak: Figler András, Szőnyi Eszter.

TOMKA PÉTER

298. Tarnaörs, Görbe-ér, Fodor-tanya

(Heves megye) Me, R

2001 júniusától immár Heves megye területéről is ismertté váltak mezolit korú lelőhelyek, melyek Tarnaörs térségében, a megyehatár közelében, a Tarna egykori holt ágai mentén terülnek el. Közöttük volt egy különösen érdekes, felszíni leletekben bővelkedő, nagy kiterjedésű hely is, mely a mezolit és neolit kutatás szempontjából egyaránt nagy jelentőségűnek tűnt, és egyben kiváló kutatási területet kínált.

A Fodor-tanyán többszöri terepszemlét követően, 2002 márciusában egy négyzetméterenkénti felszíni gyűjtést végeztünk el 1300 m²-es szakaszon. Ennek eredményeként leletszóródási térképeket készítettünk, mely gyűjtési típusonként (kő, kerámia, csont, patics) színes ábrákon mutatja a leletkoncentrációt.

A kövek, például, egy jól körülhatárolható részen sűrűsödnek, ráadásul oly mértékben, hogy az szinte már egy mezolit objektum jelenlétére utal. Dr. Kertész Róbert 2002. júliusi ásatása lényegében már ennek a sűrűsödésnek a vizsgálatára irányult.

A kerámiaadatok a lelőhely egy másik részén mutatnak sűrűsödést, pontosan ott, ahol egyébként a csontok is. Fontos, hogy a csontok között több emberi fog is előkerült. Mindez nyilván egy temetőt jelez. Tudni kell, hogy 2001 augusztusában éppen ezen a részen tártunk fel egy (néhány csontdarab alapján) zsugorítottnak vélt csontvázat. Az akkor még datálhatatlan sírt a rítus alapján inkább neolitnak véltük. Most, a felszíni gyűjtés során előkerült egy-két tejesköcsög füle arra utal, hogy a sír inkább rézkori lehetett, és egy temetőhöz tartozott.

A rézkori jelenségek azonban felvethetnek egy komolyabb problémát is. Az ebből a korból származó patintott kövek ugyanis hasonlóak az újkőkoriakhoz, és ez esetleg zavaró lehet a mezolit kövek tanulmányozása és a lelőhely kronológiájának meghatározása szempontjából. Célszerűnek tűnik tehát a temetőt is feltár-

ni és megvizsgálni, még ha ez első pillantásra nem is szolgálja közvetlenül a neolitizáció problémakörének jobb megértését.

A kerámiadarabok és a paticsmaradványok együttes előfordulása szintén jelzésértékű. Ezek a mezolit teleprész közelében jeleznek egy objektumot (tűzhelyet vagy házat).

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

299. Tatabánya, 52. számú lelőhely

(Komárom-Esztergom megye) V

A lelőhelyen az 1998 óta tartó feltárások folytatásaként 2002. július 8. és október 2. között 330 m² felületet tártunk fel. A korábbi ásatási felszínektől K-re nyitott szelvény sor segítségével a lelőhely K-i szélét tártuk fel, erre utal az objektumok egymástól távoli elhelyezkedése. Az objektumok a helyszíni kormeghatározás alapján a kora vaskorra tehetőek. Egy négyszögletes, lekerekített sarkú, földbe mélyített objektumon kívül egy kiszélesedő aljú tárolóvermet, sekélyebb gödröket, valamint egy felszíni kemence tapasztott sütőfelület-töredékét találtuk, továbbá rendszertelenül elhelyezkedő cölöplyukakat. A humusz kézi eltávolításának következtében nagy mennyiségű őskori oldaltöredéket és viszonylag nagyszámú bronzból készült gömbösvégű tűt, karikát, tutulust gyűjtöttünk. Mivel a lelőhely D-i és Ny-i része feltáratlan, így a következő években szükségét látjuk az ásatás folytatásának. A leletanyag a Tatabányai Múzeumba került.

LÁSZLÓ JÁNOS

300. Tác, Gorsium

(Fejér megye) Rő

2002-ben a szentkerület központi terének feltárását folytattuk. Ez alkalommal nem a 2001-ben feltárt szelvényektől Ny irányban folytattuk a feltárást, hanem az 1997-ben húzott É-D irányú átvágásból (195/745-770) indultunk ki. Ez az átvágás a késői feltöltésektől az 1. periódusig (a szentkerület alapításakor kialakított szint) teljes átmetszetet adott a rétegéről és kijelölte a bemutatásnál elérendő szintet.

Falmaradvány egyedül a 190-195/760 szelvényben került elő. A DNY-ÉK irányú fal nem folytatódott a további szelvényekben, elfordulásának sem volt nyoma. Nem tartozott épülethez. A közelében előkerült oszlótöredék alapján feltételezhető, hogy az első díszkút vonalában lévő oszlopsor alapzata volt.

A falmaradványok teljes hiánya alapján XCVII. épület vonala nem zárta le a központi teret. A XCVII. épület ÉK-i sarkát a 210/755 szelvény a-b részében kisedett állapotban meghatároztuk. A fal É-i vonala előtt egy másik fal mutatkozott, de nem érte el a szelvény Ny-i szélét.

A falmaradványok hiánya alapján a 4. században sem volt épület a téren, azaz feltételezhető, hogy ugyanazt a funkciót töltötte be, mint a szentkerület korszakában, a 4. századi város (Herculia) foruma volt.

A marcomann háborúk utáni újjáépítés szintje a szelvények jelentős részében rögzíthető volt. Ritkán került elő és rendszerint kis felületeken a késői korszak járószintje.

A tér É-i részén a feltárt szelvények vastag törmelékreteget tartalmaztak, a nagyobb kövek felülete feketére égett. Ezek a leomlott falmaradványok a marcomann háborúban bekövetkezett pusztítás méretére eddig nem ismert bizonyítékokat adtak. A fal tövétől 10–15 m távolságra talált romok arra engednek következtetni, hogy a térre néző két nagy csarnok (VII. és IX. épület) 840 m magasak lehettek, és a háború után szintje alapfalaikon kellett újjáépíteni őket.

A fórum feltárással párhuzamosan folytattuk az Augustus-templom (LXX. épület) középső cellájában be nem fejezett feltárást. A cellának feltehetően a középkorban elbontott járószintje alatt a nagy felületet kockalakban megosztó 3-3 falra találtunk, amelyhez hasonló a görög templomokban is található és a padló (mozaik padló) tartására szolgáltak. A mozaikpadló itt nem került elő, egy-egy mozaik-szem azonban egykori létezése mellett szólhat.

A LXX. épület D-i oldalán részben feltárt XCIV. épület jó állapotú terrazzopadlóján, illetve a padlót határoló falak mentén tovább folytattuk a helyiség falait díszítő falfestmények felvételét. A még be nem fejezett munka során háromnegyed ember nagyságú férfialak részlete került elő, továbbá egy páva testének részlete. Az előkerült töredékek a gorsiumi freskó-anyag legjelentősebb emlékei közé tartoznak.

FITZ JENŐ

301. Tákos, belterület

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á

2002. január 3-án értesítették a múzeumot, hogy a Bajcsy Zsilinszky utca 59. számú ház telkén gödör ásásakor leletekre bukkantak, de mire január 15-én a helyszínre mentünk, a vízaknát már lebetonozták. A felső 80 cm-es porhanyós fekete rétegben találtak két Árpád-kori cserепet. Ezeket átadták.

A Bajcsy Zsilinszky utca 15. számú háznál két, kb. 140–150 cm-es cölöpöt emeltek ki a gépek a ház udvarán. A cölöpöket hosszabban is megfigyelték, az utca irányában párhuzamosan futott, ami azt jelenti, hogy az egykori patakmederrel is párhuzamos volt, híd nem lehetett. A fa eléggé jó állapotúnak tűnik. Talán valami régebbi árvízvédelmi mű maradványa lenne.

Munkatárs: Kurucz Katalin.

ISTVÁNOVITS ESZTER

302. Tápiószéle, Kishomok-dűlő

(Pest megye) Ő, Sza, B

2002-ben az ÖMFI Országos Agrobotanikai Intézet központi épületétől kb. 130 m-re DNy-ra, gödörásás közben szarmata edénytöredéket és állatcsontot találtak

120–130 cm mélységben, 100–110 cm homokos feltöltődés alatti humuszrétegben. A 2002. november 27-i helyszíni szemle során más régészeti jelenség nem volt megfigyelhető. (1973-ban az intézeti központ területén vezetékarok kiásásakor középső bronzkor végi-késő bronzkori edénytöredékeket, népvándorlás kori sírrészletet találtak.)

Az intézet központjától kb. 350 m-re ÉK-re, gödörásáskor szarmata edénytöredékek kerültek elő 100–115 cm vastag homokos talaj alatti humuszrétegből. (2000-ben, hasonló körülmények között szarmata hombártöredékeket talált a tulajdonos). A kertföldtől D-re, talajbányászással már régebben is megbolygatott területen szarmata gödröt bontottunk ki 2002. november 27. és december 8. között. A homokos feltöltődés alatti humuszrétegből mélyülő, bányászással megsérült méhkas alakú gödör került elő. Betöltésében őskori, késő bronzkori és szarmata edénytöredékek, állatcsontok, kutya vázrészlete feküdt.

A leletek a ceglédi Kossuth Múzeumba kerültek.

DINNYÉS ISTVÁN

303. Tápszentmiklós határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, B, Ró, Á, Kő

A település K-i határában a *Halomszeri-dűlőben* légi felvételeken halomsírokat lehetett megfigyelni. A lelőhelyen 2002. április 11-én végzett terepbejárás ezt lényegében igazolta. A lekopott felszínen látható néhány alacsonyabb kiemelkedés feltehetően halommaradvány. A mintegy 300×200 m kiterjedésű lelőhely felszínén néhány késő bronzkori cserепet, talán urnatöredéket találtunk, a lelőhely É-i szélén pedig Árpád-kori bogrács-töredékeket és fazékból származó cserепeket.

Sáncok határrész: A település Sáncok nevű határrészén néhány légi felvétel szerint egy római katonai tábor és benne egy később épített római villa látható. A katonai tábornak lekerekített sarkai vannak, egyik kapunyílását az árok vonalának rövid megszakadása jelzi, ugyanitt a belső oldalon négy, szabályos négyzet alakot kirajzó sötét folt feltehetően a kaputorony oszlopainak foltjai.

A légi felvételen jól kivehető tábor 2002. április 11-én végzett terepbejárásunkon a felszínen nem sikerült azonosítani. A mintegy 400×400 m-es területen a szántásban nem lehetett azonosítani római objektumot.

Ugyanitt azonban, mintegy 100×100 m-es területen római épület, feltehetően villa nyomai vannak. A lelőhely területén kődarabok, tegulatöredékek mellett néhány terra sigillata, valamint számos sárga és szürke házikerámia-töredék utal erre. Ezek alapján a villa használati ideje a 2–3. századra tehető.

A leletek: kihajló peremű terra sigillata tál, behúzott peremű fazék, sárga korsó, fenékök, vörös festett kerámia, szürke házikerámia, hombártöredékek.

A bejárt területen jellegtelen őskori valamint középkori és újkori cserепeket is találtunk.

Munkatársak: Szőnyi Eszter és Tomka Péter.

A leletek a Xantus János Múzeumba kerültek, meghatározásukat Szőnyi Eszter végezte el.

VÍSY ZSOLT

304. Tengelic, Nyulas-tő

(Tolna megye) Kő

A Paksról Tengelicre vezető országúttól D-re fekvő két tömeder közül az északabbi Ny-i oldalán, az É-D irányú dombhát D-i végén, kb. 30×30 m-es területen igen kevés és apró téglatöredékekkel, valamint több és helyenként igen nagyméretű (4–5 kg-os) mészkővel és kevés embercsonttal borított területen azonosítottam a középkori templomhelyet. Az egyház a falu D-i részén fektetett, tőle D-re már alig került elő cserép, K-re a tömederig, É-on az erdő sarkáig, Ny-on pedig a dombhát aljáig találtam kevés középkori cserepet.

K. NÉMETH ANDRÁS

305. Tengelic határa

(Tolna megye) I

2002. április 4-én célzott terepbejárást végeztünk Tolna megye több pontján, elsősorban szóbeli információk révén ismert, elpusztult középkori templomhelyek azonosítása céljából.

Alsóhidvég, Sziget: 1976-ban csontvázak kerültek elő szántáskor; a helyszínelést Gaál Attila végezte. A lelőhely a Sárvíz egykori medre közelében, napjainkban is vízzel borított területtel körülvéve helyezkedik el, dűlőúton csak É felől közelíthető meg. A száraz szántásban az enyhébb kiemelkedéseket is végigjárva az egész területen csupán 2 db jellegtelen cserepet találtunk.

Alsóhidvég, Török-domb: A dombra a térkép alapján lettünk figyelmesek, a három oldalról vízzel körülvett, meredek oldalú, hosszúkás formájú domb oldalán és fennsíkján azonban nem találtunk leleteket, leszámítva néhány ismeretlen korú téglát a domb DK-i oldalának tövében.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

306. Tihany, Apáti

(MRT 2. k. 45/6 és 45/8 lh.)

(Veszprém megye) U, Rő, Kő, Kk

A kerékpárút építése során előkerült falmaradványt Pethő Mária régész kolléganő vette észre. Dokumentálását 2002. május 17-én végeztem el. A feltárást S. Perémi Ágota kezdte meg június 11-én, majd én folytattam és fejeztem be, június 12–24. között. A 71-es országút D-i (Balaton felőli) oldalán, a sajki elágazástól mintegy 160 m-re Ny-ra, a 71-es utat keresztező árok K-i oldalán előkerült rom szerepel egy 1781-es térképen, „*tures vigiliarum*” megjelöléssel. A 45/6 lelőhelyen most feltárt 6,60×6,60 m külméretű, 1,20 m falvastagságú, négyszögletes alakú, törtkőből falazott

épület tehát azonos a középkorban Apáti falut kerítő falhoz csatlakozó toronnyal. A falat 1416-ban említik először, a torony 1652-ben szerepelt írott forrásban. A torony Ny-i oldala mindkét irányban folytatódik, ÉK felé befut az országút alá, DNY felé mintegy 2,30 m-ig volt követhető a Balaton felé, itt újkori közműfektetés során átvágták. Falai mintegy 1,5 m magasan maradtak meg, ebből kb. 0,50 m felmenő fal, a többi alapozás.

A feltárás során kevés késő középkori házikerámia és állatcsont, továbbá egy I. Ulászló (1440–1444) dénár (CNH.II.145.A.) került elő.

A Balaton-felvidéken folyó csatornázási munkákhoz kapcsolódva a 45/8 lelőhelyen 2002. április 5.–május 7. között előfeltárást folytattam. A lelőhely a 71-es országút É-i oldalán, a Tihany–Sajki elágazástól 54,60 m-rel Ny-ra lévő aknához kapcsolódik. Feltárássra került egy késő középkori, ÉNy–DK-i tájolású, kőfalú, 6×4 m-es belméretű pince, ÉNy-i oldalához kapcsolódó, 4 m hosszú részsűs lejárattal. A lejárati DNY-i oldala kővel falazott. A pince DNY-i sarka az akna ÉK-i részére esett. A pince mellett 2 újkőkori gödör és tűzhely, 1 római kori kemence és 1 középkori kemence is előkerült. A pince belsejében egy további középkori tüzelőhely volt. A pince feltehetően a középkori Apáti faluhoz tartozott – amelynek templomromja a 71-es út D-i oldalán, a közelben máig fennmaradt – és a 16. században pusztulhatott el. Betöltése késő középkori kerámiát, állatcsontokat, 2 vaskést és 1 sarkantyút tartalmazott, de előfordult nagyobb számban római kerámia is. Az őskori objektumokból vonaldíszes kerámiatöredékek és kovaszilánkok kerültek elő.

Munkatárs: Kövecses László régésztechnikus.

RAINER PÁL

307. Tihany, Bozsai-öböl

(Veszprém megye) B

2002. szeptember 27–29. között a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal AquaArch programja víz alatti régészeti felderítést végzett. A cél a forrásokban és a szakirodalomban említett, légi fotókon és régi térképeken sejtető Tihany környéki sziget(ek) felderítése volt.

A légi felvételeken egy ovális folt látható az öböl közepén. Hajóval sávokban haladva, folyamatos mélységméréssel vizsgáltuk meg a tőfeneket. Két ponton a szonda a környezetéből kiemelkedő feneket és követ mutatott. A merülések során bazaltköveket, illetve állatcsontot találtunk. A térség bathymetriai viszonyainak feltérképezésével lehetséges csak a továbblépés.

Az Örvényestől K-re eső nádas előtt egy tőfenékből kiemelkedő platón köveket és nagy mennyiségű középső bronzkori (mészbetétes kerámia kultúrája) kerámiatöredéket találtunk. Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy a mintegy 1 ha-os területen a Balaton alacsonyabb vízállása mellett, a Kr. e. 2. évezred közepén egy település helyezkedett el. Hasonló lelőhelyeket

Svájcban ismerünk, ahol kiváló állapotban maradtak fenn különféle szerves anyagok.

TÓTH JÁNOS ATTILA

308. Tiszadob, Ókenéz

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U, Á

2002. április elején a múzeumigazgatóság lakossági bejelentés alapján értesült arról, hogy gátépítés földmunkái során neolitikus kori leleteket találtak. A lelőhely az a dombhát, melyen az ókenézi kastély is áll. A Tisza egykori kanyarulata folyta körbe. Először 2002. április 15-től május 2-ig dolgoztunk a kastélytól Ny-ra fekvő részen. Nagyjából É-D irányban 120 méter hosszan figyeltük meg a gátépítési földmunkákkal felszínre került neolitikus és Árpád-kori település objektumait. A leletmentés szelvényétől É-i és K-i irányban a terepalakulat és a felszíni leletek alapján további 100–100 méteren folytatható a lelőhely.

A kastélytól D-re egy kisebb dombháton is újkőkori objektumok előkerülése tette szükségessé a leletmentés folytatását, amit kisebb-nagyobb megszakításokkal május 23. és szeptember 11. között végeztünk el.

Összességében megállapítható, hogy a feltárt 143 objektum egy újkőkori és egy Árpád-kori településhez tartozik, illetve egy részük újkori. Az újkőkori településről (alföldi vonaldíszes kultúra) a nagyméretű, szabálytalan formájú és gazdag anyagú gödröket, az Árpád-kori faluból pedig néhány épületet és kemence-blokkokat lehet kiemelni. A feltárás körülményei és a lelőhely bolygatottsága miatt a településszerkezetre vonatkozóan nem sok következtetést lehet levonni.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

309. Tiszadob határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U

A 2002-ben elvégzett régészeti, geológiai kutatásokra a *Földművelés és állattartó népcsoportok környezet-átalakító hatásának vizsgálata Északkelet-Magyarországon* elnevezésű magyar-angol (ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Durhami Egyetem) kutatási projekt keretei közt került sor.

A vizsgált területek a Tiszadob határában található egykori, mára már feltöltődött Tisza-meder, az úgynevezett Sarlóháti-meder környezetében, valamint a Tiszagyulaháza és Újtikos községek határában elhelyezkedő feltöltődött folyómeder, a Tekerés-patak partjain találhatók. A vizsgálat során 325 db sekély mélységű fúrás mélyítettünk és összesen 400 fm üledékanyagot vizsgáltunk át.

A vizsgálat célja az volt, hogy az őskor folyamán a területen élt közösségek környezetét és a környezetükkel kialakított viszonyt rekonstruáljuk a geoarcheológia módszereivel.

A területen több eltérő korú és genetikájú folyóvízi tevékenység hatására kialakuló, infúziós lösszel fedett

térszíneken telepedtek meg az őskori kultúrák. A legintenzívebb megtelepedés a wümi kori folyóhátakon, vagy a késő-glaciális korban meginduló magasparkképződés peremén mutatható ki, mert ezek a térszínek szigetszerűen kiemelkedtek a tiszai árvizekből, így a tartós megtelepedésre és mezőgazdasági tevékenységre is lehetőséget biztosítottak. A területen mozaikos morfológiai, talaj és növényzeti adottságokat rekonstruálhatunk az őskor folyamán.

Munkatársak: Sümegi Pál (SzTE Földtani és Őslénytani Tanszék), John Chapman (Durham University).

RACZKY PÁL

310. Tiszarád, Ivánka

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B (?), Á

2002. május 15-én helyi lakos információi alapján helyszíni szemlét tartottunk a lelőhelyen, ahol É-D-i irányú kettős homokdombon végig találtunk Árpád-kori és őskori (bronzkori?) cserepeket. Ezek a dombok valamivel alacsonyabbak, mint azok, amelyek a mai falu fekszik. Itt lehetett a középkori Ivánka falu, amelyet Kiss L. is említ.

Munkatársak: Mester Andrea, Simonné Asztalos Henrietta.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

311. Tiszatarján, Naba-ér partja

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) R, Sza, Á

2002 májusában egy több hektáros erdőtelepítést megelőző területrendezés során egy markoló emberi csontokat forgatott ki a földből.

A helyszínen megállapítottuk, hogy a lelőhely a Naba-ér jobb partján, Tiszatarján községtől D-re egy, a környezetéből szemmel láthatóan kiemelkedő dombvonulaton helyezkedik el. A domb lábánál megtaláltuk a markoló által megbolygatott, Ny-K-i tájolású, háton, nyújtott helyzetben fekvő, melléklet nélküli csontvázat. Nem sokkal később egy ugyanilyen helyzetű csecsemő csontvázat is feltártuk.

A leletmentés során egy nagyjából 100×100 m-es felületet tártunk fel, a Tiszatarján Tiszakeszivel összekötő földút két oldalán. A felszínre került leletanyag több korszak emlékéanyagát tartalmazza; rézkor (hunyadihalmi csoport), római császárkor (szarmata) és Árpád-kor (13. század).

A leggazdagabb leletanyagot a rézkori gödrök tartalmazták, amelyek hamus, faszenes, paticsos kitöltéséből sok kagyló, halpikkely, halcsont, agancsdarab (eszközök is), csiszolt és pattintott kőeszközök és magkövek kerültek ki. A nagy mennyiségű kerámiaanyagban megtaláljuk a széles, lapos bütyköket, apró füleket, a korongos tapadású füleket, a jellegzetes, négyszögletes formájú, karéjos peremű edényeket, hengeres nyakú korsókat, tálakat.

Több Árpád-kori ház is feltártunk jellegzetes kőpakolásos tűzhelyekkel, külső kemencével, a korszakra

jellemző, hullámvonalas díszű fazékkal, töredékekkel. Egyiken fenékbélyeget is megfigyeltünk.

Az ásatási területen többolyan piskóta alakú, rendkívül keskeny és mély, esetenként cölöplyukakat tartalmazó objektumot is feltártunk, amelyek funkciója tisztázásra szorul.

A lelőhely sírjai (4) melléklet nélküli, háton fekvő, nyújtott vázak, Ny-K, K-Ny, ÉK-DNy tájolásúak, koruk ismeretlen.

Koós JUDIT

312. Töttös határa

(Baranya megye) Ő, Kö

2002. március 25. és április 22. között a Janus Pannonius Múzeum Régészeti osztálya munkatársai terepbejárást végeztek a tervezett M6-56 gyorsforgalmi út Baranya megyei szakaszán.

Megye-dűlő: A 23146. pontnál É-D irányú dombvonulat déli magaslatán, jól bejárható repcevetésben találtuk a 71. sz. lelőhelyet. A magaslat vízjárta laposba nyúlik, déli oldalán sűrűsödik a leletanyag. A tetőn szürkés, agyagos foltok látszóttak. Kiterjedése 200×300 m.

Slivik: A 23150. pontnál É-D irányú dombvonulat ÉK-i lejtőjén, a tetőtől a vízpartra hajló lankán szürkésbarna agyagos foltok jeleztek a hosszan elnyúló települést (72. lh.), melynek kiterjedése 250×500 m.

Munkatársak: Nagy Erzsébet, Gábor Olivér régészek, Krasznai Péter ásatási technikus, Tari Józsefné gyűjteménykezelő.

KÁRPÁTI GÁBOR

313. Újfehértó, Tóhát

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

2001 májusában érkezett a bejelentés a nyíregyházi múzeumba, hogy Újfehértón, a Tóhát nevű részen egy korongos végű csákány és egy tokosbalta került elő. Akkor a növényzet miatt nem volt mód kutatásra.

2002. április 14-én szántás után fémkeresővel kuttattuk át a területet. A szántásban nagy mennyiségű cserpet lehetett gyűjteni (Gáva kultúra). E mellett a fémkeresővel sikerült összegyűjtenünk további 5 tokosbalta, 5 sarlót, illetve sarlótöredéket, 1 nagyobb egyélű tör két töredékét, 1 csüngőtöredéket, 1 karperecötredéket, 2 lemezes (penge?) bronzdarabot, 1 alaktalanabb bronzdarabot (sarló?), 1 alaktalan hosszúkás rögot (melléktermék?) és egy nagyobb, nagyon nehéz kőserű tárgyat, mely talán érc?

A lelőhely maga egy vízzel körülvett, patkó alakú dombvonulat, amelynek ÉNy-i csücskében volt a depó. A telep széle ettől a helytől kb. 20–30 m-re lehet még É felé.

A leleteket a Jósza András Múzeumba szállítottuk.

Munkatársak: Kulcsár Valéria régész, Bocz Péter helytörténész.

ISTVÁNOVITS ESZTER

314. Üllő, 1. számú lelőhely

(Pest megye) Sza, Á

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0-4 sz. főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2002-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Az alábbiakban bemutatott lelőhelyeken ebben az évben közel 398 450 m²-t tártunk fel február és november között. Mindegyik lelőhelyen a vezető geodéta: Szánthó Dániel, térinformatikus: Zoltán S. Péter, Progli Szabolcs.

A lelőhely egy magasparton helyezkedik el, s az Üllő 2., 7. és 10. számú lelőhelyekkel együtt egy viszonylag nagy kiterjedésű, nagyjából É-D-i irányban húzódó Árpád-kori telep részét képezi. Az Árpád-kori lelőhelyen eddig összesen 85 objektumot találtunk. Közülük 47 volt élelem-, illetve hulladéktároló gödör valamint 21 vízelvezető- és kerítőárok, 4 ház, valamint 2 nagyméretű kút, 5 tűzhely. Erősen lepusztult a homokos dombfelszín, az agyagosabb lankán számos geológiai szikes-köves képződményt figyeltünk meg. Az egyik nagyméretű téglalap alakú házat is ebben a kemény rétegben alakították ki. Érdekesség egy négyyszögletes, függőleges falú, 2,5 m mély objektum kevés Árpád-kori leletanyaggal. Az objektumokból előkerült leletanyag 12–13. századra keltezhető, kivéve a 41. objektumot, amelyben szarmata kézzel formált kerámia és terra sigillata töredékek kerültek elő, nagy mennyiségű állatcsont kíséretében. A lelőhelyen összesen 27 183 m²-t tártunk fel, illetve kutattunk meg szondázó árkokkal.

Munkatárs: Gál Krisztián régészhallgató (ELTE), Farkas Ildikó, Progli Szabolcs, Semperger Zoltán ásatási technikusok.

TARI EDIT

315. Üllő, 2. számú lelőhely

(Pest megye) Á

A szomszédos Árpád-kori lelőhelyektől (Üllő 1. és 10.) 40–50 m széles mélyedések választják el. Az eddig feltárt 92 objektum közt található 2 földbe mélyített ház, mindkettő agyagos felmenő falú tűzhellyel a Ny-i részen, K-i sarkukban pedig úgynevezett nyéllel/kürtővel. Az 5-ös számú házban feltárt kemence agyagfalába kézi malomkő töredékeit és más kődarabokat építettek bele, a tűztér alján hullámvonalas bekarcolással díszített fazék darabjai hevertek a kemény és feketére égett felületen. A lakóépületek mellett 29 árkot, 2 kutat (vagy víztárolót?), és 57 gödröt tártunk fel. A leletanyag többségét a házakban találtuk, a többi objektumban jóval ritkább a kerámia- illetve csontlelet; kivétel ez alól a 4. számú gödör, ahonnan egy csaknem ép 12–13. századi fazék került elő. A kutatott és feltárt terület nagysága 11 718 m².

Munkatárs: Gál Krisztián régészhallgató (ELTE), Farkas Ildikó, Szöllősi Géza, Semperger Zoltán régésztechnikusok.

BATIZI ZOLTÁN – TARI EDIT

316. Üllő, 5. számú lelőhely

(Pest megye) B, Sza

A leendő M0 autópálya és 4. sz. főút csomópontjának 2001-ben megkezdett feltárását folytattuk. 2002. február 15. és november 15. között 194 700 m²-t tártunk fel, ez a tavalyi feltárással együtt 28 3872 m²-t jelent. A lelőhelyen a tavalyi objektumokkal együtt 6270-re emelkedett a feltárt objektumok száma. A lelőhely D-i részén idén előkerült 4–5. századi fazekastelepnél jóval korábbi, 3. századi szarmata falu. Egyelőre nem világos, hogy volt-e a két település között folytonosság, vagy pedig a két közösség különböző népességhez tartozott. A korai és késő szarmata-hun kori fazekastelepen talált fazekaskemencék száma 43-ra nőtt. A legjellemzőbb az al-talajba belevájt tüzelőtérrel, az így kialakított vastag, szürkére átégett rostéllyal ellátott típus, amelyhez 1-2, sőt egy esetben 4(!) munkagödör kapcsolódik. Egyes példányoknál megállapítható volt, hogy a rostélyt nem belevájták a földbe, hanem faváz felhasználásával építették fel, s alul alátámasztották egy agyagrönkkel, amelyet néha kővel erősítettek meg. A kemencék igen nagy területen szétszóródva, de általában „bokrokban” kerültek elő, 3-6-8 egymás mellett. Igen érdekes volt az a feltárt „bokor”, ahol nemcsak az edényégető kemencék, hanem a melléjük épített, tüzeléssel kapcsolatos kézműves tevékenység egyéb nyomai is előkerültek: sütőkemencék (amelyeket sokszor egy gödörből fűtöttek az edényégetőkkel), füstölő(?) vagy aszaló(?) gödörök, több átégett falú tárológödör, valamint két „nyers” edényégető kemence, amelyek még az első égetés előtt összeomlottak. A sütőkemencékhez sokszor kapcsolódott egy-egy kisebb építmény („sütőház”) is. A tűzhelyek száma: 22 db.

A nagyszámú, sokszor igen széles, többszortatú árok, illetve árokrendszer, amely a települést behálózta, részben egy-egy telek elkerítését, részben pedig a víz elvezetését oldotta meg. 215 árkot találtunk az idén (ezzel összesen 255 db-ot). Vannak négyszögletes formába rendeződő, de nyílegyenes, több száz méter hosszan végigfutó árokformák is. Némelyik funkciója egyelőre ismeretlen.

A feltárt építmények nagy része úgynevezett félig földbe mélyített ház, az idén 50 házat tártunk fel, ezzel a házak összmennyisége 79-re nőtt. A telep egy részén két sorba rendeződve álltak a házak, máshol magányosan vagy különösebb rendszer nélkül kerültek elő. Egyelőre még nem világos, és csak a leletanyag részletes elemzése fog rávilágítani, hogy mely épületek szolgálták lakásul, és hol beszélhetünk gazdasági vagy (fazekas?) műhelyekről.

Több esetben találtunk a házakhoz kapcsolódóan tárolóvermeket. A rendkívül nagyszámú tároló-, füstölő- és hulladék-gödörben (3598) az idén elsősorban a fazekastelepszélejt-kerámiáját, másodsorban a mindennapi élet egyéb hulladékát tártuk fel. Számos kutat és ciszternát (idén 24 db-ot, összesen 36 db-ot) is találtunk.

A településhez tartozó temetőben összesen 63 sírt tártunk fel. Mindhárom sírcsoportra jellemző, hogy

kissszámú (kb. 12–20 síros), valószínűleg családi temetőkről van szó. A sírokat minden esetben D–É tengelyben tájolták. A kiemelkedőbb – szinte minden esetben kirabolt – sírokat árok kerítette, s eredetileg valószínűleg halom fedte. A feltárt terület Ny-i csücskében előkerült temetőrészletben kiemelkedő nagyságúak (alapterületűek és mélységűek) voltak a sírgödörök és az őket kerítő árkok is. A római érmekkel és mázas edényekkel datált temetőrészlet a 4. századra helyezhető, így az itt elhantoltakban a fazekasteleplés egykori lakóit sejtjük. Talán ugyanez vonatkozik a korai, 3. századi szarmata település szomszédságában előkerült két másik sírcsoportra is, ahol többször megfigyelhető volt, hogy a sírokat korábbi telepobjektumokra ásták rá. Az egyik kör-árokba utólag, a hun korban ástak be egy női sírt. A torzított koponyájú halottat poliéderezes fülbevalóval, számos gyönggyel, öv- és cipőcsatokkal, úgynevezett nomád tükörrel temették el. A fazekasműhelyek jellegzetes terméke az úgynevezett szemcsés anyagú, szürke, korongolt fazék, amely az üllői kerámiaműhely vezető típusa, a késő szarmata korra jellemző leletanyag túlnyomó részét jelenti. Előfordulnak más edények is: korsók, tálak, fedők, szűrők, kisebb edénykéik, az azonban nyilvánvaló, hogy az üllői szarmata fazekasok szinte ipari méretekben a hőálló főző-fazekak előállításával foglalkoztak. Több gödörből került elő selejtes, deformálódott, rosszul égetett szemcsés kerámia. Ehhez képest sokkal kisebb mennyiségben találtunk finoman iszapolt anyagú, szürke és téglaszínű kerámiát. A kézzel formált cserepek száma elenyésző. A murgai típusú korsótöredékek, római importtárgyak viszonylagos ritkasága, valamint egyéb leletek (íves hátú fésű, hun kori vaszabla stb.) a település egy részét a 4–5. századra keltezik. A római provinciális kerámiát néhány terra sigillata töredék és késő római mázas töredék képviseli. A teleprészlet fémtárgyai: bronz-, ezüst- és vasfibulák, bronz karperecek, bronztű, kések, vascsatok, vaszabla stb. Az előkerült eszközök között előfordult több csontkorcsolya, nagyszámú fenőző, csiszoló, őrlő, az edény oldalából kifaragott játék (?), és egyéb állatcsontból készült eszközök. Számos orsókarika, orsógomb és egy grafit-bevonatos, díszített kvád orsógomb is előkerült. Több gödörből kerültek elő 3–4. századi római dénárok. Viszonylag kevés volt az állatcsontanyag. Sok esetben patics (áglenyomatos darabok is), őrlőkövek és töredékeik, salakdarabok kerültek elő. Néhány gödörben embercsontok is voltak. A kis számú bronzkori objektumok közül az egyik kerek, enyhén méhkasos gödör felső részéből ép öntőtégely, 10 db ép agyag öntőminta és 2 csiszolt kőeszköz (egy kalapács és egy nyéllyukas balta) került elő. A gödör alján 2 edény összeállítható darabjai feküdtek, a leletet a kora bronzkori makói kultúra időszakára keltezik.

A nyomvonalhoz tartozó szénhidrogén-vezetékek területén is dolgoztunk 2002-ben június és július között.

Az Üllő 5. sz. lelőhely déli szélén 1,2 km hosszan és 16–18 m szélesen több szénhidrogén- és földgázvezeték

építését megelőző régészeti feltárást végeztünk. A munka során a késő szarmata település folytatódott, ennek objektumaiból a gázvezetékek nyomvonalán 526 gödröt, 19 házat, 2 padlót, 9 kemencét, 30 árkot, 3 kutat, 2 temetkezést, 8 cölöplukat tártunk fel. A leletanyag zömével jól iszapolt szürke és kavicsos korongolt szarmata kerámiából állt. A feltárt szakasz D-i felén bronzkori település néhány gödre és egy ház is előkerült kevés leletanyaggal.

A feltárt területe: 31 195 m².

Munkatársak: Antoni Judit, Batizi Zoltán, Gulyás Gyöngyi, Huszár Edit, Markó András, Rác Tibor, Rác Zsófia és Mark McAllister Frantcs (Anglia) régészek, Gál Krisztián, Gergely Balázs, Jakab Attila, Köhler Kitti, Makoldi Miklós, Mérai Dóra, Mersdorf Zsuzsa, Nagy Andrea, Nagy Nándor, Sztáncsúj Sándor József, Zandler Krisztián (ELTE), Benedek András, Cziráki Zsolt, Kiss Attila, Knippl István, Mészáros Patrícia, Paluch Tibor, Pintye Gábor, Sós-kúti Kornél, Tokaji Zita, Tompa György, Zsoldos Attila (JATE) régészhallgatók, Gyöngyössi Adrienn (Iparművészeti Egyetem), Jakucs János (Képzőművészeti Egyetem), Borsos Hedvig, Farkas Ildikó, Herczeg Zsuzsanna, Horváthné Farkas Ildikó, Hostyinszky Attila, Lukács Katalin (Pest megye), Pintér Erzsébet (Bp.) restaurátorok, Szánthó Dániel, Farkas Péter, Hubert Tibor, Krajcsovics István geodéták, Ari György, Bocz Péter, Czegléczki Tibor, Dinnyés Dóra, Ferenczy Ernő, Ligeti Gábor, Lind Árpád, Márkus Balázs, Molnár Éva, Nyikus Krisztián, Progli Szabolcs, Semperger Zoltán, Szászvári Linda, Szöllősi Géza, Szrnka Attila, Szűcs Éva régésztechnikusok, Bánsághi Máté, Cabello Kristóf, Gázsó István, Káplár Ildikó, Kelemen Endre, Király József, Pisch Ildikó, Tenkei Zsuzsa rajzolók.

KOCSIS LÁSZLÓ – KÓVÁRI KLÁRA – KULCSÁR VALÉRIA –
PATAY RÓBERT – PÉTERVÁRY TAMÁS – SZABÓ ÁDÁM –
TARI EDIT – TETTAMANTI SAROLTA – VAGNER ZSOLT

317. Üllő, 7. számú lelőhely

(Pest megye) Á

A feltárt terület déli határa a Budapest–Cegléd vasútvonal mentén húzódik, É-ről egy fiatal akácerdő vonala szabta meg a kutatás vonalát. A lelőhelyünk közepén áthaladó gázvezeték biztonsági sávja feltáratlan maradt. A gázvezetektől D-re egy Árpád-kori tanyaszerű telep található, és a gázvezetektől É-ra feltárt bonyolult árokrendszer is – bár ezen árokban korhatározó leletanyagot nem találtunk – hozzá kapcsolható, e településsel egy időben létezhetett. A feltárt 3 épület alapozása a terület déli részén került elő. A megmaradt tűzhelyek oldala 8–15 cm, csupán alsó részük és egy réteg sütőfelülete maradt épen. Rövid ideig használták a települést az itt lakók. A 89. számú ház járósíntjén egy bronztű és más fémleletek mellett egy kisméretű üvegedény peremét is megtaláltuk, nem messze tőle, az épület oldalánál egy (levágott?) emberi koponya hevert. A lelőhely-

ről származó leletanyag túlnyomó többségét az állatcsontok, és az Árpád-korra keltezhető kerámia alkotja. A durva, sötét anyagú, hullámvonalas díszítésű oldal-töredékek mellett a többséget a 12–13. században általános, enyhén vagy már erősebben kifelé hajló, néha már erősen tagolt peremek és a csigavonalas bekarcolásokkal díszített fazékoldalak alkotják; ezekhez tartozhatnak a fenékbélyegekkal jelölt edényaljak. A feltárt terület mérete: 8513 m². Az összes feltárt 126 objektum közt van 3 lakóház, egy tűzhely nélküli ház, 24 árok, 4 kút, 77 tárolóverem illetve szeméttöredék, 17 különálló (házakon kívül eső) cölöplyuk.

Munkatárs: Gál Krisztián régészhallgató, Petrik Timea, Szöllősi Géza, Semperger Zoltán régésztechnikusok.

BATIZI ZOLTÁN – TARI EDIT

318. Üllő, 9. számú lelőhely

(Pest megye) Sza

A lelőhely szorosan összefügg az Üllő 5. sz. lelőhellyel, minden valószínűség szerint ugyanazon szarmata telep része, bár egy patak választja el attól. Mind az objektumok, mind a leletanyag jellege hasonló az 5. számú lelőhelyen előkerültekéhez. Összesen 158 objektumot, ezen belül 5 házat, 6 árkot és 147 gödröt tártunk fel. Kiemelkedő objektum a 35. sz. ház, amelyben 2 egész és 2 töredékes őrlőkövet, lándzsahegyet, csonteszközöket, orsógombot, borostyán és üvegyöngyöket találtunk. Az eddig feltárt terület mérete: 18 376 m.

Munkatárs: Huszár Edit régész, Köhler Kitti, Tokaji Zita, Benedek András, Pintye Gábor régészhallgatók (ELTE–JATE), Káplár Ildikó, Ligeti Gábor, Márkus Balázs, Szászvári Linda, Szrnka Attila régésztechnikusok.

PATAY RÓBERT

319. Üllő, 10. számú lelőhely

(Pest megye) Á

A lelőhelynek csupán töredékén tudtunk ebben az évben dolgozni, mert nem a teljes területet kaptuk meg a beruházótól. Árpád-kori árok és gödrök kerültek elő. Feltehetően az Üllő 2. sz. lelőhely folytatása, elképzelhető, hogy az Üllő 1., 2., és 10. sz. lelőhelyek ugyanazon Árpád-kori szórt rendszerű település feltárt részletei. A kutatott terület 8215 m² volt.

Munkatárs: Szöllősi Géza régésztechnikus.

BATIZI ZOLTÁN

320. Üllő, Délkeleti gazdasági terület

(Pest megye) Ő, Sza, Á

A korábban Országúti-dűlőnek nevezett területen a 3363 hrsz. telket ÉNy–DK irányú enyhe mélyedések és kiemelkedések tagolják, felszíne Ny–DNy felé emelkedő. A 2002. február–márciusban végzett próbaásatás célja a régészeti érintettség felmérése, és annak tisztázása volt,

hogyan nem pontosan lokalizálható, 1939–40-ben feltárt, Ilona úti honfoglalás kori temető (MNM Adattára I.Ü.I.) kiterjed-e a telek DNy-i részére.

Géppel távolítottuk el a szántott és a humusréteget az általában agyag altalajig; az egykori mélyedések területén az objektumokat 80–90 cm mélységben, humuszban, agyagos szubhumuszban körvonalaztuk.

Kutatóárokokkal és összefüggő felülettel kb. 12 300 m² területet vizsgáltunk át, 56 objektumot tártunk fel, illetve figyeltünk meg. A terület DNy-i részén húzott kutatóárkokban temető nem került elő. A telek különböző részein tártunk fel lelet nélküli gödröket, gödör-részleteket és bizonytalan objektumrészleteket. Utóbbiak egy része nagy valószínűséggel természetes jelenség. A telek DNy-i részén két gödörből, az ÉK-i részen humusrétegből került elő őskori edénytöredék. Melléklet nélküli, D–É tájolású (szarmata?) sírt bontottunk ki a telek DNy-i harmadának közepén. Árpád-kori település laza csoportokban elhelyezkedő objektumait tártuk fel a telek Ny-DNy-i harmadán: öt lakóházat, szabadtéri kemence és kút együttesét, kemencerészletet, néhány gödröt és egy árok-részletet. A nem gazdag leletanyag többsége a házakból került elő: 12–13. századi kerámia, pelyvás téglatöredék, üvegpalack peremtöredéke, összehajlított sarló, sarlóhegy, kétélű, ovális nyílhegy, kések.

A 3382 hrsz. területre tervezett raktárbázis építését megelőzően 2002. február 6-án és 15-én végeztünk próbaásatást. Ez a telek ÉK-DNy-i irányú, hossztengelemben kb. 450 m-es, szélessége 200 m.

Az Ilona út ÉNy-DK-i irányú, homokos talajú magaslat tetején halad. A telek DNy-i részén, a magaslat ÉK-i lejtőjén, a telekhatártól 4 m-re kezdődően 4 kutatóárokot tűztünk ki egymástól 10 m-re, az Ilona-úti telekhatárral párhuzamosan, majd 20–20 m-re az 5. és 6., végül az Ilona úttól 100 m-re, az előbbiekkal párhuzamos 7. szondát. A telek nagyobbik részét a hossztengelelyre merőleges 8–13. szondákkal vizsgáltuk. Végül a DNy-i telekhatárral párhuzamosan, attól 1 m-re húztuk meg a 14. kutatóárokot.

A próbaásatás szerint a telken ismeretlen korú (nem jelenkori) telepjelenségek vannak egyenetlen elhelyezkedéssel.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

A feltárás befejező szakaszát dr. Tettamanti Sarolta vezette. Technikus-fotós-rajzoló munkatársak: Bartucz-né Farkas Ildikó, Dinnyés Dóra, Gera Ágnes, Káplár Ildikó, Ligeti Gábor, Semperger Zoltán és Szánthó Dániel földmérő.

DINNYÉS ISTVÁN

321. Üllő, Nyugat és Kelet bányaterületek

(Pest megye) Ó, B, Sza, A, Á

A terepbejárást a 2002 márciusában tervezett bányaterületek régészeti állapotfelmérésére végeztük el. A le-

lőhelyek számozása az M0–4 sz. főút új nyomvonalára terepbejárás lelőhelyszámait folytatja.

Üllő – Nyugat bányaterület a belterülettől ÉNy-ra, a Budapest–Monor–Szolnok vasútvonal É-i oldalán terül el. Területét egy DK–ÉNy irányú, a Gyáli l. csatornába (Halas-patak) torkolló egykori vízfolyás tagolja.

Nagy-székes, 24. lh.: Az egykori vízfolyástól ÉK-re, a tervezett bányaterület K-i sarkában homokos talajú domb emelkedik. A változóan fedett felszínen, főleg a domb ÉNy-i és DNy-i oldalán találtunk jellegtelen őskori (korai bronzkor?) edénytöredékeket és néhány korongolt késő szarmata oldaltöredéket, néhány paticsdarabot a K-i oldalon. Az Üllő 24. lelőhelytől Ny-ra, a lelőhelyet ÉNy-Ny-on határoló mélyedéstől ÉNy-ra, DNy felé lejtő domboldalon a növényzettel változóan fedett területen késő szarmata fenéktöredéket találtunk.

Kis-székes, 25. lh.: A bányaterület D-i részén, a vasút és a vízfolyás között ÉNy-DK irányú, homokos talajú domb terül el. A dombhát legmagasabb részén, kb. 30×30 m-es területen találtunk szarmata edénytöredékeket. A lelőhelytől 500–700 m-re nyugatra van az MNM Adattára 23.Ü.I. terepbejárási jelentés (1956.) 5. lelőhelye.

Üllő – Kelet bányaterület a községhatár ÉK-i részén, az Üllő-Gyömrő-Péteri közös határponttól Ny-ra terül el. Homokos talajú, ÉNy-DK irányú magaslatok tagolják.

26. lelőhely: A bányaterület D-i sarkában emelkedő dombon, főleg É-i és Ny-i részén avar edénytöredékeket, a domb DNy-i oldalán néhány késő szarmata edénytöredéket gyűjtöttünk. A lelőhely déli kiterjedése bizonytalan, DK felé a füves lucernával fedett területen nem tudtuk meghatározni.

27. lelőhely: A bányaterülettől K-re, a Gyömrővel és Péterivel határos szántókon, ÉNy-DK irányú alacsony magaslatokon terül el. Változóan gazos szántón néhány jellegtelen őskori edénytöredéket és viszonylag sok, jellegzetes késő szarmata edénytöredéket, fenéktöredéket gyűjtöttünk (paticsdarabokat, malomkőtöredékeket). A lelőhely ÉNy-i kiterjedését sűrű lucernában nem tudtuk meghatározni, É-K-DK felé nem vizsgáltuk. A lelőhely valószínűleg az MNM Adattára 23.Ü.I. terepbejárási jelentés (1956.) 3. lelőhelye É-i részével azonosítható.

Üllői-dűlő, 28. lh.: az Üllő 27. sz. lelőhelytől D-re, DNy-Ny felé lejtő, kisebb magaslatokkal és mélyedésekkel tagolt területen elsősorban találtunk jellegtelen őskori, és szarmata-késő szarmata edénytöredékeket a különbözően művelt parcellákon. A lelőhelyen ÉNy-DK irányban áthaladó földúttól DNy-ra, kiszántott, valószínűleg egy vázhoz tartozó embercsontokat találtunk. A bizonytalan kiterjedésű lelőhely az MNM Adattára 23.Ü.I. terepbejárási jelentés (1956.) 3. lelőhelye D-DNy-i részével azonosítható.

A leletek a ceglédi Kossuth Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Semperger Zoltán ásatási technikus-rajzoló.

DINNYÉS ISTVÁN

322. Vasmegyer határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ó, Sza, Á, Tő

A falu D-i szélén, az út jobb oldalán 2002. május 15-én terepbejárással igyekeztünk a falu határában több lelőhelyet azonosítani.

Mikecz-tag: A Köperi csatornától D-re a mély, vizes rész melletti első ÉNy-DK-i irányú magaslaton kova-, obszidiándarabot, talán megmunkált kavicsot és két szem őskori cserepet találtunk.

Homokbánya: A főúttól Ny-ra eső első párhuzamos utca végén felhagyott homokbánya fekszik egy közelítőleg É-D-i irányú buckasor legvégén. Ettől É-ra, a szántásban kevés őskori cserepet találtunk. A bánya látszólag üres volt.

Megyalja: A Nyírbogdány-Gyártelepre átvető, nagyrészt aszfaltozott úttól K-re, a nagyfeszültségű vezetéktől D-re eső részen tudtuk a gyümölcsöst megnézni, és itt találtunk is főleg szarmata cserepeket (esetleg őskoriakat). A széles, É-D-i irányú homokdombornak a Ny-i lejtőjén volt régészeti anyag. A dombtetőre biztosan nem húzódott fel a lelőhely.

Megyeri-kastély (Apáti-dűlő): Az egykori Megyeri-kastély épülete ma is áll, a hűtőház területén fekszik. Parkját sajnos már teljesen tönkregyalázták, határai sem egyértelműek. Mindenesetre az épület egy közelítőleg É-D-i homok(?)domb D-i végén áll, valószínűleg az É-i végén kerültek elő a Kiss L. által említett Árpád-kori leletek.

Munkatársak: Mester Andrea, Simonné Asztalos Henrietta.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

323. Vác, Szérűskert

(Pest megye) Ó

2002. szeptember 18-án próbafeltárást végeztem a Németh László utcában építendő iskola helyén. Hat darab, ÉK-DNy-i irányú, 150 cm széles, gépi kutatóárkot ástunk.

A tapasztalt jelenségek igazolták előzetes feltevésünket a terület igen nagyfokú bolygatottságáról. Eredeti kultúrréteget csak a terület Ny-i szélén ástott I. kutatóárkokban találtunk, de csak az árok ÉK-i végén, mintegy 4 m hosszú szakaszon. Itt a felső, átlag 20 cm vastag feltöltés (köves, salakos, kavicsos törmelék) alatt 50–70 cm vastag humuszt, illetve barna humuszos homokot figyeltünk meg, amely alatt a sárga homok altalaj jelentkezett. A humusz nagyon kevés vörös paticsmorzsát tartalmazott, szórványosan pár jellegtelen őskori cserepet és egy talán kvád töredéket szedtünk ki belőle, objektumnak azonban nem volt nyoma. Az árok többi részét különböző közművekkel és szemétdöbrökkel bolygatták meg. A II–VI. kutatóárkokban régészeti leletet tartalmazó kultúrréteg nem volt.

Munkatárs: Mile Zsigmond gyűjteménykezelő.

KÓVÁRI KLÁRA

324. Vác, Vár

(Pest megye) Kő

2002. szeptember-október hónapjában és november első hetében tartott a régészeti kutatás a területen. A sportpálya salakos területe mellett 2001-ben nyitott szelvényben a tavaly meghagyott szint alá mélyítve a kora Árpád-kori rétegekig, illetve a bolygatatlan altalajig lejutva több tárológödrt, két kemencét, egy fal törmelékcsövét tártuk föl. Valószínűleg azon a részen dolgoztunk, ahol az 1680. évi térkép szerint a déli várfalnak azt a sarkát találtuk meg, amelyiknél a fal észak, majd kelet felé fordulva elkeskenyíti a vár területét. Dolgoztunk még az 1999-ben és 2001-ben feltárt területeken, ahol szintén be kellett fejezni az anyagi okokból abbahagyott munkát. Dokumentáltunk két középkori sírt, amelyek az 1998-ban – a levéltár bejárata előtt – feltárt középkori temetőrészlethez tartoznak. Feltártunk két meglehetősen szétbontott falrészletet, az egyiknél küszöb, azaz bejáratkiképzéssel. Az 1999-ben előkerült két kis falrészletről kiderült, hogy egy négyszögletes, ablakmélyedéssel ellátott középkori helyiség részlete. Betöltésében rengeteg középkori kerámia és állatcsontanyag került elő. Nagyon szép, érdekes gótikus kályhacsempe-darabok is voltak közöttük. Előkerült a falak törmelékei között szórványként egy festett reneszánsz kötődék a Báthori-címer ábrázolásrészletével (madárkaromdarabok). Kitisztítottuk a nyugati várfal előtti cölöpsort, két-három sorban álltak volt a cölöpök. Megindult a cölöpök behelyezése. Megtisztítottuk az 1985-ben feltárt két toronyfalat is a várfal belső oldalán. Ennek friss geodéziai felmérése megtörtént, aminek eredményeképpen a torony megépítése megkezdődhet.

A D-i várfal további kutatásához elengedhetetlen a lebetonozott sportpálya felszabadítása a feltárás számára, mert 1983-ban a délkeleti saroktoronyból kiinduló, D felé haladó várfalat, illetve kezdetét konkrétan megtaláltuk, de a jelen felületen folytatását biztonsággal nem tudjuk rögzíteni.

TETTAMANTI SAROLTA

325. Vállaj, határátkelő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága végezte el a beruházást megelőző feltárást, amelynek során csak az érintett terület közepén húzódó úttól keletre volt módunkban dolgozni.

A vizes-mocsaras területből alig kiemelkedő, lapos háton húzódott a lelőhely, egy középső-késő neolitikus telep, amelyen két sír maradványai is előkerültek. Az egyiket épen találtuk, a másiknak csak a maradványait sikerült feltárni, ezt a II. vh. előtti útépités során pusztították el. Mindkettőben voltakagyló- és márványgyöngyök, és az egyikben megtaláltuk egy spondylus-karperec darabjait is.

Maga a telep egy ma már nem látszó vízfolyás két partján húzódott. Az egykori vízmeder meandere bizo-

nyos fény- és talajviszonyok mellett látszódot csak. 257 objektumot tártunk fel, ezek nagy része cölöplyuk volt. Hat olyan nagyméretű, részben agyaggyerő gödröt érdemes kiemelni, amelyeknek igen gazdag volt a leletanyaga: festett, illetve díszítetlen cserepek, állatcsontok, festékrögök, néhány csonteszköz. Kettő ezek közül hosszú, árokszerű objektum (valószínűleg épület részei), egy-egy áldozati gödörrel. Az áldozati gödrökbe ép edényt, nagyobb állatrészeket dobtak be.

A feltárást nagyban nehezítette a magasan álló talajvíz, ami még az igen sekély gödrökben is feltört a terület lefelé lejtő, északi és déli végén. A kis hát sokat kophatott, valószínű tehát, hogy az objektumok (pl. továbbbi sírok) egy része már korábban elpusztult.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

326. Váncsod határa

(Hajdú-Bihar megye) R, Sza, Ge, Á

A debreceni Déry Múzeum 2002-ben megbízást kapott a MOL Rt-től a Mezőpeterd, Gyűjtőállomás – Kismarja, Nyugat 1. és Kismarja, Nyugat 2. gáztermelő kutak közötti gázvezeték nyomvonalának régészeti állapotfelmérésére. A 2002. március 23. és április 13. közötti terepbejárás során 19 lelőhelyet azonosítottunk a nyomvonalon, amely közül 6 lelőhely bizonyult igen intenzívnek. Ezeket a helyeket 2002. július 1. és augusztus 31. között megelőző ásatást folytattunk.

A *Kender-lámpa-dűlőben* (a terepbejárásakor 6. sorszámmal nyert lelőhelyen), két korszaknak a nyomaira bukkantunk, amely egy mélyedés (a 20. század közepéig tő volt itt) partján feküdt. A késő római császárkori (szarmata) telep igen intenzívnek bizonyult. Az 1200 m²-nyi területen nagy mennyiségű és nagyon jelentős kerámiaanyag segítségével meg lehet próbálni a 3–4. századi szarmata telepek finomabb datálását is. Két gödörből a késő rézkori bádeni kultúrára jellemző leletanyag került elő. Ezen kerámiaanyag közül négy épen megmaradt, szájával lefelé fordított bögre érdemel különös figyelmet, amelyből szakrális tevékenységre (áldozati gödörre) lehet következtetni.

A *Fertő partja* (17. sz.) lelőhelyen előzetes várakozásokkal szemben szegényes leletanyag került felszínre. A 300 m²-nyi területen talált három korszakból mindössze egyetlen sírt lehet kiemelni, amely mellékleteivel (pl. bronzfibula és bronz övcsat) együtt fontos támaszul szolgálhat a szarmata sáncrendszer és a gepida-szarmata népcsoportok kapcsolatának kérdéséhez.

M. NEPPER IBOLYA – SZILÁGYI KRISZTIÁN ANTAL

327. Vecsés, Gyáli-csatorna–Dobó Katica utca–Arany János utca

(Pest megye) B, Sza, Á, Kő

Vecsésen a Gyáli-csatorna, Dobó Katica utca és Arany J. utca közötti területen lakópark építését megelőző pró-

baátást majd megelőző feltárást kezdtünk 2002 tavaszán. A területen 1998-ban a ceglédi Kossuth Múzeum régészei előzetes terepbejárást végeztek, melynek során kora bronzkori, szarmata, Árpád-kori és középkori település nyomait találták (90. lh.). A lelőhely összefügg az Arany J. u. D-i oldalán található hasonló korú 10. sz. lelőhellyel, ahol a ceglédi Kossuth Múzeum régészei végeztek megelőző feltárást az előző évben.

A próbaátás célja a lelőhely lehatárolása volt, hogy pontosan tudjuk, hány telket érint a régészeti lelőhely. A lakópark hat főútjának nyomvonalát lehumuszták a gépek és nyesték a felületet. A D-i oldalon a telkek területén is húztunk még két kutatóárkot. Mindezek alapján kiderült, hogy a lakópark K-i oldalán a Gyáli-csatorna melletti részen iszapos, fekete a talaj, itt lelőhely nincs. A D-i oldalon (Arany J. u.) ritkábban lakott a terület. Itt főleg az Árpád-kori, középkori település árkait s gödreit találjuk.

É felé haladva egyre sűrűbben a szarmata telep háza, hulladék- és tárolóvermei találhatók. A kora bronzkori telep gödrei középtájon, egy-egy foltban jönnek elő. A megelőző feltárást a D-i területen 9 telken, az É-i területen 32 közül 8 telken végeztük el.

Kora bronzkori telep: 12 gödör és egy házrészlet került elő. Valamennyi, egy gödör kivételével, egy foltban, a terület közepén (II–VII. út kereszteződés) található. Állatcsont, patics, őrlőkő, pattintott kőeszköz s kézzel formált kerámia volt bennük.

Szarmata telep: 74 gödröt, 16 árkot, 4 házat tártunk fel a lakópark középső, É-i és Ny-i felén. Az árkok a terület É-i felén sűrűsödnek. A szarmata lakóházak félig földbe mélyített, szabályos négyszög alakú, cölöpszervezetes építmények, háromnak a sarkában külső kemence is előkerült. A II. úton megfigyeltük egy K–Ny irányú ház sor három épületét.

A telepleletanyagában főleg korai, 2–3. századi szürke, behúzott peremű tálak, duzzadt peremű edények, piros festett sigillata-utánzatok találhatók. Római importként egy-két sigillata edény is idekerült. A telep egy része a 4. század második feléig lakott volt – véljük a szürke, kavicsos anyagú, profilált fazékperemek alapján. A szarmata telep többretegű. A korábbi gödröket gyakran későbbi árkok vágják.

Árpád-kori, középkori telep: 24 gödröt, 9 árkot, 7 házat bontottunk ki. A lakópark D-i részén, az Arany János u. felőli részen helyezkedik el a telep. É-i és K-i záródása már összefonódik a szarmata teleppel (I, II–VII. út kereszteződés), néha vágja a korábbi gödröket, házakat. Lakóház kettő került elő. Az egyik szabályos négyszög alakú, félig földbe mélyített ház, szélein cölöplyukakkal. A ház ÉK-i sarkához kemence csatlakozott. A másikkal is megvan a kemencéje, mellette egyenes sorban nagy cölöplyukak, ami felszíni boronaházra utal.

A leletanyag elég kevés. A jellegzetes bekarcolt vízszintes illetve hullámvonallal díszített Árpád-kori cserepek a 10–12. századra kelteznek a telepet. Néhány árok a középkor későbbi szakaszára tehető.

A lelőhelyen elég sok a leletanyag nélküli vagy csak állatcsontot tartalmazó gödör s árok, így ezek keltezése bizonytalan. Van egymelléklet nélküli csontvázas sír is, körülötte szarmata gödör és Árpád-kori árok. Kora kérdéses. A temető többi része még nem került elő.

A feltáráson részt vett Mali Antal restaurátor.

OTTOMÁNYI KATALIN

328. Veresegyház, Csonkás-dűlő

(Pest megye) B

A 2001 késő őszen megkezdett régészeti kutatást 2002-ben fejeztük be a 6. sz. lelőhelyen. Mintegy 500 m²-en 11 objektumot tártunk fel, legtöbbjük agyagkitermelő gödör lehetett. Igen kevés bronzkori cserepet és állatcsontot találtunk. Ház, kemence nem került elő.

TETTAMANTI SAROLTA

329. Veszprém, várkút

(MRT 2. k. 51/b lh.)

(Veszprém megye) Kú, Ű

2002. május 24. és június 6. között elvégeztük a veszprémi várkút feltárását. A kút kitisztítását 29,50 m-nél kezdtük, 40,80 m-nél értük el az alját. Felső része 3,25 m mélységig kővel falazott, többi részét a Várhegy domit sziklájába vésték bele. Átmérője 1,38 m.

Betöltése mintegy 34 m-ig legújabb kori anyagot tartalmazott: a Gizella-kápolna és a nagypréposti-palota 1980/1990-es évekbeli javításainak törmelékét (vaskorlát, sitt, ácskapocs, törmelék stb.). Közte az 1960-as évektől kezdve napjainkig a turisták által bedobált pénzérmék, kb. 250 kg (mintegy 80% magyar, 20% külföldi). Előkerült egy J. F. Kennedy amerikai elnököt (1961–1963) ábrázoló aranymedál is. 34 m-től lefelé végig 18. századi törmelék, illetve feltöltést találtunk. Nagyszámú faanyag (gerendák, zsindelyek, dongák, kisebb-nagyobb deszkatöredékek, esztergált hordócsap, de természetes ágdarabok is), különféle magok és termések (cseresznye, őszibarack, szilva, mogoró, gesztenye stb.), a kútlánc 16 m hosszú darabja és több további kisebb tartozéka, vas szerelvények (ácskapocs, kovácsolt szegek), óntányér, kerámia- és üveg-töredékek, állatcsontok, cseréppipa-töredékek, csontgombok, szerszámok (2 véső, 1 ráspoly), lópatkók, zablatöredék, 1 db rézpénz, bélyeges téglák töredékei kerültek elő.

A kút használatával valószínűleg a Tumler-féle vízvezeték megépültével (1766–1769) hagytak fel, s ekkor kezdehték el betölteni. A vízvezetékkel kapcsolatban álló, a püspöki palota homlokzatán elhelyezett csörgőkútból ugyanis sokkal egyszerűbben lehetett vizet venni, mint a mély Várkútból.

Korábban nyilván ügyeltek a Várkút tisztaságára, időnként tisztíthatták is. Feltehetően ez lehet az oka annak, hogy onnét korábbi leletanyag nem látott napvilágot. A kutat egykor talán fazsindellyel fedett deszka kút-

ház fedhette, amely leégésekor beleszakadt a kútba. Valószínűleg – legalább részben – innét származhatnak a jelentős faanyag és a fémalkatrészek. 38,40 m-nél oldalról karsztvíz erecske folyik bele a kútba, így annak alján újra víz található.

RAINER PÁL

330. Veszprém, Veszprémvölgyi apácakolostor

(Veszprém megye) Kő, Kú

A 2002. évi kutatás legfontosabb feladatának azt tekintettük, hogy a korábbi feltárások eredményeit kiegészítsük, illetve olyan területeken, mint pl. a jezsuita templom északi oldala, új információt szerezzünk. Feltárást folytattunk az ásatási területet délről határoló kerítésfal déli, Séd felé eső oldalán is.

A 9. szelvényben–35. árokban előkerült egy helyiség északkeleti sarka. Feltételezzük, hogy esetleg oldal-kápolna vagy más, kiemelkedő tér lehetett, hiszen ezen belül voltak megtalálhatók a sírok, melyek ettől északra nem fordultak elő. Ezt korábban – tévesen – temetőfalnak, a kolostor körítőfalának gondoltuk. Valószínűbb, hogy valamilyen jelentősebb fedett tér lehetett. A falsarok dél felé tartó faláról a 37. árokban megállapítottuk, hogy a késő gótikus templom északi hajófalától elvált, annál későbbi. A következő periódusban északról köpenyezték ezt a falat, mely keleti végén egy sarkot képezve északra fordul, ám itt sokkal vékonyabb, mint a köpenyezésnél. Ezután nyugatra fordul és megegyezik az 1999-ben már azonosított vékony, K-Ny irányú fallal. Ekkor a korábbi periódusú falsarok K-Ny irányú falszakaszát visszabontották. Efölött átfutott egy új, immáron öntött mészhabarcspadló, ám az egykori falsaroktól délre eső, az északi templomfalhoz becsatlakozó fal továbbra is megmaradt. Ehhez a legutolsó periódusban csatlakozott egy enyhén ferdeirányú, kelet felé tartó fal, mely minden bizonnyal a kolostor és egyúttal a temető (melynek sírjait megtaláltuk) körítőfalaként szolgált.

A 10. szelvényben az említett dupla fal északi (későbbi) fala került csak elő, a déli – úgy látszik – valahol befordul a 3. árok és a 10. szelvény között, vagy ennek falkiszédését látjuk a szelvény keleti metszefalában (8–9. réteg). E fal azonban későbbi a dongaboltozatos helyiség keleti falának északi meghosszabbításában talált falnál. Egy É-D irányú falomladék formájában egy sekély alapozású fal jelentkezett a szelvény keleti metszefala mellett, azzal párhuzamosan, nem tudjuk, mihez tartozhatott.

A 31-31/c árokban a következő periodizációt határoztuk meg. A belső padkás, téglány alakú helyiség É-D irányú falaihoz képest a déli zárófal (benne a küszöbkővel) utólagosnak tűnik, ám véleményünk szerint csak későbbi építési fázis. A déli fal behúzása után két támpillér maradt dél felé. Ez talán egyidős volt azzal a K-Ny irányú kerítésfallal, mely közvetlenül a modern kerítéstől északra, azzal párhuzamosan húzódott. Ezt a ke-

rítésfalat köpenyezték északról, majd később visszabontották. Ugyanekkor visszabontották a keletebbi támpillér végét is. Legvégül egy falrbló gödörrel elpusztították mindkét falnak a nyugati folytatását.

A 34. árok déli felében közepén egy falat (pillért?) találtunk, melynek ma már csak a nyugati és északi falsíkja látszik, a délit a modern kerítés, keleti folytatását a középkori ráépítések fedik. Ennek korára vonatkozóan nincs támpontunk. Az árok délnyugati sarkában egy vörös kövekből épített faltetőt találtunk, ez az időben következő fal itt. Ezt nemcsak egy későbbi öntött mészhabarcspadló fedi le, hanem a kettő között sárga agyag és faszenes réteg is található. Ebből már 13–15. századi kerámia került elő. Elképzelhető, hogy esetleg valami tűzhely, vagy kemencekonstrukció felszínéről van szó. Ebben az esetben hozzá tartozhatnak azok a vörös kövek is, amelyek a nyugati metszetsfalban jelentkeztek (az árok belsejében nem!), és a hozzá futó faszenes réteg e tűzhelynek az emléke. A következő lépésben megépült a K–Ny irányú fal, mely esetleg (irányát tekintve legalábbis) megegyezik 31–31/c-ben már ismertetett dupla kerítésfal déli, korábbi falával. Érdekeség ugyanakkor, hogy déli falsíkja itt vakolt, meszelt. A faltól délre egy zárt helyiség húzódott, öntött mészhabarcspadlója is előkerült, sőt a modern kerítésfal alatt át is húzódott. Ugyane falnál későbbi periódusban (fázisban?), tőle elválóan egy fehér, meszes habarcús, É–D irányú fal jelentkezett, felszínén egy gerenda (ablakkönyöklő?) húzódott, ennek beültetése az egykori kerítésfalba megmaradt egy gerendafészek formájában. Nem tudjuk e helyiség funkcióját.

A 33–33/a árokban a tó alá futó falnak csupán a tetejét sikerült megfigyelnünk a magas talajvízben. E falak korára nézve csak a 33/a szondájában tapasztalt, a D felé futó vaskos, falhoz tapadó rétegek segíthetnek. Az alsóbb rétegek 12–13. századiak, felül 13–14. századiak, a falezekbe van vágva. Nem tudjuk, mi lehetett az a falomládékkal és kevert agyaggal betöltött gödör, melyből 15. századi kerámia került elő.

Az ásatáson befejeztük egy korábban megkezdett szondánkat, mely a dongaboltozatos helyiség északnyugati sarkát kívülről vizsgálta. Egyrészt kiderült, hogy a dongaboltozatos helyiség – korábbi megállapításainkkal ellentétben – korábbi a hozzá nyugatról csatlakozó folyosófalnál. A helyiségbe a folyosó felől vezető ajtó szintén utólagos az átépített kávéval együtt. A szondánkban viszont előkerült egy gödör, melyből kora Árpád-kori kerámia került elő. E gödör betöltése benyúlt a dongaboltozatos helyiség északnyugati (eredeti, tehát nem az ajtókávéval átalakított) alapozása alá.

Másik fontos kutatásunkat a 42. árokban végeztük. Itt ismét megtaláltuk a 2000-ben már feltárt malomkövet, sőt nagyobb területen bontani is kezdtük. Ennek során megtaláltuk a 2000-ben már azonosított, sárga agyagba rakott alapozású, É–D irányú falat. Ez azonban a malomkő vonalában megszakad. A malomkőtől nyugatra egy K–Ny irányú fal indul, mely nekifut a kései,

trapéz alakú udvar keleti falának. Megállapítottuk, hogy ezt a keresztfalat belefoglalták, s hogy e kései fal alatt átfut egy öntött mészhabarcspadló, mely ettől a K–Ny irányú (osztó)faltól északra a 42. árokban előkerült. A malomkő körül egy téglalapozás húzódott, belül vörösre égett agyaggal, ami egy kemence alapozására utal, melynek platniját képezte maga a malomkő is. Úgy gondoljuk, hogy egy keletről fűtőnyíláson át fűthető kemencéről van szó, melyből két helyiséget lehet fűteni. Véleményünk szerint a fentiek alapján rekonstruálható épület megegyezik a Konch mester féle épülettel. Probléma viszont, hogy az oklevélben meszes habarcspadlóba rakott falakról van szó, míg itt agyagba rakott követ látunk.

Lényeges megfigyeléseket tettünk a jezsuita templom környékén is. A 36. árokban megtaláltuk a késő gótikus északi diadalívpillérnek megfelelő északi támpillért, illetve attól keletre egy lépcsőzetes aláfalazást, mely ennél későbbi, és egyértelműen a barokk templomnak a gótikus támpilléren túlnyúló sarkát falazták alá, statikai okokból. Még egy É felé néző támpillért találtunk a 39. és 40. árokban, mely arra utal, hogy a nyújtott szentély két boltszakaszos lehetett.

FÜLÖP ANDRÁS – KOPPÁNY ANDRÁS

331. Vésztő, Bikeri

(MRT 6. k. 20. lh.)

(Békés megye) R

A magyar–amerikai Körös Regionális Régészeti Program – amelynek célja a késő neolitikum–kora rézkor átmeneti időszakának vizsgálata az Alföldön – harmadik ásatási idényére a lelőhelyen 2002. június 24. és augusztus 2. között került sor.

Folytattuk a tavaly megkezdett két szelvényünk feltárását, valamint ezekhez kapcsolódóan új felületeket is nyitottunk.

A 2. szelvényben befejeztük a tavalyi, „nyílhegyes” házunk Ny-i oldalának bontását, valamint némileg a padlószint alá bontottuk a K-i megnagyobbításba eső épületet. A feltárás során nagy mennyiségű, elsősorban tárolóedényekből származó tiszapolgári töredék került innen is elő. A feltárás során a szelvény Ny-i részében egy É–D-i irányú, a házainkkal egykorú árok részletét bontottuk ki.

A megnagyobbított 3. szelvény D-i részének bontása során újabb épületet találtunk. A feltárás során rendkívül nagy mennyiségű tiszapolgári kerámia került elő a padlószintről. Elvégeztük lelőhelyünk geomágneses felmérését is. A felvétel alapján kettős, mintegy 70 m átmérőjű körárokrendszer kerítette a települést. Az árkon belül 3–4 további ház, valamint egyéb objektumok képe ismerhetők fel. A körárokrendszer jellegének tisztázása végett az É-i illetve az ÉK-i részen két szelvényt nyitottunk. Kiderült, hogy nem kettős, hanem hármas árokrendszer vette körbe a települést. Az árkokból kizárólag tiszapolgári korú edénytöredékek kerültek felszínre.

Az idei résztvevők között amerikai, kanadai és magyar egyetemisták, valamint amerikai, magyar és görög szakemberek voltak. A kutatási programot az MTA-OTKA-NSF nemzetközi együttműködés, a National Science Foundation Field School programja illetve a Wenner-Gren Foundation támogatta.

GYUCHA ATTILA – WILLIAM A. PARKINSON

332. Visegrád, Gizellamajor

(Pest megye) Ró

A gizellamajori erődben a DNy-i saroktoronyban kialakítandó járőrsínt érdekében elbontottuk a torony DK-i sarkában lévő kemencét. A kövek közötti égett rétegben jelentős mennyiségű növényi magot gyűjtöttünk. Kiderült, hogy a nagyméretű kövek nem a kemencéhez tartoztak, hanem a lépcsőfeljáró szerkezeti tartóelemei lehettek. A torony ÉNy-i oldalán, a legalsó agyagszint alatt, kerek beásásra bukkantunk, ahonnan jelentős leletanyag: vasszerszámok, edénytöredékek, érmek, állatsontok kerültek felszínre.

Az erőd déli oldalán gépi rábontással megtaláltuk az erőd fossáját. A fossa mélysége (ez a mai felszínhez képest 4,6 m) alapján vizesárokaként működött, 'V' keresztmetszetű és a felszín közelében közel 6 m széles volt, eredeti mélysége 3 m. Távolága az erőd D-i falától kb. 15 m.

A Ny-i szárnyban (Ny/I.) falazótégla karcolt ábrázolás került elő, ami a felületbe bemélyített vonallal készült és felszerszámozott lovat ábrázol.

GRÓF PÉTER – GRÓH DÁNIEL

333. Visegrád, Szent András monostor

(Pest megye) Á

A 2002. június 3. és október 31. között végzett ásatás során a monostor tavaly lokalizált templomának alaprajzát és periódusait vizsgáltuk meg. A templom területén 7 szelvényt nyitottunk, ebből kettőt a mai villaépületen belül. A tavalyi és az idei ásatás alapján rekonstruálni tudtuk az első, I. András király által emelt 11. századi templom alaprajzát, ami egy nagyjából négyzetes, háromhajós hosszaházból, egyenes záródású fő- és félköríves melléksíksíkból állt. Legépebben az É-i melléksíksíks D-i felének kváderfala maradt meg, egy felmenő kvádersorral. Felmenő falat ezen kívül csak a templom DNy-i sarkában találtunk, de itt a kváderköveknek csak a lenyomata maradt fenn. A hosszaház támaszai közül csak az ÉK-i pillér alapozási árkát tudtuk megfogni. Az épület alaprajza feltehetően a déli oldalon némiképpen torzult: a D-i mellékhajó az észak felé rövidített volt és K felé szűkült. A templom kőfaragványából egy korinthizáló oszlopfő töredéke került elő, az esperesi templom nyolcszögletű oszlopainak fejezeivel azonos típus.

Ehhez a periódushoz sorolható a templom belsejében, a főszentély diadalívének É-i pillére előtt feltárt 2002/27. sír, amelyet 11. századi kerámiatöredékek kel-

teztek, valamint a templom Ny-i homlokzata előtt feltárt, 13. századi előcsarnok által elvágtatott sírok.

A templom második építési periódusában készült a Ny-i előcsarnok, amelynek építési rétegét II. András obulusa (CNH. I. P. 41.) keltezi. Az előcsarnokkal egybeépült a kolostor Ny-i szárnya, és ezekkel azonos falazó anyagú a D-i mellékhajó nyugati boltszakaszában talált két falpillér-alapozás. Az építkezés a kolostornak a bencés rend általi 1221-es átvételéhez kapcsolódhatott.

A harmadik építési periódusban a templom É-i mellékhajóját egy új fallal leválasztották, a déli mellékhajót pedig nagyrészt – a DNy-i sarok kivételével – lebontották, a helyére egy egyhajós templomot emeltek, új, támpillérek nélküli poligonális szentéllyel. Ez az építkezés feltehetően az 1333 körül adatolt építkezések eredménye.

Az ásatás során összesen 31 sírt tártunk fel, de melléklet – egy párizsi kapocs – csak egyetlen sírban (2002/28) került elő.

BUZÁS GERGELY

334. Zalacséb, Malom-tanya

(Zala megye) B, Ró, Á

A lelőhely területén 2000-ben dr. Redő Ferenc az MTA Régészeti Intézetének főmunkatársa végzett terepbejárást. Ennek során római kori kerámiatöredékekre bukkant. A területen ugyanő 2001 folyamán szondázó ásatást folytatott. Az ásatás során egy római villa sóderes alapozására és több őskori illetve római kori gödör nyomára bukkant. 2002. július 15. és december 14. között végeztem régészeti feltárást. A feltárást az épülő új vasúti pálya és a hozzá kapcsolódó földmunkák tették szükségessé.

A lelőhely feltárt része a Zala folyótól É-ra mintegy 100 méternyire helyezkedik el a folyó árterében, a györkefai dombháttól D-i irányban. A terület teljes feltárását 5245 m²-en végeztük el. Az ásatás során 547 objektum került elő, melyek három korszakba sorolhatók.

A késő bronzkori halomsíros kultúra időszakából származó objektumok (cölöplyukak és szemetesgödrök) a feltárt terület É-i és ÉNy-i részén sűrűsödnek. Ehhez az időszakhoz tartozó kerámiatöredékek kerültek elő a feltárást területétől É-ra, a vasúti sínek és a betonút között, a tanya épületétől Ny-ra árokásás során. Feltételezhető tehát, hogy a késő bronzkori telep egészen a mai betonútig terjed.

A római kor időszakából egy villa sóderes alapozása, szemetesgödrök, cölöplyukak és kemencék kerültek elő. A villa É-D-i tájolású, bejárata a D-i oldalon figyelhető meg. A sóderes alapozás világosan kirajzolja a villa K-i, D-i és É-i külső falait, a D-i oldalon elhelyezkedő oszlophelyeket, valamint a belső osztófalakat. A villa Ny-i részén egy természetes sóderágy ezt nem teszi lehetővé. Az alapozás vastagsága 10–25 cm között változik. A területre jellemző római kő építőanyag nem került elő, a villa falazata vályogból lehetett. A villából és környékéről bőségesen kerültek elő tegula- és imbrextöredék,

szürke színű római edények töredékei (fazék és hombár). Pár darab növényi motívumokkal díszített terra sigillata töredék és egy Faustina Augusta feliratú sesterius (2. század) segíthetik a villa pontosabb kronológiai helyzetének meghatározását. Római kori objektumokat és leleteket a feltárás egész területén megfigyelhettünk. A fentiekén kívül szót érdemelnek még a római környezetben előkerült őrlőkő- és üvegtöredékek.

Árpád-korból a szemetes gödrökön kívül külön szót érdemel az a két, lefelé fordított szájú, csaknem teljesen ép, csigavonallal díszített fazék, amely a lelőhely keleti és nyugati felén került elő.

A leletek és objektumok számát tekintve a római emlékek a teljes emléktanyag mintegy 90–95%-át teszik ki.

Konzulens: dr. Redő Ferenc.

HAVASI BÁLINT

335. Zalaegerszeg, Andrásida, Andrásida utca 33/a

(Zala megye) Ø

A középkori eredetű andráshidai római katolikus templom kb. 200 m-re fekszik attól a telektől, amelyen a beruházó lakópark építését tervezi. Az építés első ütemében mélygarázs készül. A középkori lelőhely (topográfiai lelőhelyszám 4/6) közelsége miatt 2002. szeptember 17–18. között próbaásatást végeztünk annak tisztázására, hogy az érintett területre is kiterjedt-e a középkori település. A humuszolás, illetve egy díszmedence betonteknője felszedése során sem régészeti leletet, sem objektumot nem találtunk. Tégladarabokon kívül csak kevés modern üveg- és porcelántöredéket lehetett megfigyelni.

KVASSAY JUDIT

336. Zalaegerszeg, Andrásida, Csár-mellék

(Zala megye) Ø

A 76. számú főút Zalaegerszeg É-i elkerülő nyomvonalán, a 6. sz. – a Zsigér-patak és a Hidegkúti-dűlő vizegyes völgye közt elterülő – nagy őskori lelőhely (topográfiai lelőhelyszám: 4/4) D-i végét érinti az útépités. A 2002. május 14–15. között végzett szondázó kutatáson gépi humuszolást nem tudtunk végezni a területet nagyrészt borító akácliget, valamint a területet átszelő telefon- és szennyvízvezeték miatt. Egyedül számbajöhető pontnak látszott az apátiai temetővel átellenben fekvő dombtető. Ezen kézi erővel egy 2×5 m-es kutatóárkot ástunk ki. A gyökerekkel sűrűn benőtt talaj 70 cm mélységig az útépités során keletkezett feltöltésnek bizonyult. Sem lelet, sem objektum nem került elő.

KVASSAY JUDIT

337. Zalaegerszeg, Andrásida, Gébárti-tó

(Zala megye) R

2002. április 8. és 14. között megelőző régészeti feltárást

végeztünk a Zalaegerszeget É-ről megkerülő 76-os út nyomvonalán, az Andrásida, Gébárti-tó nevű lelőhelyen. A nagy kiterjedésű őskori lelőhely egy É–D irányú dombháton húzódik, annak hossz tengelyében mintegy 2 km hosszan elnyúlva. A régészeti kutatás számára régóta ismert lelőhely D-i részén több ízben folyt ásatás is, melyek során neolitikus települészeteket tártak fel (DVK és lengyeli kultúra). A nyomvonal a lelőhely É-i részét ÉK–DNY-i irányba szeli át, éppen azon a területen, ahol a korábbi terepbejárási adatok alapján a lelőhely Ny-i kiterjedését nem lehetett meghatározni, így a teljes felületű feltáráson kívül célunk volt a lelőhely Ny-i határának tisztázása is. Az itt gyűjtött felszíni leletek – a lelőhely D-i részén megfigyeltéktől eltérően – rézkoriak voltak.

A feltárássra kijelölt területet egy ÉÉNy–DDK-i irányban futó dűlőút két részre osztotta. Mivel a dűlőúttól Ny-ra mindössze néhány méteres távolságra erdő húzódik, a feltárást az úttól K-re kezdtük meg. Itt a domb teteje lapos, platószerű; továbbhaladva K felé azonban hirtelen meredek lejtőbe csap át. Ez a lejtő az őskor folyamán emberi megtelepedésre alkalmatlan lehetett, ennek értelmében tehát a lelőhely keleti kiterjedése könnyen és egyértelműen meghatározható volt. Régészeti objektumok valóban csak a plató K-i széléig jelentkeztek. A domborzati viszonyokon kívül ezt a határvonalat a valamikori ős Rába-mederből visszamaradt kavicssteraszok fekvése is megerősíti. Ezek foltokban a mai felszínen, a szántásban is észlelhetők, a plató K-i szélén, a vékony humuszréteget eltávolítva azonban már összefüggő, nagy felületek bukkantak elő. A kavicssteraszok várakozásainkkal ellentétben nem bizonyultak „sterilnek”: egy-két kivételenek mondható helyen a középső rézkori objektumokat egyértelműen a kavicsos rétegbe ásták bele. Ez a gyakorlat a lelőhely stratégiai jelentőségére utalhat; a környezetéből kiemelkedő, jól védhető dombháttal a magaslati települések számos előnyét kínálhatta az itt megtelepedő embernek, melyekhez hozzájárult még a közelben, a Zala folyón (Andráshidánál) lévő természetadta átkelőhely fontossága is.

A dűlőúttól Ny-ra kutatóárkokkal vizsgáltuk meg, hogy a lelőhely benyúlik-e az erdő területére. A fák közt húzott három kutatóárkból kettőben egyértelmű régészeti jelenségekre bukkantunk, így biztosra vehető, hogy a lelőhely Ny felé, tehát az erdő alatt is folytatódik.

A teljes felületű megelőző régészeti feltárást csak akkor végezhető el, ha az erdőt kivágják. Bár erre nézve ígéretet kaptunk, ez azonban 2002 őszéig nem történt meg, így ebben az évben már nem lehet folytatni a régészeti kutatást.

Az ásatás során feltárt 90 objektum nagy része a középső rézkor időszakába sorolható, annak mindkét horizontját képviselve, így tehát a legtöbb objektumból a Balaton-Lasinja kultúra, illetve a Furchenstich kerámia kultúrája leletei kerültek elő. Néhány objektum nem szolgáltatott közelebbi datálásra alkalmas leletet, továbbá néhány jelenség recensnek bizonyult (II. világhábo-

rús lövészárkok). A feltárt régészeti objektumok nagy többsége települési objektumnak bizonyult (hulladék- és tárológödörök, valamint építmények alapárkai). Ez utóbbiak nyomán a Balaton-Lasinja kultúrában más lelőhelyeken már korábban megfigyelt nagyméretű, gerendaszerű, alapárkos, téglalap alakú házakat rekonstruálhatunk, melyek tetőszerkezetét az épület belsőjében húzódó középső cölöpsor tartotta. Egy ilyen épületet szinte teljes egészében feltártunk, kivételt a nyugati oldala képez, melyet jelenleg az erdő takar. Több olyan alapárok részlete is előkerült még, melyek további, szintén az erdő alatt fekvő épületek meglétére utalnak, így mindenképpen állandó jellegű, nagyobb teleppel kell számolnunk. A különböző települési objektumok között két urnasír került elő, ezek szintén középső rézkoriak (Balaton-Lasinja kultúra).

P. BARNA JUDIT

338. Zalaegerszeg, Andrásida, Hidegkúti-dűlő (Zala megye) Ő, Kő

Az 5. számú lelőhely (topográfiai lelőhelyszám: 4/11) a 76. sz. főút Zalaegerszeg É-i elkerülő nyomvonalán a Hidegkúti-árok vízenyős völgyére K-ról teraszosan lejtő domboldalon, 180×120 m-es területen fekszik.

Az erózióval, kavicsbányászással és útépítéssel erősen bolygatott terepen településnyomokat a 2002. május 13–15. között végzett szondázó ásatás alkalmával nem sikerült megfigyelni. Mindössze néhány szórványos, apró, kopott, közelebből meg nem határozható őskori és középkori edénytöredék került napvilágra.

KVASSAY JUDIT

339. Zalaegerszeg, Berek-alja-dűlő (Zala megye) Ő, B, Ró

2002. október 2. és 14. között megelőző feltárást végeztünk a Zalaegerszeg-Zalaegerszeg Dél 120 kV távvezeték nyomvonalán, a topográfiai terepbejárásokból ismert 63/12 sz., a Válicka-patak Ny-i partján húzódó lelőhelyen. A 17. és 18. számú villanyoszlop területén összesen 92,5 m² kutatását végeztük el. A lelőhely középső részén egymástól 250 m-re helyezkednek el az oszlopok. A délebbre fekvő, 18. számú oszlophelynél sem leletet, sem objektumot nem lehetett megfigyelni. A 17. számú oszlophelynél, 50 cm mélységben 50 cm vastag, kerámialeletekben igen gazdag öntésréteget figyeltünk meg. Alatta – az É-i és K-i irányokban végzett rábontások után – 5 objektum sötét foltja rajzolódott ki a sárga agyagos altalajban. Az 1. objektum római kori (2. század) hulladékgödörnek bizonyult. A 2. és az 5. objektum egy-egy apró, közelebből meg nem határozható őskori edénytöredéket tartalmazó cölöplyuk volt. A 3. és 4. számú gödörből, a késő bronzkor BD szakaszára jellemző (késő halomsíros-korai urnamezőskultúra) kerámia került napvilágra. Rendkívüli érdekességgel szolgált a 4. gödör: oldalának alsó részét körben szorosan

egymás mellé vert, 12–16 cm átmérőjű cölöpekkel bélelték ki. A nedves talajban jó állapotban megőrződött cölöpek, a gödör aljától mérve, 15–25 cm-re mélyedtek az altalajba.

A leletanyag a Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

KVASSAY JUDIT

340. Zalaegerszeg, Ságod

(Zala megye) R, V, Á

Bekeháza: A 76. számú főút Zalaegerszeg É-i elkerülő nyomvonalán a 3. számú lelőhely (topográfiai lelőhelyszám 48/4) a Szentmártoni-patak K-i partjára enyhén lejtő domboldalon, 350×180 m-es területen fekszik. Az útépítés a lelőhely középső részét érinti. Ezen a szakaszon 2002. április 10. és május 10. között végzett feltáráson több korszak településnyomait sikerült feltárnunk. A kibontott 31 objektum közül egy gödör a rézkori Balaton-Lasinja, egy másik a Badeni kultúra leleteit tartalmazta. Két-két gödörből késő bronzkori, illetve Árpád-kori jellegzetes kerámia került elő. Szintén az Árpád-korból való egy külső kemence. A számos cölöplyuk (összesen 21 darab) jellegzetes, korhatározó leletet nem tartalmazott, így ezek bármelyik időszak településéhez tartozhattak. Viszonylag nagy számban találtunk pattintott kőeszközöket; egy csiszolt kőbalta töredéke, bronzkarika töredéke, valamint egy igen korrodált vassarkantyú gazdagította a palettát. A lelőhelynek az út nyomvonalába eső szakaszát teljesen feltártuk.

Kutasi-dűlő: A 76. számú főút Zalaegerszeget É-ről elkerülő nyomvonalán, a 2. számú lelőhely (topográfiai lelőhelyszám 48/3) a Ságodi-patak Ny-i partjára meredeken lejtő domboldalon, 100×50 m-es területen fekszik. Az útépítés a lelőhely É-i felét érinti. A 2002. május 16–22. között végzett feltáráson a patakpart mellett egy Árpád-kori kovácsműhely került napvilágra, amelyet két, erősen faszenes betöltésű gödör és egy cölöplyuk alkotott. A jellegzetes kerámia mellett vassalakdarabokat is találtunk. A lelőhelynek az út nyomvonalába eső szakaszát teljesen feltártuk.

A leletanyag a Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

KVASSAY JUDIT

341. Zalaegerszeg, Vár, Batthyány utca 9.

(Zala megye) Kk

2002. január 31. és február 4. között folytattuk a palánkvár K-i külső fal (városfal) feltételezett helyének kutatását. A feltárást egy társasház építése tette szükségessé. Az előző évben a területtől É-ra fekvő telken a Göcseji Múzeum munkatársai megtalálták a már említett fal egyes szakaszainak kazettás szerkezetét, így ezen a telken is feltételeztük régészeti objektumok jelenlétét.

A 2979 helyrajzi számú telken, az építési területen egy kelet-nyugati irányú kutatóárkot húztunk markoló-

gép segítségével, ami a felszíntől számított 80–120 cm mélységben távolította el a felső földréteget. Az ez alatti rétegeket kézi erővel vizsgáltuk át. A kutatóárok Ny-i felén álló és földbe mélyedő facövekeket találtunk, valamint a kutatóárok közepén több magasabban fekvő, a földbe nem mélyedő facövekre bukkantunk.

A földbe mélyedő cövekek méretüknél és helyzetüknél fogva bizonyosan az említett falkonstrukció részei. A szelvény közepén elhelyezkedő fekvő cövekek megfelelő interpretálása csak a dendrokronológiai vizsgálatok után lehetséges.

A feltárás során késő középkori kerámialeletek kerültek felszínre.

HAVASI BÁLINT

342. Zalaegerszeg, Zalabesenyő, Cseresnyés-mező (Zala megye) Ó, Ró, Á, Kk

2002. október 3-án a Zalaegerszeg–Zalaegerszeg Dél 120 kV távvezeték nyomvonalán, a topográfiai terepbejárásokból ismert 60/6 sz., a Válicka-patak Ny-i partján húzódó lelőhelyen a 23., 24., 25. számú villanyoszlop területén, összesen 46 m² kutatását végeztük el. A lelőhely K-i szélén egymástól 280–280 m-re elhelyezkedő szondákban római kori, Árpád-kori és késő középkori leletek kerültek elő a humuszosítás során. Az 50 cm mélységben elért altalajban azonban régészeti objektum nem mutatkozott.

2002. október 4-én a topográfiai terepbejárásokból ismert 60/5 sz., a Válicka-patak Ny-i partján húzódó lelőhelyen, a 26., 27. számú villanyoszlop területén, összesen 31 m² kutatása történt meg. A lelőhely É-i és D-i végén elhelyezkedő szondákban közelebből meg nem határozható őskori és római kori leletek kerültek elő a humuszosítás során. Az 50 cm mélységben elért altalajban azonban régészeti objektum nem mutatkozott.

A leletanyag a Zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

KVASSAY JUDIT

343. Zalaszántó, Tátika-vár (Zala megye) Kő

2002. november 13–22. között folyt feltárás a várban folyó rekonstrukciós munkálatokat megelőzendő, a Magyar Államkincstár anyagi támogatásával. A vár K–Ny-i irányban fekvő, szabálytalan alaprajzú, belsőtoronyos. A ma álló falazat legépebb része a (már felújított) É-i fal. A várban jól kivehető a boltozatos pincék maradványai.

A vár első építési periódusát az okleveles adatok szerint a Kaplony-nembeli Zeland (Zlandus) püspök idején a 1248–1257 évek közé tehetjük. Tátika vára később királyi vár, majd különböző családok birtoka. 1598-ban a várat a török kifosztotta, 1713-ban pedig Mercy császári tábornok hadai felgyújtották. Később a Festetics-család tulajdonába került.

2001-ben a feltárás során a palotaszárny nyugati oldalán fekvő földszinti boltozatos helyiséget tisztítottuk meg az odazúdult omladéktól, feltártuk a helyiség Ny-i és D-i falazatának külső falsíkját, valamint ettől délre megkerestük a vár K–Ny-i irányban futó D-i falazatát.

2002-ben folytattuk a Ny-i földszinti helyiség D-i falazatánál húzott kutatóárok szélesítését K-i irányban. Ennek során előkerült a palotaszárny K-i oldalán fekvő földszinti helyiség bejárata és két ablaknyílása. A kutatóárokból 14–15. századi kerámiatöredékek és kályhaszemek kerültek elő.

A palotaszárny Ny-i földszinti helyiségétől DNy-i irányban új szelvényt nyitottunk. A szelvényben előkerült a vár K–Ny-i irányban futó D-i falazata, amely mintegy 2 m vastagságú, környékén 14–15 századi kerámiaanyag került elő.

Munkatárs: Havasi Bálint.

VÁNDOR LÁSZLÓ

344. Zalavár, Vársziget (Zala megye) B, Ró, Ka, Á

2002-ben a Vársziget két pontján végeztünk ásatást: a Szent István kápolna és a Kis-Balaton-ház közötti területen, ahol a jelentősebb tereprendezéssel járó kertészeti munkák megkezdése előtt leletmentő ásatást kellett végeznünk, és a 9. századi Hadrianus zarándoktemplomtól délre, a Priwina-féle muniment északról kerítő erődítési ároktól pedig északra.

A Szent István kápolna az 1950-es években feltárt Árpád-kori templom alapjaira épült. A templomhoz tartozó temetőből újabb 64 sírt tártunk fel, ezzel megnyitva a temető keleti szélét. E síroktól keletre előkerült néhány kisebb Árpád-kori települési objektum is. Az összesen 33 települési objektumból, melyek zöme tárolóverem és különböző munkagödör, jelentősebb számú, a Karoling-korra keltezhető, két kisebb gödör a bronzkorból, egy oszlopgödörök által körbejelölt földfelszíni ház pedig a római császárkor korai időszakából származik.

A Hadrianus zarándoktemplomtól délre újabb 80 sírt tártunk fel, amelyek kisebb részben a Karoling-időszakból származnak – kiemelkedik közülük egy sarkantyúgarnitúrával, scramasaxszal és tarsollyal ellátott férfi sírja –; nagyobb részben azonban az Árpád-korból. Utóbbi sírokat azonban nem a zarándoktemplom mellé temették, hanem a feltárt területtől délre, az úgynevezett homokgödör területére lokalizálható Szent Adorján bencés monostor templomához tartozó temetőbe. A sírok alatt feltártuk egy a Karoling-időszak korai fázisából származó, kb. 12×6 méteres, emeletes, földfelszíni ház maradványait, amelyet 40 nagyméretű faoszlopra alapoztak. A templomtól keletre pedig további tíz települési objektumot bontottunk ki, köztük egy (esetleg két) egyszerűbb szerkezetű, földfelszíni ház oszlopgödörre. Az ugyanitt már több éve kutatott üvegműhely fel-

tárását is befejeztük. A műhely keleti széle alatt egy deszkabéléses kutat találtunk, melynek dendrokronológiai adatai az üvegműhely működésének ante quem non keltezését segítik meghatározni.

Az ásatást a Nyugat-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság anyagi támogatásával és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumánál nyert pályázati pénzből végeztük.

SZŐKE BÉLA MIKLÓS – RITOÓK ÁGNES

345. Zamárdi, Kútvolgyi-dűlő

(Somogy megye) R, B, LT, Rő, Ge, N

A lelőhelyen az előzetes terepbejárások alapján rézkori, bronzkori, vaskori és római kori leletek előkerülésére számíthattunk. A 2002. március 25. és augusztus 15. közötti megelőző régészeti feltárás elsődleges feladata az volt, hogy a nagyméretű autópálya-csomópont területén meghatározza a régészeti lelőhely kiterjedését, vagyis a feltárandó terület nagyságát. Egy É-D-i és két K-Ny-i kutatóárok kijelölésével kezdtük a munkálatoakat. Az utóbbi kutatóárkokban előkerült objektumok alapján meghatározhatóvá vált egy sűrűbben fedett terület a csomópont keleti, a patak mentén elhelyezkedő részén: itt rézkori, kelta, római és népvándorlás kori objektumok kerültek elő. A csomópont Ny-i részén rézkori és korai bronzkori település szorábban elhelyezkedő objektumait találtuk meg. Mindezek után a sűrűbben lakott, keleti területen egy nagyobb, összefüggő felület feltárását kezdtük meg.

A csomópont keleti oldalán a vízpart felé lejtő, lankás domboldal kiválóan alkalmas volt a megtelepedésre. Az őskort a *középső rézkori* Balaton-Lasinja kultúra illetve a késő rézkori bolerázi kultúra gödrei képviselik. Ritkaságnak számít, hogy a Balaton-Lasinja településen előkerült szórt, méhkas alakú tárolóvermek és amorf munkagödrök között egy alapárkos házat is sikerült feltárnunk. A nagyméretű, kb. 19×9 m-es épület esetleg közösségi házként is értelmezhető. A patakparti domboldaltól egy enyhe völgy által elválasztott, kissé nyugatabbra elhelyezkedő dombtetőn szintén megtelepedett a középső rézkor népessége. E területen azonban jelentős erózió ment végbe, így a rézkori kultúrréteg egy része mára megsemmisült: csak az eredeti felszín egyenetlenségeiben megmaradt humuszfoltokban tudtunk régészeti jelenségeket dokumentálni. A bolerázi település gödreiből is gazdag leletanyag került elő. A több, részben ép edény és nagy mennyiségű edénytöredék mellett az egyik gödörből egy pecsétlő is előkerült – utóbbi talán az ünnepi viseletet kiegészítő testfestés kialakításához használhatták.

A dombtetőn a *korai bronzkori* Somogyvár-Vinkovci kultúra ritkább szerkezetű falujának néhány gödre is előkerült. Érdekes, hogy az egyik méhkas alakú gödörben egy teljes lócsontváz és további, valószínűleg kiskérődzőkhöz tartozó állkapcsok és vázrészecskék feküdtek.

A vízparti terület következő megtelepedői a *kelták* voltak, akik Pannónia római hódítását követően is to-

vábbéltek a Dunántúlon. Utóbbi időszakból (Kr. u. 1. század) származik a jellegzetes római szürke kerámiával és terra sigillata töredékekkel keveredett késő kelta leletanyag, mely néhány leletgazdag gödörből illetve két házából került elő. A korszakra keltezhető házak K-Ny tájolásúak, a K-i és a Ny-i oldalon l-l cölöp tartotta a tetőszerkezetet. Az egyik házából előkerült gazdag kerámiaanyagban sávos festett kerámia is előkerült. Szintén a keltákhoz köthető az a hamvasztásos sír, melyből egy szürke urna és az ennek leborítására szolgáló, szájjal lefelé fordított, nagyméretű tál mellett további tálak és egyéb edénytöredékek kerültek elő.

A lelőhely legjelentősebb korszakát képviseli az a településrészlet, mely a *népvándorlás korra*, a 6. századra keltezhető. Az egyik házából előkerült, úgynevezett bepecsételt díszű, kiöntőcsöves korsó alapján a *langobardokkal* azonosíthatók a több házából és műhelyből álló falu lakói. A település jelentősége abban is áll, hogy a langobardoknak Dunántúlon eddig csupán a temetkezéseit ismertük, településük még nem került elő. A falu szerkezete gondosan tervezettnek látszik: az épületek kört alkotva a falu keleti szélén, az egykori patakmeder mentén helyezkednek el. A ház alapterületéből kinyúló sütőkemencével vagy tapasztott padlóval rendelkező, K-Ny tájolású lakóházak (10 ilyen tártunk fel) sátor-tetejét általában két nagyméretű faoszlop tartotta; ettől eltérően néhány háznál a négy sarokban vagy a rövidebb oldal mentén 3–3 cölöp helyezkedett el. Az ezekenél jobban a földbe mélyített, nagyobb és kisebb méretű műhelyek (pl. szövőházak; 8 nagy és 6 kisebb került elő) kétoszlopos szerkezetűek voltak. A falu keleti oldalán, a patak illetve időszakosan kiterjeszkedő mocsár mentén 10, sorban elhelyezkedő sütőkemencét találtunk (a település belső területén további hármat). Ugyanitt 3 kutat ástak a földbe; ezek egyikében kitűnő állapotban maradt meg a faszervezet.

A lelőhely É-i és K-i szélén négy sírt is feltártunk; az egyik sírból napvilágra került csontfésűk alapján a telep és a sírok egykorúak (6. század).

POLGÁR PÉTER

346. Závod határa

(Tolna megye) Kö

2002. április 4-én célzott terepbejárást végeztünk Tolna megye több pontján, elsősorban szóbeli információk révén ismert, elpusztult középkori templomhelyek azonosítása céljából.

Celleri-rétek: Az I. katonai felmérés által feltüntetett templomromot a falutól É-ra, Ny-K irányú egykori vízfolyás D-i oldalán kb. 500 m hosszan húzódó középkori lelőhely Ny-i részén találtuk meg. A kiemelkedő, cseréppel sűrűbben borított részen, kb. 30×30 m nagyságú területen néhány igen nagy homokkődarabot és kevés kisebb követ találtunk. Bár embercsont nem került elő, a középkori Cél falu templomával azonosíthatjuk a törmelékes területet.

Sportpálya felett: Závodtól K-re, a Závodi-patak D-i oldalán fekvő sportpálya feletti dombon, mintegy 150×100 m nagyságú területen közepes sűrűségben találtunk középkori kerámiát, a lelőhely Ny-i részén kb. 5–10×30 m-es, Ny–K irányú, keskenyebb sávban templomra utaló téglás-habarcsos törmeléket figyeltünk meg.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

347. Zomba, Kálvária-dűlő

(Tolna megye) Kő

2002. április 4-én célzott terepbejárást végeztünk Tolna megye több pontján, elsősorban szóbeli információk révén ismert, elpusztult középkori templomhelyek azonosítása céljából.

Gaál Attilától tudtuk meg, hogy évtizedekkel ezelőtt lelőhelyre utaló foltokat vett észre a főútról, ahol középkori templomra utaló épülettörmeléket talált. A középkori falu a Zombáról K felé kivezető főút D-i oldalán, a falun is keresztülfolyó patak és a dombtetőn fekvő tsz közti szántóföldön található. A templom foltját feltűnően kis, kb. 10×5 m nagyságú területen találtuk meg, kevés embercsonttöredék, néhány hatalmas kő és igen kevés apró téglatörmelék formájában, a dűlő É-i részén, a főúttól kb. 100 m-re. A települést jelző kevés és elszórt cserép K-en a templom helyén túl már nem mutatkozott, É-on az országútig, Ny-on pedig a patak partjáiig találtunk leleteket.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

348. Zsennye, kavicsbánya

(Vas megye) B

2002. április 18-án a területen, a Rába Ny-i teraszán, a 041/5 hrsz. szántón gépi humuszolás során régészeti leleteket találtak. Helyszíni szemle során megállapítottam, hogy sírokat bolygattak meg, a markolókanállal néhány sírt is kiemelve. Bizonyos, hogy az 1. sz. sír bronz mellékleteinek egy részét is elvitték a munkások. Az edé-

nyeket ripityára törték, ahogy több sír csontanyagát is szinte ledarálták.

2002. május 27–28-án végeztük el a leletmentést, amelynek során a Gáta-Wieselburg kultúra temetőjének 10 sírját (többségében csak helyét, üres vagy szétrombolt gödrét) tártuk fel. A 4. sír bolygatlan 25 év körüli női halottját két edénnyel, zsugorítva; egy férfit (5. sz. sír) mellékletek nélkül, talán falárába temették el. A temetkezések elhelyezkedése szabályos, előre megtervezett rendre utal, egyetlen szuperpozíciós helyzettel sem találkoztunk, s a gödrök sorokba rendezettek. A temető D-i és K-i szélét sikerült egy-egy szakaszon tisztáznunk. Egy sírt (7. sz.) talán még a bronzkorban alaposan kiraboltak. A sírfoltok a mai felszíntől átlag 60–70 cm mélységben jelentkeztek.

Munkatársak: Tóth Gábor antropológus, Nagy Ágnes, Nagy Marcella és Vámos Gábor régésztechnikus.

ILON GÁBOR

349. Zsennye, szántó

(Vas megye) Ó, Á, Kő

2002. március 4–5-én terepbejárást végeztünk a Pusztasorok-patak (a Zsennyre vezető műút) és az Árpád-kori eredetű Cicelleinek nevezett templom közötti szántó táblán (hrsz.: 016).

A patak teraszán és a jelenleg művelt bánya térszintjén (magasságában) igen intenzív őskori településnyomok és leletanyag mutatkozik a patakkal párhuzamosan kb. 250–300 m hosszúságban, a bányatelken kb. 60–70 m szélességben, gyakorlatilag a bányatelek széléig.

A második napon a Cicellei templom irányába a terasztól és az őskori telepnyomoktól a templom felé haladtunk. Nyomokban, szórványosan kevésbé intenzíven jelentkeztek Árpád- és középkori edénytöredékek, továbbá egy-két jelenségre (kemencék, szeméttöredékek?) utaló nyomok a szántásban.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Szilassi Attila Botond, Vámos Gábor, Nagy Marcella régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

Korszakmutató – *Index of Periods*

A mutatóban szereplő szám a lelőhely sorsszámát jelöli.

- ŐSKOR** 5, 11, 33, 45, 74, 81, 89, 96, 100, 117, 120, 145, 147, 148, 149, 159, 160, 165, 188, 198, 200, 217, 220, 252, 302, 303, 312, 320, 321, 322, 323, 338, 339, 342, 349
- Őskőkor 3, 6, 187, 283
- Újkőkor 2, 12, 15, 16, 21, 22, 24, 28, 29, 38, 44, 47, 63, 73, 75, 78, 82, 86, 90, 124, 136, 141, 142, 150, 151, 167, 170, 176, 181, 185, 202, 206, 227, 230, 231, 232, 234, 245, 253, 260, 261, 285, 294, 297, 306, 308, 309, 325
- Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája 2, 73, 232, 308
- Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája 38, 63, 90, 142, 151, 227, 261, 286, 337
- Dunántúli vonaldíszes kultúra – keszthelyi csoport 15, 21, 227, 260
- Lengyeli kultúra 12, 99, 136, 141, 142, 167, 170, 245, 260, 261, 286, 291, 337
- Sopot-Bicske kultúra 227, 260, 261
- Rézkor 2, 14, 15, 37, 38, 44, 50, 53, 65, 73, 86?, 91, 99, 105, 107, 128, 129, 134, 135, 136, 137, 141, 151, 156, 161, 176, 227, 232, 233, 238, 246, 260, 286, 291, 293, 297, 298, 311, 326, 331, 337, 340, 345
- Balaton-Lasinja kultúra 15, 135, 136, 151, 286, 337, 340, 345
- Bodrogkeresztúri kultúra 129, 156
- Furchenstich kerámia kultúrája 5, 91, 137, 227, 238, 337
- Ludanicei csoport 37, 50, 54, 65
- Péceli (badeni) kultúra 2, 38, 86, 141, 161, 233, 340
- Tiszapolgári kultúra 128, 331
- Bronzkor 1?, 4, 12, 14, 17, 19, 26, 29, 30?, 34, 36, 38, 40, 44, 49, 53, 54, 63, 65, 66, 73, 75, 79?, 82, 84, 85, 86, 90, 92, 94, 99, 103, 112, 116, 123, 127, 129, 134, 135, 140, 141, 143, 157, 161, 176, 184, 185, 192, 194, 211, 222, 223, 229?, 232, 233, 236, 243, 245, 246, 248, 251, 253, 254, 255, 257, 260, 261, 266, 275, 281, 284, 286, 291, 292, 293, 294, 302, 303, 307, 310?, 313, 316, 321, 327, 328, 334, 339, 344, 345, 348
- Füzesabonyi kultúra 233, 253
- Halomsíros kultúra 49, 63, 129, 140, 193, 211, 334, 339
- Hatvani kultúra 30, 161
- Kisapostagi kultúra 12, 90, 248
- Kyjatice kultúra 284, 292
- Makó kultúra 127, 157, 184, 192, 316
- Mészbetétes edények népe kultúrája 140, 245, 307
- Nagyrévi kultúra 65
- Pilinyi kultúra 243, 281
- Somogyvár-Vinkovci kultúra 141, 345
- Urnamezős kultúra 34, 44, 49, 54, 140, 141, 286, 339
- Vatya kultúra 4, 36
- Vaskor 26, 29, 38, 84, 99, 125, 151, 167, 176, 212, 229?, 231, 258, 263, 286, 293, 299, 340
- Szkíta kor 25, 27?, 115, 119, 233
- La Tène kor 2, 12, 14, 17, 28, 37, 38, 40, 44, 53, 54, 63, 66, 92, 94, 99, 112, 113, 127, 143, 151, 161, 176, 184, 220, 240, 260, 281, 285, 286, 289, 297, 345
- RÓMAI KOR** 5, 9, 12, 13, 19, 28, 37, 38, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 67, 68, 86?, 87, 92, 96, 101, 102, 108, 137, 145, 151, 158, 164, 166, 183, 191, 202, 217, 218, 219, 222, 238, 242, 245, 246, 247, 252, 258, 259, 263, 272, 281, 282, 286, 287, 288, 290, 291, 300, 303, 306, 332, 334, 339, 342, 344, 345
- Római kori barbár (kvád) 316, 323
- Római kori barbár (szarmata) 2, 4, 22, 24, 25, 26, 27, 30, 73, 74, 82, 89, 103, 112, 120, 121, 126, 127, 128, 129, 157, 161, 176, 184, 185, 193, 195, 201, 210, 231, 233, 256, 262, 268, 281, 302, 311, 314, 316, 318, 320, 321, 322, 326, 327
- NÉPVÁNDORLÁS KOR** 37, 86?, 101, 247?, 345
- Avar 2, 14, 15, 18, 24, 26, 40, 73, 90, 95, 112, 114, 129, 138, 154, 156, 193, 201, 202, 205, 222, 246, 262, 274, 286, 321
- Germán 82, 176, 326, 345
- Karoling kor 344

HONFOGLALÁS KOR 18, 38, 71, 90, 119, 151, 162, 176, 186, 201, 273, 274

ÁRPÁD-KOR 2, 11, 13, 15, 16, 20, 22, 28, 37, 40, 41, 53, 64, 67, 71, 72, 73, 76, 77, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 89, 90, 93, 94, 96, 98, 103, 104, 105, 111, 116, 117, 122, 126, 127, 131, 136, 137, 140, 142, 144, 147, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 169, 171, 172, 175, 178, 183, 184, 189, 190, 192, 193, 202, 224, 226, 245, 257, 258, 267, 270, 274, 282, 286, 295, 301, 303, 308, 310, 311, 314, 315, 317, 319, 320, 321, 322, 326, 327, 333, 334, 340, 342, 344, 349

KÖZÉPKOR 9, 14, 30, 31, 33, 35, 39, 40, 41, 43, 44, 53, 65, 67, 69, 70, 71, 93, 96, 97, 108, 109, 133, 135, 145, 159, 168, 177, 179, 180, 182, 196, 198, 200, 203, 213, 214, 216, 217, 221, 224, 228, 235, 236, 241, 252, 259, 263, 264, 267, 275?, 278, 279, 280, 282, 287, 297, 303, 304, 306, 312, 324, 327, 330, 338, 343, 346, 347, 349

Késő középkor 2, 7, 11, 13, 23, 37, 42, 47, 64, 73, 83, 92, 106, 110, 132, 134, 146, 161, 163, 172, 178, 183, 197, 204, 207, 237, 239, 242, 247, 249, 250, 251, 252, 257, 258, 269, 270, 271, 276, 286, 306, 341, 342

ÚJKOR 42, 51, 68, 99, 127, 153, 160, 173, 215, 225, 249, 265, 269, 276, 277, 278, 279, 329

Kora újkor 20, 21, 31, 81, 93, 97, 107, 109, 183, 219, 250, 251, 258, 270, 271, 329, 330

Török kor 40, 41, 42, 44, 79, 214, 322

ISMERETLEN KOR 88, 107, 118, 130, 139, 152, 174, 182, 265, 305

Szerzői névmutató – *Index of Authors*

Almássy Katalin	72, 85, 1116, 147, 209, 211, 212, 215, 254, 308, 310, 322, 325
M. Aradi Csilla	197
Aszt Ágnes	122, 171, 189, 190, 191, 192
Ács Csilla	185
Bakay Kornél	257
Balogh Csilla	156
P. Barna Judit	337
Batizi Zoltán	315, 317, 319
Bácsmegi Gábor	75, 93, 142, 205, 278, 293
Bárdos Edith	134, 135, 136
Belényesy Károly	14, 16
Belényesyné Sárosi Edit	71
Bencze Zoltán	41
Benda Judit	40, 42, 43
T. Bíró Katalin	167
Borhy László	158
Bóka Gergely	161
Buzás Gergely	333
Cabello, Juan	179
Csengeri Piroska	29, 150, 181, 253
Cserményi Vajk	295
Csirke Orsolya	182
Czajlik Zoltán	240
Dani János	119, 127, 233, 234
Dinnyés István	2, 4, 73, 74, 95, 302, 320, 321
T. Dobosi Viola	3
Domboróczki László	176, 185, 284, 298
M. Egry Ildikó	160
Éder Katalin	31
Facsády Annamária	46, 52
Farkas Csilla	132, 145, 148, 163, 246, 247, 249, 252
Fekete Csanád	21
Feld István	159, 214, 241
Figler András	282
Fitz Jenő	300
Fodor István	119
Fülöp András	83, 330
Gabrieli Gabriella	258, 259
Gallina Zsolt	11, 96, 126, 137, 138, 140, 141, 178
Gábor Olivér	88, 275
Gál Viktor	159
Gere László	214, 280
Gerelyes Ibolya	214
Gerő Győző	228
Gróf Péter	332
Gröh Dániel	332
Gulyás Gyöngyi	193
Gyucha Attila	111, 113, 115, 331
Hable Tibor	53
Hajdú Zsigmond	234
P. Hajmási Erika	131
Havasi Bálint	334, 341
B. Hellebrandt Magdolna	1, 125, 195
Horváth Friderika	5
Horváth László	98, 227
Horváth László András	50
Horváth M. Attila	63

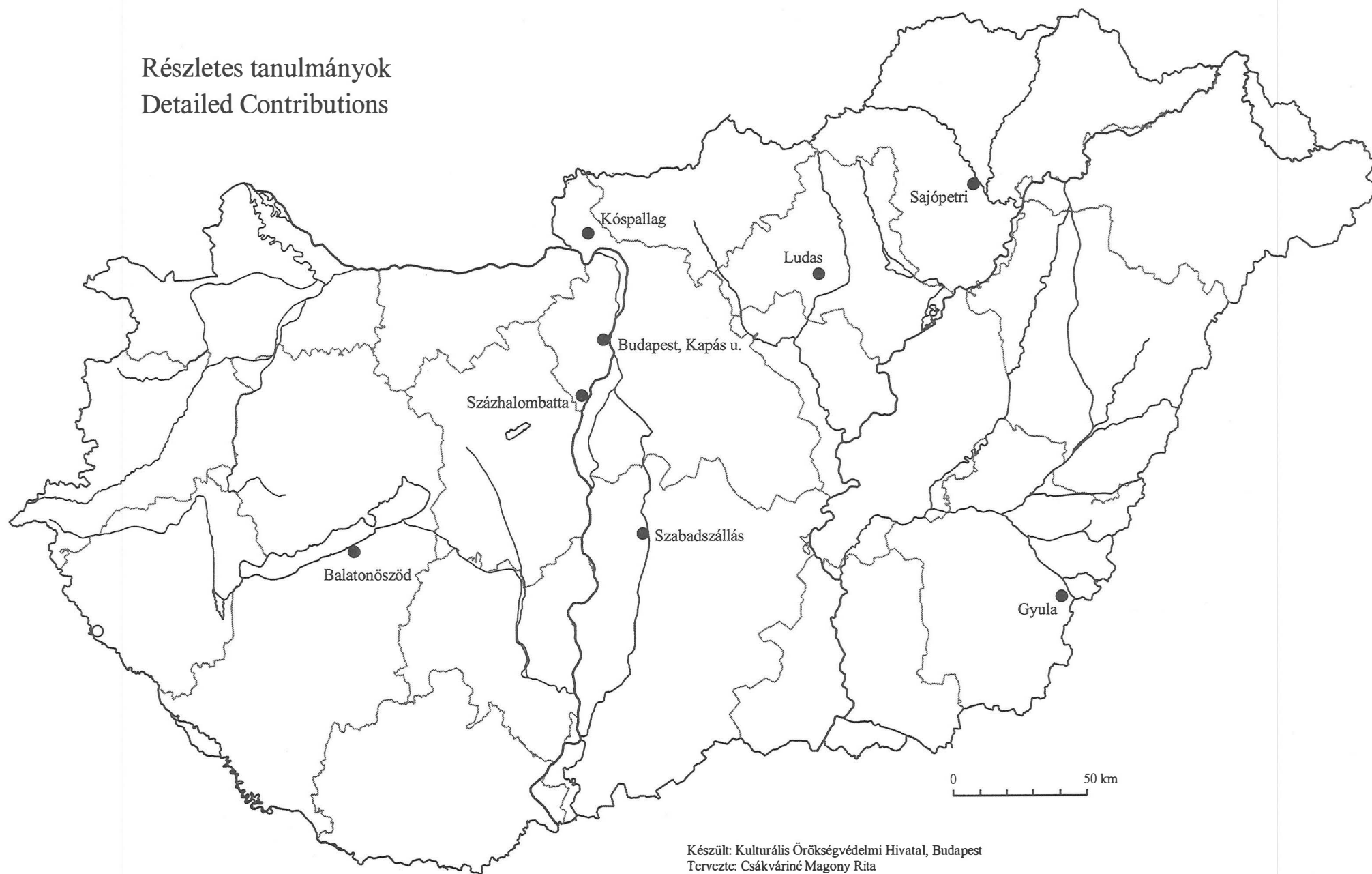
Horváth Tünde	14
Ilon Gábor	99, 100, 183, 242, 286, 291, 348, 349
Irásné Melis Katalin	67
Istvánovits Eszter	72, 85, 116, 147, 210, 215, 255, 301, 308, 310, 313, 322, 325
Kárpáti Gábor	33, 168, 200, 263, 275, 294, 312
Kárpáti Zoltán	53
H. Kérdő Katalin	44
Kirchhof Anita	50, 55, 56, 57, 58, 61
Kiss Péter	132, 148, 217, 248, 249, 254, 289
Kocsis László	68, 316
Koós Judit	29
Koppány András	31, 330
Kovács Eszter	44
Kovács Péter	19
Kovaliczky Gergely	102
Költő László	17, 80, 138, 139
Kővári Klára	86, 170, 285, 316, 323
Kulcsár Valéria	316
Kurucz Katalin	208
Kvassay Judit	13, 149, 172, 335, 336, 338, 339, 340, 342
Langó Péter	90, 116, 162, 186, 273, 274
László Csaba	83
László János	299
Lázár Sarolta	92
Lichtenstein László	89
Liska András	27, 110, 112, 118
Madarassy Orsolya	55, 56, 59
Majcher Tamás	175, 276, 277
Maráz Borbála	66
Maróti Éva	272
Marton Tibor	12
Medgyesi Pál	25, 26
Mester Edit	39, 103, 153
Miklós Zsuzsa	69, 94, 196
Mráv Zsolt	87, 101
Müller Róbert	10, 151
Nagy Erzsébet	152
M. Nepper Ibolya	22, 124, 157, 184, 326
K. Németh András	32, 35, 117, 133, 177, 180, 198, 199, 203, 218, 220, 221, 224, 244, 264, 296, 304, 305, 346, 347
Németh Margit	50
Nováki Gyula	165, 223, 229
Oravecz Dóra	30
Oross Krisztián	15
Ottományi Katalin	38, 327
Ódor János Gábor	32, 180, 224, 244, 245, 305, 346, 347
Palágyi Sylvia	202
Pap Ildikó Katalin	79, 146, 250, 251
Parkinson, William A.	331
Patay Róbert	316, 318
S. Perémi Ágota	18
Petényi Sándor	7
Péterváry Tamás	105, 106, 316
Polgár Péter	9, 345
Poroszlai Ildikó	266
Pusztai Tamás	123, 130, 144
Raczky Pál	230, 231, 232, 309

Rainer Pál	173, 174, 225, 306, 329
Reményi László	54, 65
Repiszky Tamás	28, 36, 37, 235
Rezi Kató Gábor	188, 292
Révész László	274
Ringer Árpád	6, 187, 283
Ritoók Ágnes	344
Rózsa Zoltán	84, 114, 201
G. Sándor Mária	228
Sápiné Turcsányi Ildikó	23, 24
Serlegi Gábor	12
Siklósi Gyula	279
Simon Zoltán	97, 109, 179, 236, 239
Simonyi Erika	103, 104
Sipos Carmen	134, 135, 136
Somogyi Krisztina	11, 96, 137, 140, 141
Somogyvári Ágnes	120, 154, 226
Sosztarits Ottó	287, 290
Straub Péter	169, 260
Szabó Ádám	164, 316
Szabó Géza	34
Szabó János József	82
Szabó Miklós	240
Szalontai Csaba	268
Számadó Emese	158
Száraz Csilla	91, 238, 261
Szentlélek Tihamér	288
V. Székely György	70, 120, 155, 256, 262
Szilas Gábor	44, 49
Szilágyi Krisztián Antal	124, 157, 184, 326
Szőke Béla Miklós	344
Tankó Károly	8, 81, 243
Tari Edit	314, 315, 316, 317
Terei György	223
Tettamanti Sarolta	316, 324, 328
Tomka Gábor	103, 204, 271
Tomka Péter	77, 78, 107, 194, 222, 297
Tóth Endre	164
Tóth János Attila	166, 265, 307
Tóth Katalin	128, 129
Tóthné Láng Orsolya	45, 47, 48, 49, 51, 60
Törőcsik István	267, 270
Türk Attila	186, 193, 273, 274
Vaday Andrea	143
Vagner Zsolt	316
Valter Ilona	131
Vályi Katalin	216
Vándor László	237, 343
Váradi Adél	30, 281
Végh András	42
Virágos Gábor	207
Visy Zsolt	108, 219, 303
Vizi Márta	245
Vörös Gabriella	269
Wicker Erika	20, 76, 121
Zsidi Paula	54, 62

Térképek – *Maps*

Részletes tanulmányok
Detailed Contributions

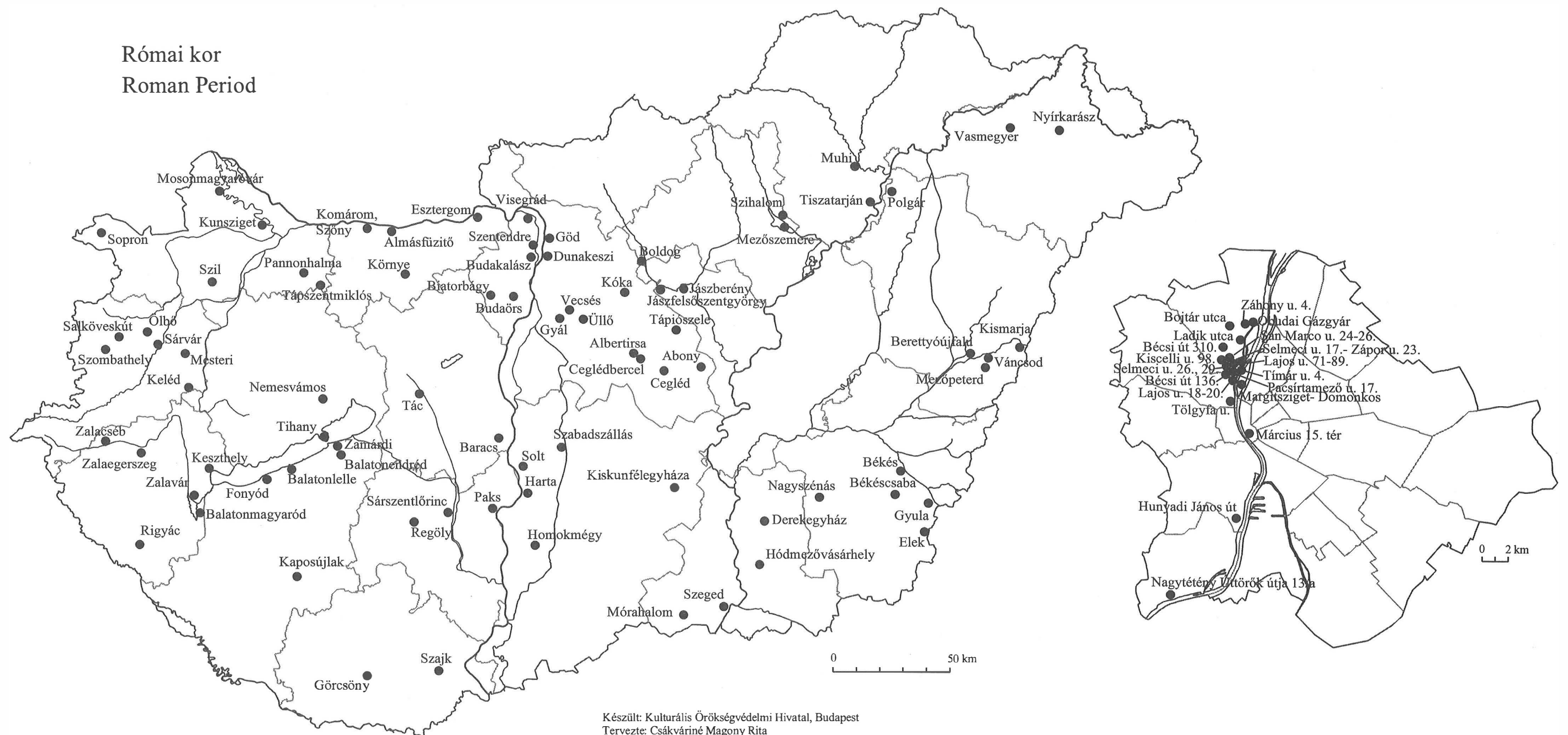
Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Őskor
Prehistory

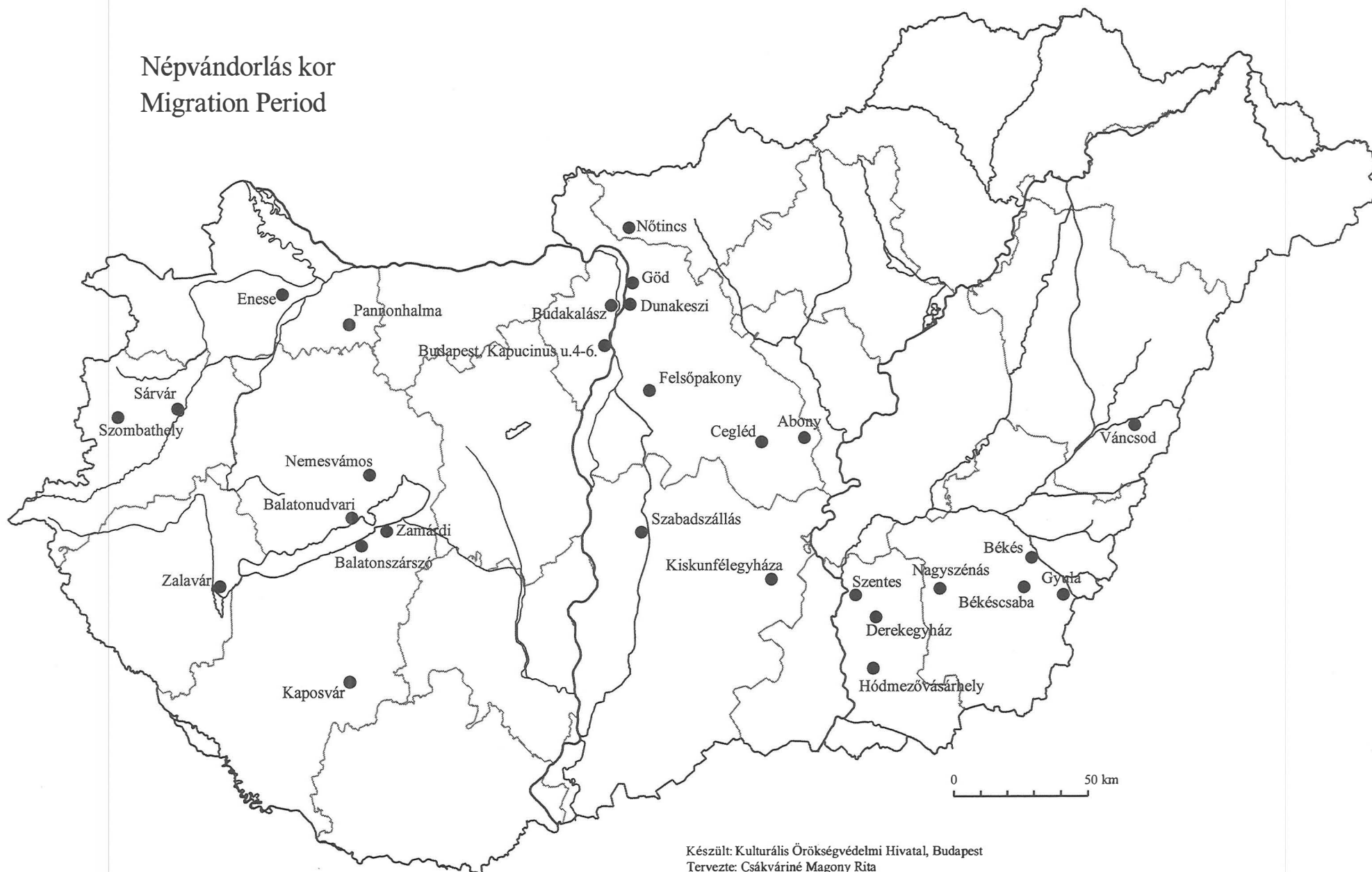
Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Római kor
Roman Period

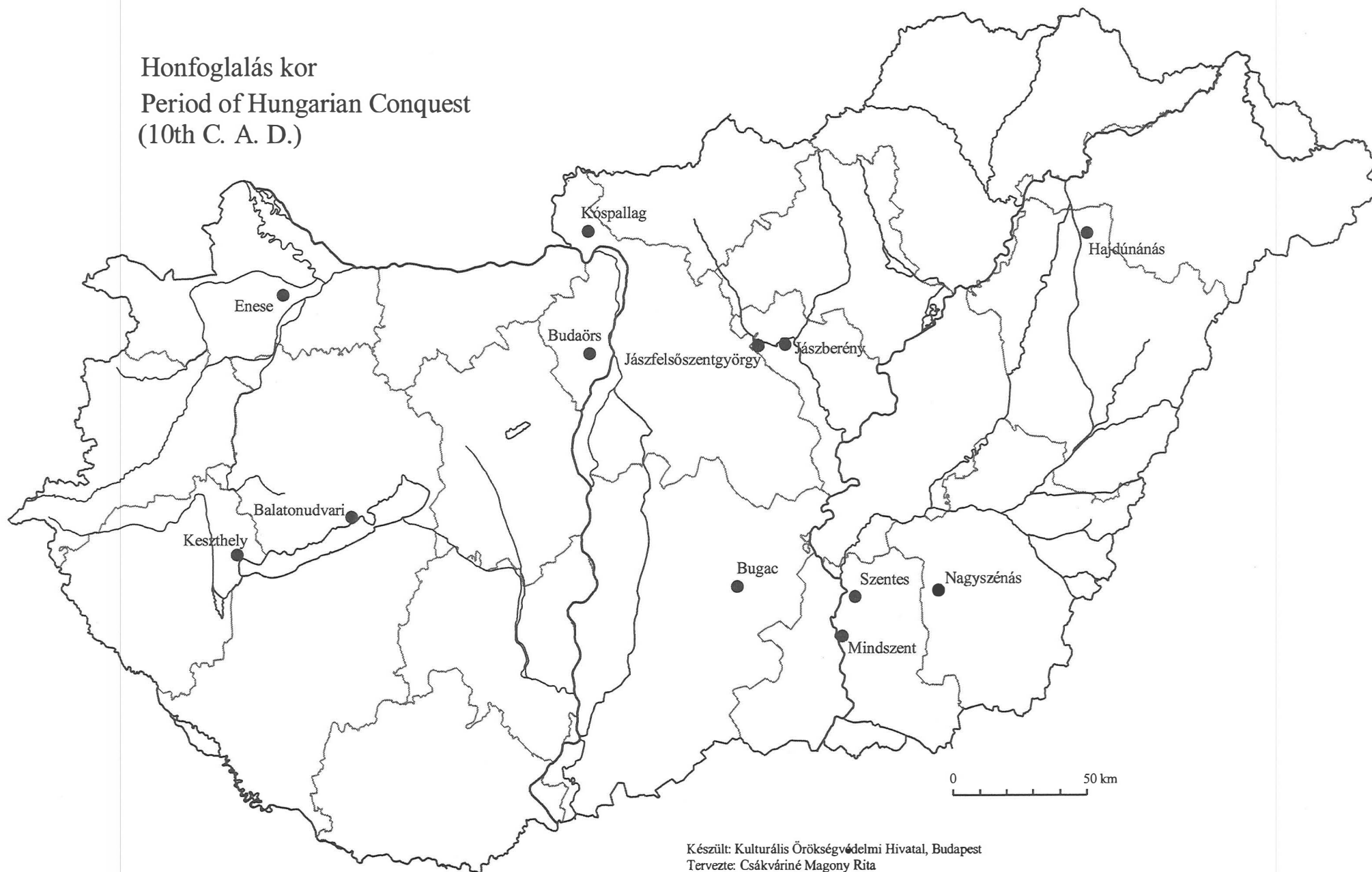

Népvándorlás kor Migration Period

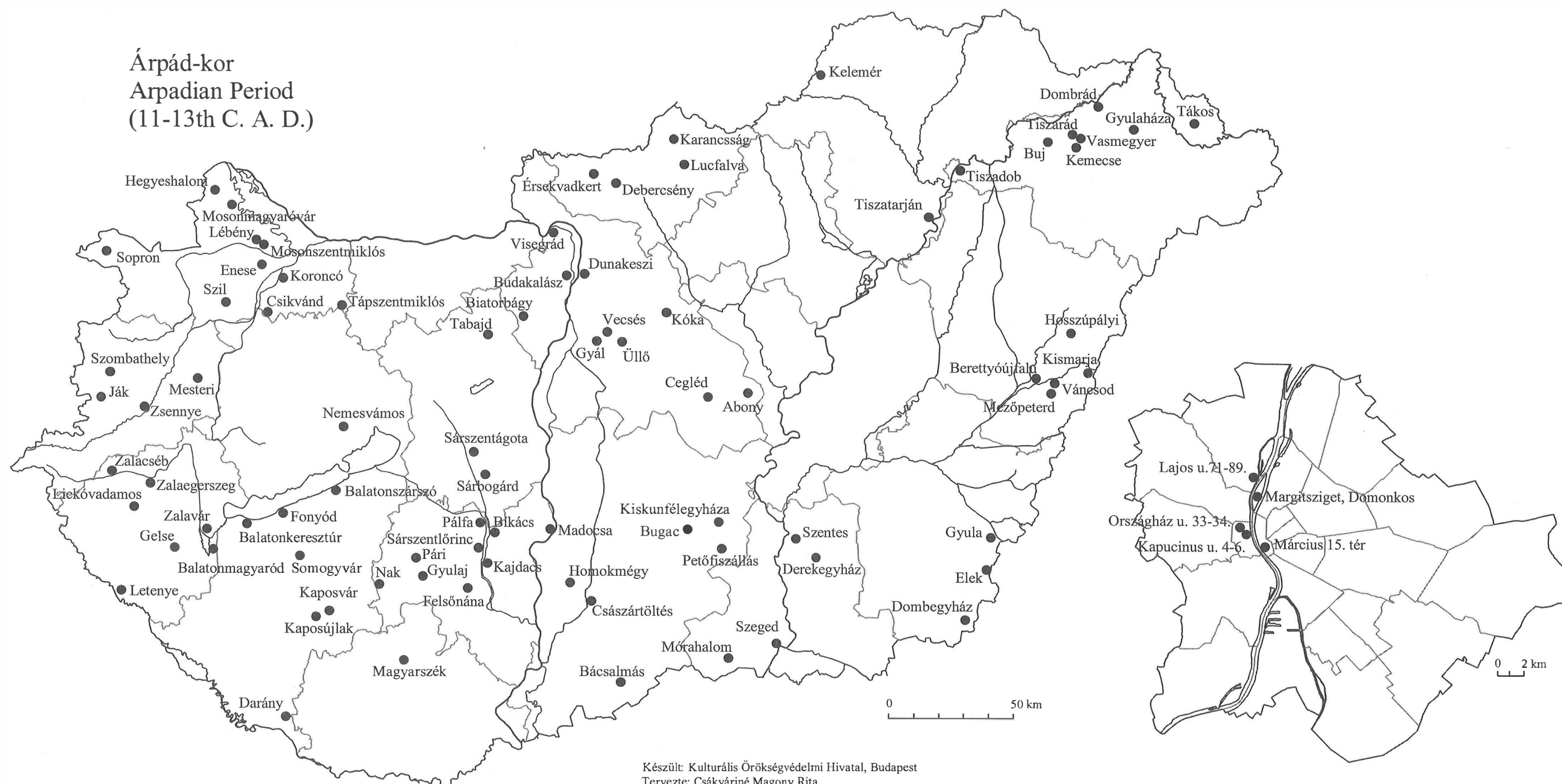

Honfoglalás kor
Period of Hungarian Conquest
(10th C. A. D.)

Árpád-kor
Arpadian Period
(11-13th C. A. D.)

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Késő középkor
Late middle Ages
(14-17th C. A. D.)

The map shows the geographical distribution of settlements in Hungary during the Late Middle Ages. Major cities and towns are marked with black dots and labeled. The Danube River is a prominent feature, flowing through the center of the country. The map includes a scale bar indicating 0 to 50 km. An inset map on the right shows a detailed view of the Budapest area, with specific locations marked along the Danube and the Margitsziget (Margaret Island) area. The inset map includes a scale bar indicating 0 to 2 km.

0 2 km

0 50 km

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

